

ODBOR ZA IZDAVANJE KNJIGE

BORO POPOVIC predsjednik, LJUBOMIR ANTIC, NIKOLA BOSIĆ, IVAN BUMBULOVIC, AHMET ĆATIĆ, dr ETHEM ČAMO, VID DEVIĆ, IVO DOMAZET, ILIJA DRINIĆ, STEVO ĐURIĆ, SAVO ĐURIĆ, SVETOLIK GOSPIĆ, UROS GORANOVIĆ, KEMAL HALILOVIĆ, TEUFIK IMAMOVIĆ, ILIJA KAURINOVIĆ, DR MUHAMED KEŠETOVIĆ JOVAN KEREZOVIĆ, JOVICA LAZAREVIĆ, JOVO MALESEVIĆ, MUSTAFA MUJCILOVIĆ, PANTO NIKOLIĆ, KADRO RAMIĆ, SAFET RAMIĆ, NIKOLA SIMIĆ, BORIKA STANIĆ, LAZAR STEVANOVZ, FUAD SVUJC, MUHIDIN SPUŽIĆ, MEHMED DALIJA TUFEKČIĆ, ESAD TIHIĆ, GAVRO TUBAKOVIĆ, SAVO ŽIVKOVIĆ i STEVO ŽIVKOVIĆ

REDAKCIJSKI ODBOR:

BORO POPOVIC predsjednik, LJUBOMIR ANTIC, IVAN BUMBULOVIC, ILIJA DRINIĆ, dr MUHAMED KEŠETOVIĆ, NIKOLA SIMIĆ, MEHMEDALIJA TUFEKČIĆ.

RECENZENTI:

Dr IBRAHIM KARABEGOVIĆ i mr. RAFAEL BRČIĆ.

FINANSIRANJE EDICIJE OBEZBIJEDILE SU SKUPŠTINE OPŠTINA: BOSANSKI SAMAC, **BRČKO**, GRACANICA, GRADACAC, MODRICA, ODŽAK, ORASJE, SREBRENIK I REPUBLIČKI **ODBOR** SUBNOR BIH SARAJEVO,

ESAD TIHIĆ

POSAVSKO-TREBAVSKI NOP ODRED

Beograd 1983.

I z d a v a č
VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
Načelnik ĐORĐE STANIĆ, pukovnik

RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

KNJIGA DVESTA ČETRDESET OSMA

M O N O G R A F I E
JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

KNJIGA SEDAMDESET TREĆA

UREĐIVAČKI ODBOR

RAHMIJA KADENIC, general-pukovnik, predsjednik, članovi: ALI SUKRIJA, RISTO DŽUNOV
DAKO PUAC, general-pukovnik, MILAN DALJEVIC, general-pukovnik, ŽIKA STOJSIC, general-po
(pukovnik, FABIJAN TRGO, general-potpukovnik, VELJKO MILADINOVIC, general-potpukovnik,
JOCO TARABIC, general-potpukovnik, METODIJE KOTEVSKI, general-potpukovnik, AUGUST
VRTAR, general-potpukovnik, SVETOZAR ORO, general-major, MISO LEKOVIC, pukovnik,
AHMET DONLAGIC, pukovnik, VIKTOR KUCAN, pukovnik, RADOMIR PETKOVIC, pukovnik -
glavni i odgovorni urednik.

UREDNIK

MOMČILO KALEM, potpukovnik

* RECENTZENTI

dr ZDRAVKO ANIONIC i general-potpukovnik VELJKO MILADINOVIC

P R E D G O V O R

Narod Posavine i trebavskog pobrđa od davnina je nje-govao slobodarske tradicije. Na seoskim skupovima i sijelima ljudi su rado slušali ili pjevali popularnu, starinsku, pjesmu o hajduku Savi od Posavlja. Pričale su se i prepričavale priče o nekadašnjim pobunama posavskih kmetova protiv samovolje njihovih bezobzirnih i nezasitnih čitluk-sahibija - o takozvanoj pop-Jovičinoj i pop-Stevanovoj buni - znalo se štošta i o revolucionarnim idejama i porukama znamenitih Posavaca Vase Pelagića i Mitra Trifunovića Uče, pa se slobodno može reći da su i ta predanja i tradicije, a pogotovo dotadanji rad i uticaj poznatih komunista Ahmeta Kobića, Riste Mikičića i drugih, mnogo doprinijeli i pomogli da i brčanska Posavina i susjedna Trebava, već u prvim ustaničkim danima 1941. godine, postanu snažnim uporištima narodnooslobodilačkog pokreta.

U stvari, prve ustaničke akcije su i ovdje, u Posavini, počele istovremeno kad i u ostalim dijelovima sjeveroistočne Bosne - na Majevici i u Semberiji. Desilo se to ne slučajno, stihijno, nego po ranije utvrđenom planu i dogovoru. Naime, ubrzo nakon objavljivanja poznatih, istorijskih, proglosa CK KPJ i poziva svim narodima Jugoslavije da se dižu u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika, u Bogutovom Selu ispod Majevice je, 28. jula iste godine, održan sastanak nekolicine odgovornih aktivista KPJ sa područja sjeveroistočne Bosne na kome je, u duhu tih proglosa i prethodnih odluka viših partijskih rukovodstava, formirano i ustaničko rukovodstvo za ove krajeve: »Majevički podstab«, kako je

tada nazvan. Na istom tom sastanku, pored formiranja navedenog rukovodstva, donesena je i odluka da već 10. avgusta, istovremeno, počnu prve ustaničke akcije i na Majevici, i u Semberiji, i u brčanskoj Posavini. Tako je u skladu sa pomenutom odlukom - ugovorenog dana, 10. avgusta uveče - i nekoliko grupa patriota i simpatizera Partije, predvođeni ovdašnjim komunistima Perom Čuskićem, Nastom Nakićem, Petrom Kaurinovićem i drugim, izašlo na glavne saobraćajnice i isjeklo telefonske veze na pravcima Brčko - Orašje, Brčko - Brezovo Polje i Brčko - Celić.

Valjda zbog toga što su se, istovremeno, desile na više mesta i na dosta širokom prostoru - na Majevici, u Semberiji i u brčanskoj Posavini - ove prve ustaničke akcije su, iako skromnog učinka, izazvale veliki strah i pometnju kod predstavnika okupatorsko-ustaških vlasti u susjednim gradovima. Kako su to oni u prvi mah shvatili, najbolje se vidi iz jednog sačuvanog dokumenta - iz depeše kotarskog predstojnika iz Brčkog, kojom on, već sljedećeg jutra, obavještava Ministarstvo unutrašnjih poslova NDH u Zagrebu da je u ovim krajevima »izbila pobuna«, da su »pobunjenici u jakoj nadmoći«, da »prijeti opasnost da će se pobuna proširiti i preko rijeke Save« i, na kraju, da moli »najhitinju pomoći, i to u vojsci koja će biti naoružana strojnim puškama...«

Međutim, već sljedećih dana, čim su se malo pribrali i prikupili nešto više podataka o učesnicima u ovoj pobuni, ustaše su, još revnosnije, nastavili da jure po okolnim srpskim selima: da hvataju goloruke mještane, da ih muče i ubijaju ili šalju u koncentracione logore.

Našavši se u takvoj situaciji, ljudi su, htjeli, ne htjeli, morali da bježe ispred ustaškog noža i ugarka. Najodvažniji su se, slijedeći komuniste, svrstavali u borbene grupe i jedinice, pa je tako, već krajem avgusta, prvo formirana Ražljevačka partizanska četa, a nešto kasnije, polovinom decembra, i Posavska partizanska četa. Moglo bi se slobodno reći da je već tada - formiranjem navedene partizanske jedinice - formirana i osnovica, srž, budućeg Posavskog partizanskog odreda o kome će ovdje biti riječ.

Ražljevačka partizanska četa (kasnije Brčanska) razvijala se i dejstvovala na prostoru istočno od ceste Brčko - Tuzla. Iako još uvijek relativno malobrojna, četa je s uspjehom štitila okolna srpska sela od ustaških nasilja. Tako je Ražljevačka partizanska četa, 10. septembra, izvela jednu, u takvim prilikama, veoma uspjelu akciju. Naime, toga dana četa je u zasjedi sačekala neprijateljevu kolonu od 60 do 70 ustaša i domobrana koja se, od Brezova Polja, kretala prema Ražljevu. U tom kratkom, ali oštrom sukobu neprijatelj je bio iznenaden, razbijen i potisnut. Šest domobrana je ranjeno, a šest zarobljeno. Pa i plijen, koji je tom prilikom pao partizanima u šake, takođe nije bio za potcenjivanje: jedan teški mitraljez »švarc-loze«, 13 pušaka, nešto municije, bombi i druge vojničke opreme.

Posavska partizanska četa je, nakon formiranja, i nadalje krstarila na prostoru zapadno od ceste Brčko - Tuzla: po Bukviku, Obudovcu, Žabarima i još nekim srpskim selima u Posavini. Međutim, u okolnim selima, hrvatskim i muslimanskim, vlasti NDH već su bile uspjele da formiraju svoje ustaške tabore ili oružničke postaje. Naravno, njihov osnovni zadatak je bio uvođenje okupatorskog »novog reda i poretka«, pa su se i ustaše i oružnici iz svih tabora i postaja tako reći svakodnevno zalijetale u pomenuta srpska sela i zaseoke. Ipak, mada teškom mukom, četa je uspijevala da se suprotstavi ustašama i održi na tom prostoru.

U to vrijeme partijska organizacija ovog dijela Posavine je neposredno bila povezana sa Okružnim komitetom KPJ za Majevicu i Semberiju. I četa je,isto tako, ulazila u sastav Majevičkog partizanskog odreda i sa Ražljevačkom (Brčanskom) i Semberijskom (Bijeljinskom) partizanskom četom sačinjavala Bijeljinsko-brčanski bataljon pomenutog odreda. Stoga su i posavski partizani, s vremenom na vrijeme, prelazili cestu Brčko - Tuzla i sadejstvovali sa ostalim jedinicama bataljona čiji se štab, tih dana, nalazio u Koreniti. Tako je Posavska partizanska četa, 12. februara 1942. godine, zajedno sa Ražljevačkom četom, napala i likvidirala neprijateljevo uporište na Miladijama kod Brčkog. Tom prilikom je izgubila i jednog od svojih boraca - Savu Lukića Jeremića.

Dvadesetog februara 1942. godine došlo je do mučkog četničkog napada na štab Prvog majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima, kojom prilikom je izginula većina članova tog štaba i Okružnog komiteta, među kojima i Pero Ćuskić, jedan od organizatora ustanka u Posavini, i doktor Mustafa Mujbegović - rodom iz posavskog sela Tarevca - koji je uživao ugled i poštovanje ne samo u svome kraju nego i u čitavoj sjeveroistočnoj Bosni. Poginuo je i sekretar Partijskog povjereništva za Posavinu Slobodan Jovanović koji se, toga jutra, slučajno zatekao u štabu.

Već slijedećeg jutra, čim su saznali za ovaj nemili događaj, borci Bijeljinsko-brčanskog bataljona su smjelo krenuli u protivnapad i za kratko vrijeme razbili i razoružali četničke »bataljone« Spasoja Čembučića Čembe u Čađavici i Andrije Popovića u Krbetima. U tim akcijama, bolje reći u razoružavanju četničkih grupa u Krbetima, Sandićima i Srpskom Brezovom Polju, učestvovala je i Posavska partizanska četa, koja se toga jutra, takođe, zatekla u tom rejonu.

Majevički partizanski odred nije pokleknuo pred ovim prvim, iako teškim, udarcima četničkih izdajnika. Naprotiv, njegove snage su se ponovo našle na okupu, i to, ovog puta, u Koreniti. Formiran je novi štab odreda i 26. februara - s namjerom da se obračuna sa Kerovićevim i Damjanovićevim četnicima - kolona od oko 450 boraca je ponovo krenula ka Vukosavcima. U toj koloni, uporedo sa Sembercima i Majevčanima, krenuli su i Posavci...

Čitav dan 28. februara, na kosama iznad Vukosavaca, vođena je teška i odlučujuća borba sa Kerovićevim i Damjanovićevim četnicima. I komandant Drinskog četničkog odreda Đure Bižić takođe je mučki, iza leđa, napao partizane, mada je prije toga, pred novoformiranim štabom Prvog majevičkog partizanskog odreda, dao svečano obećanje da se neće miješati u sukob. Poslije brojnih juriša i protivjuriša, u kojima je bilo mnogo mrtvih sa obje strane, glavnina Odreda, sa nešto oko 250 boraca, morala je da napusti svoju ranije oslobođenu teritoriju i da se prebaci na Birač, dok je drugi njegov manji dio ostao odsječen... Na Karića-vinogradu iznad Vukosavaca (tako se zvao jedan od partizanskih

položaja što su ga zaobišli četnici) ostala je i grupa boraca iz Posavske partizanske čete.

Probivši se nekako kroz redove Bižičevih četnika što su im iza leđa dolazili - izgubivši u tom dvoboju jednog od omiljenih boraca u četi Stevana Đuričića Abisinca - i ovih desetak boraca iz Posavine je krenulo nazad, ka Koreniti. No, te noći, u Koreniti nikoga više od partizana nije bilo. Stoga su i oni nastavili pokret i, sljedećeg jutra, osvanuli u Popovom Polju nedaleko od Brčkog.

Šta se sve u međuvremenu desilo i šta ih sada u selu očekuje, to niko od njih, u prvi mah, nije mogao da zna. Ali, desilo se da su upravo tu, kod Maksimovića kuća u Popovom Polju, osvanuli i Nasto Nakić i Boro Popović koji su, prema ranijem dogovoru, morali da se vrate na partijski rad u Posavinu, a s njima i nekoliko brčanskih komunista što su početkom januara, zajedno sa Hasanom Burićem i Ivicom Đermanovićem, uspjeli da pobegnu iz ustaškog zatvora u Brčkom i pridruže se posavskim partizanima. Bili su to Safet Salihodžić, Zijah Salihodžić i Hasan Trebinjčević Hakan. Tako su se ove dvije grupe Posavaca, sticajem okolnosti, ponovo našle na okupu. U Popovo Polje, sa nekolicinom boraca, stigao je i sekretar Okružnog komiteta KPJ za Majevicu i Semberiju Jusuf Jakupović Mrki, koji je, takođe, ostao odsječen... I odmah je otpočelo savjetovanje... Trebalo je, i to što prije, odlučiti šta da se radi i kuda da se krene. Bilo je svakojakih prijedloga, ali je preovladalo mišljenje da će najbolje biti ako se krene u Posavinu, a odatle, preko Trebave, na Ozren.

Svaki trenutak je bio dragocjen. Čim je mrak počeo da se spušta, kolona od dvadesetak partizana, sa sekretarom Okružnog komiteta KPJ Jusufom Jakupovićem na čelu, krenula je iz Popova Polja ka Posavini. Bez teškoća su prešli preko ceste Brčko - Tuzla i, pred ponoć, stigli do Omerbegovačke rijeke. Ali, dalje nijesu mogli... Na mostu preko nabujale riječice dočekala ih je zasjeda. Morali su da se vrate... Četiri dana su sjedili, skriveni, u nekom opustjelom zaseoku u Potočarima, a onda su se, ponovo, odlučili za pokret. Jusuf Jakupović je izostao... Smatrao je da on, kao partij-

ski funkcijer, ne bi smio da napušta svoje područje. Stoga je odlučio da na tom prostoru, na Majevici ili u Semberiji - uz pomoć partijskih aktivista, mještana - sačeka povratak naših snaga... Ostali su krenuli i ovoga puta, srećno prešli preko Omerbegovačke rijeke.

Tako se grupa preostalih boraca Posavske partizanske čete, sa nekolicinom preživjelih partijskih aktivista, početkom marta ponovo našla u svome kraju. Ali, i ovdje su, umjesto dobrodošlice, naišli na strah i pometnju. Pogotovu među saradnicima i pristalicama narodnooslobodilačkog pokreta. Ljudi su se bojali... Stalno su zazirali od ustaša, oružnika, domobrana, a sada, evo - i od četnika. Stoga je trebalo da i ova grupa partizana, kao što je već bilo dogovorenno, odmah produži dalje - ka Ozrenu.

Šta se, ranije, na Ozrenu događalo, pogotovo na susjednoj Trebavi, posavski partizani su dobro znali. Znali su, naime, da je ustanak u tim krajevima, već u samom početku, poprimio široke razmjere: da su ustanici, za kratko vrijeme, tako reći u zaletu, zauzeli gradove Doboј, Maglaj i Gračaniku, da su onesposobili željezničke pruge Sarajevo - Brod i Doboј - Tuzla, da su isjekli telefonske veze, porušili mostove... No, okupator je brzo reagovao i povratio izgubljene gradove. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, ustanici su se povlačili... Glavnina je uspjela da se organizovano povuče ka Ozrenu. Međutim, dobar dio ustaničkih snaga je izostao na desnoj strani Spreče, na Trebavi, pa je kod tog dijela snaga - pod uticajem nekolicine oportunistika i kapitulanata sa Stevanom Botićem na čelu - došlo do naglog osipanja... Na Trebavi je, jedva nekako, uspjela da se održi četa partizana, Trebavaca - predvođena Milošem Kupresom i Ismetom Kapetanovićem - ali je i ta četa, nešto kasnije, takođe morala da se prebaci na Ozren. Istina, jedan broj trebavskih ustanika se, krajem januara, vratio sa Ozrena na Trebavu. Formirane su i neke nove ustaničke jedinice u koje su i nadalje pristizali novi borci iz Gradačca, Modriče i još nekih mjesta sa trebavskog područja. No, tada su počele da kolaju priče kako je u jedinicama na Trebavi došlo do razmirica i previranja. O tome su pristalice narodnooslobodilačkog pokre-

ta u Posavini čule, ali šta se sada na Trebavi događa - to niko nije umio da kaže. Stoga su i ovi naši borci, čim su stigli u Bukvik, prvo pronašli Petra Kaurinovića i Stevu Živkovića, dvojicu partijskih aktivista, mještana, koji su se tu skrivali i potajno djelovali, i još iste večeri održali s njima sastanak. No, ni oni nisu mogli da im pruže podrobnija obaveštenja, pa je zbog toga, nakon duže rasprave, donesena odluka da se, bez odlaganja, uputi patrola koja će ispitati kakvo je stanje na Trebavi, a ostali, dok se patrola ne vrati, da ostanu u Posavini. Za izvršenje toga zadatka, kao dobrovoljci, javili su se Sreto Petrović Srbijanac, Mustafa Sinanagić i Hasan Trebinčević Hakan i, još iste noći, krenuli ka trebavskim brdima.

Međutim, prilike u Posavini su, iz dana u dan, bivale sve teže i nesnosnije, a od trojice izviđača ni traga ni glasa. Naime - valjda što su već bili nešto osjetili ili saznali o prisustvu partizana na tome prostoru - ustaše i oružnici iz okolnih uporišta su tako reći svakodnevno upadale u Bukvik, Obudovac, Žabare ili u neko od drugih srpskih sela u Posavini, vršile premetačine po kućama, premlaćivale mještane ili ih otpremale u logore. Malo je bilo ljudi koji su smjeli da pod svoj krov, u takvim prilikama, prime partizane. U vodoplavnim i još neolistalim posavskim lugovima, takođe, nije bilo skloništa. A onda je uslijedilo ono najgore: pojavio se tifus... Prvo su se porazbolijevali Simo Petrović, Mustafa Šehović i Boro Popović. Njih trojicu su drugovi jedva nekako uspjeli da sklone u Siminom i Borinom rodnom selu Obudovcu; no, zaraza se i dalje širila pa su se, odmah nakon toga, porazbolijevali i Nasto Nakić, Meho Ahmetović, Safet Salihodžić i Ratko Vojinović (jedan od majevičkih partizana koji se, zajedno sa grupom Posavaca, povlačio sa Majevice). Sva četvorica su bili nepokretni i morali su, htjeli, ne htjeli, da se sklone u neku poljsku kolibu (stanaru) u Gornjem Žabaru. Ali, zakratko... Ustaše i oružnici su im stalno išli po tragu, pa su tako, polovinom marta, prvo otkrili i pohvatili iznemogle Simu Petrovića i Mustafu Šehovića, a zatim, desetak dana kasnije, i Nastu Nakića, Mehu Ahmetovića, Safeta Salihodžića i Ratka Vojinovića.

Međutim, nešto ranije, prije nego što su ova četvorica pala u šake ustašama, bila je donesena odluka da se ponovo uputi patrola na Trebavu. Ovoga puta su krenuli Hamid Berbić i Vjekoslav Tunjić (koji se, takođe, poslije Vukosavaca našao u Posavini, inače rodom iz Bistarca kod Tuzle). Na žalost, nisu daleko odmakli. U jednom gornježabarskom zaseoku sustigle su ih ustaše: došlo je do kratke i neravnopravne borbe, u kojoj su ova dvojica komunista junački izginuli. Nakon toga je i Živko Čuskić, čuvši šta se sa ostalima dogodilo, takođe obolio od tifusa, izvršio samoubistvo. Ukoliko rečeno, od bivše Posavske partizanske čete i Partijskog povjereništva za Posavinu, u životu je ostalo samo sedam ljudi: Petar Kaurinović, Stevo i Savo Živković, Boro Popović, Vuko Simić, Milivoje Stojčević Brzina i komandir čete Nikola Simić koji se, doduše, nekim drugim pravcem probijao sa Majevice ka Posavini i Trebavi i tek kasnije se pridružio ostalima.

O njihovim prijašnjim namjerama: o odlasku na Trebavu, a odatle na Ozren, više nije moglo biti ni govora. Jer, ustaničke snage na tom prostoru su - kao što se to i ranije govorilo - odista bile u rasulu, tako da su i ona prva trojica kurira, Sreto i ostali, pali kao žrtve tih razmirica i rasula. Doduše u toku marta - dok se ova grupa posavskih partizana, čekajući povratak izvidnice, preganjala sa ustašama i rvala sa tifusom - na TreBavi su, ipak, još bile prisutne i uspijevale da se održe neke, manje, partizanske jedinice: jedna od nekih 150 ljudi pod komandom Nikole Ćelića, a druga od 50 boraca pod komandom Novaka Mrkonjića. Bili su to, tih dana, jedini oslonci i utočište pristalica narodnooslobodilačkog pokreta sa trebavskog područja, prvenstveno komunista i antifašista koji su, zbog svoje aktivnosti, morali da se sklanaju ispred ustaške policije. Tako su u ove jedinice, nekako u to vrijeme, došli i Mehmedalija Tufekčić i Hamid Mazalović iz Gradačca, kao i jedna grupa antifašista iz sela Tarevaca, među kojima i Mehmed Mujbegović, Avdo Mujbegović i Edhem Mujbegović - braća i rođaci doktora Mustafe Mujbegovića - zatim Ferid Širbegović i još neki.

Međutim, odnosi sa četnicima su se iz dana u dan zaostravali tako da je, polovinom aprila, došlo i do oružanog

sukoba. Petokolonaši i raskolnici su se, na žalost, pokazali nadmoćnijim: Ozrenski partizanski odred je - bolje reći onaj dio njegovih boraca koji je i dalje ostao vjeran idejama narodnooslobodilačkog pokreta - morao da napusti svoju ranije oslobođenu teritoriju. Četnici su potpuno zagospodarili tim područjem, pa su Cvjetin Todić na Ozrenu, a pop Savo Božić na Trebavi, odmah nakon toga, počeli da uvode svoju vlast - da formiraju svoje, četničke odrede.

Poslije svega što se dogodilo - prvo na Majevici, a zatim i na Ozrenu i Trebavi - kod golorukih i nezaštićenih posavskih seljaka, pogotovo Srba, zavladao je još veći strah i nesigurnost. Jer, ustaše su i dalje harale i činile svakojake zločine, a zaštite niodakle nije bilo. Stoga je većina tih ljudi, nemajući drugog izbora, odlazila na Krečane nedaleko od Građača gdje se, u sastavu Trebavskog četničkog odreda, formirao i takozvani Posavski četnički bataljon, čiji je komandant bio takođe Posavac, pop Dimitrije Stefanović iz Gornjeg Žabara. Čak su i mnoge pristalice narodnooslobodilačkog pokreta, tražeći kakav-takav oslonac i utočište, odlazile u taj bataljon.

U takvoj situaciji i nekoliko preživjelih partijskih aktivista našlo se u dilemi: da li da i dalje ostanu izolovani i prepušteni sami sebi - da se povinjuju istoj sudbini kakva je već snašla Nastu Nakića i ostale - ili da se i sami prilagode prilikama i nađu u toj sredini gdje bi, već prema mogućnostima, nastavili da djeluju na liniji narodnooslobodilačkog pokreta? Najzad je preovladalo ovo drugo mišljenje, pa su i oni krenuli na Krečane.

Nekako u isto to vrijeme dok se ovo događalo sa Petrom Kaurinovićem i ostalim pristalicama narodnooslobodilačkog pokreta iz Posavine, četnički komandanti su, svako u svoje ime i na svom području, pravili sporazume sa predstavnicima okupatorsko-ustaških vlasti, čime su, u stvari, izražavali svoju lojalnost i privrženost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Takav jedan dokumenat je, među prvima - na sastanku koji je sa tim predstavnicima održan 28. maja 1942. godine u selu Lipcu kod Doboja - potpisao i komandant Trebavskog četničkog odreda pop Savo Božić. Šta to zapra-

vo znači - da je to akt potpune izdaje i kapitulantstva - sada je svakom razumnom i dobronom jernom čovjeku bilo jasno, pa je bilo jasno i velikom broju posavskih seljaka koji su, neko zbog neobaviještenosti, a neko zbog ustaške samovolje i terora, već bili prisili kokarde i našli se u bataljonu popa Dimitrija. Stoga i Petru Kaurinoviću, Nikoli Simiću i ostalima nije bilo teško da se prilagode toj sredini: da se povežu sa tim ljudima - da nađu s njima zajednički jezik...

Sporazum sa predstavnicima okupatorsko-ustaških vlasti što ga je pop Savo prihvatio i potpisao ubrzo je stupio na snagu, tako da i četnici, nakon toga, nisu morali da zaziru od ustaša. Naprotiv...! Sada su i jedni i drugi, u duhu toga sporazuma, prisno sarađivali u traganju za pristalicama narodnooslobodilačkog pokreta. No, kako se te pristalice nisu često pojavljivale, to su i četnici ljenčarili i muvali se oko svojih kuća. Naravno da je takvo »ratovanje« odgovaralo i onim četnicima koji su tu, na Krečane, došli iz udaljenijih posavskih sela; ali to Bukvičanima nije odgovaralo, pa su stoga i postavili zahtjev da se izdvoje i da, u Bukviku, formiraju svoj bataljon. Iza tog zahtjeva opet su stajali Petar Kaurinović i ostali. Jer, i njima je to išlo u račun: htjeli su da te ljude, poštoto-poto, izvuku ispod štetnog uticaja popa Dimitrija. Pop se u početku opirao, ali je na kraju popustio... Tako se nekih 70 ili 80 Bukvičana, krajem avgusta 1942. godine, vratile u svoje selo i formiralo - Bukvički bataljon. Nisu uspjeli samo to da na čelo bataljona isture svoga čovjeka, nego im je pop Savo za komandanta nametnuo nekoga Vladimira Mičića, narednika bivše jugoslovenske vojske, rodom iz Birča. No, kako Mičić, kao stranac, nije imao nikakvog autoriteta, u bataljonu je i nadalje glavnu riječ vodio Petar Kaurinović, takođe Bukvičanin - čovjek koji je i odranije uživao veliki ugled i poštovanje.

Tokom ljeta 1942. godine, u Posavini i na Trebavi je vladalo relativno zatišje. Sem manjih čarki koje bi, tu i тамо, izvodile grupice razularenih četnika i legionara, nikakvih ozbiljnijih borbi nije bilo. Četnički agitatori su i nadalje pronosili priče kako partizana nigdje više u blizini nema, kako su protjerani ne samo sa Majevice i Ozrena nego iz cijele is-

točne Bosne. Tako je to bilo sve do kraja septembra kada je, poput svježeg povjetarca, prostrujala vijest da je, na Trebavu, stigla Šesta istočnobosanska brigada te da su, sa tom brigadom, stigli i neki od poznatih posavskih i trebavskih partizana za koje se još od aprila ništa nije znalo: da su tu doktor Ethem Čamo, Hamid Mazalović, Mehmedalija Tufekčić, Mehmed Mujbegović, Pero Bosić i drugi... Pristalice narodnooslobodilačkog pokreta su, najzad, odahnule.

Istina, Brigada se nije dugo zadržavala na Trebavi: ostala je tu svega dva-tri dana i opet se vratila na Majevicu. Ali, iza nje je, na Trebavi, ostala drukčija politička atmosfera: ostale su priče i prepričavanja kako je to nekakva neobična vojska čiji vojnici neće ni plot da satru, pa neće, bez pitanja i odobrenja, čak ni šljivu sa grane da uberu.

Petog oktobra 1942. godine, Šesta istočnobosanska brigada je, kod sela Broca, izbila na Savu gdje je, pod zaštitom noći i uz pomoć mještana, prebrodila rijeku i odmah, preko sremske ravnice, nastavila pokret dalje - ka fruškogorskim brdima.

Poslije mjesec dana provedenih u Sremu, znatno pojačana i snabdjevena oružjem i municijom što ga je tamo zaplijenila (u borbi sa Nijemcima 14. oktobra kod Dvorca nedaleko od Sremske Rače), brigada se ponovo vratila u Bosnu. Sa njom se ovoga puta, preko Save, prebacio i Sremski partizanski odred, tako da je u koloni, koja se 5. novembra formirala na desnoj obali rijeke, bilo nešto oko 1300 boraca.

Ubrzo nakon povratka iz Srema Brigada je, u sadejstvo Sremskog partizanskog odreda, prvo (11. novembra) razjurila četnike kapetana Dragoslava Račića u Donjoj Pilići, a zatim (16. novembra) zauzela Lopare i tako presjekla cestu Brčko - Tuzla, jednu od glavnih saobraćajnica koja povezuje posavsku i semberijsku žitnicu sa tuzlanskim industrijskim bazenom.

Nijemci su veoma brzo reagovali i odmah počeli da pripremaju opsežniji napad na Šestu brigadu i sremske partizane u kome je, pored njemačkih i ustaško-domobranskih snaga iz susjednih garnizona: Tuzle, Zvornika, Bijeljine i Brčkog, trebalo da učestvuju i majevički i trebavski četnici.

Tako je u skladu sa tim njemačkim planovima, negdje oko 20. novembra, krenulo sa Krečana ka Majevici i 500 četnika pod komandom popa Dimitrija Stefanovića. Put ih je vodio preko Bukvika gdje je toj popovoj koloni, prema naređenju komandanta Trebavskog četničkog odreda popa Save Božića, trebalo da se pridruži i Bukvički četnički bataljon.

Bukvičani su se povinovali naređenju i krenuli... Ali, tek što su se malo od sela odmakli, a dvadesetak njih je već bilo iščezlo iz kolone. Ostali su, doduše - njih oko 80 - nastavili pokret i, sljedeće večeri, stigli u selo Vražiće ispod Majevice: tu su i zanočili, a onda su se i oni počeli da rasipaju i da se, pojedinačno ili u grupicama, vraćaju kućama. Ostavši sam, bez i jednog svog vojnika, i »komandant« Mičić nije imao kuda nego da se i on, sljedećeg dana, vrati u Bukvik.

Sem ovog slučaja sa Bukvičanima, popu Dimitriju se, takođe uspud, desila još jedna neprijatnost. Desilo se, naime, to da je 70 njegovih četnika, jedne večeri, zakonačilo u selu Lukavici ispod Majevice gdje su ih na spavanju, iznenadili borci Drugog bataljona Šeste brigade, začas ih razoružali i takođe, vratili tamo odakle su i došli. No, mada ne u punom, prijašnjem, sastavu, pop Dimitrije je svoju »vojsku« ipak doveo na Maleševce: na ugovorenouzorno mjesto gdje su se, s istim ciljem, već uveliko okupljali Bižičevi i Kerovičevi četnici.

»

Štabovi Šeste brigade i Sremskog odreda, koji su se tih dana nalazili u selu Trnovi nedaleko od Bijeljine, budno su motrili šta se oko njih zbiva, pa su tako saznali i za ovo okupljanje majevičkih i trebavskih četnika: saznali su, naime, da Nijemci pripremaju ofanzivu u kojoj, uporedo sa usataško-domobranskim jedinicama, treba da učestvuje i ovih 1200 četnika koliko ih se, prema pristiglim obavještenjima, već bilo sakupilo na Maleševcima. Držeći se starog ratničkog pravila da je napad najbolja odbrana, ova dva partizanska štaba su, bez oklijevanja, donijela odluku da preduhitre protivnika: da mu ne dozvole da se sasvim prikupi i poveže nego da ga, dok je još u pokretu, pojedinačno tuku. Prvi su, na redu, bili četnici... Tako je došlo i do poznatog boja na Maleševcima, 28. novembra 1942. godine.

Četnici su, iia Maleševcima, do nogu bili potučeni. Na bojištu je, poslije boja, ostalo oko 140 mrtvih četnika. Izginuli su i njihovi komandanti: Đuro Bižić i kapetan Jovo Prnjatović - poginuo je i pop Dimitrije Stefanović. Pričalo se kako je taj ratoborni pop, sa »šmajserom« u rukama, tjerao svoje četnike da se bore. No, četnici su ipak pobacali oružje. Predalo ih se oko 700. Među zarobljenima je bilo i dosta Trebavaca, Posavaca i Vučjačana. Kada im je, nakon kraće provjere i ispitivanja, saopšteno da su slobodni i da mogu ići kućama, istupilo je 40 ljudi i reklo kako bi želilo da ostane u partizanima: da su s tom namjerom i krenuli ovamo. Predvodio ih je Vuko Simić, jedan od one nekolicine preživjelih boraca Posavske partizanske čete koji su, poslije poraza u Vukosavcima, morali da prišiju kokarde, ali su i nadalje djelovali na liniji narodnooslobodilačkog pokreta.

Interesantno je da su pripadnici Prvog majevičkog partizanskog odreda - svi koji su 28. februara bili odvojeni od glavnine: i oni što su krenuli ka Posavini i oni koji su ostali na Majevici - na istovjetan način postupili i snašli se u novonastaloj situaciji, mada nikakvog međusobnog dodira i veze nisu imali. Naime i nekih stotinjak partizana sa Majevice je, takođe, nakon obračuna na Vukosavcima, prividno prešlo u četnike. Gotovo svi su se našli u takozvanom Jablaničkom četničkom bataljonu gdje su, štiteći i pomažući jedni druge, uspjeli da se održe i sačekaju trenutak kada će moći, zajednički, da pobačaju kokarde i ponovo prišiju petokrake. Zbilja, odmah nakon što se Šesta brigada vratila iz Srema, čitav ovaj bataljon je (sem nekolicine zagriženih četnika koji nikada nisu ni bili partizani), zajedno sa svojim do-tadašnjim komandantom, ponovo prešao u partizane. Treba reći i to da su se većina ovih ljudi, sve do kraja narodnooslobodilačkog rata, junački borili, pa tako mnogi i izginuli, naročito u toku pete neprijateljske ofanzive.

Poslije četničkog poraza na Maleševcima, u čitavoj sjeveroistočnoj Bosni je došlo do snažnog uspona narodnooslobodilačkog pokreta: u narodu je, ponovo, počela da se budi i jača vjera u sopstvene snage. Istina, ni okupator nije mirno posmatrao šta se zbiva na ovom za njega veoma zna-

čajnom području, pa je, već polovinom decembra, ponovo krenuo u ofanzivu. Tako su Šesta brigada i Sremski partizanski odred, kao i novoformirani Majevički partizanski odred, morali da napuste Majevicu i prebace se na Birač. U semberijskoj ravnici i na sjevernim padinama Majevice je, nakon toga, zavladalo izvjesno zatišje koje je trajalo sve dok se u te krajeve, polovinom januara sljedeće godine, nije vratio Sremski partizanski odred. Šesta brigada i novoformirani Majevički partizanski odred (25. marta preimenovan u Grupu majevičkih udarnih bataljona) i nadalje su ostali u Birču odakle su kasnije, po naređenju Vrhovnog štaba, krenuli dalje, ka jugu - u sastav glavnine NOVJ. Na Majevici i u Semberiji je, prema tome, ostao samo Sremski partizanski odred. Ostale su, istina, i neke manje, terenske, partizanske grupe koje su se veoma brzo razvijale i jačale tako da je od tih grupa, u proljeće 1943. godine, formiran i Treći majevički partizanski odred ili - kako ga je narod prozvao po njegovom čuvenom komandantu Veljku Lukiću Kurjaku - Kurjakov odred.

Vijesti o zbivanjima na Majevici i u Semberiji veoma brzo su stizale i još brže se širile po Trebavi i Posavini. Pod uticajem tih vijesti - kao i vijesti sa ostalih ratišta širom naše zemlje - ljudi su se postepeno oslobođali onog, prijašnjeg, straha i pometnje: u narodu je raslo samopouzdanje i vjera u pobjedu... Ukratko rečeno, postojali su svi uslovi da snage narodnooslobodilačkog pokreta i u ovim krajevima dođu do punog i još jačeg izražaja.

Upravo s takvim ciljem i zadacima na Trebavi je, poslije odlaska Šeste brigade, ostao i doktor Ethem Čamo. Zahvaljujući ranijim poznanstvima i prijateljstvima što ih je godinama sticao kao sreski veterinar u Gradačcu, njemu nije bilo teško da obezbijedi sebi boravište: ti njegovi stari znanici i prijatelji su ga, i ovoga puta, svesrdno prihvatili. I čim se malo snašao i prilagodio prilikama, odmah je počeo - zajedno sa Milošem Tolpom, Pantom Nikolićem i još nekim partijskim aktivistima koje je tu zatekao - da hvata veze sa najboljim simpatizerima sa toga područja i da formira partijsku organizaciju. Tako su, za relativno kratko vrijeme, bile

formirane partijske ćelije u Gradačcu, Skugriću, Modriču... Pohvatane su veze i sa nekolicinom aktivista Partije iz Bosanskog Šamca, Odžaka i još nekih mjesta. Izgledi za širu mobilizaciju stanovništva toga kraja i njegovo uvođenje u borbu protiv okupatora bivali su sve bolji i realniji.

Dok se ovo događalo na Trebavi, u Posavini je, bolje reći u Bukviku, i dalje bila aktivna partijska ćelija sastavljena od komunista, Posavaca, koji su poslije četničkog puča u Vukosavcima, ostali u životu i našli se tu na okupu. Vežu ni sa jednim od svojih partijskih rukovodstava više nisu imali. A kako i s kim da je imaju kad ni jednog od tih rukovodstava - ni Partijskog povjereništva za Posavinu, ni Okružnog komiteta za Majevicu i Semberiju - više nije bilo. Stoga njima ništa drugo nije preostalo nego da se pritaje i zakonspirišu: da formiraju svoju partijsku ćeliju i da - pridržavajući se osnovne linije narodnooslobodilačkog pokreta - rade ono što su sami mogli i umjeli. Rezultati nisu izostali, pa nisu izostala ni reagovanja četničkih komandanata koji su, veoma brzo, shvatili o čemu se radi: da komunisti »vršljaju« ne samo po Bukviku, nego i po čitavoj Posavini. Ali, sva ta reagovanja i poduhvati četničkih komandanata su bivali uzaludni. Jer, ne samo mještani, seljaci, nego i znatan broj »domaćih« četnika je štitio i skrivao ovu grupu partijskih aktivista. Pristalice četničkog komandanta Pavla Gajića su, na primjer, jednom prilikom bile uhvatile Boru Popovića, ali su ga, niko drugi nego ti isti četnici, simpatizeri našeg pokreta, iščupali iz zatvora. Dešavalo se da se neko od tih ljudi nađe u neprilici: da mora da se sklanja ispred Pavla Gajića i njegovog bijesa. Ali, sve do proljeća 1943. godine - sve dok se nije saznalo da je na Majevici formiran i Treći majevički partizanski odred - ti ljudi nisu imali nikakvog oslonca i zaleda. Tek tada, nakon tog saznanja, mnogi od tih ljudi su malo odahnuli i počeli, pojedinačno i u manjim grupama, da odlaze na tu stranu... Tako je i jedna grupa od nekih tridesetak dotadašnjih četnika i još toliko seoskih omladinaca - po nagovoru Petra Kaurinovića, braće Živkovića i drugih - negdje početkom ljeta krenula iz Posavine, prešla na Majevicu i stupila u Kurjakov odred. Kurjak je na

njihov zahtjev, od te grupe, formirao posebnu četu, za čijeg komandira je postavljen bivši komandant jednog četničkog bataljona Rajko Andelić, a za komesara Savo Živković - opet jedan od nekolicine posavskih komunista.

Međutim, htjela-ne htjela, bukvička partijska organizacija je, još uvijek, djelovala samostalno - bez čvršćeg oslonca i veze - sve dok, početkom 1943. godine, nije formiran i Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu. Tek tada je i u tom pogledu - u pogledu partijskog života i rada - došlo do krupnih i značajnih promjena: do obnove prijašnjih veza i popune pojedinih, u prethodnom periodu prorijeđenih, partijskih rukovodstava... Naime, radeći na realizaciji jednog od tih svojih osnovnih zadataka, a to je na obnovi i izgradnji partijske organizacije u istočnoj Bosni, Oblasni komitet je, takođe u proljeće 1943. godine, prvo obnovio Okružni komitet KPJ za Majevicu i Semberiju, a nešto kasnije, u ljeto iste godine, formirao i Okružno partijsko povjereništvo za Trebavu i Posavinu. Tek tada je i narodnooslobodilački pokret u ovim krajevima, na Trebavi i u Posavini, dobio svoje okružno rukovodstvo (u početku Okružno partijsko povjereništvo, a poslije Okružni komitet), koje je trebalo da mobiliše nove snage i nastavi daljnju izgradnju i učvršćenje toga pokreta.

U drugoj polovini juna iste godine došlo je do poznatog, snažnog, prodora glavnine NOVJ na teritoriji istočne Bosne. Naime, raskinuvši neprijateljev obruč na Sutjesci i probivši se, zatim, preko željezničke pruge Sarajevo-Višegrad, nekoliko divizija NOVJ je odmah prešlo u protivnapad i, za kratko vrijeme, zauzelo Olovo, Kladanj, Vlasenicu, Srebrenicu i Zvornik. Istina, neprijatelj se i dalje uporno branio, ali nova, snažna, plima narodnooslobodilačkog pokreta u istočnoj Bosni ničim se više nije dala zaustaviti.

Upravo u takvim prilikama je, početkom jula 1943. godine, formirana i Sedamnaesta istočnobosanska udarna divizija, u čiji sastav su ušle: Šesta istočnobosanska brigada, Petnaesta majevička brigada i Majevički (Kurjakov) partijski odred. Šesta brigada se još neko vrijeme zadržala na Romaniji i Birču, dok je Petnaesta majevička brigada, zajedno sa Štabom divizije, stigla na Majevicu. I čim se malo

oporavila i popunila novim ljudstvom, Petnaesta majevička je, već krajem jula, krenula ka Posavini i Trebavi.

Tako je Petnaesta majevička brigada, sa jednim bataljonom Kurjakovog odreda, 24. jula osvanula u Bukviku. U redovima ovih dveju jedinica bilo je i dosta Posavaca, koji su, još ranije, bili otišli u partizane. I, dabome, nikakve borbe u Bukviku nije bilo. Jer, tobožnji četnici iz takozvanog Bukvičkog četničkog bataljona su još dan ranije, saznavši za dolazak Brigade, razoružali svoga komandanta narednika Mičića i strpali ga u zatvor. A kada je Brigada stigla, oni su se, bez kokardi na kapama, postrojili pred bukvičkom školom. Pedeset i dvojica su odmah izašla iz stroja i stupila u Brigadu, dok ih je tridesetak ostalo u novoformiranoj, terenskoj, partizanskoj četi, kao jezgru oko koga će se okupljati novi dobrovoljci.

Sljedećeg dana Brigada je nastavila pokret kroz Posavini prema Žabarima, Obudovcu, Slatini i drugim posavskim selima, s namjerom da prečisti račune sa četnicima Pavla Gajića, Steve Trivunovića i drugima jer se sa njima samo preko puščanih cijevi moglo razgovarati pošto su bili ogrezli u zločine. Izdvojen je, napokon, kukolj iz pšenice... No, četnički komandanti su se na vrijeme sklanjali sa vidika... Bježali su i njihovi četnici...

Četvrtog dana nakon dolaska u Posavinu, 28. jula, Petnaesta majevička brigada je napala neprijateljevo uporište u Gradačcu. Zahvaljujući još ranije uspostavljenim vezama sa gradskom partijskom organizacijom, koja je dostavila detaljna obavještenja o jačini i rasporedu ustaško-domobranksih snaga i pripremila svoje aktiviste da pomognu brigadi prilikom napada na grad, brigada je brzo i lako savladala neprijateljevu posadu u Gradačcu, sem jedne grupe ustaša i oružnika koji su se povukli u kulu Husein-kapetana i odatle pružali otpor. Ostali branioci grada su, u stvari, odmah pobacali oružje i predali se partizanima. Predalo se nekoliko oficira, nešto oko 80 domobrana i četrdesetak legionara.

Međutim, ustaše su, iz kule i dalje pružale otpor sve dok se, nadomak Gradačcu, nisu pojavili njemački tenkovi.

Brigada je morala da odustane od svojih daljih namjera i da se pod borbom povuče prema Majevici.

Takav razvoj događaja četnici su jedva dočekali. I čim su se, iz pravca Modriča i Bosanskog Samca, pojavili okupatorski tenkovi, i oni su počeli da izlaze iz svojih skrovišta. Mnogi su istrčavali pred Nijemce i pridruživali se njihovim kolonama. Međutim, i Švabama se žurilo: njihovi tenkovi su protutnjali preko Trebave i Posavine i opet se negdje izgubili. Četnici su ostali i, razumije se, iznova počeli da uvođe svoju strahovladu: da progone pristalice narodnooslobodilačkog pokreta...

Doduše, takvo stanje nije dugo potrajalo. Naime, već 15. avgusta, jedinice Sedamnaeste divizije - Šesta istočnobosanska i Petnaesta majevička brigada - ponovo su izbile na Trebavu i, za kratko vrijeme, razbile trebavskе četnike, a zatim pristupile sređivanju prilika na tom području, prije svega formiranju organa nove narodne vlasti... Međutim, upravo u toku te i takve aktivnosti, stiglo je naređenje Vrhovnog štaba da Divizija odmah kreće ka Ozrenu. I tek petnaestak dana kasnije, nakon što su obavile određene zadatke na Ozrenu i u dolini Spreče jedinice Sedamnaeste divizije su se vratile na Trebavu.

Već u prvoj polovini septembra, jedinice Sedamnaeste divizije su nastavile svoja ofanzivna dejstva, jedne su ostale na Trebavi, a druge su se spustile u posavsku ravnicu i prvo oslobodile Modriču, a zatim i Gradačac, Bosanski Šamac, Orašje... Sva sela i gradovi, širom Trebave i Posavine, bili su sada oslobođeni.

Sa velikih svjetskih ratišta su, takođe, pristizale ohrabrujuće vijesti: Italija je već bila kapitulirala... Perspektive narodnooslobodilačkog pokreta su bivale sve šire i svetlijе: pobjeda nad okupatorom je bila na vidiku, pa se i sve veći broj dobrovoljaca - u želji da i oni učestvuju u toj pobjedi - javljao u jedinice narodnooslobodilačke vojske, naročito u odrede... Samo iz posavskog sela Miloševca, na primjer, javilo se tih dana oko 70 dobrovoljaca.

Upravo u takvoj situaciji, 17. septembra 1943. godine, formiran je Posavski partizanski odred. U njegovom sastavu

je, prilikom formiranja, bilo oko 150 boraca, što je trebalo da predstavlja tek samo osnovu, srž, oko koje će se okupljati novi dobrovoljci. Za komandanta je postavljen Nikola Simić, a za političkog komesara Boro Popović, dvojica uglednih Posavaca, koji su, i u početku ustanka 1941. godine, vodili Posavsku partizansku četu.

A onda je, svega tri dana kasnije, uslijedio još jedan takav događaj. Naime, 20. septembra iste godine, na Trebavi je, u selu Skugriću, formiran i Trebavski partizanski odred. U sastavu toga odreda je, takođe u početku, bilo nešto oko 160 ljudi. Za komandanta odreda je postavljen bivši komandant jedne četničke brigade, Relja Pećo, koji je, kao seoski učitelj, bio dosta poznat u tim krajevima, dok je za političkog komesara, u početku, postavljen Slobodan Janković, a nešto kasnije Panto Nikolić, jedan od istaknutih partijskih aktivista sa Trebave.

Upravo o ovim dvema istočnobosanskim partizanskim jedinicama i njihovom borbenom putu - o Posavskom i Trebavskom odredu, koji su se nešto kasnije (u februaru 1944.) spojili u jedinstveni Posavsko-trebavski partizanski odred - kazuju nam naredne stranice ove zanimljive i korisne knjige.

Stevo POPOVIĆ

RIJEČ AUTORA

Posavina i Trebava kao posebno vojnoteritorijalno, patrijsko-političko i administrativno područje konstituisalo se u ljetu 1943. godine i kao takvo, sa manjim izmjenama u pogledu teritorijalne nadležnosti, ostalo do kraja rata. Obuhvatalo je teritoriju opština: Bosanski Samac, Gradačac, Modriča, Odžak i Srebrenik, posavski dio opštine Brčko i, u prvo vrijeme, nekoliko naselja koja pripadaju opštini Doboј, u dolini rijeke Bosne. U pogledu partijsko-polidčkog rada i organizovanja narodne vlasti ovo područje je bilo u nadležnosti Okružnog komiteta KPJ i Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Trebavu i Posavinu, a u pogledu vojnoteritorijalne organizacije, vojnih dejstava, mobilizacije i obezbjeđenja u nadležnosti Komande posavsko-trebavskog vojnog područja i Posavsko-trebavskog NOP odreda.

Naselja na južnim i jugoistočnim ograncima Trebave, koja pripadaju opštinama Gračanica i Doboј, nisu u pogledu partijsko-političke i vojnoteritorijalne organizacije spadala u nadležnost Okružnog komiteta KPJ, Okružnog narodnooslobodilačkog odbora z.a Trebavu i Posavinu i Komande posavsko-trebavskog vojnog područja, odnosno Posavsko-trebavskog odreda. Ona su pripadala teritoriji koju su pokrivali Okružni komitet KPJ i Okružni narodnooslobodilački odbor za Tuzlu, i Komanda tuzlanskog vojnog područja, odnosno Ozrenski i Tuzlanski NOP odred. Zbog toga smo ta naselja, u ovoj knjizi, tretirali onoliko koliko je bilo potrebno da se objasne pojedine političke aktivnosti i vojne akcije koje su polazile sa posavsko-trebavskog područja ili su preko tih naselja isle ka posavsko

trebavskom području. Slično smo postupili i sa područjem Vučjaka i Majevice.

Na obradi ove teme suočili smo se sa nekim pitanjima koja su ranije trebala biti razjašnjena. Prvo smo morali da vršimo primarno istraživanje, to jest da prikupimo osnovne dokumente o odredu, o NOP-u na terenu Posavine i Trebave i o dejstvu jedinica NOV na toj teritoriji. Postojeća istoriografska i memoarska literatura, kao i politička publicistika, korisno su nam poslužile, ali nisu mogle da daju odgovore na mnoga pitanja iz oblasti formulisanja našeg istoriografskog zadatka. Njiteže je bilo objasniti događaje iz perioda 1941. - sredina 1943, zbog nedostatka primarnih istorijskih izvora.

U ovom radu prvenstveno se govori o nastanku, razvoju i borbenoj aktivnosti - Posavskog, Trebavskog i Posavsko-trebavskog NOP odreda. Odrede nismo mogli posmatrati izolovano od cjeline zbivanja koja su mu prethodila, kao i od onih u kojima je odred bio samo jedan od djelotvornih činilaca. Zato je i materija o Posavsko-trebavskom NOP odredu podijeljena na uvod i šest poglavlja.

U kraćem uvodnom dijelu date su geografske karakteristike područja Trebave i Posavine, te ekonomске i društveno-političke prilike u periodu između dva rata, koje su imale uticaja na razvitak NOP-a u tom kraju.

Prvo poglavje rukopisa govori o stanju poslije okupacije 1941, o pripremama, početku i razvoju ustanka, mjerama okupatora i kvizilinga da zaustave razvoj narodnooslobodilačke borbe i o oživljavanju aktivnosti NOP-a. Ovo poglavje obuhvata događaje od aprila 1941. do avgusta 1943. godine.

Dруго poglavље говори о ситуацији која је nastала послиje prodора јединица главне оперативне групе Врховног штаба NOV и POJ у источну Босну и у vrijeme боравка јединица 17. дивизије у Позавини и на Требави у Јето 1943, о формирању Позавског и Требавског NOP одреда, о њиховим посебним борбеним дејствима до почетка 1944. године и о спајању у један одред - Позавско-требавски, те дејствима tog odreda do aprila 1944. године. U prvoj fazi svog razvijanja, koja je trajala 7 mjeseci, odredi su vršili određene funkcije, branili i širili slobodnu

teritoriju i obezbjeđivali djelatnost društveno-političkih organizacija Posavsko-trebavski odred je toliko brojno narastao i sazrio kroz borbena dejstva da je trebalo da preraste u višu taktičku jedinicu - brigadu. Međutim, već donijeta odluka morala je biti odložena, zbog dolaska jakih neprijateljskih snaga na odredsku prostoriju.

Treće poglavlje opisuje četveromjesečni boravak odreda u centralnoj Bosni, povratak u istočnu Bosnu i samostalna dejstva prema svojoj odredskoj prostoriji, koja je posjednuta jakim neprijateljskim snagama. U ovoj situaciji odred malog brojnog sastava egzistira kao jezgro koje je sposobno da primi nove borce kada stigne na svoju odredsku prostoriju.

Četvrto poglavlje opisuje djelatnost odreda pod operativnom komandom jedinica 23. i 25. divizije, borbe za oslobođenje Posavine i Trebave i borbe za uništenje jake neprijateljske formacije u trouglu Bosne i Save u maju 1945. godine. Odred u ovom periodu ne vrši samostalne borbene radnje, već je u sastavu borbenog porekla viših jedinica.

Peto poglavlje govori o vojno-političkom značaju Posavsko-trebavskog odreda, a šesto sadrži spisak boraca odreda.

Najviše teksta posvećeno je periodu kada je odred bio na svojoj odredskoj prostoriji ili kada je djelovao prema njoj, a manje kada je bio van svoje odredske prostorije.

Druga i daleko važnija odrednica u ovakovom pristupu za pisanje monografije - je mali broj dokumenata koji je nastao u samom odredu. Tako, na primjer, postoje nekoliko dokumenata štaba Trebavskog NOP odreda, a nijedan dokument o petomjesečnom borbenom putu Posavskog NOP odreda. Takođe, postoji samo jedan izvještaj štaba Posavsko-trebavskog odreda za period od februara do aprila 1944. i dva izvještaja o boravku u srednjoj Bosni. Period od septembra 1944. do maja 1945. nešto je brojniji dokumentima, no i to su većinom obavještajni izvještaji i izvještaji o brojnom stanju. Svega sedam izvještaja iz tog perioda govore o borbenim dejstvima, a jedan o političkom radu. Nije sačuvan nijedan izvještaj štabova bataljona.

Odred nije nastao odjedanput, dolaskom operativnih jedinica NOV na tlo Posavine i Trebave, već je partijska i skojev-

ska organizacija strpljivim radom pripremala omladinu da popuni brigade i bude osnovna snaga za formiranje dva odreda kada jedinice NOV stignu u taj kraj. Zbog toga smo morali, makar ukratko, opisati događaje koji su prethodili stvaranju slobodne partizanske teritorije u Posavini i na Trebavi i formiranju Posavskog i Trebavskog odreda.

Da bi se mogla rekonstruisati vojno-politička situacija u Posavini i na Trebavi, u vrijeme kada je odred tu boravio, morali smo prikazati dejstva brigada i divizija kada su one, u okviru svojih zadataka, dolazile na to područje. Odred je tada došao pod njihovu operativnu komandu i izvršavao zadatke kao dio njihovog borbenog poretku. Ponekad se čini da je djelstvima krupnijih jedinica poklanjano više prostora, što je razumljivo, jer su izvodile zamašnije akcije; a odredu je često postavljan zadatak koji su izvršavali bataljoni, a na kraju rata i čete viših jedinica. Odred je učestvovao u sastavu sedam divizija i dvanaest brigada narodnooslobodilačke vojske, odnosno JA u borbenim djelstvima, većinom na tlu Posavine i Trebave ili prema njima.

Odred je obezbjeđivao slobodnu teritoriju Posavine i Trebave i time štitio i pomagao razvoj i rad narodnooslobodilačkih odbora i društveno-političkih organizacija. Zbog toga smo morali, ukratko, dati organizacionu strukturu i donekle djelatnost tih organizacija. Njihov rad smo doticali u onoj mjeri koliko je, po našem mišljenju, bilo dovoljno da se objasni djelstvo odreda kao vojnoteritorijalne jedinice. Za period od septembra 1943. do aprila 1944. godine, kada je postojala slobodna teritorija sa centrom u Gradačcu, dat je, u posebnom odjeljku, rad tih organizacija, a za kasniji period do kraja rata praćen je njihov rad kada su one zajedno sa odredom djelovale na privremeno oslobođenim dijelovima Posavine i Trebave. Podaci o radu društveno-političkih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora nalaze se, uglavnom, u izveštajima Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu i Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu od avgusta 1943. do maja 1945. godine. O radu sreskih komiteta KPJ imamo izveštaje samo od aprila 1945. godine. Za rad organizacije SKOJ-a postoji nekoliko izveštaja Oblasnog komiteta SKOJ-a, a svega jedan izveštaj Okružnog komiteta SKOJ-a. O radu Okružnog narodnoos-

lobodilačkog odbora ima nekoliko izvještaja iz perioda septembar 1944 - maj 1945. godine. Nema nijednog izvještaja o radu sreskih narodnooslobodilačkih odbora. Također ne postoje izvještaji o radu Okružnog i sreskih odbora AFŽ. O radu tih organizacija podatke smo crpili iz izvještaja Okružnog i Oblasnog komiteta KPJ i iz listova »Front slobode«, »Naša borba« i »Žena kroz borbu«.

Svjesni smo da izvjesne događaje, i pored naše želje, nismo mogli dovoljno osvjetliti. To se ponajviše odnosi na ona pitanja o kojima nema dovoljno podataka u istorijskim izvorima i koja su izvan sfere vojnih dejstava. Nadamo se da će ova knjiga opravdati svoju namjenu i biti od koristi drugim autorima za slične poduhvate.

Dragocjenu pomoć u stvaranju monografije pružili su, u prvom redu, članovi Redakcije koja je formirana 1974. godine u sastavu: Boro Popović (predsjednik), Mehmedalija Tufekčić, Nikola Simić, Ivan Bumbulović, Ljubo Antić, dr Muhamed Kešetović, Nikola Bosić i Ilija Drinić, kao i sekretar Redakcije Uroš Goranović. Članovi Redakcije su inicirali rad na stvaranju rukopisa, pratili sve vrijeme njegovo nastajanje, temeljno analizirali svaki dio rukopisa, ukazivali na propuste i nedostatke i mnogo pridonijeli da tekst dobije konačan oblik, na čemu im najtoplje zahvaljujemo.

Podatke za pregled boračkog sastava odreda prikupljali su i provjeravali opštinski odbori SVBNOR-a opština Bosanski Samac, Brčko, Dobojski, Gračanica, Gradačac, Modriča, Odžak, Orašje i Srebrenik u periodu od 1974. do 1983. godine. Zato im dugujemo posebnu zahvalnost. Također se zahvaljujemo komisijama za istoriju Komiteta SK BiH za opštine Bosanski Samac, Brčko, Dobojski, Gračanica, Gradačac, Modriča, Odžak, Orašje i Srebrenik kao i brojnim pojedincima-borcima koji su nam davali korisne primjedbe i sugestije tokom rada na rukopisu.

Svoju zahvalnost dugujemo i recenzentima dr Zdravku Antoniću, general-potpukovniku Veljku Miladinoviću, dr Ibrahimu Karabegoviću i mr Rafaelu Brčiću koji su svojim primjedbama pružili znatnu pomoć na konačnom oblikovanju ovoga djela.

Takođe zahvaljujemo skupštinama opština Bosanski Šamac, Brčko, Gračanica, Gradačac, Modriča, Odžak, Orašje i Srebrenik i Republičkom odboru SUBNOR-a BiH koji su finansijski pomogli rad na stvaranju rukopisa i štampanje knjige.

Na kraju zahvaljujemo Biblioteci »Ratna prošlost naših naroda i narodnosti« Vojnoizdavačkog zavoda, koja je omogućila da se rukopis pretoči u knjigu i time učini pristupačnim široj javnosti.

UVOD

Bosanska Posavina je prostrana ravnica, koja je omeđena sa zapadne strane obroncima Vučjaka, a sa južne i jugoistočne strane obroncima Trebave i Majevice. Idući ka zapadu, jugu i jugoistoku iz ravnice postepeno izrastaju niski brežuljci.¹

Trebava i Vučjak u vojničkom pogledu ne predstavljaju znatnu prepreku zbog svoje male dubine. Prostrani masiv Majevice čiji obronci dopiru do rijeke Save (na prostoru Brčko - Brezovo Polje) i dijele Posavinu od Semberije, znatno je pogodniji za izvođenje većih vojnih dejstava.²

Posavina i Trebava se odlikuju gustoćom rijeka i dječica. Rijeka Sava kod Bosanskog Šamca ulazi u svoj donji tok. Njena širina kod Bosanskog Šamca iznosi oko 200 m, a kod Brčkog oko 500 m. U svom toku, naročito između Bosanskog Šamca i Orašja pravi mnoge meandre, koji zajedno sa malim padom onemogućavaju brz protok vode. Zbog toga, pri visokom vodostaju, Sava preplavi obale i izlije se u, nezaštićenu nasipima, ravnici bosanske Posavine, gdje se dugo zadržava.³ Korito rijeke Bosne na pojedinim mjestima račva se u više rukavaca koji su od matice odvojeni šljunkovitim nasipima. Obale rijeke su joj lomljivije, obrasle žbunjem i vrbacima. Širina je promjenljiva sa padom od 0,8 m na 1 km. Od Modriče ka ušću, plavljenja su češća na prostoru oko 4

¹ Anton Melik, Jugoslavija - Zemljopisni pregled, Školska knjiga, Zagreb, 1952, str 197-198.

² Ivan Božić i Milan Knežević, Osnovi vojne geografije FNRJ, Vojno delo, Beograd, 1954, str. 160-166.

³ Anton Melik, n.d. str. 173-181.

km sa obje strane rijeke.⁴ Rijeka Tinja, koja izvire na jugo-zapadnoj strani Majevice, na svom toku dugom 93 km, veoma krvuda. Uslijed neznatnog pada i niskog zemljишta, u svom donjem toku, pravi često i preko ljeta, velike poplave.⁵ U vrijeme visokog vodostaja rijeka i riječica u Posavini stvaraju se prostrane bare, pa je kretanje većih vojnih jedinica van puteva teško izvodljivo. Sava, Bosna i Tinja su veoma značajne u vojnom i privrednom pogledu, jer njihovim dolinama prolaze važne komunikacije. Rijeku Savu premošćuje željeznički i kolski most u Brčkom dug 755 m. Na rijeci Bosni su postojali drveni kolski mostovi u Bosanskom Šamcu i Modrići. Prvi je zapaljen u aprilu 1941. godine, a drugi su, u septembru 1943, porušile jedinice NOV-a. Na rijeci Tinji je bio most kod Skakave koji je 1943. godine porušen iz istih razloga. Na Savi i Bosni je bilo više skelskih prelaza, među kojima su najvažniji u Modrići, Bosanskom Šamcu i Orašju. Na Bosni je pri malom vodostaju bilo više gazova, koji su korišćeni za prelaz jedinice NOV iz istočne u srednju Bosnu i obratno.

Posavina je sa dva kraka bila povezana sa željezničkom prugom Beograd-Zagreb. Jedan krak je išao od Brčkog do Vinkovaca, drugi od Slavonskog Šamca do Vrpolja. Preko Brčkog i Bosanskog Šamca su se uglavnom izvozili poljoprivredni i stočarski proizvodi. Bosanski Šamac je bio putevima povezan sa svim mjestima u Posavini, a Brčko uz to još i sa Tuzlom i Bijeljinom. Od Bosanskog Šamca je preko Orašja išao put za Brčko, a ka jugu putevi ka Modrići i Gradačcu. Od Modriče, put se račvao na dva kraka i dolinom Bosne sa obje strane rijeke produžavao ka Doboju. Lijevi krak se u selu Podnovlje vezivao sa poprečnim putem koji je dolazio iz Dervente. Modriča je putem preko rijeke Bosne bila povezana sa Odžakom i selima na lijevoj strani Bosne, a putem koji je išao ivicom Panonskog bazena sa Gradačcem. U Gradačcu se sticalo više puteva. Pored onih za Šamac i Modriču, iz njega su polazili putevi preko Srebrenika ka Tuzli preko Srnice ka Gračanici i preko Gornjeg Žabara

⁴ Ivan Božić, Milan Knežević, n.d. str. 241.

⁵ Stanoje Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, Bibliografski zavod d.d. Zagreb, 1929, knj. IV, str. 546.

za Brčko. Pravcem sjeveroistok-jugozapad Posavinu i Trebavu je presijecao put Brčko - Srnice - Gračanica - Doboј, koji je kao hipotenuza zatvarao trokut Posavine čije su dvije katete rijeke Sava i Bosna. U ratnim godinama 1941-1945. godine ovaj put igrao je važnu ulogu u vojnim djejstvima.

Prije drugog svjetskog rata, po popisu izvršenom 31. III 1931. godine, na teritoriji sreza Gradačac koji je ulazio u sastav Vrbaske banovine, živjelo je 70.498 stanovnika, a na teritoriji sreza Brčko, koji je ulazio u sastav Drinske banovine živjelo je 77.962 stanovnika. Na osnovu prirodnog priraštaja od 1,2% i drugih izmjena nastalih u periodu između 1931. i 1939. godine proizlazi da je 1939. godine u gradačačkom srezu živjelo 80.115, a u brčanskom 97.894 stanovnika. U oba sreza ukupno je bilo 178.009 stanovnika.⁶ S obzirom da su dijelovi Posavine i Trebave ulazili u sastav i susjednih srezova, može se izvesti zaključak da je na teritoriji koja je, u toku narodnooslobodilačkog rata, konstituisana kao vojna, politička i administrativna cjelina, živjelo oko 180.000 stanovnika. Posavina je, po broju stanovnika na 1 km², najnaseljenije područje u Bosni i Hercegovini. U oba sreza bilo je oko 40% Hrvata, 35% Srba, 24% Muslimana i 1% pripadnika ostalih naroda i narodnosti. Od ukupnog aktivnog dijela stanovništva Bosne i Hercegovine, prema pomenutom popisu, 83% se bavilo poljoprivredom, 7,2% radilo u industriji i zanatstvu, 4,1% u trgovini i bankarstvu, 3,1% slobodnim zanimanjima i 2,2% ostalim poslovima.⁷

U Posavini i na Trebavi preko 75% površina su predstavljale oranice. Glavni ratarski proizvod bio je kukuruz, kojim se hranio najveći broj stanovnika, a izvozio se u znatnim količinama. Pšenica je sijana na dvostruko manjim površinama nego kukuruz. Od industrijskih biljaka gajene su uljana repica, konoplja, lan, šećerna repa i duvan (u okolini Orašja). Na čitavom području povrtlarstvo je bilo znatno razvijeno. Trebavsko i majevičko pobrđe obiluje velikim procentom zemljišta pod voćnjacima, najviše pod šljivama. Niski prinosi poljoprivrednih kultura uveliko su bili uslov-

⁶ Brčko, srez i grad, Beograd, 1939, str. 22-23.

⁷ Dr Zdravko Antonić, Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni, 1941, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1973, str. 16.

ljeni čestim poplavama, usitnjenosti posjeda, odsustvom agrotehničkih mjera, nedostatkom reprodukcionog materijala i poljoprivrednih mašina i alata, opštim siromaštvo i niskim obrazovnim nivoom stanovništva.⁸ Stočarstvo je bilo srazmjerno manje razvijeno i uglavnom štalskog tipa. Najviše je bilo svinja, zatim goveda i konja, a najmanje ovača i koza. Peradarstvom se bavio znatan dio ženskog stanovništva.

Posavina i Trebava nemaju rudnog blaga i prostranih šumskih kompleksa, pa se zbog toga, na njihovom području, nisu mogla razviti veća industrijska preduzeća. Na osnovu prerade žitarica i voća razvila su se manja preduzeća. Parni mlinovi su postojali u Brčkom, Modrići, Odžaku i Gradačcu, a etivaže šljiva u Brčkom i Bosanskom Šamcu. U Brčkom je postojala i manja fabrika ulja i spirita, zatim pilana i fabrika čarapa. Posavina je bogata glinom, pa su nikle ciglane u Brčkom, Orašju, Gradačcu i Bosanskom Šamcu. U dolinama rijeka i riječica bilo je puno vrba i šiblja što je uslovilo, razvoj korparstva. Žene Posavine i Trebave su izrađivale mnoge predmete narodne radinosti, osobito dijelove odjeće i prostirke.⁹

Nasuprot slaboj zastupljenosti industrijskih preduzeća, u varošicama je bilo dosta zanatskih radnji, koje su služile podmirenju potreba gradskog i seoskog stanovništva.

Relativno dobre saobraćajne veze i njihova povezanost sa magistralnim putevima i željeznicom, te razvijen riječni transport pogodovali su razvitku trgovine. Već krajem 18. vijeka kao trgovачki centri razvijaju se Brčko, Gradačac, Gračanica i Modriča, a u drugoj polovini 19. vijeka pridružuju im se, nova naselja - Bosanski Šamac i Orašje.¹⁰ U velikim količinama se izvozi kukuruz i suha šljiva, a u znatnim svijine, goveda i sirovo voće. Uvoze se industrijski proizvodi i kolonijalna roba čija je potrošnja bila znatna. Izvozno-uvoz-

⁸ Isto, str. 17.

⁹ Antun Melik, n.d. str. 221-223.

¹⁰ Godine 1862. uspostavljena je parobrodska linija Brčko-Beograd-Oršava-Galac, a od 1879. u Brčkom redovno pristaju brodovi Dunavskog parobrodskog društva. Željeznička pruga Brčko-Vinkovci podignuta je 1894. godine, a uskoro i pruga Vrpolje-Samac (Enciklopedija Jugoslavije, knj. 2, str. 191).

nim poslovima bavili su se trgovci na veliko koji su posjedovali znatan kapital. Brčko je drugo mjesto u Bosni i Hercegovini koje je dobilo novčani zavod - banku. Kasnije su otvorene filijale i ekspositure banaka iz Zagreba i Sarajeva, a poslije 1918. godine i iz Beograda.

Agrarnom reformom 1920. godine begovima su oduzeta kmetska selišta, a 1921. i begluci. Time su bili ukinuti feudalni odnosi. Tada se naglo razvija trgovačka buržoazija, osobito iz redova onih koji su se bavili izvoznim poslovima i otkupljivali, na veliko, kukuruz, šljivu i stoku. Trgovačka buržoazija nije birala sredstva da se što više obogati. Ona se bavi lihvarenjem, kupuje žito u ljeto i jesen jeftino, a u zimu i proljeće ga prodaje seljacima od kojih ga je kupila po znatno višim cijenama, ili im ga daje na zajam uz veliku kamatu. Od veletrgovaca je bila zavisna masa malih trgovaca, koji su robu uzimali na kredit uz veliku kamatu." Pojavili su se u znatnom broju i seoske gazde - polugrađani-poluseljaci, produžena ruka trgovaca na veliko u eksploataciji seoskog stanovništva.

Ranije kreditno solventni seljaci uvučeni su u dugove kod gradskih i seoskih lihvara i kod banaka, osobito kod Državne hipotekarske banke, Privilegovane agrarne banke iz Beograda, Zemaljske banke iz Sarajeva i Prve hrvatske štedionice iz Zagreba.

Seljak je u to vrijeme bio ekonomski uveliko zavisan, vezan dugovima i mjenicama, opterećen velikim porezima, živeći na usitnjrenom posjedu koji je često bio izložen poplavama, sušama i drugim nedaćama. Da bi se održali i izbjegli eksploataciju, seljaci u posavskim i trebavskim selima su stvarali zemljoradničke zadruge.

U najtežem položaju su bili najamni radnici i bezemljaši, često ista lica. Seoski nadničari radili su po cio dan za bijednu nadnicu od 4 do 5 dinara. Mnogi su odlazili na kopanje kanala i kao sezonski poljoprivredni radnici u Slavoniju i Vojvodinu.¹²

¹¹ Cvjetin Mijatović, O revolucionarnom radničkom pokretu u Tuzli od 1929. do 1937. Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji - Univerzal, Tuzla, 1979, knj. 1, str. 460-461.

¹² Grada za monografiju - Bosanski Šamac i okolina, str. 52.

U gradovima je većina radnika radila na sezonskim poslovima kao što su pakovanje, dorada i prerada šljiva, utovar i istovar obično rasutog tereta, splavarenje i ribarenje. To su bili nekvalifikovani radnici koji su egzistirali čekajući svakodnevno da dobiju posao, kako bi tog dana mogli da nahrane svoje mnogočlane porodice. U gradove su dolazili osiromašeni seljaci, nadajući se da će tu moći, zaraditi koru hljeba. U teškom položaju su bili šegrti i kalfe, koji su kod svojih poslodavaca radili uz ponižavajuće uslove i po 12 časova dnevno.

Zbog opšte privredne stagnacije i pojave konfekcije, mnoge zanatlige su zatvarale svoje radionice, osobito obućari, krojači i opančari. Sve je više bilo siromaštva, kako po gradovima tako i po selima. Životarilo se u opštoj privrednoj stagnaciji, bez perspektive. Time je naročito bila pogodjena omladina. Zbog opšte situacije u zemlji rađao se kod omladine otpor prema postojećem stanju i društvu i prijencivost za ideje koje su propagirale promjenu takvih prilika i odnosa u društvu.

Zdravstvena zaštita stanovništva bila je na niskom nivou. U Brčkom je postojala bolnica malog kapaciteta, a u drugim mjestima ambulante smještene u malim, za tu svrhu neprikladnim prostorijama. Njih je opsluživao mali broj zdravstvenih radnika. Umiralo se u velikom broju, ne samo od tada opake bolesti - tuberkuloze pluća, nego i tifusa, tetanusa, šarlaha, difterije i dizenterije. U selima oko Gradačca i Srebrenika bilo je mnogo oboljelih od endemskog sifilisa, a u selima uz Bosnu i Savu oboljelih od trahoma. Uslijed nedostatka zdravstvene zaštite, nehigijenskog načina življenja i stanovanja, zaostalosti u zdravstvenom vaspitanju, smrtnost odojčadi bila je vrlo velika, a odnos između živorodenih i umrlih je bio također izrazito nepovoljan.

U oblasti kulturno-prosvjetne djelatnosti područje Posavine i Trebave bilo je na nivou ostalih krajeva sjeverne Bosne. U zadnjim decenijama turske vladavine počele su se otvarati osnovne škole pretežno uz crkve i manastire. Prva osnovna škola otvorena je 1821. u Tolisi kod Orašja. Poslije nje, otvorene su osnovne škole u Brčkom, Modrići, Gračanici,

Bijeloj, Odžaku, Obudovcu, Domaljevcu, Bukviku i drugim naseljima.¹³ Dolaskom austrougarske vlasti počela se stvarati mreža državnih osnovnih škola. U tom periodu je u brčanskom srežu podignuto 18 osnovnih škola i jedna građanska škola. Između dva svjetska rata podignuto je nekoliko osnovnih škola: Građanska škola trgovackog smjera u Gradačcu, Trgovacka akademija i Niža gimnazija u Brčkom i ženske stručne škole u Brčkom, Modrići i Bosanskom Šamcu.¹⁴

Kulturno-prosvjetni rad se odvijao u malom krugu ljudi, u društvima koja su organizovana na nacionalnoj i vjerskoj osnovi. Najčešće postavljena na konzervativnoj i tradicionalističkoj bazi umjetničko-prosvjetna djelatnost je bila pocijepana na tri nacionalne cjeline u kojima su se okupljali isključivo pripadnici jednog naroda ne mijesajući se međusobno. U godinama pred rat u nekim od tih društava primjetan je uticaj demokratskih, antifašističkih orijentisanih intelektualaca koji su, kroz rad u tim društvima, širili napredne ideje.

Dolaskom novih, naprednih ljudi u bosanske kasabe, počinju se otvarati čitaonice i stvarati društva prijatelja književnosti. Čitaju se djela sa socijalnom tematikom i djela teoretičara marksizma. Tako su sticana početna saznanja o osnovama dijalektičko-materijalističkog pogleda na svijet. Nikla su i mnoga zanatljska društva koja su često bila mjesto za okupljanje i organizovanje mladih radnika. Pored ovih postojala su razna lokalna društva koja su svoju djelatnost razvijala na humanitarnoj osnovi i na polju širenja pismenosti i prosvjete.

Nakon stvaranja zajedničke države 1918. godine u Bosni i Hercegovini nije postojala jedna buržoazija, nego tri u mnogo čemu suprotstavljene - srpska, hrvatska i muslimanska.

Srpska buržoazija se u cjelini orijentisala prema građanskim strankama u Srbiji, zalagala se za sprovodenje njihovih ideja i programa. Ona se, u prvo vrijeme, opredjeljivala za Radikalnu stranku, a kasnije za Jugoslovensku nacionalnu stranku (JNS) i na kraju za Jugoslovensku radikalnu zajed-

¹³ Brčko - srez i grad, str. 21.

¹⁴ Enciklopedija Jugoslavije, knj. 2, str. 64-70.

nicu (JRZ). Manji broj se opredjeljivao za Demokratsku stranku i Zemljoradničku stranku. Kandidat Zemljoradničke stranke, sveštenik Svetozar Lazarević koji je pripadao njenom lijevom krilu i isticao se svojim naprednim stavovima imao je znatan broj pristalica u selima oko Bosanskog Samca, Orašja i Brčkog. Za srpski narod ujedinjenje je predstavljalo ovaplođenje njegove ideje o zajedničkoj državi, ali što je vrijeme više prolazilo i što su, sve više, na površinu izbjegali klasni interesi srpske buržoazije, raspoloženje je usahnjivalo, da bi se kasnije pretvorilo u opoziciju prema vladajućem sloju.

Hrvatska buržoazija je ispoljavala svoju političku aktivnost u Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS). Kako je u toj stranci, poslije ubistva Stjepana Radića, preovladao uticaj krupne buržoazije i klerikalnih elemenata i prešutkivan socijalni dio programa, hrvatske mase su sve manje bile zagrijane za političke poteze vodstva, iako su disciplinovano glasale za kandidate koje je istaklo vodstvo stranke. Hrvatsko stanovništvo u Posavini nije bilo oduševljeno niti je nešto očekivalo od sporazuma Cvetković-Maček. To se najbolje moglo vidjeti u junu 1940, na zboru u Domaljevcu, gdje je bilo prisutno više hiljada ljudi. Prisutni su nijemo slušali govornike iz vodstva stranke, sve dok Antun Tuna Babić, seljak iz istočne Slavonije, narodni poslanik sa lijevog krila stranke, nije počeo govoriti o teškom položaju seljaštva i o problemima koji ga tište.

Srpska i hrvatska buržoazija su smatrале Muslimane isključivo kao vjersku grupaciju koju treba pridobiti za sebe. Muslimanska buržoazija, koristeći se nezadovoljstvom muslimanskog stanovništva zbog njegovog položaja u novoj državi, je uspjela da ono, u ogromnoj većini, dugo vremena prihvata politiku i akcije Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO). Muslimani su sve više uviđali da vodstvo JMO gleda samo svoje klasne interese i da raspoloženja muslimanskog stanovništva koristi u svojim pogodađanjima sa predstavnicima srpske i hrvatske buržoazije oko podjele položaja i privilegija.

Građanske partije u Bosni i Hercegovini, stvorene na nacionalno-vjerskoj osnovi, propovijedale su nacionalizam i

šovinizam i bile obojene političkim konzervativizmom i vjerskom netolerancijom. Kada je sporazumom Cvetković-Maćek, u jesen 1939, podijeljena teritorija Bosne i Hercegovine između srpske i hrvatske buržoazije, došlo je do novog zaostravanja međunacionalnih odnosa. Hrvatski nacionalisti u Bosni i Hercegovini su likovali, srpski bučno protestvovali i pozivali u pomoć vodstvo Srpskog kluba iz Beograda, a muslimanski su zaboravili parolu o autonomiji Bosne i Hercegovine i priklonili se postojećem stanju. Jedino je dosljedna ostala Komunistička partija Jugoslavije koja se zalagala za narodnu autonomiju Bosne i Hercegovine u okviru borbe za demokratiju i nacionalnu ravnopravnost naroda i narodnosti Jugoslavije, protiv raskidanja cjeline teritorije Bosne i Hercegovine, za ravnopravnost i slobodu sva tri njena naroda. Posebnu aktivnost na tom polju ispoljila je bosansko-hercegovačka studentska omladina sa fakulteta u Beogradu i Zagrebu koja se preko svoja tri otvorena pisma, sa potpisima, javno izjasnila za federalistički pristup u odnosu na autonomiju Bosne i Hercegovine. Ta pisma su odigrala vidnu ulogu u spoznaji i političkoj orientaciji širokih slojeva omladine u Bosni i Hercegovini u događajima koji su slijedili.

Iz redova Srba, Muslimana i Hrvata u Bosni i Hercegovini rađa se radnička klasa i nova inteligencija koja traži nove puteve u rješavanju nacionalnih i socijalnih pitanja i nalazi ih u učešću u radničkom pokretu, u politici i akcijama Komunističke partije Jugoslavije.¹⁵

Socijalističke i slobodarske ideje koje je krajem 19. vijeka propovijedao istaknuti borac za demokratske slobode i narodna prava Vaso Pelagić, rodom iz Gornjeg Žabara (Pelagićevo), nalazile su plodno tlo u posavskim i trebavskim selima. Njegove knjige »Umovanje zdravog razuma«, »Istorijska bosansko-hercegovačke bune« i druge, našle su svoje

¹⁵ Dr Zdravko Antonić, n.d. str. 24-26.

mjesto u kućama mnogih Poisavaca i Trebavaca, a njihov sadržaj i ideje su prihvatale mnoge generacije.¹⁶

Početkom 20. vijeka na političku pozornicu Bosne i Hercegovine stupa radnička Iklasa koja se organizuje u Glavni radnički savez Bosne i Hercegovine 1905. godine, a potom u Socijal-demokratsku stranku Bosne i Hercegovine, 1909. godine. Jedan od njenih osnivača i neumorni organizator i propagator bio je Miitar Trifunović - Učo rodom iz Brvnika u Posavini. Kao član Glavnog odbora stranke on 1911. godine dolazi na rad u Tuzlu i tuzlansku oblast da organizuje mladu bosansku radničku klasu koju su strani kapitalisti eksplorativi. Za razliku od mnogih rukovodećih ljudi svoje stranke, koji su svoju djelatnost usmjerili isključivo prema radničkoj klasi, Uče» nije zapostavio politički rad među seljaštvom, jer je shvatio njegov položaj, smatrao ga saveznikom radničke klase i zalagao se za rješenje seljačkih pitanja (kao što je kmetstvo).¹⁷ Dolazio je u mnoga mjesta i sela u Posavini, sastajao se sa svojim pristalicama i držao političke zborove. Poslije završetka I svjetskog rata Učo se vraća u Tuzlu, stvara prve organizacije Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) a poslije Vukovarskog kongresa na kome je prisustvovao, organizacije KPJ. U godinama revolucionarnog vrijenja Učo predvodi radničku klasu Tuzle i okoline u mnogim štrajkačko-tarifnim akcijama. On se neumorno bori za veća prava radnika i seljaka, a protiv vlasnika fabrika i nemarodne vlasti koja svojim aparatom prinude fizički i politički štiti eksploraciju. On je, uz Đuru Đakovića, idejni i stvairni vođa štrajka rudara, kada je došlo do sukoba između rudara i žandarma, poznatog po imenu Husinska buna. Mitair Trifunović Učo nije bio samo predvodnik i organizator kllasnog radničkog pokreta u sjeveroistočnoj Bosni, nego i neumorni revolucionar koji je ideje socijalizma smjelo, otvoreno i vrlo jasno i konkretno propovijedao i nastojao da ih prihvate široke narodne mase. On je kao pravi narodni tribun nastupao na mnogim politi-

¹⁶ Enciklopedija Jugoslavije, knj. V, str. 101.

¹⁷ Dr Ibrahim Karabegović, Revolucionarna djelatnost Mitra Trifunovića u radničkom pokretu, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Univerzal, Tuzla, 1979, knj. 1, str. 274.

čkim zborovima u Tuzli, Doboju, Brčkom, Bijeljini, Gradačcu i na skupovima u mnogim selima. Na izborima za Ustavotvornu skupštinu izabran je na listi Komunističke partije Jugoslavije za narodnog poslanika.¹⁸

U Brčkom je 1. maja 1919. godine formirana prva mjesna organizacija Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). U nju su ušli Meho Ahmetović, Mihajlo Hajduk, Božo Bašić, Mevla Ahmetović, Todor Zorić i Filip Filipović. Ubrzo poslije toga, uz pomoć Mitra Trifunovića Uče, formirane su sindikalne organizacije obućara, abadžija, stolaraca, građevinskih i komunalnih radnika koje su u početku imale 160 članova. Slijedeće, 1920. godine, broj članova se udvostručio. Formirana je i obućarska zadruga. Sekretar brčanske partijske organizacije Meho Ahmetović je učestvovao na Kongresu ujedinjenja, a na Vukovarskom kongresu, na kojem je KPJ dobila taj naziv, iz Brčkog su učestvovali Meho Ahmetović, Mihajlo Hajduk i Filip Filipović kao delegati brčanske partijske organizacije koja je tada imala 50 članova. Poslije kongresa delegati iz Bosne i Hercegovine proveli su u Brčkom dva dana kao gosti svojih brčanskih drugova.

Nakon proglašenja Obznane (30. XII 1920. god.) i Zakona o zaštiti države (2. VIII 1921.) koje je buržoazija donijela da bi slomila narastajući otpor radnika i uticaj KPJ na narodne mase, u ovom kraju, kao i drugdje u zemlji, jenjava revolucionarno vrijenje. Zabranjena je djelatnost KPJ i svih radničkih organizacija, pa zbog toga dolazi do hapšenja i progona komunističkih aktivista u Brčkom, zatvaranja Radničkog doma, rasturanja obućarske zadruge i raspuštanja sindikalnih organizacija. Pred tim represalijama neki aktivisti povlače se iz političkog života i sindikalne borbe. Znatno smanjena aktivnost odvija se preko Nezavisnih radničkih sindikata. U periodu od 1927. do 1928. dolazi do izvjesnog oživljavanja partijskog rada poslije pisma Izvršnog komiteta Kominterne, upućenog na osnovu poznatih stavova 8. konferencije zagrebačkih komunista. U Brčkom je tada formirana organizacija KPJ u koju su uključeni Todor Zorić, Alija

¹⁸ Isto, str. 275-276.

Travanjkić, Ivica Đermanović, Ahmet Kobić, Martin Volovski, Ibro Omerbašić, Huso Burić-Babura, Husein Burić, Safet Salihodžić i Safet Pašalić.¹⁹

Proglašenjem šestojanuarske diktature 1929. godine komunisti su se našli na još većem udaru policije. Policija hapši u Bosanskom Šamcu Mitra Trifunovića Uču i Sud za zaštitu države osuđuje ga 7. II 1930. na 2 godine robije. U Brčkom je uhapšen Safet Pašalić i sproveden u zatvor u Sarajevo. Komunisti koji nisu uhapšeni, pokušavaju da ožive rad partijskih organizacija, te aprila 1932. u Sarajevu održavaju partijsku konferenciju (treću po redu), na kojoj je kao delegat brčanske partijske organizacije učestvovao Ahmet Kobić Kobo. Međutim, uskoro, u decembru iste godine, dolazi do velikih hapšenja koja su zahvatila sve radničke centre u Bosni i Hercegovini. Tada su u Brčkom uhapšeni i od Suda za zaštitu države osuđeni Ahmet Kobić i Ivica Đermanović na tri godine robije, Safet Salihodžić i Mihajlo Hajduk na dvije, Hasan Burić na godinu i po, Josip Oks na godinu dana robije i Ilija Šestić na 10 mjeseci zatvora.²⁰

U godinama neposredno pred rat političko neraspoloženje protiv režima prožimalo je dobar dio naroda, naročito omladine. Ono je izviralo iz mnoštva neriješenih nacionalnih i socijalnih pitanja. Period diktature je, svojim dugim postojanjem, nagomilao toliko ozbiljnih problema koje režim nikako nije mogao niti znao da riješi. Politička svijest naroda se kroz vlastita iskustva mijenjala mnogo brže nego ranije. Narod više nije vjerovao golin i lažnim obećanjima buržoaskih političara. Razvijalo se široko opoziciono mnjenje. Time su se pred KPJ objektivno stvorile perspektive jačanja njenog političkog ulicaja i bržeg sluiranja organizacije KPJ i SKOJ-a u gradovima i selima.

Počevši od 1938. godine, u sklopu opšte koncepcije ostvarivanja i jačanja uticaja KPJ, koje je počelo novo partijsko rukovodstvo na čelu sa Josipom Brozom Titom i u Bosni i Hercegovini dolazi do oživljavanja djelatnosti KPJ na novim

¹⁹ Safet Pašalić, Otrgnuto od zaborava, članak pripremljen za ediciju Brčko u ratu i revoluciji.

²⁰ Asim Mujkić, Osrv na radnički pokret u Brčkom između dva rata, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1, str. 806-812.

osnovama. Uz pomoć komunista, prvenstveno studenata Beogradskog univerziteta, koji su odgajani u duhu novog shvatanja mesta i uloge Partije u narodu, i imali znatno iskustvo u političkom radu i borbi, ubrzo se stvaraju mjesne i kasnije oblasne organizacije Partije i SKOJ-a.²¹ Novi duh je time počeo da prodire u partijske i skojevske organizacije u Bosni i Hercegovini.

U istočnu Bosnu dolaze Cvijetin Mijatović, Uglješa Danilović, Borisa Kovačević i Rato Dugonjić, koji sprovodeći direktive CK KPJ, stvaraju partijske i skojevske organizacije, uspostavljaju njihova rukovodstva i usmjeravaju ih u svakodnevnu aktivnu političku i sindikalnu borbu. Partija prodire u nova područja, komunicira sa narodom i obavještava ga o političkim događajima, a SKOJ sve više okuplja i organizuje omladinu i usmjerava je u antifašističku i revolucionarnu borbu.

Brčanska partijska organizacija jača svoj ugled u gradu i selima i vodi niz političkih akcija kao što su: pomoć španskому narodu, borba za dozvolu povratka u domovinu španskim borcima poslije poraza revolucionarnih snaga u Španiji; za ukidanje koncentracionih logora u koje je policija, po ugledu na njemačke naciste, strpala mnoge komuniste; za podršku narodima Čehoslovačke pred njeno pokoravanje itd.²²

Komunisti uporedo razvijaju snažnu djelatnost kroz URS-ovu sindikalnu organizaciju, organizujući tarifno-štrajkačke akcije. Tako je više stotina transportnih radnika 25. jula 1938. godine obustavilo rad tražeći veće nadnice i snošljivije uslove rada. Štrajkačima su punu pomoć pružili radnici drugih struka i mnogi građani. Poslodavci su morali prihvati zahtjeve štrajkača i radnici su se vratili na posao.

Radi okupljanja, organizovanja i obrazovanja radnika ponovo je otvoren Radnički dom i u njegovom sastavu Radnička biblioteka, koja je imala preko 2.000 knjiga i brošura i bila jedina ustanova te vrste u gradu. Preko biblioteke popularisane su knjige naprednih pisaca i časopisi socijalis-

²¹ Dr Zdravko Antonić, n.d. str. 38-39.

²² Asim Mujkić, n.č. str. 818-814.

tičke orijentacije, a ujedno je služila kao pogodno legalno mjesto gdje se mogla proučavati marxistička literatura i okupljati članovi KPJ i SKOJ-a.

Djelovanjem komunista stvoreno je 1938. godine Radničko kulturno-umjetničko društvo Vaso Pelagić, koje je u svoje redove okupilo mnoge građane, ponajviše omladinu. Društvo je imalo više sekcija i dalo je veliki broj priredbi u gradu i selima na kojima su, uz prigodan program, propagirane ideje i ciljevi, za koje se KPJ u svojoj politici zlagala.²³

Partijska organizacija se učvrstila i postala brojnija prijemom novih članova koji su bili prethodno provjereni kroz izvršavanje mnogobrojnih često teških zadataka. U periodu između 1935-1941, primljeno je u članstvo KPJ 20 članova. U Brčkom je prvo 1940. godine stvoren Mjesni komitet, a zatim i Sreski komitet KPJ,²⁴ koji je razvijao djelatnost i održavao veze sa mnogim naprednim ljudima na teritoriji brčanskog sreza u Bosanskom Šamcu, Orašju, Ražljevu, Bukviku, Čeliću, Vražićima i drugim naseljima. Pod uticajem Nastе Nakića u Bukviku je stvoren široko opoziciono raspoloženje prema organima vlasti, pa je često dolazilo do sukoba između mještana i organa vlasti. Žandarmi su se naročito okomili na familiju Kaurinovića, posebno na Petra. Došlo je i do fizičkog obračuna, pa su žandarmi morali pobeći. Nasto je oformio skromnu čitaonicu u kojoj su se mogla naći djela mnogih naprednih pisaca. Svoje glavne oslonce Nakić je našao u omladincima Petru Kaurinoviću, Janku Vasiću i Jakovu Mitroviću. Brčanski sreski komitet je također održavao kontakte sa komunistima u Bijeljini, Gradačcu i Tuzli. U Sreskom komitetu Nasto Nakić je bio sekretar, a članovi: Ahmet Kobić, Boriša Kovačević, Pero Čuskić, Milan Marinović i Haris Suljić.

Skojevska organizacija u Brčkom, formirana 1939. godine, razvila je veoma živu aktivnost na pridobijanju, okupljanju i organizovanju omladine za ideje socijalizma i demok-

²³ Ljubinka Bašović, Prilog istraživanju radničkih biblioteka i čitaonica u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata (1918-1941), Prilozi Instituta za istoriju, Sarajevo 1979, str. 225-226.

²⁴ Asim Mujkić, n.č. str. 814-815.

ratije, a protiv fašističke i nacističke ideologije i njihovih pristaša ljotićevara i frankovaca. Skojevci su djelovali i imali snažan uticaj u kulturno-prosvjetnim i sportskim društvima omladine. Na mnogim izletima, priredbama, gostovanjima, kroz razgovore, programe priredbi i manifestacije, propagirane su socijalističke ideje. Skojevska organizacija Brčkog održavala je veoma tijesne kontakte sa bijeljinskom skojevskom organizacijom. Došlo je do međusobnih kontakata i bližeg upoznavanja. U gradu je organizovana velika proslava 1. maja 1940. godine. Omladinci su zajedno sa članovima Partije i ostalim pristalicama socijalističkih ideja organizovali izlet na kojem je bilo izvedeno nekoliko uspješnih prigodnih programskega tačaka.

Organizacija je pred rat narasla na oko 40 članova, formirano je više aktiva, zatim Mjesni i Sreski komitet SKOJ-a. Na kursu za skojevske rukovodioce Bosne i Hercegovine, koji je održan početkom avgusta 1940. godine, u šumi Paš-Ijani iznad sela Vesela kod Bugojna, među 70 polaznika bili su i predstavnici brčanske skojevske organizacije, Nasto Nakić i Tihomir Vraštanović. Taj kurs je mnogo značio za sticanje saznanja i praktičnog iskustva u radu sa omladinom, pred sudbonosne događaje koji su slijedili 1941. godine. Treće otvoreno pismo bosansko-hercegovačke omladine pod naslovom »Protiv rata!«, »Za slobodu, demokratiju i ravноправnost naroda!«, »Za autonomiju Bosne i Hercegovine!« potpisali su, pored ostalih, i studenti iz Brčkog: Simo Petrović, Branko Repić, Olga Nakić, Radivoje Pavlović, Moriš Papo i Vojislav Magazinović.

Poslije povratka sa robije, septembra 1931. godine, Mitar Trifunović Učo je konfiniran, prvo u svoje rodno selo Brvnik, pa onda u Bosanski Šamac, malo mjesto koje tada nije imalo ni 3.000 stanovnika. Učo je prvo vrijeme morao biti veoma obazriv i indirektno djelovati. Vremenom je upoznao sredinu, koja se navikla na njega, a policija je postala manje podozriva jer nije mogla primijetiti ništa sumnjivo u njegovom ponašanju. Kada se zaposlio u Srpskoj zemljoradničkoj kreditnoj žitarskoj zadruzi, ukazala se šira mogućnost kontaktiranja, jer su mu ljudi prilazili kao obraz-

ovanom i dobromanjernom čovjeku i tražili pomoć i savjet. Učo je vremenom upoznao mnoge ljudе i ocijenio kome može prići. Često je kontaktirao sa Hasanom Zaimovićem, učesnikom oktobarske revolucije, Acom Đorđevićem, Brankom Miljkovićem i Spasojem Uinčićem na koje je prenosio svoja politička ubeđenja. Održavao je veze sa tuzlanskom partijskom organizacijom i partijskim radnicima iz drugih mјesta koji su dolazili u Bosanski Šamac. Pod Učinim uticajem je novembra 1938. godine u Bosanskom Šamcu formirana URS-ova sindikalna podružnica obalskih radnika i uskoro je njih 100 stupilo u štrajk, tražeći sklapanje kolektivnog ugovora. Krajem 1940. obalski radnici su ponovo štrajkovali tražeći povećanje nadnica i poboljšanje uslova rada.²⁵ Po Učinom savjetu jedan broj ljudi u Bosanskom Šamcu bio je pretplaćen na list »Narodne novine« koji je u Zagrebu izdavao Božidar Adžija. Jedan broj žena bio je pretplaćen na napredni časopis »Žena danas«. U selu Pisarima zalaganjem naprednih seljaka otvorena je čitaonica koja je raspolažala mnogim knjigama i časopisima koji su bili na indeksu zabranjenih publikacija.

U Modriču, Odžak i okolna sela prije rata su često dolazili aktivisti radničkog pokreta i ljudi naprednih političkih pogleda, rodom iz ovog kraja. Oni su vršili znatan politički i kulturni uticaj na svoje mještane. Povezivali su se sa ljudima koji su bili demokratski i antifašistički orijentisani i politički djelovali u svom rodnom kraju. To su u prvom redu bili Risto Mikićić, dr Mustafa Mujbegović i Uglješa Danilović.

Risto Mikićić je u prvim godinama šestojanuarske diktature rukovodio partijskom organizacijom u Sarajevu. U aprilu 1932. učestvovao je na pokrajinskoj konferenciji bosanskohercegovačkih komunista koju je sam pripremao, a koja se, pored ostalog, bavila pitanjem stvaranja posebnog partijskog rukovodstva za Bosnu i Hercegovinu. Tada je izabran za sekretara pokrajinskog rukovodstva. Uhapšen je u

²⁵ dr Ibrahim Karabegović, n.čl.str. 301-304; Građa za monografiju Bos. Šamca i okoline, str. 65, Radmilo Kljajić, Narodni i radnički tribun Mitar Trifunović Učo, Politika od 6. do 16. marta 1980. godine.

poznatoj provali decembra 1932. godine. Osudio ga je Sud za zaštitu države na 8 godina zatvora.²⁶

Dr Mustafa Mujbegović pripada plejadi narodnih ljekara koji su svojim ljudskim i intelektualnim kvalitetima, u ondašnjoj sredini uživali veliko poštovanje i mogli ostvariti znatan politički uticaj. Studirajući u Beču rano se uključio u veoma razvijenu aktivnost studenata - marksista i kao kurir jugoslovenskog partijskog rukovodstva, koje se u to vrijeme nalazilo u Beču, često, po zadacima, putovao u Jugoslaviju. Kasnije u Tuzli, kao ljekar i pogodna partijska ličnost radi na mnogim sektorima partijsko-političkog rada. Javnim istupima, predavanjima i drugim načinima, koristeći se svojim ljekarskim, prijateljskim i rođačkim vezama, širio je socijalističke ideje i imao vidan uticaj ne samo u Tuzli nego i u svojim rodnim Tarevcima, Modriči, Gradačcu i okolnim selima. Ljudi su znali da je po ubedjenju komunista, slušali ga, i vjerovali da je istina i pravo ono što govorи.²⁷ U ljetu 1939. godine aktivisti KPJ su organizovali štrajk radnika na Pustari, sa zahtjevima da im se povise nadnice i ograniči radni dan na 12 časova. I pored represalija od strane žandarma i organa vlasti, štrajk je uspio.

Uglješa Danilović je u svojim čestim putovanjima po Bosni i Hercegovini, kao član najvišeg partijskog rukovodstva za BiH, dolazio u svoju rodnu Gnjonicu, Odžak i Modriču, sastajao se s naprednim ljudima i usmjeravao njihovo političko djelovanje.

U pustari »Petar Mrkonjić« u Modrići radili su Vjekoslav Bakulić,²⁸ Mihailo Klajn,²⁹ Vojo Stupar i Josip Rolih. Bakulić i Klajn, članovi KPJ, bili su povezani sa osječkom partijskom organizacijom i odatle donosili marksističku literaturu koju su davali na čitanje ljudima sa kojima su bili povezani. Zbog širenja marksističke literature u Modrići žandarmi su 1935. godine izvršili pretres u kući Mustafe Gra-

²⁶ Vlajko Begović, Orientacija na oružani ustanak partijske organizacije BiH u periodu 1930-1932, Pregled br. 10, Sarajevo, 1969, str. 308-318.

²⁷ Abdulah Sarajlić, Zapis o doktoru Mujbegoviću, Tuzla u radničkom pokretu i »revoluciji, knj. 1, str. 431-137.

²⁸ Istaknuti partijski rukovodilac u Slavoniji. Poginuo 22. 11. 1941. u borbi sa ustašama između Vukovara i Osijeka.

²⁹ Član okružnog partijskog rukovodstva za Osijek. Uhapšen septembra 1941. godine, osuđen na smrt od ustaškog prijekog suda i strijeljan.

bića, a u januaru 1937. u kući Pere Kovačevića. Tada su bili uhapšeni Pero Kovačević, Ljubo Dević i Mustafa Grbić, koji su bili u vezi sa Uglješom Danilovićem. Ponovo su u junu 1937. godine uhapšeni Pero Kovačević i Ljubo Dević i sa njima Ferid Širbegović i Stevo Lazić. Istraga je vođena nekoliko mjeseci. Pošto organizovan rad nije dokazan, Okružni sud u Tuzli donio je oslobađajuću presudu.

U Tarevce i Modriču je često dolazio Smail Mujbegović, stolarski radnik, član KPJ koji je radio u Beogradu. On je donosio marksističku literaturu, letke i proglašene i dijelio ih svojim mještanima. Na propagiranju komunističkih ideja radili su još Čedo Stojić, Aco Stojić, Slobodan Janković, Mustafa Grabić, Rado Stanišić i Ivo Šubarić iz Dobrinje.³⁰

U Odžaku je u godinama pred rat djelovao Boško Milutinović Đedo. Pripremio je mnoge napredne omladince za događaje koji će slijediti, orijentirajući ih da slijede put na koji je ukazivala Komunistička partija Jugoslavije.

U Modriči i okolnim selima osjećao se snažan uticaj omladinske organizacije. Omladinci su posebno bili aktivni u kulturno-prosvjetnim i sportskim društvima i organizovali su mnoge omladinske skupove pod raznim izlikama. U proljeće 1940. godine u Tarevce i Modriču je dolazio Enver Šišljak, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za tuzlansku oblast. On je u Modriči formirao aktiv SKOJ-a u kojem su bili Seiko Avdić, Aziz Terzić i Mehmed Mujbegović. Avdić i Mujbegović su, poslije, u jesen 1940. prisustvovali na oblasnom savjetovanju SKOJ-a u Solini kod Tuzle.

U svoje rodno mjesto *Gradačac* su često dolazili i u njemu boravili izvjesno vrijeme članovi KPJ i SKOJ-a i drugi napredni ljudi koji su se idejno identificirali sa komunistima. Oni su u razgovorima sa svojim prijateljima i poznanicima objašnjavali političku situaciju i socijalne prilike, ukazujući da se samo akcijom radničke klase i drugih naprednih snaga, pod vodstvom Komunističke partije, stanje može izmijeniti. To su u prvom redu bili Josip Šiber koji je kao stari partijski rukovodilac živio i djelovao u Beogradu i Za-

³⁰ Hakija Muradbegović, Hronika Tarevaca, Opštinski komitet SKJ Modriča, 1970. str. 29.

grebu; Hasan Kikić, marksista i književnik, pisac poznatih djela sa socijalnom tematikom iz bosanske sredine (Ho-ruk, Bukve, Provincija u pozadini), koji je živio u Zagrebu; Lea Kraus, omladinski rukovodilac, kojoj je studio Sud za zaštitu države i borac internacionalnih brigada u Španiji; Ivica Vižlar koji je kao komunista djelovao među radnicima Željezare i rudnika u Zenici; Slavica Slobodenac komunista iz Zagreba, rodom iz Gradačca sa svojim mužem Radom Zigićem i Midhat Muradbegović, pripadnik revolucionarnog omladinskog pokreta koji je djelovao u Banjoj Luci, Osijeku i Zagrebu gdje se školovao.

Organizovaniji rad na širenju naprednih ideja i na razvijanju političkih akcija u Gradačcu počinje 1939. godine. U to vrijeme premješteni su u ovo mjesto, koje se smatralo za zabačenu i nerazvijenu sredinu; Ismet Terzimehić, sudija, rodom iz Maglaja, poznat u ranijem mjestu službovanja - Mostaru - kao istaknuti partijsko-politički radnik koga je Oblasti komitet KPJ za tuzlansku oblast zadužio za partijsko-politički rad u Gradačcu; Edhem Čamo, veterinar, marksistički orijentisan intelektualac, raniji pripadnik naprednog studentskog pokreta u Zagrebu, te napredni učitelji Hamid Mazalović i Hakija Raljević. Oni su u Gradačcu dobro primljeni i ubrzo su se povezali sa naprednim mladim ljudima koji su ranije dolazili u kontakte sa Hasanom Kikićem, Josipom Šiberom i drugim. To su bili Aco Novožilov, student prava, član SKOJ-a; Mehmedalija Tufekčić, brijački radnik; Teufik Imamović, krojački radnik i Mehmedalija Meho Abdulahamidović, službenik. Skupljeni u maloj, nerazvijenoj sredini koja je još odisala feudalnim nasleđem, ovi ljudi brzo su se počeli isticati svojim inicijativama i djelovanjem na polju mijenjanja postojećeg u novo, bolje. To im je ubrzo donijelo znatan ugled i uticaj u svim sredinama, osobito kod omladine i u postojećim kulturno-prosvjetnim društvima u kojima su ranije odlučivali feudalci i klerikalci.

U Gradačac su, također, dolazili Cvijetin Mijatović i Rato Dugonjić. Oni su kontaktirali po partijskoj, odnosno skojevskoj liniji, sa Ismetom Terzimehićem, Acom Novožilovim i ostalim naprednim ljudima u duhu linije KPJ na okup-

ljanju svih naprednih snaga u borbi protiv nadolazećeg fašizma i nenarodnih režima u zemlji, za socijalističke ideje i za politiku narodnog fronta. Terzimehić i Novožilov su odlazili u Tuzlu na sastanke sa članovima Oblasnog komiteta za tuzlansku oblast radi usklađivanja partijsko-političkog rada. Aco Novožilov prisustvovao je oblasnoj konferenciji SKOJ-a u ljeto 1940. u Solini kod Tuzle.³¹

U *Srebreniku* je napredni učitelj Mehmed Ibrahimović, simpatizer KPJ, ostvarivao znatan politički uticaj među svojim seljanima. Bio je povezan sa mnogim naprednim ljudima iz Gradačca, Tuzle i Brčkog. Učitelji Mustafa Mirica u D. Ljenobudu, Safet Pašić u Seoni i Muslija Avdić u Gnojnicama su zajedno sa Ibrahimovićem ostvarivali znatan kulturno-prosvjetni i politički uticaj, naročito među omladinom u srebreničkom kraju i doprinijeli širenju ideja bratstva i jedinstva.

U rano proljeće 1941. godine formirana je partijska organizacija u *Gračanici* čiji je sekretar bio Velo Šuput, a članovi Kemal Prohić i Mustafa Ustavdić. Kandidati za članove KPJ su postali Ahmet Durić i Džemal Suša. Kemal Prohić je učestvovao na kursu partijskih i skojevskih rukovodilaca, početkom avgusta 1940. godine, kod Bugojna. Sa sekretarom partijske ćelije u Gračanici bio je povezan Midhat Muradbegović koji je tada radio kao učitelj u Doborovcima i u tom kraju politički djelovao. Šuput je najviše radio sa omladinom, pa je uskoro formirao aktiv SKOJ-a u gradu u koji su primljeni: Ekrem Durić, Hajro Mehinagić, Stevo Milovanović, Desimir Jovanović, Salih Osmanbegović i Rizo Mehinagić.

Ekonomске prilike na području Posavine i Trebave, neposredno pred sudbonosne događaje 1941. godine, karakterisalo je, naglo polarizovanje. Na jednoj strani bilo je siromašno seljaštvo i sitne zanatlje u propadanju, pred prodorom industrijske proizvodnje, a na drugoj mali broj bogatih trgovaca i veleposjednika. Političke prilike karakterisala je

³¹ Grada za izradu monografije o NOP-u u Gradačcu, Gradačac 1979, str. 10-29; Mehmedalija Tufekčić, Uticaj radničkog pokreta Tuzle na politička kretanja u Gradačcu, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1, str. 816-821.

apatija, nezadovoljstvo i iščekivanje. Građanske političke partije su uglavnom bile kompromitovane i nesposobne da pružaju odgovore i otvaraju perspektive u tako složenim zaostrenim društvenim protivurječnostima. To je bilo pogodno tlo za djelovanje naprednih pojedinaca i grupa iz redova članova KPJ i SKOJ-a i njihovih simpatizera. Pozivi komunista i naprednih ljudi, imali su jak odjek, što se potvrdilo pri dizanju ustanka. Seljaci, radnici i napredni intelektualci - Srbi, Hrvati i Muslimani - ovog područja, su masovnim učešćem u NOB, dali svoj prilog ostvarivanju ideja i programa koji su im predočavali komunisti i napredni ljudi u predvečerje drugog svjetskog rata.

I DIO

RAZVOJ NOP-a NA TREBAVI I U POSAVINI DO FORMIRANJA ODREDA

Prilike u Posavini i na Trebavi od kapitulacije bivše jugoslovenske vojske do ustanka

Pripreme, početak i razvoj ustanka

Teškoće u razvoju NOP-a 1942. godine - mjere i akcije okupatora i kvislinga

Oživljavanje aktivnosti NOP-a

PRILIKE U POSAVINI I NA TREBAVI OD KAPITULACIJE BIVŠE JUGOSLOVENSKE VOJSKE DO USTANKA

U aprilskom ratu, 1941. godine, u njegovoј drugoj fazi od 10. do 14. aprila, na tlu Posavine i Trebave našle su se tri divizije bivše jugoslovenske vojske - Bosanska, Osječka i Vrbaska - raspoređene frontom prema Savi, od Brezovog Polja do Brusnice - sa zadatkom da na rijeci Savi i u pojusu bosanskih pretplanina - Vučjaku, Trebavi i Majevici zadrže nadiranje snaga njemačkog 46. oklopno-motorizovanog korpusa. Nijemci su forsirali Savu 12. aprila na više mjesta, i uz pojačano dejstvo svoje avijacije, koja je tukla kolone jugoslovenske vojske u povlačenju, željezničke čvorove i gradove, nastavili nadiranje ka jugu. Jedinice jugoslovenske vojske su se povlačile ka liniji Doboj - Tuzla, da bi tu organizovali slijedeći pojas odbrane. Na putevima od Modriče i Gradačca prema jugu, mnoge jedinice su se raspale. Vojnici su ostavili oružje i samoinicijativno, u grupama i pojedinačno, nastojali da što prije stignu do svojih kuća, kako bi izbjegli odlazak u zarobljeništvo. Međutim, mnogi koji su bili daleko od svojih kuća i slušali naređenja svojih starješina, skupljali su se na zbornim mjestima odakle su odvedeni u zarobljeništvo.

Četrtnaestog aprila u 17 časova komandant njemačkog 46. korpusa uputio je ultimatum tražeći da sve jugoslovenske jedinice, na pravcu kretanja njemačkih kolona u Bosni, polože oružje i prikupe se na zbornim mjestima, gdje su trebale da sačekaju dalja naređenja. Istim ultimatumom je za traženo da se putevi oslobođe za nesmetano kretanje njemačkih vozila, a mostovi i TT linije predaju u ispravnom

stanju. U toku 15. aprila 114. oklopna divizija, poslije kraćeg sukoba sa jedinicama 2. armije kod Doboja, stigla je u Sarajevo. Dva dana kasnije, 17. aprila, jugoslovenska vojska je zvanično kapitulirala.¹

Njemačke jedinice koje su izvršile okupaciju Jugoslavije kratko vrijeme su se zadržale u mjestima bivstvovanja, i uskoro su se, uz željezničke pruge, svakodnevno mogli vidjeti transporti njemačkih vojnika, koji su prevoženi prema istoku.

Na teritoriji Jugoslavije stigle su nove njemačke posadne jedinice, među kojima i 118. divizija koja se razmjestila, uglavnom, po garnizonima u Bosni. Najблиži području Posavine i Trebave bio je 1. bataljon 750. pešadijskog puka, koji je stacioniran u Slavonskom Brodu. Kasnije je jedna njemačka jedinica došla u Brčko.

Pod zaštitom njemačkih trupa i uz pomoć raznih njemačkih vojnih i upravnih komandi i ustanova, uz koje su se odmah našli folksdojčeri, uspostavlja se nova ustaška vlast, različitim tempom, zavisno od lokalnih prilika. Pošto nije imala unaprijed pripremljeni kadar da pokrije čitavu teritoriju, ustaška vlada je u pojedina mjesta poslala ljude iz drugih mjesta da preuzmu vlast. U Posavini i Trebavi ustaše su pred rat imale malo pristalica.² Zbog toga okupljaju u svakom mjestu po nekoliko ljudi, bez ugleda, željni vlasti i pljačke i stvaraju ustaške tabore i logore. Narod ih je nazvao divljim jer su vršili zločine, nasilje i pljačku po ličnim

¹ Dr Zdravko Antonić, Okupacija i početak okupatorskog i ustaškog terora u tuzlanskoj oblasti, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1, str. 735-737.

² U Brčkom su ustašku vlast uspostavili Marko Tubić, Dane Babić, Rašid Užičanin, Ljubo Lastrić, Martin Petrović, Ante Šimić i Salko Salković, a od avgusta 1941. kada je premješten iz Gradačca, njima se, kao novi kotarski predstojnik, pridružio Vječeslav Montani koji se prije rata specijalizirao i borbi protiv komunista u beogradskoj policiji. Oni su svojim zločinačkim djelima prevazišli sve što je do tada u narodu ovog kraja bilo poznato o zločinu.

U Gradačcu su se uz Vječeslava Montanija prvog kotarskog predstojnika našli na zločinačkom poslu Srećko Katić, Mirko Bakša, Mustafa Huseljić, Redžo Bristrić i sveštenik Jakov Barišić.

U Modrići ustaški logor su formirali Miloš Pavić, Kazimir Nandor, Ivo Stefanac Opančar i Alija Tursić. U Odžaku glavni ideolog i organizator ustaša bio je dr Zdenko Odić. U Bosanskom Samcu ustašku vlast su organizovali Ivo Vrljić, Ilija Mandžuka, bivši policajac i Tomas Mane kulturbundovac. Kasnije je za logornika došao Franjo Homa.

sklonostima i željama. Pošto u svoje redove nisu mogli okupiti uglednije ljudе iz hrvatske i muslimanske sredine, nego društveni ološ, oni nisu mogli u narodu steći nikakvo poštovanje, već su protiv sebe izazvali revolt naroda ili pak pasivnu rezistenciju.³ Kasnije su se regrutovali u posebne ustашke jedinice koje su bile u sastavu Ustaške vojnica.

Pri dolasku njemačkih trupa prvi koji su im se našli na usluzi bili su pripadnici njemačke narodnosti - kulturbundovci. U Pavelićevoj državi oni su dobili novo ime - folks-dojčeri. U pogledu prava i privilegija, bili su izdvojeni od ostalog stanovništva i ponašali se u skladu sa nacističkom teorijom o višoj rasi. U novom režimu nastojali su ne samo da steknu visoke položaje i uticaj, nego i da se obogate preuzimanjem imovine Jevreja i Srba.

U početku stvaranja sistema vlasti NDH pojavljuju se žandarmi, koji dobijaju novo ime - oružnici. Još od aprilskog rata oni su pomagači prvo Nijemaca, a zatim ustaša u prikupljanju oružja, koje je ostalo rasuto ili skriveno poslije kapitulacije bivše jugoslovenske vojske. Iz njihovih redova su isključeni Srbi i Crnogorci, a primljeni novi - Hrvati i Muslimani koji nisu prošli redovnu obuku.

Bivše žandarmerijske pukove zamijenile su oružničke pukovnije, a žandarmerijske čete - oružnička krila. Vodovi su zadržali svoje ime, a žandarmerijske stanice su postale oružničke postaje (bataljoni nisu postojali). Posavina i Trebava su teritorijalno spadale u nadležnost oružničkog krilnog zapovjedništva sa sjedištem u Tuzli, a od februara 1942. u Slavonskom Brodu. Oružničko krilno zapovjedništvo imalo je vodove u Brčkom, Brodu, Županji, Doboju i Tuzli.

Oružnički vod u Brčkom imao je postaje u Brezovom Polju, Brčkom, Orašju, Čeliću, Dubravama, Bosanskom Samcu, Gornjem Žabaru i Sibošnici; a oružnički vod u Derventi, postaje u Gradačcu, Modrići, Srnicama i Odžaku, dok su vodu sa sjedištem u Doboju pripadale i postaje u Osječanima i Gračanici.⁴ Oružnici su u novoformiranoj NDH u početku njtenog bitisanja imali vrlo važnu ulogu, jer su tada

³ Dr Zdravko Antonic, n.č. str. 740.

⁴ Isto, str. 742.

bili jedina ranije organizovana oružana snaga sa bogatim iskustvom u sprovođenju policijskih mjera. Na osnovu njihovih spiskova i podataka, poslije napada Njemačke na SSSR, uhapšeni su mnogi komunisti i ostali antifašisti. U ustanku su oružničke postaje, bile prve mete napada ustanika. Samo na području Posavine i Trebave bilo je 1941. godine 11 oružničkih postaja koje su u uslovima uspostavljanja ustaške vlasti obezbjeđivale njenu egzistenciju i razvoj i služile kao izlazišta i sabirališta prilikom hapšenja i terorisanja srpskog stanovništva, Jevreja i naprednih ljudi, bez obzira na etničku pripadnost.

U administrativnom pogledu teritorija NDH je podjeljena na 22 tzv. velike župe, a ove na kotarske oblasti. Velika župa Posavje sa sjedištem u Slavonskom Brodu obuhvatala je na bosanskoj strani kotare: Bosanski Brod, Derventu, Gradačac, Brčko i Bijeljinu, a na slavonskoj samo Slavonski Brod i Đakovo. Pri formiranju velike župe Posavje, koja je u svojoj teritorijalnoj nadležnosti imala bivše hrvatske i bosanskohercegovačke kotare, ustaška vlada htjela je pokazati da je Bosna i Hercegovina hrvatska oblast i učvrstiti ideju o jedinstvenom istorijskom i nacionalnom prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine.³ Na čelo velikih župa postavljeni su veliki župani, a na čelo kotarskih oblasti i kotarskih ispostava kotarski predstojnici, odnosno upravitelji ispostava. Bivše opštinske uprave su zamjenili opštinska poglavarstva na čelu sa načelnicima. Brčanska kotarska oblast imala je kotarsku ispostavu u Bosanskom Samcu, a Gradačačka u Odžaku. U zapadnom dijelu brčanskog sreza postojala su opštinska poglavarstva u Bosanskom Šamcu, Orašju, Bukviku, Donjoj Mahali, Dubravama, Gornjem Rahiću i Tramošnici, a kasnije i u Obudovcu. U gradačačkom kotaru opštinska poglavarstva bila su u Gradaču, Modrići, Odžaku, Srnicama i Vranjaku.

Ustaška vlast je uspostavljana sa vrha na dole. Kotarske predstojnike je postavljalo Ministarstvo unutrašnjih poslova na prijedlog ustaških područnih organizacija, a na dužnost

⁵ Fikreta Jelić-Butić, Ustaše i NDH 1941-1945, Liber-Školska knjiga, Zagreb, 1974, str. 105.

velikih župana su dolazile istaknute ustaše. U opštinama i kotarima izvršene su mnoge personalne promjene. Neki funkcioneri su otpušteni ili premješteni. Ustaše su na položaje u administraciji dovodili svoje istomišljenike i prijatelje, ali je ostao i veliki broj onih koji su zadržali svoje funkcije ili dobili veće.

Sudovi su takođe bili centralistički organizovani, jer ustaški totalitarni sistem nije dozvoljavao nikakvu samostalnost. Uz redovne sudove (stol sedmorice, okružni i kotarski sudovi) uvedeni su i vanredni ustaški sudovi. Tu su spadali u prvom redu ustaški prijekti pokretni sudovi koji su išli iz mjesta u mjesto, izricali surove, obično smrtnе kazne, nastojeći na taj način suzbiti otpor naroda protiv ustaške vlasti.

Polijski aparat NDH je organizovan u okviru Ravnateljstva za javni red i sigurnost i Ustaške nadzorne službe. Prvi se bavio policijskim poslovima, a drugi obavještajnom i kontraobavještajnom djelatnošću. Ravnateljstvo za javni red i sigurnost bila su u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno velikih župa. Ustaška nadzorna služba je bila posebna organizacija sa svojim organima u sjedištima velikih župa i kotara, u čiju nadležnost su spadali i koncentracioni logori. Organi UNS su se posebno orijentisali na borbu protiv komunista i ostalih antifašista.⁶

Po ulasku njemačkih trupa u Zagreb, sutradan po proglašenju NDH, Slavko Kvaternik ministar vojske u Pavelićevoj vladi izdaje naredbu o osnivanju vojske i mornarice NDH. Domobranstvo je trebalo da predstavlja redovnu vojsku regrutovanu po sili zakona. Na najviša komandna mjesata dolaze bivši austrougarski oficiri. Na teritoriji Bosne i Hercegovine, koncem aprila, formirano je Bosansko divizijsko područje kao najviši vojnoteritorijalni organ, sa popunidbenim zapovjedništvima (vojnim okruzima) u koje se uskoro sleglo mnoštvo vojnih obveznika koji su upućivani u novoformirane domobranske jedinice. U mobilizacijskom smislu Posavina i Trebava su pripadale Popunidbenom zapovjedništvu u Tuzli. Na bosanskom divizijskom području, u

⁶ Dr Ferdo Ćulinović, Okupatorska podjela Jugoslavije, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970, str. 225-226.

prvo vrijeme su formirane tri domobranske pukovnije, od kojih je jedna (Osma) bila stacionirana u Tuzli. U domobranske jedinice, stacionirane na teritoriji istočne i srednje Bosne, uglavnom su dolazili regruti iz zagrebačkog, osječkog i vinkovačkog regrutnog područja.

Ustaše su, uz potpunu saglasnost Nijemaca, htjele stvoriti jednonacionalnu državu. Obreli su se na Srbe i Jevreje koje su stavili van zakona, dok su Muslimane uvrstili u Hrvate. U tom smislu razvili su veoma jaku propagandu preko štampe, ostalih glasila i javnim istupima funkcionera, osobito ustaškog ideologa Mile Budaka koji je često u svojim govorima naglašavao ustašku krilaticu: »Srbe na vrbe«.

Počeli su progoni Srba i Jevreja, raznošenje i uništavanje njihove zajedničke i lične imovine na osnovu Pavelićevih zakonskih odredbi »O zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda i Očuvanju hrvatske narodne imovine«. U industrijska preduzeća, trgovine i zanatske radnje Jevreja i Srba koji su iseljeni ili pobijeni, postavljeni su ustaški povjerenici koji su se više bavili pljačkom, nego trgovackom i zanatskom djelatnošću. Sva nepokretna imovina srpskih i jevrejskih kulturno-prosvjetnih društava predata je ustaškom Savezu napredkovih zadruga. Osnovane su »komisije za ponovu« koje su preuzimale imovinu protjeranih Srba.

Zakonskom odredbom o državljanstvu morao je svaki građanin da dokazuje svoje porijeklo. Na osnovu te odredbe progonjeni su i oni koji su imali nekog, pa i dalekog pretka Jevreja. Jevreji su se našli u teškom položaju, kakav se nije pamtio u cijelokupnoj četiristogodišnjoj istoriji njihovog življjenja na bosanskohercegovačkom tlu. Morali su nositi žute trake oko rukava, raditi na kuluku, nisu smjeli izlaziti na javna mjesta, bili su na svakom koraku maltretirani, pljačkani, a noću odvođeni i ubijani. Građani drugih narodnosti ulagali su napore, i sami se često izlažući životnoj opasnosti, da im pruže pomoć u hrani, ogrjevu i novcu. Tajno su ih obilazili i uvjerali da nisu sami i da će pravda na kraju pobijediti.

Srbi su se također našli u položaju građana drugog reda. Otpuštani su sa posla, zabranjeno im je kretanje po-

slijep policijskog časa, okupljanje na javnim mjestima, zbrađena je i upotreba cirilice, obavljanje vjerske službe i upotreba zvona na crkvama. Odmah je počelo hapšenje i protjerivanje sveštenika, intelektualaca i drugih uglednih ljudi. Za vrijeme policijskog časa odvođeni su od svojih kuća trpani u transporte i upućivani u Srbiju, obično uz iznuđenu dobru nagradu da bi ostali u životu, ili su zadržavani u zatvorima kao taoci.

Tokom maja 1941. godine, na osnovu poslanice nadbiskupa Alojzija Stepinca, počelo je prekrštavanje srpskog stanovništva u rimokatoličku vjeru. Taj proces u većini mjesta, a pogotovo u selima, nije imao uspjeha, prvenstveno zbog otpora stanovništva.⁷

U Brčkom su rimokatolički sveštenici Ante Kljajić i Ilija Violoni sa kotarskim predstojnikom Vječeslavom Montanijem postavili sebi cilj da do kraja 1941. godine izvrše prekrštavanje svog srpskog stanovništva u kotaru. Krajem novembra i početkom decembra u Brčkom je uhapšeno oko 150 Srba i zatvoreno u zgradu gimnazije. Svučeni, bosi i pretučeni stajali su na temperaturi od -15°, onda sprovedeni preko Save u Gunju gdje je predstojnik Montani obećao da će biti pušteni ako podnesu molbe za pokrštavanje. Nisu imali izbora. Fra Ilija Violoni je na prekrštavanju govorio da im je spasio duše, ali nije siguran da im je spasio i tijela. Nije htio vršiti prekrštavanje bez potvrde ustaških vlasti »o dostojnosti molioca da primi rimokatoličku vjeru«, za koju su se davale velike pare.⁸ Nisu svi rimokatolički sveštenici prišli sa takvom usrdnošću i cinizmom sproveđenju okružnica nadbiskupske kancelarije. U drugim mjestima Posavine i Trebave nije došlo do ovakve primjene nasilja da bi ljudi promijenili svoju vjeru. Katoličku vjeru su primali pojedini činovnici i trgovci da bi sačuvali svoj imetak i položaj.

Pošto iseljavanje i prekrštavanje nije dalo zadovoljavajuće rezultate, ustaše prilaze masovnoj fizičkoj likvidaciji srpskog stanovništva, prvo onih za koje su prepostavljali da bi mogli biti eventualni nosioci otpora, a zatim ostalih. U

⁷ Boro Popović, Partizani u Posavini, Svjetlost, Sarajevo, 1978, str. 51.

⁸ Rifat Piskavica, SKOJ u Brčkom 1941-1942, Opštinski odbor SUBNOR-a, Brčko, 1974, str. 18.

toku tri noći u prvoj polovini decembra, ustaše iz zloglasne 5. i 18. satnije koji su u Brčko stigli iz Mitrovice, gdje su također pravili strašne pokolje, pobili su u Brčkom sve Jevreje na Savskom mostu i na starom pravoslavnom groblju. U slijedeća tri dana pokupili su nasumice po gradu i okolnim srpskim selima mnoge Srbe, mučili ih u zatvoru, ubijali, a zatim bacali leševe u Savu. Zatim su išli u udaljenija sela, hvatali ljudе u kućama, šumarcima, na poljima i ubijali ih.

Ustaše su željele da izazovu neprijateljstvo Hrvata i Muslimana, prema Srbima, međutim, u tome nisu uspjeli. Muslimani i Hrvati, u velikom broju, nisu odobravali postupke ustaških vlasti prema Srbima i Jevrejima. Znajući da se oni nalaze u nevolji, tražili su načina da im pomognu. Na Petrovdan 12. jula u Modrići i okolini ustaše su uhapsili oko 300-400 Srba i sproveli ih u logor u Odžak. Muslimani i Hrvati iz Modriče, Odžaka i okolnih sela preduzeli su akciju da ih spasu. Odžačani su se nadmetali ko će zatvorenicima donijeti u logor bolju hranu, cigarete, obuću i odjeću. Poslije tri dana ustaše su morale pustiti zatvorenike.⁹ Ljudi su izražavali solidarnost sa progonjenima i žrtvama terora, pa su održavali i javne demonstracije, kao što je bilo u Bosanskom Samcu.¹⁰

Samovoljnim ponašanjem ustaša nisu bili zadovoljni ni organi koji su po svojoj funkciji bili zaduženi da vode računa o javnom redu i bezbjednosti. Gotovo u svim mjestima Posavine i Trebave došlo je do međusobnog optuživanja kotarskih oblasti i ispostava, i ustaških logora. Već 29. VI 1941. godine Puškarić, kotarski predstojnik iz Brčkog se žali Velikoj župi na ponašanje pripadnika ustaškog logora u Brčkom. On piše: »Ustaše sami izdaju propusnice, naredbe o

⁹ Muhidin Spužić, Hronika Modriče, Opštinski komitet SKJ, Modriča, 1969, str. 83-84.

¹⁰ U noći 14/15. juna 1941. godine ustaški oficir Cesar Lovro, koji je došao iz Zagreba, ubio je u kalani na očigled građana u Bosanskom Šamcu Hajrudina Izetbegovića, zbog toga što mu nije htio pokazati legitimaciju. Cjelokupno stanovništvo ovog mjesta je javno izrazilo svoj protest zatravanjem trgovачkih, zanatskih radnji i kafana, i učešćem na sahrani, koju su, zbog bojazni od izliva narodnog gnjeva prema ustašama, obezbjedili njemački vojnici. Ispostava kotarske oblasti u Bosanskom Samcu je tek poslije mjesec i po dana poslala izvještaj Velikoj župi o ovom događaju. (Arhiv VII, fond NDH, r.174, F.II, reg. br. 32).

ograničenju kretanja, smjenjuju i imenuju povjerenike u židovskim radnjama, ispružaju pojedine obitelji iz stanova, izriču i naplaćuju kazne, kažnjavaju ljudе i ubiru globe zbog redarstvenih prekršaja, od uhapšenika naplaćuju kauciju, hapse ljudе i dugo ih drže u zatvoru i ne predaju ih redovnim vlastima na postupak, postavlјaju povjerenike u pojedinim hrvatskim kulturnim društвima, stvaraju neraspoloženje kod mještana i u svemu mimoilaze upravnu vlast«. Puškarić pismeno traži od ustaškog logora da mu predа sve uhapšene građane na osnovu Pavelićeve naredbe koja je štampana u 61. broju »Narodnih novina«, ali se ustaše na to oglušuju. On je i dalje u svojim izvještajima ukazivao na zločine i samovoljno ponašanje ustaša i na bezrazložno hapšenje mnogih Srba - seljaka u opštinama Brčko, Brezovo Polje i Čelić na Ilindan 2. avgusta 1941. godine. Tog dana su ustaše počele hapsiti seljake u srpskim selima i transportovati ih u Bijeljinu, odakle su mnogi otpremljeni u koncentracione logore. Neki pravoslavni sveštenici su takođe uhapšeni i protjerani u Srbiju. Na osnovu pritužbi kotarske oblasti, Glavni ustaški stan je donio naredbu o smjenjivanju ustaškog logornika u Brčkom, Martina Petrovića. Na njegovo mjesto došao je Mato Rajić, student - ustaša iz Zagreba.¹¹ Međutim, ustaše nisu ostale dužne Puškariću. U drugoj polovini avgusta na mjesto kotarskog predstojnika u Brčko došao je iz Gradačca, po zlu poznati Vječeslav Montani. Odmah je optužio svog prethodnika Puškarića i zapovjednika domobranske posade u Brčkom satnika Božidara Mileusnića, da su štitili Srbe i komuniste, zbog čega su se oni uskoro našli pred sudom.¹²

Da bi pokazao da Srbi i Hrvati nisu imali ništa zajedničko u jeziku, Pavelić uvodi tzv. korienski pravopis i osniva ured za jezička pitanja. Uvode se nove riječi i kovanice, pre-

¹¹ Izvještaji kotarske oblasti Brčko, Velikoj župi. Posavlje od 22. V, 9. VII, 28. VII i 8. VIII 1941. Arhiv VII, fond NDH, k.174, br. 4/2, 4/3, 4/5, 10/2 i 30/1.

¹² Izvještaj velikog župana dr Vladimira Sabolića Ministarstvu unutrašnjih poslova od 23. I 1942. Arhiv VII, fond NDH, k.174, F.3, reg. br. 28/1.

uzete iz njemačkog jezika, što izaziva podsmjeh i mnoge vičeve na račun tog jezičkog galimatijasa.¹³

Ustaška propaganda nastojala je da se što više ljudi prijavi u ustašku legiju, koja je odlazila na istočni front, i na dobrovoljni rad u Njemačku. Radi toga u gradove Posavine i Trebave dolaze Ademaga Mešić, Blaž Gutić i Hakija Hadžić, drže govore i ubeduju, ali je odziv bio veoma slab.¹⁴

Nijemci su prijetili da će za jednog svog poginulog vojnika strijeljati stotinu Srba, Jevreja i komunista. Ustaše, pod prijetnjom smrti, pozivaju sve one koji posjeduju bilo kakvo oružje, da ga odmah predaju ustaškim vlastima. Istaknuta su razna upozorenja da se građani moraju uredno odazvati svakom pozivu vlasti.

Desetak dana nakon uspostavljanja NDH izdata je uredba o činovništvu u kojoj između ostalog stoji »svi činovnici se stavljaju na raspoloženje nadležnom ministru koji ih može bez obrazloženja otpustiti, dići od službe, umiroviti, premještati bez njihove privole iz područja jednog ministarstva u drugo, iz državne službe u samoupravnu i u službu javnog reda i obratno, bez obzira na dosadašnje pravne odredbe i dosadašnji položaj«.¹⁵ Tom uredbom ustaše su se uveliko koristile da nepočudne činovnike premjeste iz mjeseta gdje su bili poznati i imali ugled, u mjesta, većinom zabačena, gdje im je političko djelovanje lakše bilo onemogućiti. Na osnovu te uredbe ustaške vlasti su iz Gradačca odmah premjestili kotarskog veterinara Edhema Čamu, najprije u Fojnicu, a zatim u Foču, a Ismeta Terzimehića, sudiju kotarskog suda prvo u Mostar, a zatim u Visoko.

Uporedo sa progonom Srba i Jevreja ustaše su tragale za članovima KPJ i SKOJ-a i za svima onima koji su sa komunistima na razne načine sarađivali. Prikupljali su podatke o komunistima, njihovom kretanju i djelovanju i stvarali svoju evidenciju.

Polovinom juna izdato je naređenje oružničkim postajama da pohapse sve građane koji nisu lojalni NDH.

¹³ Dr Ferdo Ćulinović, n.d. str. 228.

¹⁴ Muhidin Špužić, n.d. str. 19-20.

¹⁵ Fikreta Jelić-Butić, n.d. str. 101.

PRIPREME, POČETAK I RAZVOJ USTANKA

U vrijeme napada Njemačke na Jugoslaviju komunisti su, shodno ranijoj direktivi svoga rukovodstva, tražili svoje jedinice i javljali se dobrovoljno u vojsku, ali su u većini mjesta bili odbijeni. Kada se završio aprilski rat, komunisti koji su izbjegli zarobljeništvo, vratili su se u svoja mjesta, prišli uspostavljanju partijskih veza, izvlačenju članstva koje je dopalo u zarobljeništvo i pojačali mjere opreza prema novoj vlasti.

Direktive usvojene na Majskom savjetovanju CK KPJ u Zagrebu prenio je komunistima tuzlanske oblasti, koncem maja 1941. u Tuzli, tadašnji sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, Iso Jovanović. Savjetovanje je bilo posvećeno problemima rada organizacije KPJ u usloviма okupacionog režima i pripremama komunista za dizanje naroda na oružani ustank. Članovi oblasnog partijskog rukovodstva prenijeli su uskoro iz Tuzle direktive komunista u gradovima i selima istočne Bosne. U Modriču i Bosanski Šamac dolazio je iz Osijeka krajem maja ili početkom juna 1941. Vjekoslav Bakulić, koji je simpatizerima KPJ prenio direktive o novom načinu rada i međusobnom povezivanju.

Jedan od prvih zadataka je bio razotkrivanje namjera okupatora i ustaških vlasti, ukazivanjem na konkretne primjere njihovog držanja i ponašanja. Ovo je osobito bilo potrebno zbog Hrvata i Muslimana, jer su neki od njih gajili iluzije da će novi režim ukloniti nepravde koje su režimi bivše Jugoslavije učinili za vrijeme svoje 23-godišnje vladavine. U novim uslovima iskazala se politika bratstva i jedinstva kao jedina alternativa nejednakom tretiranju nacija, genocidu i izazivanju bratoubilačke borbe koju je nametnuo okupator.

Komunisti su dobili zadatak da prikupljaju i sakrivaju oružje i municiju, sanitetski materijal i drugu vojnu opremu.

Preduzete su mjere da se partijske i skojevske organizacije očuvaju, prošire, ojačaju i organizuju, kako bi mogле raditi u novim uslovima. Pojačane su mjere budnosti i uka-

zivano je na neophodnost stroge tajnosti i na potrebu mijenjanja mjesta boravka i stanovanja. U organizaciju KPJ i SKOJ-a primljeni su novi članovi koji su ranije bili poznati po identičnim pogledima sa komunistima.

Napadom Njemačke na SSSR, 22. juna, još više se otežava djelovanje članova KPJ i SKOJ-a. Na osnovu direktive šefa Gestapoa trebalo je pohapsiti po ranije pripremljenim, ili na osnovu lokalne situacije sastavljenim spiskovima, sve komuniste i njihove saradnike, i uputiti ih u koncentracione logore. Oformljene su komisije koje će izvršiti izbor lica koje treba uhapsiti i poslati u logor. U komisijama su bili ustaški i policijski funkcioneri, zapovjednici oružničkih postaja i kulturbundovci.

Na osnovu te naredbe u Brčkom su odmah uhapšeni istaknuti komunisti Ivica Đermanović, Hasan Burić, Safet i Zijah Salihodžić i Hasan Trebinjčević, a uskoro i Milan Marinčović. U Bosanskom Samcu je uhapšeno 16 ljudi: Dimitrije Tovirac, Vaso Gligorević, Đorđe Radić, Vaso Bošković, Tošo Bošnjaković, Đoko Maslić, Kojo Mikičić, Mihajlo Ikić, Ratko Stavrić, Žarko Ružić, Aco Malinović, Aco i Jovo Nikolić, Stojan Šikanić, Đorđo Škorić, Armen Rozenvajg, Đoko Vujanić i Aco Cvjetičanin. Mitar Trifunović Učo pošao je iz Bosanskog Samca prilikom povlačenja jugoslovenske vojske. Jedno vrijeme se skrivaо u ilegalnim stanovima u Tuzli, Sarajevo pa opet u Tuzli, gdje je otkriven, uhapšen i otjeran u logor u Jasenovac, gdje je kasnije ubijen. Na osnovu naredbe Ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH od 15. jula i naredbe Glavnog ustaškog stana od 19. jula 1941. uhapšeni, za koje se smatralo da su komunisti ili saradnici komunista, a uz to su srpske i jevrejske narodnosti, su upućeni u koncentracioni logor kod Gospića i тамо pobijeni.

Vjećeslav Montani, kotarski predstojnik u Gradačcu je nastojao da njegov spisak zatvorenih komunista i njihovih saradnika bude što veći, pa je u trećoj dekadi juna 1941. u Modrići, Tarevcima i Gradačcu uhapsio oko 27 lica. Poslao ih je u zatvor u kulu u Gradačcu, gdje su životni uslovi bili veoma teški. Pod sumnjom da su komunisti, zatvoreni su Risto Mikičić i njegova supruga Darinka, Pero Kovačević,

Fuad Suljić, Reuf Grabonjić, Husein Zečić, Hajro Halilović, Fehim Mešanović Duša, Veljko Jovanović, Jozo Ljubas, Isidor Abinum, Vlajko Stanišić, Niko Kovačević, Mehmed Mujbegović, Sakib Suljić, Ibrahim Mujbegović, Esad Širbegović, Muradif Havkić, Edhem Mujbegović, Andro Šubarić, Abdurahim Otanović, Niko Stanić, Šefko Avdić, Ferid Širbegović i Himzo Salkić iz Modriče, Tarevaca, Garevca, Kladara i Riječana. Ovoj grupi zatvorenika je priključen Aco Novožilov iz Gradačca. Na osnovu pomenutih naredbi u Gospić su otpremljeni i tamo ubijeni Risto Mikičić, Veljko Jovanović, Aleksandar Novožilov, Vlajko Stanišić i Isidor Abinum. Montani je uz to uhapsio oko 60 Srba iz Gradačca, Modriče i okoline. Ova hapšenja izazvala su proteste građana Modriče, Tarevaca, Gradačca i ostalih naselja. Na oslobođenju uhapšenih intenzivno su radili simpatizeri KPJ koji su ostali na slobodi. Oni su angažovali mnoge ugledne građane da se zaузму kod ustaških vlasti kako bi se uhapšenima ublažio zatvorski režim i da se puste iz zatvora. Deputacije viđenijih građana odlazile su u razne ustanove NDH, najčešće u Slavonski Brod i Zagreb, zalažući se za puštanje na slobodu uhapšenih. Odlaskom Montanija iz Gradačca i dolaskom Vatroslava Borkovića na rad u kotarsku oblast ove intervencije su donekle urodile plodom, pa je većina uhapšenih, do novembra 1941. godine, puštena kućama. Građani ovih mesta su i na druge načine pomagali uhapšenima da lakše podnose zatvorski režim, redovno su im upućivali hranu, cigarete i preobuku.

Okupator i ustaše vode borbu protiv komunista svim sredstvima i metodama, jer ih smatraju svojim glavnim neprijateljima. Iako su pretrpjeli znatne gubitke, zbog neopreznosti i neblagovremenog preduzimanja mjera za sklanjanje svojih članova, organizacije KPJ nastoje da pregrupišu snage upućivanjem svojih članova iz gradova u sela. Međutim, u gradovima ostaje dovoljno aktivista radi održavanja veza, prikupljanje oružja i opreme, i izvlačenja uhapšenih iz zatvora.¹⁷

Poslije sjednice PK KPJ za BiH 13. jula, na kojoj je zaključeno da se u skladu sa odlukama CK KPJ od 4. jula od-

¹⁷ Dr Zdravko Antonić, Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni, str. 107-108.

mah ide na pokretanje oružane borbe, članovi Oblasnog komiteta KPJ i novoformiranog Oblasnog vojnog štaba za tuzlansku oblast odlaze da organizuju prve vojne akcije. Oblasni vojni štab je odlučio da centri ustanka u oblasti budu na Ozrenu, Birču i Majevici, pa je tamo uputio većinu svojih kadrova da rade *na neposrednoj organizaciji ustanka*, a početkom avgusta 1941. godine i sam je sa Pećnika kod Tuzle otišao u Sekoviće.¹⁸ Područje Posavine bilo je vezano za Majevicu, a područje Trebave za Ozren. Iz tih ustaničkih centara stručaće uticaji, dolaziti poruke i aktivisti koji će uticati na razvijanje ustanka u Posavini i na Trebavi.

Područje Posavine je pripadalo brčanskom srezu i aktivisti iz Brčkog su još prije rata ostvarili niz kontakata i veza sa naprednim ljudima u selima i varošicama u Posavini. U vrijeme priprema za ustank komunisti brčanskog sreza orijentisali su se na ljude sa kojima su prije rata kontaktirali i na one koji su se kao napredni ljudi, dolaskom okupatora, vratili u svoj rodni kraj. Početnim pripremama za ustank u Posavini i drugim dijelovima brčanskog sreza rukovodio je Sreski komitet KPJ za brčanski srez u sastavu: Pero Ćuskić, Ahmet Kobić, Nasto Nakić i Milan Marinković. Oni su krajem maja 1941. izašli iz Brčkog¹⁹, povezali se sa mnogim naprednim ljudima i prišli stvaranju organizacija u Ražljevu, Bukviku, Brnjiku, Vražićima, Zoviku, Popovom Polju, Zabarju i Obudovcu. U ovim selima počelo je formiranje borbenih grupa. Članovi sreskog partijskog rukovodstva su održavali međusobnu vezu i vezu sa partijskom i skojevskom organizacijom u Brčkom kojom je, poslije hapšenja poznatih starijih komunista, rukovodio Haris Suljić. On je u partijskoj i skojevskoj organizaciji grada imao veoma odane, hrabre i neustrašive pomagače. Vezu između Sreskog komiteta koji

¹⁸ Dr Zdravko Antonić, *Djelovanje KPJ na pripremama i pokretanju ustanka u Bosni i Hercegovini 1941*, Oblasni vojni štab Tuzla 1941, str. 39, Univerzal, Tuzla, 1981. godine.

¹⁹ Pred izlazak sreskog komiteta na teren u Brčkom u kući Tihomira Vraštanovića sastalo se petnaestak brčanskih komunista da se dogovore u vezi direktiva sa Majskog savjetovanja CK KPJ. Pored članova sreskog komiteta na sastanku su bili: Hamid Berbić, Dragoljub Vraštanović, Haris Suljić, i još neki. Na sastanku su govorili Ahmed Kobić i Pero Ćuskić, kako se treba pripremati za ustank i kakve mјere treba greduzeti u vezi sa prilikama na brčanskom srezu (Boro Popović, n.d. str. 28).

se najčešće okupljao u Ražljevu i organizacije KPJ u Brčkom, održavao je preko porodice Đokić u Grbavici, Hasan Aganović Tač. Posavski komunisti su komunicirali sa sreskim komitetom povremenim odlaskom u sjedište komiteta u Ražljevu. Pero Ćuskić se kretao cijelim terenom Posavine i po ostalim dijelovima brčanskog sreza zahvaljujući svojim vezama i javkama. Početkom avgusta je bio u Bukviku i Donjem Žabaru da ubrza pripreme za ustank i da prenese uputstva za izvođenje prve akcije - prekidanje telefonskih veza.²⁰ Nasto Nakić je u početku najviše boravio u svom rodnom Bukviku gdje je oformio brojnu i jaku borbenu grupu. On je također sa Petrom Kaurinovićem i Jankom Vasićem odlazio u Ražljevo radi koordinacije pripreme ustanka. Ahmet Kobić je iz svog Brnjika djelovao u muslimanskim selima zapadno od ceste Brčko - Čelić. Milana Marinkovića su ustaše uhapsile kada je išao u Bijeljinu po partijskom zadatku.

Pero Ćuskić je uspostavio direktni kontakt sa Ilijom Katićem iz Donjeg Žabara i Simom Petrovićem i Borom Popovićem iz Obudovca, te Nikolom Simićem iz Lončara i njih uključio u pripreme ustanka.

Aktivisti iz Bosanskog Šamca i Gradačca su održavali povremene međusobne kontakte radi upoznavanja sa situacijom, pomoći u prikupljanju oružja, sanitetskog materijala i druge vojne opreme.

Aktivisti Modriče i Gradačca su proširili krug svojih prijatelja, ostvarili veći politički uticaj na sredinu u kojoj su djelovali, spriječili ustaše u njihovim namjerama da privuku pod svoj uticaj muslimansko i hrvatsko stanovništvo. Ostavši bez veze sa oblasnim komitetom KPJ za tuzlansku oblast, aktivisti Modriče pokušavali su da stupe u kontakt i dobiju direktive za rad od Vjekoslava Bakulića. Uputili su jednog aktivistu u Osijek, ali on Bakulića nije uspio pronaći.

U jugozapadnom dijelu Trebave radili su na pripremi ustanka, u okviru dobojske grupe, Cedo Jaćimović, Josip Jovanović i Ismet Kapetanović, mladi komunisti od kojih je najstariji imao samo 26 godina.

²⁰ Boro Popović, n.d. str 47.

Ustanak u istočnoj Bosni otpočeo je u sklopu opštег ustanka naroda Jugoslavije. Prve oružane akcije su izvedene na Birču, Romaniji i Ozrenu u kojima je učestvovalo po nekoliko stotina ustanika. Na Majevici, Semberiji i Posavini pripreme su tekle sporije, iako su partijske i skojevske organizacije bile brojne i jake. Razlog treba tražiti u činjenici da teror prema srpskom stanovništvu u tom kraju u početku nije bio tako izrazit kao u graničnim srezovima prema Srbiji i Crnoj Gori.²¹ Ustanak ovdje nije otpočeo kao masovna pobuna naroda protiv ustaškog terora, nego je pripreman politički, organizaciono i u vojnem pogledu kroz diverzije sa manjim grupama ustanika koje podržava većina stanovništva svih narodnosti. Borbene grupe u Semberiji, Posavini i na Majevici objedinjene su stvaranjem Sreskog podštaba za Majevicu koji je svoj prvi sastanak održao 7. avgusta u Bogutovom Selu. Pošto su borbene grupe bile dosta međusobno udaljene odlučeno je da svaka u svom kraju presiječe telefonsko-telegrafske veze, poruši mostove i propuste na putevima. Posavska borbena grupa iz Bukvika je 10. avgusta presjekla kod Gorice, na putu Brčko - Oražje telefonske veze, a Ražljevačka na putu Brčko - Bijeljina i Brčko - Čelić.²²

Posavska (bukvička) borbena grupa²³ pod vodstvom Petra B. Kaurinovića sakupila se 9. avgusta u Bukviku i u popodnevnim časovima krenula na komunikaciju Brčko - Oražje. U blizini Gorica sklonili su se u kukuruze da sačekaju noć. Prvo su pokušali da telefonske žice pokidaju pomoću srpa nataknutog na motke, a kada to nije uspjelo upotrijebili su sjekiru. Pošto su zadatak izvršili, neopaženo

²¹ Dr Zdravko Antonić, n.d. str. 21.

²² Izvještaj Štaba Majevičkog odreda štabu tuzlanske oblasti. (Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IV, knj. 1, dok. 168, str. 372-379 - u daljem tekstu: Zbornik IV, knj. 1, dok. 168, str. 372-379).

²³ U bukvičkoj borbenoj grupi su bili: Petar B. Kaurinović, Trivo P. Kaurinović, Ilija S. Vasić, Petar Đ. Kaurinović, Lazo S. Đurić, Janko Vasić, Jovo Pajić, Boško Pantelić, Jakov Mitrović, Stojan Pajić te Savo i Stevo Živković iz Gornjeg Žabara. Njima su pomagali omladinci: Ilija Kaurinović, Ilija Pajić, Cvjetin Vasić, Đordo Kaurinović, Jovan Kerezović, Janko S. Bašić, Trivun G. Zarić i Nikola Pantelić. Oni su za čitavo vrijeme rata radili za NOP, postali komunisti, politički rukovodioci na terenu i vojni i politički rukovodioci u jedinicama NOV i POJ.

su se vratili u Bukvik.²⁴ Ove akcije su izazvale veliki nemir kod predstavnika ustaške vlasti.²⁵

Samo 7 dana kasnije, u noći između 17. i 18. avgusta, brčanski skojevci Hasan Aganović Tač, Pero Marjan i Zaim Mušanović su, uz pomoć drugih omladinaca, izveli dvije veće diverzantske akcije u samom gradu. Aganović je upalio šljepove sa lanom na pristaništu, a drugi omladinci vojni senjak.²⁶

U septembru 1941. godine majevički partizani izveli su niz akcija koje su bile veoma uspješne. Odbijeni su napadi ustaša i oružnika kod Vakufa, Lopara i Ražljeva i zadobijen znatan plijen. Kod Brezovog Polja 10. IX 1941. godine jedna četa domobrana je razbijena. Ustaške vlasti je u Brezovom Polju i Čeliću uhvatila panika, pa su na sve strane tražile pomoć u uvjerenju da će ta mjesta ustanici uskoro napasti. Koliki je strah od napada ustanika među njima zavladao svjedoči naredba o zabrani paljenja svijeća i kandila noću u kućama, jer je to, tobože, znak ustaničkih pristalica da njihove kuće ustanici poštede.²⁷ Koliko je to bilo besmisленo vidi se iz činjenice da u to vrijeme ni u jednom selu i pogotovo svim sirotinjskim kućama u gradu nije bilo uvedeno električno osvjetljenje, nego su prostorije bile osvijetljene petrolejskim lampama, svijećama i kandilima.

²⁴ Ilija Kaurinović, Bukvik u borbi: Istočna Bosna u NOB-u, knjiga 2, str. 204-205.

²⁵ O tom događaju Kotarska oblast iz Brčkog 11. VIII 1941. šalje Ministarstvu unutrašnjih poslova izvještaj sljedeće sadrzine: »U noći 10. na 11. VIII nepoznata lica su prekinula telefonsko-telegrafske veze na putu Brezovo Polje-Brčko-Čelić-Brčko i Orašje-Brčko, tako da su prezrezali stubove na par mjesta, a u pravcu Orašja su samo žice pokidali. Na cesti 11 km od Brčkog prema Čeliću pokušali su srušiti most, ali su ga samo u manjoj mjeri oštetili. O tom je obaviještena ova Oblast, pa su odmah u svim pravcima otposlate oružničke patrole i vojsku da intervenišu u slučaju potrebe. Nigdje, međutim, nije došlo do izgreda. Radi opreznosti ova oblast je uhitila i zadržala u zatvoru Židove emigrante te viđenje Srbe iz grada i sela. Krivci nisu pohvatani, a za njima se svestrano traga, a sumnja se da bi to mogli biti komunisti«. (Arhiv VII, fond NDH, k. 174, br. 11, reg. br. 34/1).

Izvještaj 4. oružničke pukovnije za period od 6-16. avgusta 1941. (Zbornik, IV, knj. 1, dok. 261, str. 581).

²⁶ Ovoj akciji brčanskih skojevaca je do skoro pridavan neznatan značaj. Ona je izvedena u teškim uslovima i imala je znatan efekat kod brojnog dijela stanovništva.

²⁷ Arhiv VII, fond NDH, k. 174, F. 11, reg. br. 58/3.

Majevički NOP odred je kao jedinica takvog naziva formiran između 5. i 10. oktobra 1941. godine. Krajem oktobra imao je četiri čete: Prvu i Drugu majevičku, Bijeljinsku i Brčansko-ražljevačku četu. Poslije dolaska Bijeljinske čete iz Srbije, u odredu postoji Prva majevička četa u Vakufu, Druga majevička u Peljevama odnosno na Površnicama, Bijeljinska i Brčansko-ražljevačka četa. U novembru je u ovoj četi boravilo i desetak Bukvičana.

U duhu odluka savjetovanja u Stolicama, formiran je Brčansko-bijeljinski bataljon, sa preko 200 boraca. U štabu Brčansko-bijeljinskog bataljona nalazili su se komandant Mirko Filipović i politički komesar Stevo Perić.²⁸ U ovaj bataljon je ušla, po svom formiranju, i Posavska četa.

U oktobru 1941, također na osnovu odluka savjetovanja u Stolicama, formiran je Okružni komitet KPJ za Majevicu. Sekretar komiteta je postao Jusuf Jakupović Mrki, a članovi Albin Herljević, Srbo Gligorević, Stevo Popović, Svetolik Gospić i Pero Čuskić. Okružni komitet je rukovodio sa tri sreska komiteta - za Bijeljinu, Brčko i Majevicu - i partijskom organizacijom u Majevičkom NOP odredu. Uporedo je formiran i Okružni komitet SKOJ-a, sa sekretarom Tomislavom Ramljakom. U novembru 1941. na Majevici su, radi pružanja pomoći partijskom i skojevskom rukovodstvu, boravili Vaso Miskin, član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Rato Dugonjić, sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a.

U Posavinu je, u kasnu jesen Okružni komitet KPJ, uputio Slobodana Jovanovića²⁹, radi pružanja pomoći. On je sa Simom Petrovićem, Nikolom Simićem, Borom Popovićem, Ilijom Katićem, Jelisijem Mitrovićem, Perom Simičevićem, Vlajkom Arsenićem i Dušanom Pavlovićem, te sa Nastom Nastićem, Jankom Vasićem i Petrom Kaurinovićem iz Bukvika i ostalim aktivistima razvio živu političku aktivnost u

²⁸ dr Zdravko Antonić, n.d. str. 320.

²⁹ Slobodan Jovanović, rodom iz Bijeljine, bio je kao student u Zagrebu veoma aktivan u studentskom kulturno-umjetničkom društvu »Brazda«, koje je okupljalo studente marksističke orijentacije iz BiH. Tijesno je saradivao sa Ivicom Mažarom, Rankom Šipkom, Zagom Umičevićem, Džemilom Šarcem i ostalim poznatim naprednim bosansko-hercegovačkim studentima. (Džemil Šarac, Sa studija u Zagrebu na nove zadatke u Sarajevu, Sarajevo u revoluciji, knj. I, str. 180).

posavskim selima. Svaku noć su se održavali sastanci u zaseocima na kojima su učestvovali mnoge pristalice narodnooslobodilačke borbe. Slobodan i Simo su najviše objašnjavali situaciju u drugim krajevima naše zemlje, i naglašavali potrebu da i Posavci krenu u narodnooslobodilačku borbu. Vijesti iz nekoliko brojeva užičke »Borbe« i izvode iz drugih propagandnih materijala prekucao je Boro Popović. Te vijesti su dopirale do mnogih stanovnika posavskih sela.

U decembru 1941. u Posavinu je stigao sekretar Sreskog komiteta Pero Ćuskić u pratnji pet partizana iz Majevičkog NOP odreda (Živko Ćuskić, Miro Herljević, Sreto Petrović Srbijanac, Milan Lukić i Martin Milkić Nenad, koji se u putu priključio grupi) da formira Posavsku partizansku četu. Osamnaestog decembra 1941. u Donjem Žabaru u staji Dušana Pavlovića, Slobodan Jovanović je u ime štaba Majevičkog NOP odreda pred strojem boraca saopštio da se formira Posavska partizanska četa. Predloženi su i izabrani za komandira Nikola Simić Učo, za političkog komesara Slobodan Jovanović, za zamjenika komandira Živko Ćuskić, za zamjenika političkog komesara Simo Petrović, za vodnika Vukosav Simić, za rukovodioca kulturno-prosvjetnog rada, koji je ujedno bio odgovoran i za agitaciju, Boro Popović.³⁰ Po red njih i pet boraca, koji su sa Perom Ćuskićem došli sa Majevice, u sastav čete su ušli i Boško Zoranović, Savo Lukić, Joco Čurčić i Andrija Stanković iz Obudovca, Savo i Stevo Živković i Stevo Đuričić iz Gornjeg Žabara, Gavro Stavrić iz Porebrice, te Ilija Kaurinović Farkaš, Ilija Vasić, Pero Marković, Đorđo Kaurinović, Petar Đ. Kaurinović, Trivo B. Kaurinović, Mihailo C. Kaurinović, Savo Đ. Kaurinović, Milorad R. Cvijanović, Petar S. Vidović i Cvjetin S. Kaurinović iz Bukvika. Na formiranju čete u njenom stroju su takođe bili Pavle Gajić, Mitar Lukić, Simo Žigić, Jovika Simić, Cvjetko i Sailo Jeftić, Simo Jovanović i Jovo Arsenić koji su se izjasnili da su četnici i koji će uskoro otpasti i otići u izdaju. U četi je na formiranju bilo ukupno 34 boraca i starješina podijeljenih u tri desetine, Četvrta desetina u kojoj su se na-

³⁰ Boro Popović, n.d. str. 70; Nikola Simić; Prva posavska partizanska četa, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1, str. 166.

lazili Trivo P. Kaurinović, Cvijetin Vasić, Janko Vasić, Zoran Kerezović, Trivun Zarić, Pavle Zarić, Ilija Pejić, Pero Pejić, Ilija Pantelić, Ilija Majdančević, Ilija P. Kaurinović i Nikola Pantelić - ostala je u Bukviku pod vodstvom Naste Nakića i Petra Kaurinovića. U novembru i decembru, bukvički ustanci su tri puta išli u Ražljevo prenoseći oružje, municiju i poruke. Te naoružane grupe ustnika iz Bukvika ostajale su po nekoliko dana u Ražljevu i Koreniti, gdje su se uključivali u borbe koje su tamo vođene.

Komanda Posavske čete je po jednu desetinu rasporedila u Gornjem Žabaru, Obudovcu i Donjem Žabaru. Rukovodioci čete i Nasto Nakić, a od polovine januara 1942. i Pero Čuskić su intenzivno radili po posavskim selima, stvarajući narodnooslobodilačke odbore. Pored ranije formiranog narodnooslobodilačkog odbora u Bukviku, sada su formirani N00 u Donjem i Gornjem Žabaru, Obudovcu, Brvniku, Crkvini, Slatini, Pisarima i drugim selima.³¹ Slobodan Jovanović je odlazio u Gradačac gdje je uspostavio vezu sa grupom aktivista, a uskoro je sa Simom Petrovićem i u pratnji Tome Kasapovića došao ilegalno u Bosanski Šamac, gdje je takođe održao sastanak sa grupom aktivista koji su prikupili 5 vojničkih pušaka i izvjesnu količinu municije, opreme i sanitetskog materijala.³² Veza sa šamačkom grupom aktivista kasnije je išla preko Ivana Bumbulovića iz Brvnika.

Aktivisti iz Gradačca ostali su jedno vrijeme bez veze sa partijskim rukovodstvom. Pokušali su, i preko Mehmedalije Tufekčića uspjeli uspostaviti vezu sa partijskom organizacijom u Slavonskom Brodu. Kasnije je Mehmedalija Tufekčić, uspostavio vezu i sa delegatom PK KPJ u Tuzli, Muhamedom Sadikovićem, posredstvom dr Mustafe Mujbegovića i Age Hrustića i sa dobojskom organizacijom preko Đure Jukića. Veza sa Majevičkim NOP odredom išla je preko Milića Stojčevića Brzine iz Gornjeg Žabara, a sa Ozrenskim NOP odredom preko Andelka Radića iz Zelinje.³³

Partijskoj organizaciji u Brčkom znatnu pomoć pružio je Fadil Hadžiefendić koji je, po tom zadatku, u jesen 1941.

³¹ Boro Popović, n.d. str. 83.

³² Izjava Spasoja Ilinčića data decembra 1979. autoru.

³³ Mehmedalija Tufekčić, Gradačac u 1941. godini, Svetlost, Sarajevo, 1975, str. 86-94.

došao iz Tuzle. Na Novu godinu 1941/1942. izvedena je akcija spasavanja iz zatvora Hasana Burića, Ivice Đermanovića, Zijaha Salihodžića, Hasana Trebinčevića Hakana i Safeta Salihodžića.³⁴

Petog januara 1942. policija je u Brčkom sprovedla veliku akciju hapšenja komunista i skojevaca. Gotovo sav partijski i skojevski aktiv od oko 80 ljudi, pao je u ruke policije. Sekretar Mjesnog komiteta Haris Suljić, našavši se opkoljen usatašama, izvršio je samoubistvo. Uhapšeni su, u brčanskom zatvoru, podvrgnuti strašnoj torturi koja po svojoj stravičnosti i surovosti premašuje ljudska shvatanja. U strašnim mukama u zatvoru su umrli Hasan Aganović i Pero Marjan, a drugi nisu mogli dugo doći do svijesti. Da optuženi ne budu izvedeni pred Prijek i pokretni sud u Brčkom u čiju usatašku revnost i strogost nije vjerovala Kotarska oblast na čelu sa Montanijem i Župska redarstvena oblast u Slavonskom Brodu, predložili su da se ukine Pokretni prijek sud u Brčkom, što je Ministarstvo pravosuda i bogoštovnja NDH usvojilo. Sud je ukinut, a njegov predsjednik Karlo Katić i tužilac Emil Validžija stavljeni su na raspolažanje domobranstvu kao rezervni oficiri.

U isto vrijeme je uhapšen i Alija Suljagić koji je angažovao domobranskog satnika Vodošek Jakova za saradnju sa NOP-om. Na intervenciju građana iz zatvora su pušteni mlađi od 16 godina. Pedeset jedan uhapšeni aktivista je, po naređenju Ustaške nadzorne službe u februaru 1942, otpremljen u Jasenovac i Staru Gradišku gdje su takože doživjeli strašna mučenja. U tim logorima je ubijeno 12 omladinaca i omladinki iz ove grupe. Poslije niza intervencija rođaka i građana Brčkog i drugih mjesta, među kojima i dr Abdulaha Bukvice, 39 preživjelih je dopremljeno u Zagreb pred Prijek i ustaški sud, oktobra 1942. Sud je trojicu članova grupe osudio na smrt, a ostali su oslobođeni. Ponovnim

³⁴ Akcijom je rukovodio sekretar Mjesnog komiteta Haris Suljić, a izveli su je odvažni skojevci Zaim Mušanović, Fehim Klebić i braća Đokić iz Grbavice. Spašeni komunisti su preko Grbavice i Bukvika stigli u Gor. Žabar, ali se tu nisu dugo zadržavali, nego su pošli u Ražjevo u sjedište Sreskog komiteta KPJ. (Rifat Piskavica, n.d. str. 47 i Boro Popović n.d. str. 79).

zalaganjem kod najviših funkcionera ustaške države i ovoj trojici su smrtne kazne preinačene na vremenske.³³

Polovinom januara Posavska partizanska četa krenula je preko Srnica u Bukvik. U Bukviku se zadržala nekoliko dana u očekivanju napada ustaša na Bukvik, kao odgovor na napad Bukvičke desetine izvršen 7. januara 1942. godine na oružničku postaju u Dubravama. Prethodno su ustaše uhapsile i odvele Janka i Panu Bašića, Simu, Pajku, Pantu, Peru i Savku Pantelić, Milku Kaurinović i Cvjetina Vasića. U to vrijeme na terenu bukvičke opštine našao se i dr Vladimir Sabolić, veliki župan Župe Posavje koji je pozvao ustanike da se vrate svojim kućama obećavajući im ličnu i imovinsku sigurnost.³⁶

Posavska četa se u Bukviku zadržala nekoliko dana. Pošto do ustaškog napada nije došlo, produžila je u Ražljevo sa nekoliko boraca iz Bukvika, a u Bukviku je i dalje ostala desetina naoružanih ustanika da spriječi eventualni napad ustaša na selo i da služi kao veza između ustanika istočnog i zapadnog dijela brčanskog sreza. Ova desetina je kasnije dopratila Nastu Nakića na Majevicu na Okružno partijsko savjetovanje koje je održano 15. II 1942. godine u Jablanici.

Koncem januara 1942. godine Posavska četa je stigla u Ražljevo u sastav Bijeljinsko-brčanskog bataljona Majevičkog NOP odreda.³⁷ Zajedno sa Brčanskom četom, Posavska četa je učestvovala u nekoliko borbi sa ustašama koji su vršili ispade iz Brčkog, Čelića, Brezovog Polja i Koraja. Već 10. februara borci Posavske čete učestvovali su u uspješnom napadu jedinica Majevičkog NOP odreda na neprijateljsku posadu u Miladijama koju je sačinjavalo 40 domobrana na čelu sa jednim oficirom - ustašom, koji je pod prijetnjom ubistva naterao domobrane da se bore do kraja. U borbi je poginulo 23 domobrana i ustaša, a 17 ih je zarobljeno. Na strani partizana je poginuo Savo Lukić-Jeremić, borac Posavske čete, a dva borca su lakše ranjena. Zaplijenjeno je 38 pušaka

³⁵ Arhiv VII, fond NDH, k. 174, f.2, reg. br. 17; f. 3, reg. br. 32; k.175, f.2, reg. br. 16/1-10.

³⁶ Arhiv VII, fond NDH, f. 2, reg. br. 34/1.
³⁷ Nikola Simić, n.č., str. 167.

i 1 puškomitrailjez.³⁸ U pomoć napadnutoj posadi krenuli su 21. ustaška i 12. domobraska satnija iz Brčkog i legionari iz Čelića, ali su na licu mjesta našli samo zapaljenu zgradu.³⁹

Ustanak na Ozrenu, trebavskim i vučjačkim selima započeo je 23. avgusta kada su mase ustanika krenule u napad i zauzele Doboј, Gračanicu i Maglaj. Ustanici sa jugozapadnog dijela Trebave su zauzeli žandarmerijsku stanicu u Osječanima i krenuli ka Doboju.⁴⁰

Istovremeno su stanovnici Ritešića, Dugog Polja, Podnovlja, Glogovca, Trnjaka, Božinaca, Majevca i drugih vučjačkih sela krenuli na rušenje mostova i TT linija na cesti Modriča - Derventa, a stanovnici Vranjaka i Koprivne su pored rušenja mostova i propusta postavili prepreke na putu Modriča - Doboј. Pored ostalih porušen je i most gvozdene konstrukcije u rasponu od 12 m, uz željezničku prugu Brod - Doboј, između Komarice i Kotorskog.⁴¹

Ustanak na Ozrenu i trebavskim i vučjačkim selima, oslobođenje Doboјa, Gračanice i Maglaja i presijecanje glavne bosanske komunikacije Sarajevo - Brod, izazvali su odmah intervenciju jakih snaga domobrana, ustaša i Nijemaca iz Bosanskog Broda, Dervente, Modriče, Bosanskog Šamca, Odžaka, Teslića i Zavidovića koje su poslije 4 dana borbi uspjele da povrate izgubljena mjesta, odbace ustanike sa komunikacijom, pobiju, zarobe i odvedu u logore mnoge ustaničke i stanovništvo.

Ustaničke snage sa Ozrena povukle su se organizovano na planinu Ozren i rukovodstvo ustanka je prišlo sređivanju prilika i čvršćem organizovanju ustanika.

Ustanak na Trebavi i Vučjaku, kao i u mnogim selima na lijevoj strani Bosne doživio je neuspjeh zbog nedovoljne pripremljenosti, nejedinstvenog i nedovoljno čvrstog rukovo-

³⁸ Izvještaj štaba Majevičkog odreda Glavnog štabu NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu od 18. II 1942. (Zbornik IV, knj. 4, dok. 14, str. 53).

³⁹ Arhiv VII, fond NDH, k. 174, f. 4, reg. br. 11.

⁴⁰ Zbornik IV, knj. 1, dok. 306, str. 667-669 i dok. 279, str. 621-622.

⁴¹ Zbornik IV, knj. 1, dok. 280, str. 622-623.

vodstva, i što su na njegovo čelo isplovili razni kapitulanti (kao što je Stevan Botić, predratni predsjednik opštine u Osječanima), koji su uskoro ponudili primirje okupatoru. Posljedice su bile strahovite. Oni koji su se predali ili bili uhvaćeni, sprovedeni su u logore u Doboju, Modriču i Derventu. Ustaški prijeku sud u Doboju osudio je na smrt 111 ustnika koji su strijeljani na Barama. Na Pustari kod Modriče bilo je zatvoreno 255 seljaka iz Koprivne, Vranjaka i Dugog Polja. Do 10. IX 1941. su vršena trijažna saslušanja, pa je nakon toga u zatvoru zadržano 19 ljudi za koje je dokazano da su na neki način učestvovali u ustanku, a ostali su pušteni kućama. U Gradačac je privredeno 276 osoba od kojih je 49 zadržano u zatvoru. Sedmoro je upućeno na suđenje pred Prijeku pokretni sud, koji je tada ustanovljen u Brčkom. Iz sela sa lijeve obale rijeke Bosne privredeno je 251 lice na saslušanje, pošto su rođeni na području kotara Gradačac. Među njima je bilo djece ispod 14 godina. U Podnoljju je na zvјerski način pobijено 40 lica. Oko stotinu stanovnika iz sela sa lijeve obale Bosne odvedeno je u Derventu i Brod.⁴²

Jedna grupa od oko 30 ustnika, na čelu sa Ismetom Kapetanovićem i Milošem Kupresom povukla se u Trebavu i tu ostala do septembra 1941, kada je uspostavila vezu i prebacila se na Ozren.⁴³

U podnožju Ozrena, u selu Lipcu se slijedećih mjeseci okupilo oko 80 ljudi iz trebavskih sela, od kojih se formirala četa sa komandirom Milošem Kupresom. Nešto kasnije se formirala i druga četa sa komandirom Nikolom Čelićem.⁴⁴ U ovim četama je bilo omladinaca i iz posavskih sela, a među njima Pero Bosić i Savo Radulović iz Gornje Slatine i Pero Šikanić i Boško Mitrović iz Brvnika.

Ozrenski NOP odred, koji je to ime dobio poslije Savjetovanja u Stolicama,⁴⁵ bio je pritisnut sa tri strane jakim neprijateljskim snagama koje su od svojih polazišta, duž

⁴² Arhiv VII, Fond NDH, k.174, f. 11, reg. br. 50/2; 51/6; 60/2.

⁴³ Todor Vučasinović, Ozrenski partizanski odred, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1962, str. 53-58. Arhiv VII, fond NDH, k.174, f. 12, reg. br. 19/2.

⁴⁴ Todor Vučasinović, n.d. str. 100.

⁴⁵ Ranije se zvao Drugi bataljon NOP odreda tuzlanske oblasti.

željezničkih pruga Dobojsko - Zavidovići, Dobojsko - Tuzla i Zavidovići - Olovo, nastojali da što dublje prođu na slobodnu teritoriju Ozrena. Odred je i pored toga svakodnevno, u oktobru i novembru 1941. napadao na uporišta neprijatelja na tim komunikacijama i rušio željezničke pruge, mostove i puteve.

TEŠKOĆE U RAZVOJU NOP-a 1942. GODINE - MJERE I AKCIJE OKUPATORA I KVISLINGA

U jesen 1941. u nekim su dijelovima istočne Bosne, pa i na Majevici, postojale, pored partizanskih, i neke četničke jedinice. Partizani su pored krupnih razilaženja pokušavali da uspostave vojničku saradnju sa tim četničkim jedinicama radi zajedničkih akcija protiv okupatora i ustaša. Uslijed otpora četničkih oficira i podoficira koji su po naređenju Draže Mihailovića došli iz Srbije do saradnje je teško dolazilo. Organizatori četništva htjeli su da borbu protiv okupatora zamjene borbom protiv muslimanskog i hrvatskog stanovništva. Na Majevici je ipak došlo do sporazuma o zajedničkom napadu na neprijateljsko uporište u Koraju gdje su prethodno ustaše počinile zvjerstva prema srpskom stanovništvu.⁴⁶ Napad koji su 27. XI 1941. izvršili partizani i četnici završio se katastrofalno u političkom smislu. Naime, četnici su svoje oružje usmjerili protiv nedužnog stanovništva i otpočeli pokolj žena i djece, pljačku i paljevinu imovine seljaka Muslimana.⁴⁷ Tu je na licu mjesta izbio sukob između partizana i četnika i njihovih oficira, koji su podsticali i organizovali zločine. Po pitanju odnosa ustaničke vojske prema muslimanskom i hrvatskom stanovništvu i odnosa prema oku-

⁴⁶ Treća domobremska satnija izvršila je 22. XI 1941. godine pretres sela oko Koraja i doveo u Koraj 25 seljaka koje je našla kod svojih kuća, kao taoce. Ne pitajući nikoga, sutradan je ustaški komesar i poznati koljač Burho Begić sa svojim ustašama izveo te ljudi izvan naselja i na zvijerski način pobio. Istoga dana je opljačkao stanovnike Bobetinog Brda i dotjerao opljačkana goveda. Zbog ovih postupaka komandir oružničke postaje Sulejman Sijerčić žalio se kotarskoj oblasti u Brčkom, ali ona nije poduzela mјere da se Begić onemogući. (Arhiv VII, f. 174, f. 2, reg. br. 15/5).

⁴⁷ Tada je stradalo oko 300 ljudi, žena i djece iz Koraja, a od domobrana je poginulo 5 vojnika i 1 oficir, a ranjeno 12 vojnika iz jedinice koja je intervenisala poslije napada.

patoru sa kojim su četnici počeli uspostavljati kontakte došlo je do daljeg zaoštravanja odnosa između partizana i četnika.⁴⁸ Četnici nisu mogli naći pristalice i pomagače u četa-ma Majevičkog NOP odreda u kojima se nalazilo oko 400 boraca vjernih narodnooslobodilačkoj borbi, pa su 20. februara 1942. izvršili podmukli napad na štab Majevičkog odreda u Vukosavcima. Tom prilikom izginuli su gotovo svi članovi štaba Majevičkog NOP odreda, na čelu sa Ivanom Markovićem Ircem i Fadilom Jahićem Špancem. Poginuli su i Pero Ćuskić, član Okružnog komiteta KPJ za Majevicu i sekretar Sreskog komiteta za brčanski srez, Slobodan Jovanović koji je neposredno prije tog događaja predao dužnost komesara Posavske čete Simi Petroviću i došao na dužnost u Štab odreda i dr Mustafa Mujebegović, ljekar u Odredu.

Kada su partizanske čete saznale šta se dogodilo, preduzele su odmah odlučan napad na četnike. Borba sa koncentrisanim neprijateljskim snagama i podmukao napad četnika Đure Bižića, koji se nije očekivao, završio se nepovoljno po Majevički NOP odred, pa se njegova glavnina od oko 250 boraca prebacila na prostor Birča, oko 50 boraca u Semberiju, a ostatak se našao u Ražljevu i okolnim selima.⁴⁹

Borci Posavske čete su u toku borbe bili upućivani po zasadima u pojedine čete, pa su dijelili sudbinu tih jedinica. U Ražljevu se našla jedna grupa partijsko-političkih aktivista i boraca iz brčanskog sreza. Odsječeni od ostalih jedinica odreda krenuli su prvo svi u Posavinu, ali uvidjevši da će to ići veoma teško, podijelili su se u dvije grupe. Jedna sa Jusufom Jakupovićem Mrkim, sekretarom Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, Semberiju i Posavinu, i Stevom Popovićem, članom tog komiteta vratila se na prostoriju istočnog dijela brčanskog sreza (Ražljevo-Bukovica-Korenita), a druga grupa, u kojoj su se nalazili Posavci i Brčaci, u Posavinu.

U to vrijeme, početkom marta 1942, prilike u Posavini su bile izuzetno teške za partizane. Brojne ustaške, domobranske i oružničke posade nalazile su se skoro u svakom selu i raskršću, četnici su počeli kontaktirati sa okupato-

«"z⁴⁸iiik IV, knj. 4, dok. 14, str. 53.

⁴⁹ Cglaša Danijović, Kriza ustanka istočne Bosne, Istočna Bosna u NOB, knj. 1, str. 384. i 402.

rom, a narod je bio zaplašen. Iako su imali podršku mnogih ljudi privrženih NOP-u, posavski i brčanski aktivisti nalazili su se u beznadežnoj situaciji. Istovremeno ih je napala strašna i teška bolest - pjegavi tifus. Pokušavajući da stupe u vezu sa ozrenskim partizanima oni u martu 1942. godine upućuju na Trebavu Mustafu Sinanagića, Hasana Trebinjčevića i Svetu Petrovića Srbijanca, koje trebavski četnici na prevaru hvataju i ubijaju. U istom pravcu su krenuli kasnije i Hamid Berbić i Vjekoslav Tunjić. Njih su krajem marta 1942. u Gornjem Žabaru opkolili oružnici, pa su u neravnopravnoj borbi puginuli. Sutradan je, u drugom dijelu Gornjeg Žabara, vidjevši da je opkoljen oružnicima, Živko Ćuskić, zamjenik komandira Posavske čete, oduzeo sebi život. U Obudovcu su 18. marta, bolesni od tifusa i iznemogli uhvaćeni Simo Petrović i Mustafa Šehović. Nasto Nakić,⁵⁰ Meho Ahmetović, Safet Salihodžić i Ratko Vujinović zarobljeni su 30. marta u Gornjem Žabaru. Izmučeni teškom bolešću bili su nemoćni da se odupru neprijatelju. Tako je grupa koja je poslije četničkog puča u Vukosavcima došla u Posavinu, bila za mjesec dana uglavnom razbijena.⁵¹ Pored toga, odvedeno je u logore oko 50 aktivista, među kojima i Ilija Katić, Dušan Pavlović, Jelisija Mitrović i Pero Simićević, članovi KPJ, što je za NOP u Posavini predstavljalo nenaoknadiv gubitak.⁵²

Borci Posavske čete koji su izbjegli četnički udar na Majevici i ustaško-oružničku hajku u Posavini, sklonili su se na teren Posavskog četničkog bataljona i tu politički djelovali. Pod pritiskom četnika Cvijetina Todića, u ljeto 1942. go-

⁵⁰ Nastu Nakića i drugove oružnici su 1. IV 1942. sproveli u zatvor Kotarske oblasti u Brčkom gdje su ih saslušavali više od mjesec dana. U Brčko su došli da ih saslušavaju zamjenik ravnatelja Župske redarstvene oblasti dr Ivo Gromes i sam veliki župan dr Vladimir Sabolić. Iz Zagreba su takođe dolazili isljednici da ih saslušavaju o njihovim vezama sa grupom skojevaca koji su uhapšeni u januaru 1942. u Brčkom, a tada su se nalazili u logorima Jasenovac i Gradiška. Nastu Nakić i drugovi su se dobro držali pred policijom. U vezi njihovih iskaza нико nije uhapšen u Brčkom i okolini, a policija nije došla do podataka o novim dokazima protiv uhapšene grupe skojevaca i to je bio jedan od razloga što su oni kasnije oslobođeni na sudenju pred Prijekim pokretnim sudom (Arhiv VII, fond NDH, k. 174, f. 5, reg. br. 47 i 76).

⁵¹ Boro Popović, n.d. str. 135-137.

⁵² Boro Popović, Posavina i Trebava u NOB-u, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 179.

dine morali su napustiti Krečane i prijeći u Bukvik. Njihov uticaj među pripadnicima Posavskog četničkog bataljona je bio očigledan, što se kasnije vidjelo na Maleševcima, kada se većina boraca tog bataljona vratila sa marša, neki se predali, a neki prešli u partizane. Aktivisti iz Bukvika uspjeli su da krajem avgusta 1942. Bukvičane odvoje od trebavskih četnika i formiraju četnički bataljon u Bukviku koji je, izuzev komandanta i nekih ljudi oko njega, bio skoro u potpunosti pod uticajem partijske organizacije Posavine.⁵³

U vremenu od 29. januara do 4. februara neprijatelj je preduzeo veliku ofanzivu protiv Ozrenskog NOP odreda, u kojoj je učestvovalo 9 njemačkih i 12 ustaško-domobranskih pješadijskih bataljona i 4 artiljerijska diviziona sa oko 17 hiljada vojnika. Ozrenski odred je raspolagao samo sa 5 bataljona sa oko 1200 boraca. Borbe su vođene pod izuzetno teškim vremenskim uslovima. Neprijatelj je imao oko 400 vojnika izbačenih iz stroja. Sedam dana poslije ofanzive odred je ponovo zaposjeo svoju teritoriju.⁵⁴ Međutim, ofanziva je ostavila mnoge posljedice koje će biti sudbonosne za odred.

Poslije ofanzive četnički elementi su se jače povezali sa svojim istomišljenicima na Trebavi i u srednjoj Bosni, i počeli dogovore o zajedničkom dejstvu protiv partizana. Poslije četničkog napada na štab Majevičkog NOP odreda (20. II 1942.) na Trebavu i preko Trebave u srednju Bosnu došlo je više četničkih oficira koje je uputio Draža Mihailović, sa zadatkom da rade na razbijanju partizanskih jedinica i da oforme čislo četničke jedinice. Četnici su nastojali da svoj uticaj učvrste propagandom o dolasku Nedićevih trupa u istočnu Bosnu i o priključenju te oblasti okupiranoj Srbiji.

Poslije druge neprijateljske ofanzive, sa Ozrena su se na Trebavu prebacile dvije grupe ustnika, jedna pod komandom Milana Sojića, koja je uskoro dobila četničko obilježje,

⁵³ Edhem Čamo, Gradačac i njegova okolina u NOB-u. Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 76.

⁵⁴ Ahmed Đonlagić, Mišo Leković, Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu, januar-februar 1942., str. 146-151, Vojno djelo 1962.

a druga pod rukovodstvom Nikole Čelića i Novaka Mrkonjića, koja je zadržala partizansku orijentaciju. Sa grupom Čelića i Mrkonjića pošli su na politički rad na Trebavu Ismet Kapetanović, Nikola Grulović i Đorđe Simić. U to vrijeme nametao se problem ishrane boraca i izbjeglog naroda na Ozrenu, pa je na Trebavi organizovana akcija za prikupljanje hrane, odjeće i obuće. Prikupljeno je oko 10 vagona namirnica koje su se sukcesivno prebacivale preko Spreče. Na Trebavu dolazi i komandant Ozrenskog NOP odreda, Tošo Vujasinović. On objašnjava narodu trenutnu političku situaciju, i zalaže se za nastavljanje borbe protiv okupatora. U Paležnici je održan sastanak u štabu Milana Sojića, na kome su prisustvovali pop Savo Božić, učitelj Petar Borota i pop Dimitrije Stefanović. Vujasinović im je govorio o potrebi jedinstva ustanika i o izdaji četnika, a prisutni, koji će uskoro postati glavni četnički komandanti na Trebavi, svadali su se između sebe o pravu prvenstva.⁵⁵ U martu na Trebavu dolazi jedna jedinica Ozrenskog NOP odreda od oko 150 boraca, pod komandom Vojina Panića.

Početkom marta izašla je na Trebavu grupa aktivista NOP-a iz Modriče, Tarevacca i Gradačca. U grupi su bili Šefko Avdić, Mehmed Mujbegović, Ferid Širbegović, Teufik Sofić, Jusuf Bungur, Muhamrem Spahić, Hasan Mešanović, Edhem Mujbegović, Avdo Mujbegović, te Hamid Mazalović i Mehmedalija Tufekčić. Poslije nekoliko dana boravka na Trebavi, zbog prijetnji četničkih elemenata da neće u svojoj sredini trpjeti Muslimane, ovi aktivisti pošli su na Ozren. Na Ozren je tada stigao i Ahmet Durić iz Gračanice. U to vrijeme (24. III 1942.) ustaše u Modrići hapse grupu od 16 ljudi za koje su smatrali da su povezani sa ustanicima. Poslije strahovitog mučenja, kome su dva zatvorenika podlegla, ostale su po noći poveli na most na rijeci Bosni, gdje su ih ubili i bacili u rijeku. Šest uhapšenih se otelo, skočilo u hladnu Bosnu i spasio život.⁵⁶ Iz Tarevacca je takođe uhap-

⁵⁵ Tošo Vujasinović, n.d. str. 274-276.

⁵⁶ Ubijeni su: Luka Mihajlović, Mihajlo Mikić, Mihajlo Nikolić, Zdravko Lukić Brčak, Milan Ilić Sićo, Uroš Nastić, Miloš Radojanović, Miloš Petrović, Dušan Starčević, Mitar Filipović, a spasili su se: Čedo Nikolić, Svetozar Nastić, Majo Lazar, Miloš Nikolić, Ratko Terzić i Slavko Stanišić.

šeno nekoliko ljudi, uglavnom onih koji su ranije bili zatvorenici u Gradačcu.

U martu 1942. godine četnici su na Trebavi bili gospodari situacije. Petokraka zvijezda se jedino mogla vidjeti u partizanskom bataljonu u Kostajnici, dok su svi ostali nosili kokarde.⁵⁷ Veze i saradnja Cvijetina Todića na Ozrenu i Save Božića na Trebavi sa četnicima Rade Radića u srednjoj Bosni bile su neposredne, što se vidi i po akcijama koje su synchronizovano izveli. Tako su četnici Cvijetina Todića napali na Štab Ozrenskog NOP odreda i na Prvi istočnobosanski udarni bataljon 18. aprila 1942. godine, a četnici Rade Radića na Četvrti bataljon 4. NOP odreda u Čečavi 17. aprila.

Odmah poslije pučeva i napada na partizanske štabove i ubijanja komunista, četnički rukovodioci su učestali sa kontaktima i razgovorima sa predstavnicima vojske i vlasti NDH. Uskoro je izdata Pavelićeva direktiva od 13. maja 1942. godine, kojom su propisana uputstva za pregovore sa četničkim komandantima. Prvi ugovor između političkih i vojnih predstavnika NDH i četnika potpisani je 28. maja 1942. godine u Lipcu kod Doboja. U ime četnika sa Ozrena ugovor su potpisali Cvijetin Todić, Branko Stakić i Cvijetin Đurić, a u ime četnika sa Trebave Savo Božić, Đoko Milošević i Petar Arnautović.

U potpisom ugovoru četnici priznaju NDH kao svoju državu, izražavaju lojalnost Paveliću, prekidaju neprijateljstva sa NDH, obavezuju se na dobrovoljnu saradnju sa oružanim snagama NDH u borbi protiv partizana. Ta obaveza podrazumijeva stavljanje četničkih jedinica pod komandu oružanih snaga NDH, pri čemu će lokalni četnički komandanti komandovati svojim jedinicama. Za uzvrat četnici dobijaju pravo organizacije svoje vlasti na teritoriji koju drže, snabdijevanja municijom iz magacima NDH, liječenja ranjenih četnika u borbi protiv partizana u domobranskim bolnicama, materijalnu nadoknadu porodicama poginulih četnika, dodjeljivanja nagrada i odlikovanja onima koji se istaknu u borbi protiv partizana, slobodu kretanja, zapošljavanja

⁵⁷ Mehmedalija Tufekčić, Gradačac četrdesetprve, str. 114—116, Drugo dopunjeno izdanje, Oslobodenje Sarajevo, 1981.

i snabdijevanja u gradovima koje drže vlasti NDH.⁵⁸ Teritorija Trebavskog četničkog odreda ugovorom je ograničena granicama koje čine: sa zapada rijeka Bosna, od ušća Spreče do sela Tarevci, sa sjevera isključno Tarevci, Simići, G. i D. Skugrić, Krečane, sa istoka isključno Rajska, Gornja Zelinja, Donji Skipovac, Lukavica, a sa juga isključno Kostajnica i Stanić Rijeka. Kroz šest dana, 3. juna 1942. godine, na Ilidži kod Gradačca je održan sastanak predstavnika vlasti NDH iz Gradačca i četničkih predstavnika na kojem su se sporazumjeli o načinu sproveđenja u djelo sporazuma sklopljenog u Lipcu.⁵⁹ Aneksom ugovora od 9. jula 1942. predviđeno je da četnici prekinu neprijateljstva protiv njemačkih i italijanskih snaga.⁶⁰ Zatim je 30. maja 1942. godine došlo do sklapanja ugovora o primirju između predstavnika ustaške vlasti i četničkih komandanata na Majevici.

Poslije ovih sporazuma bilo je i dalje sukoba i ubistava pojedinaca i manjih grupa između četnika i ustaša, ali u borbi protiv jedinica NOV i POJ bili su uvijek zajedno. Njemački okupator se oslanjao od tada na ustašku vlast i na četnike, dajući podršku i jednim i drugim. Okupator, ustaše i četnici su imali svoje posebne ciljeve, ali i jedan najvažniji zajednički cilj - borbu protiv NOP-a i njegovo uništenje.

Četništvo je bilo vojska velikosrpske buržoazije koje je djelovalo u duhu ideologije i politike te buržoazije. Osnova te politike je bila - postati saveznik onoga koji u datom trenutku najviše obećava i čini da poslije rata ponovo dođe na vlast velikosrpska buržoazija na čelu sa monarhijom, sa svojim sistemom nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog izrabljivanja. Ciljevi četničkog pokreta najbolje se razaznaju iz direktive Draže Mihailovića potčinenim komandantima, 20. decembra 1941, u kojoj se, između ostalog, kaže da sa komunistima i partizanima ne smije biti nikakve saradnje jer se oni bore protiv dinastije i za ostvarenje socijalne revolucije, a četnici se jedino bore za kralja i otadžbinu, da stvore

⁵⁸ Arhiv VII, fond NDH, k.174, f. 8, reg. br. 60/5-6; Ahmet Đonlagić, Podaci o ustaško-četničkoj sprezi, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1, str. 541-542.

⁵⁹ Arhiv VII, fond NDH, k.174, f.8, reg. br. 60/2 i Zbornik XIV, knj. 1, dok.89, str. 276-280.

⁶⁰ Zbornik XIV, knj. I, dok. 117, str. 411-412.

ponovo Kraljevinu Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju koja će biti etnički jednonacionalna i obuhvatiti pored Srbije, Crne Gore i Vojvodine, još Bosnu i Hercegovinu; Dalmaciju, Liku, Kordun i Baniju, iz kojih će biti istrijebljeni Muslimani i Hrvati.⁶¹

Iako im je ideološka platforma bila jedinstvena, među četnicima su postojale razlike u pogledu saradnje sa okupatorom i ustašama, a postojalo je i određeno rivalstvo među njihovim komandantima. Međutim, svi su oni u početku kritični od naroda da su potpisali sporazume sa okupatorom i ustaškom državom.

U jesen 1942. i proljeće 1943. godine oružničke postaje postepeno se povlače i iz srpskih posavskih sela pod pritiskom brojnih četničkih jedinica. U posavska sela se spuštaju četnici sa Trebave i organizuju svoje čete i bataljone.

U podtrebavskim i podmajevičkim selima sa muslimanskim stanovništvom i u gradovima, u proljeće 1942, dolazi do formiranja jedinica Domobranske dobrovoljačke pukovnije (DOMDO), u narodu zvane legija. Stvaranje legije se pravdalo tobožnom potrebom za zaštitu muslimanskih naselja od četnika. Kada su četnici sklopili sporazum sa ustaškim vlastima, mnoge jedinice DOMDO pukovnije su zajedno sa njima učestvovale u borbi protiv partizana. Organizovanje DOMDO pukovnije započeo je 1941. godine u Tuzli poznati pristalica Nijemaca bolesno ambiciozni trgovac, rezervni major Muhamed Hadžiefendić. Muslimanska buržoazija je željela da ima svoju vojsku kada se bude odlučivalo o sudbinu Bosne i Hercegovine. U prvo vrijeme je počela sa stvaranjem jedinica DOMDO pukovnije, koja je od predviđenih 3.500 vojnika narasla na oko 20.000 obveznika. Ta vojska se ubrzo počela raslojavati i osipati, pa su neki vodeći predstavnici muslimanske buržoazije u sporazumu sa Nijemcima, u proljeće 1943. godine, počeli sakupljati ljudstvo od koje je formirana po zlu poznata 13. SS divizija Handžar. Od ostatka razbijene DOMDO pukovnije Nijemci su u zimu 1943/44. formirali, na teritorijalnom principu, jedinice tzv.

bosanskih planinaca koje su u narodu nazvane zeleni kadar. Na prostoru Trebave i Posavine najviše ih je bilo u rejonu Gračanice pod komandom Ibrahima Pjanića.

OŽIVLJAVANJE AKTIVNOSTI NOP-a

Oživljavanju aktivnosti NOP-a, na terenu Posavine i Trebave je doprinio dolazak 6. istočnobosanske brigade na Trebavu, koncem septembra 1942. godine. Brigada je pošla preko Trebave u srednju Bosnu sa namjerom da uhvati kontakt sa krajiškim jedinicama za koje je smatrala da se tamo nalaze. Kada je brigada 29. septembra stigla u Zelinju, u Štab Trebavskog četničkog odreda u Tolisi pošli su Uglješa Danilović i Tošo Vujasinović koji su od ranije poznavali većinu članova štaba četničkog Trebavskog odreda. Komandant odreda pop Savo Božić uvjерavao je partizanske predstavnike da Brigada treba što prije da napusti Trebavu, jer će zbog njenog prisustva doći do intervencije njemačkih i ustaških snaga i četnika Cvijetina Todića sa Ozrena. Načelnik štaba četničkog Trebavskog odreda Petar Arnautović koji je i ranije činio usluge aktivistima NOP-a bio je iskreniji. On je Uglješi Daniloviću rekao da u centralnoj Bosni nema partizanskih snaga, da se tamo nalaze znatne četničke snage i jaki garnizoni okupatorskih ustaških i domobranksih snaga i da bi put preko te teritorije do Bosanske krajine bio vrlo rizičan. Na osnovu ovih podataka Operativni štab za istočnu Bosnu je donio odluku da se Brigada vrati na Majevicu.⁶²

Dolazak 6. brigade na Trebavu je iznenadio četnike i organe vlasti NDH i presjekao u korijenu tvrdnje njihove propagande da su partizani u istočnoj Bosni razbijeni i da se partizanske jedinice nalaze u rasulu. Pojava partizana, njihova organizacija, brojnost i naoružanje, a naročito disciplina i primjerno ponašanje boraca prema narodu i njegovojo imovini ostavili su povoljan utisak na trebavske seljake. Vijest o njihovom držanju i ponašanju, koje je bilo suprotno od

⁶² Uglješa Danilović, Bitka na Maleševcima, Semberija u NOB i socijalističkoj revoluciji, knj. 3, Univerzal, Tuzla, 1980, str. 169-170.

četničkog, za kratko vrijeme je doprla u mnoga sela Trebave i Posavine, a i susjednih oblasti. Čak su i seljaci koji su bili uz četnike, javno ukazivali na razliku u ponašanju četnika i partizana.

Šesta brigada je bila prva partizanska jedinica koju su ova sela vidjela. Svojom borbenošću, disciplinom i primjernim odnosom prema narodu, ona je stekla poštovanje kod stanovništva i istovremeno ulila nadu pristalicama NOP-a da dolaze za njih bolji dani. Ljudi su se počeli uvjeravati da su partizani drugačija vojska od ostalih koje su poznavali.

Po povratku sa Trebave, u zaseoku Perići (Špionica), održan je sastanak Operativnog štaba za istočnu Bosnu, Štaba 6. brigade i štabova bataljona na kojem je dogovorenio da brigada pređe u Semberiju, a odatle u Srem gdje treba da se poveže sa sremskim partizanima, ojačana vрати u istočnu Bosnu i povede odlučnu borbu sa ustašama i četnicima. Uskoro, u noći između 5. i 6. oktobra 1. i 3. bataljon 6. brigade (2. bataljon je ostao u Trnovi) prešli su u Srem, gdje su sa sremskim partizanima izveli nekoliko uspješnih akcija, od kojih je najznačajnija ona koja se odvijala na Filipovom putu 14. oktobra, kada je do koljena potučen jedan bataljon njemačke 718. divizije. Poslije jednomjesečnog boravka u Sremu brigada se sa sremskim partizanskim bataljonima prebačila, noću između 4. i 5. novembra, preko Save.⁶³

Preko Dragaljevca i Čađavice istočnobosanski i sremski partizani stigli su 8. oktobra 1942. godine u Trnovu, gdje je odlučeno da se odmah krene u napad na četnike, ustaše i domobrane, i da se oni postupno razbiju i unište. Prva akcija usmjerena je na Račićeve četnike u Tavni, gdje su razbijeni, a emisar Draže Mihailovića na Majevici, kapetan Dragoslav Račić je pobjegao sa pratnjom preko Drine. Drugi cilj napada bila je domobremska posada u Loparama koja je zarobljena, a put Brčko - Tuzla presječen. U trećoj akciji razbijeni su četnici u Jasenici i Kiseljaku. Uspjesi 6. istočnobosanske brigade i Sremskog NOP odreda na Majevici prinudili su njemačku komandu u Tuzli da odmah reaguje, pa po-

⁶³ Vojo Ilić, od Šekovića preko Majevice do Srema i natrag, Istočna Bosna u NOB, knj. 1, str. 679-698.

što nije imala na raspolaganju dovoljno vlastitih snaga, odlučila je da izvrši koncentraciju četnika sa Trebave, Majevice, Ozrena, Vučjaka i iz Posavine i Semberije na Majevicu i sa njima, uz sadejstvo domobranksih i ustaških jedinica, razbije partizane na Majevici, a istovremeno sa romanijskim i radavskim četnicima razbije i uništi Birčanski NOP odred, koji se sam našao na Birču.

Iz Trebavskog četničkog odreda, kao prethodnica za pochod na Majevicu određen je Posavski bataljon pod komandom popa Dimitrija Stefanovića. Nekoliko stotina četnika krenulo je sa Krečana i 21. novembra prošlo zapadnom stranom Gradačca i uputilo se cestom Gradačac - Srnice prema Majevici⁶⁴, u susret Brčanskom četničkom bataljonu koji se pod komandom Jove Prnjatovića, nalazio u rejonu Ražljeva. Već na prvom konačištu, u selu Humcima, u noći 22/23. novembra posavski četnički bataljon je iznenađen od 2. bataljona 6. brigade koji ga je napao i zarobio 70 četnika.

Iz Bukvika je, po naređenju popa Dimitrija Stefanovića krenuo sa njima Bukvički četnički bataljon u kojem su aktivisti NOP-a imali snažan uticaj. Već u Vujičićima iz bataljona je izostalo dvadesetak Bukvičana, a iz Vražića, gdje su zanočili slijedećeg dana, iz kolone je izašlo još oko 80 Bukvičana, pa se i sam komandant tog bataljona Vladimir Mičić, ostavši bez svoje vojske, morao vratiti u Bukvik.

Štab 6. istočnobosanske brigade primio je informacije o pokretu četnika ka koncentracijskoj prostoriji Maleševci - Bogutovo Selo, od aktivista NOP-a iz Brčkog, Tuzle, Gradačca, Bukvika,⁶³ i od štaba svog 2. bataljona, pa je donio odluku da jednovremenim udarom sa tri pravca, svim snagama, iznenadno napadne četnike na njihovoj koncentracijskoj

⁶⁴ Arhiv VII, fond NDH, k. 175, f.8, reg. br. 15.

⁶⁵ Poruku Edhemu Čeme o namjerama četnika donio je iz Skugrića Đorđo Mikičić do sekretara partijske celije u Gradačcu Teufika Imamovića, koji je zadužio skojevca Esada Taslidžića da je odnese u Brčko. Taslidžić je poruku stavio u bure od rakije i bezbjedno je prenio u Brčko. (Izjava Teufika Imamovića, kod autora).

Detaljne podatke o pristiglim četnicima u Bukvik na putu za Majevicu dao je Petru Kaurinoviću Vukosav Simić. Zajedno sa Pavlom Zarićem oni su te podatke pretočili u iscrpan izvještaj koji je Pavle Sekulić pješće preko Zovika, Vražića i Lukavice odnio u Majevicu. (Izjava Pavla Zarića, kod autora).

prostoriji, prije nego što se oni razviju za napad i usklade svoja dejstva sa okolnim domobranskim i ustaškim garnizonima. Istovremenim napadom 7 partizanskih bataljona, u zoru 28. novembra 1942. godine, na utvrđene položaje na Mramorku, četnici su razbijeni. Poginulo je i ranjeno oko 250 četnika, a među njima i komandanti Đuro Bižić, Jovo Prnjatović, Dimitrije Stefanović i drugi. Zarobljeni četnici su morali položiti zakletvu da više neće učestvovati u borbi protiv partizana. Oko 40 zarobljenih četnika, većinom rodom sa Vučjaka i Posavine, ostali su u partizanima.

Četnički poraz je odjeknuo u svim mjestima i selima sjeveroistočne Bosne. Vlasti NDH u Brčkom su izvještavale svoje pretpostavljene da predviđaju eventualno napad partizana na Brčko, a sigurno na Čelić i Koraj.⁶⁶ Kakvu je potmetnju izazvao poraz četnika na Maleševcima svjedoči i to da je oko 50 četnika u ritama moralo proći kroz Brčko, na očigled stanovništva, da je oko 30 ranjenih četnika liječeno u brčanskoj bolnici i da je četnički komandant Pavle Gajić molio zapovjednika oružničke postaje da sa svojim četnicima prođe kroz Koraj.⁶⁷ Da bi pred narodom popravili utisak o svojoj vojničkoj snazi, četnici su poslije poraza na Majevici, 2. XII 1942. godine napali oružničku posadu u Srnicama i ubili 15 oružnika i 16 seljaka.⁶⁸

Partizanska pobjeda nad četnicima na Maleševcima zadala je takav udarac četničkom pokretu u istočnoj Bosni da se on više nikada nije oporavio. Ona je omogućila veći priliv novih boraca u partizanske jedinice, stvaranje novog, drugog po redu Majevičkog NOP odreda, obnavljanje, širenje i učvršćivanje partijskih organizacija na terenu i formiranje narodnooslobodilačkih odbora tamo gdje do tada nisu postojali. U četničkim, domobranskim i DOMDO jedinicama i organima vlasti NDH inicirala je i ubrzala proces diferencijacije. Kod stanovništva sjeveroistočne Bosne stvarala je uvjerenje da su partizani ona snaga koja će preovladati i da kolibanju na koju će se stranu opredijeliti sve manje ima mjesta.

«> Arhiv VII, fond NDH, k. 175, f.9, reg. br. 34, 35 i 38.

⁶⁷ Arhiv VII, fond NDH, k. 175, f.9, reg. br. 39.

⁶⁸ Arhiv VII, fond NDH, k. 175, f.9, reg. br. 54.

Po povratku sa Trebave članovi Pokrajinskog partijskog rukovodstva ocijenili su da postoje povoljni uslovi za partijsko-politički rad na Trebavi i u Posavini, pa su na osnovu toga odlučili, krajem septembra 1942. godine, da na sektor Trebave podje Edhem Čamo.

Po dolasku na Trebavu Edhem Čamo se smjestio u selo Gornji Skugrić u kući Mihaila Novakovića odakle je mogao kontaktirati sa pristalicama NOP-a u modričkoj, gradačkoj, bosansko-šamačkoj i odžačkoj opštini i preko aktivista NOP-a u selima istočne Posavine sa partijskim radnicima na Majevici i Brčkom. Čamo se odmah povezao sa Milošem Tolpom i Feridom Širbegovićem, članovima KPJ. On je uskoro u Skugriću formirao partijsku organizaciju u koju su pored njega, Tolpe i Širbegovića ušli Panto Nikolić, Mika Stanković, Đorđo Mikićić i Midhat Muradbegović. Njima se u decembru 1942, po svom dolasku iz Srbije, pridružio Slobodan Janković, koji je ranije postao član KPJ. Oni su činili jezgro i rukovodeći aktiv pri stvaranju partijske i skojevske organizacije na Trebavi.

U Modrići su u to vrijeme aktivno radili za NOP Pero Kovačević, Enver Humo i Jovan Radovanović, u Dugom Polju Nedo Krekić, u Podnovljtu Mile Dejanović Buna, a u Miloševcu Trivo Dakanović. Pored njih radilo je na konkretnim zadacima NOP-a više drugova i drugarica.

Polovinom oktobra 1942. godine offormljena je celija KPJ u Gradačcu u koju su ušli Teufik Imamović (sekretar), Hakija Raljević i Mehmedalija Abdulhamidović.⁶⁹ Mjesec dana nakon toga oformljen je u Gradačcu i aktiv SKOJ-a u kojem su bili Esad Taslidžić, Orhan Topčić, Mustafa Jašarević, Šihadudin Moranjak i Šefik Dulić, a nešto kasnije i Kemal Halilović, Sakib Mehmedović, Sakib Hamidović i Ahmet Beširević.

U istočnom dijelu Posavine, u jesen 1942. godine, Boro Popović, Nikola Simić, Savo i Stevo Živković, Petar Kaurinović, Ilija Vasić, Milivoje Stojčević Brzina i Ivan Bumbulo-

⁶⁹ Edhem Čamo, n.č, str. 77-78.

vić razvijaju veliku političku aktivnost koja je usmjeren na raskrinkavanje politike i prakse četnika i ukazivanje na ciljeve NOP-a i borbu NOV i POJ za oslobođenje zemlje od okupatora i njegovih pomagača, i na okupljanju, povezivanju i usmjeravanju saradnika NOP-a u Bukviku, Gornjem Žabarju, Brvniku i Bosanskom Samcu. Tada su kandidovani za članstvo KPJ Stojan Bumbulović, Ljubo Antić i Stevo Lazić. U decembru 1942. članovi partijske organizacije Posavine: Boro Popović, Nikola Simić, Ilija Vasić, Savo i Stevo Živković, Petar Kaurinović i Milivoje Stojčević pošli su u Ražljevo da se jave partijskom rukovodstvu za Majevicu. Tamo su ostali mjesec dana u sastavu partizanske čete Đorđe Đojića, i došli u kontakt sa Dragom Tojićem Gangom, članoni Sreskog komiteta za Brčko koji im je dao zadatke za dalji rad u Posavini. Polovinom januara 1943. vraćaju se na svoj teren, da dalje razvijaju politički rad.⁷⁰ Za vrijeme njihovog odustva, četnici Pavla Gajića su se raširili po posavskim selima, nastojeći da terorom zaplaše stanovnike da ne pomažu partizane.

Polovinom decembra 1942. neprijatelj je koncentrisao jače njemačke i ustaško-domobranske snage na Majevici, sa ciljem da opkoli i uništi jedinice 6. istočnobosanske brigade, 2. majevičkog NOP odreda i sremskih partizanskih bataljona. Istovremeno je stigla vijest da su na slobodnu teritoriju Birča prodrli četnici sa Romaniјe i Radave, da pljačkaju i vrše nasilje nad narodom. U takvoj situaciji Operativni štab je donio odluku da sa glavninom snaga prijeđe preko ceste Zvornik - Tuzla u Birač. Na Majevici su ostale malobrojne partizanske snage, što su četnici iskoristili da pojačaju teror nad pristalicama NOP-a i nad svima onima koji se sa četnicima nisu slagali. Pored ostalih, četnici Pavla Gajića uhapsili su na prevaru, u januaru 1943, Boru Popovića i Radisava Milanovića koji su po zadatku pošli sa propagandnim materijalom u sela oko Bosanskog Samca.⁷¹ Pošto su mnogi lju-

⁷⁰ Boro Popović, n.d, str. 219-221.

⁷¹ Radisav Milanović, rodom iz okoline Odžaka, bio je 1941. godine politički komesar čete u Ozrenском NOP odredu. U januaru 1942. godine se prebacio na Trebavu i učestvovao u borbama na Vučjaku u avgustu 1942, a zatim se prebacio u Slavoniju. Krajem 1942. vratio se u svoj rodni kraj, a poslije borbe na Maleševcima stigao na Majevicu.

di iz Brvnika, Slatine, Batkuše, Obudovca, Gornjeg Žabara i drugih sela ustali u odbranu uhapšenih, Pavle Gajić ih nije smio tu likvidirati, nego je smisljao plan kako to da učini na drugi način. Svjesni opasnosti koja ih čeka, Boro Popović i Radisav Milanović su, uz pomoć stražara Milutina Popovića i Racka Radića, poslije deset dana pobegli iz zatvora i preko Miloševca i Pisara se, uz pomoć Save Maksimovića i Tome Kasapovića prebacili preko rijeke Bosne u Donju Dubicu. Odmah poslije toga četnici su u Brvniku uhapsili Ivana Bumbulovića, Ljubu Antića, Peru Šikanića i Miku Obrenovića. Poslije izvjesnog vremena Boro Popović se prebacio u Bukvik⁷², a Radisav Milanović je ostao u odžačkom kraju. Kada ga je kasnije, u martu 1943. godine, opkolila domobranska 4. bojna, uvidjevši da nema drugog izlaza zajedno sa Dankom Tešićem izvršio je samoubistvo.

Četnici su na Trebavi angažovali Ivicu Špionjaka da ubije Edhema Čamu. Unaprijed obavješten o četničkoj namjeri, Čamo je 30. januara 1943, uz pomoć Emina Ibrahimbegovića koji ga je proveo sakrivenog među vrećama u seljačkim kolima, stigao u Srebrenik. Tu je našao Hamida Mazalovića, učitelja i borca 6. brigade i Mehmeda Ibrahimovića, naprednog učitelja koga je poznavao prije rata. U Srebreniku i okolnim selima situacija je bila veoma povoljna za NOP. Na jugledniji i najuticajniji mještani i rijetki školovani ljudi prišli su NOP-u i bili spremni da istraju u svom opredjeljenju i zalaganju. Ukrzo je u Srebreniku formirana partijska celija u koju su pored Hamida Mazalovića, ranijeg člana KPJ, ušli: Mehmed Ibrahimović, Salih Žilić, Ahmet Danić, Nuraga Sačić, Mehmedalija Mujedinović, Ševlja Hodžić, a kasnije i Abdulkadir Fazlić iz Kerepe."

Povoljne vijesti koje su krajem 1942. i početkom 1943. stizale sa savezničkih frontova (pobjeda engleske 8. armije nad Romelovim korpusom kod El-Alamejna i pobjeda Sovjetske armije nad Hitlerovom 6. armijom u Staljingradu) i iz naše zemlje (I zasjedanje AVNOJ-a, uspješne borbe jedinica NOV i POJ u IV neprijateljskoj ofanzivi) i o narastanju snaga

⁷² Boro Popović, n.d., str. 226-248.

⁷³ Edhem Čamo, n.č., str. 78.

NOP-a u susjednim područjima (Majevica, srednja Bosna i Slavonija) postepeno su kod naroda u Posavini i na Trebavi stvarali uvjerenje da će Hitler i njegovi saveznici i sluge izgubiti rat, da će se uskoro zbiti događaji koji će značiti prekretnicu u ratu. Raspoloženje naroda u srpskim, muslimanskim i hrvatskim selima, a naročito u gradovima sve više se okretalo protiv kvislinga svih boja. Ljudi su na svaki način izbjegavali da idu u neprijateljske formacije, iako su silom vlasti tjerani na to. Ideje narodnooslobodilačkog pokreta, koje su ranije usvajali samo najsvjesniji, sada polako postaju svojina širih narodnih slojeva. Tome je najviše doprinijelo rad partijskih i skojevskih organizacija koje se sada proširuju primanjem novih članova i čiji uticaj na okolinu postaje sve izrazitiji.

U Gradačcu su u martu 1943. primljeni u KPJ Esad Taslidžić, Orhan Topčić, Mustafa Jašarević i Šefik Dulić, a u aprilu 1943. su kandidovani za članove KPJ: Kemal Halilović, Sakib Mehmedović, Sakib Hamidović, Ahmet Beširević, omladinci koji su se od ranije isticali u radu NOP-a.⁷⁴

U Modrići, trebavskim i vučjačkim selima stvoreno je niz organizacija NOP-a koje djeluju povezano. Modrička grupa aktivista proširena je uključivanjem u rad Mike Dujića, Zarije Domazeta, Jelke i Joze Ljubasa, Fehima Dedića, Nike Kovačevića, Fuada Suljića, Abdurahima Otanovića, Ive i Stipe Domazeta, Safe Halilovića, Žarka Mihajlovića i Pere Krekića. Grupi vučjačkih aktivista su pripadali: Stanko Bogdanović, Jefto Kovačević, Milena Šuput, Mato Belić, Vid Dević, Perica Kosik, Zdravko Kovačević, Miloš Milojević, Ostoja Stojčinović, Maksim Danilović, Vojo Stojčević, Velimir Popović, Gvozda Krekić, omladinac Tomo Tadić i omladinka Ksenija Kosik. Jedno vrijeme u Koprivni i Vranjaku su bili Muhamed Devedžić i Ago Fejzić iz Tarevacca, koji su se zbog pritiska četnika morali skloniti u Grabsku. Na taj teren su krajem februara 1943. izašle i Borka Mihajlović i Mara Bündalo. Na Pustari je oformljen aktiv u kojem su radili Tomo Sperac, Džemal Huskanović i Milivoje Kune. Aktiv u Garev-

⁷⁴ Grada za izradu monografije o NOP-u u Gradačcu, str. 58, Komisija za istoriju Opštinskog komiteta SKJ. Gradačac 1979.

cu sačinjavali su: Petar Jurilja, Marko Andrić, Mato Andrić Stari i Niko Stanić (Ivin). U Vranjaku su djelovali Svetozar Lukić i Cvjetko Stojanović i jedno vrijeme Petar Arnautović. U Kožuhama i Osječanima aktivno djeluju Ivo Šubarić, Milan Kajganić, Ivica Hlubina i Tošo Mihajlović.⁷⁵

Članovi KPJ Miloš Tolpa i Panto Nikolić održavali su kontakte sa Dobojsko-kostajničkom partijskom organizacijom⁷⁶ čiji je sekretar bio Simo Lukić, a članovi Dedo Trampić, Soka Veselić, Ignat Radojčić, Jovo Mitrović i kandidati Nikola Čelić i Ahmet Durić, koji se kao ranjenik skriva u Grapskoj kod Huseina Hadžirašidagića. Dobojsko-kostajnička partijska organizacija okupila je znatan broj aktivista NOP-a u selima jugozapadnog dijela Trebave i na Ozrenu.⁷⁷

U Odžaku je Midhat Muradbegović oformio organizaciju NOP-a u kojoj su se nalazili Nazir Omerbašić, Branko Grebenarević i Adem Ademović.

U Bosanskom Samcu je djelovala grupa aktivista NOP-a u kojoj su pored Hasana Zaimovića bili Spasoje Ilinčić, dr Huso Kapetanović, Angela Todorović, Mehmedalija Subašić, Slavko Stanojević, Kosara Petrović i Dragan Ristić.

U Gornjem Žabaru su djelovali Pero Stanković, Gojko Šarkanović, Pero Petrušić, Đoko i Košta Živković. U Brvniku su, pored Ivana Bumbulovića, djelovali i Ljubo Antić, Stevo Lazić, Stojan Bumbulović, Vuko Simić i Mika Obrenović. Njih je, poslije bjekstva Bore Popovića i Radisava Milanovića iz zatvora, Pavle Gajić uhapsio i maltretirao u zatvoru, a Vuku Simića i ubio. Sa grupom iz Brvnika su sarađivali: Savo Maksimović iz Pisara, Božo Pataković, Todor Peranović i Mitar Popović iz Miloševca, Obrad Stević iz Gornje Slatine, Đokan Babić iz Tištine, Jovan Stanišić iz Donje Slatine i Mihajlo Peić iz Obudovca. Ostvareni su punktovi u selima oko Orašja i to: u Oštrosi Luci je djelovao Matko Arlović-Mi-

⁷⁵ Muhibin Spužić, n.d., str. 117, Mato Belić. U oslobođenoj Modrici, Istočna Bosna u NOB-u, knj.2, str. 198-199).

⁷⁶ Muhibin Spužić, n.d., str. 109.

⁷⁷ Veći broj ovih aktivista je u julu 1943. godine ušao u sastav jedinica 2. divizije, pretežno 4. proleterske (crnogorske) brigade, kada su one stigle na Ozren a jedan broj u sastav novoformiranog Ozrenskog NOP odreda, čiji je politički komesar postao Simo Lukić. U avgustu i septembru 1943. mnogi omladinci iz ovog kraja su stupili u 6. istočnobosansku i 1. majevicku brigadu.

jatović; u Boku Marko Marković-Kosić; u Donjoj Mahali - Božić Mato; u Kostreču - Ivo Baotić i u Orašju - Nijaz Arnautalić.

U Bukviku su se isticali u radu NOP-a slijedeći aktivisti: Boško Pantelić, Jovo Pajić, Gojan Pajić, Joka Pantelić, Roža Cerić, Trivo P. Kaurinović, Đorđe Kaurinović, Petar Đokana Kaurinović, Nikola Pantelić, Pavle Zarić, Mitar Tripić, Lazo Đurić, Jakov Mitrović, Trifun Zarić, Ilija Kaurinović Farkaš, Pavo Bašić, Cvijetin Vasić i Jovan Kerezović.

U posavsku partijsku organizaciju, koja je bila u sastavu Sreskog komiteta KPJ za brčanski srez, uključeni su i kandidovani aktivisti koji su se najviše isticali u radu.

Posavski komunisti su održavali vezu sa Sreskim komitetom za brčanski srez, direktno ili preko partijske organizacije u Ražljevu, a bili su povezani i sa partijskom organizacijom u Brčkom. Oni su ostvarili dominantan uticaj u četničkom Bukvičkom bataljonu i u okolnim selima. To je bilo poznato i komandantu Trebavskog četničkog odreda Savi Božiću, koji je 18. II 1943. upozorio komandanta tog bataljona da »pazi na raspoloženje u bataljonu jer on (Božić) raspolaze podacima da situacija u bataljonu nije čista, jer slučaj Kaurinovića nije usamljen i on vjerovatno ima pristaša u okolini i u samom bataljonu«. Savo Božić je mislio da u Bukvik uputi kaznenu ekspediciju, ali je od toga odustao, jer je u srednju Bosnu poslao jedan dio snaga koji je sa četnicima sa Ozrena »čistio teren, pronalazio oružje, batinao krivce, a ponekog i čuknuo«.⁷⁸

Slijedećih mjeseci posavski komunisti intenziviraju kontakte sa pristalicama NOP-a, kojih ima sve više. U martu 1943. oni ponovo odlaze u Ražljevo, na sastanak sa sekretarom Sreskog komiteta KPJ Svetolikom Gospićem. U Ražljevu su ostali Nikola Simić i Milivoje Stojčević koji su predviđeni za rukovodioce u novom, trećem po redu, Majevičkom NOP odredu koji je, uskoro, 14. aprila 1943. godine i formiran. U proljeće 1943. godine posavski komunisti su, preko Cvije Mitrović iz Srnice uspostavili vezu sa Teufikom

78 Arhiv VII, ČA, k. 219, f. 3 reg. br. 2.

Imamovićem, sekretarom partijske organizacije u Gradačcu. Sa njim su kasnije održavali redovne kontakte.⁷⁹

Kako se radilo u posavskoj partijskoj organizaciji u to vrijeme, Boro Popović u navedenom djelu piše:⁸⁰

»Intenzivnije radimo u samom Bukviku. Primamo ljudе u partiju i formiramo partijske čelije po zaseocima Bukvika, a pripremamo i u nekim drugim selima. Ima dosta ljudi pripremljenih za članstvo. Do sada smo sporu primali ljudе u Partiju, ni sami ne znamo zašto. Ili je to zbog naše preterane opreznosti ili je zbog našeg neznanja i nerada. Sada to činimo ubrzano i mnoge primamo i bez kandidatskog staža. Radimo intenzivnije i sa ljudima u bataljonu. I tu odabiramo pojedince i pripremamo ih za članstvo u Partiji. Odlazimo u Ražjevo na razgovore sa sekretarom Sreskog komiteta i brzo se vraćamo. Prebacimo ponekog Posavca u partizane na Majevicu. Počinju, polako, Posavci da se otkidaju i da odlaze u partizane.

Po danu, obično umnožavamo na mašini partijske materijale ili nešto čitamo. Sabrali smo u Ražjevu nešto tih materijala.«

Sekretar oblasnog komiteta Hasan Brkić u izveštaju od 24. avgusta 1943. iznosi ovakvu ocjenu o radu posavskih komunista:

»Brčanska partijska organizacija radila je pod težim uslovima od bijelijske i imala je manje iskusnijih partijskih kadrova. Zahvaljujući zalaganju partijskih kadrova ona je uspjela da savlada osnovne teškoće u radu. Posebno je bio otežan rad jablaničke (majevičke) i posavske (bukvičke) partijske organizacije koje su djelovale na neoslobodenoj i poluoslobodenoj teritoriji, gdje su krstarile četničke jedinice koje su se svirepo svtile onima koji su se izjašnjivali za NOB.«

U aprilu 1943. godine Haso Burić je po zadatku boravio u muslimanskim selima zapadno od puta Brčko - Tuzla (Brnjik - Vražići, Rahić i dr.), i tu formirao 2-3 partijske organizacije i nekoliko aktiva saradnika NOP-a.⁸²

Trebavski komunisti su takođe djelovali u vrlo nepovoljnim uslovima, a uz to su bili daleko od partijskog rukovodstva na Majevici. Zbog četničkog terora većina komunista je morala napustiti trebavsku selu i tražiti sredinu u kojoj će moći bezbjednije da djeluje. Zbog toga je težište rada članova KPJ pomereno prema Srebreniku, Modrići i Gradačcu,

⁷⁹ Boro Popović n.d. str. 261-266.

⁸⁰ Strana 256 i 257.

⁸¹ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/335-336.

⁸² Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta od 29. IV 1943. (Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, zbirka NOR, kat. br. 1392).

gdje su postignuti znatni rezultati u političkom radu. Članovi KPJ i drugi saradnici i pristalice NOP-a razbili su skoro u potpunosti akciju muslimanskih reakcionara koji su, u sporazumu sa jerusalimskom muftijom i Hitlerovim pomaščem El Huseinom, pošli da vrbuju ljudstvo u 13. SS diviziju Handžar, koju su tada počeli da formiraju.⁸³

Ostvaren je znatan politički uticaj na gradsku sredinu pa su mnogi intelektualci - Muslimani i Hrvati prišli NOP-u. Neki od njih, koji su se kao rezervni oficiri nalazili u jedinicama DOMDO pukovnije i domobranstva, i ranije sarađivali sa NOP-om pošli su sada u jedinice NOV i POJ.

U maju mjesecu 1943, Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu objavio je brošuru Rodoljuba Čolakovića »Muslimani u NOB« u kojoj je objašnjen stav KPJ prema Muslimanima. Uz brošuru je priloženo pismo u kojem se kaže da Bosna i Hercegovina nije ni srpska ni hrvatska ni muslimanska, nego srpska, hrvatska i muslimanska, njihova zajednička domovina. Brošura ima 4 dijela sa sljedećim naslovima: 1) Nekoliko riječi o današnjem ratu; 2) Šta su Muslimani doživjeli u Hitlerovom »Novom poretku«; 3) Može li se u ovoj borbi biti neutralan; 4) Jedini pravi put.⁸⁴

Trebavska partijska organizacija je sa partijskim rukovodstvom na Majevici održavala vezu preko posavske i jablaničke partijske organizacije. Te veze su bile rjeđe. Edhem Čamo, je morao, polovionom marta, napustiti Srebrenik i prijeći u Kerep, jer su organi Gestapoa iz Tuzle otkrili da se grupa aktivista NOP nalazi u Srebreniku.⁸⁵ On je u Kerepu ostao do polovine maja 1943, kada se preko Jasenice i Jablanice prebacio na Majevicu zajedno sa grupom oficira DOMDO pukovnije koje je poveo na slobodnu teritoriju.

⁸³ Izdat je proglašenje protiv vrbovanja ljudstva za 13. SS diviziju koji je naišao na širok odjek, osobito među pripadnicima DOMDO pukovnije. Proglas su potpisali: Daut Filipović, Omer Gluhić, Hasan Grabčanović, Mustafa Mirica, Adem Osmanbegović, Mehmed Selimović, Hilmija Zaimović, Hasan Maglajlija, Enver Mešković, Ahmet Šiljić i Salih Žilić.

⁸⁴ Jedan primjerak brošure upućen je poštom dr Abdulahu Bukvici u Brčko, a on ju je predao Kotarskoj oblasti. U brošuri se na nekoliko mesta ukazuje na reakcionarnu ulogu muslimanskog begovata, ponajviše na Džafera Kulenovića koji je prije rata bio ministar u Cvetkovićevoj vladu, a kada je osnovana vlada NDH postao je njen potpredsjednik. Kotarska oblast je prepis ove brošure uputila upravo njemu. (Arhiv VII, fond NDH, k. 176, f. 10, reg. br. 3).

⁸⁵ Tada su u Čekaničima uhapšeni Hamid Mazalović i Vehid Begić.

Panto Nikolić i Slobodan Janković su posredstvom grupe domobranskih oficira - saradnika NOP-a, legalizovali svoje prisustvo u Modriči, odakle su uspješno djelovali u mjestu i okolnim selima. Midhat Muradbegović je nastavio djelovati u Odžaku, a Miloš Tolpa, Mika Stanković i Đorđo Mičić su ostali u svojim ranijim prebivalištima.

Komunisti koji su radili na Trebavi i Posavini bili su mladi ljudi. Oni su se, kao partijsko-politički radnici, oformili za vrijeme NOB-a, radeći ilegalno na neoslobođenoj teritoriji. Nisu imali potrebnih predznanja o toj vrsti aktivnosti, nego su se, u teškim uslovima, snalazili prema situaciji. Nisu mogli zadovoljiti neke organizacione principe partijskog života, kao što su grupni sastanci, nego su uglavnom međusobno pojedinačno kontaktirali. Mnogi od njih su bili ubjedeni da su samim tim što rade kao aktivisti NOP-a i što su po ubjedjenju komunisti, postali i članovi KPJ. Oni će se kasnije, u ljeto 1943. godine, iznenaditi kada im bude saopšteno da su tek tada primljeni u KPJ. Najvjerođostojniju ocjenu rada komunista na Trebavi izneo je u svom izvještaju sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, Hasan Brkić, koncem avgusta 1943. godine. Između ostalog, on je napisao:

»Na terenu Trebave razvilo se nekoliko partijskih organizacija koje su, uz veću ili manju pomoć partijskog rukovodstva, vršile svoje zadatke. Iako su uslovi pod kojima su radile te organizacije bili teški, ipak su one pokazale prilične rezultate. Osnovni nedostatak u njihovom radu je bio u tome što se u njihovoj blizini nije nalazilo neko partijsko rukovodstvo koje bi rukovodilo njihovim radom. Iskustvo tamošnjih naših drugova, naročito u organizacionom pogledu, bilo je minimalno. Oni nisu imali pravu sliku kako naša partija izgleda u organizacionom pogledu. Zato se i postavilo pitanje rukovodstva, a osobito u vrijeme čišćenja Trebave od četničkih bandi«.⁸⁶

U kasno proljeće 1943. godine narodnooslobodilačka borba u sjeveroistočnoj Bosni dobija novi zamah i snažno se razvija. Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije ponovo su oslobodili znatne teritorije u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, a Udarna grupa divizija Vrhovnog štaba ušla je u odsudnu bitku, poznatu kao

⁸⁶ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/335.

Peta neprijateljska ofanziva. Poslije odlaska 6. istočnobosanske i 1. majevičke brigade u sastav Glavne udarne grupe divizija, pod direktnom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, vojvođanski partizani, Majevički i Birčanski odred su preuzeли sav teret narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni. Kolone vojvođanskih partizana u talasima prelaze na teritoriju istočne Bosne i tu se od njih ubrzo formiraju grupe udarnih bataljona, odnosno brigade, koji će svoj naziv dobiti kasnije, kad Vrhovni štab stigne u istočnu Bosnu.⁸⁷

Treći majevički partizanski odred, nazvan Kurjakov, po njegovom popularnom komandantu Veljku Lukiću Kurjaku, postao je ubrzo po svom formiranju, polovinom aprila 1943, vojna snaga koja je uspješno izvela mnoge akcije na Majevici i u Semberiji, protiv brojno nadmoćnih neprijateljskih jedinica. Već početkom maja u svom sastavu imao je tri bataljona sa 550 boraca. Samostalno ili zajedno sa Vojvođanima izveo je, od aprila do jula 1943. godine, nekoliko značajnih akcija. Sredinom maja 1. i 2. vojvođanska brigada, odnosno dvije grupe bataljona, prešle su na Birač, gdje su zajedno sa Birčanskim odredom vodile teške borbe za odbranu slobodne teritorije Birča, na koju je napadao neprijatelj sa oko šest hiljada vojnika, svrstanih u 10 bataljona. Poslije toga obe brigade su trebalo da krenu na Trebavu i u Posavinu. Odlučeno je da krenu 22. juna, ali je uoči pokreta stigla vijest da proleterske jedinice nadiru prema Vlasenici, pa je pokret odgođen.⁸⁸

Na Majevici su ostali Majevički partizanski odred i Prvi bataljon Druge vojvođanske brigade. Tokom maja i juna likvidirali su nekoliko domobranksih uporišta u selima Semberije, razbili četnike na Majevici i u Semberiji, ali 1. juna na drumu Brčko-Bijeljina razoružali 3. domoboransku puškovniju i zarobili 1.256 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 5 topova, 16 mitraljeza, 40 puškomitraljeza i preko 1.000

⁸⁷ Nikola Božić - Vojvodani u istočnoj Bosni, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 28-29. Radovan Panić, Borbe vojvođanskih partizana u istočnoj Bosni, krajem 1942. i početkom 1943. godine, Vojnoistorijski glasnik br. 2, 1979, str. 210-212.

⁸⁸ Rodoljub Čolaković, Zapis i oslobodilačkog rata, knj. II, Prosveta, Beograd, 1956, str. 330.

pušaka.⁸⁹ Majevica i Semberija bile su uglavnom slobodne, bez neprijateljskih posada. Ostaci četnika su se skrivali po zabitnim mjestima Majevice i nisu predstavljali znatnu opasnost.

Od proljeća 1943. godine Posavci i Trebavci, pojedinačno i u grupama, počinju da odlaze u partizane na Majevicu. Do polovine jula 1943. iz Posavine je u jedinice NOV i POJ otišlo oko 110 boraca. Najveća grupa, od 63 borca, otišla je iz Gornjeg Žabara juna 1943. godine. U njoj je pored omladinaca bilo i 25 dotadašnjih četnika, na čelu sa svojim komandirom Rajkom Andelićem. Od ovih Žabaraca formirana je posebna četa u Majevičkom NOP odredu, na čelu sa Andelićem koji se pokazao kao vrlo hrabar i odan borac.

⁸⁹ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knj. 1, Vojnoistorijski institut JNA, Beograd, 1963. str. 460-461.

U D I O

FORMIRANJE I DJELOVANJE
POSAVSKO-TREBAVSKOG
NOP ODREDA

ZNAČAJ PRODORA GLAVNE UDARNE GRVPE DIVIZIJA VRHOVNOG
ŠTABA NOV I POJ U ISTOČNU BOSNU I ORIJENTACIJA JEDINICA
17. DIVIZIJE ZA DEJSTVO NA TREBAVI I POSAVINI

FORMIRANJE POSAVSKOG I TREBAVSKOG NOP ODREDA
BORBENA DEJSTVA TREBAVSKOG I POSAVSKOG NOP ODREDA DO
POČETKA 1944. GODINE

SPAJANJE POSAVSKOG I TREBAVSKOG ODREDA U POSAVSKO-TREBAV-
SKI NOP ODRED I BORBE U POSAVINI I NA TREBAVI OD KONCA
JANUARA DO SREDINE APRILA 1944. GODINE

DJELATNOST DRUSTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA ORGANA
NARODNE VLASTI I VOJNO-TERITORIJALNIH ORGANA U POSAVINI
I NA TREBAVI OD LJETA 1943. DO PROUEČA 1944. GODINE

ZNAČAJ PRODORA GLAVNE UDARNE GRUPE DIVIZIJA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ U ISTOČNU BOSNU I ORIJENTACIJA JEDINICA 17. DIVIZIJE ZA DEJSTVO NA TREBAVI I POSAVINI

Poslije uspješnog proboga u dolini Sutjeske, Glavna udarna grupa divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ izbila je na prostoriju istočne Bosne, južno od rijeke Spreče, na kojoj je, uz sadejstvo 1. i 2. vojvođanske brigade, brzim i snažnim naletima razbila i uništila ustaško-domobranske garnizone u Han-Pijesku, Srebrenici i Bratuncu, Vlasenici, Olovu, Kladnju i Zvorniku i stvorila veliku slobodnu teritoriju u međurečju Krivaje, Spreče i srednje Drine.¹

Ovim prodom jedinica NOV i POJ neprijatelju je ugrozen tuzlanski rudarsko-industrijski bazen i bogata žetva u žitorodnim rejonima istočne Bosne. Zbog toga Nijemci prebacuju 369. diviziju (Vražju) na tuzlanski sektor, a 7. SS diviziju na liniju Sokolac-Srednje. One zajedno sa domobranskim i četničkim snagama preduzimaju, od 13. do 20. jula, ofanzivu na oslobođenu teritoriju, usmjeravajući sa juga i sjevera glavni udar na Birač, gdje se u to vrijeme nalazila Centralna bolnica. Uočivši namjere neprijatelja, Vrhovni štab je izvršio dekoncentraciju svojih jedinica na širokom prostoru oslobođene teritorije, čime je izbjegnut glavni udar neprijateljske ofanzive.

Poslije neuspjeha neprijateljske ofanzive, 1. proleterska i 7. banijska divizija, sa Vrhovnim štabom, krajem jula 1943.

¹ Gligo Mandić, 17. istočnobosanska divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1976, str. 5.

napuštaju istočnu Bosnu i odlaze prema zapadnoj Bosni, a 5. krajška divizija se vraća na sektor Visoko-Kiseljak-Busovača, pošto je na sektoru Olovo-Vareš-Breza, provela oko mjesec dana.

Na teritoriji istočne Bosne ostaje privremeno 2. proleterska divizija, na Ozrenu i u dolini Krivaje, a na Majevici 1 Birču novoformirane 16. vojvodanska i 17. istočnobosanska divizija, u koju su svrstane 6. istočnobosanska brigada, 1. majevička brigada i Majevički NOP odred. Direktivom Vrhovnog štaba NOV i POJ 17. istočnobosanska divizija je orijentisana prema Trebavi i Posavini, a 16. vojvodanska divizija je ostala na Birču, uputivši jednu brigadu na Majevicu.²

Pošto se sa svojom 1. majevičkom brigadom prebacio sa Birča na Majevicu zbog popune, štab 17. divizije je nastavio da vrši pripreme za nastupanje prema Posavini i Trebavi u skladu sa direktivom Vrhovnog štaba.

Prva majevička brigada se iz pete ofanzive vratila na Majevicu, sa svega 200 zdravih i oko 100 ranjenih boraca. Odmah po dolasku, u njen sastav su uvrštena dva bataljona Majevičkog NOP odreda: Drugi (komandant Nikola Simić) i Peti (komandant Hajrudin Brana Saračević). Ona se popunjava i novim dobrovoljcima iz redova omladine, osobito iz Semberije. Već 19. jula brigada razbija četnike u rejonu Lopara. Oko stotinu novih boraca i zarobljenih četnika ostalo je u brigadi.

Čim se popunila i organizaciono sredila, na osnovu projene podataka koji su dobijeni od partijskih radnika iz Posavine, 1. majevička brigada, ojačana jednim bataljonom Majevičkog NOP odreda, kreće u Posavinu i već 24. jula stiže u Bukvik. U četničkom bataljonu u Bukviku ranije je stvorenno snažno jezgro aktivista NOP-a, koji su na svoju stranu privukli većinu mobilisanog ljudstva tog četničkog bataljona. Oni su, znajući da će jedinice NOV uskoro stići u Posavinu, razoružali i uhapsili komandanta četničkog bataljona

² U štab 16. divizije su naimenovani: Danilo Lekić za komandanta, Stefan Mitrović za političkog komesara i Ljubiša Urošević za načelnika štaba, a u Štab 17. divizije: Gligo Mandić za komandanta, Branko Petričević za političkog komesara, Pero Kosorić za zamjenika komandanta i Siniša Nikolićević za načelnika štaba, koga je poslije njegove pogibije zamjenio Vučko Subotić.

Vladimira Mičića i nekoliko njegovih pristalica. Kada je brigada stigla, ušla je u Bukvik bez borbe. U njene redove stupilo je 52 Bukvičana.³

U nedjelju, u zoru 25. jula, pet majevičkih bataljona nastavilo je nastupanje prema selima istočne Posavine, porušivši mostove na rijeci Tinji, između sela Gorice i Krepšića. Drugi i treći bataljon su ušli u Donji i Gornji Žabar i Turić gdje su brzo razbili iznenadene četnike.⁴ U Gornjem Žabaru je, drugog dana održan veliki narodni zbor na kojem su govorili Pavle Goranin, zamjenik komesara brigade i Boro Popović, partijski radnik iz Obudovca.⁵

Navečer je borcima oba bataljona govorio Vladimir Rоловић, rukovodilac političkog odjela Brigade. U redove brigade stupilo je oko 40 dobrovoljaca iz Gornjeg Žabara od kojih su 6 bile omladinke. Slijedećeg jutra brigada je nastavila prodor dublje u Posavinu, prema Slatini i Miloševcu. Iz ovih sela u brigadu je stupilo nekoliko desetina omladinaca.

Dvadest petog jula 1943. godine, na tri dana prije napada na Gradačac, Teufik Imamović, sekretar partijske ćelije u Gradačcu, dobio je obavijest od Edhema Čame da dođe na sastanak u Kerep. Snabdjeven urednom propusnicom koju mu je izdao komandir domobranske jedinice, satnik Stanislav Horki koji je od njega tražio da posreduje kod partizana da ne napadaju na Gradačac, Imamović je preko Humki stigao u Kerep, gdje je u kući Kadira Fazlića našao Edhema Čamu, koji je stigao u pratnji jedne patrole Majevčana. Čamo je od Imamovića zatražio da odmah pribavi garnisonske znake raspoznavanja za 7 dana, tačan raspored posade i vatrene položaje oruđa. Čim se vratio u Gradačac, Imamović je pozvao domobranskog poručnika Luju Bauer,⁶ saradnika NOP-a, i zatražio da pribavi tražene podatke.

³ Izvještaj štaba 17. divizije od 10. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17, dok. 66, str. 146).

⁴ U toj akciji na cesti u blizini Lončara partizani su zarobili zamjenika katarskog predstojnika iz Brčkog dr Vladimira Samera i policijskog službenika Miju Pešuta, koje su poslije saslušanja pustili. (Arhiv VII, fond NDH, k.177, f.4, reg. br. 38/4).

⁵ Komandant brigade je bio Ratko Perić, zamjenik komandanta Franjo Herljević, politički komesar Muhiđin Begić, zamjenik političkog komesara Pavle Goranin, a načelnik štaba Vukašin Subotić.

⁶ Prilikom napada partizana na Gradačac 28. jula, Lujo Bauer je onesposobio 3 mitraljeza za dejstvo. Po ulasku partizana u grad on je stupio kao borac u 1. majevičku brigadu. Poslije 3 mjeseca, na traženje Okružnog komiteta KPJ, došao je u Gradačac za rukovodioca tehničke. Umro je u januaru 1944. od pjegavog tifusa.

Lujo je skicirao položaje posade i mitraljeza i predao ih Imamoviću. Odmah poslije toga Orhan Topčić, omladinski rukovodilac, je prenio poruku u Kerep do Edhema Čame.⁷

Dvadesetosmog jula napadnuta je neprijateljska posada u Gradačcu koja se sastojala od jedne čete domobrana, čete DOMDO pukovnije i voda ustaša. Prethodno su preko partijske organizacije u gradu utanačeni postupci aktivista NOP-a - domobrana i pripadnika DOMDO pukovnije u vrijeme napada, i saradnja članova KPJ i SKOJ-a iz grada sa jedinicom koja napada. Zahvaljujući djelatnosti partijske organizacije i patriotskom držanju domobranskog poručnika Luje Bauera i satnika Ibre Dogladovića, zapovjednika satnije DOMDO pukovnije, vojnici nisu pružili ozbiljniji otpor, pa se ubrzo predalo 5 oficira, 80 domobrana i 40 pripadnika DOMDO pukovnije. Ustaše i oružnici zatvorili su se u kulu iz koje su davali otpor.

Prodor 1. majevičke brigade u Posavinu uz nemirio je vlasti NDH, pa su svugdje tražili pomoć. Poslije uništenja 3. pukovnije i kratkog boravka 4. pukovnije i jedne artiljerijske jedinice 369. (»Vražje«) divizije u Brčkom u to vrijeme nije bilo potrebnih snaga za odbranu grada i za izvođenje akcija van mjesta. Preostalo je jedino da Nijemci brzo intervenišu sa svojim motorizovanim jedinicama iz Slavonije.

Nijemci su intervenisali istog dana. Krenuli su iz Broda preko Modriče s tenkovima i motorizacijom (202. oklopni bataljon) i stigli pred Gradačac u 22 časa, ali do jutra nisu mogli da krenu zbog porušenog mosta. Partizani su u toku noći napustili grad i povukli se do Tramošnice i Kerepa. U toku odstupanja pružili su, naročito 1. bataljon, žestoki otpor Nijemcima (uz koje se našlo i oko 200 četnika) oštetivši im kod Kerepa tri tenka, ali su pri tom imali i gubitke od 13 poginulih i 14 ranjenih boraca.⁸ Među poginulima je bio i komandant 1. bataljona Vojko Milovanović (proglašen kasnije za narodnog heroja).

⁷ Izjava Teufika Imamovića, kod autora.

⁸ Nakon ove borbe, 3. avgusta 1943. godine u Bosanski Samac je došlo kamonom nekoliko njemačkih vojnika i ustaša iz Tramošnice. Uhapsili su Hasana Zaimovića i odveli ga u zatvor u Gradačac, jer su dobili podatke da on saraduje sa partizanima.

Posavci su 1. majevičku brigadu dočekali široka srca, izražavajući veliku radost što su dočekali dan da se partizani pojave u njihovim selima. U toku samo 4 dana u brigadu je stupilo preko 120 boraca. Posavski četnici su se razbiježali. Da bi im povratio samopouzdanje, četnički komandant bataljona iz Slatine, Žarko Kovačević, promarširao je sa svojim bataljonom od oko 250 četnika kroz Bosanski Šamac, izjavljajući da tuda mora proći u borbu protiv partizana, iako tada, 7. avgusta 1943. godine, partizana nije bilo u Posavini.

Čim je brigada otišla iz Posavine, četnici su ponovo oživjeli, jer su se vratile neke njihove jedinice koje su bile na Ozrenu. Dobili su hrabrost kada su vidjeli njemačke tenkove. Pavle Gajić je čak dobio javnu pohvalu od popa Save Božića za hrabro držanje za vrijeme prodora partizana u Posavinu. Aktivisti NOP-a koji su ostali na radu u Gornjem Žabarju i Brvniku morali su se povući iz svojih sela i doći u Bukvik.⁹

Sedamnaestoj istočnobosanskoj diviziji, koja je početkom avgusta prikupila sve svoje jedinice na Majevici, Vrhovni štab je 13. avgusta naredio da prenese svoja dejstva ka donjem toku rijeke Bosne i likvidira četnike na Trebavi, i da na Ozrenu smijeni jedinice 2. proleterske divizije koje su trebale krenuti ka Crnoj Gori. U izviđanje je poslat 2. bataljon 1. majevičke brigade u kojem je bilo dosta Posavaca. Po naređenju štaba 17. divizije Prva majevička brigada je preduzela u noći 15/16. avgusta obuhvatni napad na četnike na Trebavi sa sjevera, a 6. istočnobosanska brigada¹⁰ sa juga. U borbi koja je trajala sutradan do poslije podne i bila vrlo žestoka, trebavski četnici su razbijeni. Njihovi gubici su bili - 40 mrtvih, veliki broj ranjenih i 175 zarobljenih. Među za-

⁹ Istog dana uveče u Brvnik su banu U četnici njih oko 20 i tražili od Milana Bumbulovića da pronađe svog sina Ivana da ih on tobože odvede u partizane. Pošto Ivan nije bio kod kuće, Milan im ponudi da ih odvedu njegov drugi sin Stojan i njegov drug Stevo Lazić. Čim su Stojan i Stevo prišli, četnici su otvorili vatru i obojicu ih ubili u dvorištu. Poslije zločina četnici su napustili selo, a Ivan se vratio kući i našao ubijenog brata i njegovog druga (Boro Popović n.d. str 286-287).

¹⁰ U to vrijeme Štab 6. brigade je imao ovakav sastav: Miloš Zekić komandant, Đoko Vujošević politički komesar, Savo Trikić zamjenik komandanta, Cvijetin Mijatović zamjenik političkog komesara i partijski rukovodilac divizije i Rudi Petovar, načelnik štaba.

rabljenima je bio i Mamuzić, komandant 1. četničke Trebav-ske brigade, a komandant 2. brigade Relja Peča, koji se na-šao van obruča, predao se sa svojih 70 četnika. Ostali četnici su se povukli na Becanj, gdje su pružali ogorčen otpor jedinicama 1. majevičke brigade. Uskoro je počelo formiranje četa budućeg Trebavskog NOP odreda.

Ubrzo zatim, 21. avgusta, došlo je novo naređenje Vrhovnog štaba da 17. divizija odmah pođe na Ozren i tamo smijeni 2. diviziju. Noću 22/23. avgusta, 17. divizija je prešla rijeku Spreču, prihvatile ranjenike 2. divizije i u njen sastav predala svojih 120 boraca. Ostala je na Ozrenu još pet dana, vodeći svakodnevne borbe sa ozrenskim četnicima. Zbog stalnih napada četnika i velikog broja ranjenika, 17. divizija se, zajedno sa novoformiranim Ozrenskim NOP odredom, noću 27/28. avgusta prebacila ponovo na desnu obalu Spreče. U noći 30/31. avgusta oslobođena je Gračanica iz koje je nekoliko omladinaca stupilo u 1. majevičku brigadu.¹¹ Istovremeno su protjerani i razoružani četnici u selima Potpeć, Smoluća i Jasenica. Iz tih sela mnogi omladinci su stupili u 6. istočnobosansku brigadu.

Kada su jedinice 17. divizije pošle na Ozren, četnici su se ponovo vratili u Trebavu, pa je time, donekle, prekinut proces stvaranja partijskih organizacija i formiranje četa budućeg Trebavskog odreda. U Srebreniku je od jedinica 17. divizije ostao samo Muslimanski bataljon 6. brigade da u svoj sastav primi mnoge omladince - Muslimane, koji su se dobrovoljno javili u NOV. Međutim, Muslimanski bataljon je ostao kratko vrijeme u Srebreniku jer je, po zadatku, morao otpratiti ranjenike iz Srebrenika u bolnice na Majevici. Živa politička aktivnost u srebreničkoj opštini, naročito među omladinom, dovela je do masovnog i organizovanog priliva omladine u jedinice NOV i POJ. Dan kada su omladinci srebreničke opštine krenuli u partizane, uzet je, kasnije, za dan oslobođenja Srebrenika.

Krajem avgusta 1943. godine, jedinice 17. divizije su se premjestile na sjever, na liniju Bijela-Hrgovi-Šponica-Srni-

¹¹ Iz Gračanice su tada u 1. majevičku brigadu stupili: Ibrahim Džogo, Džemal Šuman, Asim Sulejmanović, Salih Čaić, Muharem Kahrimanović, Duško Jovanović, Damjan, Nada i Biljana Blagojević, Vida Jaćimović, Anka Jovanović i Vuka Pejić.

ce. Kada su se jedinice odmorile i popunile, štab 17. divizije je odlučio da razbije četnike, ustaše, domobrane i jedinice DOMDO na Trebavi i Posavini, a prvi cilj bio je Modrića.

Sedmog septembra u nedelju 1. majevička brigada sa Ozrenskim NOP odredom preduzela je nastupanje preko Trebave, pravcem Medeđa-Zelinja-Duga Njiva-Koprivna, a bataljoni 6. brigade pravcem Krečane-Tolisa-Skugrić. Na-stavljujući napad 6. brigada je u noći 7/8. septembra oslo-bodila Modriču. Nije naišla na jači otpor domobrana, zahva-ljujući radu aktivista NOP-a među domobranskom posadom. Zarobljeno je 5 oficira i 200 domobrana, cijeli 2. bataljon 3. domobranske (karlovačke) pukovnije.

U oslobođenom gradu je kao posadna jedinica ostao Muslimanski bataljon 6. brigade u koji su stupili mnogi om-ladinci i omladinke iz Modriče, Tarevaca i okolnih mesta. U grad su pored članova štaba 17. divizije stigli partijsko-po-litički rukovodioci: Hasan Brkić, Rato Dugonjić, Svetolik Gospić, Pašaga Mandžić, Edhem Čamo, Nijaz Dizdarević, Boško Milutinović, Drago Stefanović, Borika Stančić i drugi. Oni su razvili veliku aktivnost u stvaranju i povezivanju partijskih i skojevskih organizacija, organizacija žena i omladine i narodnooslobodilačkih odbora.

U Modrići se tada našao i Moša Pijade koji je, poslije odlaska Vrhovnog štaba iz istočne Bosne, ostao sa 2. divi-zijom na Ozrenu. Tu su bili i članovi beogradske grupe partijskih radnika, koji su preko Srema došli u istočnu Bosnu, i članovi umjetničke grupe Vrhovnog štaba, koja je docnije nazvana Kazalištem narodnog oslobođenja. Oni su se, u noći između 12. i 13. septembra, prebacili preko rijeke Bosne u pratinji jedne čete 1. majevičke brigade do Majevca, gdje ih je prihvatio 3. bataljon 5. kozarske brigade, koji ih je otpra-tio dalje prema Jajcu, gdje se u to vrijeme nalazilo sjedište Vrhovnog štaba.

U gradu je održan veliki narodni zbor uz prisustvo oko 5.000 ljudi iz grada i okolnih sela. Na zboru su govorili po-litički komesar 17. divizije Branko Petričević i Panto Niko-lić. Veliki zbor je održan i u Osječanima, na kojem je govo-rio Todor Vučasinović.

Partizane su vrlo srdačno dočekali stanovnici Tarevaca¹² - najvećeg muslimanskog sela na Trebavi, iz kojeg je u jedinicama NOV i POJ već bilo mnogo boraca. Narod je bio razdragan, a naročito porodice onih koji su se poslije godinu i po vratili sa jedinicama NOV u svoj kraj, a tužne su bile porodice poginulih: Muharema Spahića, Jusufa Bungura i Hasana Mešanovića.

Poslije oslobođenja Modriče radilo se na tome da se napadnu neprijateljske posade i oslobole Bosanski Šamac, Gradačac, Orašje, Odžak i sela između Modriče, Gradačca, Bosanskog Samca, Orašja i Brčkog.

Znajući da stanovnici tih mjesta očekuju partizane, četnici Slatinskog bataljona 9. septembra napadaju Bosanski Šamac, uzvikujući partizanske parole. Tada su opljačkali mnoge trgovine i imućine građane, iznuđujući silom skrivene zlatnike. Jedan dio četnika je prešao na lijevu obalu Bosne gdje su opljačkali seljake u Balegovcu, Vrbovcu, Jošavi, Gnjionici, Novom Gradu i Donjoj Dubici.¹³

U Bosanski Šamac je 14. septembra 1943. u 11,30 časova, cestom iz pravca Modriče, ušao bez borbe 1. bataljon 6. istočnobosanske brigade na čelu sa komandantom Vladom Karanom, zamjenikom komandanta Čedom Đukićem, političkim komesarom Spasom Mičićem i zamjenikom političkog komesara Danom Olbinom. Sedamnaest oružnika je pobjeglo preko Save, a 34 pripadnika 25. satnije DOMDO puškovnije nisu ni pružili otpor.¹⁴ Ostale jedinice brigade oslo-

¹² Već 11. septembra u Tarevcima su u članstvo ICPJ primljeni aktivisti: Esad Širbegović, Avdo Tursum, Ibrahim Sarać, Nazif Dugić, Sahza Muratbegović i Husein Sofić.

¹³ U Riječanima je takođe formirana partijska organizacija u koju su prijavljeni: Zarija Domazet, Tomo Šubarić, Štjepan Šubarić, Marko Šubarić i Anto Juroš Kurjaković.

¹⁴ Arhiv VII, fond NDH, k.177, f.7, reg. br. 6/2 i f.8, reg. br. 8.

¹⁴ Čedo Minderović u svojoj knjizi »Ža Titom« na 263. str., citira izvještaj štaba 6. brigade od 15. IX 1943. u kojem između ostalog piše: »Prekuće, oko podne, čete našeg 1. bataljona ušle su u Bosanski Šamac. Građanstvo i muslimanska legija Samca dočekali su našu vojsku u kordonima po ulicama. Odlučno i disciplinovano držanje boraca 1. bataljona ostavilo je u gradu najbolji utisak. Prilikom izlaska naših jedinica na obalu Save manja grupa njemačkih vojnika zapucala je s druge strane. Naši borci odgovorili su mitraljесkom vatrom, rastjerali Nijemce i ubili jednog njihovog narednika. Neki radnici su docnije, ubijenog Nijemca privukli na našu obalu zajedno sa oružjem. Oružnici iz Samca unaprijed obavješteni od četnika o našem pokretu pobjegli su pola časa prije našeg ulaska... Uhvaćena je veza sa Slavonijom.«

bodile su sela: Tišinu, Slatinu, Batkušu i Obudovac, nenaišavši na otpor četnika Slatinskog i Crkvinskog bataljona koji su se razbježali i posakrivali. Nijemci su otvorili vatru s lijeve obale Save, zaklonjeni iza željezničkih vagona. Mitraljezac Safet Gluhić je odgovorio vatrom iz svog mitraljeza i ubio jednog njemačkog podoficira.¹⁵

U Bosanski Šamac su odmah stigli komandant 6. brigade Miloš Zekić, rukovodilac polit-odjela Zarije Škerović, obavještajni oficir Dušan Blagojević i Boro Popović. Oni su održali sastanak sa viđenijim građanima i govorili im o potrebi formiranja N00. Oni su također govorili na narodnom zboru 15. XI, koji je održan na pijaci. Zbor je u ime građana otvorio i pozdravio oslobođioce dr Džafer Mehmedagić, advokat.

Petnaestog septembra Boro Popović je u prisustvu Zarija Škerovića, rukovodioca političkog odjela 6. brigade, formirao partijsku ćeliju u Bosanskom Šamcu u koju su ušli Hasan Zaimović, kao sekretar, Spasoje Ilinčić, dr Husein Kapetanović, Slavko Stanojević i Angela Todorović, koji su i ranije radili za NOP. Nešto kasnije u članstvo KPJ su primljeni Mehmedalija Subašić i Joco Bogdanović.

Sutradan, 16. septembra u 18 časova, počeo je u zgradi hotela zbor žena radi formiranja organizacije AFŽ i angažovanja žena u pomaganju narodnooslobodilačke borbe. Za vrijeme zbora otvorena je sa slavonske strane snažna artiljeirska i minobacačka vatra po gradu, koja je sa manjim prekidima trajala cijele noći.

Partizani su se izvukli iz grada i otišli u obližnja sela Tišinu i Pisare, a oružnici su se vratili u mjesto, ali za kratko. Partizani su 18. IX u 4,00 sata ujutro opkolili zgradu kraj Save u koju su se oružnici smjestili. U borbi koja je nastala jedan oružnik je poginuo, 4 su ranjena, a ostali su jedva uspjeli da se prebace preko Save. Od zaplijenjenih namirnica, siromašnim građanima je podijeljeno 18 metarskih centi pšenice, 2 vagona zobi i 8 metarskih centi graha.¹⁶

¹⁵ Dane Olbina, Ratni dani, Svetlost, Sarajevo, 1972, str. 134-138.

¹⁶ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.8, reg. br. 52/2. Dane Olbina, n.d. str. 139-140.

Producujući nastupanje, jedinice 6. istočnobosanske brigade su 18. IX 1943. u 17,30 časova oslobodile Orašje. Pripadnici mjesne DOMDO jedinice nisu pružili otpor i ostali su kod svojih kuća, a oružnici su pobjegli prema Savi u kukuze. Neki su se prebacili u Županju, a zapovjednik oružničke postaje, narednik Nikola Čulum i oružnik Idriz Gušterović su zarobljeni. Oružnička postaja je demolirana, na pošti su uništeni TT uređaji, a prodavnica obuće »Bata« je otvorena, a roba podijeljena siromašnim građanima. Sa lijeve obale Save Nijemci su obasuli mjesto artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Granate su oštetile munaru džamije i potopile skelu na Savi.¹⁷

Kao što su jedinice 6. brigade proširile svoja dejstva ka istočnoj Posavini, tako je i 1. majevička brigada nastavila svoja dejstva u dolini Bosne i na Trebavi. Šesnaestog septembra jedna četa ove brigade, sa kojom je bio komesar Muhibin Begić, oslobođila je Odžak. Prethodno je u Modrići boravio Midhat Muradbegović koji je uputio saradnike NOP-a u mjestu kako da iznutra pomognu oslobođenje Odžaka.

Partizani su ponovo ušli u Gradačac 14. septembra.¹⁸

Oslobođenjem ovih mjesta i sela između njih, cijela Posavina i veliki dio Trebave bili su slobodni.

Istovremeno su na lijevoj obali Save jedinice Diljskog odreda, koji je bio pod komandom Štaba Istočne grupe NOP odreda Slavonije, i jedinice 2. sremskog odreda, pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, napale mnoge posade i organe vlasti NDH u mnogim selima istočne Slavonije i zapadnog dijela Srema. Tako su jedinice Diljskog odreda i Vinkovačke partizanske grupe u domobranskim uniformama i snabdjevene lozinkama 18. avgusta 1943. godine, upale u Sikirevce (7 km sjeverno od Bosanskog Šamca) i, bez ispaljenog metka, zarobile 6 oficira, 6 podoficira i 80 domobrana iz DORA pukovnije,¹⁹ koji su se u većini

¹⁷ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.8, reg. br. 55 i 57.

¹⁸ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.7, reg. br. 28, Zbornik IV, knj. 17, dok. 30, str. 69-70.

¹⁹ Domobranske radne pukovnije (DORAP) bile su popunjene ljudstvom iz rezerve većinom Srbima iz Srema i Slavonije i izvodile su uglavnom javne radove.

izjasnili da stupe u partizane.²⁰ U noći između 10. i 11. septembra Vinkovačka partizanska grupa upala je u Slavonski Šamac, demolirala zgradu opštine, uništila arhivu, pocijepala Pavelićeve slike, oštetila TT uređaje i odnijela oružje i vojničku opremu ustaša i folksdojčera.²¹ Devetog septembra napadnut je u Spačvi oklopni voz i zarobljena njegova posada.

Dejstvo jedinica NOV i POJ u Slavoniji i Sremu, kao i dejstva jedinica 16. divizije na Majevici, Semberiji i Birču i 11. divizije u srednjoj Bosni znatno su pomogle dejstvo jedinica 17. divizije u Posavini i na Trebavi.

U nemogućnosti da nešto učini na vojnom polju, pukovnik Mifek zapovjednik 3. lovačkog zdruga, čiji je štab tih dana stigao u Brčko, naredio je oružnicima da uhapse porodice partizanskih boraca. Oružnici su uhapsili 33 lica, što je izazvalo negodovanje građana i predstavnika vlasti NDH, koji su smatrali da taj potez može da dovede do još masovnijeg pristupanja građana NOP-u.²²

Trgovci i vlasti NDH u Brčkom bili su vrlo zabrinuti zbog toga što je akcijama partizana uveliko onemogućen otкуп šljiva i izvoz. Te jeseni je izvezeno svega oko 250 vagona sirove šljive i oko 100 vagona drugog voća, a u jesen 1942, kada je sporazumima sa četnicima vlast NDH u ovom kraju unekoliko bila učvršćena izvezeno je oko 1200 vagona sirove, oko 1500 vagona suhe šljive i oko 100 vagona pekmeza. Godina 1943. bila je znatno rodnija od prethodne, ali plodove te jeseni nisu mogli da ubiraju ustaška vlast i četnici.²³

O korektnom ponašanju partizana prema stanovništvu govore izvještaji opštinskih poglavarstva i oružničkih postaja poslije odlaska jedinica 17. divizije sa ovog terena, zbog napada na neprijateljski garnizon u Tuzli. Načelnik opštinskog poglavarstva u Donjoj Mahali, Ilija Vincetić piše u svom izvještaju Kotarskoj oblasti sljedeće:

²⁰ Arhiv VII fond NOP-a, k. 1601, f.4, reg. br. 9 i Stjepan Domankušić, Nikola Krajšić i Stevo Pravdić, Diljski NOP odred, str. 39, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.

²¹ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.2, reg. br. 1/2.

²² Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.7, reg. br. 52.

²³ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.8, reg. br. 36.

»Od seljaka su partizani jedino tražili hranu i nešto prevoza. Nisu vršili nikakvo zlostavljanje, niti su koga odveli sa sobom. Život nijednog žitelja nije bio ugrožen. Niko se od pučanstva nije priključio njihovim redovima. Državnu i općinsku imovinu nisu oštetili ni u čemu. Jedino su u zgradili općinskog poglavarstva pisali njihove krilatice - Živio Staljin, živio Tito. Zivilo bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana«.²⁴

Upravitelj kotarske ispostave u Bosanskom Šamcu, Franjo Šajkaš u svom izvještaju velikoj Župi Posavje od 28. IX 1943. godine, između ostalog, piše:

»Za vrijeme boravka u gradu partizani su skinuli poglavnikove slike, uzeli iz nadleštva pisače mašine i oštetili TT linije.«

Zapovjednik oružničke postaje u opkoljenom Gradačcu 1. IX 1943. godine piše štabu 4. oružničke pukovnije:

»Partizani pored promićbe (propagande) i novačenja novih pristalica priređuju razna sijela i zabave, te pozorišne predstave, gdje se saznaće da odigravaju komade i dobro poznati narodu zagrebački glumci. Narod je prema državnim vlastima jako demoralisan, izgubio je vjeru i svaku nadu u državnu zaštitu, a prema partizanima se pokazuje raspoložen i oduševljen, te istima prilazi i materijalno ih potpomaže. Predlažem da se ova postaja evakuiše, pošto ne mogu vršiti službu jer nemamo izgleda da se ponovnom napadu partizana održimo, a narod je zato da se protiv partizana borba uopće ne prima, a svaki dan oružnicima stižu indirektne prijetnje.«

Ustanove NDH su bile potpuno razbijene. Nisu funkcionišale kotarska oblast u Gradačcu, kotarske ispostave u Bosanskom Šamcu i Odžaku i općinska poglavarstva u Dubravama, Obudovcu, Donjoj Mahali, Orašju, Bosanskom Šamcu, Odžaku, Modrići, Gradačcu i Srnicama. Iz mjesta su rastjerane oružničke postaje, a njihove zgrade demolirane. Potpuno je poremećen planirani prisilni otkup žitarica, a veoma je ograničen izvoz voća. Poziv Hasana Brkića »Ni zrna okupatoru«, objavljen u prvom broju Oslobođenja, prihvatali su posavski i trebavski seljaci.

U selima i varošicama Posavine i Trebave partizani su srdačno dočekani. Domaćini su se utrkivali ko će ih što bolje ugostiti. Narod je izašao na ulice i puteve, izražavajući svoje zadovoljstvo što su oslobodioći došli u njihova naselja. Održavani su zborovi na kojima su govorili predstavnici Partije, vojske i naroda. Svaku noć su održavane partizanske

24 Arhiv VII, fond NDH, k.177, f.8, reg. br. 44.

priredbe, na kojima su nastupale kulturno-umjetničke epipe iz jedinica, uz učešće omladine. Trgovci i zanatlije su otvorili radnje, a neki su prodavali i robu koju su sakrivali od okupatora.

Zapljenjene su velike količine namirnica, najviše brašna, šećera i masnoća. Vojska je bila sita i vesela.

Poslije oslobođenja cijele teritorije Posavine i Trebave, Šesta brigada je rasporedila svoje bataljone na prostoriju Miloševac-Bosanski Šamac-Donja Slatina-Obudovac-Gornji Žabar-Porebrice, a 1. majevička sa Ozrenskim NOP odredom bila je na prostoriji Zelinja-Kožuh-Vranjak-Modriča-Skugrić-Gradačac. Druga krajiška, koja je dopratila Štab 1. korpusa iz srednje Bosne, postavila je svoje bataljone na liniju Paležnica-Živkovići-Skipovac.²⁵ U Bukviku je 21. septembra formirana 3. (muslimanska) brigada divizije/U početku je imala dva bataljona,²⁶ a odmah poslije borbi za oslobođenje Tuzle, u kojima je dala značajan doprinos, narasla je na četiri bataljona.

U takvom rasporedu 17. divizija je ostala do 24. septembra kada se pomjerila na jug, zbog priprema za napad na Tuzlu.

Vrijeme provedeno u Posavini i na Trebavi, od polovine avgusta do kraja septembra, brigade 17. divizije su iskoristile za popunu i sređivanje svojih jedinica, a pored toga razvile su intenzivan politički rad. Partijski rukovodioци bataljona i brigade pomagali su partijskim organizacijama na tenu da se organizaciono srede i učvrste, a komunisti iz brigada, koji su imali više iskustva u partijskom radu, pomagali su partijskim radnicima na terenu da razviju različite forme i metode političkog djelovanja. Učestvovali su na sastancima na kojima su se formirale partijske ćelije i skojevski aktivi.²⁷

²⁵ Naredenje štaba 1. korpusa od 23. IX 1943 (Zbornik IV, knj. 17, dok. 117, str. 361).

²⁶ Za komandanta brigade je postavljen Salem Čerić, za političkog komesara Muhibin Begić, Milutin Pejanović je postavljen za zamjenika komandanta, a Dane Olbina za zamjenika političkog komesara. Uskoro je Pejanovića zamijenio Mirko Batričević. Uz štab brigade se, kao politički radnik, nalazio Mujo Hodžić Crni, prvi komandant Muslimanskog bataljuna Romanijskog NOP odreda iz 1941/42. godine.

²⁷ Od 808 članova KPJ, koliko ih je tada bilo u istočnoj Bosni, 281 se nalazio u 6. istočnobosanskoj i 1. majevičkoj brigadi, a od ukupno 394 kandidanta 147 je bilo pomenutim brigadama. (Izvještaj sekretara PK KPJ za BiH od 18. VIII 1943. - Arhiv VII, mikrofilm IŘP, Sarajevo, rolna 4/295-296).

Politički komesari četa, bataljona i brigada razvili su široku političku aktivnost u narodu. Organizovali su mnoge političke skupove, zborove i priredbe na kojima su nastupali. Kulturno-umjetnička ekipa divizije i kulturno-umjetničke sekcije po brigadama i bataljonima dale su mnoge priredbe na kojima je prisustvovalo po nekoliko stotina ljudi. Jedno vrijeme uz štab 17. divizije, do svog odlaska u srednju Bosnu, nalazili su se i članovi Umjetničke ekipe Vrhovnog štaba koji su svojim nastupom na pozornici ushićivali mnogobrojne Posavce i Trebavce. Na priredbi održanoj 4. septembra u Ceriku istočnobosanski borci su prvi put čuli poemu Skendera Kulenovića Majka Knešpoljka, koju je recitovala glumica Zagrebačkog kazališta Ivka Rutić.

Jedinice su izdavale vijesti, a stigao je i prvi broj lista »Oslobodenje« koji je štampan u Trnovi 30. avgusta. Svuda je čitan Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH upućen Srbima, Muslimanima i Hrvatima, a posebno omladini, štampan u Trnovi istog dana.²⁸

Noću 12/13. septembra na istočnobosansku stranu prešao je preko rijeke Bosne štab 1. bosanskog korpusa NOV i POJ na čelu sa komandantom generalom Kostom Nadom i komesarom Vladom Popovićem. Zamjenik komandanta 1. korpusa, pukovnik Tošo Vujašinović i načelnik Štaba korpusa, pukovnik Jovo Vukotić, stigli su sa Majevice nešto ranije. Štab korpusa se u prvo vrijeme nalazio u blizini Gradačca (zaseok Vida), zatim u Gradačcu, a kasnije se, u vrijeme borbe za Tuzlu, premjestio u rejon Srebrenika.

U septembru 1943. godine, na terenu Posavine i Trebave našao se istovremeno veliki broj vojnih, političkih i partijskih rukovodilaca koji su svojim radom mnogo doprinijeli na razgaranju narodnooslobodilačke borbe u Posavini i Trebavi, na mobilizaciji novih boraca, stvaranju Posavskog i Trebavskog partizanskog odreda, razvoju mreže partijskih i skojevskih organizacija, stvaranju narodnooslobodilačkih odbora, odbora AFŽ i USAOJ-a.

Takav polet narodnooslobodilačkog pokreta u Posavini i u Trebavi, pored objektivnih okolnosti, omogućen je poli-

28 Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, r. 4/372 i 373.

tikom i naporima Komunističke partije Jugoslavije, posebno komunista iz Posavine i sa Trebave, koji su u najtežim uslovima opstanka, rada i borbe bili nosioci samoprijegora i revolucionarne svijesti u borbi za oslobođenje zemlje za bolju budućnost naroda. Iako malobrojna, i u tom periodu organizaciono nedovoljno razvijena da zahvati sva sela posavsko-trebavskog područja, Partija je ipak uspijevala da oko sebe okupi najsvjesniji dio stanovništva i uključi ga u redove narodnooslobodilačke borbe.

FORMIRANJE POSAVSKOG I TREBAVSKOG NOP ODREDA

Stvaranje slobodne teritorije u Posavini i na Trebavi i prisustvo jakih snaga NOVJ na tom području omogućilo je i formiranje Posavskog i Trebavskog NOP odreda.

Posavski NOP odred formiran je u Obudovcu,²⁹ naredbom Štaba 1. korpusa od 17. septembra 1943. Kao jezgro za formiranje odreda poslužila je partizanska četa, koja je osnovana polovinom avgusta 1943. u Bukviku,³⁰ u koju su tokom avgusta i septembra dolazili omladinci iz Gornjeg Žabara, Brvnika, Obudovca i drugih sela Posavine.

Na formiranje odreda stigle su u Obudovac grupe dobrovoljaca iz Miloševca (skoro polovina pristiglih) Kruškovog Polja, Brvnika, Batkuše i Gornje Slatine, a bilo je boraca i grupa i iz drugih sela Posavine, tako da je u odredu na dan formiranja bilo oko 150 boraca koji su svrstani u četiri čete.³¹ Veliku pomoć štabu novoformiranog odreda pružio je Štab 6. istočnobosanske brigade, posebno njen komandant major Miloš Zekić, koji se tada nalazio u Obudovcu. Iz 6. istočnobosanske i 1. majevičke brigade u odred je došlo nekoliko rukovodilaca: Pero Bosić, Markica Milošević, Savo Živković i Nikola Simić, a kasnije i Mehmedalija

²⁹ Tada je formirana partijska čelija u Obudovcu u koju su primljeni: Cvjetin Simićević (sekretar), Makso Teodorović, Đurđo Popović, Pera Jovanović i Mihailo Pejić (Boro Popović n.d. str. 300).

³⁰ Komandir čete je bio Pavlo Bašić, a politički komesar Stevo Živković.

³¹ Nikola Simić, Osnivanje i borbe Posavskog partizanskog odreda 1943. godine, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 486-470.

Tufekčić, pošto je predao dužnost komandanta mjesta u Gradačcu, koju je vršio kratko vrijeme. Oni su imali vojničko i političko iskustvo stečeno u ovim proslavljenim jedinicama. Sam čin formiranja odreda izvršen je svečano, poslije održanog zbora, kod stare škole i crkve. Na zboru na kojem su bili prisutni stanovnici mnogih srpskih i hrvatskih sela govorio je Cvijetin Mijatović Majo, a poslije njega Boro Popović i Vukašin Subotić. Štab 6. istočnobosanske brigade dao je odredu izvjesnu količinu oružja kojim su naoružane čete, a pomagao je i na organizacionom sređivanju u političkoj i vojnoj obuci.

Dvadesetosmog septembra u subotu u Gornjem Žabaru se prišlo formiranju bataljona. Od ranije četiri čete i Bukvičke čete, koja je naknadno pristigla, formirani su Prvi i Drugi bataljon.

Za komandanta odreda postavljen je Nikola Simić Učo, dotadašnji komandant 2. bataljona 1. majevičke brigade, za političkog komesara Boro Popović, partijski radnik na području Posavine, a za zamjenika političkog komesara Petar Kaurinović, partijski radnik iz Bukvika. Zamjenik komandanta odreda postao je nešto kasnije Ibro Dogledović, a na dužnost referenta saniteta došla je Beba Altarac.

Komandant 1. bataljona postao je Marko Milošević, zamjenik komandanta Pavlo Bašić, a politički komesar Savo Živković. U 1. bataljonu na dužnosti komandira četa su bili: Prve - Ilija Kaurinović, Druge - Todor Peranović, Treće - Pero Jovanović. Na dužnosti političkih komesara četa bili su: u Prvoj - Stevo Živković, u Drugoj - Savo Kaurinović, a u Trećoj - Ilija Pajić.

U štab 2. bataljona postavljeni su: Pero Bosić, komandant, Trivo Petra Kaurinović, zamjenik komandanta, Ivan Bumbulović, politički komesar i Košta Živković, intendant. Komandiri četa su bili: Đoko Tadić - Prve, Mika Obrenović - Druge, i Vlajko Arsenić - Treće. Politički komesar Prve čete bio je u prvo vrijeme Ljubo Antić, Druge - Jovan (Damjana) Kerezović i Treće - Petar Đokanov-Kaurinović.

Štab 17. divizije je 23. septembra naredio Štabu odreda da svoje jedinice postavi na liniju Gornji Žabar-Bukvik-Porebrice, radi zatvaranja pravaca koji od Brčkog vode u Po-

savinu, Šesta istočnobosanska brigada je tada svoje bataljone rasporedila na prostoriju Srnice-Špionica-Gornji Hrgovi, u očekivanju pokreta prema Tuzli. Štab Posavskog odreda bio je u stalnoj vezi sa štabom 6. istočnobosanske brigade. Istim naređenjem je bilo predviđeno da, ukoliko dođe do jačeg neprijateljskog napada, jedinice odreda budu podijeljene u manje grupe koje bi manevrisale na terenu Posavine, izbjegavale frontalnu borbu i napadale neprijatelja gdje je na jslabiji. Odredu je takođe postavljen zadatak da razbijenim četničkim jedinicama onemogući ponovo organizovanje. Štab 17. divizije se tada sa divizijskom bolnicom nalazio u Ceriku.³²

Formiranje Trebavskog NOP odreda obavljeno je u sуботу 20. septembra 1943. godine u Skugriću, gdje su pred strojem boraca pročitane naredbe o formirajući odreda i njegova dva bataljona. Kao jezgro za formiranje odreda poslužile su čete i grupe boraca koje su se počele izdvojeno organizovati poslije prvog prodora jedinica 17. divizije na Trebavu polovinom avgusta, a intenzivnije pripreme su nastavljene poslije oslobođenja Modriče. Prvi bataljon odreda bio je sastavljen od ljudstva iz Osječana, Buštelića i Kožuhuha, a Drugi od ljudstva iz Skugrića, Vranjaka i Koprivne.³³ U odredu je u početku bilo oko 160 boraca. U štab Trebavskog NOP odreda postavljeni su: za komandanta Relja Peća, za političkog komesara Slobodan Janković, a za zamjenika komandanta Petar Džigum. Kasnije, koncem oktobra, dužnost političkog komesara je preuzeo Panto Nikolić, a Slobodan Janković je postao zamjenik komesara odreda, i ujedno rukovodilac partijske organizacije u odredu. Omladinski rukovodilac u odredu bio je Mika Dujić, vršilac dužnosti načelnika štaba odreda Živko Knežević, a intendant Đordđe Petrović.

Na dužnost komandanta 1. bataljona postavljen je Savo Simić Adžija. Božo Miličević je došao za političkog komesa-

³² Izvještaj Štaba 17. divizije Štabu 1. bosanskog korpusa 23. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17, dok. br. 118, str. 263/264).

³³ Tako je, na primjer Skugrića četa 2. bataljona formirana odmah poslije oslobođenja Modriče u selu Skugrić, na mjestu zvanom Meraja. Poslije zbroja na kome je govorio Mika Štanković prijavilo se u četu 78 boraca. Neki su poslije prešli u 6. i 15. brigadu tako da je u četi ostalo 43 borca (Izjava Pere Stankovića - kod autora).

ra tog bataljona, a Damjan Petrović za intendantu. Komandir Prve čete bio je Nedo Blagojević, a komandir Druge - Radovan Petrović. Politički komesar 1. čete bio je Đokan Čakarević, a Druge - Cvjetko Arsenić. Nedo Blagojević je ujedno bio i zamjenik komandanta.

U Drugom bataljonu komandant je bio Cvjetko Stojanović-Jerković, a politički komesar Andelko Radić. Zamjenik komesara bataljona bio je Mitar Mitrović, zamjenik komandanta Košta Radojević, intendant Živan Dimitrijević, a omladinski rukovodilac Jovica Jovičević. U 1. četi komandir je bio Košta Radojević, a politički komesar Mitar Kojić. Komandir 2. čete bio je Ignjat Simkić, a politički komesar Jovo Žarić. Košta Radojević je bio ujedno i zamjenik komandanta bataljona.

Naredbom štaba 1. bosanskog korpusa od 23. septembra, Trebavski NOP odred je stavljen pod komandu 1. majevičke brigade i dobio zadatak da se postavi na liniju Cerov Gaj-Poturice i zatvori pravce koji iz doline rijeke Bosne vode prema Sjenini. Prva majevička brigada je postavljena na prostoriju Sjenina-Lukavica-Zoje, sa zadatkom da spriječi ispadne četnika sa pravca Becanj-Stanić Rijeka. Brigadi je takođe, u okviru predstojećeg napada na Tuzlu, stavljeno u zadatak da ruši željezničku prugu Dobojsko-Tuzla na dijelu Bojlanjic-Karanovac. Jedan bataljon 1. majevičke brigade nalazio se na Dugim Njivama i davao obezbjeđenje za komande mjesta u Modrići i Gradačcu. Bilo je predviđeno da se u slučaju jačeg neprijateljskog napada komande mjesta Modriča i Gradačac povuku u pravcu Dugih Njiva.³⁴

BORBENA DEJSTVA TREBAVSKOG I POSAVSKOG NOP ODREDA DO POČETKA 1944. GODINE

Do kraja septembra 1943. godine sav sjeverni dio istočne Bosne bio je oslobođen, čitava Posavina, Trebava, Semberija i Majevica sa gradovima Bijeljinom, Zvornikom, Gra-

³⁴ Naređenje Štaba 1. bosanskog korpusa Štabu 17. divizije 23. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17, dok. 117, str. 261/262).

dačcom, Bosanskim Samcem, Modričom, Orašjem i Janjom. Neprijatelj je držao jače garnizone samo u Brčkom, Tuzli i Doboju i nešto slabije duž komunikacije Dobojsko-Tuzla.

Da bi što uspješnije riješio osnovne zadatke koje je Vrhovni štab NOV i POJ postavio pred partizanske snage u istočnoj Bosni, štab 1. bosanskog korpusa donio je 27. septembra odluku da napadne Tuzlu i okolna neprijateljska uporišta. Uslovi za oslobođenje Tuzle koja je služila neprijatelju kao oslonac za preduzimanje dejstava ka Majevici, dolini Spreče, Birču, Trebavi, Ozrenu i Konjuhu, bili su povoljni, a njeno oslobođenje diktirali su jaki vojni i politički ciljevi. Glavne njemačke snage bile su angažovane ka jadranskoj obali i u zapadnom dijelu zemlje, pa nije postojala opasnost od jače intervencije. Krajem septembra su u Tuzli i okolnim garnizonima bile neprijateljske snage jačine jedne divizije, koje su se sastojale uglavnom od domobranksih jedinica, oružnika, jedinica DOMDO pukovnije i manjeg broja ustaša i gestapovaca. Jedan njemački bataljon je na dva dana prije napada povučen u Dobojsku, a u Tuzli se nalazila samo jedna njemačka oklopna četa.³⁵ Oslobođanjem Tuzle otvarale su se široke mogućnosti za mobilizaciju ljudstva, naročito radnika, i uspješno dejstvo NOP-a i jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni.

U drugoj polovini septembra je situacija za neprijatelja u istočnoj Bosni postala teža. O tome je vladu NDH, veliki župan Župe Usora i Soli sa sjedištem u Tuzli izvijestio ovim riječima:

»Hrvatsko pučanstvo je jednim dijelom izgubilo nadu u povoljan ishod rata. Usljed toga pojavili su se znaci neotpornosti i pasivnog držanja.... Na područjima velike župe Usora i Soli još je jedino Tuzla ostala pošteđena ulaska partizana, ali i nad njom visi Demoklov mač vječite partizanske opasnosti... Zadnji vojnopolitički događaji u svijetu ostavili su vrlo težak dojam u hrvatskom javnom mnjenju. Kapitulacija Italije, razoružanje italijanskih divizija, teške borbe na istočnom frontu i stalni napadi partizana, uslovili su javno govorkanje o lošoj situaciji u Hrvatskoj«.³⁶

³⁵ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd, 1967, knj. 1, str. 605 (u daljem tekstu - Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knj. 1, str. 605).

³⁶ Izvještaj velike župe Usora i Soli od 14. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17. dok. 199, str. 460).

U okviru operacije za oslobođenje Tuzle, zadatak zatvaranja pravca prema Doboju i onesposobljavanja željezničke pruge i puta Dobojsko-Tuzla dobile su jedinice 1. majevičke brigade, Trebavskog i Majevičkog NOP odreda.³⁷ Posavskom NOP odredu dat je zadatak da sa pravca Gradačac-Srnice obezbijedi raspored glavnine 17. divizije i divizijsku bolnicu koja se nalazila u Donjem Srebreniku,³⁸ a Trećoj vojvođanskoj brigadi je naređeno da sprječi intervenciju neprijateljskih snaga iz Brčkog prema Tuzli.

Prva majevička brigada i Trebavski odred su 28. septembra krenuli preko Bukve ka Gračanici. Istog dana su bez otpora ušli u Gračanicu i porušili prugu dužine oko 1 km, na dionici Karanovac-Suhopolje i postavili se na visove sjeverno od pruge i puta Dobojsko-Tuzla.³⁹

Poslije podne, 30. septembra, neprijateljska motorizovana grupa Fišer, koja se sastojala od tri ojačana njemačka bataljona i jednog bataljona domobrana, nadirući od Doboja prodrla je do Gračanice. Iznenadnim i odlučnim protivnapadom jedinica 1. majevičke brigade i Trebavskog odreda neprijatelj je odbačen na rijeku Spreču, odakle se, uz pomoć četnika povukao ka Doboju.

Sutradan 1. oktobra neprijatelj se bolje pripremio, izveo napad i uspio da potisne partizanske bataljone do sela Donja Lohinja. U poslijepodnevnim časovima izvršen je ponovni protivnapad sa boka, po cijeloj dužini neprijateljske kolone. Nijemci su se morali opet povući. Pred mrak su jedinice 1. majevičke brigade napale neprijateljsku posadu na željezničkoj stanici u Miričini, koja se brzo predala. Neprijateljska posada koja je bila na željezničkoj stanici Bosansko Petrovo Selo odstupila je bez borbe prema Doboju.⁴⁰

³⁷ Zapovijest Štaba 1. bosanskog korpusa od 27. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17, dok. 127, str. 278-283).

³⁸ Obavještenje Štaba 1. bosanskog korpusa od 1. X 1943. Štabu 1. majevičke brigade (Zbornik IV, knj. 18, dok. 2, str. 10).

³⁹ U noći 26/27. septembra dva bataljona Prve majevičke brigade (2. i 3.) vodili su vrlo tešku borbu sa četnicima u Skipovcu kod Gračanice, pa je zbog toga u okviru zadatka obezbjeđenja pravca od Doboja, brigadi i odredu naloženo da sprječe eventualni napad četnika.

⁴⁰ Saopštenje Štaba 1. bosanskog korpusa od 2. X 1943. (Zbornik IV, knj. 18, dok. 9, str. 29).

Tuzla je oslobođena 2. oktobra. Istog dana neprijatelj je iz Doboja izvršio nov snažan napad na bataljone 1. majevičke i Trebavskog odreda i ovladao Gračanicom. Uprkos protivnapadima neprijatelj je, uz snažnu podršku avijacije, 3. oktobra odbacio brigadu i odred sjeverno od komunikacije Doboj-Tuzla i prodro u Lukavac gdje je iznenadio jedinice Majevičkog NOP odreda. Majevički odred, pošto nije bio obaviješten o prodoru neprijatelja iz Gračanice, pretrpio je osjetne gubitke i povukao se na visove sjeverno od komunikacije.

U takvoj situaciji Štab 3. korpusa (naredbom Vrhovnog štaba od 5. oktobra 1943, Štab 1. bosanskog korpusa preimenovan je u Štab 3. korpusa NOV i POJ) preuzeo je odmah mjeru za odbranu oslobođene Tuzle. Naredio je da se izvrši snažan protivnapad na uklijenjenog neprijatelja. Sa fronta kod Bukinja neprijatelja su napale 6. istočnobosanska i 2. krajiška brigada,⁴¹ a 1. majevička (koja je pomenutom naredbom postala 15. majevička), Trebavski i Majevički odred dobili su zadatku da sjeverno od komunikacije Doboj-Tuzla napadaju izduženu neprijateljsku kolonu u bok i u pozadinu.⁴² Kasnije je u borbu na lijevom krilu uvedena 16. muslimanska (ranije 3.), a na desnom krilu 1. vojvođanska brigada.⁴³ U okviru opštег zadatka Trebavski odred je imao poseban zadatak da napadne neprijateljsku kolonu kod Miričine, gdje se pretpostavljalno da se nalaze pozadinske jedinice glavnine neprijateljskih snaga.

Tako je na prilazima Tuzle došlo do veoma oštih borbi, jer je neprijatelj uporno nastojao da povrati grad. Protivnapanadi jedinica NOV i POJ su u potpunosti uspjeli, pa je neprijatelj bio primoran da naglo odstupi prvo prema Lukavcu, a kasnije prema Miričini. Osmog oktobra 15. majevička i 1. vojvođanska brigada su ušle u Puračić.⁴⁴

⁴¹ U štabu 2. krajiške tada su bili: Dragan Stanić komandant, Idriz Čejvan politički komesar, Dušan Egić zamjenik komandanta i Vojin Lukić zamjenik političkog komesara. Kasnije je za načelnika štaba došao Anton Kulundžić.

⁴² Zapovijest Štaba 3. korpusa od 6. X 1943. (Zbornik IV, knj. 18, str. 80-82).

⁴³ Štab 1. vojvodanske brigade je imao ovakav sastav: Marko Perićin Kamjenjar, komandant; Paško-Romac Zdravko, politički komesar; Ilija Bogdanović, zamjenik komandanta i Ljubo Momčilović, zamjenik komesara.

⁴⁴ Gligo Mandić, n.d., str. 39-60.

S obzirom na način vođenja borbi i manevar snaga, oslobođenje i odbrana Tuzle predstavljaju veoma uspješnu operaciju. Odluka štaba 3. korpusa da za obezbjedenje pravca prema Doboju angažuju trećinu snaga koje su u početku učestvovale u napadu, pokazala se presudnom za uspjeh cijele operacije. Oslobođenjem Tuzle postignut je ogroman vojni i politički uspjeh. Zadat je težak udarac neprijatelju, a NOV je postigla prestiž u istočnoj Bosni. Došlo je do velikog priliva novih boraca, najviše radnika i omladinaca. To je omogućilo formiranje novih brigada (17., 18. i 19.), Tuzlanskog NOP odreda i 27. istočnobosanske divizije.

Poslije odlaska jedinica 17. divizije ka Tuzli, na cijeloj teritoriji, u trouglu rijeka Bosna-Sava-Tinja, našao se samo novoformirani Posavski NOP odred. On je dobio zadatak da obezbijedi, od intervencije sa sjevera, jedinice koje su napadale Tuzlu i da se postavi na liniju Gradačac-Srnice. Odmah po prijemu zadatka odred je izvršio marš iz Bukvika pravcem Špionica-Srnice-Gradačac. Čim su četnici saznali za odlazak jedinica NOV ka Tuzli, pošli su u napad na Gradačac sa namjerom da unište odred i da opljačkaju grad. Bili su uvjereni da im Posavski NOP odred ne može pružiti jači otpor. Četnici su stigli pred grad, kada su jedinice odreda stupile iz pokreta u borbu, izvršile snažan protivnapad i protjerali četnike koji su se razbjježali.

Intervenciju 5. lovačke pukovnije iz Brčkog prema Tuzli odbila je 3. vojvodanska brigada.⁴⁵

Prema planu Vrhovnog štaba, poslije uspjeha u dolini Spreče, jedinice 3. korpusa trebalo je da prenesu težište svojih dejstava prema jugoistoku na područje Sarajeva, Višegrada i Goražda. U duhu tog plana štab 3. korpusa je uputio 17. diviziju najprije na Ozren, zatim na Vareš, a odatle na Romaniju, a 27. diviziji dao zadatak da zauzme Sokolac i Rogaticu i protjera četnike koji su pod neposrednom komandom Draže Mihailovića prodrli iz Srbije u jugoistočnu Bosnu. Sesnaesta vojvodanska divizija dobila je zadatak da dej-

⁴⁵ Radovan Panić, Treća Vojvodanska brigada, str. 128-129, Vojnoizdavački zavod, 1980, Beograd.

stvuje na operativnom području Posavine, Trebave, Sembrije i Majevice i da po mogućnosti oslobodi Brčko.⁴⁶

U vrijeme dok je boravio u neposrednoj blizini Tuzle, Trebavski NOP odred se snabdio izvjesnom količinom oružja, odjeće i obuće. U svakom bataljonu bilo je po 2 puško-mitraljeza. Poslije protjerivanja neprijatelja sa pravca Dobojskog-Tuzla, Trebavski NOP odred krenuo je zajedno sa 1. vojvođanskim brigadom na sjever. Ponovo su oslobođili Gračanicu. Neprijatelj je pružio slabiji otpor na visovima kod Karanovca. Do polovine oktobra Trebavski NOP odred je zajedno sa bataljonima 1. vojvođanske brigade prokrstario terenom Trebave, nenaišavši na ozbiljniji otpor četnika. Poslije toga 1. vojvođanska brigada produžila je prema Brčkom, a Trebavski NOP odred je ostao na prostoriji Srnice-Gradačac-Skugrić. Južno je održavao vezu sa 18. hrvatskom brigadom (pod čijom se operativnom komandom nalazio) koja je držala položaje kod Lukavca i zatvarala pravac Dobojskog-Tuzla, a sjeverno sa Posavskim NOP odredom.

Uskoro je u Modrići formiran i 3. bataljon Trebavskog NOP odreda od omladinaca iz Modriče, Riječana, Tarevaca, Odžaka, Dugog Polja, Dobrinje, Garevca, Kladara i drugih sela. U prvo vrijeme čete su se zvali po nazivima mjesta. Prvo su formirane Modrička i Tarevačka, a kasnije Odžačka. Vrštene su pripreme i za formiranje Garevačke čete. Prije formiranja štaba 3. bataljona čete su bile pod komandom 3. bataljona Posavskog odreda, što je diktirala tadašnja situacija. Za komandanta bataljona postavljen je Mehmed Mujbegović, a prvo vrijeme dužnost političkog komesara vršio je Muhamed Kladnjak, koga je poslije nekoliko dana zamijenio Vid Dević. Zamjenik komandanta bio je Mate Belić. Komandir 1. čete je bio Hasan Mulić, Druge - Sakib Zečić a Treće - Mehmedalija Sendijarević. Jedno vrijeme komandir 1. čete je bio i Safet Doratić. Politički komesari četa u bataljonu su bili: Ibrahim Mujbegović, Pero Kovačević i Abdurahim Otačnović.

Treći bataljon je dejstvovao u trouglu Modriča-Odžak-Bosanski Šamac, sprečavao ispadne neprijateljskih

⁴⁶ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knj. 1, str. 607-608.

jedinica na slobodnu teritoriju Posavine i Trebave, razvijao širok politički rad na terenu, radio na mobilizaciji novih boraca i razvio obavještajnu aktivnost. U tom radu je postigao znatne rezultate.

Posavski NOP odred ostao je na sektoru Gradačac-Srnice do povratka Trebavskog NOP odreda. Za vrijeme boravka Posavskog odreda u okolini Gradačca, došlo je do osnivanja 3. bataljona koji je formiran 7. oktobra od ljudstva iz partizanskih straža iz Gradačca, Donje Zelinje, Vučkovaca, Mionice i drugih podtrebavskih sela. Bataljon je imao 304 borca svrstanih u 5 četa. Naoružan je sa 275 pušaka, 2 mitraljeza i jednim puškomitraljezom. U štab 3. bataljona postavljeni su: za komandanta Mujo Tipura, za političkog komesara Mehmedalija Tufekčić, za zamjenika komandanta Dedo Šakić, za intendanta Alija Repčić i za referenta saniteta Bešlaga Korajkić.

Komandni sastav Prve čete sačinjavali su: komandir Ivo Domzet, zamjenik komandira Osman Delić, politički komesar Ekrem Taslidžić i ekonom Husein Skenderović; sastav Druge čete - komandir Hamid Bahić i zamjenik Šalim Bašić (politički komesar i zamjenik komesara nisu imenovani); Treće - komandir Ragib Klopić, zamjenik komandira Akif Huseljić, politički komesar Hazim Jašarević, (zamjenik nije imenovan) ekonom Zećir (Alje) Bristrić; Četvrte - komandir Osmah Sušić, (zamjenik komandira nije imenovan) politički komesar Šefkija Dajić, (zamjenik komesara nije imenovan) ekonom Hasan Gubaljević; Pete - komandir Smajo Osmanlić, politički komesar Ibrahim Alić, zamjenik komandira Numan Subašić.

U bataljonu je u početku bilo mnogo omladinaca i boraca koji su od ranije pomagali i simpatisali NOP, ali nije bilo partijske organizacije. Okružni komitet KPJ je u bataljon uputio 2 člana KP iz Gradačca, a u jedinici su primljena 4 nova člana, tako da je početkom novembra u bataljonu, zajedno sa komesarom bataljona, bilo 7 članova KPJ. U 3.

bataljonu, nije bilo zamjenika političkog komesara kao ni u ostala 2 bataljona Posavskog odreda, već su komesari vršili i dužnost partijskog rukovodioca.⁴⁷ U 1. i 2. bataljonu bilo je 25 članova KP, a u odredu su djelovala 4 aktiva SKOJ-a.

U Srebrenik su, a zatim i u Gradačac početkom druge dekade oktobra stigli iz oslobođene Tuzle Rodoljub Čolaković i Avdo Humo, članovi PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i sa njima pukovnik Sulejman Filipović.⁴⁸ Njih je od Srnice do Gradačca pratila 2. četa 2. bataljona Posavskog NOP odreda.

U Srebreniku, Gradačcu i okolnim selima stanovnici koji su u većini bili prijateljski raspoloženi prema NOP-u, srdačno su dočekali ove rukovodioce i odazvali se pozivima da prisustvuju zborovima i konferencijama. U Gradačcu je održan veliki narodni zbor na kome je bilo prisutno oko hiljadu stanovnika ovog grada i okoline. Govorili su Rodoljub Čolaković, Sulejman Filipović, Avdo Humo i Boro Popović, politički komesar Posavskog NOP odreda. Istog dana naveče održana je konferencija sa uglednim Muslimanima iz Gradačca i okoline. Tema razgovora je bila masovniji priliv Muslimana u jedinice NOV i POJ.

Učinjeni su pokušaji da se na stranu NOP-a privuče istaknuti prvak HSS iz Posavine Mato Mikić, ali je on to odbio izgovarajući se da to ne može učiniti »bez privole svoga predsjednika« (Vlatka Mačeka)⁴⁹

*

Trebavski NOP odred je u to vrijeme uglavnom bio orijentisan prema Trebavi i dolini Bosne. Četnici su se uglavnom nalazili u okolini Dugih Njiva. To su bili mobilisani i

⁴⁷ Izvještaj OK KPJ za Trebavu i Posavinu Oblasnom KP za istočnu Bosnu od 6. XI 1943. Arhiv VII, Mikrofilm IPR, Sarajevo, rolna 5/53-58.

⁴⁸ Pukovnik Sulejman Filipović komandant neprijateljskog garnizona u Tuzli od 1941. je održavao kontakte sa rukovodstvom NOP-a za istočnu Bosnu i ponudio svoje usluge. Sa još 77 bivših oficira domobranstva NDH, po oslobođenju Tuzle potpisao je proglašenje proglas koji je emitovan preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. U proglašu se pozivaju ostali pripadnici domobranstva NDH da se pridruže narodnooslobodilačkoj vojsci.

⁴⁹ Rodoljub Čolaković, n.d., knj. 2, str. 469-474.

zavedeni seljaci koji su se na položajima oko Dugih Njiva smjenjivali svaka četiri dana. Četnički oficiri su tu masu od nekoliko stotina ljudi držali na uzdi i kažnjavali zbog učestalog bježanja sa položaja i izbjegavanja kuluka i obaveza u hrani. Iako je štab Trebavskog NOP odreda pokušavao privoditi te seljake da pristupe NOP-u, oni su to odbijali bojeći se represalija Dražinih oficira i Nijemaca.

Drugi bataljon Trebavskog odreda, čitav ili njegovi dijelovi, često je patrolirao pravcem Krečane-Tolisa-Skugrić, zbog obezbjeđenja saobraćaja Gradačac-Modriča i zbog propagandnog djelovanja u trebavskim selima. Dopirao je i do Dugih Njiva, ali su četnici izbjegavali borbu. Dvadesetdevetog novembra 1943. bataljon je u Skugriću zarobio sedam četnika koje je poslije razoružavanja pustio.⁵⁰

Treći (modrički) bataljon odreda koji je u početku imao 120 do 130 boraca brojno je ojačao, popunom iz Odžaka.³¹ Partijska organizacija iz Odžaka pripremila je sa Odžačkom četom bataljona napad na oružničku postaju u Odžaku, čiji je zapovjednik Petar Gugić sarađivao sa NOP-om. Insceniran je napad na zgradu postaje i oružnici su se bez otpora predali.

Prvi bataljon i dijelovi Drugog bataljona Trebavskog NOP odreda su 2. novembra dočekali u Srnicama grupu partijsko-političkih rukovodilaca iz istočne Bosne koji su iz oslobođene Vlasenice preko Tuzle i Srebrenika krenuli u centralnu Bosnu da bi u Jajcu, odnosno Mrkonjić Gradu prisustvovali II zasjedanju AVNOJ-a i I zasjedanju ZAVNO-BiH-a. U toj grupi bili su: Rodoljub Čolaković, Avdo Humo, dr Vojislav Kecmanović Đedo, budući prvi predsjednik ZAVNOBiH-a, Sulejman Filipović, Aleksandar Preka, Ante Ka-

⁵⁰ Arhiv VII, fond NOP k. 1627, f.3, reg. br. 1/1 i 2/1.

³¹ Partijska organizacija u Odžaku pripremila je grupu omladinaca za odlazak u odred. Članovi KPJ su prethodno razgovarali sa roditeljima tih omladinaca. U toku noći oni su iz Odžaka stigli na obalu Bosne naspram Modriče, gdje ih je čekao i obezbjedio prelazak jedan vod Modričkog bataljona na čelu sa komandantom Mehmedom Mujbegovićem. Prevozio ih je Rafo Kovačević u svom malom čamcu u koji je moglo stati najviše 5-6 ljudi. U toku prevoženja jedne ture neko je bacio bombu u čamac od koje je teško ranjen Redžo Čaušević, a lakše nekoliko boraca. Kasnije se otkrilo da je bombu bacio ustaša Želić iz Riječana koji je prije nekoliko dana stupio u odred.

menjašević, Jure Begić, Bogomir Brajković, Pero Đukanović i Mile Perković. Sa grupom partijsko-političkih rukovodilaca kretali su se avijatičari i radnici u industriji aviona, koji su prikupljeni u jedinicama 3. korpusa za popunu prvih vazduhoplovnih jedinica NOV i POJ. Među njima se nalazio i Franjo Kluz, prvi partizanski pilot.

Sutradan, 3. novembra 1. bataljon Trebavskog NOP odreda je dopratio ovu kolonu u Gradačac, gdje je naveče održana konferencija sa građanima, na kojoj su govorili istaknuti politički rukovodioci istočne Bosne. Slijedećeg dana bataljon ih je preko Čardaka dopratio u Modriču, gdje se nalazila, kao posada, Modrička četa 3. bataljona Trebavskog odreda. Petog novembra prešli su rijeku Bosnu i stigli u Majevac gdje su ih dočekala dva bataljona 12. krajiške brigade na čelu sa komandantom brigade proslavljenim junakom sa Kozare - Petrom Mećavom. Oni su doveli komoru sa oko 100 tovarnih konja da preuzmu oko vagon soli koja je iz oslobođene Tuzle preko Srebrenika transportovana do Modriče, a odatle prebačena preko rijeke Bosne za potrebe jedinica NOV i POJ i naroda u srednjoj Bosni i Bosanskoj krajini.⁵²

Pošto su uspješno obavili dodijeljeni zadatak i vijećnike bezbjedno sproveli do krajiških jedinica, 1. bataljon i dio 2. bataljona su se, istim putem, vratili na svoje položaje.

Početkom decembra u Trebavskom NOP odredu je bilo 14 članova KPJ, svrstanih u 3 partijske organizacije (u štabu odreda i u dva bataljona po jedna, dok u jednom bataljonu nije bilo partijske organizacije).⁵³ U odredu je tada bilo 5 aktivaca SKOJ-a sa 36 članova.

Okružni komitet KPJ je zajedno sa Štabom Posavskog NOP odreda donio odluku da 1. i 2. bataljon odreda učestvuju u predstojećem napadu jedinica 16. divizije na Brčko.

⁵² So i druge namirnice zaplijenjene u oslobođenoj Tuzli danima su prevelačili na svojim kolima, mnogi seljaci iz sela opština Srebrenik, Gradačac i Modriča. Evakuacijom je rukovodio Haso Buric.

⁵³ Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 1. XII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 5/312-316).

Poslije odlaska 1. i 2. bataljona Posavskog odreda, 3. bataljon ostao je sam u Gradačcu i okolini, sa zadatkom da zatvori pravce koji sa sjevera i zapada ulaze u Gradačac. Treći bataljon će ostati odvojen od ostalih snaga odreda sve do februara 1944, tj. do formiranja Posavsko-trebavskog odreda. Njegove čete će obezbjeđivati grad i omogućiti nesmetano djelovanje narodnooslobodilačkih odbora, organizacija KPJ i SKOJ-a, NOP-a i AFŽ na terenu oko Gradačca.

Prvi i Drugi bataljon odreda, koji su pri dolasku novih boraca imali 212 boraca, zajedno sa Štabom odreda krenuli su iz Gradačca ka Bukviku.

U Brčkom su se u oktobru 1943. nalazile znatne neprijateljske snage. Tu su bili 5. i 8. lovački puk, 7. artiljerijski divizion, 2. inžinjerijski bataljon, jedan bataljon DOMDO pukovnije, nešto ustaša i Nijemaca. U Gunji preko Save nalazio se 1. bataljon 5. lovačkog puka.⁵⁴ To je, u stvari, bio kompletan 3. domobranski zdrug. U okolnim neprijateljskim uporištima na lijevoj obali Save (u Županji, Vinkovcima, Vukovaru, Rumi i Šidu) nalazile su se dvije njemačke divizije, koje su upravo izvodile ofanzivna dejstva u Sremu i Slavoniji protiv partizanskih jedinica, pod komandom Glavnog štaba NOV i POJ Vojvodine.

Neprijatelj je u Brčkom, na vrlo uskom prostoru držao jake snage. On je cijenio vojnički značaj Brčkog koje mu je služilo kao mostobran za nastupanje ka Bijeljini, Tuzli, Gradačcu i Bosanskom Šamcu i za obezbjeđenje željezničke pruge Brčko-Vinkovci i, posredno, pruge Beograd-Zagreb na dijelu od Vinkovaca do Mitrovice, koju su često napadali sremski i slavonski partizani.

Spoljna odbrana Brčkog počivala je na fortifikacijski uređenim položajima sa rovovima, betonskim i zemljanim bunkerima i minskim poljima ispred njih. U gradu su mnoge zgrade građene od tvrdog materijala uređene za kružnu odbranu, a posebno kasarne u lageru. Oko željezničkog mosta na slavonskoj strani izgrađeni su bunkeri.

Prilikom boravka komandanta 16. divizije u Tuzli, početkom oktobra, donesena je odluka da 16. divizija pripremi

⁵⁴ Zbornik IV, knj. 18, dok. 213, str. 548.

i izvede napad na Brčko." Ofanziva njemačke 173. divizije, 1. kozačke konjičke divizije i 901. njemačkog oklopnog puka koja je bila u punom zamahu na području Srema i zapadne Slavonije ubrzala je odluku da se Brčko što prije napadne. Napadom na Brčko želio se olakšati položaj jedinicama NOV i POJ u Sremu i istočnoj Slavoniji i proširiti slobodna teritorija u istočnoj Bosni.

Prema planu napada 2. vojvođanska i dijelovi 4. vojvođanske brigade trebalo je da zauzmu Gunju i most na Savi i da zatvore pravce koji iz Vinkovaca i bosutskih šuma vode ka Brčkom. Treća vojvođanska brigada i Majevički partizanski odred imali su zadatku da napadnu grad u zahvatu puteva Brčko-Bijeljina i Brčko-Tuzla, a 1. vojvođanska brigada sa 1. i 2. bataljonom Posavskog NOP odreda u zahvatu puteva Brčko-Srnice i Brčko-Orašje.⁵⁶

Druga vojvođanska brigada⁵⁷ prebacila se 17. oktobra preko Save kod Rajevog Sela. Slijedećeg dana se sa dijelovima 4. vojvođanske brigade, koja je tada bila u fazi formiranja, kod Posavskih Podgajaca sukobila prvo sa jednom neprijateljskom kolonom, jačine ojačanog bataljona, koja se iz Županje kretala prema Gunji, a zatim sa drugom neprijateljskom kolonom, jačine dva bataljona, koja je iz Gunje pošla radi povezivanja sa kolonom iz Županje. Do kraja dana obje kolone bile su prisiljene da odstupe u pravcu Brčkog.

Napad na grad otpočeo je 19. oktobra u 20 časova. Bataljoni 1. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda napali su grad sa zapadne strane i uspjeli da potisnu neprijatelja iz rovova na spoljnoj odbrani grada i stignu do samog mjeseta. Napadajući od Gorica uz drum Lončari-Brčko jedinice Posavskog odreda stigle su u blizini gradske bolnice gdje su zaustavljene. Jedna patrola odreda uspjela je prijeći put Brčko-Brka i ući u grad, vratiti se i donijeti obaveštenja o neprijateljskim otpornim tačkama. Istog dana nepri-

⁵⁵ Zbornik IV, knj. 18, dok. 25, str. 248.

⁵⁶ Zbornik IV, knj. 18, dok. 213, str. 547 i knj. 19, dok. 28 str. 97-98.

⁵⁷ Štab 2. vojvođanske brigade je imao ovakav sastav: Radosav Jović, Miško, komandant; Drago Dikić, politički komesar; Mirko Milanović, zamjenik komandanta i Ljubica Stanimirović, zamjenik političkog komesara.

jatelj je izvršio protivnapad sa jačim snagama i odbacio jedinice odreda ka selu Gorice. Još tri puta bataljoni su pokušali da prođu u grad, ali su zadržani na utvrđenim položajima pred samim gradom. Neprijatelj je organizovao jaku odbranu i precizan sistem vatre na liniji prvih gradskih kuća, postavivši ispred njih minска polja i žičane prepreke.

Treća brigada je slomila spoljnju odbranu neprijatelja na istočnoj strani grada, zauzela Stolin i stigla do utvrđenih kasnari u lageru, ali dalje nije mogla zbog jakog otpora neprijatelja. Uporni napadi, 1. i 3. brigade i Posavskog NOP odreda trajali su sa prekidima dva dana i dvije noći. Druga vojvođanska brigada je 20. oktobra zauzela Gunju i bunkere na prilazima mostu koji je donekle onesposobila, ali dalje nije mogla zbog jakog otpora neprijatelja koji je potpomagala avijacija. Avioni su po čitav dan bombama zasipali položaje partizanskih jedinica. Neprijateljska artiljerija je takođe bila veoma aktivna i ometala je manevar vojvođanskih jedinica.

Sutradan, 21. oktobra, dva bataljona 2. vojvođanske brigade su orijentisana na prostoriju Bosut-Višnjićevo sa zadatkom da zatvore pravac koji iz Morovića vodi ka Gunji, a dva bataljona 4. vojvodanske brigade zatvorili su pravce Bošnjaci-Gunja i Lipovac-Vrbanja. Došlo je do borbe sa jačim njemačkim snagama koje su tim pravcima hitale u pomoc opkoljenom neprijateljskom garnizonu u Brčkom. Jake neprijateljske snage uspjele su tog dana da se probiju preko Gunje u Brčko, pa je štab 16. divizije naredio da se napad obustavi. Sve jedinice pod komandom 16. vojvođanske divizije su se povukle na sjeverne padine Majevice. Jedinice Posavskog odreda su se postavile na položaje u Bukviku. Uzroci neuspjeha napada su raznovrsni, ali je osnovno da je omjer snaga i sredstava bio mnogostruko nepovoljan za napadača. Vojvođanske jedinice su u trodnevnim borbama pretrpjeli velike gubitke. Oko 300 boraca je izbačeno iz stroja.⁵⁸

U napadu na neprijateljski garnizon u Brčkom, učestvovao je 5. bataljon 3. vojvođanske brigade - Muslimanski bataljon - formiran početkom oktobra 1943. godine od omladinaca i pripadnika DOMDO pukovnije iz Brnjika, Vra-

⁵⁸ Radovan Panić, n.d., str. 142.

žića, Šatorovića, Rahića i drugih muslimanskih sela iz zapadnog dijela brčanskog sreza. Prvo je formirana jedna četa na čelu sa komandirom Dževadom Kobičem, a zatim druga četa i Štab bataljona u sastavu: Hasan Kovačević, komandant; Jusuf Huršidić, politički komesar i Enis Dervišević, zamjenik političkog komesara. Huršidić i Dervišević su uskoro na zahtjev Okružnog komiteta KPJ za Majevicu upućeni na teren kao partijsko-politički radnici, a za novog političkog komesara bataljona naimenovan je Esad Cerić. Bataljon je brojao oko 120 boraca.⁵⁹

Do kraja oktobra pristigle neprijateljske snage (vlasovci) vrše ofanzivne akcije u Sremu i istočnoj Slavoniji, gdje čine strašne zločine nad stanovništвом, ubijajući starce, žene i djecu i paleći domove. Te jedinice pokušavaju da prodrnu u pravcu Bijeljine, Tuzle i Gračanice, ali nailaze na snažan otpor jedinica 16. divizije. Dolazi do žestokih borbi kod Rače i Janje, a na sektoru 1. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda kod Omerbegovače, Palanke i Boderišta.⁶⁰

Trećeg novembra brodovi ratne mornarice NDH »Petričica« i »Ustaša« plovili su iz Županje ka Brčkom. Brod »Ustaša« je teglio deregliju sa hranom za jedinice 3. domobranskog zdruga u Brčkom. U visini sela Gorice, sa desne obale Save, borci 1. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda otvorili su vatru. »Petričica« je pogodena na više mjesta mećima iz protivoklopne puške, a brod »Ustaša« je potpuno izgorio. Partizani su uspjeli da odvuku deregliju sa namirnicama (brašno, šećer, pirinač, cigarete i dr.) na desnu stranu rijeke, isprazne je i zapale. Iz Brčkog su odmah upućena tri tenka i jedna četa domobrana, ali su u svom nastupanju bili odbijeni, pa su se pred mrak morali vratiti u grad. Sutradan, 4. novembra, iz Brčkog je prema Gorici krenula jedna domobraska četa sa 5 njemačkih tenkova i stigla do Prnjatovićevog salaša. Nijemci su domobrane isturili ispred tenkova. Partizani su otvorili vatru, domobrani su se povukli, a tenkovi su ih morali štititi u povlačenju prema Brčkom.

⁵⁹ Radovan Panić, n.d., str. 134.

⁶⁰ Oslobođilački rat, knj. 1, str. 618-619; Zbornik IV, knj. 19, dok. 28, str. 98-100.

Dva neprijateljska aviona su mitraljirala borce i izbacila bombu koja nije eksplodirala.⁶¹ Od 5. do 7. novembra neprijateljske jedinice iz Brčkog upućuju svoje izviđačke dijelove u pravcu položaja koje su držale jedinice 1. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda.

Pošto je koncentrisao jače snage u Brčkom, Gračanici i Doboju, neprijatelj je od 7. do 11. novembra, preuzeo napade iz tih garnizona, sa ciljem da ponovo osvoji Tuzlu. Sedmog novembra je iz Doboja u pravcu Tuzle krenula motorizovana kolona od oko 2.000 vojnika i 9 tenkova iz sastava 369. njemačke divizije. Istovremeno su dva bataljona 187. njemačke divizije i 1. bataljon 8. lovačkog puka, uz podršku artiljerije i tenkova, napadali iz Brčkog prema Čeliću.⁶² Poslije upornih borbi, koje su se produžile slijedećih dana, 2. i 3. vojvođanska brigada odbacile su 15. novembra neprijatelja prema Brčkom. Zbog toga što jedinice 16. vojvođanske divizije nisu mogle da intervenišu na pravcu Doboj-Tuzla, neprijateljska motorizovana kolona je, odbacivši dijelove 18. hrvatske brigade i Tuzlanskog NOP odreda, 11. novembra zauzela Tuzlu, poslije 40 dana života u slobodi.

Polovinom novembra 1943. iz Gračanice u pravcu Srnice krenula je jedna jedinica 1. kozačke divizije. U štabu 3. bataljona Posavskog NOP odreda imali su informacije, dobijene iz Gračanice, da su mnogi vojnici 1. kozačke divizije,⁶³ bivši pripadnici sovjetske armije, (vlasovci, nazvani tako po svom komandantu generalu Vlasovu) izrazili želju da se predaju partizanima. Tog dana neprijateljski vojnici su se provukli kroz potok i uz pomoć ustaša Ibrahima Pjanića iznenadili jednu četu 3. bataljona u Srnicama, opljačkali stanovnike i vratili se u Gračanicu. To je bila izviđačka grupa koja je vršila izviđanje puta Gračanica-Srnice-Gradačac. Sutradan je iz Gračanice krenula neprijateljska jedinica

⁶¹ Izvještaj Štaba 16. divizije od 1. XII 1943. (Zbornik IV, knj. 20, dok. 1, str. 13.). Opšta bojna relacija Štaba 2. zbornog područja za novembra 1943. (Zbornik IV, knj. 19, dok. 173, str. 551-552).

⁶² Podatke o koncentraciji njemačkih trupa u rejonu Vinkovci - Gunja dostavila je Okružnom komitetu KPJ partijска организација из Bosanskog Samca. (Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR kat. br. 1932).

⁶³ U to vrijeme u Gračanici su stacionirale jedinice 6. kozačkog konjičkog puka. (Zbornik IV, knj. 19, dok. 165, nap. 9, str. 522).

od oko 600 vojnika, tj. cio bataljon. Prvi i Drugi bataljon Trebavskog NOP odreda i Treći bataljon Posavskog NOP odreda pružili su snažan otpor u Srnicama, ali je neprijatelj pokušao da ih opkoli obuhvatom preko Biberovog Polja. U odsutnom trenutku pristigao je iz pravca Gradačca 3. bataljon Trebavskog NOP odreda, pa su zajedno krenuli u protivnapad i potisnuli neprijatelja koji se, uz gubitke, povukao u Gračanicu.⁶⁴ Prije početka protivnapada na položaje koje su držale jedinice odreda, stigli su aktivisti i simpatizeri NOP-a iz Srpskih i Muslimanskih Srnica i Vučkovaca, koji su donijeli municiju i hranu. Ubijeno je 28 neprijateljskih vojnika i 7 konja. Pored ostalog zaplijenjeno je 15 konja i mazgi natovarenih opremom. Poslije nekoliko dana u štab 3. bataljona Posavskog odreda došla su tri pripadnika ove njemačke jedinice i izjavili da su gestapovci otkrili namjeru organizatora prebjega u partizane, i pohapsili ih.⁶⁵ Nijemci su uskoro tu jedinicu povukli iz Gračanice u Derventu. Pobjegli neprijateljski vojnici upućeni su u sastav vojvođanskih jedinica, u četu koja je formirana od prebjeglih »vlasovaca« a jedan od njih je ostao pri Komandi mjesta Gradačac.

Poslije zauzimanja Tuzle i dolaska jačih neprijateljskih snaga u Tuzlu, Brčko i Gračanicu, vojnopolitička situacija u okolini tih mjesta se izmjenila. Do tada prikriveni neprijatelji NOP-a podigli su glave. Preostali pripadnici bivše DOMDO pukovnije pristupili su novoformiranoj kvislinškoj jedinici - zelenom kadru ili, kako su ih njihovi organizatori nazvali bosanskim planincima, čiji je komandant postao Nešet Topčić iz Zvornika. U selima oko Gračanice i prema Gradačcu organizator i pokretač stvaranja zelenog kadra bio je Ibrahim Pjanić iz Sokola. On je imao podršku od pripadnika muslimanskih reakcionarnih krugova iz Sarajeva. Uz blagoslov reakcionarnih muslimanskih sveštenika uspio je preostale pripadnike DOMDO pukovnije i dio malodušnih privuče na svoju stranu. Ibrahim Pjanić je održavao vezu i

⁶⁴ Izveštaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 1. decembra 1943. (Arhiv VII Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 5/312-316.

⁶⁵ Nijemci su zbog toga strijeljali u Gračanici aktivistu NOP-a, rezervnog narednika Adema Alića na službi u jedinici DOMDO, a uhapsili i sproveli u zatvor u Doboj Asima Osmanbegovića.

sa komandantom trebavskih četnika, popom **Savom** Božićem, pa je uskoro došlo do njihove saradnje i **na** vojnom planu.

Sagledavši situaciju koja je nastala pojavom zelenog kadra, Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu preuzeo je niz političkih i vojnih mjera da bi onemogućio njegovo djelovanje na slobodnoj teritoriji. U Gradačcu je sazvan sastanak uglednih građana, na kojem je donesen zaključak da se po svim selima održe konferencije na kojima bi se objasnilo šta pojava zelenog kadra donosi muslimanskom stanovništvu i kakvi su politički profili i pogledi onih koji pristupaju ili rukovode zelenim kadrom. Konferencije održane u skoro svim selima oko Gradačca u potpunosti su uspjele. Brza politička akcija onemogućila je dalji prodor zelenog kadra, a kasnije, kada su sredinom decembra pristigle jače jedinice NOV-a na ovaj teren, zeleni kadar je i vojnički oslabljen.⁶⁶

U isto vrijeme se u hrvatskim selima, uz rijeku Savu od Broda do Brčkog, u kojima od septembra do novembra nije bilo neprijateljskih jedinica, osnivaju seoske straže sa obrazloženjem da štite hrvatska sela od upada četnika, koji su pljačkali, zlostavlјali i ubijali skoro svakodnevno nekog iz hrvatskih sela. Već krajem novembra 1943, po odobrenju 2. domobranskog zbornog područja, prilazi se objedinjavanju seoskih straža u bataljon od 500 do 600 vojnika koji je stacioniran u Bosanskom Šamcu. Kako je u hrvatskim selima bilo mnogo mladića koji su izbjegavali da idu u domobranske i ustaške jedinice, to je za njih bilo prihvatljivo rješenje da službe vojni rok u svom kraju, u tom bataljonu. Za obuku ove jedinice angažovano je 15 njemačkih podoficira, a uz nju je stacionirana jedna četa 8. pukovnije radi obezbjeđenja. Uskoro se pokazalo da stvaranje ove jedinice nije izvršeno zbog zaštite mještana hrvatskih sela od četnika. Radi regulisanja međusobnih odnosa između ovog bataljona i četnika, 22. novembra 1943. u Tišini su se sastali komandant bataljona (bojne) satnik Pipika Riterman i upravitelj kotar-

⁶⁶ Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu od 1. XII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, 5/312-316).

ske ispostave u Bosanskom Šamcu Franjo Šajkaš sa komandantom posavskih četnika Pavlom Gajićem, komandantom četničkog bataljona u Donjoj Slatini Žarkom Kovačevićem i komandantom četničkog bataljona u Crvini Obradom Burrićem. Zaključeno je da se u međusobnim odnosima drže sporazuma u Lipcu.⁶⁷

U drugoj polovini novembra 1943. godine, 1. vojvođanska brigada otišla je u Srem, a ostale brigade 16. vojvođanske divizije su orijentisane na prostoriju istočno od puta Brčko-Tuzla i prema Zvorniku, sa zadatkom čišćenja terena od četnika i zelenokadrovača i sređivanje i popune jedinica. Tako je Posavski NOP odred ostao sam u Posavini i zatvarao pravac prema Srnicama i Gradačcu, držeći položaje na liniji Donji i Gornji Bukvik, Vitanovići i Gajevi, a Trebavski NOP odred na Trebavi.

U oktobru i novembru 1943. partijska organizacija u Posavskom odredu je napredovala u pogledu svog političkog uticaja u jedinicama i na terenu gdje su jedinice boravile. Ona je povećala svoje brojno stanje primanjem novih članova iz redova kandidata i članova SKOJ-a, tako da je početkom decembra 1943. u odredu djelovalo 55 članova KPJ. U 1. i 2. bataljonu su postojali partijski biroi, dok je u 3. bataljonu postojala jedna partijska čelija od 8 članova KPJ.

U odredu je djelovalo 12 aktiva SKOJ-a; u Prvom bataljonu 4 aktiva sa 19 članova, u Drugom 3 aktiva sa 17 članova i u Trećem 5 aktiva sa 20 članova. U svakoj četi je bio po jedan aktiv SKOJ-a, sa 5 do 6 članova.

*

Pošto su dovukli 11 novih divizija na jugoslovensko ratište, Nijemci su početkom decembra preduzeli ofanzivne operacije na teritoriji Sandžaka, Hercegovine, Crne Gore i istočne Bosne. Cilj im je bio da prvo u tim krajevima razbiju jedinice NOV i POJ, osujete prenošenje težišta dejstva NOV u Srbiju i obezbijede osnovne komunikacije koje iz doline Save vode ka jadranskoj obali. Ofanziva je počela pod

⁶⁷ Arhiv VII fond NDH, k. 177, f.9, reg. br. 27 i f.11, reg. br. 37.

nazivom Kugelblic, a zatim je prerasla u slijedeću - Šneštrum. Plan je predviđao da se brzim prodomima iz rejona Sarajeva, Tuzle i Zvornika zaposjedne zaprečna linija Sarajevo - Sokolac - Srebrenica - Drina, a zatim, nastupajući iz Sandžaka i iz Hercegovine, potisne i nabaci glavnina snaga NOV i POJ u istočnoj Bosni na zaprečnu liniju, gdje bi bila opkoljena, razbijena i uništена. U drugoj etapi, pošto u toku operacije Kugelblic nije uspio da razbije snage 3. korpusa i 5. divizije, neprijatelj je zaposjeo dolinu Bosne i uputio svoje snage komunikacijama Sarajevo - Vlasenica i Tuzla - Dobojski dolinama Krivaje i Spreče, kako bi jedinice NOV i POJ opkolio sa sjevera, istoka i juga, a potom nabacio na rijeku Bosnu i uništo.

Prozrijevši namjere neprijatelja, Vrhovni štab pravovremeno je naredio da krupne formacije NOV ne budu na okupu, da ne prihvataju teške frontalne borbe i ne dopuste neprijatelju da ih sabije na uske prostore. Jedinice su dobole i naređenje da neprijatelja napadaju na komunikacijama i uporištima, brzim, energičnim i kratkim udarima.⁶⁸

U duhu direktive Vrhovnog štaba, Štab 3. korpusa je donio odluku da dekoncentriše svoje jedinice i razdvoji ih u dvije grupe, od kojih je jedna upućena ka Ozrenu, a druga ka Varešu. Jake njemačke snage su zatvorile obruč oko 5. i 27. divizije na Ravan-planini i Zvijezdi. Poslije proboga na Romanovcu 5. i 27. divizija su se izvukle iz obruča. Sedamnaesta divizija sa pridodatim brigadama (18. hrvatskom i 1. južnomoravskom koja je stigla iz Srbije) podijelila se takođe u dvije manevarske grupe. Tri brigade su se sa manjim gubitcima probile na Birač, a dvije brigade (15. i 16.) pošle su u dolinu Krivaje, gdje su naišle na jače neprijateljske snage. Poslije forsiranja Krivaje i borbi na Ravan planini, one su morale promijeniti pravac i preko Romanovca ponovo izbiti na Krivaju, a zatim preko Konjuha stići iza glavnine neprijateljskih jedinica.

Jednovremeno sa krivajskom operacijom, njemačka komanda planirala je da sa dijelovima 187. rezervne divizije 901. motorizovanog puka i 3. domobranske lovačke brigade

⁶⁸ Gligo Mandić, n.d., str. 82-83.

uništi 16. vojvođansku diviziju i partizanske odrede na prostoriji Majevica-Posavina-Trebava.⁶⁹

Postupajući po direktivi Vrhovnog štaba, a po naređenju Štaba 3. korpusa, Štab 16. vojvođanske divizije formirao je krajem novembra dvije operativne grupe brigada. Prva grupa je krenula prema Trebavi, Bosanskom Šamcu i rijeci Bosni, a druga istočno od puta Brčko-Tuzla i ka komunikaciji Tuzla-Zvornik, s tim da se po potrebi prebaci u Birač. U prvoj grupi su se nalazile 1., 3. i 5. vojvođanska brigada, a u drugoj Druga i Četvrtka. Prva grupa je dobila zadatak da brzim dejstvom razbije četničke i zelenokadrovske grupe i napadne neprijateljeve garnizone na Trebavi i u Posavini, prije nego što njemačka ofanziva počne na tom sektoru, kako bi sebi stvorila što širi manevarski prostor i time izbjegla koncentrični napad neprijateljskih jedinica. Radi toga se Prva operativna grupa 1. decembra postavila na sektor Bijela - Vujičići - Gornji Rahić - Zovik - Kalajdžije.

U okviru predstojećih neprijateljskih dejstava iz Brčkog je 1. decembra upućena jedna njemačka i jedna domobranska četa da izvide položaje Posavskog NOP odreda kod Bukvika. Istovremeno su iz Bukvika ka selu Ulović krenule čete 1. i 2. bataljona. Došlo je do borbe u susretu na jednoj kosi. Neprijatelj je tukao iz mitraljeza i minobacača, ali su ga čete 1. i 2. bataljona, u kojima su se isticali skojevci, jurišem odbacile. Neprijateljske jedinice nisu uspjele ući u Bukvik, pa su se morale povući u Brčko uz gubitke od 9 poginulih i dva ranjena, izgubivši jedan šarac i dva mitraljeza.⁷⁰ Iz odreda je poginuo Ilija Pantelić, a teško je ranjen Cvijan Đurić. Kroz dva dana, 3. decembra, preduzet je kombinovani napad na položaje Posavskog odreda u Bukviku i Vitanovići-ma u kojem su učestvovali 1. bataljon njemačkog 130. puka, 1. bojna 8. pukovnije i 3. bojna 5. domobranske pukovnije. Jedan neprijateljski avion je nadletao i mitraljirao položaje jedinica odreda. Neprijatelj je naišao na jak otpor 1. i 2. bataljona Posavskog NOP odreda koji su prethodno prokopali i zapriječili put Brka - Bukvik. Borba je počela oko 10 ča-

⁶⁹ Oslobodilački rat, knj. 2, str. 1022.

⁷⁰ Zbornik IV, knj. 20, dok. 182, str. 600-609.

sova između Gornjeg i Donjeg Bukvika. Posavski odred je zatražio pomoć od štaba 3. vojvođanske brigade koji je uputio jednu četu u Bukvik, a drugu u zaselak Lukavac. Neprijateljske jake snage počele su da potiskuju Posavski odred, pa je čitav 1. bataljon 3. vojvođanske brigade došao u pomoć i oko 14 časova se razvio za borbu s lijeve strane puta Brčko - Bukvik.⁷¹ Posavski odred se povukao oko 100 metara unazad, kako bi protivtenkovski top 3. vojvodanske brigade mogao gađati tenkove. Iako je neprijatelj tukao položaje Posavaca i Vojvodana vatrom iz tenkova, topova, minobacača i mitraljeza, nije mogao napredovati već se povukao u Donji Bukvik, a predveče je odstupio u pravcu Brčkog.

Osmog decembra jedinice Prve operativne grupe su krenule na prostoriju Humci-Sitari-Tursunovići-Šahinovići-Gornja Dragunja-Ljenobud-Rapatnica. Sutradan su vodile žestoku borbu sa zelenokadrovcima kod Brnjičana. U zoru 10. decembra Vojvodane su napale iz pravca Gračanice jake neprijateljske snage. Brigade 1. operativne grupe stigle su 12. decembra na sektor Špinonica-Džakule-Zelinja. Dok su 3. i 5. brigada čistile četnička i zelenokadrovска uporišta u podtrebavskim selima, 1. vojvođanska brigada je 14. decembra upala u Tramošnicu, ubila 6 ustaša i zaplijenila izvjesnu količinu pušaka koje su predate komandi mjesta Gradačac (jednocijevke).

Pošto su se u Sokolu nalazile glavne zelenokadrovске snage na Trebavi, sve tri vojvođanske brigade su u noći 15/16. decembra napale Sokol, ali nisu postigle zapaženi uspjeh. Neprijatelj se utvrdio u srednjevjekovnoj tvrđavi i pružao otpor, očekujući pomoć koja mu je sutradan i stigla iz Gračanice.⁷²

Poslije napada na Sokol, jedinice 3. i 5. brigade zauzele su položaje na sektoru Srnice-Biberovo Polje-Jelovče Selo, dok je 1. brigada zajedno sa Trebavskim NOP odredom i

⁷¹ Štab 3. vojvodanske brigade prvobitno je imao ovakav sastav: Petar Matić Dule, komandant, Boro Ivanišević, politički komesar; Novak Atanacković Dugački, zamjenik komandanta i Uroš Ostojić Đetić, zamjenik komesara. U novembru 1943. godine poslije odlaska Petra Matića na dužnost u Glavni štab NOV i PO Vojvodine za novog komandanta postavljen je Dušan Vučasović Diogen, a za načelnika štaba Hasan Kovačević.

⁷² Zbornik IV, knj. 20, dok. 184, str. 631-636.

Mačvanskom partizanskom četom dobila zadatak od Štaba 1. operativne grupe da u noći 19/20. decembra uništi neprijateljsko uporište u Bosanskom Samcu, u kome se tada nalazila domobraska bojna u formiranju i dijelovi 2. bataljona 8. lovačke pukovnije, sa 240 vojnika, među kojima i 15 Nijemaca. Partijska organizacija iz Bosanskog Samca dostavila je podatke o rasporedu neprijatelja, i vatrenim položajima oružja. Bataljoni Prve vojvođanske brigade i Trebavskog NOP odreda sa Mačvanskom partizanskom četom, krenuli su iz Gradačca u 17 časova. Stigavši noću neprimjećeni na polazne položaje, napali su utvrđenog neprijatelja. Prvi bataljon je nadirao duž komunikacije Gradačac-Bosanski Samac; Četvrti duž komunikacije Orašje-Bosanski Samac, tj. sa južne i istočne strane; a Treći bataljon 1. vojvođanske brigade sa bataljonima Trebavskog NOP odreda, koje je kao vodič vodio Muhamed Kladnjak, neopaženo se provukao niz obalu rijeke Bosne i Save i napao ga u Sokolskom domu.

Neprijatelj se uporno branio, zadržavajući vojvođanske borce na ulazu u mjesto, vatrom iz bunkera i rovova, na otvorenom prostoru i močvarnom zemljištu. Kada su 3. bataljon 1. vojvođanske brigade i bataljoni Trebavskog NOP odreda zauzeli zgradu Sokolskog doma i krenuli u napad prema bunkerima i rovovima, neprijatelju s leđa, uslijedio je juriš 1. i 4. bataljona u zahvatu komunikacija. Poslije žestoke borbe koja je trajala četiri časa, 20. decembra u 2,30 časova oslobođen je Bosanski Samac. Tom prilikom ubijena su 84 neprijateljska vojnika, a 119 zarobljeno. Zaplijenjena su 2 minobacača, 3 mitraljeza, 11 puškomitraljeza, 6 automata i mnogo municije i opreme. U 1. vojvođanskoj brigadi bilo je 15 poginulih i 30 ranjenih boraca.⁷³

U 10 časova jedinice 1. brigade i Trebavskog NOP odreda napustile su mjesto i krenule na prostoriju Ledenice-Gradačac-G. Lukavac.

Poslije toga jedinice 1. operativne grupe pristupile su izvršenju drugog dijela postavljenog zadatka - razbijanju četnika na Trebavi. U toku 22. decembra Vojvođani su napali

⁷³ Izvještaj političkog komesara 16. divizije od 20. XII 1943. i izvještaj Štaba 1. vojvodanske brigade od 31. XII 1943. (Zbornik IV, knj. 20, dok. 111, str. 285 i dok. 184, str. 631-636).

četnike na liniji Mramorje-Spletena Lipa-Duge Njive. Četnički gubici su bili: 41 ubijen, 35 zarobljenih i prepostavlja se, oko stotinu ranjenih. Vlastiti gubici su iznosili 7 poginulih i 28 ranjenih. Četnici su uspjeli da se izvuku iz okruženja zahvaljujući gustoj magli. Trebavski NOP odred je napadao duž ceste Modriča-Kožuhe, gdje se sukobio sa jednom njemačkom motorizovanom kolonom koja je nadirala iz Doba-ja prema Modriči.⁷⁴ Vojvođani su sljedeći dan proveli na prostoriji Duge Njive-Markovići-Koprivnska Trebava.⁷⁵

Njemačke divizije pomjerile su uskoro svoja ofanzivna dejstva sa Majevice ka Posavini i Trebavi. Tako su, 24. decembra, jake njemačke motorizovane kolone otpočele koncentričan prodror pravcima Tuzla-Gračanica, Tuzla-Srnice, Brčko-Gračanica, Brčko-Bosanski Šamac i Bosanski Šamac-Gradačac-Srnice. Na taj način 1. operativna grupa se, zajedno sa Trebavskim NOP odredom, našla na uskom prostoru Trebave, koju je neprijatelj opkoljavao sa juga, istoka i sjevera. U prvo vrijeme u Štabu Operativne grupe preovladala je ideja da se jedinice prebace preko rijeke Bosne, gdje je u prvo vrijeme bio jedini slobodan prolaz. Radi toga su, poslije savjetovanja sa štabovima brigada, bila izdata na-ređenja, pa su jedinice u toku noći 24/25. decembra pošle prema Vranjaku i Kožuhama da obezbijede mostobran i prikupe čamce. Sa bolnicom su upućeni 1. i 2. bataljon 1. vojvođanske brigade. Međutim, neprijatelj je sa tenkovima već predveče stigao u Modriču, pa je 1. bataljon na brzinu uspio da evakuiše teške ranjenike iz Modriče, a 2. bataljon da za-uzme položaje poviše mjesta.

Zbog slabo izvedenih priprema i neodlučnog pokreta ka mjestu prelaza, u zoru 25. decembra Štab 1. operativne grupe promijenio je svoju odluku i naredio da jedinice krenu prema Majevici. Prethodnog dana, tj. 24. decembra neprijateljska motorizovana kolona koja je ušla u Modriču sa sjevera produžila je u pravcu Kožuha. Istovremeno je u tom

⁷⁴ Razvila se oštra borba u kojoj je poginulo desetak boraca, među njima Petar Lukić mitraljezac iz Skugrića i njegov pomoćnik i imenjak Petar Lukić iz Tolice, borci 2. čete 2. bataljona.

⁷⁵ Analiza operacija 16. vojvodanske divizije, decembar 1943. (Zbornik IV, knj. 20, dok. br. 182, str. 615).

pravcu krenula jedna neprijateljska kolona iz Doboja. Sa njima je stupio u borbu 1. bataljon 3. vojvođanske brigade, koji se nakon kraće borbe povukao na okolne kose. Brigade 1. operativne grupe krenule su 25. decembra navečer preko Trebave na istok. Prešle su cestu Gračanica-Srnice, pa su pored Srebrenika stigle, u zoru 31. decembra, na prostoriju Humci-Mačkovac-Vukosavci i uspostavile vezu sa brigadama 2. operativne grupe. Manevar je uspio, izbjegnuto je okruženje, ali je iz jedinica izostalo oko 120 iznemoglih, slabo odjevenih, bosih i većinom nenaoružanih boraca koji nisu mogli izdržati napor, pa su skoro svi pali u ruke četnika i zelenokadrovaca.⁷⁶

Zbog nepovoljnog razvoja situacije na Trebavi, pred štab 1. operativne grupe postavio se u najoštijem vidu problem transporta ranjenika i bolesnika koji nisu mogli slijediti jedinice u tako brzom i dugom maršu. Zbog toga je Štab 1. operativne grupe zatražio od članova OK KPJ, Mladena Jeftića i Borike Stančića i od komesara i zamjenika komesara Trebavskog NOP odreda Pante Nikolića i Slobodana Jankovića, da preuzmu brigu za prebacivanje bolnice preko rijeke Bosne i za njeno obezbjedenje. U bolnici se nalazilo oko 130 nepokretnih ranjenika i bolesnika. Oni su po ranijem planu trebalo da budu smješteni u baze u Modrići i Tarevcima, ali se od toga odustalo. Sa 3. bataljonom odreda i partizanskom stražom Komande mjesta Modriče, organizованo je prevoženje ranjenika preko Bosne. Sakupljeno je preko 100 konjskih i volovskih zaprega, najviše iz Tarevaca i Modriče, pa su ranjenici i bolesnici prebačeni preko ceste Modriča-Doboj

i rijeke Bosne više Dobora na mjestu zvanom Kamen. Na suprotnoj strani rijeke prihvat su obezbijedili aktivisti iz Vučjaka.⁷⁷

Bolnica je zatim smještena u sela: Dugo Polje, Botajica, Jošava i Gnjonica. Sa ranjenicima i Komandom mjesta Modriče pošli su članovi OK KPJ: Mladen Jeftić, Borika Stančić

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Tu su se nalazili partijski i skojevski rukovodioci: Boško Milutinović Đedo, Midhat Muradbegović, Zdravko Dejanović, Nedо Krekić, Perica Kosik, Mile Dejanović Čuna i drugi. Oni su obezbjeđivali i hranu za ranjenike iz vučjačkih sela i iz Odžaka. U Odžaku su se na tom poslu najviše angažovali Abdurahman Abdurahmanović, Kasim i Arif Džananic

i Mevla Jakupović i drugi partijsko-politički radnici, od kojih je formiran poseban partijski aktiv sa glavnim zadatkom - obezbjeđenje ranjenika. Brigu o ranjenicima i bolesnicima vodila su 2 ljekara (muž i žena Fišer) i partijsko-politički rukovodioci sa terena i odreda, uz pomoć ljudstva iz Komande mjesa Modriča i boraca 3. bataljona. Zabranjene su akcije na prostoriji gdje su smješteni ranjenici, da se ne bi privukla pozornost neprijatelja. Stanovnici sela su vrlo lijepo smjestili i snabdjevali ranjenike. Mnogi su ustupili svoje sirotinjske udžerice i kolibe ranjenicima, a sa djecom su noćivali napolju. Svi ranjenici i bolesnici su spaseni, pa su mnogi uskoro prezdravili i uputili se u svoje jedinice.⁷⁸

Kada su Vojvodani 25. decembra krenuli po velikoj hladnoći i dubokom snijegu sa Trebave, 1. i 2. bataljon Trebavskog odreda ostali su sami na Trebavi, između Srpske Zelinje i Skipovca. Sa njima su bili komandant i zamjenik komandanta odreda Relja Peća i Petar Đigum. Komandant odreda je samoinicijativno u ponoć sakupio ljudstvo i rekao da nadiru jake neprijateljske snage kojima se odred ne može suprotstaviti i da borci treba da idu svojim kućama. Njemu se pridružio zamjenik komandanta odreda, a komandant 1. bataljona Savo Simić Adžija je već ranije izostao i pridružio se četnicima. Većina boraca Prvog i Drugog bataljona je pošla ka svojim selima, osim jedne čete iz 2. bataljona u kojoj je većina boraca bila iz Skugrića. Ona je na čelu sa Mikom Stankovićem, Anđelkom Radićem, Ignjatom Simkićem i Jovom Zarićem, ostala kompaktna i odlučila da nastavi borbu. Njoj se pridružilo i nekoliko boraca iz 1. bataljona. Pri rastanku sa štabom odreda, komanda čete je ponijela odredsku arhivu i pečat štaba. Poslije nekoliko dana manevrisanja, stigla je u oslobođeni Gradačac.

Kao najveći neuspjeh NOP-a na Trebavi i u Posavini, sekretar OK KPJ, Džemal Bijedić, u svom izvještaju od 19. januara 1944. godine, navodi rasulo dva bataljona Trebavskog NOP odreda, zbog čega izričito okrivljuje komandanta odreda Relju Peću i njegovog zamjenika Petra Điguma. Podseća da je još u svom izvještaju od 6. novembra 1943.

⁷⁸ Muhidin Spužić, n.d., str. 139-144.

a i ranije, ukazivao zamjeniku komandanta 3. korpusa da je pogrešno bilo za komandanta Trebavskog NOP odreda postaviti Relju Peću, koji je ranije bio načelnik štaba četničke brigade, a za zamjenika komandanta Petra Điguma.

Pojedincima i grupama, koji su otišli kućama organi narodne vlasti, uputili su pozive da se vrate u partizanske jedinice, pa su mnogi to i učinili u toku februara i marta 1944. godine.⁷⁹

•k

Kada su 24. decembra jake neprijateljske snage izvršile prodor iz Brčkog preko Brke ka Bukviku i dalje prema Srnicama, Štab Posavskog NOP odreda donio je odluku da jedinice povuče prema Špionici radi povezivanja sa svojim 3. bataljonom i partijskim rukovodstvom za Trebavu i Posavinu. Saznavši da je 3. bataljon sa OK KPJ za Posavinu i Trebavu otišao dalje prema Trebavi, Štab odreda se sa 1. i 2. bataljonom vraća u Vujičiće (Bukvik), gdje donosi odluku da se 1. i 2. bataljon privremeno podijele na manje grupe, zbog lakšeg manevrisanja pred nadmoćnjim neprijateljem. Jedna grupa ostala je u Bukviku, druga je upućena u Brvnik, treća u Gornju Slatinu, a četvrta u Miloševac i Kruškovo Polje. Sa svakom grupom posli su jedan ili dva člana štaba bataljona i Štaba odreda. Svaki starješina poveo je grupu u selo gdje su se najlakše mogli snaći. Bolesni borci i oni bez oružja upućeni su svojim kućama, s tim da po završetku ofanzive ponovo dođu u jedinicu.

Treći bataljon Posavskog odreda našao se u početku ofanzive u Donjoj Zelinji.⁸⁰ Njemu je 3. vojvodanska brigada 16. divizije ostavila 21-og teškog ranjenika. U Donjoj Zelinji Štab bataljona pozvao je u džamiju 30 domaćina, predočio im situaciju i zatražio da prihvate, sklone i njeguju ranjenike za vrijeme trajanja ofanzive. Svi su prihvatili prijedlog i latili

⁷⁹ Relja Peća došao je u ljetu 1944. godine u uniformi domobranskog oficira i predao se jedinicama NOV u srednjoj Bosni. Tu je prepoznat, izveden pred vojni sud i osuden na smrt. Petar Đigum je ponovo stupio u NOV i poginuo kao komandir čete u 14. srednjobosanskoj brigadi.

⁸⁰ Sa 3. bataljonom se nalazio i 5. bataljon (Muslimanski) 3. vojvodanske brigade koji je izostao.

se posla, kako bi se ranjenici što bolje i bezbjednije smjestili. Bataljon je manevrisao po okolnom terenu, a ranjenici su bili bezbjedni. Kada su u selo došle neprijateljske jedinice, maltretirale su seljake, ali ni jedan od njih nije pokazao neprijatelju gdje se nalaze ranjenici.⁸¹

Kada je stigao u Posavinu, komandant 17. divizije Gligo Mandić održao je, početkom februara 1944. godine, sastanak sa Štabom Posavskog NOP odreda na kojem se, između ostalog raspravljaljalo o odluci štaba odreda da se 1. i 2. bataljon rasporede po dijelovima na prostoriji Posavine, s tim da se poslije koncentrišu u Bukviku, što je i učinjeno. Komandant 17. divizije je prihvatio ovakvu odluku kao opravdanu.⁸²

Ohrabreni njemačkom ofanzivom, u januaru 1944. godine, četnici, ustaše i zelenokadrovcu su se aktivirali. Smatrali su da su sada partizanske snage razbijene i da im predstoji uništenje, pa su se počeli prikupljati i vršiti napade na aktiviste NOP-a i grupe boraca.

Po hrvatskim selima su se formirale jedinice seoske straže. U toku ofanzive one su napadale sela na slobodnoj teritoriji. Tako su u Garevcu ubili Marka Andrića predsjednika seoskog N00 i Kaju Andrić, predsjednicu AFŽ. Ometali su kretanje aktivista NOP-a i napadali ih, pa je 3. bataljon Trebavskog odreda izvršio nekoliko potjera za njima.⁸³

Petog januara 1944. godine jedna grupa četnika je krenula u Bukvik da napadne grupu boraca Posavskog NOP odreda i usput zanoćila u selu Bukovcu. Saznavši za njihovu namjeru, grupa od 30 partizana, koliko ih je tada bilo u Bukviku, preduhitrla je četnike i napala ih na spavanju u Bukovcu. Tom prilikom 2 četnika su poginula, 2 ranjena i 3 zarobljena. Od partizana je poginuo zamjenik komandanta 2. bataljona Posavskog NOP odreda Trivo Kaurinović, a ranjen Ilija Kaurinović.

Četnici sa Trebave, znajući da je glavnina snaga 3. korpusa angažovana u napadu na Tuzlu, izabrali su za objekte

⁸¹ Mehmedalija Tufekčić, n.d., str. 106.

⁸² Izvještaj komandanta 17. divizije od 10. II 1944. (Zbornik IV, knj. 22, dok 44, str. 100).

⁸³ Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 21. I 1944. Oblasnom komitetu za istočnu Bosnu. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, r. 6/26-30).

svog napada Gradačac, Modriču i Tarevce. Napad na Modriču i Tarevce preduzet je 17. januara i trajao je tri sata. Četnici su već ušli u grad, ali su snažnim protivnapadom 3. bataljona Trebavskog odreda izbačeni iz grada i protjerani prema Trebavi.⁸⁴

Osamnaestog januara četnici su sa svojom 1. i 4. brigadom napali sa tri strane na Gradačac: od Gornjeg Žabara preko Mionice; od Zelinje preko Srnice na Humke; a od Krečana su se spustili i presjekli put Modriča-Gradačac.⁸³ U Gradačcu se tada nalazila, uz rukovodstvo društveno-političkih organizacija, samo jedna četa 3. bataljona Posavskog odreda, sa komandirom Ivom Domazetom. Branioci su ujutro 19. januara bili sabijeni na liniju Gradina-Tabija, a četnici su ušli u grad i počeli pljačkati stanovništvo. Po jednom seljaku uputili su pismo u kojem su tražili predaju partizana. Tada je donijeta odluka da jedna grupa boraca na čelu sa Ivom Domazetom krene jedinim nezaposjednutim pravcem i napadne s leđa četnike, a ostali iz kule istovremeno izvrše proboj. Kada je iz pozadine otvorena jaka vatra iz svih automatskih oružja, branioci iz kule izvršili su juriš. Četnici su bili iznenađeni obrtom situacije, misleći da su ih iz pozadine napali Vojvodani, za koje su čuli da dolaze u pomoć posadi, pa su se dali u bjekstvo, ostavljajući i bacajući opljačkane stvari. Sutradan je Komanda grada sakupljene stvari (posude, zavjese, prostirke i ostalo) izložila pod nastrešnicu medrese. Građani su dolazili, prepoznавали ih i nosili kućama.

Dvadesetdrugog januara stigao je iz pravca Srnice u Gradačac Prvi bataljon Treće vojvodanske brigade koji je sređano dočekan. Građani su organizovali zajedničku večeru za čitav bataljon, u znak zahvalnosti što su im pružili pomoć u najodsudnjem trenutku.⁸⁶ Na građane je pozitivno djelovalo prihvatanje odlučne odbrane grada i dolazak Vojvoda na pomoć. Četnici su u ovom napadu imali nekoliko mrtvih i ranjenih, a partizani jednog mrtvog.

⁸⁴ Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posaviniu upućen 24. I 1944. Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu. (Arhiv VII Mikrofilm, IRP, Sarajevo, 6/26-30).

⁸⁵ Arhiv VII CA, k. 219, f.4, reg. br. 4.

⁸⁶ Radovan Panić, n.d. str. 195. Zbornik IV, 21, dok. 129, str. 422-423.

Prilikom napada na Gradačac četnici su gađali grad minobacačem. Komandir čete u 3. bataljonu Posavskog NOP odreda, Smajo Osmanlić je poslije nekoliko dana saznao od partizanskih obavještajaca gdje se nalazi minobacač. Odbrao je desetak boraca, neopaženo se provukao kroz četničke straže, upao u komandu četničke jedinice, zarobio pet šest četnika, zaplijenio minobacač i četničku arhivu i sproveo u Gradačac. Četnici su zatim poslali pismo u kojem su tražili da se pusti jedan zarobljeni četnik, član četničkog svjetodavnog odbora za Trebavu. Komanda grada je na to odgovorila puštanjem ostalih zarobljenih četnika, dok je član odbora osuđen na smrt.⁸⁷

Polovinom januara 1944. godine Posavski NOP odred koji se prikupio u Bukviku, od Štaba 3. korpusa dobio je zadatak da zajedno sa 5. vojvođanskom brigadom i Majevičkim NOP odredom zatvori pravac Brčko-Tuzla i sprijeći intervenciju neprijatelja iz Brčkog prema Tuzli u vrijeme napada jedinica 3. korpusa na Tuzlu, od 16. do 19. januara 1944. godine. Dva bataljona Posavskog odreda (1. i 2.) izvršila su pokret za Vražiće i Brnjik i postavili se na desnu stranu ceste Brčko-Čelić. Do intervencije neprijatelja na tom pravcu nije došlo, a kada su jedinice 3. korpusa obustavile napad na Tuzlu, Posavski odred se vratio u Bukvik.

SPAJANJE POSAVSKOG I TREBAVSKOG NOP ODREDA U POSAVSKO-TREBAVSKI NOP ODRED I BORBE U POSAVINI I NA TREBAVI OD KONCA JANUARA DO SREDINE APRILA 1944. GODINE

Neposredno poslije neuspjelog napada na Tuzlu, Štab 3. korpusa dao je zadatak 16. vojvođanskoj diviziji da očisti Trebavu i Posavinu od četnika i zelenog kadra, onemogući saobraćaj prugom Dobojsko-Tuzla, sprijeći ispadne neprijatelja iz Brčkog i preduzme akcije u zapadnom Sremu. Štab 16. di-

⁸⁷ Izjava Midhata Muradbegovića - kod autora. O ovoj akciji govori posredno Izvještaj sekretara OK KPJ od 26. III 1944. (Arhiv IRP Sarajevo, zbirka NOR-a, kat. br. 2771).

vizije je uputio 2, 3. i 5. brigadu na teren Trebave i Posavine, Prvu u rejon Brčkog, a Četvrtu u Srem.⁸⁸

Već 23. januara 3. vojvodanska brigada je stigla u Špijanicu, Prva na sektor Zovik-Maoča, Druga na prostoriju Kerep-Jelovča Selo-Kraljići, a Peta⁸⁹ na sektor Bijela-Srnice. Treća brigada imala je zadatak da se poveže sa bataljonima Posavskog i Trebavskog NOP odreda, koji su prethodnih dana vodili borbe sa četnicima te u slučaju potrebe intervenišu na tom pravcu, a u suprotnom da zaposjednu liniju Porebrice-Avramovina i zatvore komunikaciju Brčko-Gradačac. Na svojim rejonima brigade su ostale do 27. januara 1944. godine.

Dvadeset osmog januara 1944. godine Štab 16. divizije je izdao naređenje 3. i 5. brigadi da razbije četnike u Donjem i Gornjem Žabaru i nastave nastupanje ka Bosanskom Samcu i Orašju. Prva vojvodanska brigada je ostala na položajima kod Brčkog, zatvarajući prvac prema Tuzli, a 2. brigada je postavljena na prostoriju Srnice-Kerep-Jelovče Selo sa zadatkom da zatvori pravce Brčko-Srnice, Gračanica-Srnice i Tuzla-Srebrenik-Srnice i obezbijedi pozadinu 3. i 5. brigade. Jedan njen bataljon je upućen u Donju Skakavu sa zadatkom da poruši most na rijeci Tinji. Poslije toga trebalo je da se 2. brigada prebaci na prostoriju Donje Ledenice-Skugrić i na drumu Modriča-Gradačac poruši mostove i propuste.⁹⁰

Tridesetog januara bataljoni 3. brigade su napali Gornji i Donji Žabar. Četnici nisu prihvatili borbu, nego su pobegli u Brčko i Županju. Drugi i Četvrti bataljon su istog dana bez otpora, ušli u Orašje. U Orašju, Krepšiću i Gornjem i Donjem Žabaru jedinice su se zadržale do sljedećeg dana kada su se, zbog prodora njemačkih motorizovanih kolona iz Gračanice i Brčkog u pravcu Srnica, morale prebaciti na sektor Srnice-Kerep da bi zadržale neprijateljske snage u Srnicama

⁸⁸ Naređenje Štaba 16. vojvodanske divizije od 21. I 1944. (Zbornik IV, knj. 21, dok. 112, str. 363-365).

⁸⁹ Štab 5. vojvodanske brigade su sačinjavali: Stevan Bikić, komandant; Arso Mijović, politički komesar; Milan Korica Kovač, zamjenik komandanta i Ljubica Đorđević, zamjenik političkog komesara.

⁹⁰ Naredenje Štaba 16. vojvodanske divizije od 28. I 1944. (Zbornik IV, knj. 21, dok 141, str. 474-478).

i spriječile njihov dalji prođor u Posavinu. Međutim, neprijatelj je istog dana napustio Srnice i povukao se ka Brčkom i Gračanici.⁹¹

Poslije toga Peta brigada je krenula ka Bosanskom Samcu, gdje je 5. februara u 2 časa, bez otpora, ušla u mjesto i razoružala jedinicu DOMDO pukovnije, oduzevši joj 60 pušaka, 2 puškomitrailjeza i 2 automata. Sa brigadom su išli obavještajni oficir 16. divizije Nikola Lekić i Midhat Muradbegović. U isto vrijeme jedinice 2. i 3. brigade su razoružale zeleni kadar na sektoru Međeda - Džakule i zaplijenile 200 pušaka i 2 puškomitrailjeza. Četnici su osjetili koncentraciju vojvođanskih jedinica za napad na Trebavu, pa su 4. februara napali 2. brigadu na sektoru Dedić-Ramić-Džakule, ali je napad poslije kraće borbe odbijen.⁹²

Šesnaesta muslimanska brigada, koja je u 6. ofanzivi i u napadu na Tuzlu pretrpjela znatne gubitke, krenula je 3. februara iz Teočaka i stigla u Srebrenik 6. februara, gdje se tada nalazio štab Tuzlanskog NOP odreda. Iz Tuzlanskog odreda u sastav 16. muslimanske brigade ušlo je 70 naoružanih boraca sa 3 puškomitrailjeza. Brigada sa kojom je bio komandant 17. divizije pukovnik Gligo Mandić, je preko Srnice, Vučkovaca, Mionice i Kerepa⁹³ stigla 7. februara u rejon Gradačca, gdje se tada nalazio Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu i dio štaba 16. vojvođanske divizije.

U Gradačcu i okolini se tada nalazio Posavsko-trebavski odred koji je formiran 4. februara objedinjavanjem bataljona Posavskog i Trebavskog NOP odreda. Za komandanta novog Posavsko-trebavskog odreda postavljen je Nikola Simić, dotadašnji komandant Posavskog NOP odreda, a za političkog komesara Panto Nikolić, dotadašnji politički komesar Trebavskog NOP odreda. Mato Belić postao je zamjenik komandanta, Ibro Dogledović načelnik štaba, a Petar Kaurinović zamjenik političkog komesara. Na dužnost referenta saniteta postavljen je Bešlaga Korajkić, a za omladinskog rukovodioca Mika Dujić.

⁹¹ Izvještaj Štaba 3. vojvođanske brigade od 1. II 1944. (Zbornik IV, knj. 22, dok. 20, str. 40-41).

⁹² Izvještaj Štaba 2. vojvodanske brigade od 4. II 1944. (Zbornik IV, knj. 22, dok. 20, str. 106-109); i Analiza operacija 16. divizije za februar (dok. 154, str. 557-566).

⁹³ Iz tih sela je u 16. muslimansku brigadu stupilo 38. boraca.

Došlo je i do personalnih promjena u štabovima bataljona. Sada je komandant 1. bataljona bio Pavo Bašić, a politički komesar Savo Živković. Komandant 2. bataljona je bio Cvijetin Vasić, a politički komesar Ivan Bumbulović. U 3. bataljonu za komandanta je postavljen Smajo Osmanlić, za zamjenika komandanta Hamid Bahić, a politički komesar je i dalje bio Mehmedalija Tufekčić. Komandant 4. bataljona (ranije 3. bataljona Trebavskog NOP odreda) bio je i dalje Mehmed Mujbegović, a politički komesar Vid Dević. U prvi bataljon je ušla jedna četa iz bivšeg 2. bataljona Trebavskog NOP odreda, čiji je komandir bio Ignjat Simkić, a politički komesar Jovo Zarić.

Dotadašnji komesar Posavskog NOP odreda Boro Popović postavljen je za komandanta Posavsko-trebavskog područja. Komandant 1. bataljona tog odreda Markica Milošević određen je za komandanta mjesta Miloševac, a komandant 2. bataljona Pero Bosić za komandanta mjesta u Slatini.

Dogovorom komandanta 17. divizije i političkog komesara 16. divizije odlučeno je da noću 8/9. februara, tri brigade 16. divizije napadnu četnike na Trebavi, a da 16. muslimanska brigada zajedno sa Posavsko-trebavskim odredom napadne u Posavini četnike Pavla Gajića. Pošto se glavnina posavskih četnika nalazila u rejonu sela Gornji i Donji Žabar, odlučeno je da se napad izvrši obuhvatno. Posavsko-trebavski odred je napadao sa linije Porebrice-Skakava u pravcu Donjeg Žabara, a 16. muslimanska brigada dijelom snaga sa linije G. Mionica - Muslimanske Ledenice u pravcu Obudovca i Gornjeg Žabara, a dijelom snaga od Modriče preko Miloševca u pravcu Crkvine. Jedinice su dobine zadatuk da poslije likvidacije četnika u Gornjem i Donjem Žabaru nastave pokret prema Obudovcu i Slatini, a odatle prema Orašju i Bosanskom Šamcu, obuhvatajući na taj način čitavu Posavinu.⁹⁴

Napad vojvođanskih jedinica na četnike na Trebavi je samo djelimično uspio, jer su se četnici, sa svojim komandantom popom Savom Božićem, povukli prema Doboju. Ubijeno je 28 četnika, a zarobljeno 12. Zbog epidemije pje-

⁹⁴ Gligo Mandić, n.d. str. 126-127.

gavog tifusa koja je u to vrijeme vladala trebavskim selima, a koja je zahvatila i vojvođanske borce, jedinice 16. divizije su se orijentisale prema komunikacijama Dobojsko-Tuzla i Gračanica-Srnice, gdje su izvodile svoja borbena dejstva. Vojvođani su dva puta ulazili u Gračanicu, 12. i 16. februara, rasterivali zelenokadrovce iz Sokola i Brijesnice, napadali utvrđeno neprijateljsko uporište u Karanovcu i porušili željezničku prugu Dobojsko-Tuzla na relaciji Puračić-Dobošnica-Mirićina na nekoliko mjesta u dužini od 4800 metara. Na tom terenu vojvođanske brigade su ostale do kraja februara 1944. godine.⁹⁵

Napad jedinica 16. muslimanske brigade i Posavsko-trebavskog odreda na četnike u Posavini počeo je jednovremeno. U selu Donji Žabar nije došlo do jače borbe jer su se četnici, obaviješteni o pokretu brigade i odreda, povukli dijelom u Brčko, a dijelom preko rijeke Save u selo Posavski Podgajci. Tom prilikom predalo se oko 100 četnika. Jedinice odreda su ponovo 9. februara ušle u Orašje i Bosanski Samac, gdje su razoružali zelenokadrovce koji nisu pružili otpor.

Jedanaestog februara je izvršen nov razmeštaj jedinica. Posavsko-trebavski NOP odred raspoređen je u selima Donji Žabar i Obudovac radi zatvaranja pravca Brčko-Gradačac i čišćenja terena od neprijateljskih grupa u međuriječju Tinje, Tolise i Save do linije Dubrave-Tramošnica. Šesnaesta muslimanska brigada je sa linije Gradačac-Modriča-Bosanski Samac obezbjeđivala pravce od Odžaka i Bosanskog Šamca i čistila međuriječje Tolise, Bosne i Save od četničkih, ustaških i zelenokadrovskih grupa.

Šesnaesta muslimanska brigada se u Posavini organizaciono sredila, odmorila i popunila do brojnog stanja od 720 boraca. Pošto je Posavsko-trebavski odred brojno ojačao, njegov 4. bataljon, tj. bivši 3. (Modrički) bataljon Trebavskog odreda, je sa oko 130 boraca prešao u 16. muslimansku brigadu,⁹⁶ u koju je također koncem januara 1944. godine, na

⁹⁵ Zbornik IV, knj. 22, dok. 43, str. 194-197; Radovan Panić, n.d. str. 204-207.

⁹⁶ Po ulasku u 16. brigadu Štab bataljona je dobio ovaj sastav: Mehmed Mujbegović - komandant, Ahmet Đonlagić - politički komesar, Avdo Iširlija - zamjenik komandanta i Asim Mujkić - zamjenik političkog sekretara.

osnovu Naredbe štaba 3. korpusa, uključen i 5. (Muslimanski) bataljon 3. vojvođanske brigade,⁹⁷ pa je ona sada ponovo imala četiri bataljona. Brigada je u Posavini ostala do 26. februara, kada se prebacila na prostoriju Teočak-Čelić-Koraj, odakle je 10. marta krenula ka jugoistočnoj Bosni.

Na osnovu informacija da jedna njemačka SS divizija dolazi na prostoriju Tuzla-Doboj-Brčko, Štab 3. korpusa izdao je naređenje Štabu 16. vojvođanske divizije da svoje jedinice postavi na sektor Brčko-Čelić-Koraj-Lopare. Brigade su stigle na označenu prostoriju i 25. februara napale na neprijateljska uporišta u Čeliću i Ratkovićima, odakle su protjerali Nijemce i zelenokadrovce. Neprijatelj je imao oko 70 mrtvih. Zatim su se jedinice 16. divizije razmjestile u zahvatu puteva Brčko-Tuzla, Brčko-Bijeljina i Čelić-Koraj. Tu su dočekale, 3. marta, formiranje 36. divizije u koju su ušle 3. i 5. brigada i jedan bataljon 6. vojvođanske brigade.⁹⁸

Posavsko-trebavski NOP odred je sredinom februara 1944. godine preuzeo zaštitu istočnog dijela slobodne teritorije Posavine. Odred je u svoje redove neprestano primao nove borce, mahom omladince, tako da se njegovo brojno stanje znatno povećalo. Krajem marta došlo je u Bosanskom Šamcu do formiranja novog 4. bataljona, mjesto ranijeg koji je ušao u sastav 16. muslimanske brigade. Za njegovog komandanta postavljen je Ivo Domazet, a za političkog komesara Vid Dević. U Prvoj četi komandir je bio Miralem Šahinpašić, a politički komesar Svetozar Nastić. Komandir Druge čete bio je Bogdan Bašić, a politički komesar Mirko Maćukat. Komandir Treće čete - Marko Dubravac-Belić, a politički komesar Zahid Zečić.

Sredinom februara u Posavinu je stigla 18. hrvatska brigada⁹⁹ koja je postavljena na prostoriju Čardak-Garevac-Modriča, sa zadatkom da zatvori pravce koji vode iz

⁹⁷ Najtežu borbu bataljon je vodio 11. decembra u selu Omerbašići gdje je, iznenaden od brojnijeg neprijatelja, pretrpio znatne gubitke. Po ulasku u sastav 16. brigade štab bataljona je imao ovaj sastav: Mustafa Beganić komandant, Derviš Pašić politički komesar i Ante Bašić zamjenik političkog komesara.

⁹⁸ Zbornik IV, knj. 22, dok. 142, str. 522/527.

⁹⁹ Štab 18. brigade su sačinjavali: Franjo Herljević, komandant, Teufik Selimović, politički komesar, Veljko Janković, zamjenik komandanta i Moni Finci, zamjenik političkog komesara.

Bosanskog Šamca prema Modrići i Gradačcu, i zbog popune svojih jedinica novim borcima. Ona je kao mlada brigada (formirana u oktobru 1943) imala znatne gubitke i osipanje ljudstva u 6. ofanzivi i prilikom drugog napada na Tuzlu, pa je poslije boravka u Semberiji upućena u Posavinu, da popuni svoje jedinice. Tada je imala dva bataljona - Prvi i Treći.¹⁰⁰

Početkom marta 1944. godine Štab 18. hrvatske brigade i Štab Posavsko-trebavskog odreda odlučili su da obuhvatnim manevrom opkole i unište četničke i ustaške grupe u istočnoj Posavini. Jedinice 18. hrvatske brigade pošle su od Bosanskog Šamca prema Orašju, a 1. i 3. bataljon Posavsko-trebavskog odreda od Gradačca prema Obudovcu. Kolona koja se kretala iz Bosanskog Šamca razbila je, na svom pravcu nastupanja, manje grupe ustaša, a kolona koja se kretala iz Gradačca - grupe četnika. Prva četa 3. bataljona Posavsko-trebavskog odreda iznenada je napala četnički štab u Batkuši, ubila bivšeg podoficira Ignju Bijelića i zarobila 5 četnika. Prvi bataljon Posavsko-trebavskog odreda je stigao u Obudovac i zanočio u kućama oko crkve, dok se 3. bataljon, sa kojim se kao poznavalac terena kretao Ljubo Antić, zamjenik političkog komesara 2. bataljona, nalazio na drugom kraju sela, udaljen 2-3 km od Prvog bataljona. U toku noći četnici iz Lončara, predvođeni svojim jatacima iz Obudovca, koji su prethodno prikupili podatke o rasporedu jedinica odreda, neprimjetno su se privukli zgradama u kojima su bili smješteni borci 1. bataljona i potpuno ih iznenadili. Razvila se žestoka borba, i čete Prvog bataljona su se počele povlačiti. Pri povlačenju nekoliko boraca je nastradalo, a nekolicinu su četnici zarobili i odmah predali Nijemcima u Brčkom, koji su ih strijeljali.¹⁰¹ Treći bataljon je pohitao u pomoć 1. bataljonu, vodio je borbu sa četnicima, ali u tome nije uspio. Pošto se pretpostavilo da u akciji učestvuju i njemačke jedinice donijeta je odluka da bataljon pođe prema Mionici.

¹⁰⁰ Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade od 1. IV 1944. Štabu 36. divizije (Zbornik IV, knj. 24, dok. 8, str. 40-42).

¹⁰¹ Među poginulim borcima iz odreda bio je i Slovenac Kodre Jure iz jedne od tri slovenačke porodice koje su 1941. godine Nijemci protjerali pa su se naselile u Slatini i Brvniku.

U hrvatskim selima nalazile su se grupe ustaša i ustaške milicije. Dolaskom 18. hrvatske brigade u Posavinu 1944. godine, situacija je za njih postala nepovoljnija. Boravak brigade pojačao je uticaj NOP-a među hrvatskim stanovništvom, pa su ustaše morale bježati iz svojih sela i skrivati se u drugim mjestima ili u Slavoniji. No, i pored toga, nije došlo do očekivanog većeg priliva ljudstva iz hrvatskih sela u bataljone 18. hrvatske brigade. Politički radnici u Posavini ulagali su i dalje mnogo truda da pridobiju Matu Mikića, bivšeg poslanika HSS, ali u tome nisu uspjeli. Najjače ustaško uporište bilo je u selu Prudu, gdje se sakupilo oko 200 ustaša iz cijele Posavine. Patrole i pojedinci su odlazili u druga hrvatska sela gdje su agitovali, prijetili i terorizali pristalice NOP-a.¹⁰² Ustaše na čelu sa Skicom su došle na pazarni dan (četvrtak) u Orašje, gdje su pohvatili 18 Srba, poveli ih prema Grebnicama i pobili kod vodenice na Savi. Slične zločine ustaše su činile i u drugim mjestima, pa i u Bosanskom Šamcu.

Da bi se osvetili ustašama koji su ubili njihove sugrađane Hasana Zukića, Aliju Alajbegovića i Smaila Bičića, noću 26/27. februara, grupa omladinaca iz Bosanskog Samca napala je na ustaški tabor u Slavonskom Šamcu i ubila i ranila nekoliko ustaša. Među poginulima je bio i Ivo Cvitkušić, logornik, rodom iz Tišine.¹⁰³

Poslije pet-šest dana grupa ustaša je došla u Tišinu i pokupila preko 50 ljudi, žena i djece da ih gone i ubiju u znak osvete za ubistvo Cvitkušića. Saznavši za to, 5-6 omladinaca potrčalo je prema Tišini i kod mosta na Žandraku opalilo nekoliko rafala u pravcu sela. Pomislivši da se radi o nekoj većoj partizanskoj jedinici ustaše su ostavile sakupljene se-ljake i pobegli glavom bez obzira.

*

¹⁰² Izveštaj Komande područja za Trebavu i Posavinu od 15. marta štabu 3. korpusa (Zbornik IV., knj. 23, dok. 77, str. 311).

¹⁰³ Većina ovih omladinaca je odmah poslije tog događaja stupila u odred. Trojica od njih (Pašaga Tihić, Alija Kujundžić i Salkan Kurbašić) su poginuli, a trojica (Zaim Zaimović, Miralem Šahinpašić i Zijah Bičić) su postali komandiri četa.

U martu 1944. godine slobodna teritorija na sjevernom dijelu istočne Bosne obuhvatala je Semberiju i Posavinu i područja Majevice i Trebave, dok su brdske dijelove tih planina djelimično kontrolisali četnici. Na rubovima ove povezane slobodne teritorije nalazili su se jaki neprijateljski garnizoni u Doboju, Tuzli, Brčkom i Zvorniku.

Vojnopolitička situacija u to vrijeme nagovještavala je da se obje strane pripremaju za proljećna djejstva. Poslije pretrpjelih gubitaka u 6. ofanzivi i neuspjelog napada na Tuzlu, Štab 3. korpusa NOV i POJ je pristupio sređivanju i popunjavanju svojih jedinica. U jedinice 16. i 36. vojvođanske divizije stizali su iz Vojvodine novi borci, uglavnom omladinci - dobrovoljci. Obje divizije su tada imale 6 brigada od kojih su pet bile na teritoriji Majevice, Semberije, Trebave i Posavine, a jedna u Sremu. Sedamnaesta istočnobosanska divizija je svoju 15. majevičku brigadu popunila na Majevici uključivanjem boraca iz Majevičkog partizanskog odreda i mobilizacijom novih boraca preko Komande majevičkog područja, dok je 16. muslimansku brigadu popunila uključivanjem Modričkog bataljona Posavsko-trebavskog odreda u njen sastav i pripadnika partizanskih straža komandi mjesa Gradačac i Modriča. Početkom marta 1944. Petnaesta majevička brigada je orijentisana ka prostoriji Drinjača-Vlasenica-Srebrenica, gdje se, u srebreničkom kraju, već od januara 1944. nalazila i 6. istočnobosanska brigada sa zadatkom da kontroliše to područje i sređuje i popunjava svoje jedinice, dok je 16. muslimanska brigada upućena prema Foči.

U to vrijeme u sjevernom dijelu istočne Bosne, djelovala su 4 partizanska NOP odreda: Majevički, Tuzlanski, Posavsko-trebavski i Podrinjski. Majevički partizanski odred se uglavnom nalazio na prostoriji između komunikacija Čelić-Koraj i Lopare-Rastošnica, uništavajući četničke grupe i obezbjeđujući rad pozadinskih ustanova. Podrinjski NOP odred, koji je formiran u januaru 1944, imao je zadatak da razbijje četničke grupe na prostoriji Lokanj-Kiseljak-Ročević. Tuzlanski NOP odred (komandant Omer Sluhić - komesar Meša Selimović) nalazio se od početka januara 1944. u re-

jonu Srebrenika, obezbjeđujući rad pozadinskih ustanova i bolnice u Srebreniku, zatvarajući pravac Tuzla-Srebrenik. Posavsko-trebavski NOP odred obezbjeđivao je slobodnu teritoriju u Posavini, zatvarajući pravce Brčko-Srnice i Gračanica-Srnice.

Jedinice NOV-e u istočnoj Bosni spremale su se za predstojeći prelazak u zapadnu Srbiju, gdje su već iz Sandžaka prodirale 2. proleterska i 5. krajiška divizija. S obzirom na to da su u zapadnu Srbiju po naređenju Vrhovnog štaba iz 3. korpusa NOV i POJ trebalo da budu upućene dvije divizije prišlo se formiranju novih operativnih jedinica. Od vojvodanskih brigada ostale su pod komandom štaba 16. divizije 1., 2. i 4. brigada, a 3., 5. i 6. brigada ušle su u sastav novoformirane 36. divizije.¹⁰⁴ Čin formiranja obavljen je 3. marta 1944. u selu Bosanska Bijela. Šesta vojvodanska brigada, izuzev jednog bataljona, ostala je u Sremu. Štab 3. korpusa dobio je početkom marta odobrenje od Vrhovnog štaba NOV i POJ za formiranje nove 38. istočnobosanske divizije¹⁰⁵ u koju su ušle 17. majevička brigada iz 27. divizije, 18. hrvatska brigada iz 17. divizije, Majevički, Posavsko-trebavski, Podrinjski i Tuzlanski odred. Predviđeno je da se od Majevičkog i Posavsko-trebavskog odreda formira još jedna brigada.¹⁰⁶

Štab 38. divizije sa 17. majevičkom brigadom koja je poslije 6. neprijateljske ofanzive ostala sa dva bataljona, stigao je sa Birča u Trnovu 10/11. marta i slijedećeg dana uputio patrole prema Majevici i Posavini da uhvate vezu sa podređenim jedinicama. Dvanaestog marta članovi Štaba 38. divizije bili su na referisanju kod načelnika Štaba 3. korpusa koji se nalazio na Majevici i objedinjavao komandu nad 16, 36. i 38. divizijom u sjevernom dijelu istočne Bosne. Štabu 38. divizije je naloženo da se prebaci na teren Posavine i da tamo formira treću brigadu divizije.¹⁰⁷

¹⁰⁴ U Štab 36. divizije su naimenovani: Marko Peričin Kamenjar za komandanta, Paško Rōmac Zdravko za političkog komesara, a Mileta Đokić za načelnika Štaba.

¹⁰⁵ U Štab 38. divizije su naimenovani: Miloš Zekić za komandanta, Vlado Rolović za političkog komesara, a Husein Krupić za načelnika štaba.

¹⁰⁶ Obavještenje Štaba 3. korpusa od 4. III 1944. o formiranju 38. divizije (Zbornik, tom IV, knj. 23, dok. 22, str. 91-92).

¹⁰⁷ Izvještaj Štaba 38. divizije Štabu 3. korpusa od 26. marta 1944. godine (Zbornik IV, knj. 23, dok. 132, str. 486-490).

Nijemci su očekivali prodor jedinica NOV iz istočne Bosne u Srbiju. Stoga su početkom marta iz Francuske, gdje se nalazila na obuci, prebacili na prostoriju Vinkovci-Šid 13. SS (Handžar) diviziju. Već 12. marta njene prethodnice su se pojavile u Sremskoj Raci, Županji i Slavonskom Samcu. Odmah zatim, 27. puk te divizije forsirao je Savu kod Rače, a 28. puk u Brčkom i Brezovom Polju. Cilj neprijatelja je bio da postepeno osvaja teren, ostavljujući u svakom selu svoje manje ili veće posade, a zadatak da potpuno iskorijeni uticaj NOP-a na oslobođenom prostoru, služeći se najčernijim terorom. Istovremeno su četnici, ustaše i zelenokadrovcii otpočeli prikupljati svoje snage radi sadejstva sa esesovcima, naročito u otkrivanju partizanskih baza sa ranjenicima i opremom.

U takvoj situaciji 16. divizija dobila je zadatak od Štaba 3. korpusa da zatvori pravce koji iz Srema vode na slobodnu teritoriju Semberije i Majevice istočno od Brčkog, a 36. divizija pravce koji od Save vode na slobodnu teritoriju zapadnog dijela Majevice i Posavine. Naređenjem od 14. marta Majevički odred je dobio zadatak da postavi svoje bataljone u rejon Zajednice-Vukosavci i zatvori pravac Gornja Tuzla-Lopare. Posavsko-trebavski odred i 18. hrvatska brigada stavljeni su pod operativnu komandu Štaba 36. divizije. Sedamnaesta majevička brigada je postavljena na sektor Trnava-Čengić, radi zaštite ranjenika koji su se nalazili u bolnici br. 2, Trećeg korpusa u selima južno i zapadno od Janje.¹⁰⁸

Štab Trideseteste divizije postavio je svoju 3. brigadu na prostoriju Vražići-Zovik-Kalajđije-Rahić, sa zadatkom da zatvori pravac Brčko-Tuzla, a 5. brigadu na prostoriju Humci-Sitari-Drijenjča, da zatvori pravac od Tuzle prema Brčkom. Štab 36. divizije naredio je Štabu 18. hrvatske brigade da svoje jedinice orijentiše na prostoriju Srnice-Biberovo Polje, sa zadatkom da zatvori pravac od Gračanice prema Gradačcu, a Posavsko-trebavskom odredu da se postavi na prostoriju Bukvik-Vitanovići, da zatvori pravac od Brčkog prema Srnicama, s tim da po potrebi aktivno djeluje sa djelovima 3. brigade. Tuzlanski odred koji se nalazio na pro-

storiji Zahirovići-Straža dobio je zadatak da izviđa i zatvori pravac od Tuzle prema Srebreniku.¹⁰⁹

Poslije forsiranja Save, jedinice 13. SS divizije započele su prodor na slobodnu teritoriju i 15. marta zauzele Čelić, a 17. marta Bijeljinu. Veoma žestoke borbe vodile su jedinice 16. divizije na prostoriji Koraj-Zabrdje od 15. do 18. marta. Šesnaestog marta 28. puk 13. divizije vrši napad na položaje 3. brigade u Brnjiku. Slijedećeg dana učinjen je neuspješan napad na neprijatelja koji se utvrdio u Ratkoviću. Osamnaestog marta neprijatelj ulazi u Vražiće u pratnji pet tenkova. Zastali su u centru sela i pozvali muške stanovnike da dođu na zbor, zbog saopštenja. Ne znajući prave namjere esesovaca, na zborni mjesto je stiglo oko 35 stanovnika. Kada su videli da više niko ne dolazi, esesovci su sa kopljenim seljacima naredili da se postroje i otvorili vatru iz automatskih oružja. Nekoliko ljudi uspjelo je bježeći da izbjegne smrt, četiri su teško ranjena, a ostali su pokošeni.¹¹⁰ Slično se, kasnije, dogodilo i u Štrebcima, Bukviku, Gornjem Zoviku, Maoči, Palanci, Zoviku-Kalajdžijama i u skoro svim selima brćanskog i bijeljinskog sreza, gdje su pripadnici ove, po zlu poznate divizije počinili mnoga zvijerstva nad nedužnim stanovništвом.¹¹¹

Analizirajući aktivnost neprijatelja i koncentraciju njegovih snaga na sektoru Brka-Palanka-Boče, štab 36. divizije je zaključio da neprijatelj teži da odbaci jedinice NOV i POJ sa ceste Brčko-Tuzla, ovlada rejonom Mačkovac-Jablanica i izvrši prodor cestom Brčko-Srnice-Gradačac. Štab 36. divizije je o tome obavijestio komandu Posavsko-trebavskog

¹⁰⁹ Zbornik IV, knj. 23, dok. 9, str. 26.

¹¹⁰ Savo Orović, Ratni dnevnik 1941-1945, Hronometar, Beograd, 1972, str. 495.

¹¹¹ Oko 15. aprila esesovci su u Gornjem i Donjem Bukviku uhapsili 123 seljaka, među kojima je bilo mnogo žena, staraca i djece. Odveli su ih u Brčko u zatvor, gdje su ih tukli, maltretirali i mučili gladi. Nekolicini su ubili, neki su podlegli mučenju, neke su otpremili u logor, a ostale su kasnije pustili iz zatvora. U selima Zovik - Kalajdžije, Strebci i Gornji Zovik, esesovci su 18. aprila pokupili 18 seljaka, odveli ih i postrijetljali. U Dubravama su ubili 3 lica, u D. Skakavi dva, u Grbavici dva, a po jednog u G. Rahiću, Boderištu, Čosetima, Gornjem Islamovcu i Palanci (Referat Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača NR Bosne i Hercegovine). Arhiv VII, k. 312, f. 1. reg. br. 43.

područja i naredio joj da pojača mjere bezbjednosti, a u slučaju neprijateljevog prodora da se povuče u Srebrenik. Prethodno je iz Gradačca trebalo evakuisati što veću količinu namirnica i opreme. Preporučeno je Komandi područja da iz Gradačca ne evakuiše bolnicu, s obzirom na to da u Srebreniku ima već dosta ranjenika, pa bi povećanje njihovog broja prouzrokovalo dodatne teškoće. Štab 36. divizije je predlagao načelniku Štaba 3. korpusa da jedinice 36. divizije ostanu što duže na teritoriji zapadnog dijela Majevice, a kasnije da se prebace na liniju Gradačac-Biberovo Polje.¹¹²

Jedinice 36. divizije su se zbog nedostatka municije morale noću 19/20. marta povući na prostoriju Hrgovi-Straža-Bijela-Srebrenik, i osloniti na masiv Majevice, ali su 22. marta ponovo došle na ranije položaje, kako bi zaštitele bolnicu u Jablanici kojoj je prijetila opasnost da bude otkrivena i uništena. U to vrijeme se uz jedinice 36. divizije nalazilo 132 ranjenika, a u bolnici u Jablanici 462 ranjenika i bolesnika.

Slijedećih desetak dana vladalo je relativno zatišje, jer je neprijatelj, poslije pretrpljenih velikih gubitaka, morao srediti i popuniti svoje redove.

U nastaloj situaciji štab 38. divizije nije mogao prikupiti svoje jedinice i prići formiranju treće brigade. Tek 26. marta 1944, Štab 38. divizije obavještava Štab 3. korpusa da će formirati treću brigadu od 500 Posavaca i 200 Majevičana, ostavljavajući odredska jezgra. Iz Majevičkog NOP odreda izdvojen je jedan bataljon pod komandom Mile Mičića, koji je trebao da uđe u sastav te brigade. Majevički partizanski odred je tada imao oko 450 boraca, dok je Posavsko-trebavski brojao oko 700 boraca. Formiranju treće brigade pristupilo bi se poslije raščišćavanja situacije na sektoru Majevice i prebacivanju Štaba divizije na sektor Posavine. Tada se procjenjivalo da neprijateljska ofanziva neće dugo trajati i da će proći kao i sve prethodne, izvodene na prostoriji sjevernog dijela istočne Bosne.¹¹³

¹¹² Arhiv VII, fond NOP, k. 955, reg. 1/26-IV, 1 1/25-V; Zbornik IV, knj. 24, dok. 26, str. 107 i dok. 42, str. 141.

¹¹³ Izvještaj Štaba 38. divizije od 26. marta 1944. i Štabu 3. korpusa (Zbornik IV knj. 23, dok. 132, str. 486-490).

U prvobitnom naređenju Štaba 36. divizije, radi osiguranja osjetljivog boka jedinica na Majevici, bilo je predviđeno da 18. hrvatska brigada uputi jedan svoj bataljon na položaje kod Dubrava, pa se od toga odustalo poslije izvještaja Štaba 18. brigade. Štab 18. brigade je tražio da jedna brigada 36. divizije dođe na sektor Posavine, ali Štab 36. divizije nije usvojio taj zahtjev, pošto je smatrao da je primaran zadatak jedinica 36. divizije zatvaranje pravaca Brčko-Srnice-Brčko-Čelić i Tuzla-Lopare, tj. odbrana slobodne teritorije na zapadnom dijelu Majevice.¹¹⁴ I sekretar Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu tražio je od Štaba 36. divizije da osloboди Posavsko-trebavski odred od držanja položaja kod Bukvika, zbog toga što je bilo neophodno njegovo prisustvo na prostoriji Gradačac-Bosanski Šamac-Orašje, radi čišćenja terena od ustaških i četničkih grupa koje su postale znatno aktivnije sa početkom neprijateljske ofanzive. Međutim, Štab 36. divizije iz istih razloga nije usvojio taj zahtjev.

Posavsko-trebavski odred je sa dva bataljona držao položaje kod Bukvika i Brke na lijevom boku jedinica 3. vojvodanske brigade, zatvarajući pravac Brčko-Srnice. Druga dva bataljona odreda nalazila su se u Modrići, Bosanskom Šamcu, Gradačcu i okolini, zbog obezbjeđenja pozadinskih ustanova, organa narodne vlasti i društveno-političkih organizacija.

Početkom aprila odred je u svom sastavu imao 4 bataljona sa oko 700 boraca - Srba, Muslimana, Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti. Posjedovao je 5 puškomitrailjeza, 1 mitraljez, 1 minobacač i oko 500 pušaka, od kojih 50 jednometnih. Nije bio snabdjeven dovoljnom količinom municije koja se svakodnevno trošila, a teško nadoknađivala. Odred je razvio raznovrstan političko-propagandni i kulturno-prosvjetni rad na terenu, gdje su se nalazile njegove jedinice, ali je mogao učiniti znatno više da nije bio prinuđen da svoje jedinice drži na položajima i u garnizonima, tj. da je vršio svoju odredsku funkciju.¹¹⁵

¹¹⁴ Obavještenje Štaba 36. divizije Štabu 18. hrvatske brigade od 23. III 1944. (Zbornik IV, knj. 23, dok. 26, str. 462-463).

¹¹⁵ Izvještaj Štaba Posavsko-trebavskog odreda Štabu 36. divizije od 2. aprila 1944. (Zbornik IV, knj. 24, dok. 13, str. 58-60).

Prisustvo jedinica 13. SS divizije u Brezovom Polju, Slavonskom Samcu i Gračanici i odlazak glavnine Posavsko-trebaškog odreda u rejon Bukvika, iskoristile su ustaše, zelenokadrovc i četnici i otpočeli sa napadom na dijelove slobodne teritorije. Ustaše iz Pruda su 16. marta upale u Bosanski Šamac, ubile dvojicu pristalica NOP-a i zapalili nekoliko kuća. Dva dana kasnije, jačim snagama napali su Novi Grad i Dubicu i ubili oko 60 ljudi, žena i djece. Tada je poginula Mira Mijočlić,¹¹⁶ član sreskog komiteta KPJ za Modriču i sekretar Opštinskog komiteta za Odžak. Sa njom su poginuli omladinac Tomo Tadić i Mika Miletić članovi KPJ. Oni su, zapravo, izvršili samoubistvo jer su ih na obali Save opkolile jake neprijateljske snage. Živka Dragića i Tomu Kasapovića uhvatile su ustaše i sasjekli ih sjekirama. Gubitkom ovih drugova znatno je otežan rad Opštinskog komiteta u Odžaku čiji su bili članovi.

Dvadesetpetog marta ustaše iz Pruda su napale Odžak i trenutno ga zauzele. Pola sata kasnije izvršen je protivnapad jedne čete partizana i odžačkih omladinaca, pa je neprijatelj protjeran.¹¹⁷

Na oslobođenoj teritoriji ustaški elementi su počeli dizati glave ohrabreni dolaskom jedinica 13. SS divizije, počeli su otvoreno istupati. Najizrazitiji među njima bio je Rihard Vajs, kapelan iz Modriče, koji je zbog toga osuđen na smrt.¹¹⁸

U Odžak je došao esesovački oficir Derviš Ljuča sa zadatkom da regrutuje omladince u 13. SS diviziju. Njega su, po zadatku sreskog komiteta KPJ u centru Odžaka, ubili Hasan Đanamović i Nazif Omerbašić.

¹¹⁶ Mira Mijočlić, bila je od 1939. god. član Mjesnog komiteta KPJ za Bijeljinu. Uhapšena je oktobra 1941. godine i od strane ustaškog prijekog suda u Glini osuđena na smrt, ali joj je smrtna kazna zamijenjena vremenskom. Prvih dana novembra 1943. zamjenjena je za zarobljene Nijemce i stupila u Diljski odred, odakle je po vlastitoj želji prešla u Bosnu i našla se na teritoriji Odžaka, gdje je odmah uključena u partijski rad. (Midhat Muratbegović, Mirjana Mijočlić, Zene BiH u NOB, Svjetlost Sarajevo, 1977. str. 382-386).

¹¹⁷ Izvještaj sekretara OKPJ za Trebavu i Posavinu upućen 26. III 1944, Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu, (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 7/334-337).

¹¹⁸ Izvještaj sekretara OK KPJ od 26. III 1944. (Arhiv IRP, Sarajevo, zbirka NÖR-a, kat. br. 2771).

U martu 1944. u Posavini je bilo oko 250-300 četnika. Četničke grupe uglavnom su izbjegavale borbu i pod pritiskom partizanskih jedinica povlačile se prema Brčkom. Tu su ih Nijemci prihvatali i ponovo naoružavali. Odatle su četnici ponovo upadali u Posavinu i nastojali da onemoguće rad pozadinskih organa NOP-a i NOO. Uz to su sprovodili teror i vršili prisilnu mobilizaciju ljudstva. Početkom marta ubili su u Gornjoj Slatini tri člana narodnooslobodilačkog odbora, među kojima predsjednika Koju Stanišića, Vojka Vasiljevića i Danka Stankovića, članove KPJ.¹¹⁹ Sa početkom neprijateljske ofanzive četnici su postali aktivniji, naročito poslije dolaska grupe majevičkih četnika u Posavinu. Tako su četnici pod komandom Obrada Burića iznenadno napali komoru i grupu boraca 2. bataljona Posavko-trebavskog odreda i zarobili oko 30 nenaoružanih ranjenika i bolesnika, među kojima i 3 bolničarke. Energičnom intervencijom 3. bataljona 18. hrvatske brigade četnici su sustignuti i razbijeni u Gornjoj Slatini pa su se u neredu morali povući u pravcu Žabara. Zarobljeni partizani su oslobođeni, a četnici su imali 10 mrtvih i više ranjenih.¹²⁰

Na Trebavi se u to vrijeme nalazilo (po spisku) oko 1200 trebavskih i 300 ozrenских četnika koji su stigli početkom neprijateljske ofanzive. Pop Savo Božić razvio je intenzivnu političku aktivnost, pozivajući na sastanke i dogovore ugledne domaćine iz muslimanskih i hrvatskih sela. Nastojao je da na svoju stranu privuče i pripadnike razbijenih i razoružanih zelenokadrovske jedinice, koji su izgubili uticaj u muslimanskim podtrebavskim selima.

U periodu od 1. do 10. aprila, jedinice 13. SS divizije vrše pritisak na brigade 36. i 16. divizije na cijelom frontu, od ušća rijeke Tinje u Savu do ušća rijeke Janje u Drinu. Borbe se svaki dan vode, ali jedinice 36. i 16. divizije uspijevaju da zadrže neprijatelja na svim pravcima.¹²¹

"Mito

¹²⁰ Izvještaj o četničkom napadu donio je u Modriču kurir Pero Stanković i predao komandantu 18. hrvatske brigade Franji Herljeviću. Bio je pazarni dan i u gradu mnogo kola. On je odmah naredio da se kola mobilišu, i borci su pojurili prema Slatini.

¹²¹ Tada je i na Drugi bataljon Posavko-trebavskog odreda napala na položajima kod Bukvika jedna kolona esesovaca, podržana sa 3 tenka,

Da bi izbjegle dalje frontalno sučeljavanje sa neprijateljem, koje ih je stajalo znatnih gubitaka, a i zbog mogućnosti da budu odsječene od jedinica 16. divizije eventualnim prudorom neprijatelja iz pravca Tuzle, brigade 36. divizije su se 9. aprila prebacile na prostoriju istočno od puta Brčko-Tuzla. Na njihovo mjesto je upućena 17. majevička brigada koja je sa Štabom 38. divizije, 9. aprila stigla na sjeverozapadne obronke Majevice i razmjestila se na prostoriju Humci-Jasenica-Srebrenik, radi spajanja sa ostalim jedinicama divizije, tj. sa 18. hrvatskom brigadom, Majevičkim, Tuzlanskim i Posavsko-trebavskim odredom. Sektor Janja-Donja Trnova je od 17. brigade preuzela jedna brigada 16. vojvođanske divizije.

Dvanaestog aprila u 3 časa ujutro neprijatelj je, poslije žestoke artiljerijske pripreme, otpočeo opšti napad na jedinice NOV i POJ na čitavom frontu od ušća Tinje do ušća Janje, te iz pravaca Gračanice i Tuzle. Šesnaesta i 36. divizija su se pod pritiskom neprijatelja povukle prema planini Jelici. Tada je Štab 3. korpusa donio odluku da 16. i 36. divizija krenu preko Spreče na Birač u vezi planiranih dejstava prema Srbiji, što su one i učinile 16. aprila.

S obzirom na važnost Majevice, Semberije i Posavine Štab 3. korpusa je odlučio da zadrži Štab 38. divizije sa 17. majevičkom brigadom na Majevici, sa ciljem da se povežu sa 18. hrvatskom brigadom i Posavsko-trebavskim odredom.²²

Dvanaestog aprila, kada je napao jedinice 36. i 16. vojvođanske divizije, neprijatelj je istovremeno napao i na položaje Posavsko-trebavskog odreda na liniji Bukvik-Vitanovići-Gajevi, Lukavac-Stjepkovica u zahvatu ceste Brčko-Srnice. Pod snažnim pritiskom jakih neprijateljskih snaga, jedinice Posavsko-trebavskog odreda su morale da se povuku na nove položaje na liniji Hrgovi-Bijela.

Istog dana zamjenik komandanta i politički komesar 18. hrvatske brigade, koji su bili na referisanju u Štabu 38. di-

koju je bataljon zaustavio i nanio joj znatne gubitke. Izvještaj Štaba 3. korpusa od 11. VII 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ. Zbornik IV, knj. 27, dok. 38, str. 186.

²² Izvještaj Štaba 3. korpusa od 11. VII 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ (Zbornik IV, knj. 27, dok. 38, str. 186).

vizije, prenijeli su naređenje da se odred prikupi na prostoriji Gornji Srebrenik-Čehaje, radi preformiranja odreda u Posavsku brigadu. No, nakon dva sata, 13. aprila, stigla je u Štab odreda nova zapovijest Štaba 38. divizije u kojoj se kaže da su jake neprijateljske snage izvršile 12. aprila opšti napad na jedinice 16, 36. i 38. divizije i da se preformiranje odreda u brigadu odlaže.

Tog dana 17. majevička nalazila se na prostoriji Humci-Sitari-Jasenica, Majevički NOP odred u selu Drijenča radi zaštite bolnice u Jablanici, a Tuzlanski NOP odred na liniji Podorašje-Ljenobud.¹²³ Osamnaesta hrvatska brigada, odnosno njen Prvi bataljon sa Posavsko-trebavskim odredom (bez jednog bataljona) pokrivaо je tada prostoriju Srnice-Hrgovi-Gradačac-Modrića.

Treći bataljon 18. hrvatske brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda, sa komandantom 18. brigade Franjom Herljevićem i zamjenikom komandanta odreda Matom Belićem, krenuli su, 11. aprila, iz Modriče u srednju Bosnu, sa zadatkom da doprate, do jedinica 11. krajiške divizije, delegate II kongresa USAOJ-a iz istočne Bosne, Sremu, istočnobosanskih i vojvodanskih jedinica i generala Savu Orovića koji je iz Glavnog štaba Vojvodine išao u Vrhovni štab.¹²⁴ Istovremeno je jedan bataljon 12. krajiške brigade krenuo za selo Majevac u susret delegatima. Međutim, toga dana je krenula i jedna neprijateljska jedinica u istom pravcu. Došlo je do borbe u susretu u kojoj su se naročito istakli omladinci-delegati za kongres, koji su bili svrstani u četu čiji je komandir bio Drago Stefanović Šico, a komesar Mićo Rakić.

¹²³ Arhiv VII fond NOP, k. 1258, f. 1, reg. br. 4.

¹²⁴ p.v.; partizanski general Šavo Orović je preko Srebrenika stigao u Gradačac 27. marta 1944. godine. Ostao je u mjestu 11 dana, smješten u kući braće Ibrahimbegovića. Za to vrijeme je upoznao većinu partizanskih rukovodilaca Trebave i Posavine (iz tih susreta sačuvana je i jedna fotografija). Prisustvovao je akademiji održanoj u čast 27. marta 1941, omladinskoj priredbi 30. marta i drugarskoj večeri 31. III koju je, u njegovu čast, organizovao komandant mjesta Gradačac Midhat Muradbegović. Devetog aprila general Orović je stigao u Modriču, gdje je ostao dva dana u kući porodice Odžaković. U Modrići je takođe prisustvovao priredbi na kojoj je medicinar Bešlaga Korajkić, referent saniteta Posavsko-trebavskog odreda, pjevao uz harmoniku poznatu partizansku pjesmu »Konjuh planinom«. (Savo Orović, Ratni dnevnik 1941-1945, str. 495-496).

Štab 38. divizije je pomenutom zapoviješću od 13. aprila, a radi čuvanja žive sile u toku neprijateljske ofanzive, naredio Štabu 18. hrvatske brigade i Štabu Posavsko-trebavskog odreda da svoje jedinice povuku na liniju Zelinja-Međeda i da se odatle prebace na teren Posavine u pozadinu neprijateljskih jedinica, koje su otpočele nastupanje iz Brčkog i Tuzle. U zapovijesti je bilo predviđeno da se, u slučaju nemogućnosti manevrisanja na terenu Posavine, jedinice 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda privremeno prebace preko rijeke Bosne na Vučjak. U Posavini je trebalo da ostave manje gerilske grupe koje bi ometale neprijatelja, dostavljale podatke o snazi i kretanju neprijatelja glavnini, da bi se ona, u pogodnom momentu, povratila na teren Posavine. Sve jedinice su morale zakopati teška oružja na sigurna mjesta, a komoru oslobođiti nepotrebnog prtljaga kako bi bile pokretljivije. Određena je prostorija Jasenice-Srebrenik-Špionica za prikupljanje jedinica poslije ofanzive.¹²⁵

Petnaestog aprila, pošto su prethodno popravile most na rijeci Tinji, jedinice 13. SS divizije počele su nadiranje prema Srnicama, uz jaku podršku artiljerije i tenkova koji su obasipali vatrom jedinice Posavsko-trebavskog odreda koje su se povlačile na novu prostoriju preko Srnice i Vučkovaca. Sutradan je neprijatelj nastavio nastupanje prema Gradačcu, pa su se jedinice odreda uputile prema Modrići.¹²⁶

Treći bataljon 18. hrvatske brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda dopratili su u Kulaše delegate za II kongres USAOJ-a, gdje ih je prihvatile jedna jedinica 11. divizije. Šesnaestog aprila bataljoni su u povratku stigli na lijevu obalu Bosne. Odmah im je naređeno da zauzmu položaje na lijevoj obali i da na tom mostobranu obezbijede prebacivanje glavnine brigade i odreda. Pošto su jake njemačke snage nadirale iz pravca Srnice i Bosanskog Šamca, naređe-

¹²⁵ Zapovjest Štaba 38. divizije od 13. aprila 1944. (Zbornik IV, knj. 24, dok. 64, str. 207).

¹²⁶ Komandant 38. divizije depešom je javio Štabu 3. korpusa da je neprijatelj 15. aprila ušao u Humce i da prodire od Bukvika prema Srnicama i od Tuzle prema Drijenjči. Depeša od 16. aprila govori da su 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred još u Posavini.

no je da se prebacivanje preko rijeke ubrzano odvija. U nedjelju, 16. aprila 1944. godine, sve jedinice brigade i odreda, članovi partijskih i skojevskih rukovodstava, mnogi odborinci i istaknuti saradnici NOP-a prebacili su se na lijevu obalu Bosne. Sutradan su jedinice provele dan na Vučjaku.

Depeša komandanta 38. divizije Štaba 3. korpusa, upućena 18. aprila, govori da je neprijatelj zauzeo Srnice, Građačac, Srebrenik, Špionicu, Sitare, Humce, Potpeć, Cage i druga sela u Posavini i zapadnom dijelu Majevice. Tog dana 17. majevička brigada se nalazila u Karavlaškoj Maoći, odašte se usiljenim maršom, izvršenim 19. i 20. aprila, pod teškom borbom probila do ranjenika na prostoru Trnava-Bjeloševac-Čengić i spasla preko 250 pokretnih ranjenika. Međutim, isto toliko nepokretnih ranjenika i bolesnika su poslije nekoliko dana zarobili i ubili esesovci i četnici kada su otkrili baze.

DJELATNOST DRUŠTVENO-POLITICKIH ORGANIZACIJA, ORGANA NARODNE VLASTI I VOJNOTERITORIJALNIH ORGANA U POSAVINI I NA TREBAVI OD LJETA 1943. DO PROLJEĆA 1944. GODINE

U januaru 1943. godine formiranje Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu sa sekretarom Hasanom Brkićem. U početnoj fazi svog djelovanja Komitet je najviše pažnje poklonio razvoju partijske organizacije u Semberiji, gdje su tada postojali vrlo povoljni uslovi za rad. Sa Hasanom Brkićem je krajem januara u Semberiju stigao Uglješa Danilović, a polovinom februara i Rodoljub Colaković, članovi Pokrajinskog partijskog rukovodstva koji su znatno doprinijeli razgaranju partijsko-političkog rada u tom kraju.

Oni su na terenu zatekli malobrojnu partijsku i skojevsku organizaciju koja nije mogla da odgovori naraslim potrebama za širim političkim radom. Nije postojalo rukovođenje iz jednog centra, niti se djelatnost odvijala po sekutorima zaduženja. Veliki broj simpatizera KPJ nije bio obuhvaćen političkim radom, a SKOJ nije djelovao kao povezana

posebna organizacija, nego su aktivi odvojeno djelovali.¹²⁷ Slična situacija u pogledu partijske i skojevske organizovanosti bila je i u brčanskom srezu.

Da bi poboljšao stanje, Oblasni komitet je odmah preduzeo mjere za organizaciono učvršćivanje i proširivanje partijskih i skojevskih organizacija, za stvaranje novih i jačanje postojećih narodnooslobodilačkih odbora, a naročito za političko uzdizanje masa, što je bilo neophodno poslije višemjesečne četničke vladavine u ovom kraju.¹²⁸

Početkom 1943. godine narodnooslobodilački pokret u Semberiji i na Majevici se uspješno razvijao. U februaru 1943. formiran je 2. bataljon 2. majevičkog NOP odreda, a Sremski NOP odred, koji se tada vratio sa Birča, imao je 3 dobro naoružana i jaka bataljona. Odred se stalno popunjavao dolaskom novih dobrovoljaca iz Srema. Četnici su bili istisnuti iz Semberije, a domobranci garnizoni blokirani u svojim uporištima. U svim naseljima u Semberiji, izuzev Janje i Ugljevika, stvorene su partijske organizacije i narodnooslobodilački odbori koji su bili stvarna i jedina vlast u tim selima.¹²⁹

Uporedo sa partijsko-političkim radom u bijeljinskom srezu, prišlo se stvaranju, proširivanju partijskih i skojevskih organizacija, kao i stvaranju narodnooslobodilačkih odbora i odbora Antifašističkog fronta žena i u brčanskom srezu. U januaru 1943. godine ponovo je formiran Sreski komitet KPJ za brčanski srez sa sekretarom Svetolikom Gospićem Brkom. U svom izvještaju Pokrajinskog komitetu od 29. IV 1943. godine, Hasan Brkić između ostalog kaže:

»Srednjanjem organizacije bijeljinskog sreza postavilo se pitanje za brčanski srez. Poslije obilaženja ćelija zakazano je savjetovanje na kojem su pretrešeni nedostaci i pogreške u radu. Moramo na svaki način nastojati da prodremo u Posavinu. Stvoreno je rukovodstvo u koje su ušli i drugovi iz Posavine. Organizacije u gradovima Bi i B2. (Bijeljina, Brčko, prim. autora) postojale su, ali bez stalne veze i kontrole«...¹³⁰

¹²⁷ Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu upućen Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH 29. IV 1943. (Arhiv IRP Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 1392).

¹²⁸ Rodoljub Čolaković, Zapisi iz oslobodilačkog rata, knj. IV, Svjetlost, Sarajevo, 1951, str. 98.

¹²⁹ Isto, str. 102.

¹³⁰ Arhiv IRP Sarajevo, Zbirka NOR-a kat. br. 1392.

U martu 1943. godine Oblasni komitet KPJ je formirao Okružno partijsko rukmodstvo za Majevicu, Semberiju i Po-savinu u sastavu: Svetolik Gospić (sekretar), Slavko Mićanović, Haso Burić, Panto Marković, Borika Stančić i Milenko Stojaković, ali je ono po nalogu tadašnjeg sekretara PK KPJ za BiH Ise Jovanovića, koji se tada nalazio u okolini Foče i nije poznavao pravo stanje partijske organizacije u Semberiji, Posavini i na Majevici, rasformiralo. Funkcije Okružnog komiteta morao je da preuzme Oblasni komitet koji je imao svega 7 ljudi, od kojih su se trojica nalazila u drugim krajevima istočne Bosne.¹³¹

U aprilu 1943. dolazi do daljeg narastanja snaga NOP-a u Semberiji, Posavini i na Majevici. Tada su na Majevici formirane dvije grupe vojvođanskih bataljona i 3. majevički NOP odred. Na cijeloj prostoriji Majevice i Semberije oni nanose velike gubitke ustaškim, domobranskim i četničkim snagama među kojima već dolazi do diferenciranja, pa u znatnom broju prelaze u jedinice NOV i POJ. Semberijska sela su potpuno slobodna, ali u selima oko Brčkog ima još četničkih grupa. O tome Rodoljub Čolaković - u pomenutoj knjizi Zapisa piše:

»Poslije razbijanja majevičkih četnika mi smo u Ražljevu uspostavili komandu mjesta i opštinski N00. Tu je i sjedište Sreskog komiteta. Tako je Ražljevo postalo važan punkt u ovom srezu. Uslovi za rad su teži nego u srezu bijeljinskom. Gotovo svi stariji članovi Partije otišli su u odred, a mladi još nisu vični radu. Osim toga, ovdje četničke grupice otežavaju kretanje naših aktivista, prave im zasjede i pripucavaju u samom Ražljevu. Zbog toga se u selu, kao stalno obezbjedenje, nalazi jedan naš vod, a svi naši aktivisti žive opreznim životom vojnika, kojeg svakog časa može iznenaditi podmukli neprijatelj.«.

U maju 1943. godine neprijatelj je jakim snagama započeo ofanzvu na području Majevice i Semberije. Zbog toga su vojvođanske brigade prešle na Birač, a na Majevici je ostao Majevički NOP odred i jedan vojvođanski bataljon. Poslije prolaska neprijateljskih snaga oni uspješno nastavljaju svoja djelstva, a najveći uspjeh je razbijanje i razoružavanje 3. domobranske pukovnije, 11. juna kod Čađavice.

¹³¹ Pomenuti izvještaj sekretara Oblasnog komiteta od 29. IV 1943. i izvještaj sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH od 18. VIII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 4/290-291).

U ljetu 1943. godine broj partijskih i skojevskih organizacija u Semberiji, Posavini i na Majevici se povećava. Bijeljinska partijska organizacija tada, po jednom izvještaju, broji 236 članova i 125 kandidata, a po drugom 248 članova i 128 kandidata. Postojalo je 7 opštinskih komiteta i Sreski komitet sa 12 članova, od kojih su 6 članovi biroa Komiteta.

U isto vrijeme brčanska partijska organizacija je imala, po jednom izvještaju, 104 člana KPJ i 106 kandidata, a po drugom 123 člana KPJ i 78 kandidata. Imala je pet opštinskih komiteta: Ražljevački sa 32 člana KPJ i 33 kandidata; Dragaljevački od 29 članova KPJ i 31 kandidat; Posavski sa 16 članova KPJ i 25 kandidata; Jablanički sa 15 članova KPJ i 14 kandidata i Brčanski sa 16 članova KPJ i 3 kandidata.¹³²

Opštinski komitet KPJ za Posavinu, kojeg je u junu 1943. godine imenovao sekretar Oblasnog komiteta u sastavu: Boro Popović, Petar Kaurinović i Ivan Bumbulović, obuhvatao je teritoriju Posavine sa centrom u Bukviku. On je djelovao u težim uslovima nego Ražljevački, na neoslobodenoj teritoriji, u blizini jakog neprijateljskog garnizona u Brčkom i stalno ometan od četnika koji su stacionirali svoje čete i bataljone u svakom srpskom selu Posavine. U blizini nije bilo partizanskih jedinica, pa su sami morali obezbjediti svoju djelatnost.

U to vrijeme na terenu Trebave djelovalo je 20 članova KPJ i 2 kandidata. Postojale su 2 partijske organizacije na samoj Trebavi, i po jedna u Modrići, Gradačcu i Gračanici. Nije postojalo posebno partijsko rukovodstvo za taj kraj. Članovi KPJ djelovali su u sličnim uslovima, kao i njihovi drugovi u Posavini.

Nešto povoljnija situacija bila je u Srebreniku, gdje je u proljeće 1943. godine formirana partijska organizacija. Mjesto je bilo udaljeno od neprijateljskih garnizona, a u komandnom sastavu jedinica DOMDO pukovnije nalazili su se saradnici NOP-a.

Poslije dolaska glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ u istočnu Bosnu i formiranja 16. i 17. divizije,

¹³² Izvještaj sekretara PK KPJ od 18. VIII 1943. i sekretara Oblasnog komiteta KPJ od 24. VIII 1943. Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo rolna 4/290-296 i 335-336.

vojno-politička situacija u istočnoj Bosni se naglo razvija u korist NOP-a. Da bi odgovorila mnogobrojnim i složenijim zadacima koji je razvitak događaja nametnuo i zahtjevalo, partijska organizacija istočne Bosne se morala organizaciono postaviti tako da obuhvati sve krajeve i da oformi svoja operativna tijela - komitete u opštinama, srezovima i okružima. Tada se ponovo formiraju okružni komiteti za Birač (sekretar Milutin Đurašković) i Majevicu (sekretar Stevo Popović).

Početkom avgusta na Majevicu dolaze tri člana Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH - novi sekretar Rodoljub Čolaković, Avdo Humo i Pašaga Mandžić. Čolaković i Humo ostaju u Semberiji, a Pašaga Mandžić kreće 13. avgusta sa jedinicama 17. divizije na Trebavu. Na putu za Trebavu drži sastanak sa Borom Popovićem i Hasom Burićem¹³³ prima od njih izvještaj o radu partijske organizacije u Posavini. Daje im zadatak da i dalje rade na proširenju i učvršćivanju partijske organizacije.¹³⁴

Poslije odlaska jedinica 17. divizije sa Trebave na Ozren, Mandžić je došao u Srebrenik gdje je na sastanku komunista sa Trebave formirao Privremeno partijsko okružno rukovodstvo za taj kraj u koji su ušli sekretari opštinskih komiteta, rukovodilac SKOJ-a i rukovodilac AFŽ.¹³⁵ Tada su formirani i opštinski komiteti za Modriču i Srebrenik i mjesni komitet u Gradačcu koji je vršio funkciju opštinskog komiteta.¹³⁶

¹³³ Haso Burić i Boško Milutinović Đedo stigli su u Bukvik sa jedinicama 1. majevičke brigade u trećoj dekadi jula 1943. godine.

¹³⁴ Izvještaj Pašage Mandžića od 27. VIII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/361-362).

¹³⁵ Tada je organizacijom SKOJ-a rukovodio Nijaz Dizdarević instruktur PK Skoja, a Milena Marković je bila zadužena za stvaranje organizacije Antifašističkog fronta žena.

¹³⁶ Mandžić pravi razliku između Privremenog okružnog partijskog rukovodstva i Povjereništva Okružnog komiteta, kao naredne stepenice u razvoju do formiranja Okružnog komiteta KPJ kao konačne organizacione jedinice za jedan okrug. Obraćajući se Pokrajinskom komitetu, on između ostalog, kaže: »Pišete mi da mislite formirati OK za Majevicu, a za sada Povjereništva OK Tuzla i OK Trebava.... - i što se Trebave tiče ovo privremeno rukovodstvo moći će se s vremenom pretvoriti u OK Trebava. Samo je ovdje teško formirati sreske komitete, jer je Trebava teren sa nekoliko srezova«. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/462-463).

Opštinski komiteti su dobili zadatak da u svom kraju stvore nekoliko partijskih organizacija, formiraju aktive Skoja i USAOJ-a, odbore Antifašističkog fronta žena i narodnooslobodilačke odbore. Posebno se insistiralo na radu sa omladinom i ženama, jer se dotada toj aktivnosti poklanjalo malo pažnje, a razvoj vojno-političke situacije je zahtijevalo brzo djelovanje. Bilo je mnogo politički neobuhvaćenih omladinaca i omladinki, koje je trebalo pripremiti i orijentisati da dobrovoljno stupe u jedinice NOV i POJ. Ulagani su napori da se poveća priliv omladine iz muslimanskih sela, kako bi se što prije formirala Muslimanska brigada.

Kada su članovi Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu rješili da formiraju okružna partijska povjereništva za Tuzlu i Trebavu, oni su imali u vidu da na tom terenu nema dovoljno iskusnih partijskih kadrova. Zbog toga su odlučili da se iz semberijske partijske organizacije, koja je imala kadrove sa najdužim iskustvom, uputi nekoliko partijskih i skojevskih rukovodilaca u srezove Modriču, Gradačac i druge, kako bi pomogli jačanje postojećih i stvaranje novih partijskih i skojevskih organizacija, organizacija žena, omladine i narodnooslobodilačkih odbora.¹³⁷

Na osnovu te odluke Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu uputio je na Trebavu i u Posavinu, početkom septembra 1943. godine, Svetolika Gospića Brku, Mladena Jeftića, Boriku Stančića i Ružu Spasojević, koji su ušli u novoformirano Okružno partijsko povjerenstvo. Sekretar Povjerenstva je bio Svetolik Gospić. Povjerenstvo nije bilo na okupu sve do oslobođenja Gradačca 15. septembra, kada je stiglo u ovaj grad i iz njega počelo djelovati kao cjelina. Tada je u Povjerenstvo kooptiran Edhem Čamo.

U zapisniku nastalom mjesec dana kasnije koji je vođen na sastanku Oblasnog komiteta KPJ u Tuzli, piše:

»Povjerenstvo u ovom sastavu nije dobro. Isključili smo jednog člana. U njemu se sada nalaze: Brko, Ruža, Boro Polkom i Boro (Svetolik Gospić, Ruža Spasojević, Boro Popović i Borika Stančić prim. autora). Povjerenstvo bi trebalo popuniti jednim drugom, i to hitno«.¹³⁸

¹³⁷ Rodoljub Čolaković, Zapis iz oslobođilačkog rata, knj. 1, Prosveta, Beograd, 1956, str. 368-369.

¹³⁸ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 4/612-620. Boro Popović u svojoj knjizi »Partizani u Posavini« na str. 290 i 291 kaže: »Formirano

O formiranju Okružnog povjerenstva govori izvještaj Rodoljuba Čolakovića od 18. VIII i njegovo pismo Ugleši Daniloviću od 14. IX 1943. godine.¹³⁹

U oslobođenoj Tuzli, od 9. do 11. oktobra 1943. godine, održana je šira plenarna sjednica Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. Na njoj su prisustvovali članovi Pokrajinskog komiteta za BiH, članovi Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu, te sekretari i pojedini članovi okružnih komiteta iz istočne Bosne. Na sjednici je odlučeno da se, kao prioritetni, uzmu u rješavanje sljedeći zadaci:

- jedinice NOV i POJ brojčano pojačati i pomoći u kadrovima i na druge načine;
- uspostaviti organe narodne vlasti i organizovati vojno-pozadinske ustanove na oslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji;
- u svim krajevima organizovati i proširiti organizacije SKOJ-a, USAOJ-a i AFŽ-a;
- organizovati uspješnu propagandu i agitaciju i pokrenuti list »Front slobode«;
- mobilisati snage iz Semberije, Posavine i Tuzle za snabdijevanje jedinica NOV i POJ i stanovništva u ratom opustošenim krajevima istočne Bosne.

Na sjednici je odlučeno da se Okružno partijsko povjerenstvo za Trebavu i Posavinu reorganizuje u Okružni komitet KPJ i popuni.¹⁴⁰ Za sekretara Okružnog komiteta KPJ imenovan je Džemal Bijedić.¹⁴¹ Dotadašnji sekretar Okružnog povjereništva Svetolik Gospić pošao je na dužnost partijskog rukovodioca novoformirane 17. majevičke brigade, jer su se sa terena upućivali partijski rukovodioci u jedinice NOV i POJ i obratno (u isto vrijeme Hasan Brkić je pošao

je Okružno partijsko povjerenstvo za to područje. Sekretar je Svetolik Gospić Brko. On mi saopšti da sam i ja član Povjerenstva. Donio mi je i pismo, neko rješenje u kome se to potvrđuje. Pismo je za Oblasni komitet potpisao Aco. To je partizansko ime Hasana Brkića, sekretara Oblasnog komiteta KPJ».

¹³⁹ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 4/294 i 477-178.

¹⁴⁰ Stevo Popović - O formiranju i radu Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu. Istočna Bosna u NOR-u, knj. 2, str. 355-357, Organizacioni izvještaj Oblasnog komiteta za savjetovanje komunista istočne Bosne u Bijeljini. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/76-82).

¹⁴¹ Džemal Bijedić je jedno vrijeme bio sekretar Mjesnog komiteta u okupiranom Sarajevu.

sa dužnosti sekretara Oblasnog komiteta na dužnost političkog komesara 27. divizije, a odатle za sekretara ZAVNOBiH-a). Sa Džemalom Bijedićem iz Tuzle je pošla Mevla Jakupović na rad u organizaciju AFŽ. Dvadesetprvog oktobra u Gradačcu je održan prvi sastanak Okružnog komiteta KPJ na kojem su prisustvovali: Džemal Bijedić, Edhem Čamo, Mladen Jeftić, Borika Stančić, Boro Popović i Mevla Jakupović.¹⁴²

Od kraja avgusta do decembra 1943. godine, od partijskih rukovodstava uspostavljeni su opštinski komiteti KPJ u Modrići, Srebreniku i Bukviku, Mjesni komitet u Gradačcu i partiskske ćelije i aktivi u opštinama Bosanski Samac i Odžak.

Opštinski komitet Modriča imao je pet članova. Sekretar Komiteta je bio Panto Nikolić, a članovi Slobodan Janković, Jelka Ljubas, Mika Dujić, Pero Kovačević, te Zarije Domazet i Jovan Radovanović kao sekretari ćelija. Poslije odlaska Nikolića na kurs sekretar Opštinskog komiteta je postao Jovan Radovanović. U Modrići je u septembru i oktobru djelovala jedna partiskska ćelija, a u novembru dvije ćelije sa 10 članova KPJ. Partiskska ćelija na Pustari prvobitno je imala 3 člana, a kasnije pet. Ćelija u Riječanima je u prvo vrijeme imala 4 člana, kasnije 5, a oformljena je i ćelija u Tarevcima sa 6 članova. Ćelija u Dobrinji je imala prvo tri, pa onda četiri člana, a ćelija u Miloševcu, formirana u novembru 1943. godine, tri člana. U Modričkoj opštini je 1. decembra 1943. godine bilo 37 članova KPJ. I u mnogim naseljima su formirani politički aktivi od kandidata za članstvo KPJ i saradnika NOP-a. Ti aktivi su se nalazili u Modrići, Tarevcima, Riječanima, Garevcu, Kladaru, Čardaku, Skugriću i Kruškovom Polju.

Opštinski komitet u Srebreniku imao je 5 članova. Prvi sekretar komiteta bio je Salih Žilić. Njega je u novembru 1943. zamijenio Enver Humo, koji je na toj dužnosti ostao do kraja decembra 1943. Poslije njega za sekretara dolazi Hakija Raljević. Na terenu opštine djelovale su 4 partiskske

¹⁴² Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 22. X 1943. Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 1840.

organizacije i to: u Donjem Srebreniku, Gornjem Srebreniku, Ljenobudu i Crvenom Brdu. Početkom novembra bilo je 17 članova KPJ, a 1. XII 1943. devetnaest. Brojno povećanje od 2 člana imala je jedino partijska čelija u Crvenom Brdu. U to vrijertie postojala su i 4 politička aktiva i to u Srebreniku, Ježincu, Špionici i Lisovićima.

U Gradačcu je postojao Mjesni komitet sa 3 člana, a sekretar je bio Teufik Imamović. U mjestu su djelovale tri čelije KPJ sa 13 članova, jednom pri komandi mjesta, sa 3 člana, dvije u gradu, sa po pet članova i politički aktiv u Kerepu i Gornjem Žabaru.

U opštini Bosanski Šamac nije bilo formirano partijsko rukovodstvo. U samom mjestu djelovala je ilegalno partijska čelija sa 5 članova, čiji je sekretar bio Hasan Zaimović i čelije u Crkvini i Obudovcu. U Kruškovom Polju je bio jedan član Partije i 2 kandidata, kao i u Tišini, a po jedan kandidat u Slatini, Pisarima i Brvniku. Politički aktivni djelovali su u Brvniku, Tišini, Kruškovom Polju, Škariću, Pisarima, Obudovcu, Batkuši, Žabaru, Obudovcu i Slatini.

U opštini Odžak postojale su čelije u Odžaku (4 člana), Novom Gradu (4 člana), a po jedan član KPJ djelovao je u Donjoj Dubici, Podnajlovu i Dugom Polju. U ovoj opštini članovi KPJ radili su pod teškim uslovima, naročito u hrvatskim selima zbog aktivnosti ustaša, a i u srpskim selima na Vučjaku, gdje su četnici Branka Kovačevića onemogućavali kretanje partijskih aktivista.¹⁴³

Bukvička partijska organizacija je u oktobru 1943. godine ušla u sastav Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu. Do tada je bila u sastavu Sreskog komiteta za brčanski srez, koji je sa Sreskim komitetom bijeljinskog sreza bio u sastavu Okružnog komiteta za Majevicu. U oktobru 1943. godine formiran je Opštinski komitet KPJ, sa sekretarom Petrom Kaurinovićem. Kada je Petar u novembru 1943. preuzeo dužnost partijskog rukovodioca Posavskog NOP odreda, na njegovo mjesto je došao Vojo Žurić koji je na toj dužnosti ostao do aprila 1944. godine. Članovi Komiteta su

¹⁴³ Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu od 6. XI i 1. XII 1943. godine. Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, 5/53-58 i 312/316.

u prvo vrijeme bili Jovo Pajić i Boško Pantelić, a kasnije i Pavle Zarić i Jakov Mitrović.

Poslije odlaska Svetolika Gospića na novu dužnost, za sekretara Sreskog komiteta za brčanski srez došao je Nikola Cvijetić, koji je na toj dužnosti ostao do polovine oktobra 1943. godine. Njega je zamijenio Drago Tojić Gango. U Sreskom komitetu su radili i Vojo Žurić, Leo Fliker, Radivoje Lukić, Savo Simić, Jelenka Vočkić, Tamara Begović i Džemila Ajanović, koja je istovremeno bila i sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a.

Instruktori pri Sreskom komitetu, jedno vrijeme su bili Vinko Kontić iz Livna i Milisav Pavlović iz Srbije, koji su se kao ranjenici, poslije pete ofanzive, našli na terenu brčanskog sreza. Vinko Kontić, španski borac, ubrzo je otisao na dužnost komesara bataljona u 18. hrvatsku brigadu.

Organizacija KPJ u Brčkom imala je 12 članova KPJ i 3 kandidata. Sekretar komiteta je bio Dragoljub Marković. Za opštinski komitet bio je vezan tzv. Vojni komitet koji su činili članovi KPJ i drugi aktivisti koji su se nalazili u domobranskim jedinicama ili u jedinicama DOMDO pukovnije i radili su uglavnom na obavještajnim zadacima. Pored ostalih tu su radili Hivzija Jerković, Ahmet Hasaneffendić i Hussein Sirbubalo.

U sela zapadno od ceste Brčko-Čelić, brčanski Sreski komitet je uputio na rad Jusufa Huršidića i Enisa Derviševića. Uskoro je formiran Opštinski komitet za opština Vražići koji je imao čelije u Brnjiku, Vražićima, Rahiću i Koraju.

Komunisti brčanskog sreza učestvovali su na okružnom partijskom savjetovanju za Majevicu u Crnaljevu 5. i 6. septembra, na kojem je bilo prisutno 130 komunista iz bijeljinskog, brčanskog i dijelom zvorničkog sreza.

Članovi KPJ su prorađivali materijal iz 4 sveske Biblioteke marksizma-lenjinizma, koji je u oslobođenoj Tuzli izdalo Agitaciono-propagandno odjeljenje (Agit-prop) Oblasnog komiteta KPJ zaistočnu Bosnu. U prvoj svesci pod naslovom Marksizam štampan je i odlomak iz Lenjinovog djela Šta da se radi, u drugoj materijal pod naslovom Učenje o

partiji, u trećoj - Nacionalno pitanje, a u četvrtoj - Seljačko pitanje. Komunisti su prorađivali i prvih 6 glava iz knjige Istorija SKP (b), zatim brošure Kako je ruski seljak izvojevao zemlju i slobodu i Kako su se majevički četnici borili za slobodu, koje je napisao Rodoljub Colaković, a štampane su u štampariji Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu.

Jedan broj partijskih rukovodećih kadrova posjećivao je niži partijski kurs pri Oblasnom komitetu. Jedan od zaključaka plenarne sjednice Oblasnog komiteta, održane oktobra 1943. godine, bio je da se pri svim okružnim komitetima KPJ organizuju partijski kursevi, pa je Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu tražio od Oblasnog komiteta pomoći u kadru za nastavu na tom kursu.

Prvih dana januara 1944. godine formiran je *Sreski komitet* KPJ za modrički srez u kojem je u prvo vrijeme bilo 5 članova. Sekretar komiteta je bio Jovo Radovanović, dotadašnji sekretar Opštinskog komiteta u Modrići. Komitet je pokrivaо teritoriju modričke, miloševačke i odžačke opštine. U svom sastavu je imao 2 opštinska komiteta, jedan u Modrići, drugi u Miloševcu, a kasnije i jedan u Odžaku.

Prvo partijsko i skojevsko oblasno savjetovanje trebalo je da se održi 15. i 16. decembra u Vlasenici, ali je odgođeno zbog napada jakih neprijateljskih jedinica na slobodnu teritoriju istočne Bosne. Odmah nakon neuspjeha 6. neprijateljske ofanzive, Oblasni komitet je donio odluku da što prije održi Oblasno partijsko savjetovanje, na kome je trebalo da se izuči dotadašnje iskustvo i dogovori o daljoj borbi i radu istočnobosanskih komunista. Savjetovanje je počelo 20. II 1944. godine u Vlasenici. Pošto delegati iz Semberije, Posavine, sa Trebave i Majevice, koji su išli preko Jelice, zbog snježnih nameta nisu mogli stići, savjetovanje je prekinuto 23. februara, pa je nastavljeno 29. februara u Bijeljini.

Savjetovanje je otvorio sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu - Cvijetin Mijatović Majo, a 400 prisutnih delegata i gostiju pozdravili su predstavnici Pokrajinskih komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Vojvodinu, Štaba 36.

divizije, Inicijativnog Oblasnog N00 za istočnu Bosnu i predstavnik Antifašističkog fronta žena.¹⁴⁴

U svom izlaganju Cvijetin Mijatović Majo je, između ostalog rekao:

»Poslije 32 mjeseca junačke borbe komunisti istočne Bosne su se sastali da izvuku iskustvo iz dosadašnje borbe i da se dogovore o daljoj borbi koja predstoji. Od kako postoji KPJ, njeni sastanci, dogovori, savjetovanja, konferencije i kongresi značili su uvijek korak naprijed u borbi naših naroda za bolji život i za bolju sutrašnjicu. Nekada su partijska savjetovanja¹⁴⁵ održavana skriveno, u teškim prilikama i uslovima ilegalnog rada. Kada ih uporedimo sa današnjim stanjem, onda nam je shvatljivo kakva i kolika je djela učinila naša Partija za relativno kratko vrijeme. Jasno nam je da je razmah NOB u cijeloj zemlji i specijalno u istočnoj Bosni djelo naše Partije. Sprečavanje bratoubilačke borbe i bratimljenje naroda u istočnoj Bosni je djelo komunista. Stvaranje temelja naše moderne Demokratske federativne Jugoslavije u prvom redu je djelo KPJ. U našoj napačenoj i zavađenoj Bosni i Hercegovini stvaranje ZAVNOBIH-a je djelo bosansko-hercegovačkih komunista. Jasno je to i svjetskoj javnosti. Engleski premijer Vinston Čerčil je nedavno u svom govoru u engleskom parlamentu rekao: Komunisti Jugoslavije imali su čast da povedu svoj narod u borbu za narodno oslobođenje. Veliko je i sudbonosno vrijeme kada se održava ovo savjetovanje. Nalazeći se pred vrlo krupnim događajima, mi komunisti moramo da poradimo više nego do sada, da sjedinimo sve narodne snage u jedinstveni front da bi što prije okončali ovaj rat. Uvjeren sam da će savjetovanje pružiti veliku pomoć i podstrek za dalju borbu. Učiniće da još više omladinaca stupe u NOV, da se pozadina sjedini sa frontom, da se učvrsti i proširi narodna vlast i da se još više rasplamsa narodnooslobodilačka borba. S druge strane unijećemo strah u kosti okupatoru i njegovim snagama ... Naša KP nije žalila žrtve za uspjeh narodnooslobodilačke borbe. Njeni najbolji sinovi su pali kao svete žrtve borbe za oslobođenje«.¹⁴⁶

Prvog dana savjetovanja podnijet je politički referat, drugog dana organizacioni referat, a trećeg dana (2. III) referati o zadacima partijskih organizacija u vojsci, o narodnooslobodilačkim odborima, o Savezu komunističke omladine, o Antifašističkom frontu žena i o agitaciji i propagandi.

¹⁴⁴ U ime komunista Srbije prisutne je pozdravila drugarica Ana, što je bio pseudonim Milke Minić.

¹⁴⁵ Komunisti istočne Bosne imali su još ranije jedno šire savjetovanje. Bilo je to u sudbonosnim danima 3. VIII 1942. u Šekovićima. Na savjetovanju je prisustvovalo oko 330 članova KPJ, i oko 150 članova SKOJ-a iz 6. brigade i Birčanskog NOP odreda. Politički referat podnio je Cvijetin Mijatović Majo a organizacioni Hasan Brkić Aco.

¹⁴⁶ Zapisičnik sa oblasnog savjetovanja komunista istočne Bosne u Bijeljini, (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/77-80).

U političkom referatu dat je osvrt na prijeđeni borbeni put komunista, od ustanka 1941. godine do februarskih dana 1944, zatim ocjene vojno-političke situacije u zemlji, a posebno u istočnoj Bosni, i ukazano na zadatke koji komuniste očekuju u narednom periodu.

U diskusiji o političkom referatu učestvovalo je 13 delegata. Prvi je govorio Džemal Bijedić, čije je izlaganje tretilo tri problema: četnike, zeleni kadar i mobilizaciju novih boraca za popunu jedinica NOV i POJ. Za četnike je istakao da javno sarađuju sa Nijemcima i da ih jedino kao takve treba tretirati. Kritikovao je pojedinačne slučajevе stajanja sa četnicima i pokušaje lokalnih sporazuma. Rekao je, takođe, da Muslimani na Trebavi i u Posavini nisu u tolikoj mjeri osjetili četničku kamu kao Muslimani u jugoistočnoj Bosni. Na kraju je govorio o potrebi regulisanja pitanja mobilizacije novih boraca. Istakao je da nema jedinstvenih kriterijuma, da neke jedinice vrše mobilizaciju na svoju ruku, bez konsultovanja organa narodne vlasti, da nema dovoljno političkih priprema, da se mobilizacija često vrši mehanički, jednostavnim određivanjem koliko koje selo treba da uputi novih boraca. Često se dešava da bogatiji potplaćuju siromašne da idu u jedinice umjesto njihovih sinova i slično. Bijedić je tražio da se problem mobilizacije hitno riješi jedinstvenim propisima, s obzirom na to da je trebalo uskoro izvršiti popunu jedinica koje su pretrpjеле znatne gubitke u šestoj neprijateljskoj ofanzivi i novih koje će se, u skoroj budućnosti, stvarati u sjeveroistočnoj Bosni.

U referatu o organizacionim pitanjima iznijeto je da u istočnoj Bosni (bez podataka o sarajevskom okrugu) djeluje 1.135 članova KPJ (od kojih su 139 žene) i 320 kandidata za članove KPJ (od kojih su 49 žene). Najbrojnija je partijska organizacija Majevice i Semberije (611 članova), druga po brojnom stanju je partijska organizacija Posavine i Trebave sa 208 članova, treća je birčanska partijska organizacija sa 128 članova, četvrta romanijska sa oko 100 i peta tuzlanska sa 73 člana. Iznijet je podatak da Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu rukovodi jednim sreskim sa tri opštinska komiteta i 16 partijskih jedinica. Svega 10 žena na

Trebavi i u Posavini se nalazi među članovima KPJ, a među 47 kandidata za članove KPJ ima samo 6 žena.¹⁴⁷ U diskusiji o organizacionom referatu učestvovalo je 13 delegata, među kojima trojica delegata sa Trebave i Posavine - Mladen Jeftić, Borika Stančić i Petar Kaurinović.

Trećeg dana savjetovanja delegati su razmatrali pitanje N00, SKOJ, AFŽ, rad partijske organizacije u vojsci i probleme agitacije i propagande. U diskusiji je uzeo riječ, delegat sa Vučjaka, omladinac Tomo Tadić.

Na kraju savjetovanja ponovo je govorio Cvjetim Mijatović Majo. Izrazio je želju da se odluke savjetovanja odmah sprovode na svim sektorima rada, u svim dijelovima istočne Bosne. Dao je svečano obećanje da će komunisti uložiti sve snage da ostvare zadatke, koja su na savjetovanju usvojili.

Upućen je pozdravni telegram Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu, u kojem se kaže da će komunisti istočne Bosne uložiti sve svoje snage da ostvare bratstvo i jedinstvo naroda Bosne i Hercegovine, da prošire i ojačaju narodnooslobodilačku borbu, da učvrste i ojačaju partijsku organizaciju i da sprovedu u život sve odluke KPJ, AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a.

Odmah poslije savjetovanja održan je sastanak plenuma Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu i sastanci sa sekretarima okružnih komiteta sa kojima je izvršena analiza stanja u pojedinim okruzima i utvrđivanje konkretnih zadataka i formi pomoći.¹⁴⁸

Delegati iz Posavine i sa Trebave krenuli su iz Srebrenika na savjetovanje svrstani u jednu četu, kako bi na putu, u slučaju potrebe, mogli stupiti u borbu (iz Posavsko-trebavskog odreda na savjetovanje su išli Petar Kaurinović i Ivan Bumbulović). Za vrijeme održavanja savjetovanja bili su smješteni po okolnim selima. Poslije savjetovanja neki su pošli na nove dužnosti, a većina se vratila u Posavinu i Trebavu, spremni da sa uspjehom izvrše nove zadatke koje je savjetovanje usvojilo, kako u sferi partijsko-političkog rada,

¹⁴⁷ Na Posavsko-trebavskom okrugu u aprilu 1944, prema jednom kasnijem izveštaju, djelovalo je 204 člana KPJ i to: u Posavsko-trebavskom odredu 72, vojno-teritorijalnim organima 22 i na terenu 110 komunista.

¹⁴⁸ Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 7/77-82.

tako i u radu na razvijanju organa narodne vlasti, organizacija AFŽ, USAOJ-a i pionira.

Komunisti Trebave i Posavine prionuli su na rad sa novim elanom. Izvršene su neke izmjene u sastavu partijskih rukovodstava i napravljeni planovi za formiranje novih.

Izabran je biro sreskog komiteta za srez Modriču. Novi sekretar biroa bio je Borika Stančić, tadašnji sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a, a za članove biroa izabrani su: Jovan Radovanović, Jelka Ljubas, Mira Mijojlić, Pero Kovačević, Boško Milutinović i Muhamed Kešetović.

Istovremeno su vršene pripreme za formiranje sreskog komiteta KPJ za srez Bosanski Šamac i opštinskih komiteta u Bosanskom Šamcu i Slatini pa su na taj teren pošli Sreten Lopandić, Dana Simić i Brano Panić.¹⁴⁹ U selima opštine Gradačac stvarane su takođe organizacije KPJ.

Pri Okružnom komitetu KPJ počeo je sa radom niži partijski kurs, koji je radio od 19. marta do 6. aprila. Kurs je pohađalo 18 članova KPJ, a rukovodilac i glavni predavač je bio Nenad Petrović koga je Oblasni komitet uputio da pomogne okružnom partijskom rukovodstvu za Trebavu i Posavinu. Za 22. mart je bilo zakazano savjetovanje komunista Trebave i Posavine.¹⁵⁰

Nepovoljan razvoj vojno-političke situacije u sjeveroistočnoj Bosni, izazvan ofanzivom 13. SS divizije, poremetio je mnoge planove partijsko-političkog rukovodstva u Posavini i na Trebavi. Rad partijskih aktivista je znatno otežan. Situacija je postajala sve komplikovanija, pa je i partijski kurs iz Gradačca premješten u Srebrenik, a zakazano okružno partijsko savjetovanje moralo je biti odloženo. I druge mjere i djelatnosti partijskog rukovodstva, započete poslije bjelinskog savjetovanja, morale su se odložiti ili smanjiti.

Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu je, analiziravši novonastalu vojno-političku situaciju, dostavio 19. marta

¹⁴⁹ Tada je formiran i opštinski komitet KPJ za bosansko-šamačku opštinu u krnjem sastavu. Sekretar komiteta postao je Joco Bogdanović. Za rad omladinske organizacije bio je odgovoran Đokan Babić, za AFŽ Remza Kapetanović, a za agitaciju i propagandu Slavko Tomić.

¹⁵⁰ Izvještaj sekretara Okružnog komiteta KPJ je Trebavu i Posavinu upućen 26. II 1944, Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu. Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/334-337.

1944. godine, Okružnim komitetima KPJ direktivu sljedeće sadržine:

»Ne dozvoliti da u ruke neprijatelja padne ma ko iz rukovodećeg kada-
ra. Oni zbog toga moraju biti u što tješnjoj vezi sa operativnim jedinicama,
da bi se sa njima u posljednjem momentu mogli povući. Na terenu treba
ostaviti samo one koji su neophodni i kojima je to moguće obzirom na
mjesta gdje se nalaze. Sav kadar sa terena se ne smije povući, jer narod
ne smije ostati prepušten sam sebi, mora se osjetiti prisustvo Partije i u
najtežim situacijama.

Treba naročito posvetiti pažnju uglednim gradanskim ličnostima, na-
ročito prema onima koji su bili u organima vlasti i ne dozvoliti da bilo ko
padne u ruke neprijatelja. Zbog toga, ih treba što prije pokrenuti i staviti
ih pod zaštitu vojnih štabova. Pri tome treba lično objasniti članovima vri-
jeme neprijateljske ofanzive.«¹⁵¹

Na osnovu ove direkture članovi partijskih i skojevskih
rukovodstava, mjesnih i opštinskih narodnooslobodilačkih
odbora, i istaknuti saradnici NOP-a pošli su, polovinom ap-
rila 1944. godine sa 18. hrvatskom brigadom i Posavsko-tre-
bavskim ordredom u srednju Bosnu, gde će ostati do počet-
ka avgusta 1944. godine. Na terenu Posavine i Trebave ostali
su, po zadatku, partijsko-politički radnici da nastave partijsko-
političku aktivnost i obavljaju pojedine obavještajne poslove.

Sa 17. majevičkom, Podrinjskim i Majevičkim odredom
i vojvodanskim jedinicama, u duhu pomenute direkture, po-
šli su na Birač i u Srem mnogi partijsko-politički radnici sa
Majevice i Semberije, odnosno iz bjeljinskog i brčanskog
ratnog sreza. Oni su jedno vrijeme bili uz jedinice, čekajući
da se promjeni situacija na Majevici i u Semberiji, pa da se
vrate. Poslije izvjesnog vremena kada se uvidjelo da do toga
neće brzo doći, raspoređeni su u operativne jedinice ili na
partijsko-politički rad u vlaseničkom i srebreničkom srezu.

Jedan broj partijsko-političkih radnika ostao je na tere-
nu u Semberiji i Majevici da u ilegalnim uslovima nastave
djelatnost. Većina je bila izložena stalnim potjerama nepri-
jatelja, koji je na svaki način, primjenjujući najbrutalnije me-
tode, nastojao da ih otkrije i pobije. U tom periodu mnogi
partijsko-politički radnici izgubili su živote, djelujući u uslo-
vima koji su bili teži nego ikada ranije. Tako je po-

¹⁵¹ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/300-301.

ginuo i sekretar sreskog komiteta KPJ za Brčko, Drago Tojić Gango pokušavajući da uspostavi vezu iz Dragoljevca sa Sremom. Član sreskog komiteta Tamara Begović je zarobljena i ubijena u Drenovcima. Jelenka Vočkić je kasnije u ljetu 1944. poginula kao član sreskog partijskog rukovodstva za Srebrenicu. Nekoliko dana ranije u istom kraju poginuo je i sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a za Srebrenicu, a ranije član opštinskog rukovodstva SKOJ-a za Srebrenik - Muhamed Sušić. U bazi u Dragaljevcu ostala je, čak do jeseni 1944. Džemila Ajanović, sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a i član Sreskog komiteta KPJ, a u bazi u Brnjiku Salih Mehikić.

Skojevska organizacija na Trebavi i u Posavini je imala sličan razvojni put kao i partijska. Do oslobođenja Trebavsko-posavskog područja tj. do avgusta 1943. ona je uglavnom djelovala u Gradačcu, Modrići, Srebreniku, Bukviku i Brčkom.

Do oslobođenja ovih krajeva skojevske organizacije su radile autohtono, uz malu pomoć partijskih organizacija. U partijskim ćelijama i u nižim rukovodstvima nije bilo zaduženog člana za rad sa omladinom. U nekim mjestima nije bilo skojevskih organizacija, iako su postojale partijske organizacije.

U avgustu 1943. u ovaj kraj su došli Nijaz Dizdarević, instruktor Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za BiH i Milena Marković, omladinski rukovodilac, koji su razvili djelatnost u stvaranju i povezivanju omladinskih organizacija u Gradačcu, Modrići, Srebreniku i okolnim selima, što je dovelo do njenog rasta i velikog priliva omladinaca u redove NOV i POJ. Dizdarević je razjasnio i otklonio lutanja u organizacionom pogledu i prenio stavove Pokrajinskog komiteta SKOJ-a u Bosnu i Hercegovinu i Centralnog komiteta SKOJ-a i odluke I kongresa USAOJ-a, za što šire okupljanje omladine u redove omladinske organizacije. Insistirao je na većoj mobilizaciji, masovnosti i samostalnosti omladinskih organizacija. Do njegovog dolaska nije se znalo za USAOJ, jer nije bilo veza između omladinskog rukovodstva za BiH i omladinskog rukovodstva u istočnoj Bosni. Početkom sep-

tembra 1943. nimenovano je Okružno povjereništvo SKOJ-a, koje će drugom polovinom oktobra prerasti u Okružni komitet. Članovi komiteta su bili Borika Stančić (sekretar), Jovica Lazarević (u prvo vrijeme zadužen za stvaranje omladinske organizacije u Posavskom odredu), Branko Panić-Semberac i Aiša Maličević.

Skojevci su ovdje, kao i u drugim krajevima, prednjačili u radu. Mladi, poneseni idejama KPJ i pobjadama NOV i POJ, na svakom mjestu i u svakoj akciji unosili su žar svoje mladosti. Oni su bili ta snaga koja je privukla masu omladine da se opredijeli za ciljeve NOP-a.

Prvi opštinski komitet SKOJ-a na Trebavi i Posavini formiran je u Bukviku, avgusta 1943. godine, gdje je već postojao brojan aktiv članova SKOJ-a. U Bukviku su avgusta i septembra 1943. boravili Nadžija Biser i Slavko Tomić, sa zadatkom da pomognu u razvoju omladinskih organizacija. U Opštinski komitet SKOJ-a, su ušli: Petar Kerezović, Julka Kaurinović, Stojan Vasić, Mara Pajić i Janja Tripić. Za sekretara je izabran Petar Kerezović, a poslije njegove pogibije, u decembru 1943., Julka Kaurinović.

Opštinski komitet SKOJ-a za srebreničku opštinu formirala je Aiša Maličević. Sačinjavali su ga članovi SKOJ-a koji su već godinu dana djelovali u organizaciji SKOJ-a tuzlanskih srednjih škola. Sekretar komiteta je bio Muhamed Kešetović, a članovi: Muhamed Sušić, Bajazit Kešetović i Muhamed Selimović.

U septembru 1943. formiran je Opštinski komitet SKOJ-a, za modričku opštinu u koji su ušli Perica Kosik, Nedo Krekić, Ibrahim Mujbegović i Mika Dujić kao sekretar.

Nešto kasnije, 20. oktobra 1943. godine, formiran je Opštinski komitet SKOJ-a, za sektor Vučjak-Odžak u sastavu: Slavko Tomić (sekretar), Perica Kosik, Nedeljko Krekić i Ahmet Čatić. Nešto kasnije u Komitet je izabran i Nevenko Grebenarević.

Početkom oktobra 1943. u Posavini i Trebavi djeluje 48 članova SKOJ-a. U isto vrijeme na teritoriji okruga Birač ima 60, a na teritoriji majevičkog okružnog komiteta 772 skojevca. Organizacija SKOJ-a na Trebavi i Posavini intenziv-

nije je počela raditi na omasovljavanju svog članstva od polovine avgusta i početkom septembra.¹⁵²

Mnogi članovi SKOJ-a i mnogi napredni omladinci su otišli u jedinice NOV i POJ. Čak su skoro svi članovi tri opštinska rukovodstva SKOJ-a i 14 seoskih rukovodstava USAOJ-a sa ostalim omladincima ušli u jedinice NOV i POJ, smatrajući da oni treba da daju primjer drugima. U Posavskom i Trebavskom NOP odredu, ubrzo se našlo 92 člana SKOJ-a. Početkom decembra 1943. u Trebavskom NOP odredu djelovalo je 36 članova SKOJ-a, svrstano u 5 aktiva, a u Posavskom NOP odredu 56 članova, svrstano u 12 aktiva.¹⁵³

U vrijeme najvažniji zadatak bio je širenje i jačanje organizacija SKOJ-a i omasovljavanje organizacija USAOJ-a u naseljima na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji. U drugoj polovini oktobra oformljene su organizacije SKOJ-a u Bosanskom Samcu,¹⁵⁴ Odžaku, Tolisi i na Vučjaku, pa se skojevska organizacija na terenu povećala na 62 člana. Formiran je i Okružni odbor USAOJ-a za Trebavu i Posavinu.

U novembru 1943. počelo je omladinsko takmičenje u čitavom nizu akcija koje su tada bile aktuelne: dobrovoljno javljanje u jedinice NOV i POJ, sakupljanje materijalnih priloga za bolnice i ratom opustošene krajeve,¹³⁵ razvijanje kulturno-prosvjetnog rada, formiranje omladinskih pjevačkih horova i diletačkih grupa, organizovanje omladinskih priredbi, otvaranje analfabetskih tečajeva i održavanje političkih zborova i konferencija. Vršene su pripreme za sazivanje Oblasne konferencije SKOJ-a koju je trebalo popularisati, i na zborovima i konferencijama izabrati delegate. Bilo je predviđeno da iz Posavine i sa Trebave krene 10 delegata.

¹⁵² Izvještaj Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu od 6. XII 1943 (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/607).

¹⁵³ Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu od 1. XII 1943, godine Arhiv VII, Mikrofilm IRP Sarajevo, rolna 5/312-316.

¹⁵⁴ Aktiv SKOJ u Bosanskom Samcu formirao je Spasoje Ilinčić. Članovi aktivu su bili: Dragan Ristić, Branka Čorluka, Desa Brkić, Elmasa Džakić, Slobodan Jokić i Ostojia Ilinčić.

¹⁵⁵ Samo u 10 sela u okrugu omladinci su sakupili slijedeću količinu namirnica: 521 kg graha, 627 kg krompira, 122 kg pšenice, 419 kg kukuruza, 138 kg suhih šljiva, 35 kg oraha, 18 kg jabuka i 28.555 kuna.

Savjetovanje je međutim moralo biti odloženo zbog početka 6. neprijateljske ofanzive.¹⁵⁶

Kada je ofanziva neprijatelja prošla, Oblasni komitet SKOJ-a za istočnu Bosnu zakazao je Oblasno savjetovanje SKOJ-a za 23. I 1944. godine u Vlasenici. Stigli su samo delegati iz jedinica 17. i 27. divizije i romanijskog i birčanskog okruga. Pošto delegati iz majevičkog, tuzlanskog i posavsko-trebavskog okruga nisu mogli stići, zbog sniježnih nanosa savjetovanje u Vlasenici je prekinuto, a nastavak je uslijedio 2. marta u Bijeljini.

Otvaranju savjetovanja je prisustvovalo oko 600 omladinača iz Bijeljine i okoline, a u njegovom radu je učestvovalo 122 delegata. Na savjetovanju su pročitani i razmatrani referati o vojno-političkoj situaciji, organizacionom pitanju i o radu organizacije USAOJ-a. Među 14 učesnika u diskusiji o prvom referatu bili su delegati iz Posavine i Trebave: Fuad Suljić, Tomo Tadić, Kemal Halilović i Muhamed Sušić, a među 16 diskutanata o organizacionom referatu - Džemila Ananović i Jovica Lazarević, dok je u diskusiji o USAOJ-u, pored 7 delegata, učestvovao i Muhamed Kešetović.¹⁵⁷

Diskusija je bila vrlo živa. Povremeno je poprimala karakter mitinga, pa je predsjedništvo moralo intervenisati. Naročito je bilo zapaženo izlaganje Nijaza Dizdarevića, člana PK SKOJ-a, koji je ukazao na najznačajnije probleme rada omladinske organizacije i založio se za rješavanje konkretnih pitanja.

Na savjetovanju se snažno manifestovalo bratstvo i jedinstvo i identični pogledi mladih komunista. Delegati su se međusobno upoznali, izmijenjali iskustva u radu, saznali najvažnije elemente vojno-političke situacije, stekli jasniju sliku o zadacima koji ih očekuju i dobili odgovore na nejasna pitanja iz domena organizacije.

¹⁵⁶ Izveštaj Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu od 6. XII 1943. Pismo PK SKOJ-a za BiH od 16. X 1943. Direktiva Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu od 29. X 1943, i izveštaj Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu. (Arhiv VII, Mikrofilm, Sarajevo rolna 4/606-610, i rolna 5/155, 285-286 i 477—186).

¹⁵⁷ Zapisnik o radu savjetovanja SKOJ-a. (Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 4524, str. 1-3).

Petog marta 1944. održana je plenarna sjednica Oblasnog komiteta SKOJ-a, na kojoj su razmatrani rezultati savjetovanja i izvršen raspored kadrova. Na partijske dužnosti su pošli Borika Stančić, sekretar OK SKOJ-a za Trebavu i Posavinu, Sreten Lopandić, sekretar OK SKOJ-a za Majevicu i Semberiju, te Vlado Bošković, Rešad Saletović i Nada Bošković.

Oblasni komitet SKOJ-a sačinjavali su: Mićo Rakić (sekretar) Jovan Radovanović Šico, Desa Koštan, Mirko Ostojić, Risto Tošović, Aiša Maličević i Miloš Piljuga.

Novi sekretar OK SKOJ-a za Trebavu i Posavinu je postala Aiša Maličević, a za nove članove Okružnog komiteta imenovani su Fuad Suljić i Mira Bilbija. Iz posavsko-trebavskog okruga su prešli na rad u druge okruge Muhamed Sušić za sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a Srebrenica i Erem Avdić u Okružno rukovodstvo SKOJ-a za Birač.

U martu 1944. godine formiran je Sreski komitet SKOJ-a za modrički srez, sa sekretarom Muhamedom Kešetovićem. Članovi komiteta su bili Nedo Krekić i Perica Kosik (skojevski rukovodioci na Vučjaku), Ahmet Ćatić (sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a u Odžaku) i Bajazit Kešetović (novi sekterat Opštinskog komiteta SKOJ-a u Modrići).

Konstatujući da organizacija USAOJ-a treba da postane šira i brojnija, savjetovanje je zaključilo da se pripremi i odredi Oblasna konferencija USAOJ-a, na kojoj je trebalo da učestvuje 315 delegata, među kojima 50 sa Trebave i iz Posavine i 5 delegata iz Posavsko-trebavskog odreda. Za pripremu konferencije izabran je Inicijativni odbor u koji su ušli: Jovan Radovanović Šico, Gordana Tanacković, Mustafa Šabić, Nada Kerec, Hazim Hasić i Pero Kajmaković. Konferencija je, pored ostalog, trebalo da izabere Oblasni odbor USAOJ-a za istočnu Bosnu i delegate za osnivački kongres USAO BiH-a. Početak konferencije je zakazan za 10. april 1944, ali je ofanziva neprijatelja omela održavanje.

Oblasni komitet SKOJ-a je u martu 1944. godine odštampano u 4.000 primjeraka proglaš Zemaljskog odbora USAOJ-a za BiH i brošure: SKOJ u surovoj školi rata i

SKOJ u vojsci,¹⁵⁸ koje su stigle do skojevskih organizacija u Posavini i na Trebavi. Poslije partijskog savjetovanja nastao je značajan preokret u radu omladinskih organizacija. Organizacije SKOJ-a i USAOJ-a stvarane su i u selima u kojima ih do tada nije bilo. Osjetio se veliki polet u radu i došlo je do aktiviranja velikog broja omladinaca i omladinki. Novi aktivi SKOJ-a oformljeni su u Dugom Polju, Podnovljtu, Majevcu, Ritešiću, Odžaku, Garevcu, Miloševcu, Dobrinji, Riječanima, Kruškovom Polju, Vidi, Bukviku, Vujičićima i drugim selima. U nekim dijelovima okruga organizacije SKOJ-a su djelovale ilegalno, zbog prisustva neprijatelja (Trebava i Vučjak). SKOJ je tada imao 130 članova, a još 24 člana je djelovalo u 6 aktiva na području opštine Srebrenik, koja je februara 1944. pripojena tuzlanskom okrugu. Aktivi SKOJ-a postojali su u Čitluku, Donjem i Gornjem Srebreniku, Potpeći, Smolućoj i Ljenobudu, a po jedan član u Rapatnici i Falešiću.¹⁵⁹

Poslije savjetovanja u Bijeljini osjetio se silan razmah u razvitku organizacije USAOJ-a. U svim opštinama su formirane radne čete, čete pionira, omladinske kulturno-prosvjetne sekcije, omladinski domovi i pjevački horovi. Omladinske radne čete pružale su veliku pomoć organima narodne vlasti u skupljanju namirnica za bolnice i ratom opustošene krajeve. U tom pogledu su se naročito isticali omladinci i omladinke iz Modriće koji su njegovali ranjene i bolesne partizane skupljali posteljinu i veš za ranjenike i mnogo vremena proveli obrađujući zemlju na pustari, koja je postala ogledno poljoprivredno dobro pod neposrednim rukovodstvom Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Posavinu i Trebavu. I u ostalim mjestima omladinske radne čete su postigle vidne rezultate. U Srebreniku je početkom aprila 1944. godine počeo kurs za rukovodioce SKOJ-a, ali je morao biti prekinut zbog dolaska jakih neprijateljskih snaga na to područje.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Izvještaj Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu od 6. III 1944. godine. Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 7/197-200.

¹⁵⁹ Izvještaj Okružnog Komiteta SKOJ-a za Tuzlu. Oblasnom komitetu SKOJ-a za istočnu Bosnu, pisan vjerovatno krajem marta ili početkom aprila 1944. godine. Arhiv VII, Mikrofilm JRP, Sarajevo, rolna 7/365-366.

¹⁶⁰ Izvještaj Okružnog komiteta SKOJ-a za Trebavu i Posavinu od 21. X 1944. godine. Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 10/387-388.

U prvoj polovini aprila 1944. godine u Gradačcu, a zatim u Modrići, prikupili su se delegati za Drugi kongres USAOJ-a iz istočne Bosne, Srema, istočnobosanskih i vojvođanskih jedinica NOV i POJ. Razvili su snažnu političku aktivnost u tim mjestima i okolnim selima i organizovali mnoge, dobro posjećene priredbe. Na njima su delegati iznosili svoje zamisli o istupanju na II kongresu USAOJ-a. Prisutni omladinci su svojim prijedlozima upotpunjavali sadržaj tih izlaganja.

Delegati, koje je predvodio Nijaz Dizdarević krenuli su 11. aprila 1944. godine iz Modriče preko centralne Bosne ka Drvaru. Na putu kroz centralnu Bosnu došlo je do sukoba sa jednom njemačkom jedinicom. U toj borbi poginuo je Bajazit Kešetović, delegat Posavine i Trebave za II kongres USAOJ-a.

Direktivom Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu, od 19. marta 1944, bilo je predviđeno da i omladinski rukovodioci napuste slobodnu teritoriju zajedno sa operativnim jedinicama, u slučaju prodora jedinica zloglasne 13. SS divizije. Istom direktivom je bilo predviđeno da ostali omladinci napuste teren i popune operativne jedinice. Na osnovu toga, sa jedinicama 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda krenuli su u centralnu Bosnu mnogi omladinski rukovodioci.¹⁶¹

Prva organizacija *Antifašističkog fronta žena* na tlu Posavine, formirana je u Bukviku u kasnu jesen 1942. godine. Njen predsjednik je bila Joka Pantelić. Nove organizacije AFŽ u Posavini i na Trebavi počele su u većem broju da se formiraju u ljeto 1943. godine. Njih su stvarale uz pomoć partijskog rukovodstva, Milena Marković i Ruža Spasojević koje je Oblasni komitet KPJ, u ljeto 1943. godine, uputio na Posavsko-trebavsko područje, da pomognu komunistima tog kraja u političkom radu sa ženama. U oktobru 1943. godine stigla je Mevla Jakupović, koja je kao član OK KPJ zadužena za taj sektor rada.

U septembru i oktobru 1943. formirani su opštinski odbori AFŽ u Bukviku, Modrići, Gradačcu i Srebreniku. U

¹⁶¹ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/300-301.

modričkoj opštini formirano je i 5 seoskih odbora (u Tarevcima, Miloševcu, Vranjaku, D. Kladara i Koprivni), u gradačkoj nekoliko, a u srebreničkoj 12 takvih odbora.¹⁶² Nešto kasnije formirani su mjesni i seoski odbori AFŽ u naseljima opština Odžak i Bosanski Samac i opštinski odbori AFŽ u Odžaku i Bosanskom Šamcu.

U prvoj polovini novembra 1943. u Gradačcu je održan sastanak svih komunista - žena i drugih aktivistkinja NOP-a, na kojoj su prisustvovali Džemal Bijedić, sekretar OK KPJ za Trebavu i Posavinu i Aiša Maličević član Okružnog komiteta SKOJ-a. Tada je izabran Okružni inicijativni odbor AFŽ za Trebavu i Posavinu od 5 članova. Za predsjednika je izabrana Mevla Jakupović, a za sekretara Munira Karahasanović. Na sastanku je izvršena raspodjela zadataka, pa su učesnice savjetovanja krenule na teren, a među njima: Safa Halilović, Jelka Ljubas, Hanumica Širbegović, Ruža Spasojević (Janković), Remza Kapetanović (Škundrić), Tereza Nikić i Anka Kikić.

U to vrijeme na teritoriji Posavine i Trebave djelovalo je 15 izabranih i 16 inicijativnih odbora AFŽ. Odbori su svakodnevno održavali sastanke sa ženama i sakupljali priloge za bolnice i vojsku. Razvili su znatnu propagandnu aktivnost među ženama i objašnjavali ciljeve NOB-a. Organizovali su mnogobrojne čitalačke grupe i analfabetske kurseve i nastojali da se žene, osobito Muslimanke koje su se tada krile od muškaraca, uvedu u javni život. Koliko su se morale uvažavati lokalne prilike, govori primjer proslave 8. marta 1944. - Dana žena u Gradačcu. Program proslave morao je biti izведен dva puta u istom danu. Danju isključivo za žene, a naveče za ostalo građanstvo. Među ženama na dnevnoj predstavi bilo je najviše Muslimanki, a među njima mnogo onih koje su prvi put u životu izašle na javno mjesto. One su uslovile svoje prisustvo priredbi time da prozori spolja budu zatvoreni i prekriveni neprovidnim papirom, kako ih muškarci ne bi mogli vidjeti bez žarova i feredža. Program priredbe pripremila je Anka Kikić. Izvedeno je nekoliko recita-

¹⁶² Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 6. XI 1943. Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 5/53-58).

cija i skečeva, a dobro uvježbani hor je upotpunio cij do- gađaj. Istog dana održan je miting na kojem je prisustvovalo preko 300 žena iz Gradačca i okoline.

Proslave Dana žena održavale su se i u drugim mjestima, a i u nekim selima Posavine i Trebave. U Modrići se na zboru okupilo oko 300 žena, iako je padala kiša. Oskudno odjevene žene iz okolnih sela su, od ranog jutra, pristizale u Modriču noseći transparente i pjevajući partizanske i narodne pjesme. Zbor je održan na pijaci. Govorili su Mladen Jeftić, član Okružnog komiteta KPJ, Borika Stančić, sekretar Sreskog komiteta KPJ za Modriču i Jelka Ljubas, predsjednica Sreskog odbora AFŽ.¹⁶³

Okružni komitet KPJ za Posavinu i Trebavu poklanjao je veliku pažnju radu organizacije žena. Nastojao je da žene komuniste, kojih je bio mali broj (u početku samo šest, a koncem februara 1944. godine - deset), što više aktivira i politički uzdigne, a i da dobije pomoć u kadrovima sa drugih krajeva za taj sektor rada. Tako je na partijski kurs pri Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu upućena Ljubica Miljuš iz Gradačca, a kada je formiran niži kurs pri Okružnom komitetu KPJ za Posavinu i Trebavu na njega su upućene Tereza Nikić, Ruža Spasojević, Remza Kapetanović, Safa Halilović, Hanumica Širbegović i Mujesira Dajić. Poslije partijskog savjetovanja u Bijeljini, na teren Posavine i Trebave je trebalo da krene i Lepa Kuđić.¹⁶⁴

Narodnooslobodilački odbori su se uspostavljali koncem 1941. godine u onim selima i mjestima Posavine i Trebave, gdje je uticaj NOP-a bio u porastu. Oni su morali djelovati ilegalno zbog prisustva neprijateljskih jedinica. U ljetu 1943, dolaskom jedinica NOV i POJ u ove krajeve, nastaje novi zamah u stvaranju organa narodne vlasti. Formirani su mnogi seoski narodnooslobodilački odbori širom Posavine i Trebave, a zatim i opštinski narodnooslobodilački odbori u Modrići, Gradačcu, Srebreniku i Odžaku. Od ranije je postojao Opštinski N00 u Bukviku. U želji da se stvari što više narodnooslobodilačkih odbora bilo je i grešaka, pa su u neke

¹⁶³ Ibrahim Karabegović, Hakija Muratbegović i Muhidin Spužić, Aktivnost žena Modrice i okoline u NOB, Žene BiH u NOB, str. 658-663.

¹⁶⁴ Pismo sekretara Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu upućeno početkom marta 1944. Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/233.

odbore ušli bivši seoski knezovi i muhtari. Na taj problem je ukazivao Okružni komitet KPJ i tražio da se u odbore biraju ljudi koji su čvrsto na liniji NOB-a.

Stvaranjem velike oslobođene teritorije u istočnoj Bosni, u jesen 1943. godine, postavilo se pitanje obrazovanja viših organa narodne vlasti koji bi rukovodili i pomagali razgranatoj mreži seoskih i opštinskih odbora. Odlučeno je da se formira Oblasni inicijativni narodnooslobodilački odbor za istočnu Bosnu i okružni inicijativni odbori za okruge Majevicu i Semberiju, Posavinu i Trebavu, Birač, Romaniju i Tuzlu. Ovi inicijativni odbori su imali privremeni karakter i trebalo je da, pored pomoći nižim organima narodne vlasti, pripreme izbore za odgovarajuće odbore (oblasti i okružja).¹⁶⁵

Početkom novembra 1943. u Tuzli je formiran Oblasni inicijativni odbor za istočnu Bosnu. U istom mjesecu formiran je i Okružni inicijativni narodnooslobodilački odbor za Trebavu i Posavinu, koji je u početku imao 7 članova. Za predsjednika je izabran Mustafa Rustanbegović, a za sekretara Edhem Čamo, koji je kao član Okružnog komiteta KPJ bio zadužen za organizaciju i razvoj narodne vlasti. U isto vrijeme formiran je Okružni N00 za Majevicu. Za predsjednika njegovog Izvršnog odbora izabran je Cvjetko Perić, a za sekretara Nada Manojlović.

Neposredno poslije toga izabran je Sreski narodnooslobodilački odbor za modrički srez. Izbor je izvršen na skupštini predstavnika opštinskih i seoskih narodnooslobodilačkih odbora. Za prvog predsjednika Sreskog N00 u Modrići izabran je Đordo Mikić i Jovan Radovanović za sekretara. Sreski N00 Modriča obuhvatio je teritoriju opština: Modriča, Odžak i Miloševac. Opštinski N00 Modriča je u novembru 1943. imao 7 seoskih N00, Opštinski N00 Odžak, 10 seoskih N00, a opštinski N00 Miloševac 5 seoskih N00.

Nešto ranije izabran je Sreski narodnooslobodilački odbor za brčanski srez koji je imao sjedište u Ražljevu. Za predsjednika je izabran Branko Kisić, a za sekretara Salih Mehikić. Prethodno je izabran Opštinski narodnooslobodilački odbor za čeličku opštinu, dok su Opštinski N00 u Bukviku i Ražljevu popunjeni novim članovima. Osnovani su također, seoski N00 u selima: Bijela, Cerik, Skakava,

¹⁶⁵ Stevo Popović, Razvoj i djelovanje N00 u istočnoj Bosni. Istočna Bosna u NOR, km : sir 233-234.

Maoča, Gornji Rahić, Bukovac, Islamovac, Pukiš, Dubravice, Satorovići, Begovača, Boderište, Ratkovići, Vražići, Brnjik, Veiino Selo, Humci, Nahvijojci i u drugim selima brčanskog sreza.¹⁶⁶

Prvi predsjednik narodnooslobodilačkog odbora u Buviku 1941. godine bio je Jovo Pajić, a kada je on, u oktobru 1943, postao komandant mjesta za predsjednika odbora je izabran Mitar Trivić.

Na teritoriji opštine Gradačac je djelovalo pored opštinskog N00, 14 seoskih narodnooslobodilačkih odbora.¹⁶⁷ Predsjednik opštinskog N00 bio je Bećirbeg Ibrahimbegović, a sekretar Teufik, Imamović.

Šesta neprijateljska ofanziva omela je veću aktivnost narodnooslobodilačkih odbora. Poslije ofanzive Okružni inicijativni odbor je preuzeo korake da se izvrše izbori za NOO u mjestima gdje odbori nisu postojali i tamo gdje su na brzinu postavljeni, pa su u njih ušli nepouzdani ljudi.

U februaru 1944. godine izabran je, na konferenciji delegata opštinskih i seoskih odbora, sreski N00 za srez Gradačac. Prvi predsjednik sreskog N00 bio je Husein Kondžić, a sekretar Teufik Imamović. Na području sreza Gradačac izabrana su 3 opštinska (Gradačac, Mionica i Skugrić) i 15 seoskih narodnooslobodilačkih odbora. Izborne konferencije su bile veoma posjećene.

U opštini Bosanski Šamac seoski N00 u Tišini, Pisarima, Batkuši, Brvniku, Crkvini i Obudovcu su prošireni novim članovima.¹⁶⁸ U Srebreniku je oktobra 1943. godine izabran opštinski N00 na čelu sa predsjednikom Mujom Smajlovićem.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Dr. Drago Borovčanin, *Nastanak i razvoj narodne vlasti na brčanskom kraju (1941-1945)*, str. 21-22. Članak pripremljen za ediciju Brčko u ratu i revoluciji.

¹⁶⁷ Izvještaj sekretara OK KPJ od 1. XII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 5/312-316).

¹⁶⁸ Opštinski N00 u Bosanskom Samcu izabran je 14. II 1944. u njega su ušli: Husan Zaimović, Slavko Stanojević, Hasan Begić, Ljubomir Brkić i Muhamet Hadžijusufović. Konstituisanju odbora prisustvovao je Đorđe Mikićić, predsednik Sreskog NOO Modriča.

¹⁶⁹ Izvještaj sekretara OK KPJ od 22. X 1943. Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NÖR-a, kat. br. 1840.

Sada su na terenu Posavine i Trebave, pored Inicijativnog okružnog N00, djelovala i tri sresa narodnooslobodilačka odbora izabrana demokratskim putem. Oni su se osamostalili i potpuno zadovoljili. Narod je shvatio suštinu N00 i razliku između NOO i bivše vlasti. Odbornici su uživali nepodijeljeno povjerenje svojih mještana i seljana. Postojala je, takođe, velika razlika u radu izabranih organa narodne vlasti od onih koje su ranije postavljali pojedini politički radnici na terenu i jedinice NOV. Izabrani organi su bili provjerene pristalice i aktivisti NOP-a, znali su svoja prava i dužnosti i nastupali kao pravi narodni predstavnici.

Narodnooslobodilački odbori, pored zaduženja o snabdijevanju vojske i bolnica, vodili su brigu o svim tekućim pitanjima života i rada na oslobođenoj teritoriji: o ekonomsko-finansijskim, kulturno-prosvjetnim, upravnim i drugim pitanjima. Tako se na primjer, u oslobođenom Gradačcu odvijala nastava u osnovnoj i građanskoj školi i u osnovnoj školi u Vučkovcima. Narodnooslobodilački odbori pružili su, u saradnji sa organizacijom žena i omladine, veliku pomoć na prihvatanju, smještaju i njezi velikog broja ranjenika i bolesnika u bolnicama u Gradačcu, Modrići i Srebreniku. U Gradačcu i Modrići dobrovoljnim prilozima građana bolnice su opskrbljene krevetima, posteljinom i drugim bolničkim inventarom.

U martu je vršen izbor delegata za Oblasnu skupštinu narodnooslobodilačkih odbora koja je trebala da izabere Oblasni narodnooslobodilački odbor za istočnu Bosnu. Iz Posavine i sa Trebave izabrano je 30 delegata.¹⁷⁰ Konferencija, međutim, nije održana u predviđeno vrijeme zbog neprijateljske ofanzive, nego tek koncem avgusta 1944. godine.

Prije stvaranja posebnih odbora Narodnooslobodilačkog fronta, partijska i skojevska rukovodstva, kao i narodnooslobodilački odbori i posebni odbori narodnooslobodilačkog fronta na slobodnoj teritoriji Trebave i Posavine su razvili znatnu javnu političku aktivnost u objašnjavanju ciljeva NOB-e, značaja odluka II zasjedanja AVNOJ-a i I zasije-

¹⁷⁰ Izvještaj sekretara OK KPJ upućen Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu 26. III 1944. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/334-337).

danja ZAVNOBiH-a, zatim na prikupljanju pomoći za partizanske bolnice i stanovništvo popaljenih krajeva. Svakodnevno su u Tehnici OK KPJ štampane vijesti koje su zajedno sa Frontom slobode i štampanim proglašima slate u sva sela na oslobođenoj teritoriji.

Povodom 7. novembra - dana Oktobarske revolucije - održani su veliki narodni zborovi u Gradačcu, Modrići, Srebreniku i Srnicama. Zborovi u Gradačcu i Modrići su održani na pazarni dan, kako bi moglo prisustvovati što više stanovnika. Veliki zborovi su održani i povodom 23. februara - Dana Crvene armije i 8. marta - Dana žena.

Konferencije su bile stalni oblik komuniciranja partizanskih rukovodioca i predstavnika narodne vlasti sa narodom. One su bile pogodan oblik okupljanja naroda. Na nekim konferencijama, kao u Tarevcima, Bukviku, Miloševcu i Srebreniku, prisustvovalo je i preko 200 ljudi. U januaru 1944. sa tih konferencija upućivane su pozdravne depeše AVNOJ-u, ZAVNOBiH-u i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), koje su potpisivali svi prisutni.

Kulturne priredbe sa prigodnim programima, koji su pored zabavnog i socijalnog imali i politički karakter, bile su uvijek dobro posjećene. One su održavane u Gradačcu, Modrići, Bosanskom Šamcu, Garevcu, Odžaku, Podnovljtu, Tarevcima, Vučkovicima, Obudovcu, Slatini, Crkvini i u drugim selima gdje su postojale pogodne prostorije.¹⁷¹

Kada su prilike dozvoljavale organizovane su konferencije za nekoliko sela. Tako je, na primjer, 17. januara 1944. godine održana konferencija domaćina i odbornika N00 iz cijele opštine Srebrenik. Tom prilikom su upućeni telegrami Predsedništvu AVNOJ-a i Nacionalnom komitetu narodnog oslobođenja Jugoslavije. Telegram upućen predsjedniku NKOJ-a, maršalu Josipu Brozu Titu, glasi:

»Domaćini Gornjeg i Donjeg Srebrenika, Gornjeg Ljenobuda, Zahirovića, Rapatnice, Babunovića, Sladna, Špinice, Čehaja, Seone, Uroža, Caga, Behrama, Lipja, Crkvenog Brda, Brnjičana, Čitluka, Šahmera, Like, Brezika, Podorašja, Lisovića, Tinje i Osoja sa predstavnicima svojih N00, sa svog sastanka održanog 17. I 1944. u Donjem Srebreniku, pozdravljaju najhrabrijeg među najhrabrijim, najboljeg među najboljim sinovima

¹⁷¹ Izvještaj sekretara Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu upućen Oblasnom komitetu KÖJ za istočnu Bosnu 21. I 1944. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 6/62-30).

naših naroda, svoga druga maršala Tita koji od roba stvori čovjeka - poveđe narode Jugoslavije u borbu časti i ponosa protiv mrskog fašističkog okupatora.

Druže Tito, mi domaćini pomenutih sela, oduševljeni naporima svoje narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, uložićemo sve snage i u svako doba pridonijeti najviše žrtve za konačno likvidiranje fašističkih bandi iz naših krajeva i za bolje i ljepše doba narodne Jugoslavije».

Dva dana kasnije, 19. I 1944. godine, održana je konferencija muslimanskih sveštenika u Breziku sa koje su poslati telegrami maršalu Titu, AVNOJ-u i Nacionalnom komitetu. Telegram su potpisali vjeroučitelj Mustafa Ibrahimović i imami Alija Dervišević, Muhamed Zahirović, Orhan Džanić, Ahmet Hodžić, Ibrahim Ibrišević, Zaim Delić, Bego Kurtić, Jusuf Smailović, Mustafa Mehmedović, Abdulah Bošnjaković i Alija Šuljić.¹⁷²

U februaru 1944. u slobodnom Gradačcu održana je komemorativna svečanost posvećena poginulom partizanu i naprednom književniku Hasanu Kikiću. O Hasanovom životu i radu govorio je Teufik Imamović, sekretar Mjesnog komiteta KPJ. Komandant mjesta Midhat Muradbegović pročitao je svoju priču *Otvaranje nebesa* koja je ranije objavljena u Književniku. Zatim su borci Komadne mjesta izveli ostale tačke programa - recitacije i pjesme. Komemoracija je održana u gradskom hotelu, čije prostorije nisu mogle primiti sve posjetioce, pa je veliki broj ljudi ostao ispred zgrade. Tako su Hasanovi drugovi odali poštlu i priznanje ovom velikom čovjeku i komunistu.¹⁷³

U Gradačcu je 23. februara povodom godišnjice Sovjetske armije održana svečana akademija.¹⁷⁴

Tridesetprvog marta 1944. godine u Gradačcu je otvoren Dom kulture u zgradici bivšeg suda koja je u tu svrhu rekonstruisana izbijanjem unutrašnjih zidova i otvaranjem velike sale. Radovi su stručno izvođeni pod rukovodstvom arhitekte. Prilikom otvaranja Doma održana je svečana aka-

¹⁷² Front slobode br. 4, od 10. III 1944. str. 14.

¹⁷³ Midhat Muradbegović, Sjećanje na Hasana Kikića - Književni susreti, edicija II, Gradačac, 1977.

¹⁷⁴ U izvedenom programu nastupio je kvartet u kome su bili: Salih Žilić prva violina, Midhat Muratbegović druga violina, profesor građanske škole Svojimir Jamšek violončelo, Muhamed Mehmedović klavir-harmonika.

demija. General Savo Orović je nakon izvedenog programa, ushićen njegovim visokim nivoom, rekao: »Djeco, pa ovo je Beograd«.

Komande područja za Posavinu i Trebavu, kao vojnoteritorijalna komanda, formirana je u novembru 1943. godine, a prvi komandant je bio Salih Žilić. U početku nije mogla razviti sve svoje organe. Pod svojom nadležnošću je imala komande mjesta u Modrići, Gradačcu, Bukviku i Srebreniku koje su uspostavljane oslobađanjem tih mjesta u septembru 1943. Shodno direktivi Vrhovnog štaba o organizaciji vojnoteritorijalnih organa od 8. februara 1944, izvršena je reorganizacija i popuna u Komandi područja. Komandu područja su sačinjavali: komandant, politički komesar, zamjenik komandanta i referenti. U komandama mjesta zamjenik komandanta je odgovarao za mobilizacijske i tehničke poslove, a pomoćnik komandanta je bio odgovoran za partijsko-politički rad.¹⁷⁵

Od sredine februara 1944, kada je izvršena reorganizacija vojnoteritorijalnih organa, Komanda područja za Posavinu i Trebavu ispoljila je povećanu aktivnost. Komandant područja tada je bio Boro Popović, a njegov zamjenik Mihajlo Stanković. Za referenta odgovornog za obaveštajno-kontraobaveštajnu djelatnost imenovan je Salih Gorak,¹⁷⁶ a za intendanta Miloš Nikolić. Komanda područja je rukovodila sa komandama mjesta u Gradačcu, Srebreniku, Modrići, Bosanskom Samcu, Gornjoj Slatini, Gornjem Žabaru i u Bukviku.

Često je dolazilo do promjena u sastavu Komande područja i komandi mjesta. Tako je, uskoro, Boro Popović postao komesar Komande područja, a Radika Ilić komandant.

¹⁷⁵ Josip Broz Tito, Vojna djela, knj. 1. str. 446. II izdanje VIZ, Beograd, 1978.

¹⁷⁶ Prilikom povlačenja jedinica u centralnu Bosnu, Salih Gorak je ostavljen na terenu Gradačca sa zadatkom da obaveštajno djeluje. On je, međutim, uskoro zarobljen, i u želji da sačuva svoj život denucišao je neprijatelju saradnike NOP-a. Zbog toga je poslije rata osuđen.

Uz svaku komandu mjesta nalazila se partizanska straža kao obezbjeđenje do februara 1944, kada su obezbjeđenje slobodne teritorije preuzele jedinice odreda.

Komanda područja za Trebavu i Posavinu imala je u svom sastavu referenta za mobilizaciju, koji se starao o mobilizaciji ljudstva za jedinice NOV i POJ. U komandama mjesta su napravljeni mobilizacijski spiskovi koji su obuhvatili godišta od 1909. do 1926. godine. Mobilizacija se vršila dobrovoljno i po pozivu. Tako je, na primjer, komanda mjesta Gradačac do polovine marta 1944. mobilisala 310 mladića u 16. muslimansku brigadu i Posavsko-trebavski odred, Komanda mjesta Bosanski Samac 80 omladinaca za 18. hrvatsku brigadu i Posavsko-trebavski odred, a komanda mjesta Modriča oko 200 omladinaca.¹⁷⁷

Komanda mjesta Srebrenik najviše pažnje posvjećivala je svom glavnому zadatku - prijemu i otpremi hrane za Mačkovac i dalje za Birač. Bilo je prikupljeno oko 6 vagona pšenice, kukuruza, masti i slanine. U Srebreniku se nalazila i bolnica u kojoj je bilo oko 150 ranjenika i ambulanta za liječenje endemskog sifilisa.

U Gradačcu je bilo uskladišteno oko 5 vagona namirnica za transport u pasivne krajeve. Od 27. novembra 1943. radila je u Gradačcu bolnica komande Posavsko-trebavskog područja koju je vodio dr Hamdija Bravo. Radile su obućarska, krojačka, pekarska, kovačka, stolarska i brijačka radionica. Osnovana je i kuhinja u kojoj se hranila gradska sirotinjija.

Komanda mjesta Srebrenik obuhvatala je sela: Špionicu, Čehaje, Babunoviće, Zuberovo Brdo, Donji i Gornji Srebrenik, Rapaticu, Donje Moranjke, Seonu, Cage, Ljenobud, Kuge, Zahiroviće, Potpeć, Brezik, Lisoviće, Podorašje, Tinju,

¹⁷⁷ U štab 3. bataljona u Gradačcu jednog dana je došao Mehmed Fitozović iz Bosanskog Samca i doveo sina Rizaha i rođaka Hazima Hadžalijagića opremljene i naoružane opremom i oružjem koje je sam kupio. Doveo ih je u štab bataljona tražeći potvrdu da ih je predao ispravno. Štab se našao u nedoumici. Ubjedivali su Mehmeda da promijeni svoj zahtijev, ali on nije pristao. Na kraju su mu izdali potvrdu u kojoj izjavljuju da su od njega primili Rizaha i Hazima. Rizah je uskoro postao omladinski rukovodilac, a Hazim komesar čete u 18. brigadi.

Stražu, Crveno Brdo i Jaseniku. Prvi komandant komande mjesta bio je Salih Žilić, a poslije njega Mustafa Porobić i Maiić Ibrišević. Zamjenik komandanta je bio Avdo Abdulla-hović, pomoćnik Mehmedalija Mujedinović. Od početka februara pa do povlačenja u centralnu Bosnu, komandant Komande mjesta bio je kapetan Muhamed Gagić, profesor, zamjenik komandanta odgovoran za mobilizacijske poslove - Ahmed Lončarević, pomoćnik komandanta i odgovoran za politički rad - Rizo Redžepagić, a intendant - Šefkija Selimović. Komandir partizanske straže pri komandi mjesta bio je Mustafa Tipura.

Komanda mjesta Gradačac obuhvatala je naselja: Gradačac, Ledenice, Vidu, Gornju i Donju Mionicu, Vučkovac, Kerep, Jelovče Selo i Donju Zelinju. Prvi komandant mjesta bio je Mehmedalija Tufekčić, zatim Salih Gorak, a poslije Midhat Muratbegović. Zamjenik komandanta prvo je bio Šehabudin Moranjak, a zatim Muhamed Mehmedović, pomoćnik komandanta prvo Hakija Raljević, a kasnije Franjo Puškarić, i intendant Nešet Sendić.

Komanda mjesta Modriča obuhvatala je naselja: Modriču, Tarevce, Riječane, Dobrnju, Garevac, Kladare, Čardak, Miloševac i Kruškovo Polje. Prvi komandant mjesta bio je Mehmed Mujbegović, a kasnije Ferid Širbegović i Abdurahman Otanović. Zamjenik komandanta od februara 1944. bio je Đoko Gajić, pomoćnik Ljubo Dević, a intendant Žarko Mihajlović.

Komanda mjesta Bosanski Šamac formirana u februaru 1944. obuhvatala je naselja: Bosanski Šamac, Pisare, Crkvini, Tišinu i Hasić. Komandant mjesta bio je Hasan Zaimović, zamjenik Mustafa Karić i pomoćnik Joco Bogdanović.

Komanda mjesta Gornja Slatina obuhvatala je područje između teritorije komandi mjesta Bosanski Šamac, Modriča i Gradačac. Ona je formirana u martu 1944, a komandant je bio Pero Bosić, zamjenik Kojo Stanišić i pomoćnik komandanta Milan Tubaković.

Komanda mjesta Gornji Žabar formirana je u martu 1944, a u Žabaru se nalazila samo kada su jedinice NOV i

POJ bile na njegovoj teritoriji. Za komandanta je imenovan Pero Stanković, za zamjenika Tošo Pavlović, a za pomoćnika Stevo Zivković.

U komandi mjesta Bukvik za komandanta je postavljen Jovo Pajić, za zamjenika Gojan Pajić, a za pomoćnika Pavle Zarić. Ona je obuhvatala sela Gornji i Donji Bukvik, Vitanić, Lukavac, Vujičiće, Gajeve i sela na neoslobođenoj teritoriji.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Izvještaj komandanta 17. divizije od 10. II 1942. (Zbornik IV. knj. 22, dok. 44 str. 201-202) i Izvještaj Komande područja za Trebavu i Posavinu od 15. II 1944. (Zbornik IV, knj. 23, dok. 77, str. 310-320).

III Dio

DEJSTVA ODREDA U
CENTRALNOJ BOSNI,
POVRATAK U ISTOČNU
BOSNU I AKTIVNOST
ODREDA DO KRAJA
1944. GODINE

DEJSTVA ODREDA U CENTRALNOJ BOSNI

POVRATAK U ISTOČNU BOSNU

AKTIVNOST ODREDA OD SEPTEMBRA DO DECEMBRA 1944. GODINE

**RAD KOMANDE POSAVSKO-TREBAVSKOG PODRUČJA I POLITIČKI RAD
NA TERENU U TOM PERIODU**

DEJSTVA ODREDA U CENTRALNOJ BOSNI

U proljeće 1944. u sjevernom dijelu centralne Bosne dejstvovalе su jedinice 11. divizije 5. korpusа NOVJ. Njena 12. kраjiška brigada bila je orijentisana na zatvaranje pravca Kotor-Varoš-Šiprage i Kotor-Varoš Skender Vakuf. Četrnaesta srednjobosanska brigada sa dva bataljona zatvarala je pravac Klašnice - Prnjavor, a sa druga dva pravca Derventa-Prnjavor (tј. obezbjeđivala je šиру prostoriju oko slobodnog Prnjavora). Peta kozarska brigada bila je orijentisana prema Doboju i Tesliću. Štab 11. divizije imao je pod svojom komandom i nekoliko partizanskih odreda koji su operisali po rubu slobodne teritorije srednje Bosne. Banjalučki partizanski odred je kontrolisao teren ispred planine Čemernice, Vlašićki područje Vlašića, Motajički teren oko Rakovca, Prnjavorски prostoriju Kokori-Branešci, a Tešanjsko-teslički partizanski odred prostoriju Rastuša-Ukrinjica.¹ Do 10. maja je na prostoriji sjevernog dijela centralne Bosne dejstvovala i 12. slavonska brigada koja se poslije uspješnog napada na željezničku stanicu u Ljupljanici, koji je izvršen 9. maja, Vratila u Slavoniju.

Osamnaesta hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred sa članovima partijsko-političkih rukovodstava i drugim pozadinskim radnicima su 17. aprila naveče, izvršili pokret pravcem Jakeš-Dugo Polje-Vučjak, prešli željezničku prugu Brod-Doboj, kod željezničke stanice Komarica, i produžili u pravcu Ljeskovih Voda gdje su vodili borbu sa četnicima, na putu iz Ljeskovih voda u Stanare. U toku pokreta, 18. ap-

¹ Zbornik IV, knj. 25, dok 218, str. 807.

rila, susreli su se sa jednim bataljonom 5. kozarske brigade koji se vraćao sa akcije na željezničku prugu Brod-Doboj kod Rudanke.²

Odmah zatim, 20. aprila, štab 18. brigade i štab Posavsko-trebavskog odreda, pod imenom Štab grupe bataljona, izvještavaju štab 11. divizije, pod čijom će operativnom komandom biti sve vrijeme boravka u srednjoj Bosni, da su svoje jedinice razmjestili na prostoriju Jelanska-Stanari i da su uputili patrole prema 5. kozarskoj brigadi. U prva tri dana boravka na teritoriji srednje Bosne, jedinice su imale više sukoba sa manjim četničkim grupama. Od početka pokreta za 4 dana borci su primili samo dva obroka hrane, pa su štabovi brigade i odreda tražili od Štaba divizije da im dostavi izvjesnu količinu namirnica.³

Koncem maja 1944. izvršena je reorganizacija odreda, tako da su od četiri bataljona formirana dva brojno jaka bataljona.

Posavsko-trebavski odred je 11. maja dobio zadatak da zaposjedne položaje u rejonu sela Glogovea, koje je do tada držala 12. slavonska brigada i da odatle kontroliše teren prema Derventi i čisti teritoriju Detlaka od četnika. Osamnaesta hrvatska brigada je ostala u Stanarima. U izvještaju Štaba 11. divizije⁴ upućenom 15. maja Štabu 5. korpusa kaže se da se 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred nalaze na liniji Glogovac-Pojezna-Osinja-D. Ostružnja-Stanari sa zadatkom da zatvore pravce od Tešnja i Doboja i drugih neprijateljskih uporišta duž željezničke pruge Doboj-Derventa.⁵

U štabovima 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda, kod partisko-političkih radnika iz Posavine i Trebave⁶ kao i kod ostalih starješina i boraca vladalo je

² Zbornik IV, knj. 24, dok. 91, str. 301-302.

³ Izvještaj Operativnog Štaba grupe bataljona od 20. aprila 1944. (Zbornik IV, knj. 24. dok. 99, str. 323-324).

⁴ U to vrijeme Štab 11. divizije je imao ovakav sastav: Miloš Šiljegović komandant, Blažo Đuričić politički komesar, Đurin Predojević zamjenik komandanta i Mirko Pekić načelnik štaba.

⁵ Zbornik IV, knj. 25. dok. 48, str. 180; dok 87. str. 294-299.

⁶ Od jednog dijela partisko-političkih radnika, pretežno omladinskih rukovodilaca, formirana je kulturno-umjetnička ekipa kao privremena jedinica, koja je davala priredbe za narod i za jedinice. Komandir ekipe bio

uvjerenje da će se u bliskoj budućnosti vratiti u istočnu Bosnu. Štabovi brigade i odreda su zato svoje jedinice držali bliže komunikaciji Brod-Doboju, kako bi u pogodnom momentu mogle, iz jednog pokreta, prijeći preko rijeke Bosne i naći se na Trebavi. Zbog toga su preko rijeke Bosne često slate patrole za izviđanje. Patrola koja se 12. maja vratila iz istočne Bosne donijela je vijest da se na terenu Majevice i Posavine nalazi 17. majevička brigada sa Štabom 38. divizije, pa je Štab 18. brigade (iako vijest nije bila tačna jer je 17. brigada stigla na Majevicu 15. maja) počeo vršiti pripreme za pokret svojih jedinica na desnu stranu rijeke Bosne. Uputio je patrolu sa porukom pozadinskim radnicima na Vučjaku da ispitaju gazove i prikupe čamce za prelaz preko rijeke Bosne.

Nastojeći da jedinice odreda i brigade drži što bliže riječi Bosni, Štab 18. brigade je 12. maja predložio Štabu 11. divizije da jedinice Posavsko-trebavskog odreda postavi tako da jedan bataljon bude u Ljeskovim Vodama, drugi u Glogovcu, a treći da zatvori pravac od Dervente, jer takav raspored bi bolje odgovarao pripremama za prelazak u istočnu Bosnu. Štab 11. divizije je 15. maja 1944. naredio Štabu 12. krajške brigade da jedan svoj bataljon drži na tromedi, kako bi održavao stalni kontakt sa jedinicama Posavsko-trebavskog odreda u Glogovcu, a kada odred kreće u istočnu Bosnu, krajški bataljon bi se odmah uputio u Glogovac i preuzeo njegove položaje.

Partijsko-politički radnici modričkog sreza, na čelu sa Borikom Staničićem, ostali su na Vučjaku i nastavili svoju političku aktivnost u mnogo težim uslovima. Na Vučjaku su se održavali uz pomoć članova KPJ i SKOJ-a i ostalih prisilica NOP-a na terenu. Uz njih je bila grupa kurira, naoružanih automatskim oružjem, koji su najčešće izvršavali bezbjednosne i obavještajne zadatke. Tako je skoro redovno cirkulisala kurirska veza između srednje i istočne Bosne u periodu od aprila do juna 1944. godine.⁷

je Salih Žilić, a politički komesar Teufik Imamović. Jedan dio omladinskih rukovodilaca raspoređen je na dužnosti u 18. brigadi i Posavsko-trebavskom odredu. Tako je Fuad Suljić postao komesar čete, Mira Bilbija omladinski rukovodilac u 4. bataljonu 18. brigade, a Ruža Spasojević komesar bolnice 18. brigade.

⁷ Hakija Muradbegović, v.d. str. 173-177.

Shodno naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ da sve jedinice pojačaju dejstva na komunikacije poslije njemačkog desanta na Drvar, Štab 11. divizije naredio je 5. kozarskoj, 18. hrvatskoj brigadi i Posavsko-trebavskom odredu da napadnu na željezničku prugu Dobojski Derventa na dijelu Kladari-Johovac. U toku noći 29/30. maja Peta kozarska je napala neprijateljska uporišta u Foči i Johovcu i postavila mine na željezničku prugu. Uništena je lokomotiva i nekoliko vagona, ubijeno 8 legionara i 5 Nijemaca, a zaplijenjeno je 15 kg soli.

Prvi bataljon Posavsko-trebavskog odreda i 1. bataljon 18. hrvatske brigade pod komandom zamjenika komandanta 18. hrvatske brigade, kapetana Veljka Jankovića, napali su neprijateljsko uporište u Kladarima. Napad nije uspio, jer je neprijatelj na vrijeme otkrio pokrete jedinica, a i zbog toga što bataljoni nisu jednovremeno izvršili napad. Borba je trajala do 3,30 časova 30. maja, kada su jedinice odreda i brigade odstupile. U to vrijeme su pristigle čete domobranske 3. bojne 4. lovačke pukovnije iz Doboja i preduzele protivnapad pravcem k.320-329-283 - Omanjska-Jabučić-Ostružnja glava, gađajući minobacačkom vatrom jedinice odreda i brigade. Iz Posavsko-trebavskog odreda i 18. hrvatske brigade poginula su dva borca, a 15 ranjeno, među njima i kapetan Veljko Janković.⁸

Istog dana, 30. maja, Štab 11. divizije uputio je obavještenje potčinjenim jedinicama, među kojima i Operativnom štabu 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda, (što znači da je tog dana još postojao njihov zajednički štab i da nije došlo do spajanja jedinica) da su jače neprijateljske snage krenule u napad širokim frontom od Banja Luke prema Tesliću. Naređeno im je da brane položaje na liniji Stanari-Osredak i da održavaju vezu sa jedinicama 5. kozarske brigade koje su se nalazile na liniji Klupe-Pribinić-Čečava. U slučaju da ne održe pomenute položaje preporučivalo se da pokušaju proboj u istočnu Bosnu, a ukoliko u tome ne uspeju da krenu na zapad, pravcem Čavka-Čečava.

⁸ Izvještaj Operativnog štaba 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda od 30. V. 1944. (Zbornik IV, knj. 25, dok 155, str. 551) i bojna relacija 2. zbornog područja za maj 1944. (dok. 218, str. 801).

Između 3. i 6. juna, na osnovu odluke Okružnog komiteta KPJ i Štaba 11. divizije, većina ljudstva iz Posavsko-trebavskog odreda prešla je u 18. hrvatsku brigadu. Od njih su formirana dva nova, kompletna bataljona (2. i 4.) i popunjene 1. i 3. bataljon. Oko 70-80 boraca je ostalo u odredu do popune novim borcima. Dotadašnji komandant Posavsko-trebavskog odreda, kapetan Nikola Simić postavljen je za načelnika štaba 18. hrvatske brigade, a politički komesar Panto Nikolić prešao je na rad u partijsko-politički aktiv pri Okružnom komitetu KPJ za Posavinu i Trebavu, čije je sjedište bilo u Kulašima. Zamjenik komandanta odreda Mato Belić postao je komandant bataljona u 18. brigadi, Ibro Dogladorović obajveštajni oficir, a Bešlaga Korajkić referent saniteta 18. hrvatske brigade.

Za novog komandanta Posavsko-trebavskog odreda postavljen je Pero Bosić, a za novog političkog komesara Mehmedalija Tufekčić. Intendant odreda postao je Alija Repčić, a referent saniteta Selena Stojčević. Zamjenici komandanta i političkog komesara nisu imenovani. U odredu su formirane dvije čete, svaka sa po 30-35 boraca. Komandiri tih četa u početku su bili Nedo Pisarević i Pavle Mihalčić, politički komesari Fehim Halilović i Ekrem Taslidžić, zamjenici političkih komesara Kadro Ramić i Milan Kajganić, a zamjenici komandira Halil Majstorović i Cviko Bosić.

Za vrijeme boravka u centralnoj Bosni jedinice odreda su koristile svaki slobodan dan za rad na vojnostručnoj i političkoj nastavi. Odvijao se, takođe, intenzivan rad partijskih organizacija jer je odred trebalo osposobiti da posluži kao čvrsto jezgro, koje će po dolasku na svoj teren moći u sebe uključiti veći broj novih boraca.

Ujutro 8. juna neprijatelj je preduzeo napad na slobodnu teritoriju iz više pravaca. Štab 11. divizije je raspolagao podacima o pripremama neprijatelja za napad, pa je o tome unaprijed obavijestio svoje jedinice. Iz Teslića su nastupali dijelovi 6. lovačke pukovnije pravcem Ukrinjica-Čečava, iz Dervente tri bataljona 4. lovačke pukovnije, a pravcem Osnjana-Pojezna jedan bataljon 4. posadnog zdruga i Nijemci. Osamnaesta hrvatska brigada je dobila zadatak da napadne

neprijatelja na Sokolini i Krnjinom brdu (k.432). Treći bataljon 5. kozarske brigade trebalo je da napadne neprijatelja utvrđenog u školu u Ukrnjici. Bataljoni nisu mogli biti na vrijeme obaviješteni o početku napada zbog udaljenosti tako da nisu jednovremeno napali neprijatelja. Jedino je 2. bataljon 18. brigade uspio da izvrši napad u odrđeno vrijeme. Četvrti i Prvi su napali sa zakašnjenjem, ali im je ipak uspjelo da protjeraju neprijatelja sa Krnjina brda i Sokoline u pravcu Teslića. U toj borbi bataljoni su imali pet ranjenih boraca, od kojih dvojicu težih.⁹ Devetog juna neprijatelj je povukao svoje jedinice u Jelah i Teslić, pa su jedinice 18. brigade raspoređene na liniji Stanari-Vitkovci.

Polovinom juna saveznički avioni počeli su dopremati jedinicama 11. divizije naoružanje, municiju i opremu. Padobranima je spuštana oprema, najčešće na prostoriji Kulashi-Stanari-Osredci. Posavsko-trebavski odred je bio zadužen za obezbjeđenje mjesta spuštanja opreme i za njeno skupljanje. Pored ovog zadatka odred je obezbjeđivao i rad pozadinskih ustanova u rejonu smještaja i ambulantu 18. hrvatske brigade.

Kod sela Pojezne 20. juna se srušio jedan saveznički bombarder. Iz oštećenog aviona iskočilo je pet članova posade, koje su prihvatili borci 1. bataljona 5. kozarske brigade.

Sedamnaestog juna jedinice 18. hrvatske brigade (2. i 3. bataljona) napale su neprijateljska uporišta u Foči i Johovcu, a 5. kozarska brigada na sektoru Počivaljka-Brijest. Neprijatelj je u Foči bio brzo razbijen, ali je sve svoje snage prikupio u Johovcu, koje je raspoređio u zgrade građene od tvrdog materijala.

Na neprijateljsko uporište u Foči napadali su 1. bataljon, dvije čete 3. bataljona i jedna četa 4. bataljona 18. brigade. U opštoj rezervi nalazile su se dvije čete 4. bataljona. Napad na Foču počeo je u 23,45, petnaest minuta ranije nego što je predviđeno, pošto je neprijatelj otkrio nastupanje partizanskih jedinica. Ranije dobijeni podaci govorili su da se u Foči nalazi jača domobranska jedinica, ali se u toku

⁹ Izveštaj Štaba 18. hrvatske brigade od 9. juna 1944. (Zbornik IV, knj. 26. dok. 40. str. 173-174 i Arhiv VII, fond, NOP-a k. 866 f. 3, reg. br. 38 i 40).

napada saznao da se tu nalazi samo manja posada seoske domobranske milicije. Zbog toga je štab 18. brigade promjenio svoju raniju odluku i odlučio da sa 1. i 3. bataljonom napadne na Johovac, a čete 4. bataljona zadrži u rezervi. Bataljoni su napali neprijateljsko uporište u Johovcu tek u 1 sat, 20. juna, pošto su morali prijeći za 1 sat razdaljinu između Foče i Johovca. Neprijatelj je zaposjeo zidane zgrade, osposobio ih za odbranu i organizovao precizan sistem vatrenog paljenja. Napad je trajao do 3,30 časova, kada je po naredenju Štaba brigade obustavljen da bi se izbjegle uzaludne žrtve. Poginulo je 6 boraca, a 22 su ranjena. Tri borca su nestala u povlačenju, pa su neki od njih i zarobljeni.¹⁰

Radi rasterećenja pritiska neprijatelja na 10. i 1. proletersku diviziju, Štab 5. korpusa naredio je Štabu 11. divizije da pojača pritisak na neprijateljska uporišta na komunikaciji Brod-Doboj. U vezi s tim Štab 11. divizije naredio je 5. 14. i 18. brigadi i Posavsko-trebavskom odredu da 27. juna izvrše napad na Derventu i okolna uporišta.¹¹

Jedinice 5. brigade upale su u Derventu i zauzele sve objekte, izuzev zgrade gimnazije, u kojoj se neprijatelj utvrdio. Osamnaesta brigada je prethodno napala ustaše u Plehanu, pa su se ovi povukli u Derventu. Napad 18. brigade na grad sa jugoistočne strane je izostao, jer je brigada, polazeći na dug zaobilazni put preko terena između neprijateljskih uporišta, izgubila mnogo vremena. Kada je stigla do Arabića, odakle je trebalo da izvrši napad, krenula je nazad usiljenim maršem pošto nije čula borbu u gradu i nije uspostavila radio-vezu. Ujutro je do opkoljenih neprijateljskih jedinica u Derventi prodrla oklopnim vozom jedna bojna 4. pukovnije a jedinice 5. brigade su se morale povući iz grada, pošto su evakuisale veliki plijen.¹²

¹⁰ Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade od 18. juna (Zbornik IV, knj. 26. dok. 78. str. 298; Arhiv VII, fond NOP-a k. 866, f. 3, reg. br. 45.).

¹¹ Tog dana formacija od oko 120 savezničkih aviona bombardovala je Slavonski Brod, a samo sat i po kasnije nova formacija od oko 60 aviona Slavonski i Bosanski Brod.

¹² Naredenje Štaba 11. divizije od kraja juna 1944. (Zbornik IV, knj. 26. dok. 94, str. 344-352; izvještaj Štaba divizije o napadu na Derventu (dok. 102. str. 377-379) izvještaj Štaba 5. kozarske brigade od 30. VI. 1944. (dok. 114, str. 416-419); izvještaji Operativnog odjela MJNORS-a od 28. i 30.-VI 1944. (dok. 150, str., 558-581; dok. 151, str. 562 i dok 153. str. 566-576).

U okviru napada na neprijateljski garnizon u Derventi, Posavsko-trebavski odred je dobio zadatak da napadne neprijateljsku posadu u selu Ljupljanici, gdje se po prikupljenim podacima nalazilo 120 ustaša i da sprijeći prođor neprijatelja ka Derventi iz pravca Doboja. Noć je bila bez mjesecine i čete odreda su se u najvećoj tišini privlačile neprijateljskim položajima. Kada su krenule u juriš, uvidjeli su da je neprijateljska posada napustila uporište. Poslije napada na Derventu odred se vratio u Kulaše.

Štab 11. divizije naredio je 8. jula 5. 12. i 14. brigadi da svaka, sa po dva bataljona napadnu Teslić, a 18. hrvatskoj brigadi da sa svoja tri bataljona zatvori pravce koji iz Žepča i Maglaja vode ka Tešnju i Tesliću, a da jedan bataljon postavi zapadno od Tešnja na putu koji vodi za selo Džemilići.¹³ Poslije žestokih borbi Teslić je oslobođen 10. jula. Dvanaestog jula neprijatelj je iz Maglaja i Žepča preko Novog Šehera izvršio napad prema Crnom Vrhу, ali je bio odbijen. Noću 22/23. jula 2. bataljon 18. hrvatske brigade je služeći se varkom, a uz pomoć saradnika NOP-a iz grada, obmanuo je neprijatelja i oslobođio Tešanj. Tom prilikom je ubijeno 20 Nijemaca, a predalo se oko 300 domobrana. Zaplijenjeno je 5 mitraljeza, 1 minobacač, 10 puškomitraljeza, 5 automata, 250 pušaka i oko 100.000 metaka.¹⁴

POVRATAK U ISTOČNU BOSNU

Naređenjem Vrhovnog štaba NOV i POJ od 18. jula 1944. godine, 11. divizija je stavljena pod komandu Štaba 3. korpusa, pa je prišla pripremi svojih jedinica za pokret u istočnu Bosnu. Određene su prostorije za prikupljanje jedinica. Za 5. kozarsku brigadu određena je prostorija Jelah-Mrkotići-Priluziči; za 12. krajišku brigadu Teslić-Vrućica, a za 18. hrvatsku brigadu i Posavsko-trebavski odred-rejon Novi Šeher-Dubrava. Četrnaesta srednjobosanska brigada ostala

¹³ Zbornik IV, knj. 27, dok. 26, str. 131-133.

¹⁴ Izvještaj Štaba 11. divizije od 8. VII. 1944. (Zbornik IV, knj. 27, dok. 26, str. 133) i izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za juli 1944. (knj. 27, dok. 147, str. 591-595).

je u centralnoj Bosni, a kasnije je ušla u sastav novoformirane 53. srednjobosanske divizije. Trebalo je da jedinice pripreme hranu za tri dana marša, i da svaki bataljon bude snabdjeven sa najmanje 10.000 metaka, a minobacači sa po 40 mina. Svu opremu je trebalo transportovati konjima.¹⁵

U istočnu Bosnu su jednovremeno trebale da pređu 6. lička i 11. divizija na odsjeku Topčić Polje - Begov Han. Na drugoj obali rijeke Bosne čekale su jedinice 16. vojvođanske divizije koje su imale zadatak da ih prihvate.

Zapoviješću Štaba 11. divizije 5, 12, 18. brigada i Posavsko-trebavski odred trebalo je da krenu 27. jula u 18 časova na prostoriju Borice-Toletinac-Ponjevići-Premet. Zapovijest je stigla kasno u Štab 18. brigade, pa zbog udaljenosti 1. i 3. bataljona marš nije mogao početi prije 28. jula u 18 časova. U marševskom poretku na čelu je, kao prethodnica divizije, išla 5. kozarska brigada, zatim Štab 11. divizije, pa 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred sa partijskim radnicima i delegatima II kongresa USAOJ-a iz istočne Bosne, a u zaštitnici - 12. krajiška brigada, Osamnaesta hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred koji su krenuli iz sela Žarkovina u selo Ruževići. Do sela Rankoviča Posavsko-trebavski odred kretao se iza 18. hrvatske brigade, a tu se između njega i brigade uklopio divizijski artiljerijski divizion i divizijska intendantura. U selu Rankovići u kolonu odreda ušli su delegati sa II kongresa USAOJ-a i partijski radnici iz istočne Bosne. Znaci raspoznavanja su bili »Franjo - Rade«.¹⁶

Po dolasku u Mladikovinu 12. krajiška brigada je dobila naređenje da do 29. jula u 3 časa izvrši pokret pravcem Blatnica-Toletinac-Vidovići-Bukovi doli-Kozila-k.784-Balačić-Željezno Polje-Zobova ravan i da tu stigne u 18 časova. U 22 časova trebalo je da izvrši prijelaz preko rijeke Bosne, izbjie na Kovaniće i Pleterak i uhvati vezu sa jedinicama 16. divizije koje su se trebale naći u rejonu sela Šagovića. Sa 12.

¹⁵ Naredenje Štaba 1]. divizije od 22. VII. 1944. (Zbornik IV. knj. 27. dok. 97. str. 394-396).

¹⁶ Naredenje Štaba 11. divizije od 27. VII. 1944. (Zbornik IV, knj. 27. dok. 121, str. 491—492).

brigadom u istom pravcu krenuli su Štab 11. divizije, 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred.

Peta kozarska brigada trebalo je da prijeđe rijeku Bosnu na gazovima kod Begovog Hana.¹⁷

Jedinice 11. divizije pokušale su da prijeđu rijeku Bosnu između Topčić Polja i Begovog Hana u noći 29/30. jula, na mjestima prelaza gdje je prethodne noći prešla 6. divizija, ali u tome nisu uspjele jer su jedna i druga obala rijeke kao i željeznička pruga i cesta bile zaposjednute jakim neprijateljskim snagama, čiju su glavninu sačinjavali bataljoni 13. puka 7. SS divizije Princ Eugen. Pokušaj prelaska je ponovljen i sljedeće noći između 30. i 31. jula.

U svitanje 31. jula, poslije neuspjelog pokušaja prelaza rijeke, jedinice 11. divizije našle su se na padinama planine Mahnjače, više Begovog Hana i Topčić Polja. Štab divizije je odustao od daljih pokušaja prijelaza na tom sektoru i oko 2 časa poslije pola noći naredio jedinicama da se prikupe da bi krenule na novu prostoriju. Odred je dobio zadatak da zaposjedne jednu isturenu kamenitu kosu koja je s jedne strane bila nepristupačna. U provaliji se vidjelo selo, cesta i željeznička pruga. Borci su bili vrlo umorni pa su jedinice koristile predah da se malo odmore do novog pokreta.

Kako je neprijatelj pratilo radio-saobraćaj između Štaba 3. korpusa i Štaba 11. divizije, brzo je saznao za sadržaj poruke, pa je mogao efikasno djelovati i odmah uputiti svoje snage da prepriječe put nastupanju jedinica 11. divizije. Neprijatelj je znao da pred sobom ima 11. diviziju koja je morala forsirati rijeku Bosnu između Begovog Hana i Topčić Polja, gdje se mjesta prelaza (gazova) nalaze na bliskom odstojanju, pa je na tom rejonu skoncentrisao jake snage, zaposjeo željezničku prugu i cestu, i prirodne objekte koji ih nadvišavaju. Pored gazova su krstarili tenkovi. Kada je procjenio i izvidio gdje se nalaze jedinice pod komandom 11. divizije, ujutro 31. jula počeo je nastupanje sa fronta i na krilima uputivši i jednu svoju jedinicu u pozadinu jedinica 11. divizije. Jedna obuhvatna kolona se kretala iz sela Sta-

¹⁷ Naredenje Štaba 11. divizije od 28. jula 1944. (Zbornik IV, knj. 27. dok. 127, str. 502-504).

rine, a druga iz sela Bistrice. Kolona koja je trebala u pozadini presjeći odstupninu brigadama 11. divizije hitala je ka dominantnom visu Jelike (k.1332). Neprijatelj je imao namjeru da opkoli jedinice 11. divizije, sabije ih na što uži prostor, razbijje i natjera da se probiju u pravcu Žepča, što bi za njih bilo najnepovoljnije. Borbu su primile 5. i 18. brigada na kosama oko Paložnice. Štab divizije je odlučio da jedinice izvuče prema zapadu, a 2. bataljon 12. brigade dobio je zadatak da zaposjedne vis Jelike, kuda su se trebale povući sve jedinice. Kada su stigli pred Jelike, borci 2. bataljona primijetili su Nijemce koji su sa druge strane prilazili visu. Razvila se borba u susretu u koju je ubačen 1. bataljon 5. brigade, a zatim i ostali njeni bataljoni. Vis Jelike je nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku.

Posavsko-trebavski odred je držao sa jednom četom iz 18. brigade, koja mu je upućena na pojačanje, položaje na središtu rasporeda jedinica. Oni su primjetili izduženu nje mačku kolonu koja je ulazila u selo¹⁸. Štab odreda je odmah poslao kurira Nikolu Bosića sa izvještajem da Nijemci nastupaju prema visu Jelike.

Borba je trajala od 8 do 13 časova, kada su se i posljednji dijelovi 11. divizije izvukli ka Kozilima, Bjelobučju i Jezerima. Da bi izbjegle razbijanje i probile se iz obruča, jedinice 11. divizije imale su velike gubitke. Samo 5. kozarska brigada imala je 20 poginulih, 81 ranjenog i 49 nestalih.¹⁹ U jurišu na Jelike poginuo je i komandant 5. kozarske brigade, proslavljeni junak sa Kozare - Rade Kondić.²⁰

Od 1. do 5. avgusta jedinice 11. divizije su se nalazile na liniji Bjelobučje-Jezera-Panići. Sređivale su i analizirale nedostatke iz proteklog marša i borbi. Štabovi brigada su dostavili izbjegštaje Štabu divizije, a ovaj je depešom objasnio

¹⁸ Nijemci su u selu zatekli jednu patrolu odreda i pobili je. (Tu je poginuo omladinac Pačuković iz Modrice).

¹⁹ Izvještaj Štaba 12. krajiške brigade od 2. 8. 1944. (Zbornik IV, knj. 28, dok. 8, str. 44–16) i izvještaj Štaba 5. kozarske brigade od 5. 8. 1944. (dok. 25, str. 144-145); Lj. Borojević, D. Samardžija i R. Bašić Peta kozarska brigada NOV brigada, Vojnoizdavački zavod Beograd, 1972. str. 198-199.

²⁰ Poginulog Kondića privremeno je zamijenio Lazo Radaković. Kada je 5. Kozarska brigada došla u istočnu Bosnu za njenog komandanta je ponovo postavljen Kozarčanin i to Dušan Egić dotadašnji komandant 17. majevačke brigade.

svoje postupke Štabu 3. korpusa i njajavio da ispituje mogućnost prebacivanja u istočnu Bosnu preko Trebave.²¹

Petog avgusta sa pomenute prostorije krenule su jedinice 11. divizije prema novom mjestu prebacivanja. Štab divizije je izdavao samo dnevne zapovijesti i obustavio je radio-saobraćaj sa Štabom 3. korpusa, kako bi sačuvao tajnost marša. Marševalo se bataljonskim kolonama, zaobilaznim putevima. Jedinice su isturale jača obezbjeđenja, a zastajalo se i odmaralo u šumama. Borcima je rečeno da idu, u veliku akciju na četnike u srednjoj Bosni. Prvog dana marša 18. brigada i Posavsko-trebavski odred krenuli su iz Buletića preko Miljkovca-Rovova-Oštare glavice i Brđana i stigli u Osredke. Peta brigada je stigla u Kulaše, a Dvanaesta u selo Ljeb.

Slijedećeg dana sve jedinice su dobole naređenje da u noći između 6. i 7. avgusta nastave pokret i to: 18. brigada i Posavsko-trebavski odred u Crnču, 5. brigada preko Krnjina u Pojeznu, a 12. brigada u Jelansku. U šumama i skrovitim mjestima trebalo je predaniti, skuhati hranu i obezbijediti jedan rezervni obrok u mesu.²²

Nastavljujući pokret prema istočnoj Bosni jedinice 11. divizije su u noći između 7. i 8. avgusta u tri kolone prešle cestu i željezničku prugu Dobojsko-Derventa. Kada je kolona 18. brigade i odreda prelazila preko pruge naišao je oklopni voz i otvorio vatru na kolonu u kojoj je ranjeno nekoliko boraca. U svitanje 8. avgusta jedinice su izbile na rijeku Bosnu, na gazove između sela Kožuha i Koprivne. Pošto su razbile iznenadene četnike, jedinice 11. divizije su ostale na Trebavi da se odmore i nahrane. Posavsko-trebavski odred je zaposjeo kose prema Modrići.

Štab 11. divizije javio je 8. avgusta Štabu 3. korpusa da su njegove jedinice stigle na Trebavu i da 9. avgusta kreću na sektor Špionica-Srebrenik-Rapatnica. Slijedećeg dana kolona divizije je krenula pravcem Duge Njive-Pavlovići-Doborovci i dalje preko ceste Srnice-Gračanica. U prethodnici je bila 5. brigada koja je trebalo da isturi bočna

²¹ Izvod iz knjige depeše Štaba 3. korpusa primljenih od Štaba 11. divizije tokom avgusta 1944. (Zbornik IV, knj. 28, dok. 128, str. 525-529).

²² Zbornik IV, knj. 28, dok. 22, str. 118-119.

obezbjedenja, iza nje je išla 12. brigada, pa Posavsko-trebavski odred sa pozadinskim radnicima, a u zaštitnici 18. brigada.²³ Krajiške brigade su prešle komunikaciju bez borbe i povukle bočna obezbjeđenja. Neznajući za tu okolnost, Štab 18. brigade nije uputio svoje bočno obezbjeđenje. Iznenada, dok su se nalazili u blizini komunikacije, na odred i 18. brigadu je otvorena jaka vatrica sa visa Monj koji dominira terenom i komunikacijom. Zahvaljujući snalažljivosti komandanta i komesara odreda koji su poznavali teren, odred se brzo snašao, razbio ustaše koji su se pojavili na pravcu nastupanja kod sela Dobrovaca, prešao komunikaciju i uputio se u pravcu Sladna.

Nijemci koji su pratili pokret 11. divizije, iznenadno su se pojavili iz pravca Gračanice, zaposjeli dominanti vis Monj, i počeli tući jedinice 18. brigade koje su se kretale preko otkrivenog terena. Komandant 18. hrvatske brigade, u nastojanju da spriječi opkoljavanje i razbijanje svojih jedinica, uputio je u pravcu neprijatelja otkrivenim terenom uz kosu jednu četu 4. bataljona i udarnu grupu 2. bataljona, koja je brojala 38 boraca i rukovodilaca. Svi su bili članovi KPJ i SKOJ-a. Grupa je bila naoružana sa 7 puškomitrailjeza, 8 automata, puškama i bombama. Od rukovodilaca u grupi su bili zamjenik komandanta 2. bataljona, dvojica komesara četa, dvojica zamjenika komesara četa i rukovodilac SKOJ-a u bataljonu. Poslije teške i neravnopravne borbe četa 4. bataljona se vratila u sastav brigade, a udarna grupa je razbijena.²⁴ Ostale jedinice brigade su prešle komunikaciju Srnice-Gračanica i predveče 10. avgusta stigle u selo Cage i Smoluču.²⁵

U noći između 10. i 11. avgusta 11. divizije je idući u susret jedinicama 3. korpusa, prešla cestu i željezničku prugu

²³ Zapovijest Štaba 11. divizije do 8. VIII 1944. (Zbornik IV, knj. 28. dok. 39. str. 199-201).

²⁴ Izvještaj štaba 18. hrvatske brigade štabu 11. divizije 13. avgusta 1944. godine (Zbornik IV, knj. 28, dok. 55, str. 266-267).

²⁵ U Smolićoj se tada nalazio Tuzlanski NOP odred, koji je vešto manevrirajući održavao vezu sa aktivistima NOP-a, prikupljao obaveštenja o neprijateljskim jedinicama i prihvatao dezertere iz 13. SS divizije. Komandant odreda je bio Boško Popović Popac. U Smolićoj su ostali Muhammed Kešetović i Ljubica Miljuš koji su dobili zadatku da obnove omaldinsku organizaciju koja je razbijena za vrijeme četvoromjesečne esesovačko-četničke vladavine u tom kraju.

gu Tuzla-Doboj i rijeku Spreču na dijelu između Dobošnice i Puračića. Po prelasku rijeke 18. brigada i Posavsko-trebavski odred smjestili su se u selu Capardi kod Puračića. Pred polazak na marš, da bi se izbjeglo otkrivanje pravca pokreta puštena je vijest da se ide na Majevicu. U toku marša jedinice nisu naišle na jače neprijateljske snage. Imale su samo manje čarke sa zelenokadrovske i četničkim grupama.

Slijedeće noći 11. divizija se uputila ka prostoriji Banovići-Repnik, odakle je trebala prijeći komunikaciju Tuzla-Kladanj i na Birču se spojiti sa ostalim snagama 3. korpusa. Osamnaesta hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred krenuli su, 11. avgusta u 24 časa, preko Prokosovića, Hurića i Mehića i stigle u Repnik. Peta i 12. brigada su, takođe, stigle na prve kose Konjuha i zauzele položaje. Jedinice su bile premorene, a hrane nije bilo u ovom opustošenom kraju.

Neprijatelj je znao da će jedinice 11. divizije pokušati da se prebace preko ceste Tuzla-Kladanj i zato je sa ostalih sektora doveo svoja 4 bataljona i počeo nastupanje sa ceste Živinice-Kladanj prema obroncima Konjuha, uz jaku artiljerijsku podršku. Jedinice 18. hrvatske brigade su napadnute čim su stigle na prostoriju Repnik-Omazići. Posavsko-trebavski odred je po dolasku u selo Hrvate morao uz borbu, noseći teške ranjenike, savlađivati uspone ka vrhovima Konjuha. Trinaestog avgusta neprijateljska kolona od 600 do 700 vojnika koja je nastupala pravcem Mušići-Vidova glava-Litva uspjela je da izade na Brezovu glavu, na Konjuh planini. Artiljerija je tukla jače nego prethodnog dana pa su se granate svuda rasprskavale po šumi.²⁶

Posavsko-trebavski odred je, zajedno sa 18. hrvatskom brigadom, vodio stalne borbe sa esesovcima koji su nastupali prema Konjuhu. Odred se morao povući u šume Konjuha, koji je bio nenaseljen i bezvoden, te se nametnuo problem ishrane boraca. Jedanput dnevno borci su dobijali porciju vruće vode u kojoj je bilo nekoliko grudvica brašna. Prišlo se i klanju konja iz komore, pa su neki borci oboljeli od dizenterije, a jedan je i umro (Cvijetin Stanković

26 Zbornik IV, knj. 28, dok. 55. str 268.

iz G. Slatine). Dvije desetine na čelu sa intendantima bataljona 18. brigade, koje su pošle u nabavku hrane, nisu se vratile. Odjeća i obuća boraca su bile dotrajale zbog pokreta koji su bili skoro svakodnevni i veoma iscrpljujući u zadnjih mjesec dana, pa je Štab 11. divizije depešom tražio od Štaba 3. korpusa da, avionskom pošiljkom, dostavi diviziji najmanje 500 pari cipela i 1000 odijela. Štab 3. korpusa je odgovorio da ih odjeća i obuća čekaju u Šekovićima. Ta vijest djelovala je ohrabrujuće na borce brigade i odreda da se samo o tome govorilo i sa nestrpljenjem čekao pokret u pravcu Šekovića.²⁷

Sutradan su sve tri brigade izvršile protivnapad na neprijatelja, na liniji Tulovići-Podgorje-Hrvati, pa se neprijatelj privremeno povukao prema Živinicama.²⁸

Šestaestog avgusta neprijatelj je još jačim snagama istovremeno napao jedinice 11. divizije na Konjahu i jedinice 38. i 27. divizije na Birču, da bi spriječio njihovo spajanje i eventualno prebacivanje u Srbiju (u depešama izmijenjenim između Vrhovnog štaba i Štaba 3. korpusa govorilo se o tom pokretu). Napadom neprijatelja obuhvaćen je čitav sektor između komunikacija Tuzla-Zvornik-Srebrenica-Vlasevac i komunikacije Tuzla-Kladanj. Od komunikacije Živinice-Kladanj prema Konjahu nastupale su jake neprijateljske jedinice, podržane snažnom artiljerijskom vatrom, sa ciljem da se jedinicama 11. divizije spriječi spajanje sa jedinicama 38. divizije i da se odbace u puste krajeve prema rijeckama Krivaji i Bosni. Sa ceste Živinice-Kladanj jedan bataljon 13. SS divizije je krenuo prema Šekovićima, prema bataljonima 17. majevičke brigade koja je imala zadatak da prihvati jedinice 11. divizije. Jedna jača neprijateljska jedinica krenula je iz Han-Pjeska preko Milan-planine u susret drugoj neprijateljskoj jedinici koja se kretala iz Kladnja sa ciljem da

²⁷ Odjeća i obuća i izvjesna količina namirnica namijenjena 18. brigadi i Posavsko-trebavskom odredu bila je u Šekovićima, ali su je esesovi za jedno sa četnicima polovinom avgusta, pretresajući teren i paleći sve zgrade, pronašli i opljačkali.

²⁸ Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade od 13. VIII 1944. (Zbornik IV. knj. 28. dok. 55, str. 266-267) i izvještaj Štaba 11. divizije od 13. VIII 1944 (dok. 51. str. 256-258).

naprave zaprečnu liniju na Milan-planini između jedinica 3. korpusa i jedinica 11. divizije.²⁹

Žestoke borbe vođene su 16, 17. i 18. avgusta. Na pravcu prema 11. diviziji neprijatelj je upao u Repnik i Podgorje, a 17. avgusta je prodro iz Banovića u Ribnicu u dolini Krivaje. Sav narod iz sela ispod Konjuha je izbjegao.

Osamnaesta hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred pokušali su da, kao samostalne kolone, odvojeno od ostalih jedinica 11. divizije, predu cestu Živinice-Kladanj između Vranojevića i mosta kod Podgajeva 16. i 17. avgusta, ali u tome nisu uspjeli.

Pošto su se odlijepile od neprijatelja, jedinice 11. divizije prešle su 20. avgusta na lijevu obalu Krivaje. Slijedećih dana nastavile su pokret pravcem Vijaka-Očevje-Dragoradi-Međojevići i 23. avgusta stigli u Drapniće. Odavde su 24. avgusta izbile na Milan-planinu na liniji Žeravice-Ponijerka, gdje im je Štab 3. korpusa naredio da dođu u Birač.³⁰

Naređenjem Štaba 3. korpusa od 25. avgusta, 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred vratili su se u sastav svoje matične 38. divizije od koje su bili odvojeni četiri i po mjeseca.³¹ U sastavu 38. divizije nalazila se i 17. majevička brigada. Osamnaesta brigada je zatim upućena na Borogovo i Papraću, a Posavsko-trebavski odred je stigao u zaselak Bečanoviće, gdje mu je povjeren obezbjedenje divizijske bolnice. Zadnjih dana avgusta neprijatelj je pokušao da ovlađa zaprečnom linijom Vis-Osmaci-Šarci da bi zapriječio jedinicama 3. korpusa put ka Majevici, jer je smatrao da će one pokušati da prodru tim putem. Sedamnaesta i 18. brigada preuzele su 30. avgusta protivnapad i protjerale neprijatelja preko rijeke Spreče.³²

Kada su se susreli borci 17. majevičke i 18. hrvatske i Posavsko-trebavskog odreda, mogla se uočiti razlika u

²⁹ Izvještaj štaba 3. korpusa od 29. IX 1944. (Zbornik IV. knj. 29. dok. 128. str. 514-520).

³⁰ Izvod iz knjige depeša 3. korpusa za avgust 1944. (Zbornik IV knj. 28. dok. 128, str. 525-529) i izvještaj štaba 3. korpusa od 29. IX 1944. (knj. 29, dok. 128, str. 514-520).

³¹ Zbornik IV, knj. 28, dok. 87, str. 376.

³² Izvještaj Štaba 38. divizije od 30. VIII 1944. (Zbornik IV. knj. 28. dok. 113, str. 448-449).

obući, odjeći i naoružanju. Dok su borci 17. majevičke brigade bili obućeni u engleske uniforme i imali englesko naoružanje, borci 18. brigade i odreda nosili su različite uniforme, od njemačkih bluza do civilne odjeće, i imali oružje koje su zaplijenili od domobrana i Nijemaca.

Obezbeđujući divizijsku bolnicu u Bečanovićima, borci Posavsko-trebavskog odreda su prvi put imali priliku da upoznaju Šekoviće i Šekovljane i svu ljubav i žrtve koje je narod tog kraja dao kao svoj doprinos narodnooslobodilačkoj borbi. Neprijatelj je popalio sve kuće, staje i kolibe na čitavom prostoru od ceste Tuzla-Kladanj do ceste Zvornik-Srebrenica. Iz zgarišta su virile samo peći sa čunkovima, koje su jedino odoljele vatri. Za ishranu se koristio još neuzreli ječam koji su žene žnjele i tucale u drvenim sudsivima. Iz krompirišta se vadio nedozreli krompir i stavljao u porcije bez vode da se skuha u svojoj pari, a jeo se bez soli. Od voća je jedino bilo džanarika. Od stoke je ostala samo po neka krava koju su vlasnici vodili u zbijeg, kako bi djeci i ranjenicima obezbijedili po šoljicu mlijeka. Narod je i po red nemaštine sve davao vojscu, ali partizani nisu ostali dužni. Sve vrijeme od aprila do avgusta 1944, koliko su trajali napadi jedinica 14. SS divizije i četnika na Šekoviće, partizanske jedinice su obezbjeđivale zbjegove naroda. Kada je u julu počela obilnije stizati pomoć od saveznika, dio kontingenta je ustupan narodu putem narodnooslobodilačkih od bora. Mnoge djevojke su tada sebi šile bluze od raznobojnih savezničkih padobrana.

Direktivom Vrhovnog štaba NOV i POJ od 30. avgusta 1944. naređeno je Štabu 3. korpusa da glavninu svojih snaga orijentise na ofanzivne operacije u Posavini i Trebavi, a da jednu diviziju ostave na sektoru Birča, sa zadatkom da dejstvuje u dolini srednje Drine i Spreče. Za operacije u Posavini i na Trebavi Štab 3. korpusa je odredio 38. i 11. diviziju, a 27. diviziju je ostavio na sektoru Birča. Tridesetosma divizija je dobila zadatak da 1. septembra, kao prethodnica glavne kolone, krene pravcem: Džebarska gradina-Naseoci-Vinojevici - Berići-Odorovići-Litva-Tulovići-Treštenica gdje će prenoći, a sutradan krenuti u pravcu Turije i preko

obronaka planine Ozren ka komunikaciji Tuzla-Doboj.³³ Divizija je krenula u jednoj koloni, koja je bila formirana na putu Džebarska gradina-Gladojevići-Naseoci. Noć je bila topla. Prethodnica kolone bila je 17. majevička brigada. Za njom je išao Posavsko-trebavski odred sa divizijskom bolnicom i 18. hrvatska brigada kao zaštitnica. Neprijatelja, kao da nigde nije bilo. Komunikacija Tuzla-Kladanj je porušena na nekoliko mjesta. Na tom maršu borci 17. majevičke brigade imali su priliku da vide i pozdrave mnoge svoje druge iz 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda o kojima nisu ništa čuli dugo vremena. U predvečerje 2. septembra jedinice su se smjestile na prostoriji Tulovići-Trštenica.

Sutradan, 3. septembra, sve jedinice 38. divizije izvršile su pokret u selo Turiju gdje su spremile hranu. Tada su borci prvi put poslije dugo vremena jeli kuhanu meso sa povrćem i hljebom. Raspoloženje je bilo odlično. Kroz kolonu se prnjela vijest da u dolini Spreče stotine pripadnika 13. SS divizije čeka na predaju. Borci su od radosti bacali kape uvis i grlili se, srećni da su dočekali dan da esesovci, sa kojima su vodili teške borbe punih 6 mjeseci, čekaju da polože oružje. Članovi engleske vojne misije pri Štabu 3. korpusa čudili su se naglom izlivu radosti i pitali šta se dešava. Zadnjih dana su bili svjedoci čestih veselja, zbog mnogih partizanskih i savezničkih pobjeda. Kapitulirala je Rumunija, oslobođen je Pariz, jedinice NOV su napredovale, kroz Srbiju, Banja Luka je napadnuta - to su bile vijesti koje su zadnjih deset dana uzbudjavale borce NOV i POJ i govorile da se rat bliži kraju.

U 19 časova nastavljen je put iz sela Turije u dvije kolone. Sedamnaesta majevička brigada je nastupala u lijevoj, a 18. hrvatska, Posavsko-trebavski odred i divizijska bolnica u desnoj koloni, pravcem Turija-Milino Selo. Kolone su između Sižja i Krtove izbile na Stameniće i kod mlina prešle rijeku Spreču.³⁴ Te noći je padala jaka kiša, pa je pokret bio otežan. Jedinice su se sukobile sa manjim četničkim grupa-

³³ Zbornik IV knj. 28, dok. 118, str. 470-472.

³⁴ Zapovijest Štaba 38. divizije od 1. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29. dok. 6, str. 27-31).

ma. Željeznička pruga Doboј-Tuzla je porušena na nekoliko mјesta.

Sutrašnji dan jedinice su provele na odmoru u selima Gnojnice i Orahovica, a 5. septembra je nastavljen pokret opštim pravcem Orahovica-Vranovići-Doborovci-Biberovo Polje. Posavsko-trebavski odred se kretao sa divizijskom bolnicom pravcem: Moranjci-Falešići-Murati-Omerbašići-Kupresi-Biberovo Polje.³⁵ Čim je primjetio pokret 11. i 38. divizije prema Trebavi i Posavini, neprijatelj je odmah za njima uputio svoje jače snage.

Pri prelasku ceste Gradačac-Gračanica na okukama su postavljene dvije zasjede, jedna iz 4. bataljona 17. majevičke brigade, a druga iz 18. hrvatske brigade. Na zasjedu na cesti naletjeli su jedan njemački oficir i dva podoficira u automobilu. Podoficiri su ubijeni, a oficir je zarobljen. On se u početku drsko ponašao. Iz njegove kožne torbe izvadene su mape s prvcima pokreta jedinica 38. divizije. Kasnije se na saslušanju utvrdilo da je bio intendant 13. SS divizije, pa su Nijemci za njega nudili razmjenu zarobljenika. Došlo je do sastanka. Predstavnici Štaba 38. divizije tražili su u razmjenu Marka Filipovića i još neke partizane, ali pošto su Nijemci Filipovića ranije ubili, do razmjene nije došlo.

Naveče istog dana 18. brigada je napala neprijateljsko uporište u Srnicama, a dva bataljona 17. majevičke brigade neprijateljske položaje kod Kerepa. Neprijatelj se ogorčeno branio u Srnicama. Stigla su mu i dva tenka kao pojačanje iz Brčkog, a i ustaše iz Gračanice su pokušale prodrijeti do Srnica. Prvi put su borci 18. brigade tada osjetili dejstvo protivavionskih mitraljeza - flakova, čiji su se meci rasprskavali na mjestu udara, tako da su se čule dvije detonacije, jedna u momentu ispaljenja, a druga u momentu udara. Napad na Srnice ponovljen je i sljedeće noći jačim snagama. Neprijatelju su naneseni znatni gubici, ali uporište nije osvojeno. Poginulo je 10, a ranjeno 12 boraca 18. brigade. Iz odreda je teško ranjen Miljo Ilić.³⁶

³⁵ Arhiv VII, fond NOP-a k. 1258, f. 1, reg. br. 32.

³⁶ Arhiv VII, fond NOP-a k. 1253, f. 1, reg. br. 32, 35 i f. 2, reg. br. 6.

Tih dana Kozarčani su napali esesovce i ustaše koji su se utvrdili u Srebreniku i Sokolu. Napad je izведен danju, što je dovelo do velikih gubitaka na obje strane. Posije toga Štab 3. korpusa je naredio da se obustave napadi na Srnice i Srebrenik i da se 11. divizija što prije prebaci u Srbiju. Sedmog septembra jedinice 11. divizije su izvršile pokret pravcem Sladno-Džakule, gdje su se odmorile, a zatim 10. septembra nastavile pokret preko Turije-Omazića-Bašigovaca-Osmaka do Kostijerova kod Drinjače, gdje su 16. IX 1944. godine, zajedno sa Mačvanskim NOP odredom, prešle Drinu i nastavile operaciju u zapadnoj Srbiji do oslobođenja Beograda.³⁷

Pošto su 8. septembra³⁸ vodile borbu sa esesovcima i četnicima na Trebavi, jedinice 38. divizije pošle su navečer na prostoriju istočno od Modrića. Imale su zadatku da uspostave pomoći aerodrom kod samostana Svete Filomene, gde su se trebali spustiti saveznički avioni sa potrebnom opremom i da ukrcaju teške ranjenike. Tim avionima trebalo je da se prebace u sjedište Vrhovnog štaba komandant i komesar 3. korpusa Košta Nađ i Vlado Popović. Da bi obavile zadatku na vrijeme sedamnaesta brigada krenula je u Skugrić i Čardak, a 18. brigada u Tolisu.

Posavsko-trebavski odred zajedno sa dijelovima Tuzlanskog NOP odreda i 2. bataljonom 17. brigade krenuo je pravcem Džakule-Donja Međeda-Donja Zelinja-Donja Rajska-Bjelika-Tolisa i razmjestio se u Tolisi kod škole. Na tom putu je odred uz pomoć mještana nosio teške ranjenike.³⁹

³⁷ U štabu 11. divizije nije tada bilo kadrovske promene. Štab 5. kozarske brigade sačinjavali su: Dušan Egić, komandant; Mašo Ibrahimpahić, politički komesar; Mirko Šiljak, zamjenik komandanta i Miloš Pajković, zamjenik komesara.

Komandant 12. krajiške u to vrijeme bio je Mile Vučenović politički komesar Milutin Vujović, a pomoćnik političkog komesara Mirko Vranić. Mjesto zamjenika komandanta bilo je upražnjeno.

³⁸ Tog dana 8. septembra 1944. godine, jedinice 53. srednjobosanske i 28. slavonske divizije, napale su jak neprijateljski garnizon u Doboju. Unaprijed je sa oficirima 6. domobranske pukovnije ugovoren njen prelazak na stranu NOV-a. Borbe su nastavljene i sljedećeg dana. Pošto su Nijemci i ustašama pristigla pojačanja iz Tuzle, Dervente i Žepča napad je obustavljen. Neprijatelj je imao velike gubitke u ljudstvu i materijalu i zbog toga nije mogao odvojiti jače snage protiv jedinica 11. i 38. divizije na sektoru Gračanica-Gradačac-Modriča.

³⁹ Zapovijest Štaba 38. divizije od 7. i 8. IX. 1944. (Zbornik IV knj. 29. dok. 44, str. 204-206, i dok. 48. str. 212-213).

Druge noći padala je jaka kiša, pa avioni nisu ni dolazili. Dvanaestog septembra na dva bataljona 17. majevačke brigade, koji su se nalazili u selu Čardaku, izvršili su koncentričan napad esesovci, ustaše i četnici. Bataljoni su se morali probijati preko raskvašenih izoranih njiva, pa su pretrpjeli znatne gubitke. Predvečer je izvršen protivnapad i neprijatelj je protjeran.

Da bi se izbjegao napad udruženih neprijateljskih jedinica na nepovoljnem terenu, Štab 38. divizije naredio je svojim jedinicama da izvrše pokret u pravcu Trebave. Posavsko-trebavski odred marševao je u koloni iza 17. majevačke brigade i divizijske bolnice pravcem: Orahova šuma-Visibaba i postavio se na liniji: Koprivna-Koprivska Trebava-Vranjak.⁴⁰

Trinaestog septembra jedinice 18. brigade krenule su u napad na Modriču. Posavsko-trevaski odred je sa divizijskom bolnicom izvršio pokret pravcem Koprivska-Trebava-Simići-Cerova. Poslije oslobođenja Modriče u kojoj je Posavsko-trebavski odred ostao kao posadna jedinica, rodila se zamisao da se pomoćni aerodrom uspostavi na poljoprivrednom dobru kod Modriče.⁴¹ Da bi se avioni mogli bezbjedno spustiti i uzljetati, trebalo je ovladati selom Garevcem gdje su se u bunkerima i zgradama od tvrdog materijala utvrdile ustaše. Jedinice 18. brigade su 14/15. septembra napadale na Garevac, ali ga nisu moble zauzeti.⁴² U toku napada primljeno je naređenje Štaba 3. korpusa da 38. divizija usiljenim maršem kreće prema Tuzli i da 17. septembra u 5 časova učestvuje u napadu na tamošnji neprijateljski garnizon.⁴³

Za vrijeme dok su se jedinice 38. divizije nalazile na Trebavi i Posavini, situacija se u ostalim dijelovima istočne Bosne i u samoj Tuzli znatno izmijenila. Nijemci su izvukli znatan broj svojih snaga da bi sprječili nadiranje jedinica NOV kroz Srbiju i jedinica Crvene armije prema istočnim granicama Jugoslavije. U garnizonima su ostale uglavnom kvislins-

⁴⁰ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1258, f. 1. reg. br. 38.

⁴¹ isto, reg. br. 40.

⁴² Zapovijest štaba 38. divizije od 13. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 66. str. 295-297).

⁴³ Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945. Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1957, strana 332.

ške jedinice. Poziv maršala Tita za predaju koristile su mnoge domobranske jedinice i masovno su prelazile na stranu NOV-a. U takvoj situaciji dijelovi 19. i 20. brigade 27. divizije su oslobodile 13. septembra Zvornik, a Tuzlanski NOP odred Lukavac. Dvije brigade 27. divizije su krenule prema Tuzli, pa je Štab 3. korpusa naredio i 38. diviziji da svoje jedinice orijentise prema Tuzli.

Divizija je marševala u tri ešalona. U drugom ešalonu marševali su pravcem Kulina-Visibaba-Krečane-Donja Zeljina, Posavsko-trebavski odred, divizijska bolnica i jedan bataljon 18. hrvatske brigade. Taj dan, 15. septembar, bio je kišovit, ponegdje je dolazilo do puškaranja sa trebavskim četnicima, a borci su bili neraspoloženi vidjevši da cijela divizija ide na jug. Tek kada su slijedećeg dana stigli pred Tuzlu, čuli su da su jedinice 27. divizije već oslobodile grad.

Jedinice 38. divizije su stigle 16. septembra u rejon Seona-Cage, a sutradan oko 10 časova, Posavsko-trebavski odred je sa 18. brigadom stigao u rejon Kreka-Moluhe-Piskavica.⁴⁴

Oslobođenjem Tuzle došlo je do razmaha NOB-a u sjeveroistočnoj Bosni i do rasula u neprijateljskim jedinicama, posebno u redovima 10. domobranskog zdruga (zeleni kadar) i 13. SS divizije Handžar.

Odmah poslije oslobođenja Tuzle, Štab 3. korpusa orijentisao je 38. diviziju koja je sada imala još jednu brigadu - Dvadeset i prvu formiranu 19. septembra 1944. godine - na prostoriju Trebave i Posavine. Ona je trebala da zatvori pravce od Doboja, Gračanice i Gradačca i da kod Modriče prihvati 28. slavonsku diviziju koja se iz Slavonije preko srednje Bosne prebacivala u istočnu Bosnu,⁴⁵ odakle je morala nastaviti nastupnim maršem za zapadnu Srbiju, da bi učestvovala u oslobođenju Beograda. Dvadesetosma divizija se međutim, prebacila južnije, između Maglaja i Zavidovića.

⁴⁴ Zapovijest Štaba 38. divizije od 13. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 69, str. 308).

⁴⁵ Zapovijest Štaba 38. divizije od 20. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 93, str. 405-407) i naređenje Štaba 38. divizije od 30. IX 1944. (knj. 29, dok. 138, str. 586-587).

Sa brigadom i odredom iz srednje Bosne vratili su se partijsko-politički radnici iz Posavine i sa Trebave, a među njima i članovi Okružnog i sreskih narodnooslobodilačkih odbora i jedan dio vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a iz istočne Bosne.⁴⁶ Oni su prisustvovali Drugom zasijedanju ovog najvišeg zakonodavnog-izvršnog tijela Bosne i Hercegovine, koje je održano između 30. juna i 2. jula 1944. u Saškom Mostu.⁴⁷ Na svom Drugom zasijedanju ZAVNOBiH je donio više odluka o daljoj izgradnji i organizaciji vlasti, obnovi privrede i društvenog života na oslobođenim teritorijama i, posebno, Deklaraciju o pravima građana Bosne i Hercegovine. Odlukom o daljoj izgradnji i organizaciji vlasti predviđeno je da se što prije na oblasnim i okružnim skupštinama izvrši izbor oblasnih i okružnih narodnooslobodilačkih odbora.

Jedina oslobođena teritorija u istočnoj Bosni u to vrijeme bila je Birač, gdje su se nalazili mnogi članovi narodnooslobodilačkih odbora iz cijele istočne Bosne, pa je na sastanku Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, 27. avgusta 1944. donijeta odluka da se skupština narodnih predstavnika što prije održi. Sedam dana kasnije, 3. IX 1944, na šumovitim brežuljkama više popaljenog sela Vasilića, održana je skupština narodnih predstavnika istočne Bosne na kojoj je bilo prisutno oko stotinu lica, među kojima i predstavnici iz Posavine i Trebave. Na skupštini je izabran Oblasti narodnooslobodilački odbor za istočnu Bosnu od 26 članova i izvršni odbor od sedam članova. Za predsjednika je izabran Miloš Škorić, a za sekretara Stevo Popović - član Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. Za članove Izvršnog odbora izabrani su i: Tomo Manjkalović, Mujo Hodžić, Brano Savić, Boro Popović i Seja Jovanović. Boro Popović je

⁴⁶ Iz Posavine i Trebave vijećnici AVNOJ-a su bili Uglješa Danilović, za srez Modrića, Cvjetin Mijatović za srez Brčko, zamjenik Muhibin Begić, Edhem Čamo za srez Gradačac, zamjenik Mustafa Rustanbegović. Vijećnici ZAVNOBiH-a su bili: Uglješa Danilović, Edhem Čamo, Boro Popović, Mustafa Rustanbegović, Mevla Jakupović i Mustafa Porobić (Front slobode, br. 4 od 10. III 1944, str. 8).

⁴⁷ Na zasijedanju je bilo prisutno svega 15 vijećnika iz istočne Bosne, a 39 ih nije moglo stći zbog ofanzive neprijatelja na istočnu Bosnu koja je prekinula kanale komuniciranja između istočne i srednje Bosne.

imenovan za načelnika Privrednog odjeljenja. Poslije 3 dana na Birču su izabrani Okružni N0 odbori za Romaniju i Birč, a uskoro u oslobođenoj Tuzli i Okružni N00 za tuzlanski okrug.

Oblasni N00 je premjestio svoje sjedište u Tuzlu poslije njenog oslobođenja. Tada se očekivalo da će uskoro doći do održavanja skupštine za izbor Okružnog N00 za Majevicu i Okružnog N00 za Posavinu i Trebavu, ali se to nije ostvarilo zbog prisustva jakih neprijateljskih snaga na tom terenu.⁴⁸

Narodnooslobodilački front (NOF) je postojao od početka ustanka 1941. godine, međutim, tek od sredine 1944. pod pojmom NOF tretirao se politički pokret u cjelini. Kada su AVNOJ, koncem novembra 1943. a u SR Bosni i Hercegovini ZAVNOBiH, koncem prve polovine 1944, proglašeni za najviše zakonodavne i izvršne organe narodne vlasti, odmah je iskrsla potreba da se konstituiše opšta politička organizacija koja će preuzeti ulogu političkog mobilizatora naroda.⁴⁸

Tako je neposredno poslije II zasijedanja ZAVNOBiH-a održana Prva zemaljska konferencija Narodnooslobodilačkog pokreta za Bosnu i Hercegovinu. Konferenciji je prisustvovalo 150 delegata koji su poslije uvodnog izlaganja Rodo-Iljuba Čolakovića, o zadacima NOF-a, donijeli sljedeće zaključke:

- formirati odbore NOF-a koji će biti oslonac narodnoj vlasti;
- organizaciono učvrstiti narodnooslobodilački pokret u seoskim i gradskim odborima;
- ubrzati proces prilaženja narodnih masa NOP-u i pojačati priliv boraca u NOV i POJ;
- snažiti bratstvo Srba, Muslimana i Hrvata.

Na konferenciji je izabran Izvršni odbor od 28 članova sa predsjednikom dr Vojislavom Kecmanovićem, potpredsjednicima Sulejmanom Filipovićem i Jakovom Grgurićem i sekretarom Đurom Pucarom, sekretarom Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu.

⁴⁸ Drago Borovčanin: O izgradnji bosansko-hercegovačke državnosti poslije Drugog zasijedanja AVNOJ-a, Prilozi instituta za istoriju br. 13/1977.

Iz istočne Bosne u izvršni odbor su ušli: Rodoljub Čolaković, Tošo Vujasinović, Muradbeg Zaimović, Bogomir Brajković i Hamdija Ćemerlić. Sa konferencije je upućen proglaš narodima Bosne i Hercegovine.

Po povratku delegata iz srednje Bosne na Birču je 3. septembra održana Oblasna konferencija Narodnooslobodilačkog fronta za istočnu Bosnu, na kojoj je izabran Oblasni odbor JNOF-a. Za predsjednika je izabran Pero Đukanović, a za sekretara Cvijetin Mijatović, sekretar Oblasnog komiteta KPJ. Potpredsjednici su bili: Omer Gluhić i Jure Begić, a članovi Mujo Hodžić, Savo Savić, Muharembeg Ćemerlić, Svetolik Gospić, Mujbeg Rustanbegović, Stevo Popović, Edhem Čamo, Zora Nikolić, Haso Burić, Dušan Ćurković, Pero Kosorić, Miloš Škorić, Dušan Kajmaković, Stevo Pređa, Ratko Perić, Niko Stanić, Drago Stefanović Šico, Slavko Mićanović i Mustafa Porobić.

AKTIVNOST ODREDA OD SEPTEMBRA DO DECEMBRA 1944. GODINE

Polovinom septembra 1944. očekivalo se da će njemačka vojska uskoro položiti oružje. Poslije oslobođenja Francuske, jedinice zapadnih saveznika izbile su na Rajnu. Na istoku su jedinice sovjetske armije, krajem avgusta, oslobodile Rumuniju i početkom septembra Bugarsku, a krajem septembra izbile na jugoslovensko-rumunsku granicu.

Istupanje Rumunije i Bugarske iz Trojnog pakta dovelo je njemačke jedinice na Balkanu u vrlo tešku strategijsku situaciju. Raspoložive snage nisu bile u stanju da spriječe uspešno nadiranje jedinica južnog krila 3. ukrajinskog fronta sovjetske armije, niti da zaustave prodor jedinica NOVJ kroz Srbiju. Da bi omogućila izvlačenje svojih snaga iz Grčke njemačka komanda za jugoistok odlučila je da obrazuje front na istočnim granicama Srbije i Makedonije.⁴⁹

Prodorom Operativne grupe divizija, jedinica 1. proleterskog i 12. vojvođanskog korpusa u Srbiju i narastanjem

⁴⁹ Oslobođilački rat, knjiga 2, str. 274.

partizanskih snaga u Srbiji, Bosni i Crnoj Gori uvećan je i značaj bosanskog operativnog područja za obe ratujuće strane. Za Nijemce je držanje glavnih komunikacija u Bosni, naročito u dolinama Drine, Bosne, Vrbasa i Une bilo od velike operativno-strategijske važnosti. U Bosni su tada ostali 3. i 5. korpus NOVJ, prvi u istočnoj, a drugi u zapadnoj i srednjoj. Na njihovim operacijskim prostorijama dejstvovali su pored divizija i brigada, i brojni partizanski odredi. Pod komandom 3. korpusa tada su bili: Birčanski, Tuzlanski, Majevički, Posavsko-trebavski, Srebrenički i Kladanjski partizanski NOP odred.

Zbog opšteg razvoja situacije, a posebno situacije u istočnoj Bosni, Štab 3. korpusa je odlučio da osamostali partizanske odrede na području istočne Bosne, kako bi mogli uspješnije djelovati, organizovanije raditi na mobilizaciji novog ljudstva i efikasnije obezbjeđivati slobodnu teritoriju. Ovim se pružila inicijativa štabovima partizanskih odreda, kako bi što uspješnije izvodili akcije. Uspjesi odreda su se cijenili po tome koliko je odred izveo akcija i koliko je uputio novih boraca za popunu brigada. Zbog nemogućnosti odvijanja direktnih veza, uslijed pomanjkanja radio-sredstava, Štab 3. korpusa je prenosio naređenja odredima preko operativnih jedinica koje su se nalazile na prostoriji odreda. Odredi su morali svakih 15 dana podnositi izvještaje o brojnom stanju ljudstva i naoružanja, a najkraćom vezom izvještavati o akcijama, naznačavajući mjesto i vrijeme vođenja borbe, neprijateljske gubitke i vlastite gubitke u ljudstvu i naoružanju.⁵⁰

Krajem septembra 1944. godine, Štab 3. korpusa izvršio je novi raspored svojih jedinica. Dvadesetsedma divizija je ostala na prostoriji Zvornik-Tuzla, novopristigla 28. slavonska divizija je upućena na Majevicu,⁵¹ a Štabu Tridesetosme

⁵⁰ Naređenje Štaba 3. korpusa od 19. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 89, str. 393-395).

⁵¹ Sa jedinicama 28. slavonske divizije pošla je na Majevicu i grupa partizansko-političkih radnika. Sa dva bataljona 25. brodske brigade koji su nastupali pravcem: Humci-Nahvijočci-Brnjik kretao se Dževad Kobić. Zelenokadrovi nisu pružili otpor, a mnogi su se i predali. Uspostavljena je veza sa preostala četiri člana KPJ na tom terenu. Poslije odlaska slavonske jedinice, Dževad Kobić je ostao na terenu. (Arhiv instituta IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a kat. br. 3844).

divizije predočeno je da će poslije likvidacije neprijatelja u Gračanici, dobiti zadatak da zauzme Srnice i Gradačac, uništi posavske četnike i ispita stanje neprijateljskih snaga u Brčkom i okolini.⁵²

Za vrijeme četvoromjesečnog odsustva jedinica NOV i POJ iz Posavine i Trebave, situacija se na terenu umnogome izmijenila na štetu narodnooslobodilačkog pokreta. Kvislinške vojne formacije su se negdje udvostručile, a negdje utrostručile svoje brojno stanje mobilizacijom, terorom i drugim oblicima pritiska. Posavski četnici su povećali brojno stanje od ranijih 400 na 1200 do 1500 četnika i nalazili se u selima gdje ih ranije nije bilo (Miloševcu, Tišini, Pisarima itd.). Trebavski četnici su takođe povećali svoje brojno stanje od ranijih 1200 na 2000 četnika. I ustaše su postale brojnije. Bilo ih je oko 2000, raspoređenih po mjestima i hrvatskim selima. Zeleni kadar kojeg ranije nije bilo u Gradačcu i okolini, pojavio se odmah nakon odlaska odreda i brigade u centralnu Bosnu i brojno narastao na oko 1300 do 1500 pripadnika. Među zelenokadrovcima bilo je i dezterera iz 13. SS divizije i ustaša koji su ranije bilo pod komandom Ibrahima Pjanića. Borbeni moral ovih kvislinga bio je slab, izuzev kod jednog dijela zlikovaca.

Za vrijeme odsustva jedinica NOV i POJ iz Posavine i Trebave, okupator i kvislinzi su vršili strašan teror. Članovi KPJ i SKOJ-a, koji su po zadatku ostali na terenu, većinom su izginuli ili deportovani u logore. Slična je sudbina zadesila odbornike narodnooslobodilačkih odbora. Esesovci, ustaše i četnici, su ubili poznate aktiviste NOP-a: Mehmeda Imamovića, Zariju Domazeta, Simu Simeunovića, Sarinu Dogladić, Đorđa Perića, Jovana Miladinovića, Marka Dušanovića,⁵³ Marka i Tomu Šubarića, Abdulkadira Fazlića, Marka Miloševića, Raifa Sladića, Ivana Lakića i Cviju Mitrovića iz Srnice Iliju Pajića, Muradifa Muradbegovića, Marka Lugonjića, Begu Maslića i Satku Nukić iz Brnjika, starice Sajdu i

⁵² Direktiva Štaba 3. korpusa od 22. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 99, str. 424-426, Arhiv VII, k. 1250, f. 1. reg. br. 51).

⁵³ Perića, Miladinovića, Dušanovića i Simeunovića ubili su 22. VII 1944. godine u Crkvini četnici Slatinskog bataljona (Arhiv VII, fond NDH, k. 156, f. 21, reg. br. 41).

Melču Mujedinović i Džanić Alimeta iz Srebrenika i mnoge druge. Narod je pod tim pritiskom i terorom bio zastrašen. No, i pored toga, okupator nije uspio pokolebiti vjeru naroda, osobito omladine, u pobjedu za koju su jedinice NOV i POJ vodile svakodnevne borbe, na domaku Trebave i Posavine.

Dvadeset trećeg septembra 18. i 21. brigada 38. divizije napale su neprijatelja u Gračanici i Sokolu, a 17. brigada je obezbjeđivala napad iz pravca Srnica postavljajući svoje bataljone u rejonu Sladna, na Monju i Vranjevcu. Posavsko-trebarski odred je ostao u Srebreniku, sa zadatkom da zatvori pravac Srnice-Tuzla. U slučaju potrebe trebalo je da se osloni na jedinice 17. brigade. Odred je istovremeno dobio zadatak da izvrši mobilizaciju ljudstva na svom terenu, radi popune jedinica divizije koje su bile malobrojne.³⁴ U toku ovih borbi oslobođena je Gračanica, pošto su razbijene usataške i zelenokadrovske jedinice koje su branile grad.

Greškom šifranta Štaba 38. divizije direktiva upućena Štabu 28. divizije za pokret na Majevicu dešifrovana je tako kao da je upućena 38. diviziji. Zbog toga su jedinice 38. divizije napustile 25. septembra prostoriju Gračanica-Sokol-Srebrenik i krenule prema istoku. Šifrant nije znao da je 28. slavonska divizija stigla na područje istočne Bosne.⁵⁵

Kada je greška otkrivena, Štab 38. divizije je naredio svojim jedinicama da ponovo ovladaju prostorijom koju su napustile. Tako je 18. hrvatska brigada ponovo oslobođila Gračanicu, ali je uporište morala napustiti 28. septembra, pod pritiskom jačih neprijateljskih snaga. Tom prilikom Brigada je imala znatne gubitke. Među ostalim poginuo je Pavao Bašić, komandant 4. bataljona i Marko Dubravac - Belić, komandir čete, a ranjen je komesar bataljona Ljubo Antić. Sedamnaesta brigada napadala je neprijateljsko uporište Sokol, ali ga nije mogla zauzeti, jer se neprijatelj utvrdio u srednjovjekovnoj kuli. Bataljoni 21. brigade³⁶ sukobili su se

³⁴ Zapovijest Štaba 38. divizije od 22. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 101, str. 431-433).

⁵⁵ Izvod iz knjige depeša Štaba 3. korpusa od 1. do 29. IX 1944. Vrhovnom štabu. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 133, str. 551-552).

³⁶ U štabu novoformirane 21. tuzlanske brigade nimenovani su: Stojanda Milinović za komandanta, Vojo Ivković za političkog komesara i Blagoje Pejanović za zamjenika komandanta.

28. septembra sa jednom neprijateljskom kolonom koja je prodrla od Srnice ka Sokolu i Gračanici, u pomoć napadnutim posadama.⁵⁷

Pošto je došao do zaključka da ne može ponovo zapošjeti Gračanicu i Sokol, uslijed dolaska novih neprijateljskih snaga na tu prostoriju, Štab 38. divizije je 30. septembra izvršio nov raspored jedinica, tako što je 18. hrvatskoj brigadi odredio rejon Rašljevo-Omerbašići sa zadatkom zatvaranja pravca Gračanica-Tuzla; 21. brigadi rejon Gornji Moranjci-Falešići-Seona sa zadatkom da ofanzivno djeluje ka komunikaciji Srnice-Gračanica; a 17. brigadi rejon Srebrenika sa zadatkom da vrši pritisak na neprijatelja u Srnicama. Posavsko-trebavskom odredu dat je zadatak da iz rejona Srebrenika, zajedno sa jedinicama 17. majevičke brigade, razvija izviđačko-obavještajnu djelatnost prema uporištima neprijatelja na komunikaciji Srnice-Brčko.³⁸

U to vrijeme na komunikaciji Brčko-Gračanica nalazile su se jake neprijateljske jedinice. Štab 28. puka 13. SS divizije Handžar nalazio se u Brki; njegov Prvi bataljon u Srnicama, 2. bataljon u Sokolu, a 3. bataljon u Čeliću. Štab 13. artiljerijskog puka nalazio se u Brčkom a njegovi diviziioni u Rajevom Selu, Gunji i Koraju. Pojedine baterije su bile raspoređene u Dubravama, Bijeloj i Srnicama. Bataljon za vezu bio je u Brčkom. Na prostoru Sokol-Gračanica nalazile su se 25. i 36. bojna 12. ustaškog zdruga. U Bosanskom Samcu su bili štabovi i dijelovi 10. bojne 10. domobranskog posadnog zdruga i 39. bojne 12. ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga.⁵⁹ U Posavini su se nalazile tri četničke brigade, a na Trebavi četiri. Zbog takvog odnosa snaga, štab 38. divizije je zaključio da Srnice i druga neprijateljska uporišta na komunikaciji Brčko-Gračanica ne može likvidirati bez teškog na-

⁵⁷ Izvještaj štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. i izvod iz operacijskog dnevnika 21. brigade od 15-30. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 131 i 132 str. 527-536).

⁵⁸ Naredenje Štaba 38. divizije od 30. IX 1944. (Zbornik IV, knj. 29, dok. 138, str. 586-587).

⁵⁹ Dvadeset peta bojna će reorganizacijom, izvršenom 1. decembra 1944, dobiti naziv 4. udarna bojna 12. ustaškog stajaćeg zdruga (komandant Ibrahim Pjanić), a 39. ustaška bojna naziv 6. ustaška udarna bojna istog zdruga (komandant Avdan Hasić). (Arhiv VII, fond NOP-a k. 1258, f. 3, reg. br. 19).

oružanja, a i zbog nedostatka streljačke municije za englesko naoružanje, čije je snabdijevanje zatajilo. Napadi na utvrđena neprijateljska uporišta duž komunikacije Brčko-Gračanica, koja su branila prodor u Posavinu i na Trebavu, nanijeli bi jedinicama velike gubitke, čime bi se smanjile borbe na sposobnost ionako *brojno* slabih jedinica. U to vrijeme 17. majevička brigada⁶⁰ imala je 605 boraca i starješina; 18. hrvatska brigada 503, a isto toliko i 21. tuzlanska brigada što znači da ukupno brojno stanje divizije nije dostizalo ni 2000 boraca. Odnos snaga je, prema tome, bio oko 6:1 u korist neprijatelja. Zbog toga je Štab 38. divizije odlučio da u tom momentu ne napada jednovremeno Srnice i okolna neprijateljska uporišta po svaku cijenu, nego je prepustio štabovima brigada da svaki bira cilj svog napada prema konkretnoj situaciji.

Poslije oslobođenja Tuzle i stabilizacije fronta u istočnoj Bosni, gdje su se glavna borbena dejstva svela duž komunikacija: Sokolac-Vlasenica-Zvornik-Brčko-Tuzla i Brčko-Gračanica, a slobodna teritorija u tuzlanskom bazenu se ustalila, došlo se do zaključka da momentalno ne postoje uslovi za stvaranje slobodne teritorije na Trebavi i Posavini. Nasuprot tome u oslobođenoj Tuzli se osjećala izrazita potreba za partijsko-političkim kadrovima. Zbog toga je Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu donio odluku da jedan broj članova Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu prijede na rad u Tuzli, a da se posavsko-trebavski Okružni komitet KPJ popuni novim članovima. U duhu te odluke sekretar OK KPJ za Trebavu i Posavinu Džemal Bijedić je prešao na dužnost sekretara Okružnog komiteta KPJ za Tuzlu, član OK Mevla Jakupović za člana istog komiteta, a Mladen Jevtić u Okružni komitet za Majevicu. Kasnije je on, zbog bolesti, raspoređen za rukovodioca Uprave narodnih

⁶⁰ U štabu 17.majevičke brigade tada su bili: Petar Borojević komandant; Milutin Pejanović, politički komesar; Milovan Kesler, načelnik štaba; Tomo Trninić, zamjenik komandanta i Miloš Ilić, zamjenik političkog komesara.

dobra u Tuzli. Za novog sekretara Okružnog komiteta KPJ za Trebavu došao je Nikola Cvjetić, dotadašnji sekretar Okružnog komiteta KPJ za Romaniju, a za organizacionog sekretara Mehmedalija Tufekčić, politički komesar Posavsko-trebavskog odreda. Okružni komitet KPJ sada je djelovao u sastavu: Nikola Cvjetić (sekretar), Edhem Čamo, Boško Milutinović (politički komesar Komande posavsko-trevavskog područja), Mehmedalija Tufekčić i Jovica Lazarević, (sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a). Lazarevića je uskoro zamenio Kemal Halilović. U Okružni komitet je u novembru 1944. ušla Mira Čopić, koja je bila zadužena za rad u Antifašističkom frontu žena.

U Okružnom komitetu SKOJ-a, pored Kemala Halilovića bili su još i Mira Bilbija, Fuad Suljić i Nada Dursun.⁶¹

Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu je zahtjevao od Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu da se što prije održi savjetovanje komunista i skojevaca iz istočne Bosne. To nije moglo biti ostvareno u toku sedme ofanzive, jer su mnogi komunisti morali napustiti svoj teren i poći sa jedinicama, a sa onima koji su ostali na terenu teško se održavala veza. Tako je u oslobođenoj Tuzli od 26. do 28. oktobra 1944. održano Drugo oblasno partijsko savjetovanje. Na savjetovanju su ocijenjeni aktuelni politički događaji u istočnoj Bosni, uočeni nedostaci u radu partijskih organizacija i donijeti zaključci o osnovnim problemima iz svih sektora partijskog rada, a u vezi sa skorim oslobođenjem i obnovom krajeva istočne Bosne. Na konferenciji su prisustvovali uglavnom svi članovi okružnih, sreskih i opštinskih partijskih rukovodstava, delegati iz jedinica NOV i POJ, nosioci spomenice 1941, istaknuti borci, i partijski aktivisti.

U Tuzli je 20. i 21. oktobra održana Prva oblasna konferencija USAOJ-a na koje je bilo prisutno 430 delegata. Prethodile su joj okružne konferencije USAOJ-a za Tuzlu i Bihać, održane 13. X 1944. Na konferenciji je izabran Oblasni odbor USAOJ-a za istočnu Bosnu koji je imao 82 člana. Vršene su pripreme i za kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Bosne i Hercegovine na kojem je trebalo da

⁶¹ Raniji sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a Aiša Miličević otišla je na rad CK ŠKOJ-a u Beograd.

učestvuje 120 delegata iz istočne Bosne. Izdat je proglaš om-ladini BiH koji je potpisalo 28 članova sazivačkog odbora, među kojima su se, iz istočne Bosne, nalazili: Pero Kosorić, Nijaz Dizdarević, Mićo Rakić, Risto Tošović, Borika Stančić, Fikret Ibrić i Hazim Hasić. Do saziva kongresa nije došlo zbog toga što su Hercegovina, zapadna i istočna Bosna bile razdvojene teritorijom koju je zaposjeo okupator. Kongres je kasnije održan u oslobođenom Sarajevu, 9. maja 1945.⁶²

Posavsko-trebavski odred nije znatno povećao svoje brojno stanje dolazeći na prostoriju Srebrenika. Osjećao se i nedostatak naoružanja i municije. Odred je i dalje imao dvije čete sa 72 boraca naoružana sa 2 puškomitrailjeza, 11 automata i 59 pušaka. Političkog komesara Posavsko-trebavskog odreda Mehmedaliju Tufekčića zamijenio je na dužnosti Savo Živković. Uskoro su postavljeni na dužnosti pomoćnika komesara odreda Petar Kaurinović, a na dužnost zamjenika komandanta Cvjetin Vasić.

Posavinom i Trebavom brzo se pronijela vijest o dolasku Posavsko-trebavskog odreda u Srebrenik. Mnoge stanovnike vijest je veoma obradovala. Osjećali su da je došao kraj vremenu orgijanja esesovačkih, četničkih i ustaških bandi, koje su za 4 mjeseca, za vrijeme dok je odred bio van svoje teritorije, počinile mnoge zločine u srpskim, muslimanskim i hrvatskim selima i varošicama Posavine i Trebave.

Odred će od tada svakodnevno biti prisutan, kako u vojnem pogledu, tako i svojim političkim uticajem. On će stalno biti okrenut Posavini i Trebavi, njegove čete, izviđački dijelovi i patrole svakodnevno će se kretati prema sjeverozapadu, sjeveru i sjeveroistoku i izvršavati najrazličitije borbene zadatke, napade, zasjede, diverzije, upade, akcije, prepade i marševe. Svuda gdje budu prošli i stigli oni će politički djelovati, doprinositi jačanju pozicija narodnooslobodj

⁶² Izvod iz knjige depeša Štaba 3. korpusa (Zbornik IV, knj. 29, dok. 133, str. 551, primjedba 69 i 70) i izvještaj partijskog komiteta 38. divizije (Zbornik IX, knj. 8. dok. 46, str. 212).

dilačkog pokreta i ulijevati snagu i nadu narodu u skorašnju pobjedu nad neprijateljem.

Pored izvršavanja vojnih i političkih zadataka, Štab odreda je, po dolasku u Srebrenik, posvetio veliku pažnju vojnoj obuci ljudstva i političkom radu u četama. Partijska organizacija je razvila veoma živu aktivnost. Istog dana po dolasku u Srebrenik, održana je partijska konferencija na kojoj su analizirani postupci boraca i starješina za vrijeme marševa i borbi od polaska iz srednje Bosne do dolaska u Srebrenik i određeni zadaci za slijedeći period. Razmotrena je vojno-politička situacija, posebno na teritoriji sjevernoistočne Bosne. Poslije toga odredski partijski biro je precizirao zadatke komunistima u četama i utvrdio raspored rada. Partijske ćelije u četama razmotrile su organizaciona pitanja tj. pitanja prijema novih članova, rad sa kandidatima, rad organizacije SKOJ-a, zatim kulturno-prosvjetni rad, stanje discipline i zadatke u pogledu obavještajne službe. Jedna tačka dnevног reda bila je posvećena kritici i samokritici. Organizacije SKOJ-a su, takođe, uzele učešća u rješavanju ovih pitanja. Skojevci su prednjačili u borbenosti i izvršavanju vojnih i političkih zadataka.

Svi ovi sastanci, održani od 21. do 31. septembra, mogli su da se moralno-političko stanje u odredu poboljša. Od tada su redovno, skoro svakih 15 dana, održavani sastanci odredskog biroa KPJ, a poslije njih sastanci ćelija KPJ u četama.

U skojevskim organizacijama tada su se proradivale sljedeće teme:

- AVNOJ i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije;
- Savez SSSR, Engleske i SAD i oslobođilačkih pokreta porobljenih naroda;
- Omladina - garancija sretnije sutrašnjice;
- SKOJ i njegova rukovodeća uloga u antifašističkom omladinskom pokretu;
- USAOJ i njegova uloga u borbi naših naroda za oslobođenje.

U odredu je početkom oktobra 1944. godine, bilo 22 člana KPJ. U dvije čete je bilo 17 članova, a u Štabu odreda

pet. Znatno manje je bilo članova SKOJ-a, svega osam. Od ukupno 72 borca odreda, oko 40% su bili članovi Partije i SKOJ-a, pa se sa sigurnošću može reći da je odred predstavljao jedno čvrsto borbeno i kadrovsko jezgro prekaljenih boraca.

Kulturno-prosvjetni rad u odredu bio je vrlo živ i odvijao se u nekoliko pravaca. U četama su formirani horovi i uvježbavane borbene i druge pjesme. Diletantska grupa je učestvovala na mnogim priredbama na oslobođenoj teritoriji. U četama su, po planu kulturno-prosvjetnog rada, a radi boljeg upoznavanja boračkog sastava sa gradivom iz geografije, proradivane slijedeće teme: zemlja, kontinenti, vode, ostrva, Evropa, SSSR, Engleska i detaljno Jugoslavija. Prišlo se i rešavanju problema nepismenosti koja je iskrسavalna pri prijemu svake grupe novih boraca.

U odred i na oslobođenju teritoriju su, mada neredovno, stizale novine. U prvo vrijeme su to bili Front slobode i Naša borba (omladinski list), a od novembra 1944, Politika i Borba. Redovno su se izdavale vijesti koje su cirkularno upućivane u čete i na teren.

Zdravstvenom vaspitanju se poklanjala dužna pažnja s obzirom na loše zdravstvene i higijenske uslove na terenu gdje su harale epidemije pjegavog i trbušnog tifusa.

U oktobru su nastavljene borbe sa esesovcima. Već 2. oktobra ujutro bataljoni 17. majevičke brigade posjeli su položaje oko Muslimanske Špionice, gde ih je stanovništvo srdačno dočekalo i primilo. Majevička brigada je imala zadatku da zajedno sa Posavsko-trebavskim odredom dejstvuje na pravcu Srnice-Bijela-Dubrave. Poseban zadatak je bio da se putem izviđanja utvrde vatreni položaji neprijateljske artiljerije, koja je svakodnevno granatama zasipala položaje brigade i odreda u Srebreniku i da se po mogućnosti dobro pripremljenom minobacačkom vatrom onesposobe. Posavsko-trebavskom odredu je naređeno da ostane u Srebreniku i da odatle izvodi napade u pravcu Srnice, da formira odjeljenja koja će upućivati na komunikaciju Bijela-Bukvik sa zadatkom da ruše mostove i propuste i postavljaju zasjede. Istim naređenjem od svih jedinica je zatraženo da

prikupljaju i pronalaze skriveno oružje pripadnika zelenog kadra i četnika. Svim štabovima je naloženo da održavaju konferencije na kojima narod treba obavijestiti o velikim uspjesima jedinica NOV i POJ, koje su, u to vrijeme, svakodnevno oslobađale grad za gradom od Timoka do Une i uz dalmatinsku obalu.⁶³

Međutim istoga dana kada su bataljoni 17. majevičke brigade došli u Špionicu u poslijepodnevnim časovima jedinice 13. SS divizije zajedno sa ustašama krenule su u opšti napad na jedinice 38. divizije. Napadnuti su položaji 21. brigade na sektoru Moranjci-Falešić, položaji 18. brigade kod Rašljeva i položaji 17. brigade i Posavsko-trebavskog odreda kod Donjeg Srebrenika. Borba je trajala od 16 do 21 čas, kada je neprijatelj uspio, uz pomoć artiljerijske vatre, da ovlađa Donjim Srebrenikom. Sutradan ujutro u 5 časova, bataljoni 17. majevičke brigade izvršili su protivnapad. Borba je trajala do 11 časova, neprijatelj se održao, a 17. brigada je sa Posavsko-trebavskim odredom morala da odstupi na liniju Straža-Zahirovići-Kuge, odakle je istog dana (3. X.) Posavsko-trebavski odred upućen u Smoluču zaseok G. Sela, radi obezbjeđenja divizijske bolnice.⁶⁴

Čim su jedinice NOV i POJ bile odbačene sa položaja sa kojih su ugrožavale saobraćaj i uporišta na komunikaciji Brčko-Gračanica, jedinice 13. SS divizije i ustaše vratile su se u svoja uporišta. Sutradan, 4. oktobra, 4. bataljon 17. brigade ušao je bez borbe u Donji Srebrenik, a 1. i 3. bataljon oko 14 časova u Gornji Srebrenik, gdje nisu zatekli neprijatelja. Obaviješten da se neprijatelj povlači sa sektora koji su držale jedinice 18. i 21. brigade, Štab 38. divizije naredio im je da nastupaju prema Sokolu i Gračanici, a 17. brigadi u pravcu Srnice, ostavljajući inicijativu jedinicama da po svojoj procjeni odluče kada će napasti neprijateljska uporišta. Osamnaesta brigada je slomila spoljnu odbranu Gračanice i upala u grad. U uličnim borbama neprijatelj se uporno branio iz bunkera i utvrđenih zgrada, koje se nisu mogle uzeti bez teškog oružja.

⁶³ Zapovijest Štaba 38. divizije od 2. X 1944. (Zbornik IV, knj. 30. dok. 11. strana 58-61).

⁶⁴ Izvještaj Štaba 38. divizije od 4. X 1944. (Zbornik IV, knj. 30. dok. 16. str. 77-79).

Pošto je nekoliko dana provela na čišćenju terena od četničkih bandi na Majevici, 28. divizija je, po naređenju Vrhovnog štaba od 5. oktobra,⁶⁵ noću 6./7. oktobra, prešla Drinu kod Kozluka. Zbog odlaska 28. divizije u Srbiju, Štab 3. korpusa naredio je 6. X 1944. Štabu 38. divizije da glavninu svojih snaga (17. i 21. brigadu) orijentiše na prostoriju južno od linije Čelić-Koraj-Bijeljina sa zadatkom da protjera četnike i zelenokadrovce sa terena, izvrše mobilizaciju i zatvore komunikacije koje iz Brčkog izbjegaju u rejon Tuzle. Čim je primijetio koncentraciju jedinica 38. divizije na pravcu Tuzla-Brčko, neprijatelj je, u periodu od 9. do 12. oktobra, svakodnevno napadao na položaje 21. i 17. brigade na liniji Begovići-Straža-Vakuf-Jablanica-Božići, ali se predvečer povlačio.⁶⁶

Osamnaestu brigadu i Posavsko-trebavski odred, koji je poslije odlaska 17. brigade bio pod njenom operativnom komandom, istim naređenjem Štab 3. korpusa je postavio na sektor Srebrenik-Seona-Ratiš, sa zadatkom da zatvore pravce koji iz Gračanice i Srnica vode prema Tuzli, da razoružavaju zeleni kadar i vrše mobilizaciju.⁶⁷

Osmog oktobra, ujutro u 6 časova, Posavsko-trebavski odred je krenuo iz Smoluće u Srebrenik sa zadatkom da zatvori pravac Srnice-Srebrenik-Tuzla. Po naređenju Štaba 38. divizije odred je jednu svoju desetinu uputio da obezbijedi prenošenje teških ranjenika iz divizijske bolnice u Smolućoj u bolnicu 3. korpusa u Tuzli.⁶⁸

U skladu sa direktivom Vrhovnog štaba da se pristupi intenzivnom rušenju komunikacija da bi se spriječilo odstupanje neprijateljskih jedinica ka zapadu, 18. hrvatska brigada, Tuzlanski i Posavsko-trebavski NOP odred su, polovi-

⁶⁵ Zbornik IV. knj. 29. dok. 137, str. 585.

⁶⁶ Polazeći u jednu od ovih akcija, esesovci su 9. oktobra upali u Karavlašku Maoču, pokupili 28 seljaka doveli pred jednu kuću i tu ih pobili i zapalili. U isto vrijeme u Brki su streljali 6 lica od kojih je jedno imalo samo 16 godina (Referat državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Bosne i Hercegovine (Arhiv VII fond NOP-a k. 312, br. 1. reg. br. 43).

⁶⁷ Zbornik IV. knj. 30. dok. 24. str. 118-119.

⁶⁸ Arhiv VII, fond NOP-a k. 1258 f. 2. reg. br. 1.

nom oktobra, porušili više mostova na komunikacijama Gračanica-Tuzla i Srnice-Tuzla.⁶⁹

Polovinom oktobra (15. X) Štab 3. korpusa je naredio da 18. hrvatska brigada preuzeće garnizon Tuzlu od 19. bričanske brigade 27. divizije. Na prijedlog Štaba 18. hrvatske brigade, zbog promjene situacije na sektoru Srnice-Gradačac, uslijed odlaska jedinica 13. SS divizije, Štab 3. korpusa je dozvolio da 18. hrvatska brigada ostane na pomenutom sektoru, a ulogu garnizona u Tuzli preuzeila je 21. brigada.

Šesnaestog oktobra 1. bataljon 28. puka 13. SS divizije je napustio Srnice i krenuo u rejon prikupljanja - Brčko, pa su jedinice 18. brigade i Posavsko-trebavskog odreda ušle u to dugo branjeno uporište neprijatelja i raskrsnicu puteva u Posavini. Sutradan, 17. oktobra, bataljoni 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavski odred su oslobodili Gradačac.

Poznavajući raspoloženje naroda u Gradačcu i okolini, a uzimajući u obzir tadašnju veoma povoljnu vojno-političku situaciju (borbe na prilazima Beograda i odlazak 13. SS divizije iz sjeverozapadne Bosne), Štab 18. brigade uputio je pismo zelenokadrovsкоj posadi u Gradačcu obavještavajući je o namjeri partizana da uđu u Gradačac, te je zatražio da ne pruža uzaludan otpor. Od zelenokadrovskе posade je stigao pozitivan odgovor, pa su jedinice brigade i odreda bez borbe ušle u Gradačac srdačno dočekane od naroda koji je razdragan izašao na ulice. Narod je bio uvjeren da se, ovog puta, radi o konačnom oslobođenju grada i čitavog kraja. Očekivao se veliki priliv novih boraca, pa su i održani brojni sastanci. Štab 18. brigade je izdao letak građanima Gradačca i okoline, u kojem se opširno govorilo o uspjesima saveznika i NOV, posebno u Srbiji i Bosni i Hercegovini, i o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni.⁷⁰

Brigada je u Gradačcu i okolini razvila znatnu političku aktivnost. Organizovano je pet uspjelih zborova i dvije posjećene konferencije. Na zboru u Gradačcu je prisustvovalo oko 500 osoba. Bataljoni su takođe organizovali konferencije u selima u kojima su bivakovali. Održane su i 3 kulturno-

⁶⁹ Izvod iz operacijskog dnevnika Štaba 38. divizije od 1 do 15. X 1944. (Zbornik IV. knj. 30. dok. 52, str. 262-268).

⁷¹ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1259, f. 5, reg. br. 10. i 11.

umjetničke priredbe. Iz Gradačca i najbliže okoline u brigadi i odred stupilo je 68 omladinaca i omladinki.

Zajedno sa brigadom u Gradačac je stigao i aktiv političkih radnika Posavine i Trebave. Oni su u Gradačcu i bliskoj okolini za kratko vrijeme razvili znatnu djelatnost. Sreski komitet KPJ Gradačac djelovao je tada u okrnjenom sastavu i imao svega 4 člana. (U 18. brigadi se nalazio član sreskog komiteta Ilija Matanović, kojeg ni poslije niza intervencija Štab 18. brigade nije htio vratiti.) Na području sreza djelovalo je 20 komunista. Sreski komitet Modriča imao je pet članova i rukovodio partijskom organizacijom sreza od 56 članova. I tu je bila slična situacija kao u srezu Gradačac. Sekretar sreskog komiteta Slobodan Janković Čodan zadran je na dužnosti političkog komesara komande mesta Gornja Tuzla, iako je OK KPJ za Trebavu i Posavinu intervenisao da se vrati na svoju dužnost. Bilo je prijedloga da za sekretara dođe Trivo Dakanović, koji se nalazio na neoslobodenoj teritoriji. Sreski komitet SKOJ-a za Gradačac (sekretar Dana Simić) imao je 4 člana, a Sreski komitet za Modriču (sekretar Ahmet Ćatić) 3 člana. U Gradačcu je djelovao i aktiv SKOJ-a od 5 članova, a u Modriči jedan aktiv sa 4 člana. Pri komandi Posavsko-trebavskog područja djelovalo je 6 komunista, a u Posavsko-trebavskom odredu 22 člana KPJ i 8 članova SKOJ-a. Okružni narodnooslobodilački odbor još nije bio u stanju da sazove okružnu izbornu skupštinu, jer je najveći dio teritorije okruga bio zaposjednut trupama neprijatelja. Jedino su u Gradačcu izvršeni izbori za Gradski narodnooslobodilački odbor. Organizacija žena u Gradačcu i okolini nije obnovljena. U mjestu su se počeli održavati sastanci žena po mahalama.⁷¹

Slobodna teritorija sa centrom u Gradačcu nije se mogla proširiti, jer su jedinice 18. brigade i Posavsko-trebavskog odreda bile višestruko slabije od neprijateljskih jedinica, a i zbog razvoja situacije u dolini Drine. U Posavinu i na Trebavu do januara 1945. nisu mogle biti orijentisane jače snage NOV i POJ.

⁷¹ Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 23. X 1944. i izvještaj sekretara OK SKOJ-a od 21. X. 1944. Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 10/440-442 i 387-388.

Sutradan, poslije oslobođenja Gradačca (17. oktobra 1944) vođena je borba sa ustašama koji su pošli iz Dubrava da ovladaju Srnicama. Poslije toga, u narednih desetak dana, 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred su se spustili u Posavinu i vodili svakodnevne borbe sa četnicima, ustašama i zelenokadrovcima. Iz izvoda operacijskog dnevnika Štaba 38. divizije vidljivo je da su te borbe bile svakodnevne i oštре. Osamnaestog oktobra napadnuti su četnici u selu Avramovini, a 19. oktobra partizani su ušli u Lukavac. Istog dana vođena je borba kod Srnice sa 1. i 5. bataljonom 6. posavske brigade Trebavskog četničkog korpusa. Poginula su 3 četnika, a više ih je ranjeno. Nakon borbe ovi četnički bataljoni su odstupili prema Posavini.⁷² Slijedećih dana nastavljene su borbe oko Gradačca:

- 20. oktobra vođena je borba sa četnicima kod Žabara;
- 21. oktobra sa zelenokadrovcima kod Mionice;
- 22. oktobra kod Turića došlo je do jače borbe sa četnicima, ustašama i zelenokadrovcima koji su pokušali da prođu u oslobođeni Gradačac;

⁷² Od aprila do oktobra 1944, kada na Trebavi i Posavini nije bilo jedinica NOV i POJ, četnici su se uz pomoć okupatora osnažili i organizovali u sedam brigada od kojih su 1., 2., 3. i 4. brigada bile trebavskе, a 5., 6. i 7. posavska. Draža Mihailović, koji se iz Srbije, pod pritiskom jedinica NOV, povukao pred kraj septembra 1944. u Šemberiju, stigao je 1. oktobra preko Potocara-Begovače i Broda u Žabare. Sutradan je sa članovima četničkog Centralnog nacionalnog komiteta pošao u obilazak četničkih jedinica u Posavini. U Žabarima je održan sastanak četničkih komandanata sa Trebavom i Posavom i iz centralne Bosne. Tada je donijeta odluka o formiranju Trebavskog četničkog korpusa. U prvoj polovini oktobra Draža je u Obudovcu, Tolisi, Avramovini, Vranjaku i Kožuhama održao zborove na kojima je pozivao narod i četnike u borbu protiv partizana. Polovinom oktobra Draža Mihailović je sa pratnjom krenuo na Ozren, gdje je 17. oktobra izdao zapovijest o formiranju Sjeverne grupe bosanskih četničkih korpusa u koju su ušli Trebavski, Majevički i Ozrenski korpus četnička komanda zapadne Bosne sa svojim jedinicama. Draža Mihailović je sa Ozrena preko Krvajave otisao na planinu Zvijezdu, gdje će u selima Okruglici i Srednjem ostati i do sredine decembra 1944. godine. Pojava Draže Mihailovića u Posavini iznenadila je Štab 3. korpusa, pa je tražio od obaveštajnih organa 38. divizije da provjere tu vijest. Zbog toga je obaveštajni oficir 38. divizije održao sastanak u Brnjiku sa saradnicima NOP-a, među kojima su bili i članovi KPJ Salil Mehikić i Ruveid Salihović. Oni su izjavili da je Draža Mihailović, poslijebjekstva iz Srbije bio na Majevici i Šemberiji i da je odatle sa pratnjom od oko 150 četnika prešao kroz Begovaču na putu za Posavu. Zelenokadrovcii iz Begovače su zadržali Dražinu kolonu, ali su je propustili na intervenciju komandanta 13. SS divizije iz Brčkog.

- 23. oktobra vođena je borba sa 7. posavskom brigadom Trebavskog četničkog korpusa, a u noći 24/25. oktobra izvršen je napad na Skugrić, kada su protjerane 3. i 4. četnička trebavska brigada;

- 26. oktobra vođena je borba kod Ledenica sa četnicima, ustašama i zelenokadrovcima pri njihovom pokušaju da prodrnu u Gradačac. Borba je trajala 4 sata i neprijatelj je odbijen, uz osjetne gubitke.

Gradačac je napušten 27. oktobra zbog polaska brigade na novi zadatak a uz put, 28. X napadnute su ustaše u Dubravama, kada je poginulo 5 ustaša i 10 zarobljeno.⁷³

Sutradan - 29. oktobra kod sela Maoče predalo se 18. hrvatskoj brigadi oko 700 esesovaca - pripadnika 28. puka 13. SS Handžar divizije. Osamnaesta brigada je za popunu svojih jedinica zadržala je 180 vojnika sa 8 mitraljeza, a ostale je uputila Štabu 38. divizije koji je 182 vojnika sa 6 mitraljeza predao 17. majevičkoj brigadi, a ostale 21. brigadi i drugim jedinicama.⁷⁴

Nakon odlaska jedinica 13. SS divizije, u Bijeljinu su 22. oktobra ušli četnici i privremeno uspostavili svoju vlast. Doznavši za to, Štab 3. korpusa naredio je 25. oktobra 1944. Štabu 38. divizije da jednu svoju brigadu uputi u pravcu Bijeljine. Sedamnaesta brigada, koja je određena da izvrši taj zadatak, stigla je do Bogutovog Sela i tu doznala da su u Bijeljinu stigle jake njemačke snage. To su bile jedinice 1.

⁷³ Zbornik IV, knj. 30, dok 86, str. 522-523.

⁷⁴ Osipanje ljudstva iz 13. SS divizije otpočelo je koncem ljeta 1944. godine, prije oslobođenja Tuzle. Veće grupe dezertera koje su lutale po okolnim selima, javljale su se jedinicama NOV i POJ, a jedan broj se zadržavao po selima Majevice, Šemberije i Posavine, i priključivao jedinicama bosanskih planinaca. U vezi sa takvim stanjem u ovoj diviziji raspravljaljao • se u najvišim njemačkim vojnim krugovima u NDH. Bilo je prijedloga da se ona rasformira, ali do toga ipak nije došlo. U drugoj polovini oktobra jedan dio jedinica ove divizije je prebačen u širi rejon Zagreba, a drugi dio prema Dravi, pošto im je prethodno oduzeto teško naoružanje. Protivtenkovski divizion 2. bataljona 28. puka Nijemci su odmah razoružali, jer su sumnjali da će dezerterati. Sesnaestog oktobra otpočele su pripreme za napuštanje terena sjeveroistočne Bosne. Do 21. oktobra 28. puk se prikupljaо u širem rejonu Brčko-Bijeljina, a 27. puk je prebačen prema Zagrebu. U toku prevoženja pobijegla su 642 vojnika ovog puka. Neke jedinice divizije ostale su izvjesno vrijeme u sjevernoistočnoj Bosni, pa su polovinom novembra upućene preko Brčkog za Batinu, gdje su se tada na Batinskom mostobranu vodile teške borbe, između Nijemaca, jedinica NOV (51. divizija) i sovjetske armije. (Informacija Štaba 3. korpusa od 12. XI 1944. (Zbornik IV, knj. 30, dok. 82, napomena 7. 8. str. 491-492); Arhiv VII, fond NOP k. 1258. f. 3. reg. br. 26; k. 1259. f. 1, reg. br. 9.

brdske divizije koje su zaposjele obalu Drine u dužini od 70 km, od Zvornika do ušća Drine u Savu, kako bi obezbijedile pomenutu komunikaciju za povlačenje dijela snaga Grupe armija »E« na sjever. Zbog izmjene situacije, Štab 3. korpusa naredio je Štabu 38. divizije da 17. majevičku brigadu uputi na zatvaranje pravca Zvornik-Tuzla, a njene položaje na zatvaranje pravca Brčko-Tuzla. Početkom novembra 18. hrvatska brigada i zaposjela prostoriju Božići-Jablanica-Lopare, dok je 21. brigada ostala u Tuzli i Požarnici.

Prije nego što se postavila na određenu prostoriju, 18. hrvatska brigada je likvidirala neprijateljska uporišta u Brki, Rahiću i Pukišu, a 4. novembra je napala neprijateljska uporišta u Čeliću, Ratkoviću i na Oglavku. Poslije duže borbe neprijatelj je protjeran iz Ratkovića, a u Čeliću i na Oglavku se održao.⁷³

Poslije odlaska 18. brigade Posavsko-trebavski odred je ostao više od dva mjeseca jedina jedinica NOV i POJ na širokom području zapadnog dijela Majevice i južnog dijela Posavine. On je ne samo uspješno zatvarao pravac Srnice-Tuzla, nego je vršio aktivna djelstva na području Posavine i zapadnih ogranačaka Majevice. Odred je stalno imao inicijativu u svojim rukama. Komandant odreda Pero Bosić je tako vješto umio izabrati mjesto i vrijeme napada, da je neprijatelja uvijek iznenadio i nanosio mu znatne gubitke iako je brojno stanje ljudstva i naoružanja bilo malo. U novembru je u odredu bilo samo 170 boraca koji su bili naoružani jednim minobacačem, sa 6 puškomitrailjeza, 20 automata, 144 puške, 2 protivtenkovske puške i 100 bombi.⁷⁶

U toku druge polovine novembra Posavsko-trebavski odred je izveo 5 značajnih akcija. Najveća je izvedena 17. novembra. Odred je dobio zadatak da snabdije bolnice u Tuzli i seljane Šekovića koji su oskudjevali u hrani. Štab odreda je izabrao za objekat napada magazin i štale na imanju Danke Lazića u Ceriku. Trebalo je proći između mnogih neprijateljskih uporišta i vratiti se cestom sa plijenom. Po noći je

⁷⁵ Izvještaj Štaba 18. brigade od 18. XI 1944. (Zbornik IV, knj. 30. dok. 100. str. 578-582).

⁷⁶ Pregled brojnog stanja 3. korpusa od 29. XI 1944. (Zbornik IV, knj. 30. dok. 128. str. 729.)

grenula kolona na čelu sa komandantom Perom Bosićem i Ilijom Kaurinovićem. Najprije su protjerali četnike iz Srnice i Donjih Hrgova, a u svanuče su se našli u Ceriku. Iz minobacača su ispalili jedinu minu koju su posjedovali, a zatim jurišem rastjerali četnike. Dok je jedna četa tovarila i gonila pljen, druga četa se uputila prema Bijeloj i Dubravama da sprijeći intervenciju neprijatelja iz tih uporišta. Kada su ustase primjetile da su znatno brojniji, počeli su jurišati prema koloni koja se kretala cestom od Bijele prema Špionici. Neprijateljski napadi su odbijeni, mada su borci raspolagali ograničenom količinom municije. Kada se kolona približavaла prvim kosama pred Špionicom, put su joj prepriječili četnici zaposjevši okolne kose. Pero Bosić je naredio juriš i četnici nisu imali hrabrosti da dočekaju partizane. Kod Srpske Špionice su se zatim slivale četničke kolone koje su imale namjeru da odatle izvrše odlučujući napad na kolonu. Borci odreda su uzeli zaklone i mirno čekali da neprijatelj napadne. Kada su četnici prišli položajima na stotinjak metara najedanput im je ponestalo hrabrosti, pa su počeli da se vraćaju. Kolona sa hranom i ranjenicima je stigla u Srebenik, a za njom i ostali borci, radosni zbog izvršenja tako teškog zadatka.

Sedam dana poslije ove akcije, 22. novembra, izvršen je napad na Špionički čentnički bataljon koji je imao 80-90 četnika. Dva četnika su ubijena, a predali su se komandant bataljona, jedan komandir čete i nekoliko četnika. Pošto se znalo da nisu činili zločine, oni su ostali u odredu kao borci.

Tako je odred nastavio svoja ofanzivna dejstva prodorima prema neprijateljskim uporištima. Dvadeset petog novembra napao je neprijateljsko uporište u Srnicama, gdje su se tog dana koncentrisali posavski četnici i ustase. Iako je neprijatelj raspolagao znatno jačim snagama, odred ih je razbio. Ubijeno je desetak neprijateljskih vojnika, a veći broj je ranjen.⁷⁷

Odred nije bio okrenut samo Posavini, nego je vršio akcije i u zapadnom dijelu Majevice, pa je 27 novembra napao četnike u Jasenici. Ubijeno je 7 četnika. Od narodnih ne-

⁷⁷ Arhiv VII, fond NOP k. 408, f. 3, br. reg. 19.

prijatelja je konfiskovano 35 goveda koja su preko Komande područja upućena u Tuzlu. Tridesetog novembra napadnute su ustaše u Obodnici i Gornjoj Dragunji kada su ubijena dvojica ustaša, a četiri zarobljena.

U novembru je odred i dalje jačao, usavršavao svoju organizacijsku i formacijsku strukturu, povećavao brojno stanje i vatrenu moć, vaspitavao i vojnički izgrađivao borce i starješine, pojačavao udarnu snagu i unapređivao borbene taktičke postupke. U njegovom sastavu borili su se, rame uz rame, Srbi, Muslimani i Hrvati i pripadnici drugih naroda i narodnosti, što je bio značajan doprinos ostvarivanja politike bratstva i jedinstva.

Povodom proslave Dana oktobarske revolucije u odredu je, kao i u ostalim jedinicama 3. korpusa, sprovedeno petnaestodnevno takmičenje po sljedećim propozicijama:

- ko će neprijatelju nanijeti najviše udaraca,
- vršenje diverzija,
- borbena obuka i obuka u rukovanju naoružanjem,
- političko vaspitanje boraca i političko djelovanje na terenu,
- kulturno-prosvjetni rad.

Takmičenje je počelo 21. oktobra a završeno je 6. novembra 1944. godine.

U decembru 1944. došlo je do osjetnog porasta broja boraca Posavsko-trebavskog odreda. Prvog decembra odred je imao 194 boraca, a 29 decembra taj broj je povećan na 340. Do povećanja je došlo uslijed mobilizacije novog ljudstva iz sela oko Srebrenika, Jasenice i Srnice i dolaskom Brčanskog bataljona, kojim je komandovao Dževad Kobić, u sastav Odreda, po naređenju Štaba 3. korpusa od 21. decembra.

Od tadašnje dvije čete formirana su dva bataljona - Prvi i Drugi. Treći bataljon odreda postao je Brčanski bataljon u koji je, po naređenju Štaba 3. korpusa, upućen jedan broj rukovodioca iz odreda pošto su dotadašnji članovi štaba bataljona: Dževad Kobić, Salih Mehikić, Adem Muminović i Cazim Bećirović ostali na terenu oko Brčkog, kao politički radnici. Krajem decembra 1. bataljon je brojao 118, 2. bata-

Ijon 122, a treći 100 boraca. Sada je proširen sektor dejstva odreda i na teren jugozapadno od Brčkog, pa je on kontrolisao sektor Srebrenik-Špionica-Maoča.

U vrijeme Štab odreda sačinjavali su: Pero Bosić, komandant, Cvijetin Vasić, zamjenik komandanta; Savo Živković, politički komesar; Petar Kaurinović, zamjenik političkog komesara; Pavle Zarić, obavještajni oficir; Selena Stojčević, rukovodilac SKOJ-a (kasnije Razija Mujkić); Alija Repčić, intendant i Bahrija Izbetbegović, ekonom Štaba.

Štab 1. bataljona je imao sljedeći sastav: Nedo Pisarević, komandant; Halil Majstorović, zamjenik komandanta; Erem Taslidžić, politički komesar; Milan Kajganić, zamjenik političkog komesara; Boško Davidović (kasnije Jovica Jovičević), rukovodilac SKOJ-a.

1. četa: Milan Kresoje, komandir (kasnije je postao komandant 1. bataljona); Muharem Ibrahić, politički komesar; Almaz Bristrić, zamjenik komandira.

2. četa: Đorđe Brkić, komandir; Zahid Zečić, politički komesar i Ibrahim Pobrić, zamjenik komandira.

3. četa: Rizo Herčinović, komandir; Stjepan Tešić, politički komesar (kasnije Muhibdin Mutić) i Hamid Alić, zamjenik komandira.

Štab 2. bataljona su činili: Pavle Mihaljić, komandant; Ilija Kaurinović, politički komesar (poslije Ilijinog ranjavanja za političkog komesara je došao Mitar Mitrović); Cviko Bosić, zamjenik komandanta; Kadro Ramić, zamjenik komesara (premješten kasnije za političkog komesara 3. bataljona); Mehmedalija Mulačehajić, intendant i Vojko Savić, obaveštajni oficir.

1. četa: Đoko Pajić, komandir (od februara 1945. Ilija Milovanović); Mitar Mitrović, politički komesar (od februara 1945. Mehmed Sarajlić) i Cvijetin Petrović, zamjenik komandira.

2. četa: Ilija Milovanović, komandir (kasnije Pero Stević); Fadil Zečić, politički komesar (kasnije Bego Bajraktarović) i Jovan Jeremić, zamjenik komandira.

3. četa: Zaim Zaimović, komandir (kasnije Bećir Delić); Perica Kosik politički komesar (kasnije Hasan Delić) i Adem Gibić, zamjenik komandira.

Komandir čete, koja je kasnije formirana, bio je Alija Mamela, a politički komesar Bego Bajraktarević.

Štab Trećeg bataljona sačinjavali su: Alija Muslić, komandant; Cviko Bosić, zamjenik komandanta; Muharem Ibralić, politički komesar (kasnije Kadro Ramić); Milan Šljokić, intendant; Jovo Bradašević, obavještajni oficir i Ferid Hasanbegović, rukovodilac SKOJ-a.

1. četa: Suljo Šećerbegović, komandir; Fehim Klebić, politički komesar.

2. četa: Began Slomić, komandir; Ibrahim Imamović, politički komesar. Jedan od komesara čete bio je kasnije i Hasan Begić.

Prilikom formiranja bataljona u četama nisu postavljeni pomoćnici komesara četa. Njihovu dužnost partijskih rukovodilaca, odnosno sekretara čelija KPJ u četama, vršili su komesari četa. Kasnije su u nekim četama postavljeni pomoćnici komesara. Svi rukovodioци u štabovima bataljona i komandama četa bili su članovi KPJ. Tako je na primjer, prilikom formiranja 2. bataljona u njemu djelovalo 15 članova KPJ.

Partijsko-politički rad odvijao se intenzivno u četama i bataljonima odreda. Svakih deset dana pravio se novi plan političkog rada. Obilježavani su značajni datumi iz narodnooslobodilačke borbe i istorije radničkog pokreta. Povodom godišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a, Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i 28-godišnjice oktobarske revolucije u jedinicama je govoreno o značaju tih događaja.

Članovi SKOJ-a prorađivali su sljedeće teme: 1) SKOJ u surovoj školi rata; 2) Nova uloga mlade generacije i zadaci SKOJ-a; 3) Direktiva CK SKOJ-a za rad u vojsci; 4) Rezolucije zemaljske konferencije SKOJ-a; 5) O Savezu mlade generacije; 6) Omladina i narodna vlast; 7) Nacionalno pitanje u svjetlosti NOB-e i još osam tema.

Borci su svakodnevno pratili razvoj vojno-političke situacije u našoj zemlji i na savezničkim frontovima. Naročita pažnja u političkom radu posvećena je onim borcima koji su ranije bili u neprijateljskim formacijama i tamo stekli izvjesne navike koje nisu odgovarale borcima NOV i POJ. Političkim radnicima u odredu pomagali su članovi Okružnog komiteta KPJ i SKOJ-a za Posavinu i Trebavu čije je sjedište takođe bilo u Srebreniku. Srebrenik je u ovo vrijeme, kao ranije Gradačac, postao centar iz koga su prema teritoriji Posavine i Trebave djelovali partijsko-politički organi, vojno-pozadinske ustanove i odred kao borbena formacija. Često su partijsko-politički radnici sa terena išli sa jedinicama odreda u mnoga sela i tamo održavali sastanke sa aktivistima NOP-a.

U decembru 1944. i januara 1945. godine na teritoriji Posavine i Trebave se, pored njemačkih jedinica, koncentrišu jače snage ustaša i četnika. Ustaše koje su pobegle iz oslobođenih krajeva Bosne i Hercegovine skupljaju se na području Odžaka, Garevca i Pruda i u okolini Brčkog. Ograđuju se zidanim bunkerima i napadaju na okolna mjesta, vršeći teške zločine. Sedmog i osmog decembra 1944. godine ustaše su upale u Novi Grad i Donju Dubicu i pobili veliki broj muškaraca, žena i djece. U Novom Gradu ubili su 72 čovjeka, u Donjoj Dubici 180 ljudi. Čitav jedan zaseok Donje Dubice (Trnjak) od 60 kuća ostao je bez ijednog živog stanovnika. Tada je ubijeno 535 lica.⁷⁸

Prvog decembra 1944. ustaše iz 3. satnije 6. bojne su kopile 78 stanovnika iz Bosanskog Samca i Tištine, preveli ih preko Save i pobili. Samo tri čovjeka - Stanko Ristić, Jovan Paležnica i Marko Jocić - uspjeli su da se spasu, skočivši u zaledenu Savu. Sedmog januara 1945. ustaše su u iznenadnom napadu zauzeli Modriču i pobili 69 lica. Pred pravoslavnom crkvom gdje su vjernici došli da obave božićnu molitvu, ustaše su ubile 39 Srba, a u divljaju po gradiću još

⁷⁸ Izvještaj kotarskog predstojnika Marka Ralice, Velikoj župi Posavje. (Arhiv, VII, fond NDH, k. 60, f 2-A, reg. br. 2.)

i 30 građana. Popalili su jednu trećinu zgrada, a sa mnogih drugih odnijeli prozore i vrata. Modriča je ostala pusta, jer je stanovništvo izbjeglo u Gradačac, Skugrić i Vranjak.

U Orašju su ustaše na pazarni dan odveli sa pijace 28 Srba i pobili ih.

Trideset prvog decembra 1944. i 2. januara 1945. ustaše predvodjene Avdanom Hasićem i Skicom, upale su u Miloševac, Pisare, Crkvini i Slatinu gdje su pobili i zaklali mnogo ljudi i popalili i opljačkali kuće.

Ni četnici u Posavini nisu u svojim zločinima zaostajali iza svojih saveznika ustaša. Na novu 1945. godinu četnici su upali u hrvatska sela Domaljevac, Bazik, Garevac, Riječane i Otež, gdje su opljačkali i ubijali nasumice.⁷⁹ Samo u Garevcu su ubili oko 60 ljudi. U kući Jozu Dubravca nađeno je 46 ubijenih seljaka. U selu Pećnik četnici su 13. januara 1945. pobili mnoge ljude, među njima i katoličkog župnika.⁸⁰ Ništa nije bilo bolje ponašanje četnika ni u selima sa srpskim stanovništvom. U Crkvini su ubili Milorada Stojanovića i Jelu Marković, u Obudovcu Dimitrija Filipovića, u Bukviku Radojku Đurić, Cviju Dragačević, Simku Tanacković, Miku Mihića i Peru Lukića. U Bukviku, Donjem i Gornjem Žabaru i Vujičićima četnici su uzeli kao taoce rođake boraca NOV i POJ i prijetili im da će ih pobiti.

Pod pritiskom jedinica 13. i 14. korpusa i 37. divizije NOV, četničke jedinice koje su se koncentrisale u južnom dijelu zapadne Srbije povukle su se krajem novembra i početkom decembra 1944. u jugoistočnu Bosnu, odakle su 8. decembra krenule na sjever. Pošto je glavnina jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni tada bila zauzeta borbama sa Nijemcima na sektoru Zvornik-Kozluk-Janja, to su prema četnicima bile orientisane slabije snage koje su ih zadržavale odbranom preko Romanijske i Javor-planine. Zauzevši Vlasevicu, ova četnička grupacija jačine od preko deset hiljada

⁷⁹ Izvještaj OK KPJ od 10. I 1945. (Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 4923).

⁸⁰ Arhiv VII, fond NDH, k. 178, f. 8 reg. br. 42.

četnika, stigla je 19. decembra na širu prostoriju Šekovića, čime su ozbiljno ugrozila bok snaga NOVJ koje su se u to vrijeme borile protiv Nijemaca u dolini Drine. Zbog toga je Štab Južne operativne grupe, pod čijom se operativnom komandom nalazio 3. korpus, naredio Štabu tog korpusa da glavninu svojih jedinica skine sa fronta na Drini i uputi u susret četničkoj grupaciji. Štab 3. korpusa naredio je 20. decembra Štabu 27. divizije da jedinice pod njegovom komandom krenu usiljenim maršem preko Cikota na Šekoviće i napadnu četničku grupaciju. Istovremeno je 18. brigada 38. divizije krenula preko Paprače ka Borogovu, a 17. brigada 38. divizije na sektor Đurđevik-Kladanj.⁸¹

Pošto je došao do zaključka da četnička lijeva kolona ima namjeru da se prebaci na Ozren i odatle sadejstvuje desnoj koloni u napadu na Tuzlu, Štab 3. korpusa naredio je, 21. XII 1944, Tuzlanskom i Posavsko-trebavskom NOP odredu da se postave na prostoriju Živinice-Puračić i da odbiju napade ozrenских i srbjanskih četnika u pravcu Tuzle. Tuzlanski odred je raspoređen na sektor Živinice-Đurđevik. On je u to vrijeme bio dva puta brojniji od Posavsko-trebavskog odreda, pa je i dobio veći rejon. Posavsko-trebavskom odredu je naređeno da zauzme položaj u Puračiću i Lukavcu i da aktivno dejstvuje prema četnicima na Ozrenu. Oba odreda su morala da održavaju međusobnu vezu i da se po potrebi pomažu.⁸²

Šesnaesta muslimanska i 19. birčanska brigada 27. divizije su 22. decembra napale četnike u Šekovićima i nanijele desnoj četničkoj koloni teške gubitke. To je bio jedan od prelomnih momenata u borbi za uništenje četničke grupacije koja je nadirala prema Tuzli.⁸³

Iskoristivši privremenu nadmoćnost, četnici su pod neposrednom komandom Draže Mihailovića uporno nastojali da poprište borbe prenesu prema Tuzli. Desna četnička kolona je 26. decembra nadirala pravcem Međaš-Požarnica. Sa

⁸¹ Zbornik IV, knj. 31. dok. 83; str. 358.

⁸² Naredenje Štaba 3. korpusa od 21. XII 1944. štabovima Tuzlanskog i Posavsko-trebavskog odreda. (Zbornik IV, knj. 31. dok. 85, str. 365-366).

⁸³ Zapovijest Štaba 27. divizije od 23. XII 1944. (Zbornik IV, knj. 31. dok. 91. str. 384-385.).

njom su upornu borbu vodile jedinice 38. divizije na liniji Čaklovići-Požarnica. Jedan dio ove kolone zadržale su jedinice 23. divizije 14. korpusa na sektoru Kamenica-Paprača. One su po pristizanju iz Srbije uvedene u borbu protiv četničke grupacije, sa ciljem da im iz pozadine nanesu udar.

Lijeva neprijateljska kolona je pokušavala da prodre ka Tuzli pravcem Stupari-Živinice. Sa njima su vodile borbu jedinice 27. divizije na liniji Jojše-Majdan-Noćajevići-Matijevići.⁸⁴

Draža Mihailović je 18., 19., 20., 21. i 22. decembra slao depeše i naređenja Komandi sjeverne grupe bosanskih četničkih korpusa da Ozrenski četnički korpus dejstvuje dolinom Spreče prema Tuzli, a Trebavski četnički korpus pravcem Srnice-Srebrenik-Tuzla.⁸⁵

Dvadeset drugog decembra četnici sa Ozrena su jačim snagama iznenadno napali dva bataljona Posavsko-trebavskog odreda na položajima više Puračića. U napadu su zajedno sa četnicima učestvovali i zelenokadrovcii iz Gračanice. Borba je bila veoma teška, pa se odred, uslijed nadmoćnosti neprijatelja, morao povući na desnu obalu Spreče. Ka mostu na rijeci Spreči jurili su borci odreda, a s druge strane i četnici da im presijeku odstupnici. Komandant odreda Pero Bosić i komesar 2. bataljona Ilija Kaurinović su mitraljeskom vatrom sprečavali približavanje četnika mostu. Sve jedinice su uspjele prijeći, izuzev jedne čete 1. bataljona sa kojom su se nalazili zamjenik komandanta, pomoćnik komesara bataljona i rukovodilac SKOJ-a. Četa je brojala 34 boraca i imala je osim ostalog oružja i 2 puškomitraljeza i jednu protivtenkovsku pušku koju je nosio Mehmed Čizmić iz Srebrenika. Istog dana 9 boraca se probilo u sastav glavnine. Sutradan su jedinice Posavsko-trebavskog. i Tuzlanskog odreda izvele protivnapad na četnike i zelenokadrovcce, te ponovo oslobodili Puračić. Ubili su 5, a zarobili 4 četnika i oslobodili zarobljene borce odsječene čete, među kojima i ranjenog komandira 2. čete i zamjenika komandanta 2. ba-

⁸⁴ Zapovijest Štaba 27. divizije od 26. XII 1944. (Zbornik IV, knj. 31. dok. 101, str. 417).

⁸⁵ Izvod iz knjige depeša Štab 3. korpusa za decembar 1944. (Zbornik IV, knj. 31. dok. 146, primjedba 101. str. 727).

taljona Halila Majstorovića i zamjenika političkog komesara bataljona Milana Kajganića, dok je omladinski rukovodilac odreda Selena Stojčević uspjela da pobjegne iz četničkih ruku. U toj borbi 4 borca su poginula, među kojima i jedan komandir čete, 9 je ranjeno i 9 zarobljeno.⁸⁶

Nekoliko dana nakon toga stigla je do Štaba odreda vijest da su četnici Trebavskog korpusa iz Žabara, Porebrica, Srnica, i Bijele, koji su krenuli prema Tuzli, napali Srebrenik, koji je branila 1. četa 1. bataljona sa komandirom Milanom Kresojem i Brčanski partizanski bataljon sa komandantom Dževadom Kobićem i komesarom Salihom Mehikićem.⁸⁷ Kada su četnici napali Gornji Srebrenik, veliki broj aktivista NOP-a je izašao sa borcima na položaj naoružan sjekirama, vilama, kosama i toljagama, spreman da se do posljednjeg bori i sprječi ulazak četnika u njihovo mjesto. Čim je Štab Posavsko-trebavskog odreda saznao za upad četnika u Srebrenik, odmah je uputio jedinice usiljenim maršem iz Puračića ka Srebreniku. U Podorašju su čuli da su četnici odstupili, a kada su stigli u Srebrenik, nastalo je slavlje naroda i vojske.

U teškim borbama vođenim između 24. i 29. decembra na položajima oko Tuzle, jedinice 27, 38. i 23. divizije su porazile četničku grupaciju. U borbama koje su od 1. do 29. decembra vođene sa četnicima Draže Mihailovića u istočnoj Bosni, ubijeno je i ranjeno 4.500 četnika, a 520 ih je zarobljeno. Zaplijenjeno je 15 minobacača, 94 puškomitrailjeza, 649 pušaka, 3 radio-stanice i mnogo druge opreme.⁸⁸

Štab 3. korpusa je odlučio da se Tuzla koja je bila središte slobodne teritorije u istočnoj Bosni odsudno brani. Svi građani Tuzle bili su spremni na to. Žene su same nosile

⁸⁷ Arhiv VII, fond NOP-a k. 1627, f. 10, reg. br. 1/1-14.

Pošto je učestvovao u odbrani Srebrenika, Brčanski bataljon je izvršio napad na četnike u Jasenici i na ustaše u Zoviku, a zatim zaposjeo prostoriju Brnjik-Vražići-Ratkovići-Novu Mačkovac i povezao se sa 2. krajškom brigadom 17. divizije. Štab bataljona je po direktivi Oblasnog komiteta KPJ povezao partijsku organizaciju iz Brčkog sa štabovima brigada 17. vidizije da bi obavještajni podaci, koji su stizali od aktivista

• NOP-a iz Brčkog, što prije dospijevali do operativnih jedinica (Arhiv, IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 4919).

⁸⁸ Zapovijest Štaba 3. korpusa od 29. XII 1944. (Zbornik IV, knj. 31. dok. 125. str. 604.).

hranu borcima na položaj, a omladina je vodila svu brigu o ranjenicima. Pobjedom nad četnicima hiljade ljudi su pošteđeni od četničkog terora. U narodu je porastao ugled borača NOVJ, a ujedno je zadat težak udarac unutrašnjim i vanjskim reakcionarnim snagama.⁸⁹

RAD KOMANDE POSAVSKO-TREBAVSKOG PODRUČJA I POLITIČKI RAD NA TERENU

Poslije drugog oslobođenja Tuzle, u oktobru 1944. godine, ponovo je uspostavljena Komanda Posavsko-trebavskog područja. Za komandanta je postavljen kapetan, docnije major Nikola Simić, dotadašnji načelnik štaba 18. hrvatske brigade, a za političkog komesara Boško Milutinovic Đedo, partijsko-politički radnik na području Odžaka i Vučjaka. Kapetan Ibro Dogladović je postao zamjenik komandanta, i ujedno vršio funkciju mobilizacijskog oficira. Saobraćajni oficir bio je Ahmet Lončarević, obavještajni oficir Jovo Zarić, a intendanti Đorđe Čajić i Miloš Nikolić, dok je mjesto referenta saniteta ostalo upražnjeno.

Mobilizaciji ljudstva za operativne i pozadinske jedinice prišlo se u drugoj polovini novembra 1944. Tada je mobilisano 43 ljudi za operativne, a 41 za pozadinske jedinice. U početku je bilo grešaka i promašaja zbog neiskustva. Tako je na primjer, u prvoj polovini decembra 1944. poslato 782 poziva, a odazvalo se svega 247 obveznika od kojih je 114 lica bilo sposobno za vojnu službu. Pozivi su bili upućeni i licima sa teritorije koju nisu kontrolisale jedinice NOV i POJ, nego neprijateljske jedinice, pa se mnogi obveznici nisu mogli odazvati. Veliki broj nesposobnih za vojnu službu govori da su se sposobni sa te teritorije već nalazili u jedinicama NOV i POJ ili u neprijateljskim jedinicama. U drugoj polovini decembra mobilisano je svega 75 vojnih obveznika, a u prvoj polovini januara 1945. godine sedamdeset tri. Najveći broj mobilisanog ljudstva raspoređen je u Posavsko-trebavski odred, a ostali u partizanske straže, komande

⁸⁹ Arhiv IRP, Sarajevo, zbirka NOR-a, kat. br. 4871.

mjesta, Komandu područja i opunomoćstvo OZNE. U Posavsko-trebavski odred je od 1. decembra 1944. do 15. januara 1945. upućeno 107 vojnih obveznika.

U novembru 1944. u komandi Posavsko-trebavskog područja radilo je 5 oficira i 2 borca, a partizanska straža imala je 14 boraca sa komandirom i političkim komesarom straže. Komanda Posavsko-trebavskog područja i Komanda mjesta Srebrenik su imale dosta uspjeha u prikupljanju hrane i stoke koja je upućivana Komandi vojne oblasti 3. korpusa u Tuzli, a služila za ishranu boraca i ranjenika koji su se nalazili u Tuzli i za narod Sekovića, koji je dočekivao zimu bez krova nad glavom i najneophodnijih namirnica. Tada, u novembru i decembru 1944, nije bilo drugih izvora za nabavku hrane, jer su najplodnija područja istočne Bosne - Posavina i Semberija - bile pod kontrolom vrlo jakih neprijateljskih snaga, a iz Srbije još nisu počeli stizati transporti hrane. Okolina Tuzle je bila siromašna u hrani i stoci, a potrebe su bile velike, osobito za ishranu jedinica i ustanova u Tuzli, zatim ranjenika u bolesnika kojih je bilo mnogo u tuzlanskim bolnicama. Zbog toga je pred komande tuzlanskog i posavsko-trebavskog područja kao primaran zadatak postavljeno pitanje prikupljanja hrane i stoke. Posavsko-trebavski i Tuzlanski NOP odredi su svojim akcijama pomogli da se taj zadatak izvrši.⁹⁰

U Srebreniku je u septembru 1944. godine ponovo formirana Komanda mjesta koja je neprekidno funkcionsala do 15. maja 1945. godine. Za to vrijeme na dužnosti komandanta mjesta su bili: Vehid Begić, Midhat Muradbegović, Malić Ibrišević i Safet Pašić. Mehmedalija Mujedinović je bio politički komesar Komande mjesta, Ibrahimović Mustafa intendant, a Džemal Ibrahimović mobilizacijski oficir.

Okružni komitet KPJ je zajedno sa komandom posavsko-trebavskog područja i Štabom Posavsko-trebavskog odreda organizovao, po uputstvu Oblasnog komiteta KPJ, pro-

* Zbornik IV, knj. 30, dok. 121, str. 694.

slavu dvadeset sedmogodišnjice oktobarske revolucije u svim selima srebreničke opštine. Centralna proslava je održana 7. novembra u Srebreniku, gdje je i održan veliki narodni zbor, na kojem su, uz prisustvo oko 600 stanovnika, među kojima je bilo dosta žena - Muslimanki govorili: Nikola Cvijetić u ime Komunističke partije Jugoslavije, Edhem Čamo u ime organa narodne vlasti i Pero Bosić u ime NOV i POJ. Istog dana je održana i priredba sa kulturno-umjetničkim programima na kojoj je kulturno-umjetnička grupa Komande Posavsko-trebačkog područja izvela skeč S novi na temu oktobarske revolucije. Kulturno-umjetnička grupa Posavsko-trebačkog odreda takođe je učestvovala u izvođenju programa. Noću 7. novembra na svim okolnim brdima zapaljene su vatre, a u selima su održane konferencije i priredbe da bi se obilježila proslava oktobarske revolucije. Stanovnici su u velikom broju prisustvovali proslavi i pokazali interes za ono što se o tom događaju govorilo.⁹¹

Polovinom decembra 1944. Inicijativni okružni N00 za Trebaču i Posavinu dostavio je Oblasnom N00 za istočnu Bosnu spisak kandidata za izvršni odbor i plenum Okružnog N00. Shodno odluci Predsjedništva ZAVNOBiH-a od 3. 9. 1944. o razvoju organa narodne vlasti i javne uprave, izvršni odbori okružnih narodnooslobodilačkih odbora trebalo je da razviju 9 odsjeka. Za te dužnosti bili su predloženi: za predsjednika Mustafa Rustanbegović, za sekretara Edhem Čamo, za referenta za privredu Mile Glavaš, za zdravstvo dr Huso Kapetanović, za prosvjetu David Davidović, upravne poslove Ferdo Halajkijević i bez funkcije Đorđe Mikičić.

Za plenum Okružnog N00 za Trebaču i Posavinu, odnosno za Okružnu skupštinu predviđeni su: Bećir Hadžibrahimbegović, Pero Bosić, Pavo Pajić, Ahmet Ćatić, Ivo Čurčić, Jovo Stanković, Savo Maksimović, Milika Ivanković, Zorka Kosik, Maksim Danilović, Bajro Ibrahimović, Osman Kurbašić, Trivo Gunjević, Husein Kondžić, Tošo Pavlović, Marko Pejić, Cvijetin Stojanović, Ahmet Pačuković, Šćepo Radić, Mitar Tadić i Ešref Gradaščević, a kasnije i Ljubica

⁹¹ Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebaču i Posavinu od 8. XI 1944. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, 10/689-690).

Miljuš, Kasim Đanariović, Nikola Stanić, Safeta Halilović i Jovica Jovičević. Šesnaest predloženih kandidata bili su članovi KPJ. Nekoliko kandidata nalazilo se na neoslobodenoj teritoriji. Predviđeno je da se izbori za Okružni N00 izvrše čim jedinice NOV i POJ oslobode Posavinu i Trebavu.⁹² Predviđeni kandidati za odbornike Okružnog komiteta KPJ u Srebreniku, gdje je djelovao Opštinski N00 na čelu sa predsjednikom Avdom Sofićem i sekretarom Ibrahimom Fejzićem.

U Lukavcu je 29. novembra 1944. godine održano okružno partijsko savjetovanje na kojem je prisustvovalo 77 članova KPJ sa terena Posavine i Trebave, Posavsko-trebavskog NOP odreda i Komande Posavsko-trebavskog vojnog područja. Savjetovanju su prisustvovali takođe sekretar Cvijetin Mijatović i Lepa Perović, organizacioni sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu.

Savjetovanje je razmatralo političku situaciju uopste, i posebno njen odraz na teritoriji Posavine i Trebave kao i rad partijskih organizacija. Referat o vojno-političkoj situaciji podnio je Nikola Cvijetić, sekretar Okružnog komiteta. U diskusiji je uzelo učešće 15 delegata, a učesnici su postavili 43 konkretna pitanja. Najveći interes delegati su ispoljili za spoljnopolička pitanja (22 pitanja). Najveću pažnju su izazvali događaji u Grčkoj, nastali poslije iskrcavanja engleskih trupa i potiskivanja narodnooslobodilačkog pokreta. Mnoga pitanja bila su u vezi sa organizacijom narodnooslobodilačkih odbora i odbora Narodnog fronta, koji su se tada formirali, i u vezi sa amnestijom pripadnika kvislinških formacija, koja je tada bila aktuelna.

Po drugoj tački dnevnog reda 19 delegata je učestvovalo u diskusiji a postavljeno je 22 pitanja. Najviše pitanja postavljeno je iz oblasti partijskog organizovanja. Navodimo nekoliko takvih pitanja da bi osvjetlili organizacione probleme sa kojima su se suočavale mlade partijske organizacije na terenu.

- Može li jedna partijska organizacija obuhvatiti komuniste iz više sela?

⁹² Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 11/601.

- Kakav je raspored rada u partijskoj organizaciji?
- Šta može poslužiti kao kriterij za primanje u članstvo KPJ?
 - Da li je rad u NOO sektor rada partijske organizacije?
 - Može li tek oformljena partijska organizacija primati nove članove?
 - Kako međusobno povezivati antifašističke organizacije?
 - Kako će članovi KPJ najbolje pomoći organima narodne vlasti?
 - Kako pomoći jedinicama NOV i POJ u selima gdje ne postoji partijska organizacija i narodna vlast?
 - Kako proširiti i učvrstiti partijske organizacije na terenu i u odredu?
 - Mogu li sveštenici postati članovi KPJ?
 - Kako će komunisti rješavati velike zadatke na obnovi zemlje; kako izvršiti izbor tog kadra, i osposobiti ga za izvršenje tih zadataka?
 - Kako obilnije pomoći narodu Birača i Romanije?
 - Kako politički obuhvatiti omladinu, osobito omladinke iz sela?

Na savjetovanju je izvršena temeljna analiza vojno-političke situacije i određeni zadaci u svjetlu skorog oslobođenja Posavine i Trebave. Tada je prvi put govoreno o obnovi zemlje poslije oslobođenja. Komunisti Trebave i Posavine su razjasnili mnoga pitanja i izgradili političke stavove za njihovo rješavanje.

I Majevički komunisti su na svom savjetovanju, održanom 5. februara 1945. u Ćeliću, raspravljali o sličnim pitanjima i preuzeli obaveze za njihovo rješavanje.⁹³

⁹³ Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR, kat. br. 5446 str. 7-9.

IV Dio

UČEŠĆE
POSAVSKO-TREBAVSKOG
NOP ODREDA U BORBAMA
ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE
POSAVINE I TREBAVE

1. VOJNO-POUTIČKA SITUACIJA U POSAVINI I NA TREBAVI

POČETKOM 1945. GODINE

2. POD KOMANDOM 23. DIVIZIJE

3. POD KOMANDOM 25. divizije

4. BORBE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE POSAVINE I TREBAVE

VOJNO-POLITIČKA SITUACIJA U POSAVINI I NA TREBAVI POČETKOM 1945. GODINE

Istočna Bosna je od novembra 1944 do aprila 1945. godine, zbog povlačenja dijelova grupe armije »E« i obezbeđenja desnog boka njemačke grupacije u Sremu, imala veliki operativno-strategijski značaj za neprijatelja zbog toga se on na toj teritoriji žilavo branio. Na desnoj obali Save i u donjem toku Bosne držao je jake snage u Bijeljini, Brčkom, Bosanskom Šamcu, Gračanici, Derventi i Doboju. Ta mjesta je pretvorio u veoma jaka uporišta, a komunikacije Bijeljina-Brčko, Čelić-Brčko i Brčko-Gračanica obezbijedio je nizom manjih uporišta.¹

U decembru 1944. godine izvršena je reorganizacija i objedinjavanje ustaških, domobranksih i zelenokadrovske jedinica pod jednu komandu. Ustaške jedinice su reorganizovane u 12. ustaški zdrug sa sjedištem u Brčkom, na čelu sa komandantom, bojnikom Petrom Dujićem. Zdrug je imao 1. bojnu u Brčkom, 4. na području Gračanice, 3. i 6. bojnu na sektoru Bosanski Šamac-Odžak-Modriča-Orašje, a 8. bojnu u rejonu Županja-Babina Greda. Komandant 6. bojne bio je poznati krvolok ih Kladnja - Avdan Hasić. Najveći koljači te bojne bili su ustaše iz 3. satnije, pod komandom Rajkovčića. Osma ustaška bojna će u martu 1945. izvršiti stašan masakr u Orašju.²

Zelenokadrovskie i domobranske jedinice objedinjene su u 3. gorski zdrug, čije se sjedište nalazilo u Gračanici. Po-

¹ Oslobođilački rat, knjiga 2, str. 516.

² Druga ustaška bojna je ranije nosila naziv 36. bojna; Treća je postala Četrnaesta, a Četvrta - 25. ustaška bojna.

slijе ubistva Nešeta Topčića, za komandanta zdruga je došao potpukovnik Andelko Švab.³ Oba zdruga ušla su zajedno sa 2. pionirskim bataljonom u sastav 12. hrvatske divizije u kojoj je, na čelu štaba u Brčkom, bio pukovnik Slavko Cesarić.

U svom povlačenju iz Grčke, u januaru 1945, u Brčko je stigao 13. puk i pionirski bataljon 7. SS Princ Eugen divizije. U gradu se, jedno vrijeme, nalazio i operativni dio Štaba divizije.

Još ranije, u periodu od 13. do 19. novembra 1944. godine, u rejon Brčkog su stigli dijelovi bijelogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa (RZK), koji je početkom 1943. godine formiran u Srbiji od ruskih emigranata koji su izbjegli iz svoje zemlje poslije pobjede oktobarske revolucije. Korpus je popunjavan zarobljenim pripadnicima Sovjetske armije koji su se javili dobrovoljno ili su bili prisiljeni da stupe u službu okupatora. U Brčkom je stacioniran Štab 2. puka, u Čeliću Štab 1. puka sa 1. bataljom, a u okolnim selima ostale jedinice.

Poslije poraza u borbama za Tuzlu, četničke snage iz Srbije su se razdijelile na dva dijela. Ostaci 1., 2. i 3. divizije Srpskog udarnog korpusa, u stvari jedinice Nedićeve Srpske državne straže (SDS), koje su pred povlačenje iz Srbije na osnovu sporazuma između Milana Nedića i Draže Mihailovića došle u sastav četnika, povukle su se preko Spreče na jug. Njih je gonila 17. majevička brigada i nanijela im teške gubitke. Nevidjevši drugog izlaza došli su na sektor Maglaj-Zavidovići, gdje su ih Nijemci prihvatili i odvezli u Sloveniju. Drugi dio četnika *iz* Srbije, iz doline Krivaje, krenuo je preko Ozrena na Trebavu, pa su se tamo našle: grupa korpusa Gorske garde, Rasinsko-toplička grupa korpusa, Mlavsko-smederevska grupa korpusa, Južnomoravska grupa korpusa, Timočki, Valjevski, Avalski korpus i još neke jedinice.⁴ Ovi zvučni nazivi ne odgovaraju jačini i brojnom stanju tih jedinica. Četnički korpori su zapravo bili taktičke jedi-

³ Ostaci 1., 2., 6. i 7. bojne 3. gorskog zdruga nalazili su se na sektoru Zvornik-Bijeljina, 3. bojna je bila u rejonu Puračić-Lukavac, 5. bojna u rejonu Mirićine, 10. bojna u Gradačcu, 8. bojna oko Čelića, a 4. i 9. bojna oko Gračanice. (Zbornik IV, knj. 31, dok. 161, str. 826).

⁴ Zbornik IV, knj. 32, dok. br. 20, str. 110-118, primjedba 6-33.

nice, jer im brojno stanje nije prelazilo 500-1000 ljudi, a brigada 80-200. Da bi pojačao brojno stanje svojih oslabljenih jedinica, Draža je izdao posebnu naredbu o mobilizaciji stanovništva na Trebavi i u Posavini, 20. januara 1945, a za njenog izvršioca imenovao je pukovnika Dragutina Keserovića.

Operativni dio četničke vrhovne komande na čelu sa Dražom Mihailovićem i nekim članovima ravnogorskog četničkog Nacionalnog komiteta stigao je u Kožuhe 6. januara. Odатле se ubrzo premjestio prvo u Tarevce, pa onda u Vranjak i Koprivnu, gdje je ostao do svog povlačenja iz istočne Bosne. Drugi dio četničke Vrhovne komande bio je na sektoru Olovo-Čevljjanovići. Dolaskom četničke grupe Pavla Đurišića iz Crne Gore, pokrenuo se i drugi dio četničke Vrhovne komande, pa je kasnije, zajedno sa Đurišićevim četnicima, preko Ozrena stigao na Trebavu.

Tako su se početkom 1945. godine na području Brčkog, Posavine i Trebave našle jake njemačke i ustaško-domobranske snage koje su povezivale neprijateljski front na Drini i u Sremu sa njegovim frontom u donjem toku rijeke Bosne i na putu Dobojskog-Brod, kojim su se povlačile njemačke jedinice iz doline Neretve i Bosne. Njima su se početkom januara pridružile, pored jedinica četničkog Trebavskog i Majevičkog korpusa, četničke jedinice iz Srbije pod komandom Draže Mihailovića koje su održavale front od Gračanice preko Gradačca do Brčkog, i time popunile praznine u njemačkom i ustaškodomobranskom borbenom rasporedu.

U Posavini i Trebavi Draža Mihailović i njegov Nacionalni komitet nastojali su da pridobiju srpsko, muslimansko i hrvatsko stanovništvo. Držali su zborove i konferencije po selima i varošicama nastojeći da stanovništvo pridobiju za svoju politiku, ali u tome nisu imali uspjeha. Sam Draža Mihailović je držao zborove u Gradačcu i Modrići, govorio o potrebi stvaranja »bratske kraljevine«, o tome da Muslimani i Hrvati treba da stupe u »Nacionalni front protiv najluđeg neprijatelja - partizana«, da su Muslimani dio srpskog naroda i da treba da stave kokarde. Govorio je da su Englezi otukali pomoć partizanima i da sada pomažu jedino četnike, da su partizani razbijeni kod Tuzle, a za borce 23. srpske

divizije da nisu Srbi, nego Bugari i Rumuni. Tražio je od građana Gradačca i okoline da mu daju zajam od 100 miliona kuna.

Shodno odlukama četničkog kongresa u selu Ba (od januara 1944) na Trebavi i Posavini su formirani lokalni nacionalni komiteti i odbori ravnogorske omladine. Četnici su naročito bili zainteresovani da za svoju politiku pridobiju Muslimane. Sa Dražom su stigli na Trebavu Mustafa Mulačić, potpredsjednik četničkog Nacionalnog komiteta i predratni poslanik za gračanički srez, te beg Muhamed Preljubović iz Bijeljine, komandant četničkog Muslimanskog korpusa koji je imao svega⁵ dva vojnika, zatim komandanti zelenog kadra koji su sa četnicima vojnički sarađivali u borbama protiv jedinica NOV i POJ. Zelenokadrovi su zajedno sa četnicima držali garnizone u Gradačcu i Modrići i učestovali u napadu na Srebrenik koncem 1944. i u borbama oko komunikacije Brčko-Gračanica, od januara do marta 1945. Draža je tako stvorio, kako je sam govorio, »nacionalni front borbe protiv partizana«. Međutim, narod je ubrzo uvidio da je Draža okupatorov sluga. Posavcima i Trebavcima nisu mogli promaći, Dražini kontakti sa ustašama i Nijemcima, dotur municije iz njemačkih magazina iz Brčkog i Doboja. Do svih sela u Posavini i na Trebavi, i pored četničkih straha, dopirale su vijesti o pobojdama NOV i POJ. Bližio se čas konačnog oslobođenja zemlje. Znali su to i mnogi četnici. Neki su prelazili na stranu jedinica NOV i POJ, a drugi nastojali da se zadrže oko svojih kuća i sačekaju dan oslobođenja.

O stanju domaćih četnika rječito govori slijedeći primjer. Prilikom jednog napada jedinica Posavsko-trevavskog odreda na četnike u Krečanama, četnici su putem pisma, kojeg su poslali po jednom seljaku, zamolili da se prekine paljba i da partizani prime njihov prijedlog. Jedan od pregovarača je bio Jovan Novaković, zamjenik komandanta četničkog bataljona. Oni su izjavili da se nalaze u teškoj situaciji. Napadaju ih ustaše, pljačkaju ih četnici koji su došli

⁵ Po dolasku na Trebavu, Draža je izdao naredbu o formiranju slovenačkog, hrvatskog i muslimanskog četničkog korpusa.

iz Srbije, kosi ih i tifus. Molili su partizane da ih ne napadaju. Odgovorenim je da je jedini način da se izvuku iz teškoća - prelazak u partizane i borba protiv ustaša i četnika.⁶

U svim ovim kolabracionističkim formacijama vladao je strah od neizvjesnosti, jer su vojnici dolazili do saznanja da uskoro predstoji potpuni krah njemačkog 3. Rajha i njegovih saveznika. Mnogi vojnici su bili mobilisani ili na drugi način prisiljeni da stupe u kvislinške formacije. Oni su živjeli u strahu od zločinaca kojih je bilo u svakoj jedinici i od njemačkih starješina i vojnika sa kojima su zajedno išli u akcije i bili im podređeni. Čekali su priliku da napuste kvislinške formacije i ona im se uskoro pružila.

Na prijedlog predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, maršala Tita, Predsjedništvo AVNOJ-a je 21. novembra donijelo odluku o opštoj amnestiji lica koja su u četničkim jedinicama učestvovala ili pomagala, ili učestvovala u jedinicama hrvatskog i slovenačkog domobranstva. Takva lica trebalo je da se prijave do 15. I 1945. i stave na raspolaganje jedinicama NOV i POJ ili narodnooslobodilačkim odborima. Amnestija je data bez obzira na to da li je krivični postupak pokrenut ili je presuda izrečena ili potvrđena. Nije se odnosila samo na lica koja su počinila ratne zločine. Tekst odluke AVNOJ-a je odštampan u Tuzli i upućen na teren, kako bi stigao do četnika, domobrana i zelenokadrovnaca. U štab Posavsko-trebavskog odreda stiglo je 600 takvih primjeraka. Uz njega je dostavljen i proglaš Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora. Leci sa ovim tekstovima upućeni su na teritoriju koju je kontrolisao neprijatelj, kako bi stigli do onih na koje se odnose.⁷

POD KOMANDOM 23. DIVIZIJE NOVJ

Naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1. januara 1945. formirana je 2. armija NOVJ⁸ od dotadašnje Južne operativne grupe NOVJ. U njen sastav ušli su 14. korpus (23, 25.

⁶ Izvještaji Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu od 10. I, 11. I, 25. I, 29. I i 9. II 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 12, str. 197, 199-200, 357-358, 394-398, 484 i 619-620).

⁷ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolne 11/101 i 12/62.

⁸ U Štabu 2. armije bili su Koča Popović, komandant; Blažo Lompar, politički komesar i Ljubo Vučković, načelnik štaba.

i 45. divizije) i 17. i 28. divizija, a pod njenu komandu stavljen je 3. korpus i jedinice pod njegovom komandom na teritoriji istočne Bosne. Zadatak 2. armije bio je da proširi postojeću slobodnu teritoriju u istočnoj Bosni, da presječe neprijateljske komunikacije u dolini Drine, a potom da težište operacija prenese u dolinu Bosne.

Prvom zapoviješću, izdatom 5. januara 1945. godine, novoformirani Štab 2. armije je odredio zone djejstva potčinjenih divizija. Tako je 28. slavonska divizija postavljena na prostoriju Janja-Zabrdje-Koraj i orijentisana prema Bijeljini; 17. istočnobosanskoj diviziji postavljen je zadatak da likvidira neprijateljsko uporište u Čeliću i zatvari pravac Brčko-Tuzla; 25. srpska divizija je dobila zadatak da krene iz Tuzle i napadne neprijateljake jedinice u Vlasenici, gdje se već nalazila jedna brigada 45. divizije; 27. istočnobosanska divizija je imala zadatak da dejstvuje na neprijatelja na komunikaciji Han-Pijesak-Vlasenica; 23. srpska divizija da zatvori pravce ka Tuzli koji izvode iz rejona Gradačca, Doboja i Ozrena, a 38. istočnobosanska divizija je ostala u opštoj rezervi u rejoni Tuzle.⁹

Shodno toj zapovijesti, Štab 14. korpusa (čiji je komandant bio Radivoje Jovanović Bradonja, a politički komesar Đuro Lončarević) je 6. I 1945. naredio Štabu 23. divizije da dvije brigade postavi na liniju Smoluća-Puračić-Milino Selo, a sa jednom brigadom da napadne neprijatelja u Gračanici. Njena 14. brigada je od 6 do 8. januara napadala Gračanicu, ali je nije mogla zauzeti zbog jakog otpora neprijatelja. (U Gračanici se i tada nalazilo zapovjedništvo 3. gorskog zdruga sa 4. ustaškom bojnom, te dijelovima 3, 5. i 9. bojne bosanskih planinaca).¹⁰

Videći da početni raspored jedinica ne pruža najbolje mogućnosti za aktivna dejstva, Štab 23. divizije¹¹ je 9. januara pomjerio svoju 9. brigadu na sektor Srebrenik-Špionica,

⁹ Zbornik IV, knj. 32, dok 25, str. 138-141.

¹⁰ Izvještaj Štaba 14. korpusa od 3. januara 1945. (Zbornik IV. knj. 32, dok 5, str. 75-76) i zapovijest Štaba 14. Korpusa od 6. I 1945. isto (dok. 33, str. 168).

¹¹ Štab 23. divizije su sačinjavali: Miladin Ivanović, komandant; Vojo Popović, politički komesar; Vítomir Lazarević Rutoš, pomoćnik političkog komesara i Novak Knežević, načelnik štaba.

dajući joj zadatak da uništi četnike na prostoriji Donji Hrgovi-Srnice-Bijela, a 14. brigadu je postavio na prostoriju Donja Orahovica-Huskići-Mirićina-Kruševica. Svoj Prvi bataljon Štab 9. brigade uputio je 9. januara prema Srnicama, sa zadatkom da sa 1. bataljonom Posavsko-trebavskog odreda napadne to neprijateljsko uporište. Drugi bataljon 9. brigade je krenuo prema Donjem Srebreniku, Treći prema selu Straži, a Četvrti prema Špionici. Prvi bataljon 9. brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda su ovladali raskrsnicom puteva u selu Srnice i odbili protivnapade četnika iz pravca sela Lukavac.¹² Drugi i Četvrti bataljon brigade i 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda ovladali su selima Bijela i Hrgovi, ali su protivnapadom ustaša i četnika potisnuti iz Bijele. Sve jedinice su ponovo, po dubokom snijegu, izvršile napad i ovladale Bijelom i Cerikom. Dvanaestog januara neprijatelj je izvršio novi protivnapad jačim snagama. Uspio je da iz sela Skakave potisne 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda i 1. četu 2. bataljona 9. brigade. Štab 9. brigade je odmah intervenisao uvođenjem u borbu 3. bataljona iz rezerve i ostalih četa 2. bataljona, pa su ustaše protjerane uz gubitke od oko 30 mrtvih, 80 ranjenih i 10 zarobljenih.

Prvi i drugi bataljon Posavsko-trebavskog odreda, koji su u to vrijeme zajedno djejstvovali sa jedinicama 9. brigade, bili su neuporedivo slabiji od bataljona 9. brigade. Tako je, na primjer, 1. bataljon 9. brigade brojao oko 900 boraca, a 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda 118 boraca; 2. bataljon 9. brigade oko 900 boraca, a 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda 122 borca. Brojno stanje 9. brigade iznosilo je 4.148 ljudi, a Posavsko-trebavski odred sa 3. bataljonom, koji se nalazio na sektoru Maoče, brojao je svega 340 boraca.¹³

U vezi sa nepovoljnim razvojem situacije na sremskom frontu, Štab 2. armije je svojim zapovjestima od 14. i 18. januara naredio da sve jedinice preduzmu ofanzivna djejstva, kako bi olakšali situaciju snaga 1. armije u Sremu. Štab 23.

¹² Tom prilikom poginuo je vodnik Đulaga Delić iz Čehaja, a ranjeni su Nedo Pisarević i Zijah Bičić.

¹³ Ivan Džina Gligorijević: Deveta srpska brigada, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd, 1971. str. 253-255.

divizije je odlučio da napadne neprijateljske jedinice koje su se utvrdile u Gradačcu. U vezi s tim on je 9. brigadu i dva bataljona (1. i 2.) Posavsko-trebavskog odreda uputio prema Gradačcu, a na liniju Srnice-Špionica upućena je 7. srpska brigada.¹⁴

Gradačac, Srnice, Kerep i okolna sela zaposjeli su četnici Avalskog i Trebavskog korpusa, na čelu sa majorom Nikolom Kalabićem, zloglasnim četničkim komandantom.

U svim jedinicama Posavsko-trebavskog odreda izvršene su pripreme za ovu akciju. Održani su partijski i skojevski sastanci i četne konferencije. Na čelu svih grupa određene su starještine iz komandi četa i štabova bataljona.

Lijeva napadna kolona koju su sačinjavali 1. i 4. bataljon 9. brigade,¹⁵ brigadna artiljerija i 1. i 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda, napadala je Gradačac cestom preko Humaka, a desna napadna kolona (2. i 3. bataljon 9. brigade), koja je prethodno morala voditi borbu u Porebricama sa jednom kolonom četnika i ustaša obučenih u njemačke uniforme, napadala je iz pravca Donje Mionice. Rezerva se nalazila u Kerepu. Napad je trebalo početi 16. januara u 18. časova, ali zbog zakašnjenja desne napadne kolone, odgođen je za 2-3 sata. Lijeva napadna kolona, u čijoj se prethodnici nalazio Posavsko-trebavski odred, razbila je Kalabićeve četnike (Kalabić je tada jedva umakao) i podržana jakom artiljerijskom vatrom, ušla prva u grad i oko pola noći ga zaузела. Neprijatelj je bio razbijen. Razbjježali su se na sve strane, ali je u Kuli ostalo 50-60 četnika koji se nisu mogli izvući, pa su se utvrdili čekajući pomoć od Nijemaca. Neprijatelj je imao 28 mrtvih, oko 50 ranjenih i 6 zarobljenih. Gubici 9. brigade i Posavsko-trebavskog odreda iznosili su 5 mrtvih, 10 ranjenih i 12 nestalih. Jedinice brigade i odreda su imale zadatku da se održe na dostignutoj liniji i da vrše izviđanje u pravcu Modriče, Bosanskog Šamca i Gračanice.

¹⁴ Izvještaj Štaba 14. korpusa od 16. I 1945. (Zbornik IV. knj. 32. dok. 81. str. 384.).

¹⁵ U to vrijeme Štab 9. srpske brigade su sačinjavali: Jovan Kecman Ćeda komandant, Tošić Nedeljko politički komesar, Luka Leković pomoćnik političkog komesara i Jovan Labus načelnik štaba.

Sutradan, 18. januara, 1. bataljon 9. brigade se nalazio u Skugriću, 2. bataljon na putu prema selu Bare, 3. bataljon je orijentisan u rejon sela Donja Lukavica, a Četvrti se nalazio u Donjoj Mionici, dok su neke čete 9. brigade i Posavsko-trebavski odred ostali u Gradačcu, sa zadatkom da unište neprijateljsku grupu koja se zatvorila u kuli. Tog i slijedećeg dana nastavili su se naizmjenični napadi na kulu, a neprijatelj je često otvarao vatru prema položajima odreda. Kada je komandant Posavsko-trebavskog odreda Pero Bosić primijetio da se nekoliko četnika kreće u kulu, izašao je iz zaklona i gađao puškomitraljezom, koji je uvijek uzimao čim bi započela borba. Izloživši se neprijateljevoj vatri bio je pogoden rafalom u stomak. Rana je bila smrtonosna. Izdahnuo je sutradan u Srebreniku na putu za Tuzlansku bolnicu. Čuvši za smrt svog omiljenog komandanta, svi borci i starješine su bili veoma ožalošćeni i još više ogorčeni na četnike. Štab odreda je donio odluku da se kapija na Gradini razbije ručnim bacacima (đonbulima) i da bombaši izvrše juriš na kulu i unište četnike. Po četama i bataljonima su održani partijski i skojevski sastanci. Svi članovi Partije i SKOJ-a prijavili su se za bombaše. Vidjevši to i ostali borci su se masovno javljali, želeći da na taj način osvete smrt svog voljenog komandanta. Od velikog broja dobrovoljaca bombaša, puškomitraljezaca i automatičara, formirana je jedna udarna grupa. Grupa se u rano jutro privukla kuli i upala u njene prostorije, ali tamo nije nikoga zatekla. Prethodne noći 19/20. januara, zahvaljujući pomrčini i magli, četnici su se pomoću konopca i opasača spustili niz zidine i izvukli iz kule. Posljednji koji su se spustili uhvaćeni su.

Tako je na vratima svoje rodne Posavine, od metka četničkog izdajice ispaljenog iz srednjovjekovne kule u koju su se uvijek sklanjali oni koji su činili zločine nad narodom, poginuo Pero Bosić, neustrašivi borac mnogih bitaka koje su partizani istočne Bosne vodili na svom teškom putu ka slobođeni.

Pušku je uzeo jednog septembarskog dana 1941. godine i uputio se ka Ozrenu, gdje je plamlio ustanački skromnog posavskog mladića ubrzo su upoznali borci Ozrenskog NOP odreda u borbama na Lipačkom kamenolomu i u akciji na Turiji, a borci 6. istočnobosanske brigade u borbama u zeničkom kraju, kod Vlasenice, na Visu u dolini Spreče, na Maleševcima, Romaniji, Birču, Milan-planini i drugim mjestima. U martu 1943. našao se

u 1. majevičkoj brigadi i krenuo na Sutjesku kao komandir 1. čete 1. bataljona, u kojem su se uglavnom nalazili prekaljeni borci iz Majevičkog NOP odreda, iz 1941. godine. U teškim borbama u petoj ofanzivi dva puta je ranjavan, a u jednom jurišu je teško ranjen. No Pero ni u takvom stanju nije htio ostati u bolnici, nego je našao načina da opet uđe u stroj brigade.

Kada su partizanske jedinice oslobodile Posavinu i Trebavu, u ljetu 1943. godine, Pero postaje komandant bataljona u Posavskom NOP odredu, a u proljeće 1944. godine i komandant Posavsko-trebavskog odreda. Sa svojim Posavcima i Trebavcima prokrstario je Posavinu, Trebavu, srednju Bosnu, Mahnjaču, Monj i Konjuh, tukao se sa neprijateljskim vojskama, u jurišu bio prvi, a u povlačenju posljednji.¹⁶

Okružni komitet KPJ za Posavinu i Trebavu je donio odluku da se Pero Bosić sahrani u Gradačcu, ali je ona naišla na snažno protivljenje Srebreničana, koji su tražili da se Pero sahrani u njihovom mjestu, jer je u zadnja 4 mjeseca bio neprekidno sa njima. Pero i odred su bili čvrsta garantija stanovništvu da neprijatelj neće moći stupiti ponovo u Srebrenik. Sahrana je, u prisustvu čitavog stanovništva Gradačca i mnogobrojnih Srebreničana i stanovnika okolnih sela, obavljena u Gradačcu. U momentu kada je sanduk sa tijelom puštan u raku, Srebreničanin Mustafa Mujezinović je povikao: »Stanite i mi imamo nešto da kažemo. Tražili smo da Peru sahranimo u Srebreniku, a vi niste dali. Evo, donijeli smo grudu srebreničke zemlje da je stavimo u njegov grob«.

Okružni komitet KPJ je uputio prijedlog da se za novog komandanta odreda postavi major Nikola Simić, komandant Posavsko-trebavskog područja, smatrajući da on ima najviše vojničkog znanja i iskustva i da je vrlo popularan u narodu kao raniji komandir Posavske čete, komandant bataljona u 1. majevičkoj brigadi i komandant Posavskog NOP odreda. Štab Posavsko-trebavskog odreda predložio je Đordja Kaurinovića iz Bukvika, koji je tada bio komandant bataljona u 20. romanijskoj brigadi. Do dolaska novog komandanta dužnost načelnika Štaba privremeno je obavljao kapetan Mile Glavaš, član Okružnog komiteta N00. Uskoro je za novog komandanta Posavsko-trebavskog odreda postavljen Cvijetin Vasić, dotadašnji zamjenik komandanta. Pošto je u to vrijeme

¹⁶ Podaci uzeti iz priloga Mehmedalije Tufekčića.

me politički komesar Posavsko-trebavskog odreda Savo Živković premješten na dužnost političkog komesara Tuzlanskog NOP odreda, dužnost političkog komesara Posavsko-trebavskog odreda preuzeo je Petar Kaurinović, koji je ujedno i dalje vršio dužnost partijskog rukovodioca u odredu.¹⁷

Posavsko-trebavski odred je ostao nekoliko dana u Gradačcu kao posada. Dvadesetog januara 1945. četnici su pokušali prodrijeti u Gradačac iz pravca Modriče, Gornjeg Žabara i Bosanskog Samca. Neprijatelj je razbijen i protjeran uz gubitke od 54 mrtva i više ranjenih. Gubici 9. brigade su iznosili 18 mrtvih i 12 ranjenih.¹⁸

Polovinom januara upućena je u rejon Vlasenice njemačka 22. divizija sa zadatkom da deblokira 963. tvrđavsku brigadu i da zajedno sa njom preduzme izvlačenje, pravcem Drinjača-Zvornik-Bijeljina. U to vrijeme u Bijeljini se nalazila njemačka borbena grupa »Skenderbeg«, a u Brčkom dijelovi 7. SS divizije Princ Eugen,¹⁹ dijelovi 12. ustaško-domobranske divizije i ostaci 1. i 2. puka bjelogardijskog Russkog zaštitnog korpusa (RZK).²⁰

U vezi situacije nastale probojem neprijateljskih snaga iz Vlasenice prema Zvorniku, Štab 2. armije donio je odluku da snagama 3. i 14. korpusa zadrži neprijateljske snage i vratiti ih prema jugu, a sa 17. i 28 divizijom likvidira bijeljinski garnizon, kao prihvatni punkt neprijatelja na drinskom pravcu i oslobodi što više snaga za obračun sa neprijateljem.

¹⁷ Izvještaji Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu od 11. 1. 25. 1, 1. 2. i 9. 2. 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolne 12/199-200, 12/352, 12/357-358, 12/394-398, 12/619-620).

¹⁸ Izvještaj Štaba 14. korpusa od 21. 1. 1945. (Zbornik IV, knj. 32, dok. 104, str. 407).

¹⁹ U jednom izvještaju kotarske oblasti Brčko, govori se o zabrinutosti zbog pljačke i nasilja koje vrše pripadnici njemačkih jedinica koje prolaze kroz Brčko (Arhiv VII, fond NDH k. 178, f. 6, reg. br. 1).

²⁰ Ustaški logor iz Brčkog izvještava svoje pretpostavljene 5. XII 1944. godine o postupcima pripadnika RZK: »U selu Brki uništavaju privatnu imovinu, obaraju ograde, ruše kuće, vrše nasilja nad ženama, nastoje ih nasilno polno upotrijebiti, munaru upotrebljavaju kao osmatračnicu, a listove svete knjige Kurana upotrebljavaju u klózetu«. (Arhiv VII, fond NDH, k. 178, F. 5, reg. br. 47).

skom grupacijom koja je nastupala iz pravca Vlasenice. U vezi sa ovim izdata je zapovijest potčinjenim jedinicama da zauzmu nove položaje, pa je 23. divizija dobila zadatku da smijeni jedinice 17. divizije i da sa dvije brigade zatvori pravac Brčko-Tuzla, a s jednom brigadom i brigadom 45. divizije zatvori pravac koji dolinom Spreče iz Doboja vodi ka Tuzli.²¹

Jedinice 23. divizije napustile su Gradačac 23. januara i krenule na izvršenje novog zadatka. Sedma brigada je upućena da preuzme položaje na liniji Bukvik-Žabar, a 9. brigada u rejonu Čelića i Brezovog Polja, dok je na širokom frontu, istočno od Gračanice i Gradačca ostala samo 14. brigada sa Posavsko-trebavskim odredom i 1. bataljonom 1. brigade beogradske divizije KNOJ-a.²² Posavsko-trebavski • odred napustio je Gradačac 23. januara i preko Vida, Lukavca i Zelinje krenuo u Doborovce.

Četrnaesta brigada 23. divizije je postavila svoje bataljone istočno od Gračanice da spriječe prođor neprijatelja pravcem Gračanica-Tuzla. U Srnice je stigao 1. bataljon 1. beogradske brigade KNOJ-a, a Posavsko-trebavski odred u Doborovce. Beogradski bataljon i odred su stavljeni pod operativnu komandu 14. brigade 23. divizije, sa zadatkom da spriječe prođor neprijatelja prema Tuzli.²³

Već sutradan, u 17.30 časova, neprijatelj je jačim snagama iz pravca Sokola i Džakula napao položaje 1. i 2. bataljona odreda, otvorivši prethodno jaku minobacačku vatru. Pošto su položaji kod Dobrovaca bili suviše izduženi (bataljoni ih nisu mogli solidno zaposjesti, zbog svog malog brojnog stanja i naoružanja - 180 pušaka i 10 puškomitrailjeza, od kojih svega 5 ispravnih) i zbog brojne nadmoćnosti neprijatelja, jedinice odreda su se povukle na nove položaje: Ka-

²¹ Naređenje Štaba 2. armije od 22. I. 1945. (Zbornik, IV, knj. 32, dok. 108, str. 48CM92).

²² Bataljon je imao oko 800 boraca naoružanih puškomitrailjezima i automatima i obučenih u nove uniforme. Upućen je iz Beograda polovinom januara 1945. sa zadatkom da pvronade i napadne štab Draže Mihailovića. Sa Bataljonom su došli major Viktor Kučan komesar brigade i major Veljko Dragović iz OZNE za Jugoslaviju. Bataljon je imao posebnu radiostanicu i šifru. Zadržao se u Posavini do 8. III. 1945. kada se vratio u Beograd.

²³ Ivan-Džina Gligorijević: n.d. str. 263.

petanova bina (k. 200)-Begov han-Srnice, izbjegavši opasnost da im neprijatelj dođe iza leđa, preko Vranjevca. Tog dana 1. bataljon 1. beogradske brigade KNOJ-a (zvali su ga i 14. bataljon 1. armije, odnosno Beogradski bataljon) bio je na položajima oko sela Vučkovaca sa isturenim dijelovima u Kerepu i Biberovom Polju.

Slijedećeg dana, 25. januara, četnici (Valjevski korpus i Lipovačka brigada - oko 1.500 četnika) i zeleni kadar (dijelovi 12. ustaško-domobranske divizije) sa jačim snagama, stigavši preko Vranjevca na kote 373 i 309, napali su položaje Posavsko-trebavskog odreda na Kapetanovoј bini. Protivnapadom jedinica odreda neprijatelj je protjeran preko kote 309 i 373, ali su se jedinice odreda pred noć morale vratiti na ranije položaje, zbog nedostatka municije. Pred noć je neprijatelj napao i položaje Beogradskog bataljona KNOJ-a u Biberovom Polju, pa pošto je primijećena koncentracija jačih neprijateljskih snaga na Humkama kod Gradačca, bataljon se povukao i smjestio svoje jedinice u Gušte, Gornje Hrgove i Špionicu.

Sutradan, 26. januara, neprijatelj je jačim snagama obnovio napade na jedinice odreda. Poslije tročasovne borbe, uslijed nadmoćnosti neprijatelja, odred je bio prinuđen da se pod borbom povlači prema Špionici, gdje je sa Beogradskim bataljonom pružio jak otpor neprijatelju. Pošto je neprijatelj u borbu uveo nove snage i imao namjeru da prodre do Srebrenika, odred i Beogradski bataljon su se povukli preko rijeke Tinje i organizovali položaje za odbranu na liniji Gornji Hrgovi-Čehaje. Neprijatelj je imao oko 30 mrtvih i više ranjenih.²⁴

Zbog takvog razvoja situacije na sektoru Doborovci-Srnice-Biberovo Polje, Štab 14. srpske brigade²³ odlučio je da sa svojim Drugim i Trećim bataljonom, Posavsko-trebavskim odredom i Beogradskim bataljonom napadne i protjeri neprijatelja iz Srnice i Doborovaca. Tridesetog januara počeo je napad. Treći bataljon brigade napadao je iz Avdića preko Kosice i Srnice u pravcu Biberovog Polja, a Posavsko-tre-

²⁴ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1074, f. 9, reg. br. 16.

²⁵ Štab 14. brigade su sačinjavali: Jovan Mitić Đorđe, komandant; Radovan Sobota, zamjenik komesara i Milivoje Drljević, načelnik štaba.

bavski odred i Beogradski bataljon prema Kerepu, Vučkovcu i Prnjavoru. Drugi bataljon 14. brigade dejstvovao je u pravcu Sladna i Doborovaca. Neprijatelj je protjeran i 31. januara Posavsko-trebavski odred je zauzeo položaje na liniji Pilipovina (k. 309)-Kapetanova bina (k.260).

Tog dana 3. bataljon 14. brigade trebalo je da ode na novi zadatak. U momentu kada je napuštao položaje na liniji Biberovo Polje-Kupresi, bataljon, Posavsko-trebavski odred i Beogradski bataljon napale su jače četničke i ustaške snage koje su ih potisnule na liniju Hrgovi-Gušte-Špionica. Štab 14. brigade je tada odlučio da zbog brojne premoći neprijatelja nad jedinicama Posavsko-trebavskog odreda i. Beogradskog bataljona, zadrži 3. bataljon na liniji Kupres-Biberovo Polje–Doborovci.²⁶

Slijedećeg dana su 3. bataljon 14. brigade, Posavsko-trebavski odred i Beogradski bataljon izvršili protivnapad i povratili izgubljene položaje. Drugog februara 3. bataljon 14. srpske brigade, Posavsko-trebavski odred i Beogradski bataljon su, bez odobrenja Štaba brigade, samoinicijativno preduzeli opšti napad na četnike. Ostavivši slabo obezbjeđenje u Srnicama (dvije čete Posavsko-trebavskog odreda) potjerali su četnike, i ujutro 3. februara ušli u Gradačac. Uslijed jačih napada neprijateljskih snaga na Srnice, i izlišnosti jedne takve akcije, a s obzirom na situaciju na cijelom frontu od Brčkog do Gračanice, ove jedinice su morale napustiti grad. Protivnik je primjetio njihovo povlačenje i prešao u gonjenje, pa su se jedinice zaustavile tek na liniji: Zubovo brdo-Mustafići-Čehaje-Avdići. Četnici su imali 6 mrtvih i više ranjenih, a partizani 2 poginula i 11 ranjenih. Zbog ove akcije Štab 14. korpusa je oštro kritikovao Štab 14. srpske brigade i ostale jedinice koje su učestvovalle u akciji.

Sutradan je izvršen opšti napad na četnike i jedinice NOV i POJ su ponovo došle na svoje ranije položaje. Od 5. do 9. februara na frontu nije bilo aktivnosti ni s jedne ni s

²⁶ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1627, f. 11. reg. br. 15. Izvještaj Štaba 14. brigade od 31. I 1945. (Zbornik IV, knj. 32. dok. 176. primjedba 7. i 9. str. 763-764) i izvještaj Štaba 3. korpusa od 31. I 1945. (Knj. 32. dok. 166, str. 696).

druge strane. Posavsko-trebavski odred se nalazio na desnom krilu jedinica 14. srpske brigade, na položajima kod Srnice prema Kupresima, a Beogradski bataljon na liniji Prnjavor-Hrgovi-Donje Gušte. U borbama od 24. januara do 3. februara odred je imao gubitke od 4 mrtva i 20 ranjenih. Među ranjenima je bio i rukovodilac SKOJ-a u bataljonu, Jovica Jovičević.

Da bi olakšao težak položaj 22. divizije koja je, probijajući se dolinom Drine ka Bijeljini, bila sabijena na malom prostoru između Drinjače i Diviča, trpeći velike gubitke i ostavši sa malo municije Štab grupe njemačkih armija »E« preuzeo je 9. februara sa 724. pukom 104. lovačke divizije napad od Doboja i Gračanice prema Tuzli, a sa 734. pukom iste divizije, ojačanim artiljerijom i tenkovima, napad iz Brčkog i Bijeljine ka Zvorniku. Njemački 734. puk 104. lovačke divizije, ojačan jednim divizionom 654. artiljerijskog puka, četom minobacača i ustaškim i domobranskim jedinicama iz Doboja, Gračanice i Sokola, imao je zadatak da izvrši napad na jedinice 23. divizije NOVJ na liniji D. Čekanići i G. Orahovica-Mirićina, a potom da produži napad ka Tuzli sa ograničenim ciljem.²⁷ U napadu su sadejstvovali ustaško-domobranske jedinice iz Doboja, Gračanice i Sokola i Valjevski četnički korpus, koji je napadao iz Gradačca prema Srnicama i Srebreniku.²⁸

Uvidjevši da je Tuzla u opasnosti, Štab 2. armije NOVJ donio je odluku da na frontu kod Zvornika pređe u aktivnu odbranu, a da na pravcu Tuzla-Doboj preduzme ofanzivna djestvija. U skladu s odlukom Štab 2. armije je 11. februara naredio Štabu 17. divizije da svoj sektor napada kod Zvornika predaj jedinicama 27. divizije i da krene prema Tuzli. Istom zapoviješću je naređeno Štabu 28. slavonske divizije da od 7. i 9. brigade 23. divizije preuzme položaje oko Brčkog, a Štabu 23. divizije da 7. i 9. brigadu hitno uputi prema Srnicama i Ratišu kako bi zatvorile pravce Gradačac-Tuzla i Gračanica-Tuzla.²⁹

²⁷ Zbornik IV, knj. 33, dok. 83. str. 341-342.

²⁸ Zbornik V, knj. 38, dok. 95-96 i Zbornik IV, knj. 33, dok. 88. str. 388-397.

²⁹ Gligo Mandić, n.d., str. 312.

Devetog februara 1945. godine, oko 5 časova, neprijatelj je napao položaje 14. brigade, Posavsko-trebavskog odreda i Beogradskog bataljona na cijelom frontu. Borba je trajala čitav dan. Sutradan su nastavljena borbena djejstva na cijelom frontu, naročito na liniji Moranjci-k. 415-Rašljevo-k. 518-Turkovići-Kamenica. Linija fronta se pomijerala naprijed-nazad. Zbog nestašice municije i gubitaka (10 poginulih i 35 ranjenih), dijelovi 14. brigade povukli su se na liniju Moranjci-Mehići-k. 596-Ratiš-Gnojnica.

Kada je 7. srpska brigada na putu za Ratiš, usiljenim maršem 10. februara stigla na prostoriju Špionica-Srnice, došla je u sukob sa četnicima koji su krenuli od Gradačca da sadejstvuju sa Nijemcima koji su prodirali od Gračanice ka Tuzli.³⁰ Došlo je do borbe kod Vučkovaca i četnici su potisnuti. Sutradan je 7. brigada krenula ka Lušnici i Muratima da zajedno sa 14. brigadom sprječi prođor Nijemaca iz Gračanice ka Tuzli. Jedanaestog februara 7. brigada je uvedena u borbu na mjestu probroja njemačkih jedinica, sa zadatkom da ovlada protivničkim prednjim položajima u Lušnici i Muratima. Tada je ubijeno 10 Nijemaca i nekoliko ranjeno. Četrnaesta brigada je istovremeno ovladala linijom k. 415-Mehići-Rašljevo. Vodeći borbu neprekidno 48 časova, 14. brigada je napadala neprijatelja na položajima kod Donjih Moranjaka, ali ga nije ispjela protjerati. Sedma brigada napala je neprijatelja na liniji Moranjci-Seona-k. 462. Tog dana, 12. februara, stigla je 9. srpska brigada sa fronta istočno od Brčkog i razmjestila se na prostoriji Dubrave-Cerik-Bijela.

Trinaestog februara 7. brigada je vršila pritisak na neprijatelja koji se utvrđio u Huskićima i Moranjcima, a 9. brigada je izvršila pregrupisavanje i bila u pokretu ka prostoriji Vučkovac-Kerep-Biberovo Polje, gdje je stigla 14. februara sa baterijom protivtenkovskih topova i dvije baterije minobacača 120 mm koji su postavljeni na vatrene položaje u

³⁰ Štab 7. srpske brigade tada su sačinjavali: Vojo Ivanović Grebić, komandant; Milan Čabarkapa, politički komesar; Mišo Martinović, zamjenik komandanta; Dušan Kovačević, politički komesar i Živorad Milovanović Žika, načelnik štaba.

Srnicama. U borbama koje su vođene od 14. do 16. februara 9. brigada je potisla četničke jedinice iz Kerepa, Biberovog Polja i Međede.

Posavsko-trebavski odred je držao položaje i vodio borbu sa četnicima na liniji Gornji Hrgovi-Zubovo Brdo, a Beogradski bataljon na liniji Dubrave-Bijela-Cerik. Četnici i ustaše su tokom noći 18/19. februara izvršili napad iz pravca Žabara na D. Hrgove, Cerik i Vučkovac na jedinice Posavsko-trebavskog odreda, 1. bataljona 9. srpske brigade i Beogradskog bataljona KNOJ-a. Neprijateljske snage brojale su preko 1500 ljudi i uspjele su da odbace jedinice NOV i POJ zapadno od komunikacije Srnice-Kerep. Neprijatelj je protivnapadom razbijen poslije teške borbe, pa je odstupio prema Porebricama i Gradačcu. Istovremeno je neprijatelj i Sokola krenuo u napad i ovладao grebenom: k. 455-k. 540-k. 533, ali je protivnapadom 2. i 4. bataljona 9. brigade odbačen, pretrpevši gubitke od 28 mrtvih i 34 ranjena.³¹

Zbog ovako ispoljene aktivnosti neprijatelja, jedinice 23. divizije dobine su zadatak da se utvrde na dostignutim linijsama. Deveta brigada rasporedila je svoje bataljone na nove položaje i to: 1. bataljon - Vučkovac, 2. - Hrgovi, 3. bataljon - Monj i 4. - Vranovac. U Srnicama se nalazio Posavsko-trebavski odred, a na liniji Hrgovi-Cerik-Beogradski bataljon KNOJ-a. Na ovim položajima jedinice su ostale do 5. marta 1944. godine.

Pošto je postigao cilj da smanji pritisak jedinica 2. armije na opkoljenu 22. diviziju kod Zvornika i na položaje svojih jedinica oko Brčkog i Bijeljine, neprijatelj je, 15. februara, otpočeo povlačenje prema Doboju i Gračanici. Jedinice 23. i 25. divizije su tada izvršile protivnapade i protjerale neprijatelja.

*

U Tuzli je od 16. do 18. januara 1945. održan sastanak plenuma Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, na kojem su, pored ostalog, razmatrana i organizaciona pitanja. Tada su imenovana nova partijska sreska rukovodstva.

³¹ Zbornik IV, knj. 34, dok. 1, str. 12.

Za Sreski komitet KPJ za Brčko imenovani su: Panto Marković (sekretar), Pero Janković, Radivoje Lukić, Lepa Kudžić, Salih Mehikić i Džemila Ajanović. Marković i Janković su uskoro primili druge funkcije, a funkciju sekretara sredskog komiteta preuzeo je Radivoje Lukić, dok je Joco Vočkić postao organizacioni sekretar Komiteta. Džemila Ajanović, koja je u komitetu trebala biti zadužena za omladinsku organizaciju, nije došla na tu dužnost, pa je umjesto nje imanovana Zagorka Lukić. U komitet je kasnije kooptiran Sulejman Čaušević.

U Sreski komitet za Gradačac imenovani su: Mehmedalija Tufekčić (za sekretara), Teufik Imamović, Ljubica Miljuš, Fadil Izić i Dana Simić. Ona je u komitetu bila zadužena za omladinsku organizaciju. Uskoro je prešla na rad u Okružni komitet SKOJ-a, a funkciju sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a tada je preuzeo Ekrem Taslidžić.

U Sreski komitet KPJ za modrički srez imenovani su Slobodan Janković (za sekretara) Panto Nikolić, Jovan Radovanović, Soka Veselić, Ahmet Ćatić i Trivo Dakanović.³²

Partijska organizacija Posavsko-trebavskog odreda u pogledu rukovođenja bila je vezana za Okružni komitet KPJ. U bataljonima su postojali bataljonski partijski biroi koje su sačinjavali sekretari čelija u četama i pri štabovima bataljona. Sekretari bataljonskih biroa ulazili su u sastav biroa odreda kojim je rukovodio sekretar partijske organizacije odreda. Polovinom februara 1945. godine u odredu je djelovalo 30 članova KPJ, raspoređenih u 8 osnovnih partijskih organizacija (čelija). To su bili: Cvjetin Vasić, Savo Zivković, Petar Kaurinović, Bešlaga Korajkić, Rabija Mujkić, Milan Krešoja, Ivan Bumbulović, Đoko Pajić, Kadro Ramić, Milan Šljakić, Džafer Muradbegović, Hamid Aljić, Husein Zorić, Đorđe Brkić, Stjepan Tešić, Muhidin Muftić, Pavle Mihaljić, Ilija Kaurinović, Mitar Mitrović, Ilija Milovanović, Fadil Zečić, Jovan Jeremić, Adem Gibić, Zaim Zaimović, Hasan Begić, Selena Stojčević, Alija Muslić, Muharem Ibralić, Fehim Klebić i Cviko Bosić. Još tri člana KPJ iz odreda su se nalazila u bolnici kao ranjenici.

³² Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 5122, 5021 i 5022.

Sreska rukovodstva nisu odmah konstituisana. Trebalo je da prođe izvjesno vrijeme, dok se članovi partijskih rukovodstava ne okupe. Članovi Sreskog komiteta za Brčko mogli su odmah da podu na svoj teren, jer su mnoga naselja u tom kraju bila oslobođena i u njima stacionirane jedinice NOV i POJ, koje su ujedno pomagale i obezbjeđivale rad društveno-političkih organizacija. Sreska partijska rukovodstva za Modriču i Gradačac nisu mogla funkcionišati na svom terenu koji je bio zaposjednut jakim neprijateljskim jedinicama, pa su se kretala zajedno sa Okružnim komitetom KPJ za Posavinu i Trebavu, Komandom područja i Posavsko-trebavskim NOP odredom.

Radi lakšeg rukovođenja stvoren je jedan partijsko-politički aktiv pri Okružnom komitetu, koji je djelovao u skladu sa razvojem vojno-političke situacije na tom području. Kada su jače jedinice NOV privremeno zaposjedale dijelove posavsko-trebavskog područja, onda su i partijsko-politički rukovodioci dolazili sa njima i razvijali partijsko-političku aktivnost. Tako su i prilikom privremenog oslobođenja Gradačca (oslobodili su ga bataljoni 9. srpske brigade i Posavsko-trebavski odred u drugoj polovini januara 1945.) u grad su stigli i članovi partijsko-političkog aktiva za Trebavu i Posavinu i odmah razvili partijsku i političku aktivnost. Prema Modriči i Odžaku upućeni su članovi Sreskog komiteta za Modriču i drugi aktivisti, ali su se morali vratiti, jer se nisu mogli probiti do svog terena kroz gust raspored neprijateljskih jedinica, koje su brojno ojačale dolaskom grupacije srpskih četnika na Trebavu i Posavinu. Grupa partijskih aktivista koja je krenula u Bukvik stigla je bezbjedno u svoje odredište.

Za vrijeme boravka u Gradačcu partijsko-politički aktivisti održali su 17 konferencija sa stanovnicima grada i okolnih sela. Jedan od problema o kojem se raspravljalo na tim konferencijama bilo je pitanja povratka izbjeglih seljaka koji su pod pritiskom četnika napustili svoja sela i pošli na Trebavu. Preduzete su mjere da se oni vrate svojim kućama, pa je odlučeno da se napiše proglašenje. Trebalo je da ga potpišu ugledni građani iz Posavine i Trebave, čiji potpisi bi značili garanciju da im se neće ništa desiti.

Zbog promjenjene situacije na frontu prema Zvorniku, Brčkom i Doboju, jedinice 23. divizije su morale poslije 7 dana napustiti Gradačac, a sa njima Posavsko-trebavski odred, Komanda područja i partijsko-politički aktiv Okružnog komiteta KPJ. Dan prije sazvana je konferencija na kojoj su građani upoznati sa razlozima napuštanja Gradačca. Svi oni koji su se osjećali ugroženim od represalija okupatorskih i kvislinških vlasti pozvani su da sa Posavsko-trebavskim odredom pođu na oslobođenu teritoriju u Srebrenik. Pošlo je oko 80 građana, a veći broj se sklonio kod svojih rođaka i prijatelja u okolnim selima. Sa partijsko-političkim aktivom pošao je i Kemal Halilović koji je duže vrijeme proveo na ilegalnom radu u Gradačcu. Sa njim je krenuo i skojevski aktiv iz grada.

Poslije napuštanja Gradačca, partijsko-politički aktiv Okružnog komiteta podijelio se u grupe.³³ Po jedan član Okružnog komiteta KPJ kretao se sa sreskim komitetima za Modriču i Gradačac, Posavsko-trebavskim odredom i Beogradskim bataljonom KNOJ-a. U štabu Beogradskog bataljona, za vrijeme njegovog boravka na Trebavi i Posavini, nalazio se Teufik Imamović kao član sreskog komiteta KPJ za Gradačac, radi koordiniranja zajedničkih akcija i kao poznavalac prilika na tom terenu.

Po dolasku u Srebrenik partijsko-politički aktiv Okružnog komiteta razvio je znatnu političku aktivnost na teritoriji te opštine. Pomagao je partijskoj organizaciji Srebrenika, u stvaranju i razvijanju organizacija Narodnooslobodilačkog fronta u selima oko Srebrenika. Tako su uz njegovu pomoć formirani seoski odbori Fronta u selima Potpeć, Srpska Tinja, Lisovići, Zahirovići, Muslimanska Tinja, Donji i Gornji Srebrenik i zajednički odbor za sela Like i Kuge.

U to vrijeme u Srebreniku je djelovao Opštinski komitet KPJ i SKOJ-a koji su bili vezani za okružne komitete KPJ i SKOJ-a za tuzlanski okrug. Posebna pažnja je bila posvećena organizaciji žena, jer su one tada sačinjavale većinu sta-

³³ Na posavsko-trebavskom području u februaru 1945. god. djelovalo je 149 članova KPJ, od kojih su 42 člana bili u Komandi područja i Posavsko-trebavskom odredu, a 107 članova u partijsko-političkom aktivu i na terenu (Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NÖR-a kat. br. 5112).

novnika u opštini, s obzirom na to da se većina muškog stanovništva nalazila u vojsci. Reorganizovani su i prošireni postojeći odbori AFŽ u Gornjem i Donjem Srebreniku i Breziku. Svakodnevno su se održavale konferencije sa ženama, zatim usmene novine i analfabetski tečajevi.³⁴

Povodom odluke kralja Petra II da proglaši ništavnim sporazum Tito-Šubašić na cijeloj slobodnoj teritoriji su održani protestni zborovi. Tako je u Gornjem Srebreniku 26. januara 1945. godine održan protestni zbor na kojem je prisustvovalo preko 400 građana koji su nosili transparente i klicali maršalu Titu, Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije, AVNOJ-u i Komunističkoj partiji. Sutradan je sličan zbor održan u Donjem Srebreniku, a kroz dva dana, 29. januara, i u Breziku. Sa ovih protestnih zborova upućen je maršalu Titu slijedeći telegram:

»Predsjedniku Nacionalnog komiteta, narodnom heroju drugu Titu.

Narod sela Srebrenika, koji je osjetio u punoj mjeri izdajničku kamu kraljevih četnika, okupljen na ovom protestnom zboru povodom izjave kralja-izdajnika, koji u zoru našeg oslobođenja još jednom pokušava da zabode nož u ledu našem, u krvi skovanom, bratstvu i jedinstvu, šalje Ti svoje pozdrave i izražava zahvalnost za mudro rukovođenje narodnom borbom.

Kralj Petar Karadordević je još jednom pokazao svoje izdajničko lice. On može doći u našu zemlju samo zato da bi odgovarao pred narodnim sudom, kao i ostali ratni zločinci.

Narod slobodarskog Srebrenika izražava svoju punu odanost Antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Jugoslavije i Tebi naš dragi druže Tito, koji si znao da očuvaš slobodu i čast naših naroda u najtežim časovima i koji ćeš sa istom mudrošću rukovoditi izgradnjom naše mlade države - Demokratske federativne Jugoslavije.

Živjela DFJ, živio AVNOJ, živio maršal Jugoslavije drugi Tito.

Narod sela Srebrenika«.³⁵

Pri Oblasnom komitetu u februaru 1945. počeo je sa radom niži partijski kurs koji je imao jednog stalnog predavača, a ostala predavanja su držali sami članovi Oblasnog komiteta.³⁶

Partijski aktiv Okružnog komiteta, po dolasku Posavsko-trebavskog odreda na teritoriju Bijela-Hrgovi-Srnice, u

³⁴ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 12/108-109.

³⁵ Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 12/352.

³⁶ Na taj kurs su početkom februara upućeni Kemal Halilović, Sofija Veselić i Ahmet Čatić, a u martu 1945. godine Perica Kosik, Remza Kapetanović, Muharem Ibralić, Džemila Ajanović, Jozo Stanić i drugi partijski omladinski rukovodioci.

februaru 1945. i sam polazi na taj teren. Grupe partijskih aktivista, među kojima su bila i 4 člana Okružnog komiteta KPJ, došle su u Bukvik,³⁷ Bijelu, Dubrave, Skakavu, Hrgove, Vučkovce, Kerep, Biberovo Polje i Srnice. U selima na ponenukoj prostoriji nisu našli organe narodne vlasti. Okupator, četnici i ustaše su ih za 11. mjeseci gotovo potpuno uništili. S obzirom na to da se nije moglo odmah pristupiti izborima za nove N00, stvoreni su odbori NOF-a koji su u prvi mah poslužili kao most za kontakt naroda i vojske. Preko njih su partijski aktivisti nastojali politički pripremiti izbore za narodnooslobodilačke odbore. Od 10. do 19. februara održano je oko 50 frontovskih i omladinskih konferencija i izabrano 13 seoskih odbora NOF-a.

Pojedini partijski aktivisti odlazili su uz pratnju patrola odreda u sela na neoslobodenu teritoriju. Sa sobom su nosili štampu i letke. Naročito je bio tražen Front slobode. Preduzete su mjere za popis i skupljanje djece čiji su roditelji pali u borbi ili su bili žrtve okupatorovog terora. Ta djeca su upućena na oporavak u dječje domove u Srbiji, Vojvodini i Bugarskoj.

Na slobodnu teritoriju dolazio je mali broj primjeraka novina, i to uglavnom Front slobode, a rjeđe Politika i Borba. Članci su čitani po grupama, u okviru organizacija NOF-a i AFŽ, a izvjestan broj primjeraka patrole su nosile na neoslobodenu teritoriju. Za dopisničku službu u OK KPJ bio je zadužen Edhem Čamo, u sreskom komitetu Gradačac - Teufik Imamović, a u Sreskom komitetu Modrića - Panto Nikolić.³⁸

Jedinice NOV i POJ pripremale su se za konačno oslobođenje zemlje. Da bi organi narodne vlasti u selima i mjestima Posavine i Trebave mogli funkcionisati, početkom marta 1945. konstituisan je Izvršni odbor Okružnog N00 u sastavu: Mustafa Rustanbegović, predsjednik; Edhem Čamo, sekretar; inž. Milivoje Kunce, referent za privredu; dr Ham-

³⁷ U Bukviku je ponovo uspostavljen Opštinski komitet KPJ za čijeg sekretara je imenovan Boško Pantelić.

³⁸ Izvještaji OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 19. II, 6. III i 8. III. 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP - Sarajevo, rolna 12/780-781 i rolna 13/318-223 i 239-240).

dija Bravo, referent za zdravstvo; Mika Stanković, referent za prosvjetu; Mile Glavaš, referent za javnu upravu; Ferdo Halaljkijević, referent za finansije; inž. Hidajet Ljubović, privremeni referent za ishranu (do povratka Davida Davidovića sa neoslobodjene teritorije). Ostavljeno je da se sreski i opštinski narodnooslobodilački odbori konstituišu kada se oslobode sjedišta opština i srezova.

Okružni narodnooslobodilački odbor je preuzeo niz mјera za obnovu rada na slobodnoj teritoriji. Zbog epidemije pjegavog i trbušnog tifusa, preduzete su odgovarajuće mјere u saradnji sa sanitetom odreda, pa je u Bijeloj napravljena suha komora gdje se dezinfikovala odjeća, a ljekar odreda je, pored boraca, cijepio i stanovnike okolnih sela protiv trbušnog tifusa. Teško se dolazilo do buradi za dezinfekciju i do dezinfekcionih sredstava, a na čitavom području radio je samo jedan ljekar dr Vilim Šmugler.

Posavsko-trebavsko područje je prije rata imalo 52 osnovne i jednu građansku školu. Većina školskih zgrada je popaljena, a one koje su ostale bile su bez vrata, prozora i krovova. Ostalo je svega četiri učitelja koji su počeli da organizuju analfabetske tečajeve.

Hrane nije bilo dovoljno. Neprijateljske vojske, koje su u zadnje vrijeme boravile na ovom području, oduzele su i one namirnice koje su ljudi ostavili za sjetvu i ishranu. Naročito je stradala stoka, pa se postavio problem sjetve. Okupator je sa svojim slugama počinio veliku materijalnu štetu narodu, naročito pljačkom stoke. Pljačkali su i po kućama, naročito po onim iz kojih je neki član bio u NOV i POJ. Zbog toga, je ionako težak položaj ishrane i sjetve postao još teži.

Popravljeni su mostovi na slobodnoj teritoriji na komunikaciji Bukvik-Srnice i Srnice-Doborovci.

Okružni narodnooslobodilački odbor je podijelio 135 metričkih centi soli porodicama palih boraca i onima koji su bili u najtežoj materijalnoj situaciji. Izvjesnu količinu soli razmjjenio je za namirnice koje su upućene bolnicama u Tuzli.³⁹

³⁹ Izvještaj Okružnog N 00 za Trebavu i Posavinu od 8. 3. 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP - Sarajevo, rolna 13/244-246).

POD KOMANDOM 25. DIVIZIJE

Kada je opasnost za Tuzli prošla i pošto su borbe kod Zvornika završene, krajem februara 1945. godine stvoreni su povoljni uslovi za prenošenje dejstava u donji tok Drine i Bosne. Štab 2. armije je odlučio da težište operacija prenese u rejone Bijeljine, Brčkog i Doboja, da bi što bolje obezbijedio lijevi bok 1. armije (Srem) i spriječio povlačenje njemačkih snaga dolinama Bosne i donjeg toka Drine. Zbog toga je orijentisao: 45. diviziju prema Doboju; 25. diviziju u rejon Srnica za dejstva prema Gradačcu i Posavini; 28. diviziju prema Brčkom za dejstva na komunikaciju Brčko-Bijeljina; 17. diviziju sa dvije brigade u rejon Janje, sa zadatkom dejstva na komunikaciju Janja-Bijeljina, a jednu njenu brigadu u rejon Lopara, radi zatvaranja pravca Brčko-Tuzla, 23. diviziju u rejon Tuzle - kao armijsku rezervu, dok je 3. korpus, po naređenju Vrhovnog štaba, orijentisan prema Sarajevu, gdje je u sadejstvu sa jedinicama 2. i 5. korpusa trebalo da učestvuje u oslobođenju ovog grada i okoline.

Nijemci su proturili vijest da imaju namjeru zauzeti Tuzlu obuhvatnim manevrom od Zvornika i Brčkog. Zbog sigurnije zaštite pravaca koji sa sjeverozapadne i sjeverne strane vode ka Tuzli, Štab 2. armije je 15. majevičku brigadu 17. divizije i Majevički NOP odred postavio 17. februara na liniju Potočari-Pukiš-Čelić-Lopare, a 23. diviziji je naredio da svoje jedinice iz rejona Dubrave-Srnice ne pomjera prema jugu.⁴⁰ U drugoj polovini februara 1945. nastavljena su borbena dejstva, na sektoru Trebave i Posavine. Tako su 7. i 14. brigada 23. divizije 24. februara 1945, izvršile napad na Gračanicu i Sokol. U Gračanicu su ušli istog dana bez borbe, a sutradan se predala i posada u Sokolu. Deveta brigada je pristupila protjerivanju neprijatelja iz rejona Džakule-Trnovci-Okići-Alići i kose Oglavak. Međutim, četnici nisu mirovali. Drugog marta napali su položaje 1. i 2. bataljona 9. brigade i Posavsko-trebavski odred na liniji Vučkovac-Kerep iz dva pravca od sela Avramovine ka Donjoj Lukavici i iz sela Međeđe ka liniji k. 341-k.387-k.254-k.497. Pretrpjev-

⁴⁰ Zbornik, IV, knj. 33, dok. br. 98, str. 447-448. '

ši gubitke od 25 mrtvih i 43 ranjena, četnici su odustali od daljnih napada, ali su slijedećeg dana napali 4. bataljon 9. brigade na liniji Grabovac (k.427) - Borik (tt-436) iz pravca Zelinje. Pošto ni tu nisu imali uspjeha, četnici su 4. marta iznenada napali i potisli iz Bijele Beogradski bataljon. Protivnapadom, u kojem je učestvovala i jedna četa 3. bataljona 9. brigade, bataljon je odbacio četnike. Ovi četnički napadi kojima je, pretpostavlja se, rukovodio Draža Mihailović, nadvrhještavali su da predstoji pomeranje četničkih jedinica sa te prostorije. Štab 14. korpusa je zbog toga vršio pripreme da jačim snagama izvrši opšti napad na četnike na Trebavi i Posavini, kako bi se oslobodile jače snage za kasniji napad na Brčko i druge gradove u Posavini. Međutim, od toga je odustao, pošto se uvidjelo da ne vrijedi angažovati i trošiti na četnike jače snage i sredstva, jer bi oni opet otišli pod okrilje Nijemaca.⁴¹

Početkom marta počelo je prebacivanje crnogorskih četnika sa Trebave na lijevu obalu Bosne. Već 8. marta tamo se našla četnička 1. divizija, a 10. marta 5. i 8. divizija. Četničke bolnice su prebačene preko rijeke Bosne i smještene u selima Glogovac, Trnjani, Majevac i Podnovlje, gdje se 4. marta prebacio i Draža Mihailović, dok se četnička Vrhovna komanda sa članovima Ravnogorskog Centralnog komiteta smjestila u selo Dugo Polje. Glavnina četničkih snaga iz Srbije ostala je na Trebavi sve do 13. marta, kada se, uslijed pritiska jedinica 2. armije, prebacila na lijevu obalu Bosne i organizovala odbranu na odsjeku: Lipljak (k. 277) - Kaljuge (k. 369). Na sektoru Trebave i Posavine, sa osloncem na okupatorske garnizone, ostali su ostaci jedinica Trebavskog i Majevičkog četničkog korpusa. Trebavski četnički korpus i dalje je imao nominalno 7 brigada - četiri trebavске i 3. posavske, ali je njihovo brojno stanje bilo umanjeno, a moral i borbena sposobnost vrlo slabi.

Petog marta počelo je postepeno pomijeranje jedinica 25. divizije na sjever, radi smjene 23. divizije koja je prebačena u dolinu rijeke Spreče prema Doboju, gdje se već nalazila 45. divizija⁴² Osmog marta je trebalo, po zamisli Štaba

⁴¹ Ivan-Džina Gligorijević, n.d. str. 274-279.

⁴² Isto.

25. divizije, izvesti opšti napad na četnike, ali je odgođen poslije dobijanja direktive Vrhovnog komandanta upućene Štabu 2. armije u kojoj je, pored ostalog, pisalo: »Sa neprijateljem na oba krila, u dolini Bosne i oko Brčkog i Bijeljine, opasno je uvlačiti vaše divizije i artiljeriju u posavski trokut. Mogući ispadni Nijemaca iz Brčkog i Doboja doveli bi vas u neugodan položaj. Za sada vam je nužan odmor i sređivanje jedinica za predviđene ofanzivne operacije, a čim nastupi pogodan momenat, likvidirajte Janju, Bijeljinu i Brčko i odmah ćete se baciti svom snagom na brodsku prugu«.⁴³

Jedinice 25. divizije⁴⁴ 11. marta su bile na sljedećim položajima:

- 16. brigada na liniji Vis (k. 521)-Spasovište-Kostići-Čitluk-Klanac (k. 654);
- 18. brigada na liniji - Mramorje-Osoje-Bajinac-Dugibreg-Jasenica-Ploča-Petrovac-Ramići;
- 19. brigada na liniji - Gušte-D. Lukavac-Vitezovac-Grabov Gaj.

Desno od jedinica 25. divizije i pod njenom operativnom komandom, na liniji Cerik-Bijela nalazio se Posavsko-trebavski odred sa svoja tri bataljona.

Jedanaestog marta jedinice 25. divizije i Posavsko-trebavskog odreda izvele su opšti napad na četnike na Trebavi. Tog dana bataljoni Posavsko-trebavskog odreda su upali u Gradačac iz pravca Porebrice-Seljani. Nastavljeno je dalje gonjenje četnika preko Trebave ka rijeci Bosni. Trinaestog marta oslobođena je Modriča i Duge Njive, a slijedećeg dana, 14. marta, ove jedinice su dostigle liniju: Markovo brdo-Koprivska Trebava-Kožuhe-Trebavac.⁴⁵ Istog dana je-

⁴³ Direktiva Vrhovnog komandanta JA, Štabu 2. armije za dejstva u sjeveroistočnoj Bosni (Arhiv VII, fond NOP, k. 274, reg. br. 3/4).

⁴⁴ Štab 25. divizije je bio u sastavu: Uroš Kukolj, komandant; Milojica Pantelić, politički komesar; Dimitrije Pisković Trnavac, zamjenik komandanta; Milorad Rakočević, pomoćnik političkog komesara i Voja Sekulić, načelnik štaba. Kukolja je krajem marta 1945. na dužnosti zamjenio Rajko Tanasković.

⁴⁵ Noću između 7. i 8. marta Operativna grupa 53. divizije (14. i 19. brigada i dva bataljona 1. brigade Bosansko-hercegovačke divizije KNOJ-a pod komandom komandanta divizije Đurina Predojevića i komesara Radoša Raičevića prešla je preko utvrđenih neprijateljskih položaja na komunikaciji Dobojski Brod i u rejonu Ritešić-Majevac-Trnjani napala skoncentrisane četnike, nanijevši im gubitke od oko 700 mrtvih i oko

dinice 25. divizije ušle su u Porebrice i Tramošnicu. Pored Gradačca i Modriče, privremeno su oslobođena sva sela i zaseoci do linije Porebrice-Brđani-Tramošnica-Čardak-Modriča, pa rijekom Bosne do Osječana. U ovim borbama 1. i 2. bataljon Posavsko-trebavskog odreda su ubili 12, a zarobili 25 četnika. Zaplijenjeno je 3 puškomitrailjeza, 1 automat i 27 pušaka.⁴⁶

Sedamnaestog marta, Štab 25. divizije⁴⁷ naredio je svojim jedinicama da očiste Posavinu od neprijatelja u nekoliko etapa. Prvo je trebalo oslobođiti Garevac, Čardak, Kornicu, Kladare, Miloševac i Slatinu i izbiti na liniju: Miloševac-Slatina-Tramošnica-Turić-Porebrice. Tom zapoviješću pred Posavsko-trebavskim odred je postavljen zadatak da sa svoja dva bataljona napadne i likvidira neprijateljska uporišta do linije Slatina-k. 95.

Sa jedinicama 25. divizije i Posavsko-trebavskim odredom u Gradačac, Modriču, trebavska i posavska sela došli su partijsko-politički radnici i vojnopožadinski organi. Na oslobođenoj teritoriji, gdje su ranije bili četnici, naišli su na pravu pustoš, harao je pjegavi tifus. Na zborovima i konferencijama narod je iznosio brojne primjere četničkih nedjela i osuđivao četnike kao uzročnike svojih patnji i nesreća. Mnogo domaćih četnika - seljaka, krio se oko svojih kuća ili u okolnim šumama, jer nisu htjeli ići sa srpskim i crnogorskim četnicima, a ni sa svojim komandantom, popom Savom Božićem. Željeli su da se predaju vojnopožadinskim vlastima i narodnooslobodilačkim odborima. Taj proces se počeo sa uspjehom odvijati. Čak su i mnogi četnici

300 ranjenih. Zaplijenjeno je 59 automatskih oruđa, 4 minobacača i oko 400 pušaka. Tom prilikom mnogi stanovnici ovih sela pridružili su se jedinicama 53. divizije. Zbog uspješno izvedene akcije, štab 5. korpusa je pohvalio jedinice koje su učestvovale u napadu i njihove komandante (Zbornik IV, knj. 34, dok. 17, 23 i 65, str. 102, 149-152 388-389).

⁴⁶ Arhiv VII, fond NOP k. 1744. f. 1, reg. br. 37/1.

⁴⁷ Štabovi brigada 25. divizije su imali ovaj sastav: Štab 16. brigade komandant Mirko Zec (poginuo 29. III 1945. kod Srebrenika), kasnije Božo Đorđević; zamjenik komandanta Tihomir Kalicanin; politički komesar Svetislav Savković; pomoćnik komesara Danilo Milošević, a načelnik štaba Batrić Vujišić. Štab 18. brigade: v. d. komandant Mirko Jelić, politički komesar Miloš Stanimirović, pomoćnik komesara Vitomir Lazarević i načelnik štaba Boško Ivanović. Štab 19. brigade: Mirko Bujaković, komandant; Nikola Čelar zamjenik komandanta; Trajko Jovanović, politički komesar i Aleksa Đukić, pomoćnik političkog komesara.

koji su prešli na lijevu obalu Bosne izražavali želju da se vrati i predaju.⁴⁸

Dva dana poslije oslobođenja Gradačca počeo je funkcionisati Okružni N00. Na svojoj sjednici, 13. marta, odobrio je konstituisanje Sreskog N00 za Gradačac u koji su ušli: predsjednik Ešref Gradaščević iz Gradačca, potpredsjednik Boro Jovičević iz Sugrića i Tunja Bagić iz Ledenica, sekretar Teufik Imamović iz Gradačca i članovi: Andelko Radić iz Zelinje, Muhamed Mehmedović, sudija iz Gradačca, Mustajbeg Ganibegović iz Mionice, Jakica Vidović iz Hrgova, Franjo Kraljević iz Cerika, Anka Kikić, učiteljica iz Gradačca, Tošo Pavlović iz G. Žabara, Fehim Halilović, učenik iz Gradačca i inž. Hidajet Ljubović iz Gradačca. Većina ovih odbornika su od septembra 1943. do aprila 1944. bili članovi narodnooslobodilačkih odbora.

U gradaččkom srezu formirana su 2 opštinska, jedan gradski (za Gradačac) i 9 seoskih odbora. Sreski narodnooslobodilački odbor za Gradčac izvršio je i privremenu administrativnu podjelu na opštine. Srez je podijeljen na 7 opština. Počeo je popis školskih zgrada i vršena priprema za početak rada osnovne škole u Gradačcu.

Održani su zborovi i konferencije u Gradačcu, Skugriću i Tarevcima.

Okružni N00 je formirao upravu narodnih odbora u koju su kao članovi ušli: David Davidović, inž. Milivoje Kunce, Ilija Kikić, Dedo Kukuruzović, Asim Muftić, Mihajlo Novaković, Tunjo Begić i Kasim Džananović.⁴⁹

Marta 1945. u oslobođen Gradačac je došla i Komanda Posavsko-trebavskog područja. Politički komesar Komande područja i član OK KPJ, Boško Milutinović otišao je u Beograd na novu dužnost, a na njegovo mjesto je postavljen Midhat Muradbegović. Početkom marta 1945. postavljeni su mobilizacijski oficiri pri komandama mjesta, a u aprilu i obavještajni oficiri. Mobilizacijski oficir za Komandu mjesta Gradačac bio je Tošo Tovirac, za Komandu mjesta Odžak - Vid Dević, Komandu mjesta Modriča - Mirko Vuković, Ko-

⁴⁸ Arhiv VII, fond NOP, k. 1744, f. 1. reg. br. 50.

⁴⁹ Izvještaji Okružnog N00 za Trebavu i Posavinu od 10. i 15. III 1945. (Arhiv VII, Mikrofilm, Sarajevo rolna 13/277-278 i 288).

mandu mesta Bosanski Šamac - Mehmedalija Subašić i za Komandu mesta Orašje - Džemal Huskanović.³⁰

U Tuzli je održana 8. i 9. marta Oblasna konferencija AFŽ i veliki miting žena. Iz posavsko-trebavskog područja pošlo je oko 30 žena, a zatraženo je da pode više, čemu nije moglo biti udovoljeno zbog nedostatka prevoznih sredstava, po ružnom vremenu pješke, prevaljujući samo u jednom pravcu četrdesetak kilometara.

Izbijanjem jedinica 25. divizije u donji tok rijeke Bosne, povlačenje Nijemaca dolinom te rijeke postalo je veoma ugrozeno, pa je njemačka komanda Grupe armija E donijela odluku o preduzimanju operacije Maigewitter (Majska oluja), da bi se snage 2. armije koje su se nalazile na Trebavi i u Posavini, odbacile što dalje od rijeke Bosne i Save, kako bi se njemačke jedinice bezbjednije mogle povlačiti iz Bosne ka Slavonskom Brodu i dolinom Save. Bilo je predviđeno da njemačka 7. SS divizija istovremeno prodre od Vareša preko Olova i Kladnja, i da zajedno sa snagama koje su nadirale iz Brčkog, Bosanskog Šamca i Doboja osvoji Tuzlu. Ofanziva je imala cilj da rastroji 2. armiju, prisili je na povlačenje i na odbrambene borbe i sprijeći učešće njenih jedinica u sarajevskoj operaciji, i istovremeno obezbijedi bezbjedno povlačenje jedinica njemačkog 21. armijskog korpusa iz rejona Sarajeva.

U skladu s ovom odlukom, 19. marta 1945. godine, 22. njemačka divizija je sa 47. grenadirskim pukom, dijelom snaga 117. lovačke divizije i izviđačkim dijelovima 12. ustaškog zdruga, napala jedinice 25. divizije pravcem: Brka-Bijela-Srnice. Sa 16. grenadirskim pukom, koji je bio ojačan dijelovima 1. puka Ruskog zaštitnog korpusa i četnicima, izvršila je napad pravcem Žabar-Srnice, na spoj 25. i 28. divizije Jugoslovenske armije. U isto vrijeme iz Bosanskog Šamca prema Gradačcu je upućena jedna pukovska grupa 117. lovačke divizije, a od Doboja prema Gračanici i dalje

50 Arhiv VII, fond NOP-a k. 1744, f. 1. reg. br. 36/1 i 50.

prema Trebavi, pukovska borbena grupa Gajger, sa dijelovima 15. ustaško-domobranske divizije." Napad je otpočeo 19. marta u 4,30 časova, jakom vatrom po položajima jedinica 25. divizije. Odbacivši 18. brigadu sa položaja kod Turića, neprijatelj je prodro u pozadinu jedinica 25. divizije i ušao u Gradačac.⁵² Na Humkama (trig. 281) je neprijatelj napao bolnicu, komoru i druge dijelove 25. divizije. Tada je poginulo 22, ranjeno 41, a nestalo ili zarobljeno 75 boraca. Izgubljena su 2 topa, 5 minobacača, 11 puškomitrailjeza, 4 automata, 6 protivtenkovskih pušaka, 145 pušaka, 47 kola, 98 konja, divizijska apoteka sav bolnički materijal i veći dio arhive. Borci divizijske artiljerije borili su se vrlo hrabro i gođovo svi izginuli.³³

Slijedećeg dana jedinice 25. divizije pružaju otpor neprijatelju sa linije: Kapetanova bina-Vranovac-Špionica-Hajdurovići-Čosići-Zeljinski potok. Tog dana Posavsko-trebavski odred (2. i 3. bataljon) vodio je žestoku borbu sa Nijemcima u selu Donjim Guštama. Zadržali su nastupanje neprijatelja sve do noći, kada su položaje predali 14. brigadi 23. divizije, koja je tada uvedena u borbu. Tog dana odred je imao 2 poginula i 5 ranjenih boraca. Među ranjenima je bila i rukovodilac SKOJ-a u odredu - Rabija Mujkić.¹

Neprijatelj je u zoru 20. marta počeo napad dolinom Spreče, nastupajući od Doboja ka Gračanici. Jedinice 45. divizije su na položajima kod Gračanice odbile sve njemačke napade, ali se noću 21/22. marta, zbog razvoja situacije na pravcima Gradačac-Srnice i Gradačac-Gračanica, divizija povukla istočno od Gračanice u koju su Nijemci ušli 22. marta.

Štab 2. armije je zbog ovakvog razvoja situacije uveo iz rezerve u borbu 23. diviziju i Drugu krajišku brigadu 17. divizije, a 25. divizija, koja je pretrpjela osjetne gubitke

⁵¹ Gligo Mandić, n. d. str. 321.

⁵² Posavsko-trebavski odred je takođe učestvovao u toj borbi na položajima južno od grada. Ubio je 16 neprijateljskih vojnika, a vlastiti gubici su iznosili 2 mrtva i 3 ranjena. U povlačenju su izgubljeni 1 puškomitrailjez, 4 puške i dio komore.

⁵³ Milojica Pantelić: 25. divizija, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd, 1977, str. 186-187.

⁵⁴ Arhiv VII, fond NOP, k. 1744, f. 1. reg. br. 36/1.

(126 poginulih 283 ranjena i 150 nestalih), povučena je u rezervu i upućena na jug.

U borbama vođenim od 19. do 22. marta, neprijatelj je odbacio jedinice NOV i POJ iz Posavine ka padinama Trebave i Majevice i ovladao komunikacijama: Brčko-Bijela-Srnice, Brčko-Žabar-Gradačac-Modriča i Bosanski Šamac-Gradačac-Srnice-Gračanica." U dolini Spreče neprijatelj je potisnuo 45. diviziju ka Ozrenu i Trebavi i ovlado Gračanicom. Jedinice 2. armije zadržale su se u odbrani na liniji: 45. divizija istočno od Gračanice; 23. divizija na liniji - Špinonica-Topalovići-Bandra (k. 404)-Debelo brdo (k. 484), a 28. divizija na liniji - Sandići-Potočari-Vukelje-Vujičić. Početni uspjesi su Nijemcima omogućili da organizuju izvlačenje svojih snaga iz rejona Sarajeva, komunikacijom Sarajevo-Doboj-Brod, međutim oni nisu uspjeli da ovladaju Tuzlom i unište glavninu snaga 2. armije kao što su to planirali.⁵⁶

Od 23. do 27. marta vođene su uporne borbe sa ciljem da se spriječi dalje prodiranje 22. njemačke divizije i grupe Gajger ka Tuzli.⁵⁷

U novostvorenoj situaciji, po naređenju Štaba armije, iz armijske rezerve je pravcem Lisovići-Srebrenik upućena 2. krajiska brigada 17. divizije, sa zadatkom da zatvori pravac Srebrenik-Tuzla. Istovremeno su upućene jedna brigada 28. divizije, da napadne lijevi bok neprijatelja pravcem Karavlaška Maoča-Hajdučko brdo, i 9. brigada 23. divizije, da napadne neprijatelja u Srebreniku sa zapadne i jugozapadne strane. Borbe su nastavljene 28. i 29. marta. Bile su vrlo žestoke i jedna i druga strana trpele su velike gubitke. U borbu su uskoro ubaćene i dvije brigade 25. divizije sa zadatkom da zatvore pravac Musi. Maoča-Humci-Tuzla i pravac Srebrenik-Lisovići-Tuzla.

⁵⁵ Prije nego što je pošla u napad na oslobođenu teritoriju ustaška 8. bojna 12. ustaškog zdruga iz Babine Grede i Županje je zajedno sa ustašama iz Bazika, na čelu sa Skicom, i ustašama iz Donje Mahale, na čelu sa Grgićem, došla 16. marta 1945. godine u Orašje, i izvršila strašan zločin, ubijajući nasumice stanovnike po ulicama. Tada je ubijeno 88 građana Orašja.

⁵⁶ Završne operacije, str. 437.

⁵⁷ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1744. f. 1. reg. br. 36/1 i 50. •

Dvadeset trećeg marta Posavsko-trebavski odred se našao na položajima Gornji Hrgovi-Bijela. Brojno stanje ljudstva i naoružanja iznosilo je po bataljonima:

- 1. bataljon: 68 boraca, 7 puškomitrailjeza, 10 automata i 64 puške;
- 2. bataljon: 74 borca, 5 puškomitrailjeza, 9 automata i 53 puške;
- 3. bataljon: 87 boraca, 3 puškomitrailjeza, 8 automata i 42 puške;
- Minobacačko odjeljenje: 16 boraca, 2 minobacača, 24 mine i 10 pušaka,
- radni vod: 10 boraca, 5 pušaka.

Odred je 18. marta poslao 60 boraca i 50 pušaka u 2. brigadu Bosansko-hercegovačke divizije Narodne odbrane. Istovremeno su u odred stupila 34 nova boraca, većinom omiladinci. Odred nije mogao izvršiti mobilizaciju u rejonu Građača, jer se morao brzo povući.³⁸

Od 20 do 29. marta Posavsko-trebavski odred se kretao na prostoriji Srnice-Srebrenik-Rašljani. Od 22 do 24. marta vodio je borbu sa četnicima i ustašama u Gornjim Hrgovima i Poklecu. Dvadeset šestog marta odred se uputio prema Bijeloj, a zatim prema selu Rašljani, gdje se smjestio, 28. marta bio je napadnut od jačih neprijateljskih snaga podržanih artiljerijom. Bio je prisiljen na povlačenje u pravcu Srebrenika, zajedno sa 4. bataljonom 9. srpske brigade. Tog dana ojačani 16. puk njemačke 22. divizije potisnuo je dijelove 23. divizije i Posavsko-trebavskog odreda, prodrio pravcem Bijela-Srebrenik, izbio na liniju Karahum (k. 662)-Le-pik-(k. 736)-Okresnica (trig. 815), to jest na greben Majevice i otvorio pravac prema Tuzli. Uz istovremeni napad preko Špionice, on je uspio da prijeđe preko mosta na Tinji, potisne jedinice NOV i zauzme liniju Stražba-k. 504.

U povlačenju iz Rašljana ka grebenu Majevice došlo je do prekida veze između jedinica, pa se jedan bataljon određa sa komandantom i komesarom prebacio preko grebe-

³⁸ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1744. f. 1. reg. br. 36/1.

na Majevice na komunikaciju Srebrenik-Brezik. Druga dva bataljona kretala su se drugim pravcem, pa su u Podorašje stigli tek 29. marta naveče. Pri prelasku ceste Srebrenik-Brezik teško je ranjen i uskoro podlegao ranama, politički komesar Odreda Petar Kaurinović.⁵⁹

Tako je poginuo Petar Kaurinović hrabri i neumorni borac, član KPJ od 1941. godine i partijski rukovodilac odreda od njegovog formiranja. Bio je iskusni komunista, koji je od odanih omladinaca stvarao članove Partije i SKOJ-a, koji su bili spremni da daju živote za ideale revolucije i socijalizma. Pao je na pragu slobode u blizini svog Bukvika, nedočekavši da doživi ostvarenje ciljeva za koje se borio još od predratnih dana, pod uticajem svog učitelja i saoborca Naste Nakića.

Poslije pogibije Petra Kaurinovića, naredbom komandanta Vojne oblasti 3. korpusa, od 31. marta na dužnost komesara odreda postavljen je Ivan Bumbulović, a za zamjenika komandanta odreda Alija Muslić, dotadašnji komandant 3. bataljona.

Prema naređenju Komande vojne oblasti 3. korpusa Posavsko-trebavski odred je došao u Tuzlu 30. marta. Treći bataljon Posavsko-trebavskog odreda ušao je u sastav 2. brigade KNOJ-a. Sa 3. bataljonom u sastav 2. brigade KNOJ-a nisu pošli rukovodioci iz Štaba bataljona, nego su raspoređeni na dužnost u Odredu. Tako je Milan Kresoja postavljen za komandanta 1. bataljona, Đoko V. Pajić za zamjenika, Kadro Ramić za političkog komesara, a Milan Kajganić za pomoćnika komesara.

Istog dana Posavsko-trebavski odred je sa svoja dva bataljona, a po naređenju Štaba 2. brigade Bosansko-hercegovačke divizije KNOJ-a, krenuo na Majevicu sa zadatkom, da protjera i uništi četničke i zelenokadrovske grupe koje su se zadržale na terenu Majevice i ometale rad pozadinskih ustanova 2. armije, čije su jedinice u to vrijeme napadale neprijateljske garnizone u Bijeljini i Brčkom. Za taj zadatak je formiran poseban štab u čijem se sastavu nalazilo sedam bataljona.

⁵⁹ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1744, reg. br. 50.

Odred je krenuo na Majevicu preko Gornje Tuzle, Brjesta, Priboja i Teočaka, gdje je vodio borbe sa domaćim četnicima. Četnici su pod borbom satjerani u rejon Teočaka, gdje su opkoljeni i uništeni. Odred se zatim spustio u Semberiju. Kod Čadavice i Vršana se takođe borio sa četnicima, a zatim se preko Brezovog Polja uputio, 9. aprila, u oslobođeno Brčko.

BORBE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE POSAVINE I TREBAVE

Uoči velike savezničke proljećne ofanzive koja je bila predviđena za početak aprila 1945, opšta situacija na frontovima je bila sljedeća:

- na istočnom frontu Crvena armija je, oslobodivši u toku zime Poljsku, gotovo cijelu istočnu Prusku i Pomerniju izbila na liniju r. Odra-Slovačke planine-Blatno jezero-Drava;
- na zapadnom frontu saveznici su izbili na Rajnu i obrazovali više mostobrana sa namjerom da što prije zauzmu Rursku oblast, a zatim da preuzmu opštu ofanzivu ka Berlinu, u susret Crvenoj armiji. Na frontu u Italiji saveznici su se pripremali za proljetnu ofanzivu na Gotsku liniju (jezero Komo-Bolonja-Toskanske planine);
- na jugoslovenskom ratištu Jugoslovenska armija je u toku jeseni i zime oslobođila Makedoniju, Srbiju, Crnu Goru, Dalmaciju sa ostrvima, Hercegovinu, jugozapadnu Bosnu i uspostavila neprekidan front od Drave do Jadranskog mora.

Njemački front, nasuprot jedinicama Jugoslovenske armije, uglavnom se protezao linijom Drava-Dunav-Šarengrad-ušće Drine-Sarajevo-Banja Luka-Bihać-Gospić-Karlobag i nije bio taktički povezan.

Prvog marta 1945. Narodnooslobodilačka vojska preimenovana je u Jugoslovensku armiju, a Vrhovni štab u Generalštab JA. Vrhovni komandant je pred JA postavio cilj da oslobodi sve naše narode na cjelokupnoj etničkoj teritoriji.

Sve četiri armije i samostalni korpusi dobili su zadatak da priđe u ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje.

Druga armija koja je bila grupisana u istočnoj Bosni dobila je zadatak da u početnom periodu operacija, angažovanjem svojih divizija u dolini rijeke Bosne, obezbijedi unutrašnje bokove 1. i 4. armije, a poslije toga da dejstvuje opštim pravcem Doboj-Derventa-Banja Luka-Sisak-Novo Mesto.

U okviru priprema za proboj sremskog fronta, štab 1. armije je formirao tri udarne grupe divizija. U Južnu operativnu grupu ušle su 2., 17. i 5. divizija.⁶⁰ Zadatak Južne operativne grupe bio je da likvidira neprijatelja na potezu Bi-jeljina-Brčko-Orašje, a zatim da forsira Savu u rejonu Brčkog, i u sadejstvu sa Sremsko-bosutskom grupom divizija nastupa pravcem Gunja-Županja-Cerna, u pozadinu neprijateljskih snaga na sremskom frontu, koje bi sa fronta napala Sremska grupa divizija.⁶¹

Pred početak završnih operacija 2. armija je držala liniju Karavlaška Maoča-hajdučko brdo-Hujdurovići (jedinice 25. divizije); Pravoslavna Šampionica-Bandra-Stražba-k. 472 (jedinice 23. divizije); s. Borike-Debelo brdo-Veliki briješ-Kamenički vis (jedinice 45. divizije). Dvadesetosma divizija se nalazila u armijskoj rezervi na prostoriji Puračić-Bukinje-Poljice.

⁶⁰ Peta krajiška N00 divizija imala je tada u svom sastavu Prvu krajišku proletersku brigadu, Prvu jugoslovensku udarnu, Četvrtu krajišku udarnu i Artiljerijsku brigadu. Štab divizije je imao slijedeći sastav: Radomir Babić, komandant; Ilija Materić, politički komesar; Mirko Turić, pomoćnik komesara i Novo Matunović, načelnik štaba. U štabovima brigada nalazili su se:

- u Prvoj krajiškoj - Savan Kesić, komandant; Petar Simurdić, politički komesar; Đuro Vukobrat, pomoćnik komesara i Ante Bajak, načelnik štaba;
- u Prvoj jugoslovenskoj - Mirko Srdić, komandant; Aleksandar Krajačević Saša, politički komesar; Mašan Milutinović, pomoćnik komesara i Nikola Tomic, načelnik štaba;
- u Četvrtoj krajiškoj - Miloš Tanjga, komandant; Vlado Malbašić, politički komesar; Drago Šobot, pomoćnik komesara i Drago Mitrović, načelnik štaba;
- u Artiljerijskoj brigadi - Vasilije Bošković, komandant; Makso Sekulić, politički komesar; Milan Bojanović, zamjenik komesara i Jovo Nastić, načelnik štaba.

⁶¹ Gligo Mandić, n.d. str. 325-326.

Ocenjujući da je pritisak neprijatelja popustio i da je on uglavnom zadržan na cijelom frontu, Štab 2. armije je odlučio da u toku noći između 31. marta i 1. aprila prijeđe sa 23. i 28. divizijom i 2. krajiskom brigadom u protivnapad. Poslije uporne borbe jedinice JA su ovладale Srebrenikom i nastavile gonjenje neprijatelja prema Špionici.

Primjetivši, 1. aprila, da se neprijatelj na čitavom frontu u Posavini i Semberiji ubrzano povlači, Štab 2. armije i Štab Južne operativne grupe divizija 1. armije odlučili su da nastave ofanzivna djelovanja i što prije ovladaju Semberijom i Posavinom. Sedamnaesta divizija je istog dana napala neprijateljski garnizon u Bijeljini i 2. aprila oslobođila grad, a zatim gonila neprijateljske zaštitničke dijelove prema Brezovom Polju.⁶²

U toku 4. aprila, Južna operativna grupa divizija 1. armije prenijela je težište operacija iz rejona Bijeljine u rejon Brezovog Polja i Brčkog.

Sa pomenuvih linija sve jedinice su 5. aprila prešle u opšti napad na neprijatelja. Jedinice 2. armije napadale su pravcima Karavlaška-Maoča-Avramovina (25. divizija) i Bandra-Lukavac (23. divizija). U borbama koje su se odvijale tog dana jedinice su, svaka na svom pravcu, savladale otpor neprijatelja i do mrača izbile na liniju Hrgovi-Hajdurović-Kapetanova bina-Vranjevac-Hadžići (25. i 23. divizija). Istog dana 45. divizija je izbila na liniju Piskavica-Straževac-Karanovac-M. i V. Ostravica (na Ozrenu). Šestog aprila štab 2. armije je premjestio težište operacije sa pravca Građača u pravcu Doboja, orijentujući 25. diviziju sjeverno od komunikacija Gračanica-Doboj.

Šestog aprila 2. krajiska brigada je dostigla liniju Donja Zelinja-Petrovac-Gornji Lukavac; 19. brigada 25. divizije oslobođila je Gradačac i izbila na liniju Humke-Gradačac-Tu-

⁶² U štabu 17. divizije tada su bili: Blažo Janković, komandant; Milenko Stojaković, politički komesar i Urš Kukolj, načelnik štaba. U štabovima brigada su bili: u Šestoj - Rade Čorak, komandant, Zvonko Žardin, politički komesar; Milan Mincić, zamjenik komandant; Stevo Klašnja, pomoćnik komesara; u Petnaestoj majevičkoj - Milorad Miklavčić, komandant; Petko Kahmi, politički komesar; Božo Hinič, zamjenik komandanta i Branko Bahrić, pomoćnik komesar; u Drugoj krajiskoj Milan Zgonjanin, komandant; Milan Makivčić, politički komesar, Dušan Sovilj, zamjenik komandanta i Vlado Bajić, pomoćnik komesara.

rić, a 18. brigada 25. divizije je izbila na liniju Porebriće-Dubrava-Bijela. Jedinice 23. divizije su tog dana napale Gračanicu, osloboidle je sutradan u 7 časova i nastavile nastupanje prema Doboju, vodeći idućih dana ogorčene borbe na Becnju i Ciganištu.

Napad jedinica Južne operativne grupe divizije 1. armije, pod komandom Peke Dapčevića, otpočeo je takođe 5. aprila ujutro. Brčko je oslobođeno 7. aprila. Peta divizija i 17 divizija su se prebacile preko Save i nastavile nadiranje prema Županji, a 2. divizija, nastupajući desnom obalom Save, 8. aprila je oslobođila Oraše (sa 4. brigadom), 11. aprila Bosanski Šamac (sa 2. i 3. brigadom), poslije žestokih borbi na prilazima ovom mjestu, osobito u Hasiću.⁶³

Devetog aprila 16. brigada 25. divizije je u 23 časa oslobođila Modricu i u sadejstvu sa 19. brigadom iste divizije izbila na rijeku Bosnu, na liniju Modriča-Koprivna. Devetnaesta brigada je blokirala neprijatelja u Garevcu, koji se utvrdio u tri zidana bunkera, te u crkvi i školi. Borba je nastavljena 10. i 11. aprila. U borbi za Garevac, u kojem je bilo oko 600 ustaša, divizija je imala 25 mrtvih, 40 ranjenih i 56 nestalih boraca. Uz pomoć pojačanja, koje je dobio sa lijeve obale Bosne, neprijatelj je 11. marta iz Garevca izvršio napad na jedinice 19. brigade, uspio da ih potisne i izvršio evakuaciju ranjenika na lijevu obalu Bosne. Oko 15 časova dijelovi 18. i 19. brigade prešli su u napad i neprijatelja odbacili prema rijeci Bosni.

Poslije kraćeg odmora jedinice 25. srpske divizije su u noći 18/19. aprila prešle rijeku Bosnu i oslobodile Odžak i okolna sela. Ustaše su pošle prema zapadu, ali se nisu mog-

⁶³ Druga proleterska divizija imala je tada u svom sastavu 2. proletersku (srpsku), 4. proletersku (crnogorsku) i 3. srpsku brigadu. Štab divizije su sačinjavali: Šredoje Urošević, komandant; Milija Stanišić, politički komesar i Radomir Burić, načelnik štaba. U štabovima brigada bili su: u Drugoj proleterskoj - Ljubiša Veselinović, komandant; Branislav Joksović, politički komesar; Veselin Perović Truša, zamjenik komandanta; Vojin Đurašinović Kostja, pomoćnik komesara i Lazar Tešić, načelnik štaba; u Četvrtoj proleterskoj - Vido Šoškić, komandant; Zarija Šaletić, politički komesar; Vaso Dragović, zamjenik komandanta; Đoko Nedić, pomoćnik komesara i Jovo Samardžić, načelnik štaba; - U Trećoj srpskoj - Mihailo Gavrilović, komandant; Živojin Jeremić, politički komesar; Milorad Milošević, zamjenik komandanta, Nikola Stanišić, pomoćnik političkog komesara i Vojislav Đurović, načelnik štaba.

le probiti, pošto su jedinice JA 20. aprila oslobodile Slavonski Brod. Na taj način su ih odsjekle od ostalih neprijateljskih jedinica koje su se povlačile ka Zagrebu. Na povratku prema Odžaku njima su se priključile ustaše koji su se povlačili dolinom rijeke Bosne. Zajedno su se vratili i zaposjeli fortifikacijski uređene položaje za odbranu, koji su se protezali linijom: k. 205-Svilaj-Potočani-Vlaška Mala-Prud. Stanovnici Odžaka su izbjegli u Modriču, Tarevce i Jakeš. Nove borbe su vođene od 24. do 27. aprila, a odnos snaga je bio 1:1. Neprijatelj je imao 733 poginula, 365 ranjenih i 2.882 zarobljena. Jedinice 25. divizije imale su 74 poginula i 259 ranjenih boraca. Od oružja i opreme zaplijenjena su 4 topa, 7 minobacača, 12 mitraljeza, 76 puškomitraljeza i 37 automata. Izgubile su 4 topa, 3 minobacača, jednu pt pušku i 10 konja. Neprijatelj je ipak uspio zadržati svoje položaje. Pošto je 25. srpska divizija morala poći u sastav svoje 2. armije, koja je u napredovanju daleko odmakla na zapad, u noći 28/29. aprila, njene položaje su preuzele jedinice 27, istočnobosanske divizije 3. korpusa.⁶⁴

Po oslobođenju Bosanskog Samca, na osnovu odluke Predsjedništva ZAVNOBiH-a,⁶³ konstituisan je sreski narodnooslobodilački odbor za srez Bosanski Samac, koji je obuhvatao teritoriju opština Bosanskog Šamca, Modriča i Odžaka. Za predsjednika je izabran David Davidović iz Miloševca, za podpredsjednika Pavo Pajić iz Modriče i Ahmet Mešić iz Odžaka, za sekretara Panto Nikolić iz Modriče, za referenta za privredu Trivo Dakanović, a za referenta za zdravstvo dr Huso Kapetanović (nalazio se tada u JA). Referent za prosvjetu je postao Dojčin Uzelac, referent za finansije Mehmedalija Subašić iz Bosanskog Šamca i referent za upravu Tošo Tovirac iz Tištine. Članovi odbora su bili: Vid Dević iz Novog Grada, Mitar Lujić iz Crkvine, Šćepo Radić iz Dubice i Cvijetko Stojanović iz Vranjaka. Konstituisanju Sreskog N00 u ime Okružnog N00 prisustvovao je Edhem Čamo

⁶⁴ Milojica Pantelić, n.d. str. 235-236.

⁶⁵ Prema toj odluci teritorija Bosne i Hercegovine je podijeljena na šest okruga: sarajevski, tuzlanski, mostarski, banjalučki, bihaćki i travnički. Tuzlanski okrug je imao 12 srezova: Bijeljinu, Brčko, Bos. Samac, Gradačac, Doboј, Gračanicu, Maglaj, Kladanj, Vlasenicu, Zvornik i Srebrenicu.

koji mu je prenio **smjernice** za dalji rad. Uskoro su konstituisani opštinski NOO u Bosanskom Šamcu, Modrići, Odžaku i Orašju.

Nešto ranije formiran je sreski narodnooslobodilački odbor za brčanski srez. Za predsjednika je izabran Branko Kisić, za sekretara Saliha Mehikić, a za članove Cvijan Dačić, Rifat Salihović, Joco Vočkić, Arif Zenunović i Lepa Ku-

dic.

Desetog aprila u oslobođenom Gradačcu je održan veliki narodni zbor na kojem su govorili Milojica Pantelić, komesar 25. divizije, Teufik Imamović član sreskog komiteta KPJ i Kasim Ibrišimović.

Uporedo sa konstituisanjem organa narodne vlasti stvareni su organi unutrašnjih poslova i milicije. U svim opštinaformirani su vodovi milicije, a u srezovima čete. U prvo vrijeme bilo je svega 90 milicionera na teritoriji okruga, od toga pola u Gradačcu, a pola u Bosanskom Šamcu. Uporedo su se vršile i pripreme za postavljanje opštinskih i sreskih sudova. U pripremama se nailazilo na znatne teškoće, jer se oskudjevalo u stručnom kadru i pomoćnom osoblju. Na čitavom Posavsko-trebavskom području bila su svega 2 pravnika.

Na teritoriji sreza Bosanski Samac, djelovalo je 59 članova i 3 kandidata za članove KPJ, a na teritoriji sreza Gradačac-36 članova. U Komandi područja i u komandama mjesta bilo je 24 člana, a u Posavsko-trebavskom odredu 36 članova KPJ i 5 kandidata. Odlukom Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, partijska organizacija opštine Srebrenik ponovo je pripala Okružnom komitetu za Trebavu i Posavini pošto je od februara 1944. bila u sastavu Okružnog komiteta KPJ za Tuzlu. Istom odlukom partijska organizacija iz Bukvika pripala je Sreskom komitetu za brčanski srez.

Okružni komitet je, poslije odlaska nekih članova na druge dužnosti, radio u okrnjenom sastavu. Imenovan je novi sreski komitet za srez Gradačac, u sastavu: Mehmedalija Tufekčić, Teufik Imamović, Fuad Suljić, Dana Simić, Mile Glavaš i Gojko Šarkanović. Predviđeno je da u komitet uđe i komesar Komande mjesta Gradačac - Esad Taslidžić. U isto vrijeme imenovan je i novi sreski komitet za bosanskošamački srez, u sastavu: Slobodan Janković (sekretar),

Panto Nikolić, Ahmet Ćatić, Mehmed Mujbegović i Trivo Dakanović. Sreski komitet za brčanski rezimao je tada slijedeći sastav: Radivoje Lukić (sekretar), Salih Mehikić, Joco Vočkić, Lepa Kuđić, Zaga Lukić i Sulejman Čaušević. Poslije oslobođenja Brčkog, za sekretara sreskog komiteta KPJ došla je Nada Manojlović. Sekretari sreskih komiteta po svojoj funkciji su bili i članovi Okružnog komiteta.⁶⁶

Ostaci četničkih i ustaških bandi još su krstarili teritorijom Posavine i Trebave. Poslije prelaska jedinica JA preko rijeka Bosne i Save, na tom terenu više nije bilo vojnih jedinica i ustanova, izuzev Komande područja i komande mjesta koje su imale malo naoružanog ljudstva. Zbog toga je Okružni komitet nekoliko puta, u drugoj polovini aprila, tražio da se u okolinu Gradačca iz Posavine upute jedinice Posavsko-trebavskog odreda koje bi političkim radnicima i organima narodne vlasti pomogle i obezbjeđivale njihov rad.

Posavsko-trebavski odred je 10. aprila iz oslobođenog Brčkog krenuo preko Bukvika i Žabara prema Orašju. Odred je dobio zadatak da uništi ostatke četničkih i ustaških jedinica, koje su se krile oko posavskih sela, da vrši mobilizaciju ljudstva i da politički djeluje među stanovništvom, osobito među onima koji su bili zaplašeni zbog neprijateljske propagande. Odred je pomagao i pri radu organa narodne vlasti i pružao im zaštitu. Došlo je do znatnog priliva novih boraca u jedinice odreda. Dolazili su i oni koji su silom mobilisani u neprijateljske formacije. Oni koji su se krili, a nisu bili krivi, obavještavani su preko prijatelja i rođaka da se predaju, jer im se ništa neće dogoditi. Vrlo brzo odred je narastao na oko 1000 boraca. Od toga broja, po naređenju komande Vojne oblasti 3. korpusa, upućeno je 200 boraca u Dopunski bataljon 3. korpusa u Gračanicu. Tako je, 30. aprila, Posavsko-trebavski odred brojao 796 boraca.

Umjesto ranijeg 3. bataljona koji je upućen u 2. brigadu KNOJ-a, formiran je novi 3. bataljon. Za komandanta 3. ba-

⁶⁶ Na teritoriji opštinskog komiteta Bukvik djelovalo je 10 članova KPJ, a na teritoriji opštinskog komiteta Vražići 19 članova (čelije u Vražićima, Brnjiku, G. Rahiću i Koraju). Pored toga, postojale su partijske organizacije u ustanovama rezima i pri komandama mjesta Brčko i Celić. (Arhiv VII, IRP, Sarajevo, zbirka NOR-a kat. br. 5036 i 5022).

taljona prvo je postavljen Nedo Pisarevič, a za komesara Stjepan Tešić. Zbog odlaska Kadre Remića na partijski kurs, za komesara 1. bataljona postavljen je Muharem Ibralić.

U Posavini Posavsko-trebavski odred nije naišao na jači otpor zaostalih neprijateljskih jedinica, jer su se one krile po malim grupama. Od polovine do kraja aprila ubijeno je 15 neprijateljskih vojnika, a vlastiti gubici su bili 1 mrtav i 1 ranjen (komesar 2. bataljona Ilija Kaurinović).

Na prostoriji Novi Grad-Vlaška Mala-Odžak-Mrka Ada-Balegovac-Dubica ostala je, poslije povlačenja Nijemaca, jača ustaška formacija od oko 4.000 pripadnika uglavnom 12. i 15. ustaško-domobranske divizije.⁶⁷ Oni su ranije imali zadatku da kao bočna zaštitnica štite izvlačenje njemačkog 21. korpusa iz doline rijeke Bosne preko Bosanskog Broda. Utvrđili su se u trouglu koji čine rijeke Bosna i Sava i planina Vučjak, i izradili sistem odbrane u vidu stalne i polustalne fortifikacije, gdje su u velikom broju bili zastupljeni bunkerji povezani podzemnim skloništima i streljačkim rovovima punog profila. U međuprostorima su bili iskopani streljački zakloni punog profila, sa pojedinim mitraljeskim zaklonima. Svako naseljeno mjesto je pretvoreno u otpornu tačku. Vlaška Mala, kao glavna otporna tačka, bila je najjače utvrđena. Pored velikog trospratnog bunkera, opasanog sa tri reda bodljikave žice, za odbranu je pripremljena velika školska zgrada. Ostala sela i zaseoci su takođe bili dobro utvrđeni, a naročito Gornja Dubica i Prud u kojima su postojali trospatni bunkerji. Od naoružanja su imali 8 topova, 9 minobacača, 29 mitraljeza, 133 puškomitraljeza sa dosta municije.

⁶⁷ U navedenom djelu Milojice Pantelića, na str. 228, iznosi se broj od oko 2.500 ustaša, sa još jednim bataljonom ustaške milicije. Drago Karasijević i Mladen Vukosavljević u knjizi 53. NOV srednjobosanska divizija, na str. 190, navode daje na tom prostoru bilo oko 11.000 ustaša i oko 1.500 četnika. Štab 27. divizije je u svom izvještaju Štabu 3. korpusa od 7. maja 1945. (Zbornik IV, knj. 34, dok. 154, str. 856) naveo da se na tom prostoru nalazi 3.500-4.000 ustaša. Zadnji podatak je najrealniji, jer je broj približan neprijateljskim gubicima u toj operaciji.

Jedinice 25. divizije započele su borbu sa ustašama 19. aprila. One su uspjеле да do 21. aprila izbjiju nadomak Save, na odseku Vrbovac-Vinska i time onemoguće povlačenje ustaša desnom obalom Save na zapad. Pošto je 20. aprila oslobođen Slavonski Brod, ustaše nisu mogle da krenu na zapad lijevom obalom Save kuda su se povlačile njemačke i ostale ustaške snage, te su ostale odsjećene od ostalih neprijateljskih snaga u trokutu koji čine rijeke Sava i Bosna i planina Vučjak.

Kada je prispjela u Modriču, 23. aprila, u borbu je uvedena i 16. muslimanska brigada 27. divizije. Teške borbe nastavljene su od 25 do 27. aprila sa velikim gubicima na obe strane. Jedinice 25. divizije predale su 28. aprila svoje položaje 16. muslimanskoj brigadi i krenule na zapad, u sastav 2. armije.

Pošto su od 1. do 7. maja jedinice 27. divizije⁶⁸ i Posavsko-trebavskog odreda okružile neprijatelja, vršile su stalne napade na neprijateljska uporišta - Odžak, Vlašku Malu i Mrku Adu, ali je neprijatelj uspijevao da odbije napade i da se na svojim dobro utvrđenim uporištima održi. U ovim napadima pojedine napadne kolone su uspijevale da se kroz međuprostore probiju iza braniočevih položaja, a da njegove otporne tačke opkole, ali ih nisu mogle likvidirati zbog nedostatka teške artiljerije i avijacije.⁶⁹

Sedmog maja stigla je u Brusnicu kao pojačanje 14. brigada 53. divizije sa jednim divizionom artiljerije. Poslije priprema, 9. maja u 3 sata ujutro, otpočeo je napad na cijelom frontu u kojem su učestvovali 16. i 19 brigada 27. divizije,

⁶⁸ Dvadeset sedma istočnobosanska divizija imala je tada u svom sastavu 16. muslimansku, 19. birčansku i 20. romanjsku brigadu. Štab divizije su sačinjavali: Miloš Zekić, komandant; Zarije Škerović, politički komesar; Asim Hodžić, pomoćnik političkog komesara i Jakob Vodušek, načelnik štaba. U štabovima brigada bili su:

- U Šesnaestoj - Spaso Mičić komandant, a poslije njegovog ranjanja Omer Dedić; Camil Kazazović, politički komesar; Ahmet Đonlagić, pomoćnik komesara i Selim Zelinčević, načelnik štaba;

- U Devetnaestoj - Ratko Jovičić, komandant; Nikola Andrić, politički komesar; Pero Jovičić, pomoćnik komesara i Živko Gajić, načelnik štaba;

- U Dvadesetoj - Radomir Šćepanović, komandant; Košta Banjac, politički komesar; Ratko Altarac, pomoćnik komesara i Momir Koprivica, zamjenik komandanta, dok je mjesto načelnika štaba bilo upražnjeno.

⁶⁹ Drago Karasijević, Operacija Vlaška Mala, Vojnoistorijski glasnik br. 2/67, str. 275.

14. brigada 53. divizije i jedan divizion artiljerije, Posavsko-trebavski odred i dijelovi 20. brigade bili su u rezervi i sprečavali eventualno prebacivanje neprijatelja preko rijeke Bosne. Napad je trajao 9 sati. Jedinice JA su se uspjеле ukliniti do Dubice i blokirati Vlašku Malu i Odžak, ali pošto je neprijatelj u borbu ubacio svoje jake rezerve, jedinice JA bile su prinudene da se povuku na polazne položaje.

Od 9. do 15. maja jedinice JA su djejstvovali sa svojih položaja prema neprijateljskim uporištima. Svaki njihov napad je uzvraćen neprijateljskim protivnapadom. U borbama koje su vođene od 1. do 15. maja neprijatelj je imao 243 poginula i 404 ranjena, a gubici jedinica 27. divizije su iznosili 114 mrtvih, 222 ranjena i 27 nestalih.⁷⁰

Iako je kapitulirala fašistička Njemačka i sa njom kvislinška NDH, ustaška grupa se još borila.

Uvidjevši da raspoloživim snagama i sredstvima, bez velikih gubitaka, ne može likvidirati neprijateljska uporišta, Štab 27. divizije je zatražio od Štaba 3. korpusa podršku avijacije i tenkova. Izvršen je novi raspored jedinica i u borbu su uvedene nove jedinice.

- Jedan bataljon Hrvatske divizije KNOJ-a zaposjeo je desnu obalu Save od sela Svilaj do ušća rijeke Bosne u Savu.

- Četrnaesta brigada 53. srednjobosanske divizije raspoređena je na liniju Lipik-Svilaj-Vrbovac.

- Šesnaesta muslimanska brigada, ojačana jednim bataljom Posavsko-trebavskog odreda, napadala je neprijatelja na liniji Srnave-Potočani-Duge Njive.

- Dvadeseta romanijska brigada je rasporedila jedan bataljon južno od Mrke ade, a jedan na desnoj obali rijeke Bosne od skele ispod Modriče do Mrke ade.

- Devetnaesta brčanska brigada napadala je sa linije k. 101-s. Srnava.

Posavsko-trebavski odred (bez jednog bataljona) zauzeo je položaj od Mrke ade do Bosanskog Šamca, sa zadatkom da spreči proboj neprijatelja preko rijeke Bosne.⁷¹

⁷⁰ Izvještaj Štaba 27. divizije od 20. 5. 1945. (Zbornik, IV, knj. 34, dok. 330, str. 925-928).

⁷¹ Ahmet Džonlagić - Ćamil Kazarović, Borbeni put 16. muslimanske brigade, str. 286-287.

Od 15. do 22. maja vršeni su svakodnevni napadi, a 22. maja avijacija je sa sedam aviona bombardovala neprijateljska uporišta. Slijedeća dva dana, 23. i 24. maja, artiljerija i avijacija su od zore do mraka žestoko bombardovale neprijateljske položaje. Sva neprijateljaka uporišta su razorenata, te je kod protivnika nastupila opšta dezorganizacija.

Dvadeset četvrtog maja u 23 časa 19. i 20. brigada 27. divizije koncentričnim napadom, poslije dvočasovne borbe, zauzimaju Odžak, a sutradan 25. maja, u 4 časa, izvršen je opšti napad svim snagama. Jedinice 53. divizije prodiru duž desne obale Save do Pruda, koji iznenadnim udarom likvidiraju i produžavaju ka Dubici. Šesnaesta brigada 27. divizije napala je najjače uporište - Vlašku Malu sa tri pravca. Njoj su sadejstvovali, dijelom snaga, 19. bričanska brigada i jedan bataljon Posavsko-trebavskog odreda. Dvadeseta romanijska brigada i Posavsko-trebavski odred su u toku noći forsirali Bosnu i napali na neprijateljske položaje duž lijeve obale Bosne, sadejstvujući u likvidiranju neprijatelja u Dubici. Ustaše koje su se povlačile iz Odžaka i Vlaške Male pokušale su da se probiju preko položaja 16. muslimanske brigade, preko Krčevina prema Vučjaku. Snažnim protivnapadom bataljona 16. brigade odbačeni su nazad. Nastupilo je rasulo kod ustaša, pa su jedinice 16. brigade prešle u gonjenje. Bježeći ispred 16. brigade, ustaše su naletjele na dijelove 14. i 19. brigade.⁷²

Nakon žestoke tročasovne borbe neprijatelj je razbijen i stalna neprijateljska uporišta su zaposjednuta. Slijedeća dva dana, 26. i 27. maja, nastavljeno je čišćenje terena od neprijateljskih grupa. U ovoj operaciji ustaše su potučene. Poginulo je 3.401, a zarobljeno je 745 ustaša.⁷³ Manji broj ustaša se po grupicama izvukao iz obruča.

Poslije učešća u operaciji protiv ustaške grupacije kod Odžaka, Posavsko-trebavski odred je 28. maja, poslije održanog mitinga u Bosanskom Šamcu, na kojem je govorio Ivan Bumbulović, krenuo u tri kolone prema Tuzli. U dogovoru sa partijskim rukovodstvima i organima narodne vlasti je-

⁷² Isto, str. 290.

⁷³ Drago Karasijević, n.d., str. 284.

dan broj starješina iz Odreda je ostao na terenu i preuzeo dužnosti u oslobođenim gradovima Posavine i Trebave. Došavši u Tuzlu, Posavsko-trebavski odred je rasformiran, a njegovo ljudstvo i starješine su popunili čete i bataljone 2. brigade 3. divizije KNOJ-a, koja je imala zadatku da iskorijeni ostatke ustaških, četničkih i zelenokadrovske bandi koje su se krile po šumama i zemunicama sjevernog dijela istočne Bosne.⁷⁴ Oni će u naredne 2 godine nastaviti borbu sa istim neprijateljem, protiv kojeg su se borili u toku rata. Jedan broj boraca daće u toj borbi i svoj život, a među njima i posljednji komandant odreda-Cvijetin Vasić, kojeg će kao ranjenika ubiti četnički banditi u brčanskoj bolnici 1946. godine.

VOJNO-POLITICKI ZNAČAJ POSAVSKO-TREBAVSKOG NOP ODREDA

Veliki uspjeh jedinica NOV i POJ i vrlo povoljna politička situacija u sjevernoistočnoj Bosni, u ljeto 1943. godine, bili su bitni činioci za donošenje odluke o formiranju Posavskog i Trebavskog NOP odreda.

Stvaranje partizanskih odreda u Posavini i na Trebavi je jedan od glavnih rezultata dugotrajnog i teškoćama ispunjenog političkog djelovanja aktivista NOP-a - članova KPJ i SKOJ-a - koji su upornim političkim radom pridobili i privukli na stranu NOP-a omladinu i veći dio ostalog stanovništva ovog kraja. Tako su stvorili preduslove da, po dolasku većih jedinica NOV u Posavinu i na Trebavu, u bataljone 6. 15. i 16. brigade stupe stotine novih boraca i formiraju se dva nova partizanska odreda.

Posavsko-trebavski odred je, na svom borbenom putu dugom oko 20 mjeseci, prošao kroz tri faze u svom razvoju.

U prvo vrijeme Posavski i Trebavski odredi su bili samostalne jedinice i vršile svoje odredske funkcije - branili i širili slobodnu teritoriju Posavine i Trebave i obezbjeđivali djelatnost partizanske pozadine.

⁷⁴ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1745, f. 6, reg. br. 42.

U drugoj fazi razvoja, poslije spajanja, odred je vojnički i politički sazrio da preraste u veću jedinicu - brigadu. Odluka nije mogla biti realizovana, zvog ofanzive jakih neprijateljskih snaga na slobodnu teritoriju Posavine i Trebave. Prelaskom u centralnu Bosnu i dužim zadržavanjem na drugoj teritoriji, nije više bilo potrebno da odred ima nekoliko stotina boraca u svom sastavu. Zbog toga je donijeta odluka da kompletni bataljoni pređu u 18. hrvatsku brigadu i da se odred svede na takvo brojno stanje koje će služiti kao jezgro za popunu, kada se vrati na svoju teritoriju.

Treća faza razvitka nastaje dolaskom odreda u Srebrenik, u neposrednu blizinu svoje teritorije. Iz Srebrenika sada počinju akcije odreda prema matičnoj teritoriji - Posavini i Trebavi.

Svoje brojno stanje i organizacionu strukturu, odred je mijenjao, zavisno od vojno-političke situacije u Posavini i na Trebavi, u pojedinim periodima. Od 4800 boraca NOV i POJ, koliko je dala Trebava i Posavina, oko 2000 je prošlo kroz Posavsko-trebavski odred. Crpeći uvijek nove snage iz naroda, odred je živio i rastao. Iz svog sastava je uputio za popunu drugih jedinica preko 1000 boraca. Pred kraj rata imao je oko 1000 boraca. Odred je bio prva jedinica za mnoge Posavce i Trebavce u kojoj su oni sticali prva borbena iskustva, kalili se u mnogim akcijama i izrastali u dobre borce, vješte komandire, komandante i vrijedne političke komesare.

U jedinicama odreda djelovali su mnogi komunisti i skojevci koji su svojim primjerom u borbi, političkim radom među borcima i narodom, visokim moralom i zalaganjem dali veliki doprinos snaženju odreda, narastanju uticaja NOP-a i širenju ideje bratstva i jedinstva.

Odred je bio sastavljen od običnih ljudi iz naroda, koji su poticali iz svih sela i gradova Trebave i Posavine. U njegovim redovima su se zajedno borili Srbi, Muslimani i Hrvati, stvarajući uslove za bolji, ravnopravan i slobodan život u zajedničkoj postojbini Bosni i Hercegovini.

Na svom borbenom putu odred je izvršio razne zadatke. Učestvovao je u operacijama većih jedinica, zatvarao opera-

cjske pravce i spriječavao prodore neprijateljskih jedinica na slobodnu teritoriju. Bio je pod operativnom komandom 7 štabova divizije i 12 štabova brigada, ali je često vršio i samostalna borbena dejstva. Izvodio je mnoge napade na neprijateljska uporišta i kolone, pravio zasjede na pravcima kretanja neprijateljskih jedinica, vršio diverzije na putevima, mostovima i željezničkim prugama, išao u izviđačke akcije, vršio garnizonu službu, sadejstvovao drugim jedinicama u napadu i odbrani, gonio, hvatao i razoružavao pripadnike odmetničkih bandi. Djejstva je izvodio danju i noću, po svim meteorološkim uslovima.

Odred se nalazio i u teškim situacijama, osobito u prvim mjesecima svog postojanja. Bilo je i odlaženja iz njegovih redova, ali je čvrsto odredsko jezgro našlo uvijek načina da to stanje brzo prebrodi i odred učini još jačim i borbenijim.

Kao teritorijalna jedinica neprekidno je vršio politički uticaj u rejonu svog dejstva. Dao je znatan doprinos u sprovođenju linije KPJ na mobilizaciji svih snaga za pobjedu nad okupatorom i domaćim izdajnicima. Unosio je patriotizam u redove omladine i ostalog stanovništva.

Odred je obezbjeđivao rad društveno-političkih organizacija i sam pomagao da se na terenu stvaraju narodnooslobodilački odbori i organizacije KPJ, SKOJ-a, USAOJ-a, AFŽ i NOF-a. Obezbeđivao je rad vojnopožadinskih organa i učestvovao u prikupljanju sredstava za partizanske bolnice i stanovništvo ratom opustošenih krajeva.

Društveno-političke organizacije sa terena znatno su doprinijele da odred uspješno vrši svoje funkcije. U prvim mjesecima postojanja odreda, one su u njegove čete uputile mnoge članove Partije i SKOJ-a koji su pomogli da Odred postane čvrsta borbena jedinica. Okružni komiteti KPJ i SKOJ-a za Posavinu i Trebavu, sreski i opštinski komiteti, ćelije i aktivi KPJ i SKOJ-a, narodnooslobodilački odbori i organizacije AFŽ su u svakoj prilici nastojali da pruže pomoć. To jedinstvo fronta i pozadine bilo je zaloga uspjeha i pobjede nad znatno nadmoćnjim neprijateljem i dovelo je slobodu u sela i gradove Trebave i Posavine.

V D I O

SPISAK BORACA
POSAVSKO-TREBAVSKOG
ODREDA

*Podatke za spisak boraca
Posavsko-trebavskog odreda prikupili su
opštinski odbori SUBNOR-a Bosanski
Samac, Brčko, Doboj, Gradačac,
Gračanica, Modriča, Orašje, Odžak i
Srebrentk. Na osnovu toga, sekretar
redakcije Uroš Goranović je sačinio
spiskove po opštinama. Tako sređeni
spiskovi su dva puta upućivani opštinskim
odborima SUBNOR-a na dopunu i
izmjenu, a o njima su dali mišljenje i
organizacije SUBNOR-a mjesnih zajednica.
Spiskovi su također, bili priključeni uz
dvije verzije rukopisa da bi čitaoci mogli
dati svoje primjedbe.*

*Autor rukopisa je na kraju uporedio
podatke iz rukopisa sa podacima iz spiska,
a za borce koji su bili u 16. muslimanskoj,
6. proleterskoj i 15. majevačkoj brigadi sa
podacima iz edicija o tim jedinicama.
Uprkos svim nastojanjima, sigurno će se
ispostaviti, kada knjiga bude odštampana,
da u spisku ne budu obuhvaćeni svi borci,
odnosno da su podaci o pojedinim
borcima neprecizni i nepotpuni. Stoga
molimo čitaoce da imaju u vidu da su
propusti u najvećem broju nastali uslijed
nepotpunosti evidencije.*

Borci odreda sa područja opštine

Bosanski Samac

BOSIĆ Vlade PERO, 1921, Gornja Slatina, Srbin, radnik, u NOB* od 1941. u odredu od 20. 9. 1943, komandant odreda, član KPJ, narodni heroj, poginuo 17. januara 1945, Gradačac.

ANTIĆ Riste ANTONIJE, 1923, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

ANTIĆ Save CVIJAN, 1927, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, član SKOJ-a, borac, umro 1962.

ANTIĆ Save DUJO, 1924, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 4. 1945, borac.

ANTIĆ Jovana LUKA, 1922, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 3. 1945, borac.

ANTIĆ Save UUBOMIR, 1919, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1941, u odredu od 20. 9. 1945, komesar bataljona i brigade, član SKJ.

ANTIĆ Jovana PERO, 1925, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

ANTIĆ Pere RAJKO, 1924, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

ANTIĆ Marka STEVO, 1921, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.

ALIMANOVIĆ Salke HALID, 1922, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

ARANDIĆ Miče BOŽO, 1920, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ARANDIĆ Miče CVJETKO, 1911, Gornja Slatina, Srbin, trgovac, u odredu od 4. 4. 1945, borac.

ARANDIĆ Vlade JOVO, 1927, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradni, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ARANDIĆ Marijana PERO, 1927, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ARSENIĆ Joce DAKO, 1924, Škarić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 5. 1945, borac.

ARSENIĆ Marka VLAJKO 1911, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo 18. 5. 1944, Obudovac.

- ATIĆ Januza AGAN, 1930, Bosanski Šamac, Musliman, radnik, u odredu od 15. 1. 1945, borac.
- AVRAMOVIĆ Ljube SIMO, 1923, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 5. 1945, borac.
- AVRAMOVIĆ Avrama STEVAN, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 4. 1945, borac.
- BABIĆ Sime JULKA, 1922, Tišina, Srpskinja, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, bolničarka.
- BABIĆ Luke LUKA, 1898, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, umro 1968.
- BABIĆ Alekse LJUBEŠA, 1922, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo 14. avgusta 1944, Garevac.
- BABIĆ Mihajla NIKOLA, 1929, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- BABIĆ Alekse SAVO, 1926, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac.
- BAĆIĆ Boška BOŠKO, 1926, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.
- BAĆIĆ Pere NIKOLA, 1925, Srednja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- BAJRAKTAREVIĆ Muharema JUSUF 1926, Bosanski Samac, Musliman, trgovac, u odredu od 17. 1. 1945, borac, umro 1974.
- BAJRAKTAREVIĆ Smaje MUJO, 1923, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 2. 1944, politički komesar čete, član KPJ.
- BAJRAKTAREVIĆ Salke RIZAH, 1929, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 2. 4. 1945, borac.
- BEGIĆ Rame HASAN, 1912, Bosanski Šamac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 11. 1944, politički komesar čete, član KPJ.
- BEGIĆ Alije SULJO, 1916, Bosanski Šamac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac, umro 1979.
- BIČAKČIĆ Sulje OSMAN, 1921, Bosanski Šamac, Musliman, radnik, u odredu od 2. 2. 1944, borac.
- BIČIĆ Hasana ZIJAH, 1927, Bosanski Šamac, Musliman, trgovачki pomoćnik, u odredu od 15. 2. 1944, komandir čete, član KPJ.
- BIJELIĆ Jelisije NIKOLA, 1920, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.
- BIJELIĆ Petra SAVO, 1924, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac, umro 1966.
- BLAGOJEVIĆ Save MILAN, 1924, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, **u odredu** od 12. 4. 1945, borac.
- BLAGOJEVIĆ Todora STOJA, 1925, Gornja Slatina, Srpskinja, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od aprila 1944, borac, poginula decembra 1944, Gornja Slatina.
- BOGDANOVIĆ Đorda JOCO, 1913, Škarić, Srbin, stolar, u NOB od 1943, u odredu od 10. 1. 1944, komesar bataljona, član KPJ.
- BOGDANOVIĆ Save LJUBEŠA, 1908, Tišina, Srbin, zemljoradnik u odredu od 12. 4. 1945. borac, umro od rana u bolnici u Tuzli, maja 1945.

- BOSIĆ Cvijana CVIKO, 1916, Gornja Slatina, Srbin, trgovac, u odredu od 20. 9. 1943, zamjenik komandanta bataljona, član KPJ.
- BOSIĆ Cvijana DIMITRIJE, 1922, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu 12. 4. 1945, borac.
- BOSIĆ Jovana MIHAJLO, 1921, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, vodnik voda, umro 1978.
- BOSIĆ Milana NEDELJKO, 1923, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1943, u odredu od 11. 4. 1944, borac.
- BOSIĆ Milana NIKOLA, 1929, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- BOSIĆ Vlade NIKOLA, 1926, Gornja Slatina, Srbin, đak, u NOB od 1. 2. 1942, u odredu od 20. 9. 1943, pomoćnik komesara čete, član KPJ.
- BOSIĆ Pere RADE, 1925, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od aprila 1944, borac.
- BOŽANOVIĆ Jovana STANKO, 1924, Skarić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo 18. 4. 1945, Sarajevo.
- BOŽIĆ Arse ILIJA, 1913, Batkuša, Srbin, radnik, u odredu od aprila 1945, borac, poginuo maja 1945.
- BRKIĆ Ljube DESA, 1924, Bosanski Samac, Srpskinja, đak, u odredu od 10. 1. 1944, omladinski rukovodilac, član KPJ.
- BUMBULOVICIĆ Milana IVAN, 1914, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od 20. 9. 1943, komesar Odreda, član KPJ.
- BUMBULOVICIĆ Joce LJUBO, 1923, Brvnik, Srbin, radnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- CERIBAŠIĆ Salija HASAN, 1918, Bosanski Samac, Musliman, student veterine, u odredu od 4. 3. 1944, referent veterine u diviziji, član KPJ.
- CERIBAŠIĆ Salija HUSEIN, 1915, Bosanski Samac, Musliman, trgovac, u odredu od 27. 11. 1944, borac, umro 1967.
- CERIBAŠIĆ Ibrahima MUSTAFA, 1924, Bosanski Samac, Musliman, trgovac u odredu od 10. 2. 1944, borac, poginuo marta 1944, Brčko.
- CVIJANOVIĆ Cvijana MARKO, 1923, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 27. VII 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.
- CVIJANOVIĆ Gojka PERO, 1922, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.
- CVIJANOVIĆ Cvijana SIMO, 1927, Brvnik, Srbin, zemljoradnik u odredu od 12. 4. 1945, borac.
- ČANČAREVIĆ Todora MARIJA, 1914, Miloševac, Srpskinja, domaćica, u odredu od 8. 11. 1943, borac.
- ČEČAVAC Sime MIHAJLO, 1919, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo u ljeto 1944, srednja Bosna.
- ČELIKOVIĆ Pere JOVO, 1919, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 1943. do 10. 1. 1944, borac.
- ČELIKOVIĆ Miloša MIĆO, 1919, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac, umro 1979.
- ČELIKOVIĆ Pere MILAN, 1921, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

- ČELIKOVIĆ Ljube NIKO, 1921, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 4. 1945, borac, umro 1949.
- ČELIKOVIĆ Miloša STEVO, 1919, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, umro 1949.
- ĆULUMOVIĆ Marka STEVAN, 1926, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.
- DANIĆIĆ Cvijana JOVAN, 1920, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac, umro 1977.
- DANIĆIĆ Spasoja VUČKO, 1923, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 9. 1943. do 4. 1. 1944, borac, umro 1973.
- DELIĆ Muharema HASAN, 1921, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.
- DESPIĆ Luke MILAN, 1922, Srednja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- DRAGIĆEVIĆ Drage BOŠKO, 1914, Ledenice, Srbin, bravari, u odredu od 17. 2. 1944, borac.
- DRUAĆIĆ Sejfe ABDULAH »Kula«, 1927, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 1. 1944, vodnik voda, član SKOJ-a.
- DRLJAĆIĆ Ismeta ALIJA, 1931, Bosanski Samac, Musliman, šegrt, u odredu od 25. 1. 1945, borac.
- DUJKOVIĆ Alekse DRAGO, 1926, Crkvina, Srbin, zemljoradnik u odredu od 20. 4. 1945, borac.
- DUJKOVIĆ Koste PETAR, 1923, Kruškovo Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1945, borac, umro 1963.
- DUJKOVIĆ Sime STEVO, 1916, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.
- DUŠANIĆ Jove KOSA, 1927, Kruškovo Polje, Srpskinja, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, bolničarka, poginula septembra 1944, Gračanica.
- DUŠANIĆ-DAKIĆ Jove MILKA, 1927, Kruškovo Polje, Srpskinja, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, bolničarka, član SKOJ-a.
- DUSANOVIĆ Miće MARKO, 1911, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od decembra 1942, u odredu od 20. 9. 1943, član KPJ, borac, poginuo 22. jula 1944, Crkvina.
- ĐEKIĆ Obrada BOŽO, 1913, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo marta 1944. Crkvina.
- ĐEKIĆ Milana SAVO, 1927, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo oktobra 1944, Tuzla.
- ĐOKIĆ Milana CVIJAN, 1926, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 4. 1945, borac, poginuo juna 1945.
- ĐORDIĆ Tome ĐORDE, 1921, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 5. 1945, bolničar.
- ĐORDIĆ Pante RADOVAN, 1925, Bosanski Samac, Srbin, radnik, u odredu od 2. 2. 1944, član SKOJ-a, desetar.
- ĐURIĆ Krste BOŽO, 1926, Gajevi, Srbin, trgovac, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- ĐURIĆ Gavrila CVIJAN, 1925, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, član KPJ, borac, RVI.

ĐURIĆ Gavrila DUŠAN, 1919, Crkvina, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac, umro 1965.

ĐURIĆ Nike ĐORĐE, 1915, Gajevi, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ĐURIĆ Milana JOVO, 1928, Gajevi, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

ĐURIĆ Ilije MAKSIM, 1924, Gajevi, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.

ĐURIĆ Nike RAJKO, 1912, Gajevi, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac, umro 1976.

ĐURIĆ Krste SPASOJE, 1928, Gajevi, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ĐURIĆ Milana STEVO, 1925, Gajevi, Srbin, trgovачki pomoćnik, u NOB od 10. 7. 1943, u odredu od 6. 4. 1945, politički delegat voda.

ĐURIĆ Laze STEVO, 1921, Gajevi, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

ĐURĐEVIC Steve ĐURO, 1923, Brvnik, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

ĐAKIĆ Huseina ABID, 1926, Bosanski Samac, Musliman, šegrt, u odredu od 7. 3. 1944, borac, umro 1980.

ĐAKIĆ Huseina RIZO, 1923, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 3. 1944, borac, član KPJ.

DŽOMBIĆ Pere BOŽO, 1913, Srednja Slatina, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

DŽOMBIĆ Riste BOŽO, 1922, Srednja Slatina, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.

DŽOMBIĆ Mihaila CVIJAN, 1924, Srednja Slatina, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

DŽOMBIĆ Pere CVIJETIN, 1919, Srednja Slatina, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 4. 4. 1945, borac.

DŽOMBIĆ Marka JOVO, 1927, Gornja Slatina, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 16. 4. 1945, borac.

DŽOMBIĆ Mihaila MILAN, 1920, Srednja Slatina, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 12. 5. 1945, borac.

FILIPOVIC Jove MIHAJLO, 1920, Obudovac, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.

FITOZOVIĆ Mehmeda RIZAH, 1924, Bosanski Samac, Musliman, trgovачki pomoćnik, u odredu od 10. 1. 1944, omladinski rukovodilac, član KPJ.

GAJIĆ Bože MILAN, 1925, Gajevi, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

GAJIĆ Bože RADOVAN, 1922, Gajevi, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

GANILOVIĆ Jove BOŠKO, 1924, Batkuša, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 10. 1. 1944, borac, umro 1978.

GANILOVIĆ Teše TEODOR, 1923, Batkuša, Srbin, zemlјoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, do 4. 1. 1944, borac.

- GAZETIĆ Ilije ILJKO, 1922, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 3. 1945, borac.
- GAZETIĆ Rade PERO, 1923, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 3. 1945, borac.
- GIBIĆ Emina HASIB, 1923, Ledenice, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 16. 3. 1945, borac.
- GLUVAČEVIĆ Spasoja MARKO, 1922, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 9. 1943, borac, umro 1950.
- GLUVAČEVIĆ Pere TOMO, 1925, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943, borac.
- GRBIĆ Stanka DUŠAN, 1917, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943, borac.
- HADŽIALIJAGIĆ Smaje HAZIM, 1926, Bosanski Samac, Musliman, trgovac-ki pomoćnik, u odredu od 15. 3. 1944, politički komesar čete, član KPJ, poginuo februara 1945, Kozluk.
- HADŽIJUSUFOVIĆ Muharema ALIJA, 1923, Bosanski Samac, Musliman, bravari, u odredu od 10. 3. 1944, borac, član SKOJ-a.
- HADŽIJUSUFOVIĆ Mustave IBRAHIM, 1914, Bosanski Samac, Musliman, kočijaš, u odredu od 10. 3. 1944, borac.
- HADŽIJUSUFOVIĆ Mustafe JUSUF, 1918, Bosanski Samac, Musliman, obučar, u odredu od 20. 2. 1945, borac.
- HADŽIJUSUFOVIĆ Jusufa MERSAD, 1927, Bosanski Šamac, Musliman, obučar, u odredu od 2. 2. 1944, član SKOJ-a, desetar.
- HALILOVIĆ Ibre MUSTAFA, 1930, Bosanski Šamac, Musliman, u odredu od 10. 1. 1944, borac.
- HARČINOVIĆ Salke IBRAHIM, 1926, Bosanski Šamac, Musliman, brico, u odredu od 10. 2. 1944, član SKOJ-a, borac.
- HARČINOVIĆ Salke SULEJMAN, 1923, Bosanski Šamac, Musliman, službenik, u odredu od 17. 10. 1944, borac.
- HASANČEVIĆ Muharema HUSNIJA, 1922, Gradačac, Musliman, radnik, u Odredu od 11. 10. 1944, desetar.
- IBRALIĆ Dede MEHMED, 1926, Bosanski Šamac, Musliman, đak u odredu od 10. 2. 1944, član SKOJ-a, borac.
- IBRALIĆ Dede MUHAREM, 1923, Bosanski Šamac, Musliman, trgovac-ki pomoćnik, u odredu od 10. 2. 1944, komesar bataljona, član KPJ.
- IGNJATOVIĆ Rade ĐORĐE, 1928, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 19. 4. 1945, borac.
- IGNJATOVIĆ Rade NIKOLA, 1926, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 19. 4. 1945, borac.
- ILIĆ Ljube MILJO, 1923, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- ILIŠKOVIĆ Stanka JOVAN, 1928, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 3. 1945, borac.
- ILIŠKOVIĆ Joyana MILORAD, 1924, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 3. 1945, borac.
- IZETBEGOVIĆ Mustafe BAHRIJA, 1920, Bosanski Šamac, Musliman, zubar, u odredu od 15. 12. 1944, borac, umro 1946.

IZETBEGOVIĆ Izeta MIRZO, 1924, Bosanski Samac, Musliman, trgovac, pomoćnik, u odredu od 10. 2. 1945, borac.

JAĆIMOVIĆ Spasoja PAVLE, 1920, Batkuša, Srbin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od aprila 1944, komesar čete, član KPJ, poginuo 10. 5. 1945, Busovača, Fojnica.

JASENICA Ibrahim HASAN, 1925, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 1. 1944, komandir čete, član KPJ, poginuo maja 1945, Turić.

JEKIĆ Joce ILIJA, 1921, Batkuša, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 31. 3. 1945, borac.

JELISIĆ Petra NEDELJKO, 1922, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

JOŠIĆ Steve MILAN, 1924, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

JOŠIĆ Kuzmana PERO, 1916, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 5. 1945, borac.

JOŠIĆ Kuzmana SAVO, 1920, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu, 10. 4. 1945, borac.

JOSIPOVIĆ Steve MILIVOJE, 1924, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 13. 4. 1945, borac.

JOVIC Cvijana ALEKSANDAR, 1923, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac, poginuo 10. 5. 1945, Odžak.

JOVIĆ Živka JOVO, 1928, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943 do 4. 1. 1944, borac.

JOVANOVIĆ Gojka JEVTO, 1919, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

JOVANOVIĆ Rade MILAN, 1923, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 3. 1945, borac, umro 1975.

KADIĆ Hamida RAIF, 1924, Sibovac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1944, borac.

KARIĆ Salke MUSTAFA, 1914, Bosanski Samac, Musliman, namještenik, u odredu od 10. 1. 1944, komandir voda, član KPJ, umro 1977.

KASAPOVIĆ Arse STEVO, 1925, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1944, borac.

KASAPOVIĆ Arse TOMO, 1927, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1942, u odredu od 15. 10. 1943, borac, poginuo aprila 1944, Donja Dubica.

KASUMOVIĆ Kasima RIZO, 1927, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 1. 2. 1944, član SKOJ-a, borac.

KEREZOVIĆ Boška JOVO, 1926, Brvnik, Jugosloven, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, vodnik voda, član SKOJ-a.

KEREZOVIĆ Đoke LJUBOMIR, 1921, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 3. 1945, desetar.

KERTIĆ Peje MAKSO, 1929, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945.

KERTIĆ Đorda VASO, 1930, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, umro 1972.

KLADNJAK Alije MUHAMED, 1926, Bosanski Samac, Musliman, đak u odredu od 20. 9. 1943, komesar bataljona, član KPJ, umro 1973.

- KODRE Viktora BREDA, 1932, Maribor, SR Slovenija, Slovenka, đak, u odredu od 10. 12. 1943, borac, član SKOJ-a.
- KODRE Viktora JURIJE, 1930, Maribor, SR Slovenija, Slovenac, đak u odredu od 15. 10. 1943, borac, 14. 4. 1944. poginuo u Obudovcu.
- KODRE Alojza LJUBA, 1911, Tumpej, Trbovlje, SR Slovenija, Slovenka, domaćica, u odredu od 10. 12. 1943, bolničarka.
- KODRE Ivana VIKTOR, 1897, Laže, Sežana, SR Slovenija, Slovenac, radnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 15. 10. 1943, komesar čete, član KPJ, umro 1971.
- KOJIĆ Petra MARKO, 1924, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- KOJIĆ Save MIĆO, 1921, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- KOJIĆ Pavla PAVLE, 1921, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 13. 4. 1945, borac.
- KOJIĆ Đure PERO, 1926, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- KOSANIĆ Veselina MIHAJLO, 1926, Batkuša, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 5. 1945, borac.
- KOSTIĆ Luke MARKO, 1925, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 2. 1945, borac.
- KUJUNDŽIĆ Mehmeda ALIJA, 1925, Bosanski Šamac, Musliman, radnik, u odredu od 20. 3. 1944, borac, poginuo 10. avgusta 1944, Monj.
- KUJUNDŽIĆ Mehmeda HUSEIN, 1927, Bosanski Šamac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- KURBAŠIĆ Bege BEGAN, 1928, Bosanski Šamac, Musliman, radnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- KUREŠEVIĆ Sime ILIJA, 1924, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac.
- KUREŠEVIĆ Steve PERO, 1920, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, umro 1969.
- KUREŠEVIĆ Toše OSTOJA, 1924, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943, do 4. 1. 1944, borac.
- LAZAREVIĆ Pere VID, 1923, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- LUJIĆ Jevte ALEKSANDAR - ACO, 1926, Pisari, Srbin, đak u NOB od 27. VII 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo 10. 8. 1944, Monj.
- LUJIĆ Marka DUŠAN, 1908, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac, umro 1975.
- LUJIĆ Gojka MARKO, 1920, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 2. 1944, borac.
- LUJIĆ Nike MITAR, 1911, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, umro 1980.
- LUJIĆ Marka KOJO, 1924, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.
- LUKIĆ Marka MIĆO, 1921, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac.

LUKIĆ Mitra SIMO, 1909, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 27. 8. 1943, u odredu od 3. 3. 1944, intendant bataljona, član KPJ.

LUKIĆ Pere STEVO, 1922, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac.

MADŽAREVIĆ Osme HASAN, 1916, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo aprila 1944, Foča, Derventa.

MAKSIMOVIĆ Veljka DUŠAN, 1927, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

MAKSIMOVIĆ Milivoja UUBOMIR, 1926, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945, desetar.

MAKSIMOVIĆ Maksima MIROSLAV, 1919, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

MAKSIMOVIĆ Đorda PERO, 1925, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 12. 1944, borac.

MAKSIMOVIĆ *Milivoja SAVO, 1924*, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1943, borac.

MAKSIMOVIĆ Milivoja SAVO, 1907, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 9. 1943, borac, umro 1970.

MAKSIMOVIĆ Nike SAVO, 1906, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od jula 1944, borac, član KPJ, umro 1978.

MAKSIMOVIĆ Nikole SIMO, 1923, Batkuša, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo novembra 1943, Baktuša.

MANDARIĆ Nikole AVGUSTIN, 1926, Srednja Slatina, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Miče JELA, 1919, Crkvina, Srbin, domaćica, u odredu od 20. 9. 1943, poginula 1944. Crkvina.

MARKOVIĆ Koste NEDO, 1922, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 5. 1945, borac.

MARJANOVIĆ Rade CVIJAN, 1923, D. Crkvina, Srbin, radnik, u NOB od 27. 7. 1943, u odredu od maja 1944, vodnik voda.

MARJANOVIĆ Todora KOŠTA, 1921. D. Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 10. 1943, borac, umro 1982.

MARJANOVIĆ Obrada LAZAR, 1925, D. Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

MARJANOVIĆ Todora SPASOJE, 1925, D. Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MARINKOVIĆ Rade MILUTIN, 1919, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 2. 1945, borac.

MARINKOVIĆ Rade MIRKO, 1919, Crkvina Srbin, zemljoradnik, u NOB 27. juli 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo maja 1945, Romanija.

MARKOVIĆ Đorda CVJETKO, 1924, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Ignjata PETAR, 1920, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

MASLIĆ Marka LAZAR, 1925, Crkvina, Srbin, trgovачki pomoćnik, u odredu od 28. 9. 1943, borac.

- MEŠIĆ Osmana SAFET, 1930, Bosanski Samac, Musliman, đak, u odredu od 5. 3. 1944, borac.
- MIĆIĆ Jovana STEVO, 1918, Grebenice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- MIĆIĆ Jelisije TOŠO, 1924, Grebenice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 1945, borac.
- MIHAJLOVIĆ Mike CVIJETIN, 1923, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 24. 3. 1945, borac.
- MIHALJČIĆ Marka ĐORĐE, 1921, Kruškovo Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.
- MIHALJČIĆ Spasoja LAZAR, 1915, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- MIHALJČIĆ Spasoja NIKOLA, 1902, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 1. 1942, u odredu od 15. 4. 1944, pozadinski radnik.
- MIHALJČIĆ Đorđa PAVLE, 1922, Kruškovo Polje, Srbin, zemljoradnik, u NOB od marta 1942, u odredu od februara 1944, komandant bataljona, član KPJ, umro 8. juna 1969.
- MIHALJČIĆ Đorđa PERO, 1923, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 21. 2. 1945, borac.
- MIHALJČIĆ Đure SPASOJE, 1917, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu, od 25. 9. 1943, borac, umro 1975.
- MILADINOVIĆ Stanka JOVAN, 1890, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, član KPJ, poginuo jula 1944, Crkvina.
- MILANO VIC Cvijana RADIVOJE, 1925, Gornja Slatina', Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od aprila 1944, poginuo 1945, Gornja Slatina.
- MILIĆEVIĆ Marka PETAR, 1913, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 24. 9. 1943, borac.
- MILOVANOVIĆ Jove ILIJA, 1919, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo 1. 11. 1945.
- MILOVANOVIĆ Mile LUKA, 1933, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- MILOVANOVIĆ Luke MIRKO, 1912, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac
- MILJIĆ Mihaila PERO, 1924, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- MITROVIĆ Luke SVETOZAR, 1926, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1943, u odredu od 15. 1. 1944, borac.
- MLINAREVIĆ Petra JOVICA, 1922, Kruškovo Polje, Srbin, gimnazijalac, u odredu od 27. 11. 1943, borac, član SKOJ-a.
- MIRKOVIĆ Đorda JOVO, 1926, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- MITROVIĆ Boška BOZO, 1921, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od 10. 2. 1944, desetar, član SKOJ-a.
- MITROVIĆ Ljube UUBOMIR, 1929, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

- MITROVIĆ Jelisija MARKO, 1925, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 24. 9. 1943, borac, član SKOJ-a, umro 1945.
- MITROVIĆ Đoke MIĆO, 1929, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- MITROVIĆ Saila MIKA - MIĆO, 1924, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.
- MITROVIĆ Steve OSTOJA, 1924, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- MITROVIĆ Jovana SPASOJE, 1922, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 1. 1945, borac.
- MITROVIĆ Dake VESELIN, 1904, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 19. 2. 1942, u odredu od 28. 2. 1944, borac.
- MITROVIĆ Milivoja VLADO, 1926, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943, borac.
- MOJIĆ Pere MILAN, 1926, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- MOKRIĆ Laze TATOMIR, 1915, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.
- MURATOVIĆ Ibrahima SULEJMAN, 1930, Bosanski Samac, Musliman, đak, u odredu od 16. 11. 1944, borac.
- MUSTAFIĆ Hasana FETIŠ, 1916, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 2. 1944, zamjenik obavještajnog oficira brigade, član KPJ.
- NASTIĆ Naste SVETO, 1918, Modrica, Srbija, radnik u NOB od 7. 7. 1942, u odredu od 20. 4. 1944, politički komesar čete, član KPJ, umro 1978.
- NEDIĆ Boška JOVAN, 1924, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.
- NEDIĆ Jovana NIKOLA, 1926, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- NESTOROVIĆ Mitra MARKO, 1928, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- NESTOROVIĆ Mitra PERO, 1924, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 2. 1945, borac.
- NEZIROVIĆ Derviša DŽEMAL, 1929, Bosanski Samac, Musliman, šegrt, u odredu od 17. 4. 1945, borac.
- NIKOLA, Pere KOJO, 1920, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- NIKOLIĆ Jelisija MILAN, 1922, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- NIKOLIĆ Marka NEDO, 1924, Braniča, Srbin, radnik, u odredu od 6. 3. 1945, desetar.
- NIKOLIĆ Živana PETAR, 1924, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 3. 1945, borac.
- NIŠLIĆ Huseina SAFA, 1926, Bosanski Šamac, Muslimanka, radnica, u odredu od 25. 9. 1943, omladinski rukovodilac, član KPJ.
- NOVAKOVIĆ Jelisija PETAR, 1925, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 13. 8. 1943, u odredu od 25. 3. 1944, borac, umro 1954.

- OBRENOVIĆ Jove MIKA, 1918, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo februara 1945, Ozren.
- OSTOJIĆ Pere OSTOJA, 1915, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- OSTOJIĆ Cvijana PERO, 1917, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik u odredu od 8. 5. 1945, borac, umro 1968.
- PAVLOVIĆ Mile NIKOLA, 1923, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- PAVLOVIĆ Luke PAVLE, 1923, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.
- PAVLOVIĆ Živka ŽIVAN, 1924, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 5. 1945, borac, umro 1972.
- PEJIĆ Miloš ĐORĐE 1927, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.
- PERUNOVIĆ Zarija VASILije, 1917, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac, umro 1976.
- PERIĆ Pere ĐORĐE, 1917, Kozluk, Zvornik, Srbin, učitelj, u NOB od 1942, u odredu od 20. 9. 1943, borac, član KPJ, poginuo jula 1944, Crkvina.
- PETKOVIĆ Nikole CVIJAN, 1922, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- PETKOVIĆ Toše DAKO, 1918, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo 10. avgusta 1944, Monj.
- PETROVIĆ Ostoje BOŠKO, 1923, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- PETROVIĆ Slavke MARJAN, 1926, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943, borac.
- PETROVIĆ Živana STOJAN, 1924, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac, umro 1972.
- PETROVIĆ Zaharija TRIVO, 1927, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 9. 1943, borac, umro 1952.
- PISAREVIĆ Pere BRANKO, 1922, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo 1944.
- PISAREVIĆ Luke JOVAN, 1926, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od novembra 1944, borac.
- PISAREVIĆ Vida JOVAN, 1928, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, umro 1954.
- PISAREVIĆ Nike JOVO, 1924, Pisari, Srbin, trgovачki pomoćnik, u odredu od novembra 1943, borac, umro jula 1944.
- PISAREVIĆ Mile LJUBOMIR, 1926, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo aprila 1944, Trnava.
- PISAREVIĆ Pante MITAR, 1926. Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, umro 1973.
- PISAREVIĆ Nike NEDO, 1912, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 22. jula 1943, u odredu od februara 1944, komandant bataljona, član KPJ.
- PISAREVIĆ Nike TOMISLAV, 1928, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo, nepoznato vrijeme i mjesto.

PISAREVIĆ Nike VOJSLAV, 1921, Pisari, Srbin, šegrt, u odredu od 20. 9. 1943, komandir čete, član KPJ, umro 1975.

PISAREVIĆ Pante ŽIVAN, 1925, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac.

PIVAŠEVIĆ Milovana LAZAR, 1921, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1944, borac.

POPOVIĆ Mojsija BORIVOJE - BORO, 1913, Obudovac, Srbin, diplomirani pravnik, u NOB od avgusta 1941, nosilač »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od 20. 9. 1943, član KPJ, politički komesar odreda, i komande Po-savsko-trebavskog područja.

POPOVIĆ Đorda CVIJAN, 1910, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 13. 4. 1945, borac.

POPOVIĆ Joce JOCO, 1910, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od 25. 9. 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo 15. 12. 1943, Vražići, Brčko.

POPOVIĆ Cvjetka PERO, 1924, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac, poginuo novembra 1945, Bogutovo Selo.

POROBIĆ Osmana SMAJO, 1927, Bosanski Šamac, Musliman, radnik u odredu od 10. 2. 1944.

PRCIĆ Ševke FERID, 1921, Bosanski Šamac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 3. 1944, vodni delegat, član KPJ.

RADIVOJEVIĆ Đorda JOVO, 1928, Gornji Žabari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

RADULOVIĆ Đorda GRUJO, 1927, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1943, Bukvik.

REPĆIĆ Huseina ALIJA, 1913, Bosanski Šamac, Musliman, trgovачki pomoćnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od 10. 1. 1944, intendant odreda, član KPJ, umro 1982.

RISTIĆ Pere ĐORĐE, 1923, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943, borac, umro, 1969.

RISTIĆ Tanasije PERICA, 1923, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 18. 4. 1945, borac.

RISTIĆ Riste ĐORĐE, 1920, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.

SALKIĆ Ibrahima MEHMED, 1927, Bosanski Šamac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 2. 1944, borac.

SAVIĆ Pere JANKO, 1924, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac, umro 1953.

SAVIĆ Nikole KONSTANTIN, 1924, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

SAVIĆ Blagoja MIĆO, 1917, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, desetar.

SAVIĆ Stanka MIRKO, 1916, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.

SAVIĆ Rade PERO, 1926, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945.

SAVIĆ Rade SAVO, 1921, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 3. 1945, borac.

SEKULIĆ Miloša BOŽO, 1928, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

SEKULIĆ Radovana ĐORĐE, 1923, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u Odredu od 1. 4. 1945, borac, umro 1981.

SIMIĆ Miloša BOŽO, 1925, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 4. 1945, borac.

SIMIĆ Pavla CVIJETIN, 1926, Pisari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 11. 1943, borac, član SKOJ-a.

SIMENDIĆ Stanka JOVO, 1915, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 9. 1943 do 15. 12. 1943, borac.

SIMEUNOVIĆ Jačima BOŽO, 1923, Gajevi, Srbin, nاجامنی radnik, u odredu od 3. 2. 1945, borac.

SIMEUNOVIĆ Marka ČEDOMIR, 1924, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

SIMEUNOVIĆ Lazara Cvijetin, 1921, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

SIMEUNOVIĆ Jove JOVO, 1910, Gajevi, Srbin, zemljoradni, u odredu od 12. 4. 1945, borac, umro 1974.

SIMEUNOVIĆ Tanasije KOŠTA, 1920, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac, umro 1965.

SIMEUNOVIĆ Lazara LAZO, 1915, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

SIMEUNOVIĆ Obrada MILAN, 1926, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 5. 1945, borac.

SIMEUNOVIĆ Šeoke PETAR, 1919, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

SIMEUNOVIĆ Steve STEVO, 1916, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, vodnik voda.

SIMEUNOVIĆ Sime VLADIMIR, 1922, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 4. 1945, borac.

SIMIČEVIĆ Dake BORISLAV, 1914, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

SIMIČEVIĆ Jove UUBO, 1918, Obudovac, Srbin, stolar, u odredu od 12. 4. 1945. borac.

SIMIČEVIĆ Miloša ŽIVAN, 1923, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

SJENČIĆ Pere MILORAD, 1923, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.

SMAJIĆ Kasima MUSTAFA, 1927, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 10. 1943, borac.

SOFRENOVIĆ Mitra BOŽO, 1921, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

SOFRENOVIĆ Laze MILAN, 1923, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

SOFRENOVIĆ Teodora NEDELJKO, 1917, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 4. 1945, borac.

STAJIĆ Ilije JOVO, 1923, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

STAJIĆ Pere MARKO, 1895, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, umro 1970.

STANIŠIĆ Miće JOVAN, 1890, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1944, borac, umro 1953.

STANIŠIĆ Jovana RADE, 1920, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

STANIŠIĆ Ljuboja STANKO, 1920, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

STANIŠIĆ Lazara VLADIMIR, 1924, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

STANKOVIĆ Ilije CVIJETIN, 1922, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo polovinom avgusta 1944, Konjuh.

STANKOVIĆ Ilije KRSTA, 1926, Gornja Slatina, Srbin, zemljordnik, u odredu od 15. 3. 1945, borac.

STANKOVIĆ Vase MILORAD, 1913, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

STANKOVIĆ Teodora SPASOJE, 1925, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, do 4. 1. 1944, borac.

STANKOVIĆ Teodora STOJAN, 1923, Crkvina, Srbin, radnik, u odredu od 12. 4. 1945, umro 1972.

STEVANOVIĆ Krste NEDELJKO, 1915, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945, borac.

STEVANOVIĆ Krste VASKRSIJE, 1911, Obudovac, Srbin, zemljoradnik u odredu od 16. 4. 1945, borac.

STEVIĆ Mihajla OBRAD, 1983, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1. 3. 1942, u odredu od aprila 1944, politički radnik, član KPJ, umro 1972.

STEVIĆ Obrada PETAR, 1918, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 7. 1943, u odredu od 15. 2. 1944, zamjenik komandira čete, član KPJ.

STOJANČEVIĆ Jove ĐORĐE, 1923, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od 17. 2. 1944, borac.

STOJANČIĆ Đure PETAR, 1923, Kruškovo Polje, Srbin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo marta 1944, Bukvik.

STOJANOVIĆ Bože BOŠKO, 1890. Grebenice, Srbin, radnik, u odredu od 20. 11. 1943. borac, umro 1971.

STOJANOVIĆ Andrije DRAGO, 1926, Modriča, Srbin, šegrt, u NOB od 8. 9. 1943, u odredu od 15. 9. 1944, borac.

STOJANOVIĆ Krste JOVO, 1926, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

STOJANOVIĆ Nikole MARKO, 1923, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

STOJANOVIĆ Pere VASKRSIJE, 1923, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

- STOKIĆ Petra BOŽO, 1917, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 4. 4. 1945, borac.
- SULJIĆ Emina IBRAHIM, 1927, Modrica, Musliman, radnik, u odredu od 20. 10. 1043, borac, član KPJ.
- ŠAHINPAŠIĆ Fehima MIDRALEM, 1918, Bosanski Samac, Musliman, muzikant, u odredu od 10. 1. 1944, komandir čete, član KPJ, umro 1976.
- SEHIĆ Mustafe OSMAN, 1925, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 15. 1. 1945, borac.
- ŠERIĆ Ibre HASAN, 1925, Bosanski Samac, Musliman, trgovac, u odredu od 10. 2. 1944, borac, član SKOJ-a.
- ŠIKANIĆ Ilije CVIKO, 1925, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 4. 1945, borac.
- ŠIKANIĆ Ilije ILIJA, 1923, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 4. 1945, umro 1950.
- ŠIKANIĆ Jelisija ILIJA, 1928, Obudovac, Srbin, radnik u odredu, od 12. 4. 1945, borac.
- ŠIKANIĆ Sime PERO, 1911, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 19. 12. 1941, u odredu od 20. 9. 1943, zamjenik komandira čete, član KPJ.
- ŠKORIĆ Đorda RADE, 1927, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1944, borac, umro 1980.
- ŠKUUEVIĆ Jove BOGOUB, 1920, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- ŠKUUEVIĆ Miće CVJETKO, 1925, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.
- ŠKULJEVIĆ Petra JOVAN, 1928, Brvnik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 4. 1945, borac.
- ŠUOKIĆ Cvijana MILAN, 1918, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od 15. 1. 1944, intendant bataljona, član KPJ.
- TANASIĆ Đure CVIJETIN, 1922, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.
- TANASIĆ Tanasije JOVO, 1924, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- TEŠIĆ Maksima CVIJETIN, 1913, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.
- TEŠIĆ Cvijana STJEPAN, 1912, Braniča, Srbin, radnik, u odredu od 14. 3. 1944, komesar bataljona, član KPJ.
- TIHIĆ Hasana BEGAN, 1923, Bosanski Samac, Musliman, radnik u odredu od 15. 4. 1944, komandir čete, član KPJ, poginuo februara 1945, Zvornik.
- TIHIĆ Mehmeda GALIB, 1927, Bosanski Samac, Musliman, trgovacki pomoćnik, u odredu od 10. 1. 1944, borac, član KPJ, poginuo septembra 1946.
- TIHIĆ Muje PEŠAGA, 1923, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 3. 1944, borac, poginuo 10. avgusta 1944, Monj.
- TIHIĆ Salke RAMIZ, 1925, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. 1. 1944, komandir voda, umro 1975.
- TIRIĆ Saila SALIH, 1914, Bosanski Samac, Musliman, radnik u odredu od 4. 3. 1944, borci, umro 1982.

TODOROVIĆ Mitra ILIJA, 1911, Kruškovo Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

TOMAŠEVIĆ Jove JOVO, 1927, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 4. 3. 1944, borac.

TOVIRAC Spasoja ĐORĐE, 1923, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo januara 1945, Zvornik.

TOVIRAC Perice JOKA, 1924, Tišina, Srpskinja, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac.

TOVIRAC Perice JULKA, 1926, Tišina, Srpskinja, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac.

TOVIRAC Perice KOŠTA, 1921, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac.

TRIFUNOVIĆ Ignjata PERO, 1921, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 4. 4. 1945, borac.

TRIFUNOVIĆ Rade JOCO, 1927, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu, od 15. 4. 1945, borac.

TUBAKOVIĆ Jove GAVRO, 1925, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 8. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, desetar, član SKOJ-a.

TUBAKOVIĆ Gavre MILAN, 1914, Gornja Slatina, Srbin, krvnaru, u NOB, od 1. 9. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, delegat voda, član KPJ.

TUBAKOVIĆ Gavre PETAR, 1922, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 3. 1944, Borac, član SKOJ-a.

TUZLAKOVIĆ Živka LAZAR, 1922, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik u odredu od 13. 4. 1945, borac.

TUZLAKOVIĆ Joce MIHAJLO, 1925, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 13. 4. 1945, borac.

VAJIĆ Stjepana ILIJA, 1903, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac, umro 1972.

VAJZOVIĆ Mustafe ATIF, 1926, Bosanski Samac, Musliman, brico, u odredu od 1. 2. 1944, borac.

VAJZOVIĆ Sulejmmana SEAD, 1927, Bosanski Samac, Musliman, trgovac, u odredu od 1. 3. 1944, borac.

VAKIĆ Đure NIKOLA, 1924, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, zarobljen oktobra 1944, i ubijen, Derventa.

VANCAGIĆ Jelisija JELISIJE, 1921, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

VASILJEVIĆ Radovan BOSKO, 1927, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

VASILJEVIĆ Veljka GAVRILO, 1925, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 19. 4. 1945, borac.

VASILJEVIĆ Vojke PETAR, 1924, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 4. 1945, borac.

VASILJEVIĆ Veljka SIMO, 1928, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac, poginuo 12. 5. 1945.

VASILJEVIĆ Save STANKO, 1903, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 8. 1944, član KPJ, politički radnik, umro 1971.

- VASILJEVIĆ Sime VELJKO, 1903, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik u odredu od 28. 9. 1943, borac.
- VIDOVIĆ Tanasija IGNJAT, 1921, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo aprila 1945, Obudovac.
- VUČIĆEVIĆ Teodora NEDELJKO, 1924, Donja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- VUKOSAVLJEVIĆ Stanka MARIJA, 1927, Bosanski Samac, Srpskinja, domaćica, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- VUKOVIĆ Petra MILAN, 1928, Crkvina, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1943, u odredu od marta 1944, komandir podeljenja.
- VUKSANović Živana CVIJETIN, 1928, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945, borac.
- VUKSANović Alekse NOVO, 1922, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- VUKSANović Pere KOŠTA, 1897, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo 1945.
- VUKSANović Jovana RAJKO, 1925, Gornja Slatina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 13. 5. 1945, borac.
- ZAIMOVIĆ Husnije HUSAN, 1893, Bosanski Samac, Musliman, kafedžija, u NOB, od januara 1942, u odredu od marta 1944, komandant mjesta, član KPJ.
- ZAIMOVIĆ Husnija ZAIM, 1923, Bosanski Samac, Musliman, pekar, u odredu od 20. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.
- ZORANOVIĆ Blagoja JOVAN, 1924, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 18. 4. 1945, borac.
- ZORANOVIĆ Jove MARKO, 1921, Tišina, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 3. 1945, borac.
- ZORANOVIĆ Cvijana PETAR, 1927, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 13. 4. 1945, borac.
- ZORANOVIĆ Luke Živan, 1919, Obudovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 5. 1945, borac.
- ZUKIĆ Sulejmana ATIF, 1918, Bosanski Samac, Musliman, radnik, u odredu od 10. i. 1944, intendant bataljona, član KPJ, umro 1972.
- ŽIVKOVIĆ Živka BORO, 1922, Gajevi, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- ŽIVKOVIĆ Živana MARIJAN, 1924, Braniča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 3. 1945, borac.

Borci odreda sa područja opštine Brčko

- AHMETOVIĆ Fejze SUUO, 1922, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- ALIKADIĆ SEMSO, 1922, Gornji Rahić Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, u odredu od 21. 12. 1944, komandir čete, član KPJ.
- ARSENIC Doke GAVRO, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od 10. 10. 1943, borac.

- ARSENIĆ Đoke ILIJA, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 11. 1944, borac.
- ARSENIĆ Drage LUKA, 1919, Krepšić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- BAĆIĆ Marka CVIJETIN, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac, umro 1961.
- BAĆIĆ Marka ILIJA, 1922, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, vodnik voda, poginuo 1946.
- BAĆIĆ Marka MITAR, 1925, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1. 4. 1943, u odredu od 10. 10. 1943, vodnik voda, član KPJ.
- BAĆIĆ Koste NIKOLA, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, vodnik voda, član KPJ.
- BAĆIĆ Miljana VASO, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od septembra 1943, borac, član KPJ.
- BAŠIĆ Koste CVIJETIN, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od 20. 10. 1943, borac, član KPJ, poginuo aprila 1946.
- BAŠIĆ Vojke GAVRO, 1905, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od 10. 10. 1943, borac, poginuo aprila 1944 na Majevici.
- BAŠIĆ Teše MAKSIM, 1910, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 11. 1943, borac.
- BAŠIĆ Koste PAVO, 1912, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 1942, u odredu od 1943, komandant bataljona, član KPJ, poginuo septembra 1944, Gračanica.
- BEKRIĆ Muhameda RAMO, 1914, Čoseta, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac, poginuo 1945.
- BEŠIĆ Ibrahima FERID, 1924, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 24. 2. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac.
- BEŠIĆ Latifa IBRAHIM »Šipoš«, 1924, Brčko, Musliman, trgovачki pomoćnik, u NOB od 15. 11. 1943, u odredu od 15. 1. 1945, zamjenik komandira čete, član KPJ.
- BLAZEVIĆ Lazara STEVO, 1927, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 2. 1945, borac.
- BOJIĆ Nede ALEKSA, 1910, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 2. 1945, borac.
- BRKIĆ Jovana SPASOJE, 1914, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 14. 4. 1943, u odredu od 25. 10. 1943, borac, umro 1948.
- CVIJETINOVIĆ Cvijetina CVIJETIN, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1942, u odredu od 1944, borac, član KPJ.
- CVIJETINOVIĆ Krste LAZO, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1944, borac.
- CVIJETINOVIĆ Rajka MILORAD, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo 1944.
- CVIJETINOVIĆ Jovana NIKOLA, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 10. 1943, borac, poginuo 15. 4. 1944.
- CVIJETINOVIĆ Stoke PETAR, 1916, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 21. 9. 1943, intendant bataljona, član KPJ, RVI.

- ĆELOSMANOVIĆ Omara ŠEFKET, 1921, Gradačac, Musliman, službenik, u odredu od 1. 10. 1943, vodnik voda.
- ĆIRIC Jove IGNJO, 1907, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 4. 1943, u odredu od 1. 11. 1943, borac, umro 1956.
- ĆANDIĆ Muje BEĆIR »Ćando«, 1920, Brčko, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- DELIĆ Muje MUSTAFA, 1925, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u NOB, od 15. 11. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac.
- ĐUKIĆ Save NIKO, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 21. 9. 1943, borac.
- ĐURIĆ Đure ALEKSA, 1914, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 11. 1943, borac.
- ĐURIĆ Đokana ĐORĐE, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 14. 4. 1943, u odredu od formiranja, član SKOJ-a.
- ĐURIĆ Jovana GOJKO, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu* od 11. 11. 1943, borac.
- ĐURIĆ Save LAZO, 1904, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 10. 10. 1943, komandir čete, član KPJ, umro 1969.
- ĐURIĆ Gojana NIKOLA, 1907, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1943, borac, kandidat KPJ, umro 10. 10. 1952.
- ĐURIĆ Đokana PERO, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 14. 4. 1943, u odredu od 10. 10. 1943, borac.
- ĐURIĆ Save SPASOJE, 1921, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 2. 1945, borac.
- DŽANIĆ Bege SULJO, 1918, Čoseta, Brčko, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- ERIĆ Steve PETAR, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943, borac.
- GUBALJEVIĆ Sene HASAN, 1923, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 25. 7. 1943, u odredu od 7. 10. 1943, zamjenik, komandira čete, član KPJ.
- HALIDOVIĆ Muje BAJRO, 1926, Ogradenovac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- HALILOVIĆ Alije AHMET, 1912, Čoseta, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- HALILOVIĆ Alije SULJO, 1924, Čoseta, Musliman zemljordnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- HALILOVIĆ Hase HASAN, 1919, Čoseta, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- HASANBEGOVIĆ Mustafe FERID, 1925, Gornji Rahić, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od januara 1945, komesar čete, sekretar SKOJ-a u bataljonu, član KPJ.
- HERCEGOVAC Rame ISMET, 1922, Gornji Rahić, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 22. 2. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac.
- ILIĆ Jove PERO, 1921, Marković Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ILIĆ Jelisije PERO, 1922, Marković Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

IMAMOVIĆ Ahmeta IBRAHIM, »Šindo«, 1923, Brčko, Musliman, radnik, u NOB od 1943, u odredu od 1944, komesar čete, član KPJ, umro 18. 11. 1950.

JANKOVIĆ Steve MIHAJLO, 1918, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1945, borac.

JEFEMIĆ Petra JOVAN, 1906, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 1944, borac, član KPJ.

JOKANOVIĆ Cvjetina ILIJA, 1921, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 1944, borac.

JOKANOVIĆ Cvjetina RISTO, 1925, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, komandir voda, član SKOJA-a.

JOKANOVIĆ Ilije TRIVUN, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 14. 4. 1943, u odredu od 1944, borac, član SKOJ-a.

JOVANOVIĆ Sime BOŽIDAR, 1918, Krepšić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

JOVICIĆ Ilija MITAR, 1917, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 21. 9. 1943, borac, kandidat KPJ.

KAURINOVIĆ Boška ILIJA »Farkaš«, 1918, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od 20. 9. 1943, komesar bataljona, član KPJ.

KAURINOVIĆ Petra ILIJA, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 11. 1944, borac.

KAURINOVIĆ Cvjetina MIHAJLO, 1925, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, borac, član SKOJ-a, umro 10. 8. 1947.

KAURINOVIĆ Pere MOJSIJA, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo 20. 6. 1944.

KAURINOVIĆ Boška PETAR, 1909, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u Odredu od novembra 1943, komesar odreda, član KPJ, poginuo 29. 3. 1945, Srebrenik.

KAURINOVIĆ Đokana PETAR, 1906, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, komesar čete, član KPJ, umro.

KAURINOVIĆ Boška SAVO, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, pomoćnik komesara bataljona, član KPJ.

KAURINOVIĆ Pere TRIVO, 1911, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, zamjenik komandanta bataljona, član KPJ, poginuo 27. 12. 1943.

KEREZOVIĆ Nike CVJETIN, 1919, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo 15. 4. 1944.

KEREZOVIĆ Damjana JOVAN, 1917, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, komesar čete, član KPJ, poginuo 1944.

KEREZOVIĆ Marka RAJKO, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

KLEBIĆ Ibrahima FEHIM, 1922, Brčko, Musliman, đak trgovачke akademije, u NOB, od 27. 7. 1941, u odredu od 1944, obavještajni oficir bataljona, član KPJ.

- KOJIĆ Vase MARKO, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 20. 4. 1943, u odredu od 20. 10. 1943, vodnik voda.
- KOMBIĆ Saliha MINA, 1925, Gornji Rahić, Muslimanka, domaćica, u odredu od 15. 11. 1944, bolničarka.
- KRAINOVIC Jove CVIJETIN, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 28. 9. 1943, borac.
- KURTAGIĆ Bege HUSEIN, 1926, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 24. 2. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac.
- LEJIĆ Alekse STOJAN, 1926, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 1. 6. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.
- LEVIĆ Halila IBRO, 1931, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 2. 1945, borac.
- LEVIĆ Rame ISMET, 1927, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, u Odredu od 15. 1. 1945, borac.
- LEVIĆ Age SALIH, 1927, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac, umro 1951.
- LUKIĆ Nede DANKO, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 11. 1943, borac.
- LUKIĆ Save NIKO, 1925, Tolisa - Modriča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 12. 1944, borac, član SKOJ-a.
- LUKIĆ Nede STEVO, 1922, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, zamjenik komandira čete, član KPJ, RVI.
- MAJDANČEVIĆ Nede CVIJETIN, 1927, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 11. 1944, borac, RVI.
- MAKSIMOVIĆ Jovana MAKSO, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, komandir minobacačkog odjeljenja.
- MAKSIMOVIĆ Maksima MAKSO, 1922, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 10. 1943, borac.
- MAKSIMOVIĆ Vladimira MITAR, 1926, Krepšić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 11. 4. 1945. borac.
- MAŠIĆ Sadika HAMDIJA, 1924, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- MEŠIĆ Mustafe IBRAHIM, 1915, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac, umro 1945.
- MIHAJOVIĆ Vojke CVIJETIN, 1919, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 4. 1943, u odredu od 10. 10. 1943, borac, poginuo februara 1944.
- MIHAJOVIĆ Milana PAJO, 1927, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1943, u odredu od 20. 10. 1944, borac, član SKOJ-a, umro 1947.
- MIKIĆ Cvijetina MARKO, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- MILIĆ Tome MILOVAN, 1925, Lončari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- MILICEVIĆ Paje MILAN, 1926, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 2. 1945, borac.
- MILICEVIĆ Paje PAJO, 1900, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 2. 1945, borac.

MILIČEVIĆ Milica SIMO, 1928, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 2. 1945.

MIROSAVLJEVIĆ Spasoja SPASOJE, 1925, Čović Polje, Orašje, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944, u odredu od aprila 1945, borac, RVI.

MIŠIĆ Petra MITAR, 1914, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac, umro 1972.

MITROVIĆ ĐOKO, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 25. 4. 1943, u odredu od 20. 9. 1943,-borac.

MITROVIĆ Krste ĐOKO, 1919, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od 15. 10. 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo 25. 12. 1944.

MITROVIĆ Krste ILIJA, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1943, u odredu od 1944, borac, član SKOJ-a.

MRKONJIĆ Jovana SPASOJE, 1907, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 2. 1944, borac, umro 1944.

MUJDANOVIĆ Salke SALIH, 1924, Brčko, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac, član SKOJ-a.

MUJKANOVIĆ Mehage OSMAN, 1924, Bioča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac.

MULAHALILOVIĆ Halusije AHMET, 1918, Gornji Rahić, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.

MUSLIĆ Himze ALIJA, 1919, Brnjik, Lopare, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1942, u odredu od 1944, zamjenik komandanta odreda, član KPJ.

NIKOLIĆ Tode NIKICA, 1916, Bosanska Bijela, Srbin, student prava, u NOB od 20. 5. 1943, u odredu od decembra 1943, borac, kandidat KPJ.

NOVAKOVIĆ Koste DUŠAN, 1907, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 21. 9. 1943, intendant bataljona, poginuo 1960.

OSTOJIĆ Stojana MITAR, 1920, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 10. 8. 1943, u odredu do 20. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1944.

PAJIĆ Ilije ĐOKO, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 4. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, zamjenik komandanta bataljona, član KPJ, RVI.

PAJIĆ Mitra ILIJA, 1916, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.

PAJIĆ Paje MILOŠ, 1916, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 11. 11. 1943, borac, poginuo septembra 1944.

PAJIĆ Paje SIMO, 1907, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 11. 1943, borac, poginuo septembra 1944.

PAJKANOVIĆ Đure DRAGO, 1923, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 2. 1945, borac.

PAJKOVIĆ Đure MITAR, 1919, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 2. 1945, borac.

PANTELJ Boška ILIJA, 1925, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, član KPJ.

PANTELJ Marka SAVO, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

PEJIĆ Koje BLAGOJE, 1911, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1943, zamjenik komandira čete, član KPJ.

- PEJIĆ Marka JOVO, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1943, u odredu od 25. 10. 1943.
- PEJIĆ Jovana PANTELIJA, 1922, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 25. 7. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.
- PEJKANOVIĆ SAVO, 1907, Rašljani - Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 12. 1944, borac.
- PEKIĆ Jusufa ALIJA, 1925, Čoseta, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, desetar.
- PEKIĆ Muharema OSMAN, 1912, Čoseta, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- PEKIĆ Rame SALIH, 1920, Čoseta, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, ekonom čete, umro 1962.
- PERIĆ Petka VASO, 1925, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1943, u odredu od 20. 10. 1943, borac, poginuo aprila 1944.
- PETROVIĆ Petra CVIJETIN, 1918, Gajevi - Brčko, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- POBRIĆ Dege FEJZO, 1927, Humci - Lopare, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1944, borac.
- POPOVIĆ Đorda RISTO, 1928, Krpešić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od 1945, borac.
- POZDEROVIĆ Dege BAJRO, 1927, Gornji Rahić, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 12. 1944, borac.
- PURIĆ Save JANKO, 1918, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 2. 8. 1943, u odredu od 15. 10. 1943, zamjenik komandira čete, kandidat KPJ, poginuo 10. 11. 1943.
- RAMIĆ Uzeira KADRO, 1925, Gradačac, Musliman, trgovачki pomoćnik, u NOB od 1. 6. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, komesar bataljona, član KPJ, RVI.
- RAMIĆ Nikole SELENA, 1927, Dobanovići, Zemun, Srpskinja, dak, u NOB od 1942, u odredu od 20. 9. 1943, referent saniteta bataljona i sekretar SKOJ-a u odredu, član KPJ.
- RIBIĆ Alije HALIL, 1916, Vražići - Lopare, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 2. 12. 1944, borac.
- RISTIĆ Pante CVIJETIN, 1907, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- RISTIĆ Sime DUŠAN, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 4. 1943, u odredu od 15. 10. 1943, borac, poginuo septembra 1944.
- RISTIĆ Jo.ve SPASOJE, 1912, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 4. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- ROSIĆ Sime VASO, 1922, Markovići Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- SAVIĆ Nike GAVRO, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 14. 4. 1943, u odredu od 10. 11. 1943, borac, član SKOJ-a poginuo aprila 1944.
- SAVIĆ Nike NIKOLA, 1922, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 4. 1943, u odredu od 20. 10. 1943, borac, kandidat KPJ.
- SAVIĆ Petra PERO, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 11. 1944, borac.

SAVIĆ Pere VOJKO, 1913, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 21. 9. 1943, obavještajni oficir, kandidat KPJ.

SEKULIĆ Jove STOKO, 1926, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 8. 1943, u odredu od 25. 10. 1943, borac, član SKOJ-a, zarobljen oktobra 1944, Gračanica.

SIMEUNOVIĆ Maksima RADO, 1918, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od 1944, borac.

SIMIĆ Bože BRANKO, 1923, Marković Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

SOFRENOVIĆ Luke SIMO, 1920, Krepšić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

STANISIĆ Pere PETAR, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 14. 4. 1943, u odredu od 1944, borac RVI.

STANISIĆ Laze SAVO, 1910, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1943, borac, poginuo 20. 11. 1945.

STANKOVIĆ Maksima STANKO, 1912, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 10. 1943, borac.

STOJANOVIĆ Steve DUŠAN, 1922, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 4. 1943, u odredu od 25. 10. 1943, borac, RVI.

STOJANOVIĆ Steve MIKA, 1925, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1944, borac.

STOJANOVIĆ Steve RISTO, 1912, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1943, borac.

SUŠIĆ Huseina AHMET, 1924, Vučkovi - Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od 1944, ekonom čete, RVI.

ŠARKANOVIĆ Koste GOJKO, 1910, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 28. 6. 1943, u odredu od 21. 9. 1943, borac, član KPJ.

ŠEĆERBEGOVIĆ Murata SULJO, 1922, Gornji Rahić, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 12. 8. 1943, u odredu od 15. 11. 1944, komandir čete, član KPJ.

ŠIŠIĆ Rašida IBRO, 1920, Gornji Rahić, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 12. 1944, borac.

TANACKOVIĆ Nikole GOJAN, 1917, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB, od 27. 7. 1943, u odredu od 20. 10. 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo 1945,

TANACKOVIĆ Đoke TODOR, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 3. 1943, u odredu od 21. 9. 1943, borac.

TERZIĆ Alije JUSUF, 1918, Brčko, Musliman, konobar, u NOB od 1943, u odredu od 1944, zamjenik komandira čete.

TIRIĆ Muniba REDŽO, 1915, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac.

TRUMIĆ Mehmeda REDŽO, 1926, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 24. 2. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac.

TURSUNOVIĆ Salih LATIF, 1927, Maoča, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, u odredu od 15. 1. 1945, borac, poginuo februara 1945, Porebrice.

- VASIĆ Stoke CVIJETIN, 1915, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od 20. 9. 1943, komandant odreda, član KPJ, poginuo 20. 4. 1946.
- VASILJEVIĆ Sime RISTO, 1908, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 12. 4. 1943, u odredu od 20. 11. 1943, intendant bataljona, umro 1977.
- VASILJEVIĆ Paisije SPASO, 1907, Bosanska Bijela, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1943, u odredu od 18. 2. 1945, borac.
- VESELINOVIĆ Ilije NESKO, 1927, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- VESELINOVIĆ Neška VESELIN, 1912, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 8. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, RVI.
- VIDOVIĆ Miloša ĐOKO, 1922, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- VUJIĆ Petra JOCO, 1923, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1943, u odredu od 20. 10. 1943, borac, poginuo maja 1944.
- VUJIĆ Sime RAJKO, 1912, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 11. 1943, borac, poginuo novembra 1943.
- VUJIĆ Todora SAVO, 1909, Bukvik, Srbin, zemljoradnik u odredu od 15. 11. 1943, borac.
- VUJIĆ Todora VASO, 1924, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- VUJIČIĆ Vujice JOVAN, 1919, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 21. 9. 1943, borac, poginuo oktobra 1943.
- ZARIĆ Janka PAVLE, 1917, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od 1944, obaveštajni oficir odreda i referent partijske tehnika odreda, član KPJ.
- /Akk IVua PERO, 1907, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 2. 1944, borac, umro 15. 3. 1944.
- ZARIĆ Gojka TRIVUN, 1913, Bukvik, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1943, u odredu od 21. 9. 1943, pomoćnik komandira čete, član KPJ, umro 1944.

Borci odreda sa područja opštine Doboј

- ANTIĆ Aleksije JOVO, 1912, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra do kraja decembra 1943. godine, borac, umro u Osječanima.
- ANTIĆ Steve SVETOZAR, 1922, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra do kraja decembra 1943, borac, umro 1950. godine.
- ARSENIĆ Vasilija CVJETKO, 1921, Bušletić, Srbin zemljoradnik, u NOB od 23. avgusta 1941, u odredu od septembra 1943, komesar čete, član SKOJ-a.
- BLAGOJEVIĆ Mihajla BOZO, 1913, Bušletić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, vodnik voda, umro 1980.
- BLAGOJEVIĆ Zaharije JOVO, 1922, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 12. avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, desetar, član SKOJ-a.
- BLAGOJEVIĆ Save NEDO, 1913, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, zamjenik komandanta bataljona.

BLAGOJEVIĆ Save RADOJICA, 1923, Osječani, Srbin, stolarski radnik, u NOB od 15. jula 1943, u odredu od septembra 1943, delegat voda, član SKOJ-a.

BLAGOJEVIĆ Save RAJKO, 1925, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. jula 1943, u odredu od septembra 1943, borac, član SKOJ-a.

BLAGOJEVIĆ Bože RUŽICA, 1917, Bušletić, Srpskinja, domaćica, u NOB od 16. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, bolničarka.

BLEŠIĆ Riste MILORAD, 1926, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo 26. 12. 1943. u Kožuhama.

BOŽIĆ Zivka BOŽO, 1924, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta do kraja decembra 1943. god. i od 8. 4. 1945. borac.

CVIJANOVICI Ostoje VOJIN, 1923, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra do kraja decembra 1943, borac.

ĆAKAREVIĆ Jove ĐOKAN, 1908, Bušletić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 23. avgusta 1941, u odredu od septembra 1943, komesar čete, kandidat za člana KPJ, umro 1978.

ĆAKAREVIĆ Nede MILAN, 1926, Bušletić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac.

ĆAKAREVIĆ Cvijana NIKOLA, 1927, Bušletić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. avgusta 1943, komesar čete, RVI.

DANILOVIĆ Jevte BORO, 1927, Glogovica, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 7. februara 1942, u odredu od septembra 1943, borac.

DANILOVIĆ Stojana MIRKO, 1928, Glogovica, Srbin, zemljoradnik u NOB od avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo jula 1944. god. na Crnom Vrhу - Tešanj.

DEJANOVIĆ Sime B0GOLJUB - BOBAN, 1929, Podnovlje, Srbin, đak, u odredu od januara 1944, borac, ranjen u martu 1944, umro u aprilu 1944. u bolnici u Derventi.

DEJANOVIĆ Dimše ZDRAVKO, 1924, Podnovlje, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, komandir čete.

DELIĆ Nenada BOGDAN, 1922, Majevac, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1. septembra 1943, u odredu od novembra 1943, borac, RVI.

DŽIGUMOVIĆ Cvijana PETAR, 1921, Bušletić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, zamjenik komandanta odreda, komandir čete, poginuo 8. marta 1945. u Majevcu.

ĐORDIĆ Mike BRANKO, 1927, Božinci Donji, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac.

ĐORDIĆ Alekse SRETO, 1924, Glogovica, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac, umro 1961.

JAĆIMOVIĆ Vladimira NEDO, 1920, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra do kraja decembra 1943. i od 29. 4. 1945. u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

JOVIĆ Simeuna OBRAD, 1917, Osječani, Srbin, zemljoradnik u NOB od 15. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo 3. oktobra 1943. god. u Lohinji - Gračanica.

LUKIĆ Jovice BOŽO, 1926, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

LUKIĆ Blagoja NEDO, Civčije Osječanske, Srbin, zemljoradnik u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

MALEŠEVIĆ Bogdana LJEPOSAVA, 1925, Božinci Donji, Srpkinja, domaćica, u NOB od 15. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, bolničarka, umrla 1952.

MALIČIĆ Živke NOVAK, 1926, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra do konca decembra 1943, borac, umro 1979.

MALIČIĆ Sime SIMEUN, 1918, Osječani - Dobojski, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

MILIĆEVIĆ Milanka BOZO, 1923, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, komesar bataljona, kandidat za člana KPJ, umro 1947.

MILIĆEVIĆ Jovana DUŠAN, 1927, Osječani - Dobojski, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

MILIĆEVIĆ Dimitrija NEDO, 1914, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. avgusta do kraja decembra 1943, borac, umro 1974.

MILIĆEVIĆ Dimitrija STIJEPO, 1913, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta do kraja decembra 1943. god, i od 10. 3. do 15. 5. 1945, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac, umro 1968.

MITROVIĆ Dokana MARKO - FOČA, 1912, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra do kraja decembra 1943, i od 10. 3. do 15. 5. 1945. god. u odredu od septembra do kraja decembra 1943, vodnik voda, umro 1974.

NARIĆ Nikole ALEKSA, 1925, Glogovica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. novembra 1943, borac, poginuo u julu 1944, u Stupinama - Plevlja.

NARIĆ Filipa DUŠAN, 1925, Glogovica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. novembra 1943, borac.

NARIĆ Stanka DUŠAN, 1928. godine, Glogovica - Dobojski, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. novembra 1943, borac.

NENADIĆ Živka NEDO, 1928, Podnovlje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac.

NIKOLIĆ Ignjata MILAN, 1904, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. avgusta 1943. u odredu od septembra 1943, borac, umro 1973.

NIKOLIĆ Konstantina NIKOLA, 1921, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, vodnik voda, član SKOJA, umro 1946.

NIKOLIĆ Konstantina ZDRAVKO, 1923, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. avgusta do kraja decembra 1943. u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

OKOLIĆ Vida MARA, 1927, Božinci Donji - Dobojski, Srpkinja, domaćica, u odredu od februara 1944, borac.

PEJIĆIĆ Save MILOŠ, 1915, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 23. avgusta 1941, u odredu od septembra 1943, borac, umro 1979.

PEJIĆIĆ Ilije NEDEUKO, 1922, Osječani - Dobojski, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta do kraja decembra 1943. i od 3. 4. do 15. 5. 1945, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

PETROVIĆ Milanka DAMLJAN, 1923, Osječani, Srbin, radnik, u NOB od 23. avgusta 1941, u odredu od septembra 1943, intendant bataljona, RVI.

PETROVIĆ Jovana ĐORDO, 1920, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 23. avgusta 1941, u odredu od septembra 1943, intendant odreda, komandir čete, kandidat za člana KPJ, RVI.

PETROVIĆ Simeuna NEDO, 1921, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta do kraja decembra 1943, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

PETROVIĆ Jovana RADOVAN, 1915, Osječani, Srbin, radnik, u NOB od 15. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, komandir čete.

PETROVIĆ Marjana SPASOJE, 1908, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac, umro 1978.

POPOVIĆ Vase BRANKO, Crni, 1925, Trnjani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. avgusta do kraja decembra 1943, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac, umro 1972.

POPOVIĆ Petra ZDRAVKO, 1924, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta do kraja decembra 1943, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

RADIĆ Teodora NEDELJKO, 1920, Osječani, Srbin, zemljoradnik u NOB od 15. avgusta do kraja decembra 1943. god. i od 5. 5. do 15. 5. 1945, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

SIMIĆ Živka BOŽO, 1920, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac.

SIMIĆ Petra SAVO - ADŽIJA, 1912, Osječani - Doboј, Srbin, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, komandant bataljona, poginuo u maju 1945. godine u Kožuhama - Doboј.

SIVČEVIĆ Teodora PERO, 1923, Bušletić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo 1944, kod Plužina - Crna Gora.

STOJANOVIĆ Stanka STOJAN - Lujo, 1920, Osječani, Srbin, najamni radnik, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac, umro 1980.

TEOFILOVIĆ Dušana SAVO, 1921, Ritešić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. jula 1943, u odredu od novembra 1943, borac.

TODIĆ Jove VELIMIR - Kepalica, 1927, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. avgusta do kraja decembra 1943, god, i od 10. 2. do 15. 5. 1945, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

TOMANIĆ Lazara SVETOZAR, 1924, Kožuhe, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra do kraja decembra 1943, i od 12. 3. do 15. 5. 1945, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac.

VASIĆ Teodora JOVICA, 1923, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, desetar.

VASILJEVIĆ Trive RANKO, 1918, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 12. jula 1943, u odredu od septembra 1943, desetar, RVI.

VUKMIROVIĆ Jakova MILENKO, 1925, Glogovica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. novembra 1943, borac.

ŽIVANOVİĆ Vase DUŠAN, 1923, Osječani, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. jula do kraja decembra 1943. i od 10. 3. do 15. 5. 1945, u odredu od septembra do kraja decembra 1943, borac, član SKOJ-a.

Borci odreda sa područja opštine Modrica

ALAGIĆ Mustafe AGAN, 1913, Modrica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo decembra 1944, Tuzla.

ALAGIĆ Mustafe MEHMED, 1926, Modrica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, delegat voda, član KPJ.

ALAKOVIĆ Pere MILE, 1924, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do decembra 1944, borac, napustio odred.

ALAKOVIĆ Obrada PETAR, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1944. u Miloševcu.

ALATOVIĆ Halida KASIM, 1926, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.

ALIĆ Age AHMET, 1916, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, zarobljen kod Živinica i streljan u logoru 1945.

ALIĆ Mehe EDHEM, 1911, Modriča, Musliman, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, u odredu od februara 1944, intendant bataljona, član KPJ, umro 1972.

ALIĆ Alije HAMID, 1907, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1943, borac.

ALIĆ Mehe MEHO, 1922, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1943, zarobljen koncem 1943, umro 1945.

ALIĆ Alije MUSTAFA, 1924, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od maja 1944, borac.

ALIĆ Ibrahima RAGIB, 1922, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo juna 1944, Čajniče.

ALIĆ Mehe SALIH, 1922, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 11. 11. 1943, vodnik voda, umro 1962.

ALJIĆ Paše MEHO, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac.

ANDRIĆ Marka JAKOV, 1925, Garevac, Hrvat, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od novembra 1943, borac, član KPJ, poginuo 1944. godine.

ANDRIĆ Marka MATO, 1928, Garevac, Hrvat, đak, u NOB od septembra 1943, u odredu od aprila 1944, borac, član KPJ.

AVDIĆ Ibrahima HASIB, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, vodnik voda, član SKOJ-a.

AVDIĆ Ibrahima NAZIF, 1918, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, član SKOJ-a, u odredu od februara 1944, komandir čete.

BABIĆ Koste ĐURO, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. do 17. 12. 1943, borac.

BAJRIĆ Hasana MEHMED, 1917, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo 1943, Tarevci.

BAJUNOVIĆ Jove SPASOJE, 1924, Skugrić, Srbin, radnik, u odredu od 14. 9. do 25. 12. 1943, borac, umro 1953.

BEĆIRBASIĆ Hamid EHLIMANA, 1930, Modriča, Muslimanka, đak u odredu od septembra 1943, bolničarka, poginula decembra 1943, Kladanj.

BEĆIRBASIĆ Age EMIN, 1919, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, uhvaćen i streljan u Doboju novembra 1943.

BEĆIRBAŠIĆ Mehmeda ŠALIM, 1922, Modrica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, vodnik voda.

BEGANOVIĆ Sulje DERVA, 1929, Tarevci, Muslimanka, dak, u odredu od februara 1944, bolničarka, član SKOJ-a.

BEGANOVIĆ Mehmeda MEDO, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandir čete, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.

BEGANOVIĆ Sulje SULEJMAN, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, borac, intendant bataljona, član KPJ.

BEGANOVIĆ Ahmeta SEVKO, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, vodnik voda, član SKOJ-a, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.

BELIĆ Ive MATO, 1917, Garevac, Hrvat, radnik, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od septembra 1943, zamjenik komandanta odreda, član KPJ, umro 1982.

BERBIĆ Ahmeta EDHEM, 1918, Tarevci, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo krajem 1944, Zenica.

BERBIĆ Ahmeta FAJKO, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Rešetnica, Goražde.

BERBIĆ Ahmeta MEHMED, 1913, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, borac, član KPJ.

BERBIĆ Meha MUSTAFA, 1919, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.

BERBIĆ Mehe REŠID, 1916, Tarevci, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo maja 1945, u Odžaku.

BERBIĆ Hasana SAFET, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.

BEŠIĆ Himze HASAN, 1918, Modrički Lug, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

BIJELIĆ Ahmeta DŽEMAL, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1944, borac, poginuo 26. 3. 1945, Srnice.

BLAGOJEVIĆ Pere ĐORĐE, 1925, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 3. 1945, borac.

BLAGOJEVIĆ Spasoje JOVAN, 1919, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. 12. 1943, borac.

BLAGOJEVIĆ Ovijana MILAN, 1927, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1943, Zvijezda.

BOGDANOVIĆ Jove BOGDAN, 1903, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1944, borac, poginuo 1946.

BOGDANOVIĆ Jove JOVAN, 1925, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, umro 1972.

BRAJIĆ Hase ALIJA, 1913, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac.

BRADAŠEVIĆ Jove JOVO, 1906, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, obavještajni oficir bataljona.

BRADAŠEVIĆ Vida PETAR, 1920, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 19. 9. do decembra 1943, borac.

- BRADAŠEVIĆ Ilije NOVAK, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. 12. 1942, borac.
- BRADAŠEVIĆ Petra RADE, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.
- BRADAŠEVIĆ Koste VLADIMIR, 1912, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, komandant bataljona, član KPJ.
- BUNGUR Muje ATIF, 1910, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, vodnik voda.
- BUNGUR Mehmeda HUSO, 1924, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandir čete.
- BUNGUR Čamila PAŠAGA, 1914, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac.
- BUNGUR Bege ŠALIM, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.
- BUNOZA Ilije IVAN, 1924, Modriča, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac, poginuo maja 1944, Hum, Foča.
- ČAKAR Demira MEHMED, 1914, Modriča, Rom, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo oktobra 1944, Paprača.
- ČAKAR Demira SMAIL, 1919, Modriča, Rom, harmonikaš, u odredu od marta 1945, borac.
- ČARIĆ Sulje HAMDO, 1927, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Foča.
- ČARIĆ Sulje SMAIL, 1919, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 19. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.
- ČEREMAGIĆ Salka ĆERIMA, 1925, Modriča, Muslimanka, domaćica, u odredu od 14. 9. 1943, bolničarka, poginula decembra 1943, Konjuh.
- ČIČIĆ Dimitrija PETAR, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. 12. 1943, borac.
- DAJIĆ Salih MUJO, 1926, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.
- DAJIĆ Muje ZUMRA, 1929, Modriča, Muslimanka, domaćica, u odredu od 14. 9. 1943, borac.
- DAKANOVIĆ Simeuna MILENKO, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 21. 5. 1944, Gradačac.
- DAVIDOVIĆ Davida BOŠKO, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, vodnik delegat, član KPJ, umro 1949, kao sekretar Sreskog komiteta KPJ u Laparama.
- DAVIDOVIĆ Jove ILIJA, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, vodnik voda, član KPJ.
- DAVIDOVIĆ Ilije RISTO, 1914, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.
- DEDIĆ Alije HAZIM, 1922, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo januara 1944, Ilinčica, Tuzla.
- DELIĆ Redže MEJASA, 1930, Modriča, Muslimanka, đak, u odredu od 14. 9. 1943, bolničarka, poginula aprila 1944, Tuzla.

DEVIĆ VID, Novi Grad, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u odredu od septembra 1943, komesar bataljona, član KPJ.

DJEDOVIĆ Huse MEHMED, 1919, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 14. 9. 1943, u odredu od aprila 1944, borac.

DOMAZET Abrama IVO, 1914, Dobrinja, Hrvat, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandant bataljona, član KPJ.

DOMAZET Marka PEJO, 1905, D. Riječani, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, komesar čete, član KPJ, umro 1970.

DOMAZET Zarija STIPO, 1927, Modriča, Hrvat, mlinar, u odredu od 14. 9. 1943, borac, umro 1956.

DRINIĆ Jove CVIJETA, 1925, Miloševac, Srpkinja, domaćica, u odredu od 16. 9. 1943, bolničarka, poginula u jesen 1944, Miloševac.

DRINIĆ Pere JOVO, 1924, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.

DRINIĆ Jove MILAN, 1923, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 15. 7. 1943, u odredu od aprila 1944, vodnik voda, član KPJ.

DRINIĆ Jove MITAR, 1909, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.

DRINIĆ Mike SAVO, 1920, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 9. 9. 1944, Teočak.

DRINIĆ Steva SAVO, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo na Drinjači januara 1945.

DRINIĆ Vase TRIVO, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. decembra 1943, borac, umro 1979.

DUBRAVAC Nike MARKO, 1922, Garevac, Hrvat, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od novembra 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo septembra 1944, Gračanica.

DUGIĆ Toše NIKO, 1925, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 19. 9. 1943, do aprila 1944. Kao ranjen ostao kod kuće, borac.

DUGIĆ Imze SULJO, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.

DUJIĆ Filipa JOVO, 1908, Botajica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.

DUJIĆ Đorđa MIKA, 1915, Modriča, Srbin, dak, u NOB od proljeća 1943, u odredu od septembra 1943, omladinski rukovodilac odreda, član KPJ, poginuo avgusta 1944, G. Slatina.

DUJIĆ Aleksa MILAN, 1920, Botajica, Srbin, zemljorandik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo decembra 1943, Osječani.

DUŠINOVICI Mehmeda FADIL, 1924, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo novembra 1943, Srnice.

ĐOKANOVIĆ Mile PETAR, 1910, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. septembra 1943, borac.

ĐOKIĆ Todora ĐOKAN, 1911, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 10 1943, zamjenik komandira čete, član KPJ, poginuo 10. 2, 1945, Lisina, Zvornik.

DŽAFEROVIĆ Mustafe DŽAFER, 1924, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, nestao 1943.

- EFENDIĆ Avdrahima ASIM, 1925, Modrica, Musliman, zemljoradnik, u NBO od 10. 12. 1943, u odredu od 20. 2. 1944, borac, član SKOJ-a.
- FERHATOVIĆ Osmana SMAIL, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1943, Garevac.
- GUBALJEVIĆ Huseina ASIM, 1921, Gradačac, Musliman, đak, u odredu od 15. 11. 1943, borac.
- GUNJEVIĆ Milana MARA, 1924, Miloševac, Srpskinja, domaćica, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac, umrla.
- HADZIDEDIĆ Ahmeta AVDO, 1924, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 10. 11. 1943, vodnik voda, član KPJ.
- HADZIDEDIĆ Osme NAZIF, 1921, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 2. 1944, borac, poginuo juna 1944, Čelebić, Foča.
- HADŽIĆ Mehmedalije MEHO, 1923, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo oktobra 1944, Jabuka, Goražde.
- HADŽIHASANOVIĆ Ibrahima HAJRO, 1923, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac.
- HADŽIHASKIĆ Bajre ĆAZIM, 1922, Modrica, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1945, Đurđevik, Živinice.
- HADŽIHASKIĆ Bajre HAZIM, 1920, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- HADŽIHASKIĆ Huse MEHMED, 1926, Modriča, Musliman, đak, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.
- HAMZIĆ rod. NOVALIJA Ibrahima SEMSA, 1927, Tarevci, Muslimanka, domaćica, u odredu od jeseni 1943, bolničarka, RVI.
- HASANBAŠIĆ Omera NADŽIB, 1922, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandir voda, član SKOJ-a.
- HASANIĆ Hasana ESAD, 1918, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac.
- HASANIĆ Ibrahima JUSUF, 1927, Modriča, Musliman, đak, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo jula 1944, Tešanj.
- HASIČEVIĆ Hakije OMER, 1922, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.
- HERDIĆ Sabita, FAHRO, 1930, Modriča, Musliman, đak, u odredu od marta 1944, poginuo februara 1945, Ražljevi.
- HODALJ Mate ĐURO, Modriča, Hrvat, opančar, u NBO od 8. 9. 1943, u odredu od februara 1944, borac, član KPJ.
- HODALJ rod. LJUBAS EVA, 1910, Modriča, Hrvatica, domaćica, u odredu od avgusta 1944, bolničarka.
- HURTIĆ Salke FATIMA, 1924, Modriča, Muslimanka, domaćica, u odredu od 14. 9. 1943, referent saniteta, umrla 1975.
- HURTIĆ Huzeira NURIJA, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944.
- HUSIĆ Mije MUSTAFA, 1917, Tarevci, Musliman, u NBO od 1943, u odredu od februara 1944, desetar u NBO od 1943.
- HUSIĆ Atifa ŠALIM, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac.

HUSIĆ Atifa SMAIL, 1924, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od oktobra 1943, delegat voda, član SKOJ-a, poginuo novembra 1944. na Sjemeću, Rogatica.

HUSKIĆ Bećira DERVA, 1925, Modriča, Muslimanka, domaćica, u odredu od septembra 1943, borac i član SKOJ-a, poginula februara 1945, Kozluk.

HUSKIĆ Bećira MUJO, 1923, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, član SKOJ-a, umro 1978.

HUSKIĆ Bećira SAFIJA, 1926, Modriča, Muslimanka, Domaćica, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginula maja 1945, Odžak.

ILINČIĆ Gojka JELENA, 1928, Miloševac, Srpskinja, domaćica, u odredu od 16. 9. 1943, bolničarka.

ILINČIĆ Pere LUKA, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 31. 8. 1944, Paprača.

ILOVAC Petra OSTOJA, 1914, Miševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 10. 8. 1944, Monj.

ISIĆ Akifa ADEM, 1925, Tarevci, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo koncem 1944.

ISIĆ Mehe GANO, 1920, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

ISIĆ Huse MESUD, 1926, Tarevci, Musliman, u odredu od 14. 9. 1943, komandir čete, umro 1961.

ISIĆ Agana SAKIB, 1921, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.

JANKOVIĆ Ostoja CVIJAN, 1926, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.

JANKOVIĆ Jovana NEDELJKA, 1926, Vranjak, Srpskinja, zemljoradnik, u odredu od 9. 10. 1943, do 10. 1. 1944, borac.

JANKOVIĆ Ljube SLOBODAN, 1914, Modriča, Srbin, električar, u NOB od aprila 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od 14. 9. 1943, komesar odreda, član KPJ, umro 1967.

JERINIĆ Đorda BRANKO, 1918, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. 12. 1943, borac.

JERINIĆ Pere MLADEN, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, poginuo na Srvicama.

JERINIĆ Marka PETAR, 1923, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo novembra 1944, Šepak, Zvornik.

JERINIĆ Todora PERO, 1903, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.

JERINIĆ Đorda RAJKO, 1921, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, vodni delegat.

JOVANOVIĆ Gojka PERO, 1916, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, komesar čete, član KPJ, umro 1979.

JOVANOVIĆ Dujka SAVO, 1920, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 10. 8. 1944, Monj.

JOVANOVIĆ Milana STANA, 1923, Miloševac, Srpskinja, domaćica, u odredu od 16. 9. 1943, bataljonska bolničarka.

- JOVANOVIĆ Jelisije JOVO, 1923, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, napustio odred.
- JOVIČEVIĆ Jovana JOVICA, 1924, Skugrić Gornji, Srbin, đak, u NOB od ljeta 1943, u odredu od 14. 9. 1943, omladinski rukovodilac, član KPJ.
- JOVIČEVIĆ Gavra LUKA, 1917, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.
- JURILJ Pere PETKO, 1925, Garevac, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, borac, član KPJ, umro.
- JUSIĆ Kusima RASIM, 1923, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo 10. 8. 1944, Monj.
- KARABEGOVIĆ Ibrahima ENVER, 1916, Modriča, Musliman, trgovac, u odredu od marta, intendant bataljona.
- KNEŽEVIĆ Užara ŽIVKO, 1909, Zeljina, Srbin, radnik, u odredu od septembra 1943, komesar čete, član KPJ.
- KOJIĆ Bogdana MITAR, 1921, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac, poginuo aprila 1945, Dragaljevac, Brčko.
- KOSIK ud. Nikolić KSENIJA, 1922, Modriča, Srpskinja, đak u NOB od septembra 1943, u odredu od jula 1944, omladinski rukovodilac, član KPJ.
- KOSIK Milana PERICA, 1924, Modriča, Srbin, đak, u NOB od 1942, u odredu od februara 1944, omladinski rukovodilac, član KPJ.
- KOVAČEVIĆ ud. Kejžar NEVENKA, 1930, Modriča, Hrvatica, đak u NOB od marta 1944, u odredu od jula 1944, član kulturne ekipe i član SKOJ-a.
- KRAJINOVIĆ Ahmete ALMAZ, 1927, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od marta 1945, borac, umro 1975.
- KRESOJA Đuro MILAN, Modriča, Srbin, radnik, u odredu od septembra 1943, komandant bataljona, član KPJ, umro 1978.
- KUBURIĆ Muje ISMET, 1914, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.
- KUBURIĆ Husenija MEHO, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1943, vodnik voda, član SKOJ-a.
- KUBURIĆ Ahme VEJSIL, 1921, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Goražde.
- KUZONIĆ Petra DRAGO, 1922, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo decembra 1943, Kožuhe.
- LAZAREVIĆ Mika JOVČIN, 1912, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, komandir čete.
- LAZAREVIĆ Petra RADE, 1908, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. 12. 1943, borac, umro 1972. godine.
- LAZAREVIĆ Pere VID, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.
- LAZIĆ Branka VELJKO, 1922, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 3. 1944, borac, umro.
- LENDIĆ Saliha MEHMEDALIJA, 1922, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 5. 2. 1944, intendant bataljona, član KPJ.
- LUBINA Marka JOZO, 1907, Pećnik, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, umro od tifusa aprila 1944.

LUKIĆ Pere ĐOKO, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.

LUKIĆ Spasoja MILAN, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo kod Srnica.

LUKIĆ Milana PERO, 1921, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 10. 1943, borac, poginuo 24. 12. 1943, Kožuhe.

MALESAK, Avde EJUB, 1926, Tarevci, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, vodnik voda.

MARJANOVIĆ Marka ĐORĐE, 1925, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. do decembra 1943, borac.

MARKANOVIĆ Pere ĐORĐE, 1926, Miloševac, Srbin, zemljoradnik/u odredu od 16. 9. 1943, borac, ranjen i umro marta 1944.

MARKANOVIĆ Vaskrsije STEVO, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, RVI.

MARKOVIĆ Vojke MIODRAG, 1924, Modrica, Srbin, radnik, u odredu od 16. 9. 1943, poginuo aprila 1944, Rešetnica.

MATIJEVIĆ Matije PERO, 1911, Pećnik, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1943, borac.

MEHIĆ Ismeta HILMO, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.

MEHIĆ Mujage SAFET, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.

MEHIĆ Idriza SAMID, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac.

MEHIĆ Ibrahimia SELIM, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra, 1943, borac.

MEHMEDBEGOVİĆ Mustafe SAFET, 1926, Tarevci, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, Član KPJ, umro 1972.

MEHMEDBEGOVİĆ Mehe SALKO, 1916, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do marta 1944, borac.

MEHMEDOVIĆ Age ISMET, 1924, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 18. 9. 1943, borac, umro 1978.

MEHMEDOVIĆ Age KADIR, 1919, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.

MEŠANOVIĆ Muje HASAN, 1924, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Foča.

MEŠANOVIĆ Mehe HAZIM, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ, poginuo 20. 5. 1945, Odžak.

MEŠANOVIĆ Huse RIZAH, 1914, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1943. do februara 1944, borac, umro 1973.

MEŠANOVIĆ Alije SAKIB, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, vodnik voda, član SKOJ-a.

MEŠANOVIĆ Mehe SELIM, 1927, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od januara 1944, borac.

MEŠIĆ Hase DERVIŠ 1916, Tarevci, Musliman, vodnik voda, u odredu od 15. 9. 1943.

- MEŠIĆ Mehe HAJRO, 1916, Tarevci, Musliman, radnik u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo maja 1944. kod Platica, Gacko.
- MEŠIĆ Alije KASIM, 1926, Tarevci, Musliman, radnik, u odredu od 14. 2. 1944, borac, umro, 1978.
- MEŠIĆ Himze MUSTAFA, 1924, Modrica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od januara 1944, borac, poginuo marta 1945, Višegrad.
- MEŠIĆ Ibrahima SULJO, 1923, Tarevci, Musliman, zemljoradnik u odredu od 15. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.
- MIKIČIĆ Đorđa BOŽANA, 1928, Skugrić Srpski, đak, u odredu od 14. 9. 1943, bolničarka, umrla 1972.
- MIKIČIĆ Stevana ĐORĐO, 1890, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1941, u Odredu od 14. 9. 1943, politički radnik na terenu, član KPJ.
- MIKIČIĆ Đorđa LJUBOMIR, 1929, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.
- MILANKOVIĆ Sime SIMO, 1925, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. do 25. 12. 1943, borac.
- MILOŠEVIĆ Jove MARKO, 1910, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1942, u odredu od 16. 9. 1943, komandant bataljona, član KPJ, poginuo u aprilu 1944, Batkuša.
- MILOŠEVIĆ Todora MILOŠ, 1910, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, umro 1951.
- MILOŠEVIĆ Jove NIKOLA, 1921, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, vodnik voda, član KPJ.
- MOMIĆ Živana OBRAD, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do aprila 1944, borac.
- MUJBEGOVIĆ Abaza IBRAHIM, 1923, Tarevci, Musliman, đak, u NOB od 1941, u odredu od 14. 9. 1943, komesar bataljona, član KPJ.
- MUJBEGOVIĆ Abaza MEHMED, 1914, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od 14. 9. 1943, komandant bataljona, član KPJ.
- MUJBEGOVIĆ Abaza MUHAREM 1907, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, šef odseka za naoružanje, član KPJ.
- MUJAGIĆ Osmana IBRAHIM, 1912, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac.
- MUJANOVIĆ Huse AGO, 1914, Modriča, Musliman, radnik u odredu od 14. 9. 1943, borac.
- MUJANOVIĆ Adema VEJSIL, 1918, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo jula 1944, Tešanj.
- MUJKIĆ Jasuna BEGO, 1915, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.
- MUJKIĆ Ibre JUSUF, 1917, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac.
- MUJKIĆ Mustafe NEDŽIB, 1925, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.
- MUJKIĆ Emina MEHMEDALIJA, 1914, Modriča, Musliman, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, u odredu od 14. 9. 1943, obavještajni oficir brigade, član KPJ, umro 1968.

MUJKIĆ Huse MUJO, 1926, Tarevci, Musliman, đak, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.

MUJKIĆ Rede NURIJA, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MUJKIĆ Huse RABIJA, 1924, Tarevci, Muslimanka, domaćica, u odredu od 14. 9. 1943, omladinski rukovodilac odreda, član KPJ.

MUJKIĆ Sulje REŠID, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac.

MULIĆ Ćamila ASIF, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac.

MULIĆ Age HASAN, 1918, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandir čete, poginuo oktobra 1944, Bosanski Samac.

MULIĆ Ahma MURADIF, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.

MURATBEGOVIĆ Ahmeta HALIL, 1920, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, poginuo 1945, Tuzla.

MUTIĆ Huse MUHIDIN, 1921, Tarevci, Musliman, u odredu od 15. 9. 1943, vodnik voda, član KPJ.

MUTIĆ Huse SEDO, 1928, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac.

NAKIĆ Ibrahima SALKO, 1916, Modriča, Musliman, mesar, u odredu od oktobra 1943, borac.

NEDIĆ Sajla GINA, 1928, Modriča, Srpskinja, đak u odredu od 12. 9. 1943, bolničarka, član SKOJ-a.

NEDIĆ Sajla MILANKA, 1925, Modriča, Srpskinja, đak u NOB od septembra 1943, u odredu od februara 1944, borac, član SKOJ-a.

NIKOLIĆ Steve MARKICA, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. do 25. 12. 1943, borac.

NIKOLIĆ Steve MIKAILO, 1924, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. do 30. 9. 1943, borac.

NIKOLIĆ Zdravka MILADIN, 1926, Modriča, Srbin, đak, u odredu od 14. 9. 1943, borac.

NIKOLIĆ rođ. NEDIĆ OLGA, 1906, Jarak, Mitrovica, Srpskinja, domaćica, u odredu od 14. 9. 1943, borac, umrla 1976.

NIKOLIĆ Nikole PANTO, 1922, Orašje, Srbin, student, u NOB od 1942, u odredu od 14. 9. 1943, komesar odreda, član KPJ.

NOVAKOVIĆ Novaka BLAGOJE, 1901, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra do decembra 1943, borac, umro 1958.

OKIĆ Hasana ABDULAH, 1912, Tarevci, Musliman, radnik, u odredu od 19. 10. 1943, borac.

OKIĆ Huse IBRAHIM, 1912, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo marta 1944, Srnice.

OKIĆ Alije MEHMED, 1920, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, zamjenik komandanta bataljona, član KPJ.

OKIĆ Huse MUHAREM, 1926, Tarevci, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, član SKOJ-a.

- OKIĆ Alije MUJO, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, delegat voda, član KPJ.
- OTANOVIĆ Redže, ABDURAHIM, 1914, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.
- PANDUREVIĆ Đordja RACKO, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. 12. 1943, borac.
- PANDUREVIĆ Mike STEVO, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 15. 3. 1945, Romanijska.
- PATKOVIĆ Jovana MILE, 1927, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, umro 1947.
- PAVIĆIĆ Steva LJUBOMIR, 1926, Dugo Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 4. 1944, borac.
- PAVLOVIĆ Petra DRAGO, 1922, Osječani-Doboj, Srbin, trgovac, u odredu od januara 1944, borac, poginuo decembra 1944, Srbice,
- PEJIĆIĆ Đordja MILAN, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, komandir voda, član KPJ.
- PEJIĆIĆ Obrada PETAR, 1919, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, kurir odreda, član SKOJ-a, umro 1966.
- PELEŠIĆ Ibrahima GALIB, 1923, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od februara 1944, borac, poginuo aprila 1944, Rešetnica.
- PELEŠ Barke AHMET, 1919, Modriča, Musliman, piljar, u odredu od 15. 12. 1944, borac, poginuo marta 1944, Teočak.
- PELEŠ Omara IZET, 1925, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac.
- PERANOVIĆ Pere MARKO, 1924, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do aprila 1944, borac, ranjen i ostao na terenu.
- PERANOVIĆ Nike TODOR, 1910, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.
- PERANOVIĆ Milana MIĆO, 1912, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, umro 1975.
- PETROVIĆ Andrije JOVO, 1924, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 12. 12. 1943, Porebrice.
- PETROVIĆ Koste NIKO, 1905, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac.
- POPOVIĆ Radovana ANĐELKO, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, vodnik voda.
- POPOVIĆ Teše DANKO, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 10. 8. 1943, Monj.
- POPOVIĆ Radovana DUŠAN, 1913, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, intendant bataljona, član KPJ.
- POPOVIĆ Toše MARIJA, 1912, Miloševac, Srpski, domaćica, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.
- POPOVIĆ Toše MILAN, 1919, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.
- POPOVIĆ Petra MITAR, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do kraja decembra 1943, borac.

POPOVIĆ Vasilija SAVKA, 1927, Miloševac, Srpskinja, domaćica, u odredu od 16. 9. 1943, bolničarka.

POPOVIĆ Petra VID, 1924, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 16. 7. 1943, u odredu od 16. 9. 1943, komandant bataljona i član KPJ, umro.

POŽUN Hasiba IBRO, 1918, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo 15. 1. 1945, Osmača, Srebrenica.

POŽUN Hasiba ŠEMSO, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo oktobra 1944, Capardi.

RADANOVIĆ Cvijana ZORKA, 1908, Modrića, Srpskinja, domaćica, u odredu od februara 1944, bolničarka.

RADOJEVIĆ Đordja KOŠTA, 1909, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo marta 1944, Modrića.

SAILOVIĆ Ignjata BOJA, 1919, Skugrić, Srpskinja, domaćica, u odredu od 14. 9. 1943, bolničarka.

SAILOVIĆ Luka JOVO, 1925, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.

SAILOVIĆ Marka OSTOJA, 1921, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo jula 1944, Raduša.

SAILOVIĆ Stjepana PETAR, 1923, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, do aprila 1944.

SAILOVIĆ Luke SIMO, 1919, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od mart 1944, borac.

SAJIĆ Vaskrsija ĐOKO, 1918, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.

SAJIĆ Rajka GAVRO, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo 28. 6. 1944, Ostružnja.

SAJIĆ Stanka NIKOLA, 1914, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac.

SALKIĆ Belija AHMET, 1923, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.

SARVAN Osme AHMET, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo septembra 1943, Tarevci.

SARVAN Huse FEHIM, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac.

SARVAN Muste HASAN, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ, borac, umro 1971.

SARVAN Alije MUSTAFA, 1927, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, vodnik voda.

SARVAN Adema RASIM, 1912, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac.

SARVAN Dede SABIT, 1924, Modrića, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Foča.

SARVAN Alija VEJSIL, 1922, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, desetar, član SKOJ-a.

SAVIĆ Spasoje STOJAN, 1925, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.

- SEJDIĆ Ibre HUSEIN, 1911, Modrica, Musliman, radnik, u odredu od 19. 9. 1943, borac.
- SENDIJAREVIĆ Ahme MEHMEDALIJA, 1918, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943.
- SENDIJAREVIĆ Bege RASIM, 1922, Tarevci, Musliman, trgovacki pomoćnik, u odredu od februara 1944, borac, poginuo aprila 1944, Kozarevina, Foča.
- SIMKIĆ Koste IGNJAT, 1917, Skugric, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo 10. 2. 1945, Lisina, Zvornik.
- SKENDEREROVIĆ Nurije NUSRET, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac.
- STANIĆ Nike IVO, 1912, Garevac, Hrvat, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od novembra 1943, vodnik voda, član KPJ.
- STANIĆ Nike JOZO, Joko, 1924, Garevac, Hrvat, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, u odredu od novembra 1943, pomoćnik komesara bataljona, član KPJ.
- STANIĆ Nike MARKO, 1914, Garevac, Hrvat, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od novembra 1943, vodnik voda, član KPJ, umro 1969. godine.
- STANIŠIĆ Laze SLAVKO, 1918, Modriča, Srbin, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo maja 1944, Kulaši.
- STANKOVIĆ Stanka MIKA, 1911, Skugrić, Srbin, učitelj, u NOB od 1942, u odredu od 18. 9. 1943, zamjenik komandanta područja, član KPJ.
- STANKOVIĆ Riste PETAR, 1925, Skugrić, Srbin, trgovacki pomoćnik, u NOB od jula 1943, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.
- STEVANOVIĆ Stojana NIKOLA, 1927, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, borac.
- STEVIĆ Pera JOVAN, 1909, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, vodnik voda, član KPJ.
- STJEPANIĆ Mike PETAR, 1920, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943.
- STOJANOVIĆ Stojana CVJETKO, 1915, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, komandir čete, član KPJ.
- STOJIĆ Đura MARKO, 1926, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, oficir OZN-e.
- STOJIĆ Teodora MILENKO, 1923, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do aprila 1944, borac.
- STRANATIĆ Rade DUŠAN, 1924, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do decembra 1943, borac.
- ŠKUNDRIĆ rod. Kapetanović REMZA, 1915, Gradačac, Muslimanka, krojačica, u NOB od septembra 1943, u odredu od februara 1944, politički radnik na terenu, član KPJ.
- SUBAŠIĆ Gana SMAJO, 1927, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 2. 3. 1944, borac.
- SULJIĆ Osmana BERKO, 1910, Modriča, Musliman, radnik u odredu od oktobra 1943, vodnik voda.

SULJIĆ Saliha DZEVAD, 1924, Modrica, Musliman, radnik u odredu od 16. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1943, Kladanj.

SULJIĆ Mehmedalije FUAD, 1921, Modrica, Musliman, gimnazijalac, u NOB od 12. 4. 1943, u odredu od 1944, zamjenik komesara bataljona, član KPJ.

TADIC Milana ĐOKO, 1922. Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 23. 6. 1943, u odredu od 16. 9. 1943, komandant bataljona, član KPJ.

TERZIĆ Saliha HUSO, 1924, Modrića, Musliman, radnik u odredu od 14. 9. 1943, komandir voda.

TERZIĆ Saliha KEMAL, 1921, Modrića, Musliman, obućar, u odredu od početka do kraja oktobra 1943, borac.

TERZIĆ Mladena NIKO, 1925, Modrića, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo novembra 1944, Gračanica.

TERZIĆ Saliha SALIH, 1926. Modrića, Musliman, radnik u odredu od 14. 9. 1943, borac.

TESANOVIĆ Jova KONSTANTIN, 1910, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, desetar, umro 1976.

TESANOVIĆ Todora SAVO, 1924, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. do 17. 12. 1943, borac.

TODOROVIĆ Miloša RADO, 1922, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 3. 1945, borac, član SKOJ-a.

TOMIĆ Todora ĐORĐE, 1909, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do 17. 12. 1943, borac.

TRAKIĆ Ibrahima AGO, 1925, Modrića, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 8. 10. 1943, borac.

TRAKIĆ Ibrahim HASAN, 1920, Modrića, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 20. 2. 1944, u odredu od 16. 4. 1944, borac.

TURSIĆ Age FAHIR, 1924, Modrića, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1943, borac.

TURSIĆ Munida REUF, 1927, Modrića, Musliman, zemljoradnik, u odredu decembra 1943, vodnik.

TURSUN Huse MEHO, 1927, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, vodnik voda, član KPJ.

VAJKIĆ Simeuna BRANKO, 1927, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1943, Gradačac.

VASILJEVIĆ Nikole ĐURO, 1927, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 10. 1943, borac, član SKOJ-a.

VASILJEVIĆ Pere ILIJA, 1914, Modrića, Srbin, radnik u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.

VASILJEVIĆ Nikole MITAR, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. do oktobra 1943, borac, poginuo januara 1945. u Miloševcu.

VASILJEVIĆ Simeuna STOJAN, 1906, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.

VASILJEVIĆ Ilije TODOR, 1914, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, vodnik voda, član KPJ, poginuo decembra 1944, Snagovo.

VASILJEVIĆ Ignje TODOR, 1914, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943, borac.

VUKMIROVIĆ Staniše SMIUKA, 1923, Botajica, Srpskinja, trgovac, pomoćnik, u odredu od marta 1944, borac, umrla 1945.

ZARIĆ Koste JOVO, 1919, Skugrić, Srbin, kovač, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.

ZARIĆ Koste LUKA, 1924, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo februara 1945, Vlasenica.

ZEČIĆ lime FADIL, 1925, Modrica, Musliman, radnik u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, član KPJ.

ZEČIĆ Muharema HUSEIN, 1907, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1943, ekonom čete.

ZEČIĆ Muharema SAKIB, 1912, Modriča, Musliman, trgovac, u odredu od septembra 1943, komandir čete, umro 1970.

ZEČIĆ Zije ZAHID, 1922, Modriča, Musliman, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, u odredu od februara 1944, komesar čete, član KPJ.

ZORIĆ Alije AHMO, 1927, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, desetar, član SKOJ-a.

ZORIĆ Sulje HASAN, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik u odredu od februara 1944, borac.

ZORIĆ Osmana HUSEIN, 1918, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, borac, umro 1968.

ZORANOVIĆ Luke PETAR, 1926, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, komesar čete, član KPJ.

ŽILIĆ Age HAKIB, 1923, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1943, borac.

ŽILIĆ Jasima EMIN, 1926, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, do aprila 1944, borac.

ŽILIĆ Osmana FADIL, 1920, Modriča, Musliman, radnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1943, Odžak.

Dodatni spisak za opštinu Modriča

DELIĆ Mustafe BEĆIR, 1912, Odžak, Musliman, radnik u odredu od 14. 9. 1943, borac, umro 1969.

FILIPović Risto ZORKA, 1917, Skugrić, Srpskinja, domaćica, u odredu od 14. 9. 1944, bolničarka.

HADŽIHUSKIĆ Bajre HAZIM, 1920, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

HUSAKOVIĆ Junuza ŠEMSO, 1926, Tarevci, Musliman, radnik u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1944, Foča.

JOVIĆEVIĆ Damlijana SAVO, 1907, Skugrić, Srbin, trgovac, u odredu od 18. 9. 1943, borac.

HUSIĆ Atifa FEHIM, Tarevci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo 12. 2. 1945, Kladari.

KOVAČEVIĆ Ive PERO, 1903, Modriča, Hrvat, obućarski radnik, u NOB od ljeta 1941, u odredu od 14. 9. 1943, komesar čete, sekretar Opštinskog komiteta, umro 1963.

KOLJIĆ Nikole BORO, 1927, Modrica, Srbin, đak, u odredu od 14. 9. 1943, borac, poginuo decembra 1944, Brčko.

NIKOLIĆ Nikole MILOŠ, 1909, Modriča, Srbin, šofer, u odredu od 14. 9. 1943, borac.

BEĆIRBAŠIĆ Mehmeda OSMA NI, 1928. Modriča, Musliman, đak, u odredu od 8. 9. 1943, poginuo i Krivaji 1943.

HALILOVIĆ Salihe REFIK, 1919, Modriča, Musliman, radnik, stupio u odred 15. 9. 1943, umro 1944.

HASANBAŠIĆ Omara MEHMEDALIJA, 1927, Modriča, Musliman, đak, u odredu od 1.3. 1944, borac.

DAJIĆ Muje MUJESIRA, 1922, Modriča, Muslimanka, domaćica, u odredu od 8. 9. 1943, borac.

PANDUREVIĆ Mike SAVO, 1920, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do decembra 1943, borac.

ĆARIĆ Mile PETAR, 1920, Miloševac, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do decembra 1943, borac, umro 1975.

TRIFKOVIĆ Jove GAVRO, 1910, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do decembra 1943, borac, poginuo 1945.

JOVANOVIĆ Ilije MARINKO, 1922, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do decembra 1943, borac, umro 1967.

PERANOVIĆ Milana STOJAN, 1918, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1943. do aprila 1944, borac.

JOVANOVIĆ Andrije MIRKO, 1922, Srbin, Miloševac, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do decembra 1943, borac.

PATKOVIĆ Jove OSTOJA, 1926, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 16. 9. 1943. do decembra 1943, borac.

BRADAŠEVIĆ Vida JELISIJE, 1926, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1943. do 12. 12. 1943, borac.

LAZAREVIĆ Jovana DRAGO, 1921, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 9. 1943, borac.

SAVIĆ Jovana MARKO, 1915, Miloševac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 9. 1943, borac.

STRANATIĆ Rade BOZO, 1924, Miloševac, Srbin, zemljoradnik.

TADIĆ Ilije SAVO, 1921, Miloševac, Srbin, zemljoradnik.

DESPOTOVIĆ Jovana MILUTIN, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1944. godine, borac, poginuo u Žabaru 1945. g.

VIDOVIĆ Bogdana VASO, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od formiranja 1942. godine, poginuo 1944, Duga Njiva.

VIDOVIĆ Bogdana BLAGOJE, 1926, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 1. 1944. godine.

DAMJANOVIĆ Đorđa OSTOJA, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945. godine.

LUKIĆ Stanka NEDO, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 4. 5. 1945. godine.

DURONJIĆ Petra BOŠKO, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 4. 5. 1945. godine.

DURONJIĆ Petra ČEDO, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 4. 5. 1945. godine.

VASILJEVIĆ Jovana JEREMIJA, 1918, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 5. 1945. godine.

STRUGALOVIĆ Cvjetka NEDO, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 4. 1944. godine.

SAVANOVIĆ Boška VELJKO, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1945. godine.

SAVANOVIĆ Boška MILUTIN, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1945. godine.

RADOVANOVIC Peje MILOŠ, 1914, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu poginuo 1943. godine u Kožuhama.

DUJIĆ Milana PETAR, 24. 10. 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 19. 4. 1945. godine.

MATIĆ Stanka STANIŠA, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945. godine.

JAĆIMOVIĆ Petra ČEDO, 1921, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. godine.

KUZMANOVIĆ Obrada LJUBOMIR, 1922, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945. godine.

JOVIĆ Mare PETAR, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1941. godine.

GRUJIĆ Jovana JELENA, Koprivna, Srpskinja, zemljoradnica, u odredu od 1943. godine, poginula 1943. godine.

RADOVANOVIC Danila KRISTINA, 1920, Koprivna, Srpskinja, zemljoradnica, u odredu od 1943. godine.

NIKIĆ Đorđa ĐOKO, 1918, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. godine.

NEDIĆ Živka NEDO, 1924, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 4. 5. 1945. godine.

MAKSIMOVIC Petra MIHAJLO, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 5. 1945. godine.

MAKSIMOVIC Jove MILORAD, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 5. 1945. godine.

MAKSIMOVIC Kostadina STOJAN, 1921, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 3. 1945. godine, poginuo 1945.

MAKSIMOVIC Kostadina MILOVAN, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. godine.

ČAKAREVIĆ Blagoja VIDA, 1922, Koprivna, Srpskinja, zemljoradnica, u odredu od 15. 8. 1943. godine, poginula 1944. godine.

ANTIĆ Stevana SPASOJE, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 5. 1945. godine.

GRUJIĆ Gruje JELENA, 1927, Koprivna, Srpskinja, zemljoradnica, u odredu od 25. 8. 1943. godine, poginula 1944. kod Tuzle.

PURANOVIĆ Janka STEVO, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. godine.

NIKIĆ Mirka NIKO, 1921, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. godine.

PAVLOVIĆ Cvijana NEDEUKO, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. godine.

NEDIĆ Jevte MILAN, 1908, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945. godine, poginuo 1945.

VUJIĆ Bogdana NOVAK, 1922, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 4. 5. 1945. godine.

TUBAKOVIĆ Jove MILAN, 1915, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 4. 1945. godine.

TOMIĆ Ignjata CEDOMIR, 1920, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1943. godine, poginuo 1944.

PAVLOVIĆ DRAGO, 1925, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1943. godine poginuo 1944.

NEDIĆ Živka MILAN, 1920, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1943. godine.

JANKOVIC Sime NEDELJKO, 1923, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1943. godine.

SIMEUNOVIĆ Blagoja SRETO, 1929, Vranjak, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 8. 1943. godine.

VIDOVIĆ Luke SAVO, 1921, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. g. borac.

BANOVIC Milana ĐORĐE, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. g. borac.

BANOVIC Milana RADOVAN, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. g. borac.

POLEKSIĆ Drage OLGA, 1922, Koprivna, Srpskinja, domaćica, u odredu od 26. 4. 1944. g.

DESPOTOVIC Dimitrija DESPOT, 1921, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 4. 1945. g. borac.

VIDOVIĆ Marka BOSKO, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. g. borac.

VIDOVIĆ Marka CIVKO, 1914, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 5. 1945. g. borac.

VIDOVIĆ Boška UROS, 1926, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 30. 4. 1945. g. borac.

KOSTADINOVIĆ Vase UROS, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. g. borac.

VUKASINOVIC Tome BOGDAN, 1926, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. god. borac.

VUKASINOVIC Gojka MILOVAN, 1924, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945. g. borac, umro 1979. g.

VUKASINOVIC Gojka RADOVAN, 1926, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945. g. borac, umro u jedinici 1945. godine.

JEVTIĆ Bože STEVO, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. god. borac.

VASILJEVIĆ Save SRETO, 1926, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 4. 1945. god. borac.

VASIĆ Petra RISTO, 1921, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945. borac.

VASIĆ Vida VASO, 1909, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. god. borac.

TRIVIĆ Marka VASILIJE, 1914, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. god. borac.

STRUGALOVIĆ Toše TODOR, 1922, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 4. 1945. g. borac.

PAVLOVIĆ Cvijana ILIJA, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. g. borac.

NEDIĆ Nikole ZDRAVKO, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. god. borac, umro.

MARIJANOVIĆ Svetozara ŽARKO, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. g. borac.

MARJANOVIĆ Milana JANKO, 1924, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945. g. borac.

MAKSIMOVIĆ Kostadina STANISA, 1919, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 3. 1945. god. borac.

LAZIĆ Nike ĐORĐO, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 8. 1944.g. borac.

LAZIĆ Sime NOVAK, 1910, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 3. 1945.g. borac.

LAZIĆ Sime RANKO, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 4. 1945.g. borac.

LAZIĆ Nike LJUBO, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945.g. borac.

JEVTIĆ Koste NOVAK, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1945. g. borac, umro u jedinici.

BERTONI Antonija MARKO, 1922, Koprivna, Italijan, radnik, u odredu od 10. 4. 1945. god. borac.

CVIJANOVIĆ Jefrema MARKO, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. god. borac.

MARKOVIĆ Stanka SVETOZAR, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 5. 1945. godine, borac.

VASILJEVIĆ Stojana STEVO, 1922, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945. godine, borac.

PAVLOVIĆ Đorda BOGDAN, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945. godine, borac.

TRIFUNOVIĆ Mikaila BOZO, 1923, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 5. 1945. godine, borac.

VASILJEVIĆ Teodora JOVO, 1920, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. godine, borac.

VASILJEVIĆ Vida STOJAN, 1917, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945. godine, borac.

RISTIĆ Dimitrije SLAVKO, 1925, Koprivna, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 4. 1945. godine, borac.

Borci odreda sa područja opštine Gračanica

BOŽIĆ-GAJIĆ Jovana PERO, 1924, Gornji Skipovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 11. 11. 1944, borac.

GOJKOVIĆ Boška BRANKO, 1923, B. Petrovo Selo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, komandir voda.

ISLAMOVIĆ Salih OSMAN, 1921, Rašljeva, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.

MIŠIĆ Stojana NEDO, 1927, Boljanić. Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1943, u odredu od septembra 1943, borac.

MUSLIMOVIĆ Kadre BAJRO, 1924, Rašljeva, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.

MUSLIMOVIĆ Kadre MEHO, 1924, Rašljeva, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.

MUSLIMOVIĆ Kadre MEHO, 1924, Rašljeva, Musliman, zemljoradnik u odredu od 10. 10. 1944, borac.

MUSLIMOVIĆ Mehe MUHAREM, 1924, Rašljeva, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.

PUŠELJIĆ Nike NOVAK, 1928, B. Petrovo Selo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 6. 3. 1945, borac, poginuo 1946.

TOPALOVIĆ Miloja BRANKO, 1929, B. Petrovo Selo, Srbin, đak u NOB od 6. 8. 1943, u odredu od septembra 1943, komandir čete.

VASILJEVIĆ Gruje PERO, 1921, Donji Skipovac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 8. 1944, borac, RVI.

Borci odreda sa područja opštine Gradačac

AHMETAŠEVIĆ Ahmeta DŽEMAL, 1922, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1944, u odredu od aprila 1945, borac.

AHMETAŠEVIĆ Huse HUSEIN, 1909, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

AHMETAŠEVIĆ Nazifa OSMAN, 1921, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od septembra 1944, borac.

AKŠAMOVIĆ Nike VELJKO, 1908, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo 1943, Obudovac.

ALAJBEGOVIĆ Ahmeta MUHAREM, 1906, Sanski Most, Musliman, učitelj, u odredu od oktobra 1943, borac.

ALIĆ Selima IBRAHIM, 1919, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od maja 1943, u odredu od oktobra 1943, komesar čete, član KPJ.

ALIMANOVIĆ Alije DŽEMAL, 1926, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od novembra 1943, borac, poginuo novembra 1944, Doboј.

ARNAUTALIĆ Hasana IBRAHIM, 1920, Gradačac, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, umro 1974.

ARSENIĆ Petra KONSTANTIN, 1926, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

AVDIĆ Salke AHMET, 1924, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo jula 1944, Tuzla.

- AVCIC Hase AHMO, 1923, Gradaćac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo decembra 1944, Kozluk.
- AVDIC Ibrahima FAHRUDIN, 1925, Gradaćac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, član KPJ, RVI.
- AVDIĆ Hasana IZET, 1917, Gradaćac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.
- AVDIĆ Hase NURIJA, 1918, Gradaćac, Musliman, radnik, u NOB od maja 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, RVI.
- AVDIĆ Mehmeda OSMAN, 1917, Gradaćac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac.
- BABIC Sime JOVO, 1925, Pelagicevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.
- BAHIC Mustafe HAMID, 1920, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, komandant bataljona, član KPJ, poginuo jula 1944, Tešanj.
- BAHIC Ahmeta ŠALIM, 1920, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, zamjenik komandira ēete, član KPJ, poginuo maja 1944, Gacko.
- BAJRIC Alije HUSEIN, 1925, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.
- BAKOVIC Tadije JOZO, 1925, Gradaćac, Hrvat, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.
- BESIREVIC Mustafe ASIM, 1928, Gradaćac, Musliman, đak, u odredu od septembra 1944, borac.
- BESIREVIĆ Zije HAZIM, 1929, Gradaćac, Musliman, đak, u odredu od oktobra 1943, borac.
- BESIREVIC Ibrahima OSMAN, 1920, Rajska, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.
- BILAJAC Nesiba AHMET, 1927, Gradaćac, Musliman, radnik, u odredu od januara 1945, borac.
- BILAJAC Osmana ISMET, 1926, Gradaćac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo decembra 1944, Celić.
- BILAJAC Abdulaha RAIF, 1920, Gradaćac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo novembra 1944, Konjuh.
- BISKUPOVIC Đoke GOJKO, 1928, Pelagicevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- BOBIC Sulje IBRAHIM, 1924, Gradaćac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, poginuo 1944, Srebrenik.
- BOJIC Steve SAVO, 1921, Ledenice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, borac.
- BOSKOVIC Pere MARKO, 1924, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- BOŽIĆ Ignjata MAKSIM, 1924, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- BOŽIĆ Mihajla NEDEUKO, 1924, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

BRIĆIĆ Ibrahima HASAN, 1924, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

BRIĆIĆ Rešida JASIM, 1922, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, poginuo aprila 1944, godine.

BRIĆIĆ Mustafe MEHO, 1926, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

BRIĆIĆ Alije RAMO, 1920, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo novembra 1944, Majevica.

BRIĆIĆ Mustafe ŠEVAUJA, 1924, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

BRISTRIC Muje AGO, 1923, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

BRISTRIC Bajre ALIJA, 1915, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

BRISTRIC ALMAZ, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, zamjenik komandira čete, član KPJ, poginuo januara 1945, Bosanska Bijela.

BRISTRIC Šabana EMIN, 1923, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo decembra 1944, Vlasenica.

BRISTRIC Šemse MEHMED »Salih«, 1922, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, član KPJ.

BRISTRIC Šabana OMER, 1924, Gradačac, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac.

BRISTRIC Alije ZEĆIR, 1916, Mionica, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, Musliman, ekonom čete.

BRKIĆ Ibrahimaa ALJO, 1918, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

BRKIĆ Ibrahim HASAN, 1925, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

BRKIĆ Vase MARKO, 1909, Pelagicevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

BUKVAREVIC Nurije OSMAN, 1918, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

BULIĆ Mehe FEHIM, 1924, Gradačac, Musliman, dak, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.

BULIĆ Mehe EDHEM, 1920, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, član KPJ.

CRLJIĆ Mate PETRA - PERA, 1926, Donji Hrgovi, Hrvatica, domaćica, u odredu od februara 1945, četna bolničarka.

ĆOSIĆ Omara MEHMED, 1918, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

ĆOSIĆ Ibre ŠABAN, 1910, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od januara 1944, borac.

ČAĆIĆ Šime JOZO, 1925, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

ĆANDIĆ Hasana BAJRO, 1922, Donja Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

ĆAVAROVIĆ Nike MATO, 1914, Srednja Slatina, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od maja 1945, borac.

ČOLIĆ Mehmeda HAŠIM, 1925, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

ČOVIĆ Andrije IVAN, 1927, Tremošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

ČOVIĆ Andrije PAVO, 1925, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

ČOVRK Šerifa ARIF, 1925, Strmica, Višegrad, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

DADIĆ Ilije MARKO, 1925, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

DAJIĆ Mehmeda DZEVDET, 1928, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, vodnik, član SKOJ-a.

DAJIĆ Mehmeda ŠEVKIJA, 1924, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, komesar čete, član KPJ.

DAKIĆ Obrada MARKO, 1922, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

DELIĆ Hase ALEMA, 1926, Gradačac, Muslimanka, radnica, u odredu od oktobra 1943, borac, član SKOJ-a.

DELIĆ Ibre FEHIM, 1920, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

DELIĆ Muharema IBRAHIM, 1924, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo 1944. godine.

DELIĆ Saliha IDRIZ, 1927, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

DELIĆ Muharema HALIL, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1943, borac.

DELIĆ Muje MUHAREM, 1920, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

DELIĆ Mahmuta MUSTAFA, 1926, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od oktobra 1944, borac, poginuo 1944. godine.

DELIĆ Mahmuta NURIJA, 1920, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo 1944, Teočak.

DELIĆ Muje OSMAN, 1917, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.

DELIĆ Vehaba OSMAN, 1929, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

DELIĆ Mustafe RAGIB, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

DELIĆ Hase SALIH, 1930, Gradačac, Musliman, đak u odredu od avgusta 1944, borac.

DOBORAC (Huseina IBRAHIM, 1915, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od marta 1944, borac).

DOGLADOVIĆ IBRAHIM, 1910, Žepče, Musliman, učitelj, u NOB od maja 1943, u odredu od oktobra 1943, član KPJ, zamjenik komandanta odreda i obavještajni oficir brigade.

DRAGIĆ Blagoja CVJETKO, 1926, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

DRAGIĆ Đorđa PETAR, 1923, Palegićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

DUBRAVAC Mate JAKOV, 1927, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac, poginuo juna 1946.

DURAKOVIĆ Saliha OSMAH, 1918, Vida, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac.

DURANOVIĆ Osmana RIZALIJA, 1914, Lukavac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

ĐOGIĆ Hasana IBRAHIM, 1923, Srednja Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

ĐORDIĆ Ignjata MIRKO, 1929, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac.

DONLIĆ Mehmeda HALIL, 1926, Vučkovići, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

ĐUKIĆ Mihajla MARKO, 1922, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac, poginuo maja 1945.

ĐURIĆ Luke MILOŠ, 1926, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

ĐURIĆ Luke RANKO, 1920, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

DŽANHODŽIĆ Muhameda EDHEM, 1918, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, zamjenik komandira čete, član KPJ, poginuo septembar 1944, Tuzla.

DŽEKIĆ Sulje IBRAHIM, 1923, Donja Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

DZEKIĆ Omere RAHMAN, 1924, Donja Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

DŽIDIĆ Osmana AHMED, 1925, Vida, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

DŽINOVIĆ Kasima ĆAMIL, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo krajem 1944, Zvornik.

EMIĆ Mehe AHMED, 1923, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

FAČIĆ Rašida AHMED, 1925, Vučkovići, Musliman, zemljoradnik, u NOB od aprila 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

FAČIĆ Mehmeda MUSTAFA (MUJO), 1920, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo 1945, Turić.

FAČIĆ Abida RAMO, 1926, Vučkovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

FAZLIĆ Nesiba DŽEMAL, 1918, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

FAZLIĆ Omara ZAHID, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, borac.

FERHATOVIĆ Salke SALKAN, 1920, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1944, Kulaši.

FERHATOVIĆ Salke TAHIR, 1916, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo septembra 1944, Donja Međeda.

FERHATBEGOVIC Nezira BISERA, 1921, Rogatica, Muslimanka, domaćica, u NOB od januara 1944, u odredu od aprila 1944, borac.

FILIPOVIC Steve SAVO, 1923, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

FILIPOVIC-TESANOVIĆ ZORKA, 1916, Skugrić, Srpskinja, domaćica u NOB od januara 1943, u odredu od oktobra 1943, bolničarka.

GAGULIĆ Marijana ANTO, 1925, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

GAGULIC Ive JOZO, 1924, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac, poginuo 1945, Bosanski Samac.

GARIĆ OMER, 1902, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

GAVRIC Gojka GAVRO, 1905, Samarevac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

GAVRIC Boze IGNJAT, 1922, Pelagicevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Srnice.

GEGIĆ Gavre ĐORĐE, 1925, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

GEGIĆ Stanka MILAN, 1923, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

GEGIĆ Stanka SPASOJE, 1925, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

GIBIĆ Ahme ALIJA, 1912, Ledenice, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

GLAVAŠ MILE, 1910, Hrvat, geometar, u NOB od jula 1943, u odredu od oktobra 1944, načelnik štaba odreda, član KPJ.

GLUHIĆ Mujačina AHMED, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo 1944, Ledenice.

GLUHIĆ Čamil OSMAN, 1922, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo novembra 1944, Zvornik.

GRADASČEVIĆ Derviša ADNAN, 1930, Gradačac, Musliman, dák u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo februara 1944, Bosanska Bijela.

GRADASČEVIĆ Hajre NASIR, 1924, Gradačac, Musliman, dák, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo februara 1944, Orašje.

GROMIC Muharema EDHEM, 1914, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

GROMIĆ Muharema FADIL, 1918, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.

GUBAUEVIC Sejne HASAN, 1923, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od jula 1943, u odredu od oktobra 1943, zamjenik komandira čete.

GUBAUEVIC Sejne MUHAREM »Cihan«, 1928, Gradačac, Musliman, u odredu od oktobra 1943, borac.

HAFIZOVIC Hakije MUSTAFA, 1911, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, vodnik.

HAFIZOVIC Regiba SEAD, 1927, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od novembra 1944, borac.

HALILOVIĆ Rame AGO, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1944, borac, poginuo 1944, Majevica.

HALILOVIĆ Sadika FEHIM, 1922, Gradačac, Musliman, dak u NOB od 1942, u odredu od oktobra 1943, komesar čete, član KPJ.

HALILOVIĆ Sadika SAFET, 1926, Gradačac, Musliman, dak, u odredu od oktobra 1944, borac, član SKOJ-a.

HALILOVIĆ Bege IBRAHIM, 1921, Kerep, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, vodnik voda.

HALILOVIĆ Ahmeta KEMAL 1922, Gradačac, Musliman, dak, u NOB od 1942, u odredu od oktobra 1943, rukovodilac SKOJ-a, član KPJ.

HALILOVIĆ Halila MEHMED, 1922, Donja Medčda, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HALILOVIĆ Ibre OSMO, 1926, Kerep, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, borac.

HANIĆ Hasana AHMET, 1912, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, umro 1974.

HANIC Osmana BEGO, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

NAHIC Osmana HUSO, 1926, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo februara 1944. Gračanica.

HANIĆ Ahmeta MUJO, 1926, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

HANIĆ Salkana MUJO, 1922, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HAPADŽIĆ Bajre MUJO, 1922, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HASANBAŠIĆ Ibrahim EJUB, Lukavac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od septembra 1944, borac.

HASANOVIC Saliha IBRAHIM, 1925, Kerep, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, borac.

HASANOVIC Muje MEHMED, 1924, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

HASANOVIC Ibre MEHO, 1921, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

HASANOVIĆ Muje SULEJMAN, 1922, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od novembra 1944, borac.

HASELJIĆ Muharema ADEM, 1926, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od oktobra 1943, u odredu od aprila 1945, borac.

HASELJIĆ Osmana FEHIM, 1923, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo 1944, Brčko.

HASELJIĆ Alije HASIB, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

HASELJIĆ Omara MUNIB, 1928, Gradačac, Musliman, đak, u odredu od oktobra 1943, borac, umro 1950.

HASELJIĆ Sadika SAMID, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HASIĆ Huseina SULJO, 1920, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo 5. 5. 1945.

HADŽIMUHAMEDOVIĆ Alije HUSO, 1911, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.

HADŽIMUHAMEDOVIĆ Samida IBRAHIM, 1918, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo novembra 1944, Orašje.

HADŽIMEHMEDOVIĆ Mehmeda ZIJO, 1902, Gradačac, Musliman, trgovac, u odredu od oktobra 1943, borac.

HADŽIOSMANOVIC Idriza EMIN, 1926, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HADŽIOSMANOVIC Idriza HASAN, 1924, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

HEĆIMOVIĆ Huse AHMO, 1916, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo jula 1944, Ledenice.

HEĆIMOVIĆ Ahmeta FEHIM, 1920, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo jula 1944, Ledenice.

HEĆIMOVIĆ Ahmeta EMIN, 1925, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac, poginuo jula 1944, Ledenice.

HERCINOVIĆ Alije RIZAH, 1918, Sibovac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.

HODŽIĆ Huseina HUSEIN, 1923, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HODŽIĆ Rame IBRAHIM, 1915, Jasenica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HOJNICIĆ Ibrahimia RAHMAN, 1924, Donja Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HRUSTIĆ Mehmeda DŽEMAL, 1925, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HRUSTIĆ Mehmeda OSMAN, 1920, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

HUREMOVIĆ Ibrahimia MUSTAFA, 1915, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

HUREMOVIĆ Salke SALIH, 1926, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1943, u odredu od decembra 1943, borac, RVI.

HUSEINBAŠIĆ Himze HALIL, 1928, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, borac.

HUSEINBAŠIĆ Smaje JASIM, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1943, u odredu od februara 1944, borac.

HUSEINBAŠIĆ Omara MEŠA, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1943, u odredu od novembra 1943, borac, RVI.

HUSEINBAŠIĆ Emina MUHIDIN, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

HUSELJIĆ Smaje AHMET, 1926, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

HUSELJIĆ Bajre AKIF, 1920, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1943, u odredu od novembra 1943, komandir čete, član KPJ.

HUSELJIĆ Alije NURIF, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, umro od posledica smrzavanja, maja 1944, Lebršnik.

HUSKIĆ Sulje MERSED, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac, poginuo marta 1945, Ozren.

IBRAHIMBEGOVIĆ Mustafe OSMAN, 1919, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, umro 1957.

IBRAHIMOVIĆ Hasana HASAN, 1929, Donja Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1944, borac.

IBRELIJIĆ Redžepa JUSUF, 1909, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

ILJAZOVIĆ Muje SAFET, 1930, Gradačac, Musliman, đak, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, umro 1948.

IMAMOVIĆ Nešeta SAFET, 1930, Gradačac, Musliman, đak, u NOB od septembra 1943, u odredu od aprila 1944, kurir.

INKIĆ Mehe IDRIZ, 1926, Gradačac, Musliman, radnik u odredu od oktobra 1944, borac, umro 1965.

INKIĆ Pašage MUHAREM, 1920, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

ISLAMOVIĆ Ibrahima SALIH, 1916, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete.

IVANOVIĆ Mike MIKAILO, 1926, Pelagićovo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

IVANIĆČEVIĆ Cvijana KRSTO, 1927, Pelagićovo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo u jesen 1944, Brčko.

IVANIĆČEVIĆ Cvijana MILORAD, 1925, Pelagićovo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1944, Pelagićovo.

IVIĆ Nike JURE, 1921, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

IVIĆ Nike MARJAN, 1924, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

JAHIĆ Alage MEHO, 1922, Jelovče Selo, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

- JAŠAREVIĆ Ahmeta ABDULAH, 1921, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1944.
- JAŠAREVIĆ Ahmeta AGO, 1922, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.
- JAŠAREVIĆ Ahmeta HASIB »Hasko«, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.
- JAŠAREVIĆ Mehe HAZIM, 1924, Gradačac, Musliman, đak, u odredu od oktobra 1943, komesar čete, član KPJ.
- JAŠAREVIĆ Mehmeda IBRAHIM, »Brajče«, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- JAŠAREVIĆ Ibre JUSUF, 1921, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od aprila 1945, borac.
- JAŠAREVIĆ Mehmeda ALJO, 1922, Gradčac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- JAŠAREVIĆ Alage SAKIB, 1928, Gradačac, Musliman, đak, u odredu od aprila 1944, borac.
- JELEČEVIĆ Nike PERO, 1915, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- JEREMIĆ Pere MILOŠ, 1926, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- JEREMIĆ Danila RAJKO, 1919, Pelagićev, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- JEREMIĆ Mihajla RISTO, 1921, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- JEREMIĆ Danila ŽIVKO, 1913, Pelagićev, Srbin, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, borac.
- JEŠIĆ Sime ILIJA, 1932, Srnice, Srbin, đak, u odredu od oktobra 1944, borac, umro 1975.
- JOSIPOVIĆ Marijana IVO, 1923, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- JOVANOVIĆ Janka BOGOLJUB, 1907. Pelagićev, Srbin, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1943, u odredu od aprila 1944, borac, poginuo maja 1944, Pelagićev.
- JOVANOVIĆ Pere MILENA, »Buca«, 1928, Gradačac, Srpskinja, domaćica, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.
- JOVANOVIĆ Janka PERO, 1924, Pelagićev, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1944, Pelagićev.
- JOVANOVIĆ Janka VASO, 1920, Pelagićev, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1944, Pelagićev.
- JOVIČEVIĆ Damjana SAVO, 1907, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, član KPf, borac.
- JUKAN Hasana HASAN, 1925, Kerep, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, borac.
- JURIĆ Marka JURO, 1922, Orlovo Polje, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

KADIĆ Nedžiba HUSEIN, 1922, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od januara 1945, borac.

KADIĆ Mehmeda IBRAHIM, 1920, Sibovac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KADIĆ Ahmeta MUHAREM, 1924, Sibovac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1944, borac.

KADIĆ Osmana OSMAN, 1919, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo aprila 1945, Modriča.

KALINOVIC Cvjetka NEDELJKO, 1925, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KAMBEROVIĆ Kasima HADŽIB, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

KAMBEROVIĆ Rame ŠAHMAN, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

KARIĆ Hasana OSMAN, 1921, Gornje Srnice, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

KARIĆ Ahmeta ZAIM, 1927, Srnice, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

KARIŠIK Šabana AMIR, 1929, Bare, Rudo, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KARIŠIK Šabana HAMID, 1927, Bare, Rudo, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KEŠAN Šeće MUJO, 1922, Cajniče, Musliman, radnik, u NOB od 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KEVRIĆ Hašima ALIJA, 1926, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo septembra 1944, Špionica.

KLOPIĆ Paše RAGIB, 1916, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.

KLOPIĆ Ahme SAMID, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

KNEŽEVIĆ Tode PERO, 1921, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

KNEŽEVIĆ Đorđa TODOR, 1915, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od septembra 1944, borac, poginuo marta 1945.

KNEŽEVIĆ Lazara ŽIVKO, 1914, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.

KOLAREVIĆ Ahmeta AVDO, 1926, Vida, Musliman, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, RVI.

KOPIĆ Ive JURO, 1928, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

KOVAC žife SULJO, 1915, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KOSANIĆ Milana NEDO, 1925, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo aprila 1945, Modriča.

KRDŽIĆ Bećira MEHO, 1921, Rajska, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1945, Prud.

KRDŽIĆ Agana SULJO, 1925, Rajska, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KRDŽIĆ Saliha RAMO, 1926, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo juna 1944, Odžak.

KUJRAKOVIĆ Fejze OSMAN, 1922, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KUJRAKOVIĆ Muje REDŽO, 1922, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KUKULJEVIĆ Huseina ALMAZ, 1897, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

KUNIĆ Muje IDRIZ, »Husein«, 1927, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

KUNIĆ Alije RAIF, 1925, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KURBAŠIĆ Latifa DŽEMAL, 1925, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1943, Odžak.

KURBAŠIĆ Muje ALIJA, 1924, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

KURBAŠIĆ Ahmeta BEĆIR, 1926, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

KURBAŠIĆ Halila HASAN, 1925, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

KURBAŠIĆ Hasana MUSTAFA, 1924, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

LAKIĆ Milivoja BLAGOJE, 1924, Srbin, zemljoradnik, u odredu od avgusta 1944, borac, poginuo januara 1945, Zvornik.

LAKIĆ Milivoja JOVO, 1926, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

LAZIĆ Obrada IGNJO, 1926, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo marta 1945, Jelik.

LAZIĆ Vase ILIJA, 1922, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od oktobra 1943, mitraljezac.

LAZIĆ Marka JOVO, 1922, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

LAZIĆ Đure NIKO, 1914, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

LAZIĆ Obrada VOJO, 1915, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1942, u odredu od januara 1944, zamjenik komandanta odreda, član KPJ.

LIPOVAĆ Osmana HASAN, 1924, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1944, borac.

LOJIĆ Rame EDHEM, 1926, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

LOJIĆ Rame IBRAHIM, 1930, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

LOJIĆ Rame IBRAHIM, 1930, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

LOJIĆ Hadžiba MUSTAFA, 1930, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

LUČIĆ Bone STJEPAN, 1922, Turić, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo avgusta 1944, Krepšić.

LUKIĆ Pane PETAR, 1912, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od avgusta 1944, borac, poginuo decembra 1943, Kožuhe.

LUKIĆ Nike VASO, 1920, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

LUŠNIČKIĆ Džefra ZAHID, 1924, Vučkovci, Musliman, u NOB od 1943, u odredu od oktobra 1943, komandir čete.

LJUBIĆ Jure MATO, 1920, Turić, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo jula 1944, Teslić.

UUBOJEVIĆ Cvetka DANILO, 1923, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, pomoćnik komesara čete, član KPJ.

MAHMUTOVIĆ Muniba RAMO, 1922, Gornje Srnice, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MAHMUTOVIĆ Muharema MUSTAFA, 1927, Gornje Srnice, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MAJSTOROVIĆ Ibrahima BEGAN, 1918, D. Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MAJSTOROVIĆ Ibrahima HALIL, 1916, D. Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, zamjenik komandanta bataljona, član KPJ, poginuo maja 1945, godine.

MARJANOVIĆ Marka ANTO, 1925, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

MARJANOVIĆ Koste CVJETKO, 1910, Krečane, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MAJRANOVIĆ Jove SIMO, 1911, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MAŠIĆ Mehmeda ADEM, 1927, Vida, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo juna 1944, Kulaši.

MAŠIĆ Osmana SAFET, 1925, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od decembra 1943, borac.

MAŠIĆ Osmana SAKIB, 1927, Vida, Musliman, đak, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo aprila 1944, Sekovići.

MATANOVIĆ Nike ILIJA, 1922, Turić, Hrvat, student, u odredu od oktobra 1943, komesar bataljona, član KPJ.

MATANOVIĆ Nike MATO, 1920, Turić, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od marta 1945.

MATANOVIĆ Ive TOMO, 1924, Turić, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

MEHMEDČEHAJIĆ Abdulaha FEHIM, 1910, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo, 1944, Bosanski Samac.

MEHMEDČEHAJIĆ Abdulaha MEHMEDALIJA, 1912, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, intendant bataljona.

MEHMEDČEHAJIĆ Muje ŠALIM, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MEHIĆ Huseina ADEM, 1925, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MEHIĆ Džemala ADEM, 1923, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od decembra 1943, borac.

MEHIĆ Hasana HUSEIN, 1926, Vida, Musliman, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od decembra 1943, borac.

MEHIĆ Hasana SALIH, 1923, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MEHINOVIĆ Hasana HUSEIN, 1927, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MEHMEDIČEVIĆ Smaila IBRAHIM, 1924, Vida, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MEJREMIĆ Muharema FADIL, 1920, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo 1944, Rahić.

MEJREMIĆ Nurije NUSRET, 1924, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od proljeća 1944, borac.

MEJREMIĆ Emina SADIK, 1916, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MESANOVIĆ Muje JUSUF, 1926, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MESANOVIĆ Ahme RAGIB, 1927, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od novembra 1943, borac, poginuo novembra 1944, Mušići kod Gradačca.

MESANOVIĆ Ahmeta SAFET, 1908, Vida, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MEŠIĆ Ibre UZEIR, 1928, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MIĆIĆ Mirka ĐORĐE, 1923, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MIĆIĆ Mije MATO, 1919, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, desetar.

MIĆIĆ Mije MIJO, 1917, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, desetar.

MIĆIĆ Todora TODOR, 1922, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MIJIĆ Stjepana ANTO, »Tunjo«, 1904, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, borac.

MIJIĆ Pere MARKO, 1913, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu *od* aprila 1945, borac.

MIKIĆ Boška JOVO, 1921, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MIKULIĆ Ive MANDA, 1926, Tramošnjica, Hrvatica, domaćica, u odredu od aprila 1945, borac.

MILAKOVIĆ Cvijetina MILO, 1923, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MILANKOVIĆ Gruje BOŽO, 1923, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, desetar.

MILIĆEVIĆ Lazara ČVIJETIN, 1913, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac.

MILIĆEVIĆ Mihajla MIHAJLO, 1925, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MILIĆEVIĆ Dragića RAJKO, 1928, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od decembra 1944, borac, član SKOJ-a.

MILIĆEVIĆ Steve SAVKA, 1924, Srnice, Srpskinja, domaćica, u NOB od avgusta 1943, u odredu od septembra 1943, borac, član SKOJ-a.

MILIĆEVIĆ Rade RADOVAN, 1915, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MILUTINović Stanka NIKO, 1913, Samarevac, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MIŠIĆ Jove MILOŠ, 1925, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MIŠIĆ Miće JOVAN, 1921, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MITROVIĆ Miće BOSA, 1919, Srnice, Srpskinja, domaćica, u odredu od novembra 1943, borac, umrla 1968.

MITROVIĆ Đokana JOVAN, 1923, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1943, borac.

MITROVIĆ Steve MITAR, 1922, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, član KPJ, komesar bataljona.

MITROVIĆ Miće NEDO, 1923, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo juna 1944, Šiprage.

MITROVIĆ Jove SIMO, 1909, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo januara 1944, Pelagićevo.

MLINAREVIĆ Jove MILAN, 1925, Gradačac, Srbin, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, umro 1953.

MORANJAK Muje HASAN, 1920, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MORANJAK Muje HUSEIN, 1923, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, desetar.

MUJANOVIĆ Redže BAJRO, 1922, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MUJEŠIĆ Sadika HAŠIM, 1922, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MUJIĆINOVIĆ Hase MUJO, 1924, Rajska, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

MUJIĆ Mustafe IBRAHIM, 1916, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MUJIĆ Redžepa EŠREF, 1925, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od novembra 1943, borac.

MUJIĆ Alije MUJO, 1921, Musliman, zemljoradnik, u NOB od novembra 1943, u odredu od februara 1945, borac.

MUJKANOVIĆ Ahmeta DŽEMAL, 1925, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.

MUJKANOVIĆ Hasana OSMAN, 1916, Jelovče Selo, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MUJKANOVIĆ Hasana RAIF, 1919, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo decembra 1943, Srnice.

MUJKANOVIĆ Muharema MUSTAFA, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1944, borac.

MUJKNANOVIĆ Osmana SMAIL, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od januara 1944, borac član KPJ, poginuo marta 1946.

MULAHALILOVIĆ Sulje IDRIZ, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MULAHALILOVIĆ Huse REŠAD »RESKO«, 1926, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MUJDANOVIĆ Muje SABIT, 1914, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MULALIĆ Huseina MERSED, 1928, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

MULAVDIĆ Avde Fadil, 1924, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MULAVDIĆ Osmana GALIB, 1924, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od januara 1944, borac.

MUMINOVİĆ Hasana ĆAMIL, 1916, Goražde, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

MURATOVIĆ Halila MEHMED, 1922, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

MURATOVIĆ Smaje OSMAN, 1928, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

NADAREVIĆ Marka IVO, 1911, Tramošnjica, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, borac.

NAKIĆEVIĆ Mehe BAJRO, 1914, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od januara 1944, borac.

NEZIĆ Nazija BEGO, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

NIKIĆ Boška JELISIJE, 1919, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

NIKIĆ Boška JOVO, 1921, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

NOVAKOVIĆ Simeuna BOŠKO, 1926, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

NOVAKOVIĆ Novaka JOVO, 1926, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

NOVAKOVIĆ Mihajla PERO, 1922, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

NOVALIĆ Hasana ALMAZ, 1920, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od januara 1944, borac, poginuo oktobra 1944, Brčko.

NOVALIĆ Muharema HUSEIN, 1933, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, član SKOJ-a.

NOVALIĆ Sulejmana ISMET, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, član SKOJ-a.

NOVALIĆ Hamida ŠEFIK, 1926, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac, član SKOJ-a.

OKANOVIC Mehmeda LATIF, 1926, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo februara 1944, Dubrave.

OMERAGIĆ Ahmeta HASIB, 1911, Ledenice, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo apila 1944, Ledenice.

OMERČIĆ Hase MEHO, 1925, Mionice, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

OMERČIĆ Ibre MEHMED, 1918, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

OMERČIĆ Mehe MURAT, 1926, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

OMEROVIĆ Emina EMIN, 1917, Gradačac, Musliman, đak, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

OMEROVIĆ Kasima RAMIZ, 1926, Mionica, Musliman, đak, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, član SKOJ-a.

OMEROVIĆ Arifa RESKO, 1925, Rajska, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

OMIĆ Emine FAJKO, 1921, Monica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

OMIĆ Redže ZAIM, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1944, Gračanica.

OSMANLIĆ Hasana SMAJO, 1919, Donja Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, komandant bataljona, član KPJ.

PEŠALIĆ Nesiba IBRAHIM, 1926, Lukavac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

PEŠALIĆ Osme OSMAN, 1926, Lukavac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

PAVLOVIĆ Paje ĐURO, 1926, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od decembra 1944, borac.

PAVLOVIĆ Toše VOJKO, 1920, Pelagićovo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo avgusta 1944, Brčko.

PEBIĆ Tome JOVAN, 1924, Donje Krečane, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

PEJKIĆ Jove JOCO, 1910, Pelagićovo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

PEJKIĆ Pavla PERO, 1923, Pelagićovo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, sekretar SKOJ-a u četi, borac.

PEJKIĆ Jove RANKO, 1925, Pelagićovo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, desetar.

PEKARIĆ Muharema MUJO, 1927, Gradačac, Musliman, đak, u odredu od aprila 1944, kurir, borac, član SKOJ-a.

PELAGIĆ Đoke SAVO, 1910, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

PELEŠEVIĆ Mahmuta ALIJA, 1922, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od jula 1944, u odredu od oktobra 1944, borac.

PERIĆ Borislava MILORAD, 1928, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

PERIĆ Dušana MLADEN, 1927, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1943, borac.

PERIĆ Milana PAVLE, 1927, Donji Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

PERIĆ Mitra NIKO, 1925, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, borac.

PETKOVIĆ Dragutina BORO, 1922, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od decembra 1944, borac.

PETKOVIĆ Andrije UUBOMIR, 1920, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

PETROVIĆ-MIĆIĆ Jovana VASILIJE, 1926, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od novembra 1944, borac.

POBRIĆ Mehe ADEM, 1921, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

RABIĆ Huseina MUSTAFA, 1916, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

RADIĆ Koste ANDĚLKO, Gornja Zelinja, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, član KPJ, komesar bataljona.

RADULOVIĆ Steve PETAR, 1920, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo jula 1944, Tešanj.

RAMIĆ Avde MEHMED, 1926, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac RVI.

REJZOVIĆ Džemala SANIJA, 1927, Mionica, Muslimanka, domaćica, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginula jula 1944, Tešanj.

RELIĆ Vasilija DARA, 1929, Gornje Selište, Srpskinja, đak, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, referent saniteta, RVI.

RELIĆ Vasilija MILKA, 1927, Gornje Selište, Srpskinja, đak, u odredu od aprila 1944, borac.

RISTIĆ Mihajla ANDĚLKO, 1927, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

RISTIĆ Blagoja MILAN, 1920, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

SAHAČIĆ Zaima GALIB, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

SAILOVIĆ Save STOJAN, 1921, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

SARAJLIĆ Ismeta NAZIF, 1927, Gradačac, Musliman, dak, u NOB od avgusta 1943, u odredu od decembra 1943, borac, član SKOJ-a.

SAVIĆ Mihajla ANDRIJA, 1919, Tolisa, Srpski, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac, poginula 1946.

SAVIĆ Maksima DRAGO, 1906, Porebrice, Srbin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

SAVIĆ Maksima DANKO, 1920, Porebrice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo oktobra 1944, Porebrice.

SAVIĆ Save ĐORĐE, 1927, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

SAVIĆ Mihajla STOJAN, 1924, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

SEJDIĆ Ibrahima HUSEIN, 1923, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, kurir, član KPJ.

SEJDIĆ Osmana MEHMED, »Meho«, 1923, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1943, u odredu od januara 1944, borac.

SEJDIĆ Redžepa MUJO, 1919, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo decembra 1943, Srnice.

SEJDIĆ Osmana OMER, 1921, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, intendant bataljona, član KPJ.

SEJDIĆ Muje SELIM, 1927, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

SELIMOVIĆ Avde AHMO, 1925, Jelovče Selo, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

SELIMOVIĆ Muje FATA, 1927, Mionica, Muslimanka, domaćica, u odredu od oktobra 1943, borac.

SELIMOVIĆ Muje MEHO, 1923, Jelovče Selo, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac.

SELIMOVIĆ Bećira MUSTAFA, 1927, Vučkovići, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

SELIMOVIĆ Ahmeta MUSTAFA, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od marta 1943, borac.

SELIMOVIĆ Huse ŠEĆO, 1927, Jelovče Selo, Musliman, zemljoradnik, u odredu od januara 1945, borac.

SENDIĆ Smaila DŽEVDET, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

SENDIĆ Smaila EDHEM, 1922, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, umro 1966.

SENDIĆ Kasima MEHMED, 1920, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od januara 1945, borac.

SENDIĆ Mehmeda RASIM, 1917, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od aprila 1944, borac, RVI.

SIMEUNOVIĆ Maksima CVIJETIN, 1922, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo jula 1944, Teslić.

SIMEUNOVIĆ Maksima RADO, 1918, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od 1944, borac.

SIMEUNOVIĆ Đorda ŽARKO, 1928, Samarevac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

- SIMIĆ Koste KOŠTA, 1893, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, član KPJ, umro 1962.
- SIMIĆ Todora MILAN, 1925, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, zamjenik komandira čete.
- SIMIĆ Vasilije NENAD, 1926, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo septembra 1944. godine.
- SIMIĆ Vasilije JOVO, 1924, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.
- SINANOVIĆ Nurije FAJKO, 1923, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo maja 1944, Čemerno kod Gacka.
- SINANOVIĆ Mehe SULEJMAN, 1926, Mionica, Musliman, radnik, u NOB od oktobra 1943, u odredu od januara 1944, borac.
- SIVIĆ Jasima HASAN, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.
- SIVIĆ Dede OSMAN, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- SIVIĆ Avde ZAHID, 1929, Gradačac, Musliman, đak, u NOB od septembra 1944, u odredu od oktobra 1943, kurir, borac, član SKOJ-a.
- SKENDEREROVIĆ Muje HUSEIN, 1911, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, ekonom čete.
- SKENDEREROVIĆ Nurije HUSNIJA, 1917, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, desetar.
- SKENDEREROVIĆ Nurije HUSREF, 1923, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ.
- SKENDEREROVIĆ Muje IBRO, 1919, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.
- SKENDEREROVIĆ Ibrahima SMAJO, 1926, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od novembra 1943, borac.
- SLOBOĐANAC ALEKSANDAR, 1907, Županja, Hrvat, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.
- SMAJIĆ Mustafe ĆAMIL, 1921, Gradačac, Musliman, radnik u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo juna 1944, Kulaši.
- SMAJIĆ Adila OSMAN, 1912, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- SMAJIĆ Smaje AHMED, 1913, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac, umro 1960.
- SMAJLOVIĆ Ibre RAMIZ, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, vodnik voda, član SKOJ-a, umro 1970,
- SMAJLOVIĆ Selima ŠAHMAN, 1927, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1943, borac, umro 1954.
- SOFIĆ Koste SMAILO, 1922, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.
- SOKOLJAK Mehmeda MEHO, 1922, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, vodnik voda, član SKOJ-a.
- SPAHIĆ Halila OMER, 1922, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

SRNA Adema MINA, 1924, Stopići, Ćajniče, Muslimanka, domaćica, u odredu od oktobra 1943, borac, poginula septembra 1944, Gračanica.

STAKIĆ Štak MILAN, 1925, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, borac.

STANKO VIC Pere ĐORĐE, 1922, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo 1945, Osijek.

STANIĆ Ostoje TRIVO, 1926, Ledenice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od decembra 1944, borac.

STEVIĆ Save SAVO, 1922, Ledenice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1944, borac, poginuo 1945, Crkvina.

STEVIĆ Duke ANICA, 1927, Srnice, Srpskinja, domaćica, u odredu od januara 1945, umrla 1945.

STEVIĆ Ilije SAVO, 1931, Srnice, Srbin, đak, u odredu od oktobra 1944, borac.

STEVANIĆ RADO, 1906, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

STJEPANOVIĆ Đorđa GOSTO, 1920, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac, umro 1973.

STJEPANOVIĆ Ilije RADOVAN, 1924, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

STOJANOVIC Mladena BOGDAN, 1925, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

STOJČEVIĆ Ljube DUŠAN, 1919, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

SUBAŠIĆ Nurije SAMID, 1923, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

SUBAŠIĆ Ibrahima NUMAN, 1916, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od aprila 1941, u odredu od oktobra 1943, komesar čete, član KPJ.

SUBIĆ Tome TOMO, 1919, Samarevac, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

SULJIĆ Muje BEGO, 1926, Vida, Musliman, zemljoradnik, u odredu od februara 1944, borac, poginuo februara 1945, Snagovo, Zvornik.

SUŠIĆ Hadžiba HASIB, 1925, Vučkovci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo februara 1945, Virovitica.

SUŠIĆ Huseina OSMAN, 1922, Vučkovci, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ, RVI.

ŠAHDANOVIĆ Mehmeda HADŽIB, 1925, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1944, borac.

ŠAKIĆ Ibrahima DŽEMIL, 1910, Gradačac, Musliman, radnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od februara 1944, borac.

ŠAKIĆ Ibrahima MUHIDIN, 1916, Gradačac, Musliman, službenik, u NOB od septembra 1943, u Odredu od oktobra 1943, komandir čete, član KPJ, umro 1951.

ŠARKANOVIĆ Koste GOJKO, 1910, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, član KPJ.

ŠARKANOVIĆ Sime MILOŠ, 1926, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

ŠARKANOVIĆ Sime PERO, 1925, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac, poginuo maja 1945, Odžak.

ŠARKANOVIĆ Cvijetina VASO, 1925, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, komesar bataljona, član KPJ.

ŠEĆIĆ Mehmeda MEHMEDALIJA, 1925, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, komandir čete, član KPJ, poginuo februara 1945, Zvornik.

ŠEHİĆ Osmana BAJRO, 1920, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo februara 1944, na Majevici.

ŠIBONJIĆ Alije ŠEFIK, 1916, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1943, borac, umro 1945.

TALETOVIĆ Rame IBRAHIM, 1925, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

TALETOVIĆ Hasana MUHAREM, 1925, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

TALETOVIĆ Huseina OMER, 1923, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo avgusta 1944, Gračanica.

TALETOVIĆ Huse OSMAN, 1925, Kerep, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1943, borac.

TASLIDŽIĆ Džemala EKREM, 1925, Gradačac, Musliman, dak, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, komesar čete, član KPJ.

TASLIDŽIĆ Džemala EŠREF, 1920, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1944, borac.

TERZIĆ Mustafa DŽEMAL, 1915, Zelinja, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

TERZIĆ Hašana SUUO, 1915, Vida, Musliman, zemljoradnik, u NOB od septembra 1943, u odredu od oktobra 1943, borac.

TEŠANOVIĆ Alekse BLAŽAN, 1927, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od februara 1943, borac.

TEŠIĆ Gavre BOŽO, 1926, Srnice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac.

TOKIĆ Muje ABID, 1921, Jelovče Selo, Musliman, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac, umro 1976.

TOMIĆ Pere PETAR, 1926, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

TUFEKIĆ Sejfe MEHMEDALIJA, 1912, Gradačac, Musliman, brico, u NOB od jula 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od oktobra 1943, komesar odreda, član KPJ, RVI.

VEHABOVIĆ Muhibije MEHMED, 1926, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od aprila 1944, borac.

VIDAKOVIĆ Nike PETKO, 1922, Tolisa, Srbin, zemljoradnik, u odredu od aprila 1945, borac.

VUKOVIĆ Rašida MUSTAFA, 1926, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

ZARIĆ Cvijetina ĐORĐE, 1926, Skugrić, Srbin, zemljoradnik, u odredu od marta 1945, borac, umro 1956.

ZARIĆ Zarije PERO, 1910, Palegićevo, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

ZUKIĆ Hašima HAMID, 1926, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od oktobra 1943, borac, RVI.

ZUKIĆ Muje HASAN, 1923, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo oktobra 1944, na Romaniji.

ZUKIĆ Nedžiba MEHMED, 1924, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1943, borac.

ZUKIĆ Hašima RAMO, 1923, Gradačac, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od oktobra 1943, borac, poginuo novembra 1944, Rahic.

ZULEJHIĆ Emina HASAN, 1920, Gradačac, Musliman, radnik, u odredu od decembra 1943, borac, poginuo marta 1945, Rukvik.

ŽIVKOVIĆ Živka ĐOKO, 1919, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, poginuo aprila 1945.

ŽIVKOVIĆ Živka KOŠTA, 1910, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od oktobra 1943, intendant bataljona, član KPJ.

ŽIVKOVIĆ Živka SAVO, 1917, Pelagićevo, Srbin, trgovac, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od septembra 1943, komesar odreda, član KPJ, umro 1977.

ŽIVKOVIĆ Živka STEVO, 1914, Pelagićevo, Srbin, radnik, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od septembra 1943, komesar čete, član KPJ.

ŽIVKOVIĆ Steve NEDELJKO, 1915, Pelagićevo, Srbin, zemljoradnik, u NOB od juna 1943, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo u jesen 1943. godine.

Borci odreda sa područja opštine Odžak

AHMETOVIĆ Muje RAMIZ, 1920, Odžak, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 7. 10. 1943, borac.

BOROJEVIĆ Koste ALEKSA, 1917, Donja Dubica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1944, borac.

ČAJIĆ Mehe HASAN, 1910, Odžak, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 7. 10. 1943, borac.

ČAUŠEVIĆ Mehe NEDŽIB, 1922, Odžak, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 20. 9. 1943, borac.

JURIŠIĆ Marka TADIJA, 1915, Novi Grad, Hrvat, radnik, u odredu od 10. 10. 1943, borac, poginuo jula 1944, Derventa.

KUREŠEVIĆ Milana BOSILJKA, 1922, Novi Grad, Srpinka, domaćica, u odredu od 1. 10. 1943, borac, poginula 23. 12. 1943, Kožuhe.

LEŠIĆ Bože PETRA, 1926, Vrbovački Lipik, Srpinka, domaćica, u odredu od novembra 1943, borac, poginula 1944.

MAGLAJČEVIĆ Asima SAJDA, 1926, Odžak, Muslimanka, domaćica, u odredu od septembra 1943, borac.

MALIĆ Ahmeta MUJO, 1924, Odžak, Musliman, radnik, u odredu od septembra 1944, borac.

MARTINOVIC Ilije IVAN, 1923, Srjava, Hrvat, radnik, u odredu od 2. 10. 1943, komandir čete, član SKOJ-a, poginuo aprila 1944, kod Rešetnice, Goražde.

MINIĆ Marka SRETO, 1920, Donja Dubica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac.

MLETIĆ Avrama ĐURAD, 1918, Donji Svilaj, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1942, u odredu od 1. 10. 1943, komandir čete, poginuo juna 1944, Derventa.

NARIĆ Steve MILORAD, 1926, Podnoblje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1943, desetar, RVI.

PAVIĆ Marka STEVO, 1925, Novi Grad, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 10. 1943, borac.

PURIĆ Marka DRAGO, 1924, Vrbovački Lipik, Srbin, zemljoradnik, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo 1944.

PURIĆ Marka DRAGICA, 1923, Vrbovački Lipik, Srpskinja, domaćica, u odredu od 1. 10. 1943, borac, poginula 23. 12. 1943, u Kožuhama.

SALKANOVIĆ Ferida MEHMEDALIJA, 1927, Odžak, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1944, borac.

TIRIĆ Mehe RAMIZ, 1928, Modriča, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1943, borac.

Borci odreda sa područja opštine Orašje

ADAMOVIĆ Jova BOŠKO, 1920, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

BABIĆ-ORKIĆ Marka MARIJAN, 1920, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.

BABIĆ Lazara PERO, 1922, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 5. 1945, borac.

BAOTIĆ Marka MARIJAN, 1920, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945, borac.

BENKOVIĆ Peje MARKO, 1919, Ugljara, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 6. 4. 1945, borac.

BLAGOJEVIĆ Milana SIMO, 1920, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 7. 6. 1943, u odredu od 20. 9. 1943.

BLAGOJEVIĆ Pere VASKRSIJE, 1926, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

BRKIĆ Marijana MIJO, 1907, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

BRKIĆ Marijana TUNJO, 1909, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 4. 4. 1945, borac.

CVETKOVIĆ Maksima BOŠKO, 1926, Lončari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

DABIĆ Paje ĐURO, 1926, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac, umro 1953.

DABIĆ Grge MARIJAN, 1924, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

DABIĆ Jose MARIJAN, 1921, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

DABIĆ Ilije MARKO, 1927, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 24. 4. 1945, borac.

DABIĆ Grge MATO, 1926, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

DABIĆ Marka MATO, 1923, Matići, Hrvati, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac, umro 1965.

DAMJANOVIĆ Marka ĐURO, 1924, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

DAMJANOVIĆ Marija MARIJAN, 1924, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

DOMINKOVIĆ Ive ĐURO, 1912, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 25. 4. 1945, borac.

DOMINKOVIĆ Marija ILIJA, 1922, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 22. 4. 1945, borac.

DOMINKOVIĆ Ilije JOSIP, 1925, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

DOMINKOVIĆ Ive JOSO, 1925, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

DOMINKOVIĆ Martina TUNJO, 1920, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

DRAGANOVIĆ Mika MATO, 1915, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

DŽIJAN Mate IVO, 1922, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac, telegrafista.

DŽIJAN Đure PEJO, 1926, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

DŽIJAN Đure MATO, 1919, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

FILIPOVIĆ Filipa ILIJA, 1912, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.

FILIPOVIĆ Luke IVO, 1914, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

FILIPOVIĆ Tunja IVO, 1925, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

GAJIĆ Maksima BOŠKO, Lončari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

GAJIĆ Janka BOŽO, 1910, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac, umro 1969.

GAJIĆ Mitra MARKO, 1926, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

GAJIĆ Mitra SAVO, 1921, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.

GRGIĆ Ive PAVO, 1925, Vok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 1. 4. 1945, borac.

HALILOVIĆ Sadika SAFET, 1926, Gradačac, Musliman, trgovac, pomoćnik, u NOB od 1. 9. 1943, u odredu od 1. 1. 1944, politički delegat voda, član SKOJ-a.

IGNJIĆ Steve ĐORĐE, 1919, Ćović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

IGNJIĆ Đorđa IGNJO, 1922, Ćović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac, poginuo 1945.

ILIŠEVIĆ Šime MARIJAN, 1920, D. Mahala, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

IVANOVIĆ Marka BLAŽ 1924, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.

IVANOVIĆ Jakova MARIJAN, 1914, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

JANKOVIĆ Živana BOŠKO, 1925, D. Zabari, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 2. 6. 1943, u odredu od septembra 1943, borac, poginuo 1943.

JOVIČIĆ Drage PETAR, 1923, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 8. 1943, u odredu od 1945, borac, poginuo 1945.

JOVIĆ Jove LAZO, 1926, Lončari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, desetar.

JOVIČIĆ Ilije VASKRSIJE, 1926, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.

JOVANOVIĆ Jove ĐOKO, 1925, Ćović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

JOZIĆ Mate MIJO, 1921, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

JURIĆ Jose ĐURO, 1919, D. Mahala, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945, borac.

JURIĆ Marijana IVO, 1922, D. Mahala, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945.

JURIŠIĆ Petra SVJETKO, 1916, Ćović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

KABAKLIĆ Sulejmana MUSTAFA, 1924, Orašje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

KATIĆ Spasoja MILORAD, 1922, Donji Žabar, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 20. 7. 1943, u odredu od februara 1944, intendant bataljona, član KPJ.

KATIĆ Save VLAJKO, 1923, Donji Žabar, Srbin, zemljoradnik, u NOB od jula 1943, do 3. 1. 1944, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

KAMBEROVIĆ Rame SELMAN, 1924, Mionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 3. 1945, borac.

KOBAŠ Marijana JOSO, 1925, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

KOPIĆ Grge ANA, 1920, Oštra Luka, Hrvatica, domaćica, u odredu od 4. 4. 1945, borac.

KOPIĆ Mate MARIJAN, 1924, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 4. 3. 1945, borac.

KOPIĆ Jakova MATO, 1919, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

KOŠIĆ Marka FILIP, 1921, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

KOŠIĆ Ante ILIJA, 1922, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

KOŠIĆ Đure IVO, 1922, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

KOŠIĆ Duke MATO, 1922, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.

KNEŽEVIĆ Mate MARIJAN, 1914, Ugljara, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 6. 4. 1945, borac.

KNEŽEVIĆ Martina MATO, 1913, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 4. 4. 1945, borac.

KRIŠTIĆ Mate ĐURO, 1920, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 4. 4. 1945, borac.

KRIŠTIĆ Ilije MARKO, 1912, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 10. 5. 1945, borac.

KRIŠTIĆ Marijana TUNJO, 1917, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 22. 4. 1945, borac.

LAZIĆ Bože CVIJETIN, 1920, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

LUKIĆ Mika PETAR, 1926, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 4. 1945, borac.

LUKIĆ Jove SPASOJE, 1922, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac, poginuo 1945.

MAMIĆ Luke IVO, 1919, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.

MAMIĆ Marka PAVO, 1923, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Ilije IVO, 1919, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Blaža JOSIP, 1925, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Tome JOVAN, 1922, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Blagoje JOVO, 1916, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 3. 1945, borac.,

MARKOVIĆ Jove MIĆO, 1913, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Luke PAVO, 1920, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Ilije PEJO, 1924, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Alekse SAVO, 1910, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MARKOVIĆ Jove TODOR, 1918, Cović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MARIJANOVIĆ Bogdana BOGDAN, 1917, Cović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.

MARIJANOVIĆ Bogdana SIMO, 1923, Cović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

MAROŠEVIĆ Luke MARTIN, 1922, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

MAROŠEVIĆ Marijana MARTIN, 1926, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

MASKALJEVIĆ Mate PAVO, 1919, D. Mahala, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 5. 4. 1945, borac.

MATKIĆ Jose IVO, 1925, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 6. 4. 1945, borac.

MIKIĆ Tunje MARIJAN, 1917, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

MIKIĆ Peje MIKA, 1914, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.

MIHAJLOVIĆ Bože CVIJETIN, 1912, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MILIVOJEVIĆ Jove SAVO, 1922, D. Zabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MILIĆ Ilijе BORO, Lončari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac, član SKOJ-a.

MILIĆ Tome MILOVAN, 1924, Lončari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 4. 1945, borac.

MIJATOVIĆ Marka ILIJA, 1921, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 26. 4. 1945, borac.

MOMIĆ Marka PAVO, 1923, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

MIRKOVIĆ Blagoja SAVO, 1925, Donji Žabar, Srbin, zemljoradnik, u NOB od ljeta 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, poginuo novembra 1943.

MIROSAVLJEVIĆ Spasoja SPASOJE, 1925, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944, u odredu od aprila 1945, borac, RVI.

MIROSAVLJEVIĆ Cvjetka CVIJETIN, 1914, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945, borac.

MIROSAVLJEVIĆ Jove RANKO, 1926, Č. Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945, borac.

MIŠKOVIĆ Marijana IVO, 1921, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.

MIŠKOVIĆ Tunje IVO, 1925, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MIŠKOVIĆ Ive LUKO, 1913, Kostrč, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945, borac.

MIŠKOVIĆ Jose MARKO, 1924, Kostrč, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945, borac.

MIŠKOVIĆ Marijana MARKO, 1926, Matiči, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 24. 4. 1945, borac.

MIŠKOVIĆ Franje PAVO, 1925, Matiči, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.

MIŠKOVIĆ Ive PAVO, 1914, Koštrč, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945, borac.

MIŠKOVIĆ Marijana PEJO, 1922, Janjić, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.

MITROVIĆ Ovijana CVIJETIN, 1914, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

MIŠIĆ Jove CVIJETIN, 1921, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

MOMIĆ Marka PAVO, 1923, Matiči, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

NEDIĆ Ive MARIJAN, 1912, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

NEDIĆ Ive MARIJAN, 1922, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 5. 4. 1945, borac.

NEDIĆ Đure MARKO, 1920, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

NEDIĆ Marijana PETAR, 1924, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

NOVAKOVIĆ Maksima STJEPAN, 1912, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.

NIKOLIĆ Nika CVIJETIN, 1909, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

NIKOLIĆ Bogdana ILIJA, 1926, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.

NIKOLIĆ Mika TEODOR, 1913, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ORKIĆ Peja IVO, 1919, Matiči, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.

ORŠOLIĆ Ive IVO, 1922, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ORŠOLIĆ Marka IVO, 1926, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.

ORŠOLIĆ Mate IVO, 1923, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

OROŠLIĆ Tunje, Joso, 1923, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ORŠOLIĆ Jose LUKA, 1913, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 24. 4. 1945, borac.

ORŠOLIĆ Marka MARIJAN, 1914, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.

ORŠOLIĆ Ive MARKO, 1926, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

- ORŠOLIĆ Mate MARKO, 1919, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- ORŠOLIĆ Ilije MATO, 1926, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.
- ORŠOLIĆ Mate TUNJO, 1915, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.
- PANIĆ Marka MILOŠ, 1912, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.
- PEJIĆIĆ Ive TUNJO, 1926, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 8. 8. 1944, borac.
- PEJIĆ Marijana PEJO, 1917, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.
- PEJIĆ Blaža MATO, 1924, Matići, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 17. 4. 1945, borac.
- PERIĆ Pere ĐURO, 1911, Bok, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 3. 1945, borac.
- PERIŠIĆ Laze LUKA, 1923, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 4. 1945, borac.
- PERIŠIĆ Laze PERO, 1921, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.
- PETROVIĆ Sava DRAGO, 1925, Lončari, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 2. 1945, borac.
- RISTIĆ Mitra NIKOLA, 1924, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.
- SEJDIĆ Bege SADIKA, 1924, Modriča, Muslimanka, radnica, u NOB od 1. 9. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, četna bolničarka.
- SIMIĆ Marka BOŽO, 1927, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- SIMIĆ Marka NIKOLA, 1914, Lončari, Srbin, učitelj, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od 20. 9. 1943, komandant odreda, član KPJ od 1940, umro 1979.
- SOFRENOVIĆ Marka SAVO, 1925, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.
- STEVANOVIĆ Jove STOJAN, 1925, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 30. 7. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- STEVANOVIĆ Krsta IGNJATIJE, 1921, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.
- STEVIĆ Milana ANDRIJA, 1925, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- STEVIĆ Milovana CVIJETIN, 1926, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 10. 8. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac, RVI.
- STEVIĆ Nike ILIJA, 1913, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 4. 1945, borac.
- STEVIĆ Steve IVAN, 1926, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 9. 4. 1945, borac.
- STEVIĆ Marka JOVO, 1924, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

- STEVIĆ Milovana PETAR, 1920, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 7. 8. 1943, u odredu od 20. 9. 1943, borac.
- STEVIĆ Cvjetka MILAN, 1908, Cović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- STEVIĆ Milovana ZARISLAV, 1910, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- STJEPANOVIĆ Stjepana VOJKO, 1912, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.
- STOJIŠIĆ Nikole DUŠAN, 1924, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.
- STOJIŠIĆ Mitra MILAN, 1917, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 4. 1945, borac.
- STOJIŠIĆ Marka NIKO, 1913, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.
- STOJIŠIĆ Pere ŽIVAN, 1917, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 7. 4. 1945, borac.
- SOŠIĆ Marka MARIJAN, 1924, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 22. 4. 1945, borac.
- SOŠIĆ Marijana MATO, 1926, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 23. 4. 1945, borac.
- TODOROVIĆ Petra ĐOKO, 1922, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.
- TODOROVIĆ Milorada MARKO, 1925, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 18. 4. 1945, borac.
- TOMANIĆ Toše KOŠTA, 1926, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 3. 4. 1945, borac.
- TOMANIĆ Trivka SIMO, 1921, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- TOMIĆ Miće MIHAJLO, 1928, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 18. 4. 1945, borac.
- TOMIĆ Pantelije PAVLE, 1924, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 4. 1945, borac.
- TOMIĆ Stjepana PETAR, 1926, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 4. 1945, borac.
- TOMIĆ Nike ŽIVAN, 1905, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 5. 4. 1945, borac.
- UDOVČIĆ Mate PEJO, 1908, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 4. 4. 1945, borac.
- VARZIĆ Peje IVO, 1924, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 14. 4. 1945, borac.
- VIDAKOVIĆ Save DUŠAN, 1924, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.
- VICETIĆ Stjepana MIKA, 1921, D. Mahala, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 10. 5. 1945, borac.
- VINCETIĆ Jose NIKOLA, 1917, Ugljera, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 16. 4. 1945, borac.

VINCETIĆ Marka PAVO, 1920, D. Mahala, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

VINKOVIĆ Peje MARKO, 1920, Oštra Luka, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

VUKOVIĆ Laze DUŠAN, 1923, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

VUKOVIĆ Pave MARKO, 1911, Tolisa, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 20. 4. 1945, borac.

VUKOVIĆ Ilije MILAN, 1911, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 8. 4. 1945, borac.

ZARIĆ Jove LAZAR, 1922, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

ZARIĆ Jove SAVO, 1920, Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 30. 3. 1945, borac.

ĆARKIĆ Milana VASO, 1923, D. Žabar, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 3. 1945, borac.

ŽIVKOVIĆ Marijana IVO, 1913, Kostrč, Hrvat, zemljoradnik, u odredu 21. 4. 1945, borac.

ŽIVKOVIĆ Marka IVO, 1922, Kostrč, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 21. 4. 1945, borac.

ŽIVKOVIĆ Mate MARIJAN, 1924, Kostrč, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 22. 4. 1945, borac.

ŽIVKOVIĆ Jose PEJO, 1926, Kostrč, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945.

ŽIVKOVIĆ Živka PERO, 1925. Čović Polje, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 4. 1945, borac.

Borci odreda sa područja opštine Srebrenik

AHMETOVIĆ Emina BEĆO, 1923, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 11. 9. 1944, borac.

AHMETOVIĆ Mehe PAŠAN, 1926, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac.

ARIFOVIĆ Ahmeta ĆAMIL, Špionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac, poginuo 26. 3. 1945, Donja Slatina.

AVDIĆ Bege BEŠIR, 1922, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 5. 10. 1944, borac.

AVDIĆ Omara DŽEMAL, 1915, Babunovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.

AVDULAHOVIĆ Mehmeda REŠID; 1921, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOR od 15. 3. 1943, u odredu od septembra 1944, borac.

BABIĆ Pere MILJO, 1914, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 13. 12. 1944, borac.

BAJRAKTAREVIĆ Mursela BEGO, 1926, Srebrenik, Jugosloven, zemljoradnik, u NOR od 15. 8. 1943, u odredu od septembra 1944, komesar čete, član KPJ.

BAŠIĆ Alije IBRAHIM, 1911, Špionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

BAŠIĆ Alije HALIL, 1909, Donja Špionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 12. 1944, borac.

BAŠIĆ Sinana OSMAN, 1919, Špionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1944, borac.

BEĆIĆ Velije ABDULAH, 1923, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 9. 4. 1945, borac.

BEĆIĆ Kasima FERHAT, 1928, Zahirović, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, u odredu od 1. 10. 1944, borac.

BEĆIĆ Velije Hazim, 1926, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.

BEĆIĆ Saliha MEHMED, 1930, Brezik, Musliman, đak, u odredu od 15. 11. 1944, borac.

BEĆIĆ Ahmeta NOVALIJA, 1927, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1944, borac.

BEGOVIĆ Salka OMER, 1922, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 9. 4. 1944, borac.

BEŠIĆ Muje ALIJA, 1927, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 12. 9. 1944, borac.

BEŠIĆ Velije AVDO, 1923, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 9. 4. 1944, borac.

BJELIĆ Omara BEGO, 1909, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac, umro.

BJELIĆ Mustafe HASAN, 1913, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac.

BJELIĆ Hašima HUSEIN, 1914, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac.

BLAGIĆ Jevrema NEDELJKO, 1924, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 30. 8. 1943, u odredu od jeseni 1944, borac.

BLAGIĆ Jevrema STEVO, 1926, Donji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 12. 1944, borac.

BLAGOJEVIĆ Staniše SAVO, 1927, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

BRĆKALIĆ Avdije IBRAHIM, 1926, Špionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

BULJUBAŠIĆ Smaje ALAGA, 1915, Brda, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

BULJUBAŠIĆ Hruste NAIL, 1918, Rapatnica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od jeseni 1944, borac.

BULJUBAŠIĆ Rame RAHMAN, 1922, Rapatnica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac.

BULJUBAŠIĆ Ibrahima ŠAĆIR, 1924, Rapatnica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, RVI, borac.

CVIJANOVIĆ Petra CVIJAN, 1923, Trnja, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 1. 1945, borac.

ČIZMIĆ Jašara MEHMED, 1918, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od septembra 1944, borac.

DEDIĆ Omara AGAN, 1921, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 3. 10. 1944, borac.

DEDIĆ Velije HAZIM, 1926, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

DEDIĆ Ahmeta MUJO, 1925, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 9. 1944, borac.

DEDIĆ Ahmeta PAŠAN, 1911, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 11. 11. 1944, borac.

DELIĆ Ahmeta ČAZIM, 1915, Crveno Brdo, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1944, borac.

DELIĆ Salke ĐULAGA, 1923, Špionica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od jeseni 1944, vodnik voda, poginuo 27. 1. 1945, Prijedor kod Srnice.

DELIĆ Salke HUSEIN, 1928, Spionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 25. 12. 1944, borac.

DELIĆ Ahmeta NAZIL, 1911, Crveno Brdo, Musliman, zemljoradnik, u odredu od novembra 1944, borac, poginuo januara 1945, Špionica.

DELIĆ Šabana RAHMAN »Čeko«, 1914, Špionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 2. 1945, borac.

DORIĆ Himze HASIB, 1916, Seona, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac.

DŽANIĆ Muje OSMAN, 1911, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od februara 1945, borac.

DŽOMBIĆ Juse HUSO »HUSKO«, 1920, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od jeseni 1944, borac, umro 1973.

DŽOMBIĆ Ibre ŠAHBAZ, 1926, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

FERIZOVIĆ Osmana TAIB, 1923, Babunovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 9. 1944, borac.

GAJIĆ Milaka STOJAN, 1906, Jesenice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od novembra 1944, borac.

GAVRIĆ Jove MARKO, 1925, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

GLOTIĆ Alije ŠAHBAZ, 1923, Dedići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

HASIĆ Hajre HASAN, 1923, Špionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

HODŽIĆ Avde ABDURAHMAN, 1924, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac.

HODŽIĆ Mehmeda Hajro, 1914, Donji Moranjci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.

HODŽIĆ Bege BEŠLAGA, 1927, Gornji Moranjci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 11. 10. 1944, borac.

HODŽIĆ Huseina IDRIZ, 1928, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 9. 5. 1944, borac, umro 1979.

HODŽIĆ Mehmeda SAKIB, 1926, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac, poginuo.

HOGIĆ Ahmeta KASIM, 1923, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac, umro 1948.

HUSARIĆ Agana BAJRO, 1924, Behrami, Musliman, zemljoradnik, u odredu, od septembra 1944, borac, kurir.

HUSIĆ Rahmana NOVALIJA, 1923, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 9. 9. 1944, borac.

HUSKIĆ Emina HALIL, 1913, Huremi, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 9. 1944, borac, umro 1977.

IBRAHIMOVIĆ Adema OSMAN, 1916, Behrami, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 11. 10. 1944, u odredu od 3. 12. 1944, borac.

IBRIĆ Himze MUSTAFA, 1923, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od jeseni 1944, borac, član SKOJ-a.

IBRAŠIMOVIĆ Avde HASIB, 1919, Donji Moranjci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac, umro.

ILIĆ Cvike PERO, 1912, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 10. 1944, borac.

ILIĆ Steve PERO, 1927, Jasenice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 11. 11. 1944, kurir odreda.

ILIĆ Pere VASKRSIJE, 1921, Jasenice, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

ISIĆ Huse OSMAN, 1928, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac, umro 1949.

JARČEVIĆ Osmana MEHMED, 1919, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od septembra 1944, borac.

JAŠAREVIĆ Muje ISMET, 1917, Zahirovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac.

JOLDIĆ Bajre ĆAMIL, 1924, Sladna, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.

JOVANOVIĆ Stojana CVIKO, 1926, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 30. 8. 1943, u odredu od oktobra 1944, desetar, član SKOJ-a.

JOVANOVIĆ Jovana CVIKO, 1926, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, desetar.

JOVANOVIĆ Nike DIMITRIJE »Dišo«, 1925, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

JOVANOVIĆ Save DUŠAN, 1926, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 11. 11. 1944, borac.

JOVANOVIĆ Koste ILIJA, 1922, Donji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 12. 1944, borac.

JOVANOVIĆ Koste MARKO, 1928, Donji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 11. 1944, borac.

JOVANOVIĆ Koje MIĆO, 1921, Donji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 10. 1944, borac.

JOVANOVIĆ Koste RISTO, 1925, Donji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 12. 1944, borac.

JOVANOVIĆ Stojana STOJAN, 1915, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 12. 1944, borac.

- KADIĆ Mehe ALAGA, 1924, Seona, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 28. 12. 1944, borac, umro 1974.
- KEŠETOVIĆ Ibrahima BEGAN, 1922, Rapatnica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, borac, umro 1982.
- KEŠETOVIĆ Kasima MEHMEDALIJA, 1925, Donji Moranjci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.
- KEŠETOVIĆ Mustafe MEHO, 1927, Donji Moranjci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 9. 1944, borac.
- KEŠETOVIĆ Saliha MEHO »Boro«, 1924, Uroža, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od jeseni 1944, borac.
- KEŠETOVIĆ Himze SAFER, 1924, Rapatnica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac.
- KEŠETOVIĆ Rahmana SALKO, 1917, Donji Morenjci, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 8. 10. 1944, borac.
- KOŠIĆ Avde MEHO, 1922, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, mitraljezac.
- KOŠIĆ Avde OSMAN, 1924, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, u odredu od jeseni 1944, borac.
- KOVAČEVIĆ Muhe SALKO, 1910, Tinja, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.
- KLJUČIĆ Muje ĐULAGA, 1926, Zahirovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac, poginuo 1945.
- LAKIĆ Spasoja NIKIFOR, 1925, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od novembra 1944, borac.
- LAZAREVIĆ Gojka MARA, 1919, Špionica, Srpskinja, domaćica, u odredu od 1945., bolničarka.
- LELIĆ Huse HUSEIN, 1927, Brnjičani, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 12. 1944, borac.
- LELIĆ Alije MUSTAFA, 1927, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.
- LIKIĆ Mustafe KADRO »Kadraga«, 1922, Ljenobud, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 12. 1944, borac, član ŠKOJ-a.
- MAKSIMOVIĆ Mile RADE, 1923, Gornji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.
- MAKSIMOVIĆ Dimitrije STEVO, 1921, Gornji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.
- MALKIĆ Rame BEĆIR »Bećo«, 1916, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 11. 1944, borac, RVI.
- MAŠIĆ Huseina ALIJA, 1916, Rapatnica - Brda, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.
- MAŠIĆ Atifa DŽAFER, 1922, Rapatnica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac.
- MAŠIĆ Sadika HAMDIJA, 1920, Brda, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 11. 1944, borac.
- MAŠIĆ Omara MUJO, 1926, Rapatnica, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od 1944, borac.

MAŠIĆ Ahmeta ZAIM, 1925, Brda, Musliman, zemljoradnik, u NOB od ljeta 1943, u odredu od jeseni 1944, borac.

MEHMEDOVIĆ Mustafe MUJO, 1926, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od jeseni 1944, borac.

MEŠIĆ Fehima DŽEMO, 1920, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 9. 1944, borac.

MEŠIĆ Muše MEHMED, 1921, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 7. 10. 1944, borac.

MEŠIĆ Omara MEHMED, 1926, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 8. 11. 1944, borac.

MEŠIĆ Čerima SAFER, 1924, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 8. 12. 1944, borac.

MEŠETOVIĆ Alije SAFER, 1922, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 12. 1944, borac, član KPJ.

MIHAJLOVIĆ Jove RADE, 1921, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 12. 1944, borac.

MILAKOVIĆ Save MIĆO, 1910, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 15. 1. 1945, borac.

MIRIĆ Marka SIMO, 1926, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac, umro 1982.

MITROVIĆ Stojana NIKO, 1923, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 11. 11. 1944, borac.

MOĆIĆ Huse MUSTAFA »Mujčin«, 1923, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, desetar, umro 1948.

MUJIĆ Bege OMER, 1910, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac, umro 1965.

MUJEDINOVIĆ Muje BEGAN, 1923, Gornji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od 12. 10. 1944, borac.

MUEZINOVIĆ Rahmana ALIJA, 1920, Gornji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 27. 8. 1943, u odredu od 20. 11. 1944, borac.

MUKJANOVIĆ Omara MUHAREM, 1925, Cage, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

MUJKIĆ Halila ALAGA, 1925, Ljenobud, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 11. 11. 1944, borac.

MUJČINOVIĆ Jusufa NURAGA, 1927, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac, poginuo 1945, Novi Šeher.

MULAAHMETOVIĆ Kasima ABDULAH, 1922, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od otobra 1944, borac.

MURATOVIĆ Mursela NURAGA, 1925, Ježinac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac, poginuo 1945, Ježinac - Špionica.

MURSELOVIĆ Šaćira BEGAN, 1925, Ježinac, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 11. 1944, borac.

MUSIC OMERA HAŠIM, 1920, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 21. 11. 1943, u odredu od decembra 1944, borac.

MUSIC Ševke ŠAFER, 1919, Crveno Brdo, Musliman, zemljoradnik, borac.

- NEDIĆ Ilije ILINKA, 1922, Špionica, Srpinja, domaćica, u odredu od januara 1945, borac.
- NIŠIĆ Muje HUSO, 1924, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od jeseni 1944, kurir štaba odreda, umro 1975.
- NOVAKOVIĆ Jove PETAR, 1911, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 20. 1. 1945, borac.
- OMEROVIĆ Salke SELIM, 1919, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.
- OMEROVIĆ Hašima HUSO, »Kuge«, 1924, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.
- OMEROVIĆ Rešida HASAN, 1922, D. Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od 1944, borac, umro.
- OMERAGIĆ Rešida ALAGA, 1925, D. Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od 1. 10. 1944, borac.
- OMERAGIĆ Rešada RAHMAN, 1909, D. Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.
- OSMANOVIĆ Bege BAJRO, 1922, Špionica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.
- OSTOJIĆ Jove JOVAN, 1926, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 12. 1944, borac.
- PEDLJIĆ Omara DŽAFER, 1927, Brničani, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1944, borac.
- PEDLJIĆ Halila AGAN, 1919, Brda, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.
- PERIĆ Milje STANOJA, 1924, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 30. 8. 1943, u odredu od 1944, vodnik voda, član KPJ, utopio se 1948.
- PERIĆ Đorda JOVO, 1925, Potpeć, Srbin, zemljoranik, u odredu od 12. 12. 1944, borac.
- PETROVIĆ Jove PETAR, 1923, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 14. 12. 1944, borac.
- PJEVIĆ Mehmeda AHMET, 1918, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1944, borac.
- PJEVIĆ Mehmeda MUSTAFA, 1913, G. Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1943, u odredu od 1944, borac, umro 1975.
- RADOSAVUEVIĆ Đordja DAVID, 1902, G. Maoča, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1. 4. 1945, borac.
- RAMIĆ Šerifa SAFET, 1927, G. Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od 1944, rukovodilac SKOJ-a u bataljonu.
- REŠIDOVICIĆ Šehbanza HASAN, 1920, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od 1944, borac, poginuo 1945.
- RISTIĆ Milana PERO »Ozrenac«, 1920, G. Špionica, Srbin, trgovac, u odredu od 15. 10. 1944, komandir čete, član KPJ.
- RIKANOVIĆ Maksima ILIJA, 1926, G. Špionica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 1945, borac.
- SADIĆ Bajre SEJDALIJA, 1921, Ljenobud, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 15. 1. 1944, borac.

SADIKOVIĆ Omara BAJRO, 1926, Seona, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1945, borac, poginuo 1945, Vukovići.

SARAJLIĆ Muje MEHMHD, 1923, D. Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 25. 8. 1943, u odredu od 1944, komesar čete, član KPJ, umro 1966.

SAVIĆ Koje STOJAN, 1927, Dragunja, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.

SELAMOVIĆ Šabana ALAGA, 1914, Obodnica, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 29. 10. 1944, bolničar, umro 1973.

SELIMOVIĆ Ibrahima HASAN, 1915, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

SINANOVIĆ Osmana OSMAN, 1927, Gornji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od jeseni 1944, borac.

SINANOVIĆ Muje PAŠAN, 1913, Gornji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od jeseni 1944, borac.

SIMEUNOVIĆ Pere SIMO, 1917, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

SIMEUNOVIĆ Pere STEVO, 1917, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 12. 12. 1944, borac.

SMAILOVIĆ Rašida ALIJA, 1925, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, borac, poginuo 27. 3. 1945.

SMAILOVIĆ Alije HASAN, 1923, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 8. 1944, borac.

SMAILOVIĆ Ahme HAŠIM, 1922, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.

SMAILOVIĆ Hasana HAZIM, 1926, Like, Musliman, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1943, u odredu od jeseni 1944, desetar.

SMAILOVIĆ Muje HAZIM, 1920, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, desetar.

SMAILOVIĆ Muje OSMAN, 1924, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od jeseni 1944, desetar.

SMAILOVIĆ Hasana VELIJA, 1927, Like, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac, poginuo decembra 1944.

SOFIĆ Ibrahima ABDULKADIR »Avdaga«, 1917, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 1. 10. 1944, borac.

STANIŠIĆ Steve MAKSIM, 1925, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

STANKOVIĆ Miloša MIRKO, 1920, Tinja, Srbin, zemljoradnik, u NOB od 1943, u odredu od septembra 1944, borac.

STEVANOVIĆ Stojana STEVO, 1925, Gornji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

SUBAŠIĆ Halila ABDURAHMAN, 1923, Brezik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, vodni delegat, član SKOJ-a.

SULJAGIĆ Osmana IBRAHIM, 1923, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 11. 1944, borac.

SULJAGIĆ Hasana PAŠAN, 1923, Čehaje, Musliman, zemljoradnik, u odredu od septembra 1944, vodnik voda!

SULJIĆ Redže AHMIĆ 1924, Kuge, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 24. 10. 1944, borac.

SULJIĆ Imšira MUJČIN, 1927, Kuge, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 28. 12. 1944, borac.

ŠABIĆ Ibrahima HASIB, 1928, Gornji Bmjičani, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 8. 11. 1944, borac.

ŠABIĆ Osmana KASIM, 1924, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

ŠERIFOVIĆ Rašida MEHMED, 1910, Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, borac.

ŠERIFOVIĆ Hasana MUJO, 1909, Donji Srebrenik, Musliman, zemljoradnik, u odredu od decembra 1944, borac.

TANIĆ Jove BOŠKO. 1921, Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

TANIĆ Stojana JOVO, 1918, Potpeć, Srbin, zemljorandik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

TEŠIĆ Jove SIMO, 1918, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 2. 12. 1944, borac.

TODIĆ Jove STEVO, 1918, Gornji Potpeć, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 17. 9. 1944, borac.

TUNJIĆ Antuna MARIJAN, 1911, Cerik, Hrvat, zemljoradnik, u odredu od oktobra 1944, desetar, umro 1971.

TURSIĆ Hruste NURAGA, 1921, Ljenobud, Musliman, zemljoradnik, u odredu os septembra 1944, borac.

VUKOVIĆ Drage SAVO, 1926, Jasenica, Srbin, zemljoradnik, u odredu od novembra 1944, borac.

ZUKIĆ Hašima IBRAHIM, 1910, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 5. 10. 1944, borac.

ZUKIĆ Muje JUSUF, 1918, Lisovići, Musliman, zemljoradnik, u odredu od 10. 10. 1944, borac.

Borci odreda sa drugih područja

ALTARAC Haima BEBA, 1923, Vlasenica, Jevrejka, đak, u NOB od 1941, u odredu od 20. 9. 1943, referent saniteta odreda, član KPJ, poginula koncem 1943. na Majevici.

BAŠIĆ Ibre SALIH, 1922, Humci, Musliman, radnik, u odredu od 1944, borac, umro 1980. u Tuzli.

GAČIĆ VLADO, 1924, u Sremu, Srbin, zemljoradnik, u odredu od 25. 10. 1943, puškomitraljezac.

GAVRIĆ Marka DUŠAN, 1924, Puračić, Srbin, đak, u odredu od 20. 1. 1945, referent saniteta odreda.

KAJGANIĆ MILAN, 1920, Ćemernica, Vrgim Most, Jugosloven, trgovачki pomoćnik, u NOB od 1943, u odredu od januara 1944, zamjenik komesara bataljona.

KONJIĆ Muje HUŠKA, 1927, Lopare, Musliman, radnik, u odredu od jeseni 1944, borac.

KORAJKIĆ Dede BEŠLAGA, 1920, Janjari - Bijeljina, Musliman, student medicine, u odredu od 20. 9. 1943, referent saniteta, član KPJ.

LAZAREVIĆ Laze JOVICA, 1923, Bijeljina, Srbin, radnik, u NOB od avgusta 1942, u odredu od 20. 9. 1943, rukovodilac SKOJ-a i član Štaba odreda.

POPOVIĆ Riste VESA, 1922, Čapljina, Srpskinja, domaćica, u odredu od oktobra 1943 do februara 1944, borac, umrla 1947. godine.

PUHALOVIĆ Nikole LAZAR, 1926, Surčin, Srbin, zemljoradnik, u NOB od marta 1943, u odredu od proljeća 1944, poginuo maja 1945, Prud.

VINCETIĆ IVAN, Vrpolje, Hrvat, zemljoradnik, u NOB od avgusta 1943, u odredu od 20. 9. 1943, poginuo 1945, kao sekretar Kotarskog komiteta KPJ.

VINKOVIĆ Josipa PETAR, 1920, Sremska Mitrovica, Hrvat, radnik, u NOB od jula 1943, u odredu od septembra 1943, pomoćnik komesara bataljona.

TIPURA Osmana MUJO, 1906, Podgorani - Mostar, Musliman, službenik, u odredu od oktobra 1943 do aprila 1944, komandant bataljona, poginuo.

TOLPA Radovana MILOŠ, 1920, Visoko, Srbin, radnik, u NOB od 1941, nosilac »Partizanske spomenice 1941«, u odredu od septembra 1943, zamjenik komesara bataljona, član KPJ, umro 30. 5. 1962.

VOJINOVIĆ VELJKO, Trnovo, Zaječar, Srbin, u odredu od marta 1945.

IZVORI I LITERATURA

i I Z V O R I

NEOBJAVLJENA GRADA:

1. Arhiv Vojnoistorijskog instituta: ANOR-a (fondovi 17. i 38. divizije djelimično 16. i 36. divizije); Komande vojne oblasti 3. korpusa NOVJ-a, komande Posavsko-trebavskog vojnog područja i komandi mjesta: Gradačac, Bosanski Samac, Odžak, Modriča, Orašje i Srebrenik; ANDH (fondovi katarskih oblasti Brčko i Gradačac, te velike župe Posavje); četnička arhiva (fond Trebavskog odreda, odnosno korpusa i fond Vrhovne komande za vrijeme dok je ona boravila na teritoriji Trebave i Posavine).
2. Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo: fondovi Oblasnih komiteta KPJ i SKOJ-a za istočnu Bosnu, Okružnog komiteta KPJ za Posavinu i Trebavu, Majevicu i Tuzlu, te sreskog komiteta KPJ za Gradačac.
3. Arhiv Muzeja revolucije Sarajevo (fond Oblasnog NOO za istočnu Bosnu i Okružnog NOO za Posavinu i Trebavu).

OBJAVLJENA GRADA:

- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda i narodnosti Jugoslavije, tom IV, knjige od 1-35; tom IX knjige 1-7; tom XI, knjige 2, 3. i 4, tom XII, knjige 1. i 2. i tom XIV, knjiga 1.
1. ISTOČNA BOSNA U NOB-u, 1. i 2. knjiga, Vojnoizdavački zavod, 1971.
 2. ... 15. MAJEVIČKA BRIGADA, Vojnoizdavački zavod, 1979.
 3. ... 17. MAJEVIČKA BRIGADA, Univerzal, Tuzla, 1980.
 4. ... SEMBERIJA U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI, knj. 1. 2. i 3.
 5. ... SREDNJA BOSNA U NOB-u, knjiga 1, Vojnoizdavački zavod Beograd, 1976, knj. 2, Glas, Banjaluka 1979.
 6. ... TUZLA U RADNIČKOM POKRETU I REVOLUCIJI, Univerzal, Tuzla, 1979.
 7. ... ŽENE BOSNE I HERCEGOVINE U NOB, Svjetlost, Sarajevo, 1977.
 8. Čolaković Rodoljub, ZAPISI IZ OSLOBODILAČKOG RATA, knjiga 2, Prosveta, 1956.
 9. Minderović Čedomir, SA TITOM, Narodna knjiga, Beograd, 1959.
 10. Muradbegović Hakija, HRONIKA TAREVACA, Modriča, 1971.
 11. Olbina Dane, RATNI DANI, Svjetlost, Sarajevo, 1972.
 12. Orović Savo, RATNI DNEVNIK 1941-1945, Hronometar, Beograd, 1972.
 13. Piskavica Rifat, SKOJ U BRČKOM 1941-1942, Brčko, 1974.
 14. Popović Boro, PARTIZANI U POSAVINI, Svjetlost, Sarajevo, 1978.
 15. Spužić Muhibin, HRONIKA MODRIĆE. Modriča, 1969.
 16. Iutekčić Mehmedalija, GRADAČAC 1941. GODINE, Svjetlost, Sarajevo 1975. i drugo dopunjeno izdanje, Oslobođenje Sarajevo, 1981.

L I T E R A T U R A

1. Josip Broz Tito, **VOJNA DJELA**, knjiga 1, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1978.
2. HRONOLOGIJA NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE NARODA JUGOSLAVIJE 1941-1945, Vojnoistorijski institut 1964.
3. OSLOBODILAČKI RAT NARODA JUGOSLAVIJE knj. 1. i 2. Vojnoistorijski institut, Beograd, 1963-1965.
4. ZAVRŠNE OPERACIJE ZA OSLOBOĐENJE JUGOSLAVIJE 1945. Vojnoistorijski institut, 1957.
5. Antonić dr Zdravko, Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941, Vojnoizdavački zavod, 1973.
6. Atanacković Žarko, **DRUGA VOJVODANSKA BRIGADA**, Vojnoizdavački zavod, 1978.
7. Borojević Lj. Samardžija D. i Bašić R. **PETA KOZARSKA BRIGADA**, Vojnoizdavački zavod, 1972.
8. Ćulinović dr Ferdo, **OKUPATORSKA PODJELA JUGOSLAVIJE**, Vojnoizdavački zavod, 1970.
9. DOBOJ, društveno-privredna karta komune, Pres-kliping, Beograd.
10. Džonagić Ahmet - Kazazović Čamil, **BORBENI PUT 16. MUSLIMANSKE BRIGADE**, Istorijski arhiv Sarajevo, 1981.
11. Džonagić Ahmet, Mišo Leković, **NJEMAČKA OFANZIVA NA ISTOČNU BOSNU, JANUAR-FEBRUAR 1942. VOJNO DELO**, Beograd 1962.
12. Grujić Periša, **BORBENI PUT 16. VOJVODANSKE DIVIZIJE**, Vojnoizdavački zavod, 1965.
13. Mandić Gligo, **17. ISTOČNOBOSANSKA DIVIZIJA**, Vojnoizdavački zavod, 1976.
14. Mićanović Slavko, **S MAJEVICE I SEMBERIJE**, Svjetlost, Sarajevo, 1957.
15. Miladinović Svetislav, Slavko, **14. SRPSKA BRIGADA**, Vojnoizdavački zavod, 1982.
16. Ljubivoje Pajović, Dušan Uzelac, Dželebdžić Milan, **SREMSKI FRONT 1944-1945**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1979.
17. Panić Radovan, **TREĆA VOJVODANSKA BRIGADA**, Vojnoizdavački zavod, 1980.
18. Dragoslav Parmaković, **MAČVANSKI PARTIZANSKI ODRED**, Fond NOB-a Podrinja, Šabac, 1973.
19. Pantić Milojica, **25. DIVIZIJA**, Vojnoizdavački zavod, 1977.
20. Petovar Rudi, **ŠESTA PROLETERSKA ISTOČNOBOSANSKA BRIGADA**, Vojnoistorijski institut, 1951.
21. Petrovar Rudi, Trikić Savo, **ŠESTA PROLETERSKA ISTOČNOBOSANSKA BRIGADA**, Vojnoizdavački zavod, 1982.
22. Popović Stevo, **MAJEVIČKI PARTIZANI**, knj. 1. i 2, Sarajevo, 1951. i 1961.
23. Strugar Vlado, **JUGOSLAVIJA 1941-1945**, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970.

24. Uzelac Dušan, PODGMEČKE BIJELE NOĆI, Narodna armija, Beograd, 1969.

25. Vučasinović Todor, OZRENSKI PARTIZANSKI ODRED, Vojnoizdavački zavod, 1962. i treće preradeno i dopunjeno izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1979.

26. Jovo Vukotić, DRUGA PROLETERSKA DIVIZIJA, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1972.

ČLANCI I RASPRAVE

1. Antonić Zdravko, OKUPACIJA I POČETAK OKUPATORSKOG TERORA U TUZLANSKOJ OBLASTI, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Univerzal, Tuzla, 1979.

2. Antonić Zdravko, DELOVANJE KPJ NA PRIPREMAMA I POKRETNJU USTANKA U BiH 1941. Oblasni vojni štab, Tuzla 1941, Univerzal, Tuzla 1981.

3. Bašović Ljubinka, PRILOG ISTRAŽIVANJU RADNIČKIH BIBLIOTEKA I ČITAONICA U BiH IZMEDU DVA SVJETSKA RATA (1918-1941), Prilozi, Sarajevo, br. 16, 1979.

4. Borovčanin Drago, O IZGRADNJI BOSANSKO-HERCEGOVAČKE DRŽAVNOSTI POSLIJE II ZASIJEDANJA AVNOJA-a, Prilozi br. 12, 1977.

5. Ćamo Edhem, GRADAĆAC I NJEGOVA OKOLINA U NOB, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2.

6. Danilović Uglješa, KRIZA USTANKA U ISTOČNOJ BOSNI, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1.

7. Karabegović Ibrahim, REVOLUCIONARNA DJELATNOST MITRA TRIFUNOVIĆA U RADNIČKOM POKRETU, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1.

8. Karasijević Drago, OPERACIJA VLASKA MALA, Vojnoistorijski glasnik, 2/1967.

9. Kljajić Radmilo, NARODNI I RADNIČKI TRIBUN MITAR TRIFUNOVIĆ UCO, Politika od 6-16. marta 1980.

10. Lukić Radivoje, U SREZU BRĆANSKOM, Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Vojnoizdavački zavod 1964, knj. 4.

11. Mijatović Cvjetin, O REVOLUCIONARNOM RADNIČKOM POKRETU U TUZLI OD 1929-1934, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1.

12. Mujkić Asim, OSVRT NA RADNIČKI POKRET U BRĆKOM IZMEDU DVA RATA, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1.

13. Muradbegović Midhat, SJEĆANJE NA HASANA KIKICA, Književni susreti, edicija II, Gradačac, 1977.

14. Panić Radovan, BORBE VOJVODANSKIH PARTIZANA U ISTOČNOJ BOSNI KRAJEM 1942. I POČETKOM 1943. GODINE, Vojnoistorijski glasnik. 2/1979.

15. Popović Boro, POSAVINA I TREBAVA U NOP, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2.
16. Sarajlić Abdulah, ZAPISI O DOKTORU MUJBEGOVICU, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1.
17. Simić Nikola, PRVA POSAVSKA PARTIZANSKA ĆETA, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1.
18. Tufekčić Mehmedalija, UTICAJ RADNIČKOG POKRETA TUZLE NA POLITIČKA KRETANJA U GRADAČCU, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1.

S A D R Ž A J

	Strana
PREDGOVOR	5
RIJEČ AUTORA	25
U V O D	31

I DIO

RAZVOJ NOP-a NA TREBAVI I U POSAVINI DO FORMIRANJA ODREDA	54
1. Prilike u Posavini i na Trebavi od kapitulacije bivše jugoslovenske vojske do ustanka	55
2. Pripreme, početak i razvoj ustanka	65
3. Teškoće u razvoju NOP-a 1942. godine - mjere i akcije okupatora i kvislinga	79
4. Oživljavanje aktivnosti NOP-a	87

II DIO

FORMIRANJE I DJELOVANJE POSAVSKO-TREBAVSKOG NOP ODREDA	103
1. Značaj prodora glavne udarne grupe divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ u istočnu Bosnu i orientacija jedinica 17. divizije za dejstvo na Trebavi i Posavini	105
2. Formiranje Posavskog i Trebavskog NOP odreda	119
3. Borbena dejstva Trebavskog i Posavskog NOP odreda do početka 1944. godine	122
4. Spajanje Posavskog i Trebavskog NOP odreda u Posavsko-trebavski NOP odred i borbe u Posavini i na Trebavi od konca januara do sredine aprila 1944. godine	150
5. Djelatnost društveno-političkih organizacija, organa narodne vlasti i vojnoteritorijalnih organa u Posavini i na Trebavi od ljeta 1943. do proljeća 1944. godine	169

III DIO

	Strana
DEJSTVA ODREDA U CENTRALNOJ BOSNI, POVRATAK U ISTOČNU BOSNU I AKTIVNOST ODREDA DO KRAJA 1944. GODINE .	203
1. Dejstva odreda u centralnoj Bosni.....	205
2. Povratak u istočnu Bosnu.....	212
3. Aktivnost odreda od septembra do decembra 1944. godine	229
4. Rad Komande Posavsko-trebavskog područja i politički rad na terenu.....	225

IV DIO

UČEŠĆE POSAVSKO-TREBAVSKOG NOP ODREDA U BORBAMA ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE POSAVINE I TREBAVE .	261
1. Vojno-politička situacija u Posavini i na Trebavi početkom 1945. godine.....	263
2. Pod komandom 23. divizije.....	267
3. Pod komandom 25. divizije.....	286
4. Borbe za konačno oslobođenje Posavine i Trebave.....	296
Vojno-politički značaj Posavsko-trebavskog NOP odreda	307

V DIO

SPISAK BORAČKOG SASTAVA POSAVSKO-TREBAVSKOG NOP ODREDA.....	311
Izvori i literatura.....	402
Neobjavljeni grada.....	402
Objavljeni grada.....	402
Literatura.....	403
Članci i rasprave.....	404